

DE

WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

VIERDE JAARGANG.



DE
WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER,

ONDER REDACTIE VAN

J. W. BROUWERS.

VIERDE JAARGANG.



HAARLEM,
KÜPPERS & LAUREY,
1885.

INHOUD.

Register van de voornaamste artikelen.

VAN DEN

VIERDEN JAARGANG.

	Bladz.		Bladz.
In 't Rijksarchief te Maastricht.	1	Exposé de la doctrine catholique, par l'abbé Girodon, beoordeeld door <i>J. W. Br.</i>	67
Sint Servaas, door <i>Jac. Francken</i> Pr.	1	Dr. Kerns Geschiedenis van het Buddhisme in Indië, door <i>S. Van den Anker.</i>	68. 98.
Kerkelijke Archeologie. Sleutel van St. Pieter, gegeven aan St. Servaas en aan St. Hubertus. De noodkist van St. Servaas.	6	De oefening der Christelijke volmaaktheid van den Eerw. Pater <i>Alphonsus Rodriguez</i> , bewerkt door <i>H. Mulder</i> , S. J., beoordeeld door een <i>R. K. Priester.</i>	70
Hymni en Antiphonae ter eere van den H. Servatius.	14	Spicilegium dogmatico-biblicum, van <i>A. Josepho Corluy</i> , S. J., beoordeeld door een <i>oud-Professor.</i>	72
Casus conscientiae.	17	De pneumatomatica Deiparentis Assumptione, beoordeeld door <i>Dr. W. v. L.</i>	81
Nieuwe mededeelingen over sommige handschriften der navolging van Christus, door <i>V. Becker.</i>	17	Dante-vertaling van Mr. <i>Joan Bohl</i> , beoordeeld door <i>J. W. Brouwers.</i>	82
Filips Van Bentinck, heer van Obbicht en Papenhoven, door <i>H. J. Allard.</i>	20	Praelectionum philosophiae scholasticae brevis conspectus auctore <i>J. Van der Aa</i> , S. J., beoordeeld door <i>Dr. A. Dupont.</i>	97. 209
Over Noord-Spitzbergen naar de binnen-Poolzee.	26	Elf onuitgegeven brieven van Hugo Grotius.	101
Bancrofts geschiedenis der Vereenigde Staten, IV, door <i>Canada.</i>	33	De Mosasaurus te Canne bij Maastricht, door <i>B.</i>	103
Het «Onze Vader» in 518 talen en dialecten, door <i>J. W. Br.</i>	34	Bijbelkunde.	113
Spiritistische Literatuur.	35	De Psychosomatica et Pneumatomatica Deiparentis Assumptione, beoordeeld door <i>Dr. A. Dupont.</i>	113
De 500e verjaring van den sterfdag van Gerardus Groot.	39	Maria virgine santissima, Studii del sacerdote <i>Francesco Cugia de Litala</i> , beoordeeld door <i>Dr. W. v. L.</i>	115
Oratie van Prof. J. Ten Brink.	39	Ruslands Literatuur in 1883.	116
Prijsvraag der Amsterdamsche Universiteit.	40	Nicolaas Beets 1814—1884, door <i>J. W. Brouwers.</i>	129
Studiën op Godsdienstig, Letterkundig en Wetenschappelijk gebied.	41	The Metaphysics of the school bij <i>Thomas Harper</i> , S. J., beoordeeld door <i>Dr. A. Dupont.</i>	138
Het oudste en rijkste archief der wereld. De studie der geschiedenis. Bilderdijk, Hergenröther en Leo XIII, door <i>J. W. Brouwers.</i>	49	Spiegazione dell libro dell Apocalisse, del <i>P. Giuseppe M. Consorte.</i>	140
Schets der algemeene geschiedenis door <i>A. Brouwers</i> , beoordeeld door <i>J. Alb. Thijm</i> , S. J.	52	Gli alti concetti pedagogici di Leone XIII.	145
Immortellen en Rozen, door <i>Ant. L. de Rop</i> , beoordeeld door <i>J. A. Alb. Th.</i>	54	De Katholieke Kerk in Schotland.	145
The history of Mary Stewart bij <i>Claude Nau.</i>	56	IJslandsche Letterkunde.	151
De plaatselijke bevoegdheid van den Notaris. Academisch Proefschrift van <i>Henricus Wiegman.</i>	57	Het eerste conservatorium in Nederland.	153
La verité catholique et la paix religieuse par Mgr. <i>Maret.</i>	58	Een nieuw werk van Mr. L. A. J. W. Baron Sloet, beoordeeld door <i>D. L.</i>	65
Louis XVII, par <i>R. Chantelauze.</i>	58		
Het tweede deel in folio der werken van St. Thomas van Aquino.	58		
Moraal-theologie van <i>P. Lehmkuhl</i> , beoordeeld door <i>D. L.</i>	65		

	Bladz.		Bladz.
oordeeld door Dr. E. d. B.	161	Castilia. Eine Novelle aus den Zeiten des Kurfürsten Johann Philipp von Schörrnborn, von Conrad Kraus, beoordeeld door Dr. W. v. L.	268
Beschouwingen over straf en straffen, academisch Proefschrift van Dr. H. L. Lindaal Jacobs, beoordeeld door J. W. Brouwers.	165	De Congo-Conferentie in 1884 en Katholieke Kerkvergaderingen 880 jaren vroeger, door J. W. Brouwers.	269
Les collections Van der Straeten-Mons-Van Lerius à Anvers.	170	Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis, onder redactie van J. G. R. Acquoy, H. C. Rogge en A. Wijbrands.	270
Opruiming door Dr. Sch.	171	Synopsis philosophiae moralis, beoordeeld door G. Swart.	273
Eene propedeutica ad Sacram Theologiam, beoordeeld door W. van L.	177	Bibliotheca theologiae et philosophiae scholasticae a Fr. Ehrle, beoordeeld door Dr. W. v. L.	276
Derde eeuwfeest en twee nieuwe Levens van den H. Carolus Boromaeus door J. W. Brouwers.	182	Archeologie. Les Catacombes de Rome par Theophile Roller et Eléments d'archéologie Chrétienne par M. le Chanoine Reusens, beoordeeld door P. v. B.	277
La vita di San Carlo dal Carlo Locatelli.	184	Die Lebensgeschichte der heiligen Elisabeth von Thüringen, dargestellt von Johann Diefenbach.	278
Een Russisch Staatsman over de Russen.	185	Hagiographie: 1. Les actes de Sainte Pharaïlde par Mgr. Hautcoeur. 2 La vie de St. François Xavier, par le Père Bonhours S. J. 3. La vie de Sainte Françoise Romaine par Dom Joseph Rabory. 4. Les fleurs du Tonnerrois. 5. Legenda seu Vita et miracula sancti Antonii de Padua, par Josa.	279
Venetiaansche glasfabrieken te Maastricht door H.	186	Mr. Joan Bohl tot Doctor in de wijsbegeerte en letteren benoemd, door J. W. Brouwers.	280
De Bokkenrijder Van Adolf Mutselburg, beoordeeld door de Maasgouw.	186	Het journal des beaux-arts door J. W. Br.	283
Theologiae Moralis Elementa ex S. Thoma aliisque probatis auctoribus collegit, ordine disposuit A. J. J. F. Haine Tom IV, beoordeeld door Dr. A. Dupont.	193	Lettres à José. Oeuvre posthume d'Octave Pirmez, beoordeeld door P. v. B.	284
La spiritualité de l'âme par A. Dupont beoordeeld door Dr. H. v. L.	194	Der Trichterwickler. Einenaturwissenschaftliche Studie über den Thier-instinct von Erich Wassmann, S. J. beoordeeld door Dr. L. v. H.	284
Vondels meesterstuk Lucifer. Treurspel in vijf bedrijven door A. M. Verstraeten, beoordeeld door J. W. Brouwers	195	Bibliotheca Palaestinaensis. Catalogus librorum aliquot selectorum de Terra Sancta ei usque locis sacris ac cimeliis de Chaldea, Aegypto, Arabia, Phoenice, Syria neonon de religione moribus historia litteris ac rebus Judaeorum tam Veterum quam Recentiorum quos Collegit Dr. B. Presb., beoordeeld door G. S.	289
Nog eens najaarsbladen. Gemengde gedichten, 1880—1884, van Nicolaas Beets.	198	Meditationes sacerdotales auctore F. X. Schouppe, S. J., beoordeeld door Dr. W. v. L.	290
Tabula Peutingeriano door een Dominikaner Monnik in 1265 geteekend, door P. v. B.	199	Gesichtslügen. Eine Wiederlegung landläufiger Entstellungen auf dem Gebiete der Geschichte, mit spezieller Berücksichtigung der Kirchengeschichte, beoordeeld door Dr. L. v. H.	292
Carlyle's biographie door J. A. Froude.	200	Kleine geschiedenis der Nederlandsche letterkunde, ten dienste van onderwijzers door R. Kuipers en Nederduitsche bloemlezing door Jan Bols, beoordeeld door Alb. Thijm.	293
A. M. Sullivan.	201	Mr. O. J. H. Graaf van Limburg Stirum, als spreker in het Indische Genootschap, door J. W. Brouwers.	296
Le sacerdoce éternel, par Mgr. le Cardinal Manning, beoordeeld door J. W. Brouwers.	210	Necrologie. Dr. P. Scheltema. — Mr. B. D. H. v. Telling. Eduard Odyricec. — Graaf Scherer-Boccard.	300
Het afscheid des Hertogs van Brunswijk, door J. C. A. Hezenmans.	211, 233	El catecismo de los textos vivos, por Don Juan Manuel Orti y Lara, beoordeeld door Dr. A. Dupont.	305
Jodocus van Lodenstein, eene kerkhistorische studie door P. Jzn. Proost, beoordeeld door J. W. Brouwers.	215	Exposition de la doctrine catholique, par Mgr. Capece-latro, beoordeeld door Dr. W. v. L.	307
Aan Henri Des Houx	217	Die Visionen der H. Elisabeth und die Schriften von F. W. E. Roth, beoordeeld door J. W. Brouwers.	308
Het Imitatio Christi-vraagstuk, door J. W. Brouwers.	225	Oorlof ofte Adieu van jonckheer Jan van Hembijze, door J. W. Br.	309
Eenige mededeelingen naar aanleiding van het laatste werk van den Hoogerwaarden Heer Spitzen: Nouvelle défense de Thomas a Kempis, door V. Becker 228, 242, 259			
Thomas von Kempen, mit Originalzeichnungen van Joseph Ritter von Führich. In Holzschnitt ausgeführt von K. Gestel, beoordeeld door Dr. W. v. L.	238		
L'accademia Romana de S. Tommaso d' Aquino. Vol. IV. beoordeeld door Dr. A. Dupont.	241		
Brieven uit Zuid-Nederland, door J. Muijldermans.	244		
Ambrosius, Bisschop von Mailand. Eine Darstellung seines Lebens und Wirkens van Dr. Th. Förster, beoordeeld door Dr. W. v. L.	248		
Statistiek der Nederlandsche Literatuur	249		
Statistiek van Boekerijen	249		
Drie vragen betreffende Zigliara, door Dr. W. v. L.	251		
La première page de Moïse et l'histoire de la terre par le P. A. Castelein, beoordeeld door Dr. A. Dupont	257		
Het St. Gregoriusblad.	262		
Paleographie. Een deel der Actenboeken van Innocentius III door Lord Ashburnam aan Z. H. Paus Leo XIII ten geschenke gegeven, door Alb. Battendier	266		

	Bladz.		Bladz.
Waardeering van Vondel in het buitenland door <i>A. P.</i>	310	theïsme door <i>S. van den Gheijn</i> , S. J.	353
Serapis. Historischer Roman von <i>Georg Ebers</i> .	311	Travaux du cours pratique d'histoire nationale de <i>Paul Fredericq</i> , beoordeeld door <i>P. J. Goetschalckx</i> .	357
Inventaire de ma chambre, par Mlle <i>Marie O'Kennedy</i> .	312	Monographie du temple de Salomon, par le R. P. <i>Xavier Pailloux</i> , S. J.	364
Het ontslag onder borgtocht uit de preventieve hechtenis. Academisch proefschrift van Th. J. A. Nuijens, beoordeeld door <i>J. W. Br.</i>	312	Les Huguenots en Bigorre, par <i>Ch. Durier</i> , beoordeeld door <i>P. v. B.</i>	365
Geen vergunning meer. Een welgemeend woord tot het Nederlandsche volk, door een R. K. Priester, beoordeeld door <i>J. W. Br.</i>	313	Praelectionum philosophiae scholasticae, auctore <i>J. Van der Aa</i> , S. J., beoordeeld door Dr. <i>A. Dupont</i> .	369
Katholieke Kronijk.	314	Symbool en werkelijkheid, naar aanleiding van Prof. Lomans opstel onder denzelfden titel in „De Gids“ van Februari 1884, door <i>G. Swart</i> .	370
De l'influence des religions sur le développement économique des peuples, par <i>Louis Desgrand</i> , beoordeeld door <i>P. v. B.</i>	315	Vie de Ste. Thérèse. Antwoord van den E. P. <i>Hahn</i> aan d. E. <i>Morel</i> , beoordeeld door <i>P. v. B.</i>	372
Eene wereldglorie van Nederland gehuldigd door Leo XIII, door <i>J. W. Brouwers</i> .	321	Fénelon à Cambrai, d'après sa correspondance (1699—1715) par Emmanuel de Broglie, beoordeeld door <i>J. W. Brouwers</i> .	373
La Ciencia y la divina revelacion, por Dr. <i>Juan Manuel Orti y Lara</i> , beoordeeld door Dr. <i>W. v. L.</i>	326	Der Däne Niels Stensen. Ein Lebensbild entworfen von <i>W. Plenkens</i> , S. J., beoordeeld door Dr. <i>L. v. H.</i>	374
Friedemanns Vorschläge im Betreff der Bildung und Erziehung der Geistlichen, beleuchtet von <i>Irenäus Themistor</i> , beoordeeld door Dr. <i>L. v. H.</i>	329	Milton en zijne Prozawerken. Voordracht van Dr. <i>A. W. Brounsveld</i> .	376
Vita de Santa Teresa de Jesus, por el P. Fr. Bonifacia Moral. — E. P. Haan en J. Morel betrekkelijk de H. Teresa, beoordeeld door <i>P. v. B.</i>	330	De Katholieke Missiën, geïllustreerd Maandschrift, beoordeeld door <i>D. G.</i>	378
Vita di Antonio Rosmini, di <i>Francesco Paoli</i> , beoordeeld door <i>P. v. B.</i>	331	La situation en Belgique, par <i>J. Camarier</i> . — La Franc-maçonnerie et la politique intérieure de la Belgique, par <i>A. Onclair</i> , beoordeeld door <i>D.</i>	379
Schwedische Geschichte von Dr. <i>Julius Weidling</i> , beoordeeld door <i>P. v. B.</i>	332	MEDEDEELINGEN. 28. 42. 59. 73. 93. 105. 123. 143. 153. 174. 187. 201. 218. 239. 251. 271. 285. 302. 316. 334. 350. 366. 380.	
De dichteresse Carmen Sylva, door <i>M. Z.</i>	332	MEDEDEELINGEN UIT BOEKEN. 41.	
Maximilian Schmidts Volksschriften.	334	INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN. 31. 47. 61. 76. 79. 108. 128. 144. 192. 206. 222. 239. 256. 288. 303. 320. 336. 351. 368. 384.	
De periodieke Katholieke pers in Duitschland. Wapenschouwing op wetenschappelijk gebied, door Dr. <i>L. v. H.</i>	337, 361	FRANSCH LEESTAFEL. 103. 141.	
De geschiedschrijver Dr. Johannes Janssen, door Dr. <i>L. v. H.</i>	342	ITALIAANSCH LEESTAFEL. 95.	
Dr. Johan Tetzels eerherstelling, door <i>J. Alb. Thijm</i> , S. J.	343	HOOGDUITSCH LEESTAFEL. 46. 105. 121. 142. 172. 189.	
Chronycke van Ghendt, door <i>J. W. Brouwers</i> .	344	SPAANSCH LEESTAFEL. 220.	
Eigenaardige Conferentiën voor Congregatiën ontworpen door <i>C. M. C. Jamar</i> , beoordeeld door <i>P. J. Goetschalckx</i> .	346	POEZIE. 76.	
Melati van Java gewaardeerd in Duitschland	347	BEOORDEELINGEN IN TIJDSCHRIFTEN. 110. 126. 158. 175. 191.	
Romantiek	349	ADVERTENTIËN. 31. 47. 61. 79. 95. 111. 159. 207. 223.	
De wetenschap der godsdiensten en het primitief Mono-			

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, *franco* per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: In 't Rijksarchief te Maastricht. — Sint Servaas A^o. D. 384—1884. *Jac. Francken Pr.* — Kerkelijke Archeologie. Sleutel van Sint Pieter, gegeven aan Sint-Servaas en aan St. Hubertus. — De Noodkist van Sint-Servaas. De dakbedekking en eene zijde in hare lengte gezien. (Gravure No. III). — Hymni en antiphonae ter eere van den H. Servatius.

In 't Rijksarchief te Maastricht

is berustend een weleer aan het voormalig Keizerlijk Kapittel van St. Servaas toebehoord hebbend Handschrift uit de XIVe eeuw, op perkament. Het is een lijvig Breviarium, bevattend rijke levens der Bisschoppen van Maastricht. Dat het dadenrijke en glorieus leven van Sint-Servaas er eene voorname plaats in neemt, laat zich begrijpen. Dit levensverhaal, deze schoone Servatius-legende, werd onzer letterkunde nu pas aangeboden in eene zoo getrouw mogelijke vertaling, door den Eerw. heer Jacques Vrancken, Kapelaan bij de St. Servaaskerk te Maastricht. Gewis is dit boekdeel van 286 blz. een allerbelangrijkste bijdrage voor onze Nederlandsche Kerkgeschiedenis; alwie het leest, zal er vermaak en nut, leering en stichting in vinden. Het bevat, »een woord vooraf«, 15 blz., van den vertaler, waaruit wij zien met hoeveel oordeel en gezonde critiek zijne uitgebreide wetenschap, die des onderwerps meester is, hier te werk gaat; dan hebben we in het *Eerste Deel*, 12 hoofdstukken, *Het leven van den H. Servatius*, en in het *Tweede Deel*, 17 hoofdst., *de mirakelen van den H. Servatius*.

Onder alle opzichten komt ons dit werk zoo lezenswaardig en zoo aanbevelenswaardig voor, dat het ons toeschijnt ongetwijfeld meer dan één druk te zullen beleven.

SINT SERVAAS.

A^o. D. 384—1884.

De schoone stad aan de Maas, die het eerste van Nederland zich aan het Kruis onderwierp en een bedehuis bezat, toegewijd aan den Prins der Apostelen, wiens leerling Maternus — volgens eene eerbiedwaardige overlevering niemand anders dan het verrezen wonderkind van Naïms weduwe — haar het Geloof had verkondigd,

Trajectum, de welbekende overtocht van Caesars legioenen, welker vrijheidsminnende telgen het voorbeeld gaven van verzet tegen de Romeinsche heerschappij, maar gewillig het zoete juk des Evangelies op hunne heldenschouderen namen;

De roemrijke veste, die, ruim driehonderd jaren voor dat bij Wiltenborg de H. Willebrordus en zijne gezellen aan wal stapten om Noord-Nederland voor Christus te veroveren, reeds een vasten bisschopszetel had, en al hare Kerkvorsten, een en twintig in getal, met eene rechtmatige fierheid op het outer verheven, en daar boven in de zegenpralende Kerk met eere ingelijfd ziet, of wel in den schitterenden triumfstoot der Belijderen, of wel in de glorievolle falanks van Christus' Bloedgetuigen;

Maastricht, de eerbiedwaardige hoofdstad van het schilderachtige Limburg, »de Koninklijke stede« die voor de Nederlanden is wat het heilig Keulen voor Duitschland en het eeuwige Rome voor de wereld is, heeft op waardige wijze een feest gevierd, dat eenig mag genoemd worden in de jaarboeken der Vaderlandsche Kerkhistorie.

Den 13den Mei 1884 was het vijftienhonderd jaren geleden dat de H. Servatius, eerste Bisschop en Beschermheilige der stad Maastricht, na een pontifikaat van eene halve eeuw, voor het Hemelsch licht werd herboren; op dien dag hebben rondom zijne verheerlijkte grafstede, die de bakermat is geworden van de grootheid, welke den loop der eeuwen door, de hoofdstad van de Katholieke Maasgouw ten deel werd, van heinde en verre de pelgrims zien samenstroomen, om Hem, in Dietsche en Waalsche klanken het lied te zingen, dat in den loop der middeleeuwen hunne vrome voorvaderen van geestdrift deed huppelen,

O Servati, serva natos!
Servatius, bewaar uw kinderen!

Op dien dag zagen we in de eerbiedwaardige basilica, die boven zijne verheerlijkte grafstede door den H. Monulfus, den kunstlievenden edelman van Dinant en bisschop van Maastricht, werd gebouwd, het kostbaarste gedenkstuk verrijzen, dat de herlevende christelijke kunst onzer dagen kan voortbrengen: blijvend en schitterend monument van de kinderlijke dankbaarheid der Maastrichtsche bevolking, een rijk met email en edelgesteenten versierd hoofdaltaar, waarin de wonderen, door Servaas, den grooten Thaumaturg gewrocht, in verguld koper staan geschetst; en onder den triomfboog van het hooge priesterkoor, nabij de heerlijk herstellende krochtkerk, het majestatische beeld van den lieven Heilige, die beschermend en zegenend zijne hand houdt uitgestrekt over stad en land, zoo dierbaar aan zijn Apostelhart.

Badend in een zee van licht en heerlijkheid en jubelvreugde, heeft het geloovige Maastricht, nêergeknield voor zijn heilig gebeente, den eed van getrouwheid vernieuwd aan de Kruisbanier, weleer op den vruchtbaren Maasoever geplant door Maternus, voor goed gevestigd door Servatius, en besproeid door het martelbloed van Theodardus en den roemvollen Lambertus, zijn eigen kind en Kerkvorst.

Maastricht zag binnen zijn wallen volkeren komen en heengaan, dwalingen opdoemen en verzinken: beurtelings was het onderworpen aan Galliër en Germaan, aan Holland en Spanje, aan Lelievaan en Adelaar, aan Belgischen en Nederlandschen wapenleeuw: geblakerd werd het door de brandtoorts van Noorman en Vandaal, vergruisd door den moker van den Beeldstormer, beschoten door den vuurmond van den woesten Sansculotte, maar in dien dwarrelenden maalstroom der tijden, heeft de heilige Stede van Sint Servaas altoos ongerept

vervalscht het *Credo*, haar door Servaas gepre-
bewaard.

Altijd en onveranderlijk immers bleef de *Engel*, dien zij in haar wapenschild voert, wijzen op de schitterende *Ster*, welke van uit den Hemel nederglanst op de heilige plek gronds, langs de voormalige Romeinsche herbaan gelegen, waar het gebeente rust van haren eersten Bisschop, haren lieven Beschermheilige, »den groten heer van Triecht«¹⁾; altijd en onveranderlijk glinsterde daar boven op de majestatische domkerk, die de Maasgouw beheerscht, het gulden torenkruis, teeken des Geloofs, symbool des Lijdens, doch ook standaard en overwinning.

Dan herinnerde zij zich dat alleen het ware geloof bestand is tegen den gierenden stormwind der Vervolging, en dat het lijden, voor dit Geloof doorstaan, tevens eene martelie is voor de ware wetenschap, de ware vrijheid, de ware beschaving; dan werd, in Servatius' heiligdom, het kostbare reliekschrijn, Palladium der Christelijke Maasstad, den bedrukten volke ten toon gesteld, onder luid gebed en boetpsalm de »*Noodkist*« gedragen door de straten der beangstigde veste; Servatius bad en leed voor zijn volk, het onwêr trok voorbij, en weldra kwamen, bij 't statig gebrom der groote »Servatius« en het vroolijk gebeier van 't klokken-spel, landzaat en vreemde aangetogen ter »Heildoms-vaart«; dan weërgalmde het jubelend de groene rivier-boorden langs, over heuveltop en vlakke, in verschillende landspraken, en één akkoord

Servati, Sancte Pontifex
Tu dulcis atque mitis es!
Servatius, o heilig bisschop,
Zachtaardig steeds en liefderijk!

Aan elkeen, die slechts eenigszins te huis is in de studie der Kerkelijke Geschiedenis van Zuid-Nederland, zal het niet ontgaan dat Servatius een van die Heiligen is, voor wie zich het geloovige volk als met een onweerstaanbare magneetkracht aangetrokken gevoelde: wat hen ook overkwam of wedervoer, 't zij voor- of tegenspoed, de vurige en altoos gemoedelijke Maastrichtenaar scheen geen Heilige te kennen, zoo vermogend bij Gode, zoo goedertieren van inborst dan dien »goeden Sintervaas«, dien hij dan ook lief en leed toevertrouwde, en broederlijk liet deelen in vreugden en smarten; geen van alle de benamingen welke in de Kerkgezangen, die ons uit de Middeleeuwen — schoone tijden van eenvoudig volksgeloof en ongekunstelde volkspoëzy — zijn overgebleven, teekent zoo juist het gevoel dat de Maaslander koestert jegens zijnen Beschermheilige, en dat deze, van zijnen kant, aan zijn geestelijk nakroost zoo duidelijk heeft doen blijken, dan deze: *Beate pater Servati*, gelukzalige Vader Servatius!

Het luisterrijke jubeltij, met zooveel ware geestdrift gevierd, de volksliefde, den Heilige na vijftien eeuwen zoo getrouw bijgebleven, bewijzen ons wel duidelijk dat hij in de gemoederen onzer voorvaderen een machtig diepen indruk heeft achtergelaten; en inderdaad, wanneer men de geschiedrollen openslaat, waarin de gebeurtenissen van die veelbewogen IVde eeuw staan opgeteekend, leeren wij Servaas daar kennen als den Athanasius van het Westen, groot naar geest en hart, groot bisschop, Kerkleeraar en redenaar, eene grondige wetenschap parende aan eene beproefde deugd en eene nooitverloochende beginselvastheid; iets zeldzaams voor-

waar! in die dagen, dat de dwingelandij der Byzantijnsche haarkloverijen een aanvang nam!

Denzelfden Servatius, dien men gister, met het kruisbeeld in de hand, aan de eenvoudige bewoners der Maasgouw, de verheven geheimen van onzen godsdienst, de wetenschap van het ware geluk en het belangrijke vraagstuk van 's menschen lotsbestemming hoorde ontvouwen, zag men heden met eere verschijnen onder de Herders der volkeren, om als een kampioen des Heeren op te treden tegen de fijn verzonnen drogredenen van Arianen en Gnostieken en de geestesslavernij waarin de oppermachtige Caezar de kwalijk geklaisterde wereld trachtte te klinken; nu eens zien wij hem door een Soldaten-keizer met eene moeilijke zending naar Constantinopel, dan weêr door God zelve die hem, in zijne bidcel te Maastricht de geheimen van zijn goddelijk wraakgezicht ontsluitte, als een andere Jonas met bedreigingen tot het volk, en door het volk met betuigingen van boete naar St. Pieter belast. Terwijl geheel Westersch Europa op hem de oogen hield gevestigd als op den eenigen middelaar tusschen den Hemel, waarin met bloedrood vlammeend letterschrift Gods gramschap stond te lezen, en de verbasterde maatschappij, die niet zonder reden een vreeselijken en gewelddadigen ommekeer te duchten had, bood hij, de machtige stormbezweerder, de getrouwe bewaarder der onvervalschte geloofsleer, de onvermoeibare kamp- en rampgenoot van Alexandriës doorluchtigen balling, hij, de man des onverdroten strijdens en onverdienden lijdens, de hoogbegenadigde vertrouweling Gods, zich aan om al het wicht van 's Hemels wraakgerecht te torschen en over Europa, het zondige, het verdwaalde, het weelderige Europa, de genadebronnen van 's Vaders ontfermenis te openen.

Is het wonder dat zulk een man, naar het woord der H. Schrift, bij zijn volk eenen roem heeft verworven, die van geslacht tot geslacht aan zijnen naam is gehecht gebleven, dat de volkeren zijne wijsheid en de vergadering der geloovigen zijnen lof hemelhoog verheffen, en hij nog heden ten dage geprezen wordt voor het goede, door hem in zijn leven tot stand gebracht?« Raadpleeg de perkamenten der oudheid, de vele legenden en kronijken, die eene inderdaad rijke Servatiusliteratuur vormen uit de gedenkschriften van het verledene, die in onze muffige boekerijen vaak in het stof bedolven liggen, waait u de innigvrome geest toe, welke de middeleeuwsche »clercken« en geletterden bezielde jegens onzen Heilige; even als een Karel de Groot en een Koning Arthur — doch meer dan dezen — is hij de lievelingsheld geworden van een groot aantal Legendes, en werd hij door niemand minder dan onzen beroemden minnezanger Heynryck van Veldeken »den oudsten vertegenwoordiger der Middennederlandsche poëzy« (gelijk van Vloten hem noemt) in een Epos verheerlijkt.

Omstreeks denzelfden tijd dat onze »troubadour«

Heynryck,
Die van Veldeken was geboren,
Ende hadde Sinte Servaas verkoren
Te patrone ende te heren;

zijnen »Sinte Servatius in dutschen dichtede«, (omstreeks 1080) treffen we den Francogallischen priester *Jucundus* aan, en *Aegidius Aureavallensis*, *Sigebertus Gemblasensis*, *Petrus de Natalibus*, den scherpzinnigen abt van Lobbes *Hariger* en anderen, die allen hunne talenten wijdden aan de verheerlijking van Servatius.

¹⁾ H. Van Veldeken.

Doch reeds langen tijd voor dezen hadden de *H. Athanasius* en *Sulpicius Severus*, tijdgenooten van onzen Heilige, met zeer veel lof gewaagd van zijn manhaftig gedrag op de Kerkvergaderingen van Sardica (anno 343) en van Rimini (anno 359).

Gennadius, een schrijver uit de Vde eeuw, verhaalt dat in de IVde een Gallisch bisschop, met name Sabbatius, op aandringen van eene heilige maagd Secunda, een boek schreef, waarvan het eerste gedeelte gericht was tegen de Gnostieken Marcion en Valentinus, en het tweede tegen de Arianen Aëtius en Eunomius.

Daar nu onze Heilige in de geschriften van den *H. Athanasius*, en in de »Acta« der Kerkvergadering van Sardica meermalen voorkomt onder den naam van Sabbatius besluiten de »Bénédictins de St. Maur«, schrijvers van de groote »Histoire littéraire de la France« terecht, dat de *H. Servatius* ook het wapen des geschreven woords heeft gebruikt tegen de ketterijen van zijnen tijd. *Tritheimius* — zoo gaan dezelve Geleerden voort — meent dat *St. Servaas* nog andere werken heeft geschreven, die niet tot het nageslacht zijn gekomen. Dat kan waar wezen, want de *H. Servatius* was eene groote figuur in de Kerk: »le grand personnage qui a fait St. Servais dans l'Eglise, ne permet guères d'en douter«¹⁾.

De Schrijver, aan wien wij de meeste geschiedkundige gegevens over onzen Heilige verschuldigd zijn, is de *H. Gregorius Turonensis*, die in de VIde eeuw leefde, met zeer veel lof van 's Mans deugden en heiligheid spreekt, en verzekert dat »zijn graf vermaard is wegens de vele wonderen die er geschieden«.

Dat er reeds ten tijde van *Karel den Grooten*, die (gelijk de Bollandist *Henschenius* beweert) tusschen twee Saksische oorlogen in (771—814) het Paaschfeest te Maastricht is komen bijwonen, eene beschrijving bestaan heeft van de wonderen des Heiligen, blijkt boven alle verdenking verheven, daar de Handschriften van Maastricht ons verhalen dat de groote Keizer met vreugde het boek hoorde voorlezen. (Zie *St. Servatius*—legende bl. 193.)

Radbod de 23ste bisschop van Utrecht, »een der geleerdste mannen, en keurigste schrijvers van zijnen tijd (zegt *P. Opmzer* in zijn »Kath. Nederl. Martelaarsboek«), gestorven in 918, heeft in een »Sermo de Servatio« (door de Bollandisten ontdekt en uitgegeven anno 1882, in de »Analecta Bollandiana T. I. fasc. 1.) den Heilige eene onvergankelijke eerezuil gesticht.

Gewagen wij slechts van de Geschiedschrijvers der Luiksche Kerke, als van den Jesuïet: *Barth. Fisen*, van dezes orderbroeder, *P. Foullon*, van den Karmeliet *Theodorus Bouille*, van den *P. Regidius Bucherius* S. J. en den Luikschen kanunnik *Joannes Chapeville*, die allen onzen Heilige met eene zekere voorliefde behandeld hebben, om te spreken van den grooten Bollandist *Henschenius* (geb. te Venraai in Limburg) die met al de scherpzinnigheid van vernuft, en al de warmte des harten, in gelijke mate hem eigen, al de bijzonderheden uit het leven des Heiligen nauwkeurig heeft verzameld en uiteengezet, en met eene bewonderenswaardige schrandereheid de reusachtige figuur heeft weten te ontdoen van het louter legendarische, waarmede eene vrome overdrijving haar, als in nevelen, gehuld had. *Halinus*, in zijn »Vie de Monsieur Saint Servais«, de Maastrichtsche Schepen en rechtsgeleerde *Andreas Bouwens* evenmin als de Kanunnik *Hadelinus Junius*:

»Apologia contra Barth. Fisen« (Handschrift, eigendom der *St. Servaaskerk*) en de ongenoemde priester, die te Maastricht omstreeks 1632, »het leven van den heylighen Servatius« heeft geschreven. (HS. eig. der *St. Serv. Kerk*) hebben, naar onze meening, wat al te veel toegegeven aan deze overdrijving, waarvan *Smet* in zijne »Heylige en roemwaardige personen in Nederland« en *De Ram.* »(Notice sur St. Servais)« ietwat meer vrijbleven.

De verschillende »*Vita Sti. Servatii*« welker getal, ten gevolge van de rustelooze navorschingen op dit gebied nog dagelijks vermeerderd, als daar zijn: een latijnsch Handschrift berustende ter Koninkl. boekeryte 's Gravenhage (No. 351 Mt XIIIde eeuw) een Nederduitsch berustende in 't franciskanenklooster te Reekheim, (XIVde eeuw) — dat laatste werd door den Archivaris *Habets* nog onlangs uitgegeven in de »Publications de la société d'Archéologie du Limbourg«, een Latijnsch Brevier (XIVde eeuw), afkomstig van 't voormalig *St. Servaaskapittel*, berustende ten Archieve te Maastricht, door ons uitgegeven, en met aantekeningen voorzien in 1884; twee andere, voorkomende in de »*Analecta Bollandiana*« (1882), nog twee onder den titel van: »*Deux biographies inédites de St. Servais*« door den Luikschen Hoogleeraar *G. Kurth* uitgegeven, en eindelijk een onuitgegeven »*vita Sti. Servatii*« nog onlangs opgespoord in het Archeologisch museum van Namen (No. 73), zijn meerendeels nagenoeg getrouwe navolgingen of vertalingen van bovengenoemden *Jucundus*, wiens »*Translatio St. Servatii*« door Prof. *R. Koepke* werd uitgegeven in het 12de deel van *Pertz*: »*Monumenta Germaniae historica*«.

In dit vluchtig overzicht onzer — mochten wij niet met eenig recht haar noemen, rijke? — *Servatius*litteratuur mogen we voorzeker niet verzwijgen den naam van eenen man, wien het was weggelegd de aandacht der geschiedvorschers onzer dagen op nieuw te vestigen op den grooten *Servatius*, en die in verscheidene werken zijner hand, doch vooral in de »*Antiquités sacrées conservées dans les anciennes collégiales de St. Servais, et Notre Dame à Maastricht*« en in zijne »Handleiding voor den vereerder van den *H. Servatius*« een schat van geleerdheid heeft nedergelegd: wij bedoelen den eerw. heer *M. Willemsen*, pastoor te *St. Odiliënberg*, vroeger kapelaan-schatbewaarder bij *St. Servaas* te Maastricht, aan wiens onverdroten werkzaamheid wij grootendeels de herstelling onzer Schatkamer en de herleving der aloude Heiligdomsvaart naar Maastricht te danken hebben.

Moge er steeds meer en meer licht verspreid worden over de ontegenzeggelijk groote geschiedkundige figuur van *Servatius*: moge hij inzonderheid beter altoos en beter gekend worden van het Nederlandsche volk, voor wien hij, vijftienhonderd jaren geleden, geweest is de verkondiger van het vrij- en levendmakend Evangelie, de baanbreker der christelijke beschaving, en aan wien hij met de kennis der van Godswege geopenbaarde geheimen ook de wetenschap van het ware, tijdelijk en eeuwig geluk heeft aangebracht!

Maastricht, 28 Mei van het jubeljaar 1884.

JAC. VRANCKEN PR.

KERKELIJKE ARCHEOLOGIE.

Sleutels van Sint-Pieter,

gegeven aan Sint-Servaas en aan St. Hubertus.

De sleutel is het zinnebeeld van het gezag, van de bezitting, van de overgave. Eene stad, die zich wilde overgeven aan haar overwinnaar liet hem de sleutels harer poorten aanbieden.

¹⁾ Hist. litt. de la France T. I p. 2me.

Christus, toen hij het Rijk zijner Kerk wilde stichten zei dan ook tot Petrus: »En ik zeg u: Gij zijt Petrus, en op deze steenrots zal ik mijne Kerk bouwen, en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen.

En ik zal de u de sleutelen van het rijk der hemelen geven. En al wat gij op de aarde zult binden, zal ook in den hemel gebonden zijn; en al wat gij op de aarde zult ontbinden, zal ook in den hemel ontbonden zijn.«

Sint-Petrus, Christus' Stedehouder en zichtbaar Op- perhoofd der Kerk, wordt dan ook afgebeeld met de sleutels, als het zinnebeeld van macht en gezag.

Ook wordt de heldhaftige belijder van Christus' God- heid, onze Sint-Servaas altijd afgebeeld met zijn »sleu- tel van Sint-Pieter.«

In onze Westersche Christenwereld bezit men thans niet meer dan twee »sleutels van Sint-Pieter«, en beide die sleutels vindt men in de Nederlanden, te Maas- tricht en te Luik: de eerste en oudste is die van Sint- Servaas, eersten bisschop van Maastricht, de tweede is die van Sint Hubertus, laatsten bisschop van Maas- tricht en eersten bisschop van Luik.

Wat zegt ons thans de kunde der geschiedenis be- trekkelijk die sleutels?

In de eerste eeuwen van het Christendom was de eerbied en het ontzag voor de Overblijfsels van den Prins der Apostelen zoo groot, dat aan niemand wie dan ook eenige *reliquie* van Sint-Petrus ooit werd ge- geven. Datzelfde ontzag droeg men ook den Apostel der volkeren toe. Wel legden men voorwerpen b. v. linnen doeken op de graven van St. Petrus en van St. Paulus, en die werden dan onder den naam van *brandea*, *prandea* of *sanctuaria* als reliquiën aan dezen of genen bevoorrechte geschonken. In het begin der 2de eeuw, werd, op aansporing van den heiligen Paus martelaar, Alexander, gezocht en gevonden door de heilige Balbina, dochter van den tribun Quirinus, de keten waarmede Petrus zelf was geboeid geweest te Rome. Van deze geheiligde keten werden later als reli- quiën gegeven aan bijzonder uitverkorenen eenig aller- kleinst gedeelte of minder nog, een weinig afvijsel, dat dan gewoonlijk werd bewaard en ingesloten in een schalm, navolging van de schalmen dier keten, of in een Kruis of in een sleutel. Deze sleutel werd dan genoemd »*clavis beati Petri*« sleutel van Sint- Pieter.

Toen Justineanus, neef van Keizer Justinus I, te Constantinopelen eene Kerk bouwde ter eere van de H. Apostelen Petrus en Paulus, vroeg hij aan Paus Hormisdas (514—523) reliquiën dier H. Apostelen, maar moest zich te vrede stellen met een *brandeum* en eenig gedeelte van de keten van Sint-Pieter, dat ingesloten of ingewrocht was in een andere keten ge- maakt in navolging van de St. Petrus' keten of ban- den van Rome. Eene dusdanige keten werd dan ook genoemd keten van Sint-Petrus. Tot in de XIe eeuw werd ze getoond in de Kerk van St. Petrus te Con- stantinopelen. Op die wijze konden dus op op vele plaatsen St. Petrus' Ketenen even als St. Petrus' Sleutels worden geëerd. Daarin een bezwaar te vinden, daaruit een verwijt te smeden tegen de vereering of de echtheid van soortgelijke reliquiën, gelijk tal van protestantsche schrijveren te dikwerf doen, kan alleen berusten op een misverstand van gebruiken en mis- duiding van uitdrukkingen die destijds voor niemand onduidelijk waren.

Wanneer of dat gebruik van St. Petrus' Sleutels en Ketens een aanvang nam, is niet met zekerheid be- kend, wel dat zulks meer in zwang kwam onder het Pauschap van den Heiligen Silvester (j. 314—336) en zijne opvolgers.

Laten wij hier enkele voorbeelden aanvoeren uit vroegere eeuwen dan waarin Paus Gregorius VII aan Alfons Koning van Castilje, een dusdanigen gouden Sleutel, waarin eenig gedeelte van St. Petrus Ketenen, schonk en verklaarde zulks te doen volgens het be- staande gebruik in Gods Kerk: ¹⁾

In 796 zond Paus Leo III twee dusdanige sleutels aan Charlemagne, ²⁾ die, te Maastricht vertoevend, zich het verhaal van de wonderen door St. Servatius' voor- spraak verkregen, liet voorlezen.

Gregorius III had reeds in 741 twee soortgelijke sleutels geschonken aan Karel-Martel die zijne over- winning op de Saracenen toeschreef aan de bescher- ming van den H. Servatius. ³⁾

De heilige Paus Vitalianus, die in 657 den Paus- lijken Stoel beklom, zond een St. Petrus' Sleutel aan de Koningin van Northumberland; zooals blijkt uit de Kerkgeschiedenis van Beda die ons den giftbrief des Pausen mededeelt. ⁴⁾

In de brieven van Paus Gregorius den Groote, re- geerend van 't jaar 590 tot 604, vinden wij de bewij- zen, dat hij verschillende personen in het Oosten als in het Westen met die St. Petrus' Sleutels begiftigde, b. v. Anastasius, patriarch van Antiochië ⁵⁾;

Childebert, Koning der Franken, die in Maastricht, naast St. Servatius' Kerk zijn paleis had. ⁶⁾; Recca- reed, Koning der Westgothen in Spanje ⁷⁾; de Kei- zerin Constantina ⁸⁾, gemalin van den Keizer van het Oosten. Theoctisto, patristische vrouwe ⁹⁾; Savinella ¹⁰⁾; de oud-consul Leontius ¹¹⁾; de oud-consul Joannes ¹²⁾ Asclépiodotus ¹³⁾; enz.

Ook spreekt ons de Kerkgeschiedenis nog van »*cla- ves Confessionis Sancti Petri*«, Clefs de la Confession, »sleutels der belijdenis«, wat ons verduidelijkt wordt door den beroemden geschiedschrijver, der Gregorius Turonensis, waar hij ons beduidt ¹⁴⁾: dat vele geloovi-

¹⁾ Ex more sanctorum misimus vobis claviculam auream, in qua de catenis beati Petri benedictio continetur,.... S. Gregorii VII Epist. lib. VII, Ep. 6, ad Alphonsum regem Castellae, bij Labbe SS. Conciliorum coll. Venetius 1775, tom. 20 col. 292.

²⁾ Eginhardus, de Gestis Caroli Magni, t. III. Hist. Franc. Script. t. II, p. 39.

³⁾ Eo tempore bis a Roma sede sancti Petri Apostoli beatus papa Gre- gorius claves venerandi sepulcri, cum vinculis sancti Petri.... memorato principi destinavit. (Chronicon Fredegarii scholastici continuatum, pars III. Patrol lat t. 71. Migne. Ook pars III ap. S. Gregorii Turonensis.

⁴⁾ Beda, Hist. eccles. Anglorum, lib. III, c. 29.

⁵⁾ S. Gregorii Magni. Opera Lib. I. Ep. 26, ad Anastasium patriar- cham Antioch.

⁶⁾ Claves praeterea Sancti Petri, in quibus de vinculis catenarum ejus inclusum est Excellentiae Vestrae direximus. Lib. VI, Ep. 6, ad Childe- bertum regem.

⁷⁾ Clavem vero parvulam a sacratissimo beati Petri Apostoli corpore vobis pro ejus benedictione transmissimus, in qua inest ferrum de catenis ejus inclusum... Lib. IX, Ep. 122, ad Recharedum Wisigothorum regem.

⁸⁾ L. IV, Epist. 30.

⁹⁾ Lib. VII Ep. 26, ad Theoctistam patriciam.

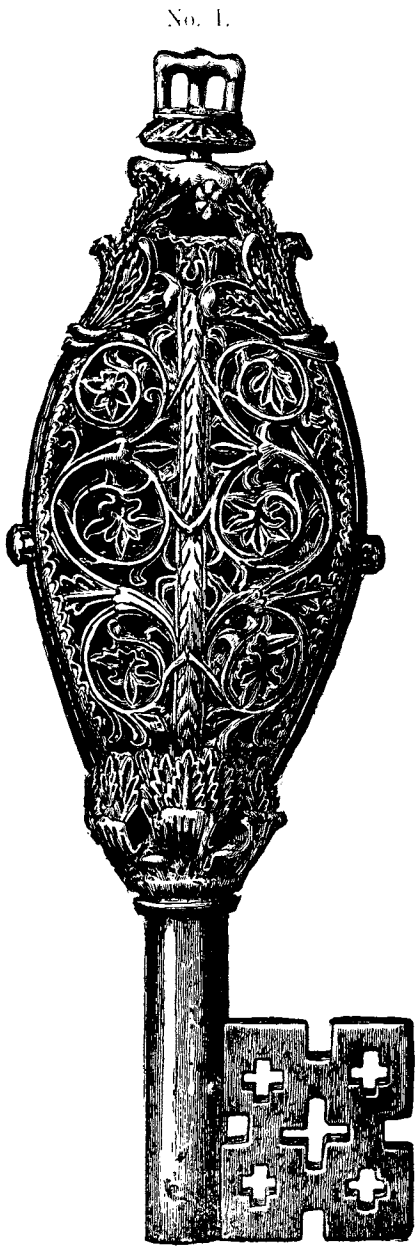
¹⁰⁾ Lib. XII, Ep. 7, ad Savinellam, Columbam et Agnellam.

¹¹⁾ Lib. I. Ep. 31, ad Johannem exconsulem en verder, in 't zelfde Boek, 30 brief, ad Andream illustrem, en B VII, Brief 28, ad Theodorum medicum.

¹²⁾ Lib. VIII, Ep. 35, ad Leontium exconsulem.

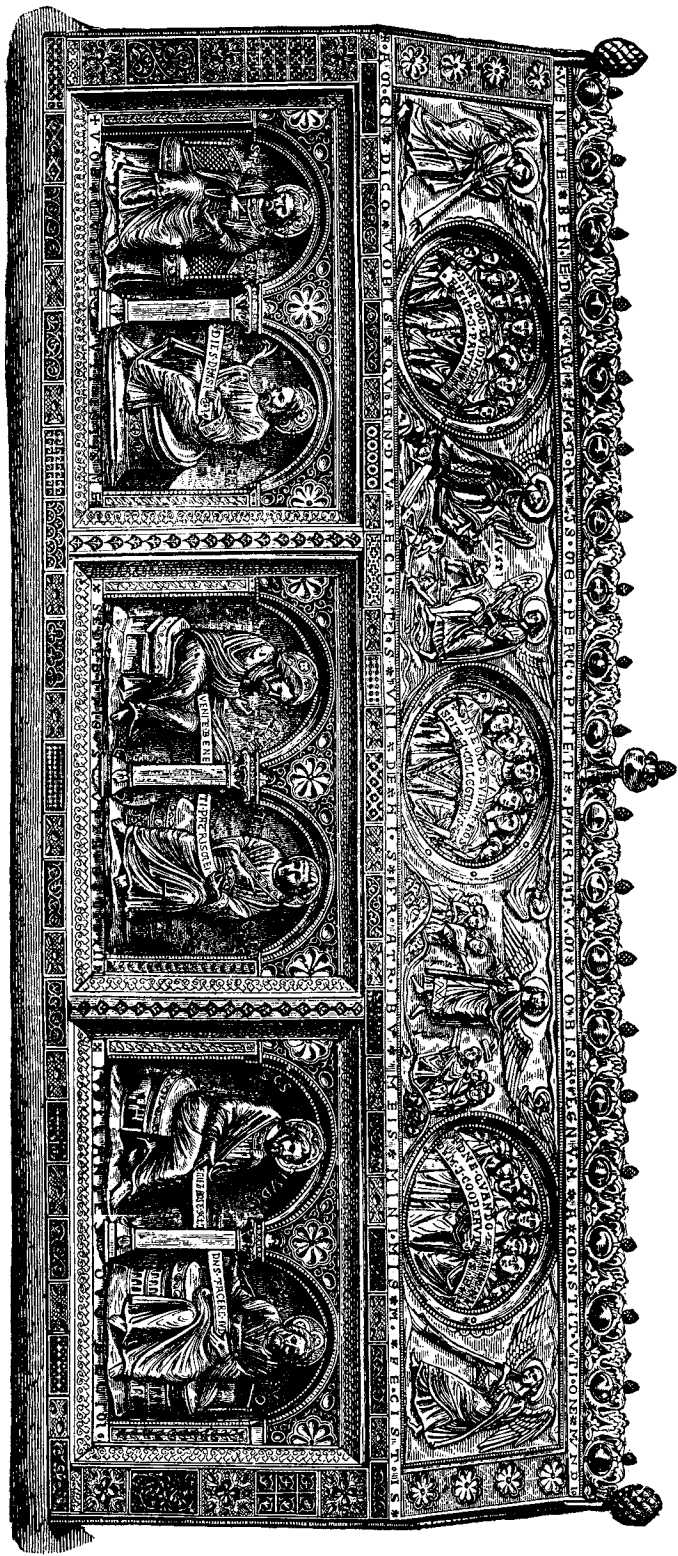
¹³⁾ Clavim vero a sacratissimo beati Petri corpore, in qua de Catenis ejus benedictio continetur, transmissimus. Lib. XI, Ep. 14, ad Ascle- piodotum.

¹⁴⁾ Multi enim et claves aureas ad reserandos cancellos beati sepulcri faciunt, qui ferentes pro benedictione priores accipiunt, quibus infirmitati tribulorum debeantur. »De gloria Martyrum«, lib. I. Cap. 28.



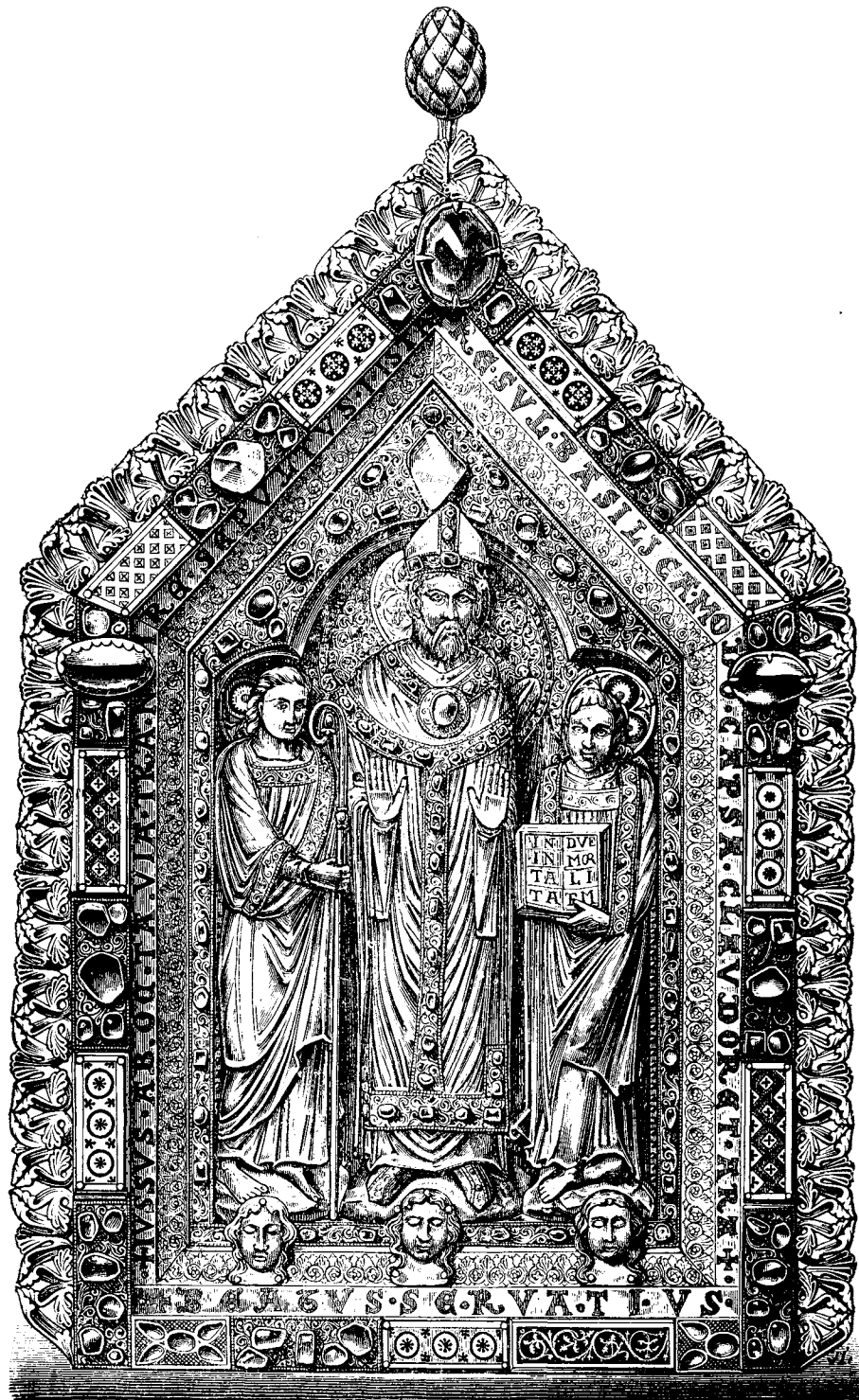
DE SINT-PETRUS' SLEUTEL VAN SINT-
SEBASTIAAN. IVe eeuw.

HET RELIQUESKISTJEN, GENAAMD ODE NOODKIST VAN SINT-SEBASTIAAN, IN VERGELD KOPER, GEENVAALDERD.
HOOGTE 0,74 M.; LENGTE 1,75 M.; BREEDTE 0,49 M. XIIIe eeuw.



No. II.

No. III.



VOORKANT VAN DE NOODKIST.

gen zich te vrede stelden met gouden sleutels waarmee men de deuren van de grafkapel van St. Petrus had geopend, en daarvan, even als van de eersten, heil en bescherming verwachtten door de voorspraak van St. Petrus.

Al die schatten van eeredienst en Kerkelijke Archeologie zijn in den loop der eeuwen en het vergaan der Rijken verloren gegaan: men weet op den huidigen dag geene andere Sleutels van Sint Pieter aan te wijzen dan die van St. Hubertus, in de Kerk van het Heilig Kruis te Luik, en die van Sint Servaas in Neerlands oudste Kathedraal, de Kerk van Sint Servaas, te Maastricht. De Heilige Hubertus zou dien sleutel ontvangen hebben of toen hij Bisschop werd of toen hij in 721 den bisschopszetel van Maastricht overbracht naar Luik. Betrekkelijk de echtheid er van zegt de beroemde archeoloog James Weale, dat alleen het handvat sel schijnt herkomstig te zijn van den tijd van Hubertus, ... de schacht, versierd met een Christus aan het Kruis tusschen onze Lieve-Vrouwe en Sint Jan, als ook de sleutelbaard kunnen hoogstens opklimmen tot de XIIe eeuw. ¹⁾ Het metaal is brons.

Van onzegbaar hoogere waarde is de St. Petrus' Sleutel van St. Servaas, en dat om vele redenen, toen hij, na zijn laatste bedevaart naar het Graf der Apostelen, afscheid nam van Petrus' graf en Petrus' Stedehouder. Volgens den geleerden Limburgschen Bollandist, Henschenius, en vele andere geleerden, heeft Servatius dien sleutel ontvangen uit de handen van Paus Damasus, die in 382 op den Stoel van St. Pieter werd verheven. Andere schrijvers spreken van het jaar 376.

De sleutel is van kostbaarder metaal, namelijk, van electrum, of menging van goud en zilver; ook de bewerking heeft veel hoogere kunstwaarde. Vandaar dat de Legende spreekt »van »dien« zilveren Sleutel van een wonderschoon werk,« en de Limburgsche dichter, Heynryck van Veldeken, de »oudste vertegenwoordiger der midden-Nederlandsche poëzy«, ons zingt van »Den Sloetel van hiemelschen ghewerke.«

Die sleutel was steeds bij de voorstelling der Heiligen door werken der Kunst het kenmerkend onderscheidings-teeken van Sint Servaas.

De oudste beeltenis der Heiligen die er nog bestaat is een beeldwerk, bas-relief, van een steenen monument uit de XIIe eeuw in de St. Servaas Kerk te Maastricht, ²⁾ en daar wordt St. Servaas voorgesteld met den sleutel in de linkerhand.

Muntstukken te Maastricht geslagen, tijdens het leven van den Luikschon Bisschop Raoul de Zehringen ³⁾ (1167 tot 1191), voeren op den eenen kant de afbeelding van de noodkist en op den anderen kant die van den sleutel met het woord *Clavis*. Nog andere keizersmuntstukken, ook te Maastricht geslagen ⁴⁾, toonen alleen de afbeelding van den sleutel met het woord *Clavis*.

Ook de Lithurgische Poëzie geeft hier getuigenis.

In een Missaal van de Sint Servatiuskerk uit de XVe eeuw, dat zich nog heden in de Kon. Bibliotheek van

Brussel bevindt, en volgens het getuigenis van *P. Cahier* ¹⁾ ook in de oude Missalen van Keulen, van Passau, van Frisingen, zingen ons de lofzangen voor het Evangelie de schenking van dien Sint Petrus' Sleutel aan St. Servaas.

Insgelijks onze van Veldeken, die zijne gedichten schreef tusschen 1160 en 1190, en ons meldt: Legende, B. 1. v. 1729 en volg.:

Sinte Peter sprack ever doe
Den goeden Sinte Servaes toe:

Eyren slotel gaf hi hem in die hant
Van sylver, die seltsem was.
Dien behielt Sinte Servaes
Teynen leyteiken ende ghemerke
Van hiemelschen ghewerke,
Dat nye man sulcken en sach,
Noch nyemant ghewerken en mach
Mit menschelicken sinnen

Deze sleutel met zijn reliquie werd zoo geëerd, dat dezelfde dichter hem aantoonst als de eer en de troost van dit land.

Des is gheert alle dit lant

Dien hevet noch syne Kereke
Te leyteiken ende te trooste.

Die schat van godsdienstige vereering en archeologische waarde was beroemd door geheel Europa.

Ten bewijze zij hier slechts verwezen naar de »Gulden Legende der Heiligen«, door *Jacobus de Voragine*, aartsbisschop van Genua, gestorven in 1298; en naar den »Catalogus der Heiligen«, door *Petrus de Natalibus*, bisschop van Venetië, in de XIVe eeuw.

De echtheid van dien sleutel wordt ons bewezen:

1^o. door de onafgebroken traditie der Maastrichtsche Kerk en de geloofwaardigste getuigenissen van talrijke schrijvers, en

2^o. bevestigd door den sleutel zelven. Aan de bewijzen van verschillende schrijvers reeds in dit artikel aangehaald zij het hier genoeg slechts het volgende nog toe te voegen.

De eerste tot ons gekomene vermelding van dien sleutel wordt aangetroffen in de *Acta Translations St. Servatii*, door de Bollandisten erkend als van hoogen ouderdom te zijn; van de tweede helft der 9e eeuw zeggen anderen. Laten we feiten spreken. De Christenheid werd verwoest door de Mahomedaansche legers; ze werden bij Poitiers overwonnen door Karel, die daarom Martel, de Hamer, werd bijgenaamd. 375,000 Saracenen zouden er gesneuveld zijn. Die zegepraal werd behaald op den feestdag van St. Servaas, aan wiens voorspraak en bescherming Karel zijne Europa reddende overwinning toeschreef. Uit dankbaarheid wilde de overwinnaar de kerk van St. Servaas meer en meer opluisteren, en vaardigde af naar Maastricht den vromen Willegesius. Hem zou op wondere wijze bij een verschijning gelast zijn geworden het gebeente des Heiligen uit de aarde te verheffen.

Door den Heiligen Hubertus, destijds bisschop van Maastricht, werd na drie dagen van alg. vasten en bidden die taak begonnen. Onder de aarde vond men een *krocht*, en daarin vele reliquiën en heilige schatten der Tongersche kerk, doch niet het graf van St. Servaas. Men wist niet dat de H. Monulfus, bisschop van Maastricht, van 560 tot na 578, nadat hij de St. Servaaskerk had gebouwd, het lichaam van St.

¹⁾ La poignée seule paraît dater de cette époque . . . la tige . . . et le panneton paraissent remonter tout au plus au XII^e siècle.

²⁾ Annuaire du Limbourg, 1828.

³⁾ A. Perreau, Recherches sur la ville de Maestricht et sur ses monnaies. Bruxelles 1846.

⁴⁾ L. Decoster. Trouville de monnaies du XI^e siècle, Bruxelles 1856.

¹⁾ Addidit tamen beatus Petrus quod . . . saluaretur trajectense opidum cum omnibus infra contentis . . . in cuius signum beatus Petrus clavem ei tradidit divinitus fabricatam, que usque hodie ostenditur in Trajecto. „Legenda Sanctorum aurea.“

Servaas had neergelegd in een hogere plaats. Deze nieuwe door Monulfus gebouwde crypte werd weer ontdekt den 14 Maart 1881. Daar in die hogere plaats werd dan gevonden de grafzerk van Sint Servaas, overgebracht door Monulfus. Daarin vond men bewaard het heilig lichaam gewikkeld in linnen en zijde. Toen dat omhulsel was weggenomen, nam men van zijne borst een gouden kruis, en van onder het hoofd een halsketen van het zuiverste goud, waarin men een gedeelte vond van het Heilig Kruis des Heeren; aan zijn rechterkant lag eerst de bisschopsstaf, aan zijn linker *de zilveren sleutel*, het wonderbaar werk, den Heilige eertijds te Rome verleend.

De H. Servatius had dien sleutel ontvangen te Rome bij zijn bedevaart, naar het graf van Petrus, ondernomen om voor zijn land te verkrijgen dat God het mocht sparen van den inval der Hunnen. Wijst de eene op het jaar 376, de meesten willen dat St. Servaas den sleutel ontving uit de handen van Paus Damasus, die in 382 tot Paus werd verheven.

In 384 stierf de heilige Bisschop Servatius te Maastricht, en werd aldaar begraven, en met hem zijn St. Petrus' sleutel. Sinds dien sleutel door den H. Hubertus bij de opening van het graf in 726 werd gevonden, werd hij bij de reliquieënschatten in de kerk van St. Servaas bewaard en geëerd. Bij de verdeling van die schatten in de Fransche Revolutie ten jare 1784, kwam die sleutel in handen van den kanunnik *Cruts*, wiens erfgenamen dien schat hebben teruggegeven aan de Kerk.

Die overlevering der oudste Christenkerk in ons land en die verhalen der geschiedschrijvers zijn in volkomen harmonie met het wezen zelf van dezen St. Petrus' sleutel, en betreffende het metaal waaruit hij vervaardigd is, als ook betreffende de kunstvaardigheid waarmede hij gemaakt is. Dit alles komt te meer uit wanneer men den sleutel van St. Servaas uit 832 vergelijkt met dien van Sint Hubertus uit circa 721. Het echte gedeelte van dezen sleutel is van brons, terwijl de sleutel van St. Servaas, geheel echt van *electrum* ¹⁾, eene menging van goud en zilver, is. Nu mag die menging van goud en zilver, tot één metaal nog wel een enkelen keer hebben plaats gehad onder de Carolingers en de Otto's, zeker is het dat zulks tot de gewone praktijk van numismatiek en goudsmidskunst voor en na de volksverhuizingen, aldus ten tijde van Sint Damasus en Sint Servaas, behoorde.

Nog meer sprekend bewijs leveren ons de kunst en de kunstwijze die in dit sleutelwerk aanwezig zijn, dat het een werk is van de klassieke romeinsche kunst zooals ze was onmiddellijk voor den inval der Barbaren. De vorm van het Kruis zesmaal te vinden op den sleutelbaard, is gelijk aan die der eerste eeuwen van het Christendom. Ook de hier te vinden vereeniging van vijf *griekse kruisen* stemt daarmede overeen.

De kunstvorm en de eigenaardigheden der smeltkunst getuigen insgelijks dat wij hier niet met kunstwerk der twee eerste eeuwen te doen hebben, zoo volmaakt is het niet, maar ook met geen werk van na de volksverhuizingen want daarvoor is het te volmaakt. De kunstrijke teekening der vormen, vergeleken met wat ons de kunst te Rome, te Ravenna, te Aquileia en elders aanbiedt uit den tijd waarin St. Servatius en St. Damasus leefden, levert alweer bewijs ten gunste

¹⁾ . . . Clavem argenteam ei dedit, quam euigilans in manu repperit et perpetuo pro reliquis reservavit. „Cat. Sanct. Lib. IV.

van onzen St. Servatius sleutel. Eenig gedeelte van St. Petrus' keten is niet meer te bespeuren in den sleutel te Maastricht; wel, zegt men, in den St. Petrus' sleutel te Luik.

De noodkist van Sint Servaas.

De dakbedekking van eene zijde in hare lengte gezien.

(Gravure No. III.)

Na de schitterende overwinning door Karel Martel op de doodsvijanden van het Christendom behaald, werd een nieuwe en grootste eer aan St. Servatius bewezen. Zijn lichaam werd gelegd in een kist van verguld zilver.

De goud- en zilversmederij had in de VIIe eeuw in Gallië eene niet geringe hoogte bereikt. De heilige Eligius, kunstenaar aan het hof van Koning Dagobert, en later heilige bisschop, zou het kunnen getuigen.

Gedurende vier eeuwen bleef het heilig lichaam van St. Servaas in die hem door vorstelijke dankbaarheid toegewijde chässe. Werde kerk of kapittel, stad of land door groote rampen getroffen, *was men in nood*, dan werd die kist ter vereering van de daarin bewaarde overblijfsels van heiligen in processie omgedragen, en werd daarom door het volk genoemd de *noodkist*.

De tegenwoordig nog bestaande noodkist of reliekschrijn waarvan eene zijde in de bijgaande gravure wordt voorgesteld, zou volgens het protocol, bij de opening van het reliekschrijn in het jaar 1611, opgemaakt door H. Lenssen, notaris van het Kapittel, dagteekenen van het jaar 1102. Latere geleerden bv. de E. Paters Cahier en Martin (*Mélanges d'Archéol. t. i. p. 247, Paris 1847*) willen deze noodkist vervaardigd hebben omstreeks het jaar 1166. James Weale (*Bulletins de la Gilde de S. Thomas et S. Luc, p. 49*) meent dat de metaalbladen der inschriften tot een vroeger reliekschrijn behoort hebben, omdat deze inschriften blijken gemaakt te zijn na uitdelging van het vroeger daarop geschrevene. Volgens de algemeen thans aangenomene zienswijze zouden wij hier een werkstuk van het 3de vierdel der XIIe eeuw hebben. Het behoort zeker tot de meest voortreffelijke kunstwerken van het soort.

Waar en door welken kunstenaar dit meesterwerk gemaakt is, bleef nog geheel onbekend.

Grootsch is de opvatting en de hoofdgedachte van den kunstenaar in zijn werk aanschouwelijk voorgesteld; het is namelijk, *Jesus Christus, met zijne Apostelen alle menschen volgens hunne werken komende oordeelen, geeft aan den heiligen Servatius de kroon der onsterfelijkheid*.

Laten wij één der spits toeloope gevel-velden (gravure No. II), en één der zijden, (pignon) in eenige bijzonderheden beschouwen, ter toelichting van de hier medegedeelde gravures.

De hoofdkant (gravure No. II.) stelt ons in het gevel-veld voor de verheerlijking van den Heilige, aan wien het reliekschrijn is toegewijd, zooals dan ook het onderschrift meldt:

SANCTUS SERVATIUS. De Heilige is hier voorgesteld in zijn bisschoppelijk gewaad, en de handen verheffend, ten tekenen dat hij voor ons bidt tot God.

De Engel, staande aan zijn linker zijde, houdt een boek open, waarin men leest:

INDUE IMMORTALITATEM, kleedt u met onsterfelijkheid. De Engel, staande ter rechterzijde, houdt den Bisschopsstaf.

Het omschrift van deze gevelzijde luidt:

†Jusus ab octavia transire sepultus in ista Presul basilica modo capsula claudor et ara

»Op bevel des hemels verliet ik Tongeren en bisschop werd ik in deze Kerk begraven; en thans neergelegd hier in kist en altaar.

Het andere gevel-veld toont ons Christus, zittend op een troon, de voeten op de golven der zee hem tot voetbank verstrekkend: zijn rechterhand draagt den wereldbol, zijne linker, het boek des Levens, dat open ons laat lezen:

ECCE. VENIO. CITO. ET. MERCES. MECUM.

Ziedaar, ik kom onverwijld, en de belooning is bij mij.

Op de onderzijde van dat frontispice staat ten opschrift:

† BENEDICTUS QUI AMBULAS SUPER UNDAS MARIS, Gezegend zijt Gij, die wandelt op de golven der zee. Rondom die voorstelling van Christus, leest men op de omranding:

† Sic. Sperabis. Homo. Tibi. Iustitiam. Faciendam. Iustam. Iustus. Ego. Mercedem. Cuique. Rependam.

Zoo zult gij hopen, o mensch, dat U recht zal worden gedaan: ik, de Rechtvaardige, zal ieder het rechtvaardige loon geven.

Wij hebben hier eene voorstelling van het laatste oordeel. Twee Engelen met de oordeelsbazuin roepen de dooden ten oordeel. De graven openen zich en de goeden als ook de boozen staan op uit hun graf. De goeden zijn onderscheiden in twee klassen: *Iusti*, de rechtvaardigen, wier levenswandel rechtvaardig was, en de kinderen der barmhartigheid, *Misericordia*, die door hun berouw en Gods barmhartigheid de kroon des levens erlangd hebben.

Het oordeel Gods betreffende de uitverkorenen staat in vergulde hoofdletters op koper, in de bekende woorden van het Evangelie, *Venite benedicti Patris mei etc.* Komt, gezegenden mijns vaders, bezit het rijk dat voor u bereid is van de grondlegging der wereld: ik heb honger gehad, en gij hebt mij gespijzigd, en verder Matth. 25, 34.

De scharen der uitverkorenen zijn ons voorgesteld in drie medaillons, met de legenden: Heer, wanneer zagen wij U hongerig en hebben u gespijst, enz.

Het dakveld van den tegenovergestelden kant stelt voor, ook in drie medaillons, de groepen der verdoemden.

Tusschen den eersten en den tweeden groep staat een Engel (*Veritas*) met de weegschaal in de hand en weegt (*Bona opera*) de goede werken. De verzeenen, aan zijne voeten staande, hebben hunne oogen gevestigd op de weegschaal.

Tusschen het tweede en het derde medaillon staan twee groepen van *Maledicti*, verdoemden, wier doopkleet door de Engelen wordt weggenomen.

Het reliekschrijn in zijne lengte gezien van ééne zijde.

De Apostelen, twee en twee, zijn voorgesteld, als met Christus de wereld oordeelend. Dit blijkt ons ten duidelijkste uit de legende die ze voeren.

zoo St. Petrus en St. Andreas:

(*adveniet*) DIES DOMINI SICUT FUR, de dag des Heeren zal komen als een dief.

St. Jacobus en St. Philippus: ESTOTE PARATI, weest dan bereid. enz.

Onder de voeten der Apostelen het opschrift:

VOS QUI SECUTI ESTIS ME, enz., Matth. 19, 28. Gij die mij hebt gevolgd, zult zitten op twaalf tronen en zult oordeelen de twaalf stammen van Israël enz.

In meer bijzonderheden te treden, laat ons, tot onzen spijt, onze plaatsruimte niet toe. Wie de gra-

vure bestudeert, zal ze duidelijk en rijk aan zin en aan kunst vinden.

Wie evenwel op de hoogte van dit gloriestandpunt in de Nederlandsche Kerkgeschiedenis wil komen, neme de hierboven aangewezen werken van de Eerw. Heeren *Willemsen* en *Jacques Vrancken* ter hand.

Hymni en antiphonae

ter eere van den H. Servatius, Bisschop van Maastricht en Patroon der Stad.

Om hier voor geest en hart eene laatste bijdrage zoowel voor het historische als voor het letterkundige, betreffende Sint Servaas en Maastricht te leveren, meenden wij niets beters te kunnen doen dan de volg. Hymni aan den Sacer Thesaurus Servatianus van A. Bouwens en de Antiphonen grootendeels aan het Officium proprium ontleend, hier ter waardeering open te leggen. ¹⁾

TER METTEN.

Aanmoediging.

Te recht wordt de roemwaardige en Gode welgevallige Servatius, de Bisschop der kerk van Maastricht, door de verhevene lofzangen van alle geloovigen vereerd: want wij weten, dat de Heer en zijne heilige Engelen hem in alles geëerd hebben.

Lofzang.

Zie, Servatius! uw' dienaars! Zwaar met zondenschuld belaan, Zie ons, zuchtend bij uw' graf-
[stêe,
Biddend om vergeving, staan. Ja! uw' bede zal genade
[goede
Ons verwerven bij den Heer; Op uw' voorspraak ziet de Al-

Wêer barmhartig op ons nêr.

Ant. De Heer heeft barmhartigheid gedaan aan onze vaders, en een hoorn der redding voor ons opgericht in het huis van zijnen dienstknecht. Verlaat ons dan niet, heilige Vader! Servatius, goede herder, vergeet ons niet.

v. Bid voor ons, heilige Vader Servatius.

A. Opdat wij de beloften van Christus waardig worden.

Gebed.

God, die aan uw volk den H. Servatius tot verkondiger van het ware Evangelie geschonken hebt, verleen ons genadig, dat wij, door de tusschenkomst van zoo groot eenen bisschop, en door de bescherming uwer goedertierenheid, overal van allen tegenspoed bevrijd worden, en ons in uwen lof over een vreedzamen voorspoed mogen verheugen. Door onzen Heer Jezus Christus, uwen Zoon, die met u leeft en regeert in de eenheid des H. Geestes God van eeuwigheid tot eeuwigheid.

Amen.

AD MATUTINUM.

Invitatorium.

Vir pretiosus et Deo dignus Servatius, Traiectensis Ecclesiae Pontifex, merito praecipuis cunctorum laudibus fidelium honoratur: nam ipse a Domino, et a sanctis angelis ejus, in omnibus honoratus esse cognoscitur.

Hymnus.

O Servati, serve Dei! Ad te nati, licet rei, Properamus, dum rogamus
Peccatorum veniam;
Quam optamus, te rogante, Quam speramus, Deo dante, Dum laudamus, dum cantamus
Tui hic memoriam.

Ant. Fecit misericordiam Dominus cum patribus nostris, et crexit cornu salutis in domo pueri sui (Luc. I) Ne derelinquas nos, Pater Sancte, ne obliviscaris nostri, Pastor bone, Servati.

v. Ora pro nobis, beate Pater Servati.

A. Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Oremus.

Deus, qui populo tuo Sanctum dedisti Servatium evangelicae veritatis praedicatorum, concede propitius, ut tanto Pontificis intercessione, et tuae pietatis defensione, ab omnibus ubique liberemur adversis, et tranquilla prosperitate in tua semper laude laetemur. Per Dominum nostrum Jesum Christum, Filium tuum qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti, Deus per omnia saecula saeculorum.

Amen.

(¹) De vertaling is te danken aan „De Handliding“ hierboven vermeld.

Ter primen.

Lofzang.

Hier hebt Gij het licht der
[waarheid
In den donk'ren nacht verspreid,
Hier, den zwakken steun geboden,
Op den weg der zaligheid:
O! wij zijn dan nog uw' kind'ren,
U bevelen wij ons lot:
Doe ons tot het eind' volharden
In de ware dienst van God.

Ant. Gelijk de morgenster te
midden der nevelen, en gelijk
de maan in de dagen harer
volheid schijnt, en gelijk de
schitterende zon, zoo heeft deze
Man in den tempel Gods ge-
blonken.

Ter Tertiën.

Lofzang.

Aan de dwaalleer van Arius
Hebt Gij wederstand geboën,
En de godheid trouw verdedigd
Van des Vaders eeuw'gen Zoon:
Daarom bleef Gij, goede Herder,
Zorgvol uwe schapen bij,
Hunne zielen vrij bewarend
Van het gif der ketterij.

Ant. Deze is de hooge-pries-
ter, die in zijn leven het huis
des Heeren gesteund, en in zijne
dagen den tempel versterkt
heeft, die zijn volk bewaakt en
voor het verderf behoed heeft.

Ter Sexten.

Lofzang.

Toen het rot der woeste Hunnen
Dreigde uw' kudde te verslaan,
Hebt Gij, ware Hooge-Priester,
Hare schuld op U gelâan:
Toon ook ons gelijke liefde,
Doe ons in het waar geloof
Steeds volharden, heil'ge Bis-
[schop!

Maak ons voor verleiding doof.
Ant. Servatius, een bisschop
van uitstekende heiligheid, zon-
der ophouden wakend en vas-
tend, smeekte met aanhoudende
tranen de barmhartigheid des
Heeren af, ter bevrijding van
zijn volk en van zijne stad:
„Heere Jesus Christus, God van
God, laat nooit toe dat dit on-
geloovig volk de Christenen
overvalle; dat ons land niet in
de handen der heidenen worde
overgeleverd.”

Ter Nonen.

Lofzang.

Biddend gaat Gij naar de grafsteê
Van den heil'gen Petrus heen,
Om Gods gramschap te bedaren
Door uw vasten en geweën.
Maar „Keer weder (zoo spreekt
Petrus)
„Gode welgevall'ge vriend!
„Gij zult niet de straf aanschou-
wen
„Door uw zondig volk verdiend.”
Ant. Deze is de hooge-priester

Ad Primen.

Hymnus.

Tu divina lux Tungrorum,
Medicina morbidorum,
Illustrasti, roborasti
Omnes tibi creditos:
Hinc fidenter te rogamus
Et frequenter invocamus:
Preces audi: Dei laudi
Fac nos semper deditos.

Ant. Quasi stella matutina in
medio nebulae et quasi luna
plena in diebus suis lucet, et
quasi sol refulgens, sic vir iste
effulsit in templo Dei (Eccli 50).

Ad Tertiam.

Hymnus.

Te insanis objecisti,
Arianis restitisti,
Ut servares, dilatares
Pura Christi dogmata.
Hinc vicinam incitasti,
Agrippinam inflammasti
Ut Euphratis Orivatis
Evitaret scandala.

Ant. Hic est sacerdos mag-
nus, qui in vita sua suffulsit
domum, et in diebus suis corro-
boravit templum, qui curavit
gentem suam, et liberavit eam
a perditione. (Eccli. 50).

Ad Sextam.

Hymnus.

Hæc votorum summa fuit,
Dum Hunnorum Ductor ruit,
Contra ensem ut Tungrensem
Tuereris populum;
Nunc dilecti orant idem,
Ne pellecti perdant fidem:
Hanc tu rege, serva, tege
Contra dolos hostium.

Ant. Servatius, eximie sanc-
titatis episcopus, vigiliis ac je-
juniis vacans, crebro lacryma-
rum imbre perfusus, Domini mi-
sericordiam deprecabatur pro
populi et urbis liberatione: Do-
mine Jesu Christe, Deus de
Deo, ne unquam gentem hanc
incredulam Christianos invadere
permittas; ne tradatur terra nos-
tra in manus gentium.

Ad Nonam.

Hymnus.

Romae idem obsecrasti,
Petri fidem implorasti,
Sed errata et peccata
Tandem Deus vindicat.
Quod hærentem ad se vocat
Te, moerentem cælo locat,
Clavem donans, tecum orans,
Diem Petrus nuntiat.

Ant. Hic est sacerdos magnus

en goedertierenste vader, die,
de vermoeienissen zijns li-
chaams versmadend, zich tot het
graf van den H. Petrus begaf,
en daar de hulp zijner goed-
heid afriep. Hoor de stemmen
uwer kudde, zuchtende om hare
zonden, o! Servatius, heilige
Bisschop, want Gij zijt zacht-
moedig en vreedzaam.

Ter Vesper.

Lofzang.

Toen hebt Gij Maastricht ver-
[koren,
Dezer plaats uwe asch vertrouwd,
Waar Ge in zaal'gen vrede rus-
[ten,
En door wond'ren leven zoudt.
Toen in 't rond de sneeuwvlok
[ncêrviel,
Week ze eerbiedig van uw graf,
En vermeldde zóó de glorie,
Die God U, zijn' dienaar, gaf.

Ant. Deze schapen, o God
onze Heer, die Gij door uw
eigen bloed vrijgekocht, en aan
mijne handen hebt toevertrouwd,
geef ik heden met mij zelven
in uwe handen terug: bewaar
hen van den muil des leeuws,
opdat ik hen, als in heilige
schoven vereenigd, tot U moge
dragen, en zij zich met mij in
Uwen heiligen schaapstal mo-
gen verheugen, zooals Gij beloofd
hebt.

Ter Completen.

Lofzang.

O Servaas, behoed uw zonen
Tegen Satans woest geweld,
Laat het land van uwe keuze
Doorgeen' rampen zijn gekweld.
Dat in vrede wij U eeren
Met een hart vol hemelvreugd,
En ons altoos meer volmaken
In het volgen uwer deugd.

Ant. Zijne macht heeft de stad
uitgebreid; in den omgang met
zijn volk heeft hij roem ver-
worven: Servatius heeft het ge-
loof, heeft het volk des Heeren
bewaard; door dit bewaren en
door zijn bidden heeft hij ver-
kregen wat hij geloofd heeft:
daarom is zijn aandenken in
zegening, en bloeien zijne been-
deren in het graf, en blijft zijn
naam in eeuwigheid.

Opdracht.

Neem de liefde, die het harte,
D'eerbied, dien de mond U biedt,
O Servatius! Bewaarder! 1)
Liefd'rijk aan: verlaat ons niet.
Voer ons, na dit aardse leven,
Aan uw vaderhand geleid,
Tot de zaal'ge hemelwoning
In het rijk der eeuwigheid.

Zie Willemsen's „Hand-
leiding” pag. 207.

1) Servatius van het latijnsche *servare*
bewaren.

et clementissimus pater, qui con-
temnens certamen corporis, pe-
tavit tumultum beati Petri, et ibi
deprecabatur auxilium bonitatis
ejus. Audi precantis agminis Vo-
ces ob actus criminis, Servati
sancte Pontifex, Nam dulcis atque
mitis es.

Ad Vesperas.

Hymnus.

Hinc Trajectum adiisti,
Locum lectum delegisti,
Quo manerent et vigerent
Tui quondam cineres;
Qui mox terrae rite dati,
Nives ferre denegati,
Te notarunt, celebrarunt
Ut plus innotesceres.

Ant. Has oves, Domine Deus,
quas in sanguine proprio rede-
misti, et mihi in manus credi-
disti, et me et oves meas, hodie
in manus tuas reddo eas: eripe
eas ab ore leonis, ut possim de
eis ad Te manipulos sanctos por-
tare, ut sint mecum in ovilis sanc-
to tuo gaudentes, sicut promi-
sisti.

Ad Completorium.

Hymnus.

O Servati serva natos,
Noli pati ut turbatos
Hostis laedat; clades cedat
Istis procul finibus:
Ut quieti Te honorent,
Corde laeti illaborent
Quod dicebas, faciebas,
Exequi operibus.

Ant. Servatius prævaluit am-
plificare civitatem, adeptus est
gloriam in conversatione gentis:
Servatius servavit fidem, serva-
vit plebem Domini; servando
et orando meruit quod credi-
dit: ut sit memoria ejus in be-
nedictione, et ossa ejus pullu-
lent de loco suo, et nomen
ejus permaneat in æternum.

Oblatio.

Quod honoris Tibi damus,
Quod amoris demonstramus
Casto ore, pio more
O Servati suscipe:
Ut post metam hujus vitæ,
Vitam laetam infinite
Mereamur; id precamur:
Prece dignos effice.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25 voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Casus conscientiae. — De Sicilia Cattolica. — Nieuwe mededeelingen over sommige oude handschriften der navolging van Christus. *V. Becker*. — Filips van Bentinck, heer van Obbicht en Papenhoven. *H. J. Allard*. — Over Noord-Spitsbergen naar de binnen-Poolzee. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

Casus conscientiae *his praesertim temporibus accommodati*, propositi ac resoluti cura et studio P. V. moralis theologiae professoris. *Pars prima: de Liberalismo* Bruxellis. In 8^o p. 412.

Dat dit werk alle belangstelling waardig is, kunnen wij niet beter in weinige woorden bewijzen dan met er eenerzijds ettelijke casussen hier aan te geven die er hun oplossing vinden, en anderzijds er bij te voegen dat stemmen van groot gezag hare goedkeuring hebben uitgesproken en betrekkelijk de zekerheid en zuiverheid van beginselen, die hier worden gehandhaafd, en betrekkelijk de toepassing dier beginselen op de bijzondere gevallen en aangelegenheden en omstandigheden van handel en wandel in de tegenwoordige dagen.

Ziehier eenige vraagstukken en casussen die er tot oplossing worden gebracht:

De natura liberalismi. De interrogandis et absolvendis liberalibus in confessione. — De monendis liberalismo infectis. — De cooperatione in liberalismo ac primum per ephemerides liberales. — De cooperatione in liberalismo per electiones deputatorum. — De cooperatione in liberalismo per deputati officium. De cooperatione in liberalismo per quaevis officia publica. — De cooperatione in liberalismo per scholas officiales. — De cooperatione in liberalismo per juramentum politicum. — De cooperatione in liberalismo per societates secretas. — De cooperatione in liberalismo per festa civica, ubi et de choreis ac spectaculis. — De cooperatione negativa in liberalismo. — enz.

De Sicilia Cattolica,

leverde tal van voortreffelijke artikelen ter wederlegging, ter bestrijding van het liberalisme onder Katholieken, en richtte vooral zijn betoog tegen de richting van eenige verhandelingen van den V. G. van Orleans, den Hoogerw. Heer Bougeaud, in zijn *Christianisme dans les temps modernes*, en tegen de rede uitgesproken door den E. H. Bernard, den 21 verjaardag van den dood van P. Lacordaire.

Die artikelen der *Sicilia Cattolica* zijn nu in het Fransch verschenen te Lyon, (librairie générale cath. et classique), door den Hooggel. Heer Nègre, Dr. Theol. en Prof. in het Groot-Seminarie van Meudon vertaald, onder den titel van: *L'Eglise et la société moderne*: en réponse à M. l'abbé Bougeaud v. G. d'Orléans. et à M. l'abbé Bernard, curé de St. Jacques du H. P.

NIEUWE MEDEDEELINGEN

over sommige oude handschriften der navolging van Christus.

Toen ik onlangs den codex van Kirchheim behandelde was aanvankelijk mijn plan daaraan eenige opmerkingen over andere handschriften der Navolging toe te voegen, maar ziende dat het artikel daardoor te veel omvang zoude verkrijgen besloot ik deze later afzonderlijk te behandelen.

Sommige dezer handschriften zijn nieuw gevonden hetzij door mij zelve hetzij door den heer Ed. Waterton die er mij welwillend mededeeling van verstrekte, andere zijn vroeger wel is waar aangehaald, maar in lateren tijd te veel over het hoofd gezien en niet voldoende tot hun waren oorsprong terug gebracht.

Het is opmerkelijk dat aanhoudend nieuwe Nederlandsche handschriften worden gevonden, andere reeds bekende als van Nederlandschen oorsprong worden erkend, en de oudste van allen hoe langer hoe meer uit den Windesheimischen kring blijken voort te komen. In het Franciscanerklooster te Weert had ik gelegenheid om, behalve het merkwaardige handschrift door mij onlangs in *de Katholik* behandeld, nog twee andere te onderzoeken. Het eene bevatte den volledige latijnschen text der Nav., het andere eene Nederl. vertaling van het II B. en uittreksels van andere boeken. In het collegie te Sittard vond ik in een oud Dietsch handschrift te midden van vele andere oefeningen ter eere van het h. Sacrament ook het zoogenaamde vierde boek: »Hier begynt een ynnige vermaninge totten heiligen sacrament,« waarin de schrijfster eene geestelijke zuster, zich echter groote uitlatingen heeft veroorloofd. De heer Waterton heeft onlangs drie handschriften der Nav. verworven afkomstig uit de Chartreuse van Buxheim in Beieren, en de heer Thompson, archivaris van het *British Museum*, een autoriteit van den eersten rang, verklaart dat twee hunner duidelijk de eigenaardige kenmerken van het oude Hollandsche schrift vertoonen; het derde te Buxheim zelf geschreven draagt Thomas naam. Dit is geen wonder, andere gegevens toonden reeds genoegzaam dat zoowel de Duitsche als de Belgische Karthuizers hunne eerste handschriften der Nav. uit hunne Geldersche kloosters (Arnhem, Roermond) hebben ontvangen; meerdere copieën uit de Karthuiserkloosters dezer landen schrijven de Nav. toe aan een Gelderschen Karthuiser in het algemeen, enkele noemen bepaald den beroemden Hendrik van Calcar, ongetwijfeld wijl in sommige codices eenige zijner geschriften met de Nav. zijn vereenigd. De Nederlandsche Karthuizers wisten wel beter. Behalve het handschrift uit de Utrechtsche Chartreuse met Thomas' naam, kunnen wij nog wijzen op het feit, dat een uit de Chartreuse van Vugt afkomstige cata-

loog, in 1528 geschreven, vijf handschriften der kloosterbibliotheek onder den naam van Thomas aanvoert. De overlevering van dit klooster is merkwaardig wijl het in 1467 werd gesticht en tot 1470 bestuurd door den beroemden Dionysius, die beter dan iemand de ascetische literatuur van zijn tijd kende, in zijne geschriften de Nav. veelvuldig gebruikt en te Roermond langen tijd verkeerde had met de broeders van den Agnietenberg, die aldaar in 1444 het klooster van den h. Hieronymus oprichtten. De heer Waterton bezit nog een handschrift in 1501 geschreven door Fr. Severinus de Bolsvardia (Bolswaard) O. M. waarin naast de Nav. met Thomas naam ook een oorspronkelijk werkje van Serevinus, de »Schala devotionis« voorkomt; het is klaar dat iemand die 30 jaren na Thomas dood zelf reeds als geestelijke schrijver is opgetreden nog als een tijdgenoot kan beschouwd worden.

Naast de oudste gedagteekende handschriften van Hattem (1424), Ewich (1426), Gaesdonck en Nijmegen (1427), Roelf (1431), die kennelijk uit den Windesheimschen kring zijn voortgesproten, ontmoeten wij nog uit denzelfden tijd de handschriften van het Benedictijner klooster te Sint-Truien, (1427), een uit Osnabrück (1429), een uit Keulen (1430), een uit Luik (1429), die eveneens op Windesheimsche betrekkingen wijzen. In 1424 werd het Windesh. Klooster van Tongeren, in de nabijheid van S. Truien opgericht, en in deze stad zelf is het Augustinessen-klooster door Windesheim hervormd; het onderschrift van dien codex »hunc libellum fecit fieri Walterus de Stapel, prior monasterii sancti Trudonis qui perfectus fuit anno Domini 1427« toont genoegzaam dat het boek niet in het klooster zelf is geschreven, maar elders op bestelling van dien prior; het afschrijven voor de kloosterbibliotheek door de eigene huisgenooten geschiedt immers geregeld op bevel of met afspraak der oversten, en het zal niemand in de gedachte opkomen op zijne copie aan te tekenen dat de overste die heeft doen schrijven.

In Osnabrück en Keulen vinden wij huizen der Broeders van het Gemeene leven. Uit de Chartreuse dezer laatste stad is nog een handschrift van 1447 bekend, waarin onder het opschrift van »aliqua opuscula cujusdam devoti regularis« behalve andere tractaten van Thomas ook het 4de en het 1ste boek der Nav. voorkomen; een weinig latere hand heeft op den rand geschreven: »cujus nomen est Thomas Kempis conventus prope Zwollis.« Wij kunnen duidelijk aangeven hoe de Keulsche Karthuizers, gelijk alle hunne ordebroeders zoo innig met de Windesheimers verbonden, aan deze wetenschap kwamen; in 1451 werd het Keulsche klooster »Domus Corporis Christi« bij Windesheim ingelijfd, en werden twee paters van den Agnietenberg, Gerard van Kleef en Hendrik Kremer daar als eerste oversten aangesteld. Te Luik werd in 1428 het klooster »Domus bonorum puerorum« door Windesheimsche paters in bezit genomen.

De Eerw. Heer Spitzen heeft onlangs aangetoond dat de codex van Geraardsbergen, blijkbaar van Thomas autograaf afkomstig, vroeger aan het fraterhuis dier plaats behoorde; merkwaardig genoeg is ook uit het Benedictijner-klooster van Sint-Magnus te Regensburg een handschrift bekend dat volkomen met dien codex overeenstemt. Op de Bourgondische bibliotheek bevindt

zich een handschrift van 1450 uit de Chartreuse van Geraardsbergen, dat in gezelschap door Navolging, aan een reguleren kanunik toegeschreven de *Verba notabilia* van Groot en Radewijns en andere geschriften van Thomas bevat, waaruit genoegzaam blijkt dat de Karthuizers van Geraardsbergen den text deze tractaten uit het fraterhuis dier plaats hebben ontvangen. Uit het Benedictijner klooster van Gent is een handschrift bekend dat behalve de Nav. vele werken van Thomas bevat met zijn naam aan het hoofd; wijl ook in Gent een fraterhuis bestond behoeft men niet ver te zoeken naar de bron waaruit de Benedictijnen dier stad die werken ontvingen. Weinig handschriften toonen duidelijker hoe de Nav. ook in Zuid-Duitschland van uit de Windesheimsche kloosters werd verspreid dan de codex van het Beiersche klooster Pollingen, eenigen tijd na 1442 geschreven met het onderschrift: »Explicit libellus de Imitatione Christi editus, ut dicitur a quodam Canonico Regulari in Monasterio Pödiken« (Bodiken bij Paderborn). Wat gaf aanleiding in Zuid-Duitschland de Nav. aan een kanunnik van Bodiken toe te schrijven? Dit klooster, sinds 1430 bij Windesheim ingelijfd, was reeds destijds zoowel in Zuid- als in Noord-Duitschland zeer beroemd; meerdere kloosters waren van Bodiken uit of hervormd of ook geheel nieuw ongericht. In 1437 wordt het klooster Hertenbergen bij Franckfort door de kanunniken van Bodiken bezet, in 1438 wordt het convent bij Coblenz door hen op Windesheimsche wijze ingericht; in 1441 wordt Arnold Huls prior van Bodiken uitgenoodigd het klooster Molenbeke bij Minden eveneens zoo in te richten; in of kort na 1443 wordt ook het klooster van Kirsgarten in Beijeren door de paters van Bodiken hervormd. Van uit deze huizen werd de Nav. tegelijk met de andere geschriften van den Windesheimschen kring verder verspreid. Te Kopenhagen bevindt zich een handschrift der Nav. van het jaar 1449 uit het Benedictijner-klooster van Eismar in Holstein, voorzien met eene aantekening dat het in 1464 ten geschenke is ontvangen. Is het nu wederom niet opmerkelijk dat deze abdij in de onmiddellijke nabijheid lag van het klooster Segeberg, in 1444 bij Windesheim ingelijfd? Indien ons bestek het toeliet zouden wij nog eenige andere nieuwe handschriften kunnen bespreken, maar voegt men bij het aangehaalde het feit, dat zoo vele codices in vreemde landen de Nav. in gezelschap van andere Windesheimsche geschriften bevatten, dan is het duidelijk genoeg uit welke bron dat werk heinde en verre werd verspreid. Op het oogenblik zijn mij een zestigtal handschriften met den naam van Thomas bekend; en 46 *codices van Nederlandschen oorsprong*, dat is zooveel als in Frankrijk en Italië te zamen. Het lijdt geen twijfel of een verder onderzoek zal er nog meerdere aan het licht brengen.

V. BECKER.

Filips van Bentinck, heer van Obbicht en Papenhoven.

De eerw. Heer J. L. Meulleners, rector van het ziekenhuis de *Calvarieberg* te Maastricht, heeft onlangs een belangrijk werk geschreven, dat, reeds afzonder-

lijk gedrukt bij J. J. Romen en zonen te Roermond, in zijn geheel zal opgenomen worden in het eerlang te verschijnen XXe deel der *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limburg*.¹⁾ Het voert tot titel *Geschiedenis van de heerlijkheid en heeren van Obbicht en Papenhoven, voornamelijk van Jonker Filips van Bentinck. Eene bijdrage tot de geschiedenis van 't Overkwartier van Gelderland*. In twee-en-twintig hoofdstukken deelt ons de schrijver, altijd de pas opgedolven oorkonden of schaarsch benuttigde bescheiden in de hand, het meest wetenswaardige mede aangaande de heerlijkheden Obbicht en Papenhoven: hij behandelt de historisch-geographische bijzonderheden der gemeenten, de elkander opvolgende bezitters — van der Donck, Vlodrop, Bronkhorst en Batenburg, Bentinck, Leerodt, de Monts, Paludé — de costumen, usantiën en eigenaardigheden der heerlijkheden, het gemeentewezen, de administratie der gemeente zelve, de kadastrale metingen en schatheffingen, de doorbraken der Maas, en eindelijk de kerspelkerken, kappellen, rectoraten en dienstdoende zielzorgers van Obbicht, Papenhoven en Grevenbicht. Een aanhangsel en acht bijlagen sluiten het zeer degelijke en zaakrijke boek, dat een der ijverigste bewerkte en best geslaagde bijdragen uitmaakt van de twintig deelen der *Publications*.

Dergelijke historische verhandelingen hebben veelal groote verdiensten en kosten dan ook ontzaggelijk veel arbeid en inspanning, maar wekken toch al te vaak minder de algemeene belangstelling op. De reden ligt voor de hand: de belangstelling is dikwerf zeer begrensd omdat ze slechts plaatselijk is, en breidt zich maar zelden uit buiten den nauwbepikten kring der oorden, wier heden en historisch verleden met eenige uitvoerigheid beschreven wordt.

In dit opzicht is de heer Meulleners gelukkiger geweest dan veel anderen. Het toeval of liever het met oordeel gekozen onderwerp zelf bracht het gereedelijk mede, dat hij personen te bespreken had, die een allergewichtigste rol hebben gespeeld in 't groote drama, dat men den 80-jarigen oorlog pleegt te noemen. Zulke personen, ze mogen krijgs- of staatslieden geweest zijn, wekken nog steeds de algemeene belangstelling op. De naam van *Filips van Bentinck*, met alle recht in den titel zelf des werks opgenomen, geeft nadere verklaring van 't geen ik hier bedoel. Aan dezen man is het leeuwendeel toegevalen, en hij heeft dat alleszins verdiend: de bladzijden 37—244 zijn uitsluitend aan zijne nagedachtenis gewijd en vormen als eene monographie over deze merkwaardigen, doch te weinig gekenden en gedeeltelijk miskenden drager van een schoonen naam, den naam van Bentinck.

Die naam is wijd en zijd bekend in de jaarboeken der vaderlandsche geschiedenis. Terecht zegt onze schrijver (blz. 37): »De familie Bentinck is een oud adelijk geslacht uit Overijsel. Zijn glanspunt van luister ontving het door den trouweling van Willem III van Oranje, namelijk door Jan Willem Bentinck, die den 9den April 1689 tot Pair van Engeland verheven werd, met den titel van graaf van Portland, en nog meer door diens zoon, Hendrik, die

den 16den Juli 1716 den titel verwierf van Hertog van Portland. Geen geringeren roem zette ook ten onzent aan dit geslacht bij de Schout-bij-nacht Wolter Gerrit baron van Bentinck, die zich als kommandeur van de *Batavier*, ten zeerste onderscheidde in den slag van Doggersbank (5den Augustus 1781), en eenige dagen daarna te Schoonheten, in den schoot zijner familie, op zes-en-dertigjarigen leeftijd aan de bekomen wonden overleed¹⁾. — In de zestiende eeuw gingen eenige leden van deze familie tot het Protestantisme over. Twee katholiek gebleven telgen van dit geslacht vestigden zich toen in ons gewest en hebben er eene niet onbelangrijke rol gespeeld, in dienst des Konings van Spanje, namelijk *Filips* en *Maarten van Bentinck*.«

Filips van Bentinck, wiens genealogie, blijkens zijn eigen testament en dat zijner echtgenoot, geheel en al onjuist is afgedrukt in 't zesde deel van J. Kok's *Vaderlandsch woordenboek*, was de tweede zoon van Karel Bentinck, landrentmeester van de Veluwe, sinds 1550 heer van Berinckhuizen, en van Catharina van Hakfort. Hij huwde Alverta van Vlodrop, ervvrouwe van Obbicht, Papenhoven en Wolfrath, en weduwe van den doorbrenger Karel van Bronkhorst, Batenburg en Westbarendrecht, wiens overbekende broeders Dirk en Gijsbert van Br. en Bat., als waardige neven en drinkgezellen van den nietswaardigen Hendrik van Brederode, in 1567 tegen Spanje in opstand kwamen en den 1sten Juni 1568 te Brussel, op last van Alva, onthoofd werden. De tijd is voorbij, dat men ze als martelaars vierde. Wat ons de heer Meulleners blz. 26—36 aangaande dezen tak der Bronkhorsten mededeelt, bevestigt ten volle wat wij van elders, inzonderheid uit Backhuysens cartons weten over den berooiden en zedelijk diep gezonken Nederlandschen adel dier dagen. *Sunt in Gelria quos jonckheeros vocant, qui omnibus de bent et nemini solent* zegt ergens Favianus Strada even luimig als waar. Typen van zulke »smalle jonkers« waren die Obbichtsche en Papenhovensche Bronkhorsten. Geestverwanten van Filips van Marnix en onderteekenaars van 't verbond der Edelen, leefden zij van ruwe plundering, heiligschenningen en kerkroof, wat echter die zelotische aanhangers van Calvijn niet belette tegen de H. Mis, van welker stichtingen zij leefden, als tegen een »duivelswerk« uit te varen, en hunne moeder, Petronella van Praet, aan te sporen om »het woord Gods te Batenburg en te Stein te laten prediken.« De losbollen hadden reeds de kunst aangeleerd om dat te doen in de godzalige tale Canaäns.

Filips' echtgenoot, Alverta, was dan ook niet gelukkig geweest in haar eerste huwelijk met den loszinnigen Karel van Bronkhorst. Tijdens zijn leven — hij viel in 1580 te Keulen onder het zwaard van een Spanjaard — werd haar kasteel te Obbicht, uit hoofde zijner deelneming aan den opstand, door de Spaansche soldaten verwoest. In haar laatste testament klaagt zij »dat hij alles verkwist en allen welstand der familie vernietigd heeft. De heerlijkheid van Grevenbicht (een Guliksch leen), zelfs de tienden van Obbicht en den windmolen van Papenhoven had hij

¹⁾ Dezer dagen is een zeer bruikbaar *Répertoire alphabétique* dier 20 deelen te Maastricht van de pers gekomen.

¹⁾ Hier heeft eene verwarring plaats gehad. Wolter Gerrit stierf te Amsterdam ten huize van zijn vriend, den fiscaal Mr. Boreel. Te Schoonheten, eene havezate onder Raalte, was hij geboren.

aan zijne schuldeischers verpand. Dat alles was echter ontoereikend, zoodat de weduwe zich, wegens den schuldenlast, van hare kleinen zag weggerukt en te Aken in de gevangenis werd gevoerd. Geen mensch ter wereld — zoo klaagt zij al verder — had zich toen over haar lot ontfermd, tenzij Filips van Bentinck, met wien zij kort na hare bevrijding hertrouwde.«¹⁾

Dien, aan 't geloof zijner vaders en aan zijn koning trouw gebleven Filips van Bentinck, »Colonel in Spaanschen dienst, gouverneur van Stralen en Venlo heer van Obbicht en Papenhoven, landheer en drost van het ambt Montfoort, lid der ridderschap van 't land van Luik, vanwege 't graafschap Loon« heeft ons de heer Meulleners *con amore* geschetst. Als staatsman, in het tweede tijdperk zijns levens, is hij niet minder merkwaardig dan als krijgsman, in zijn eerste tijdperk. In beide opzichten heeft hij ruimschoots verdiend aan de vergetelheid onttogen te worden: het schrale en magere artikeltje in van der Aa's *Biographisch woordenboek*, dat hem eigenmachtig tot heer van Brecht verheft en kinderen toeschrijft, die elders thuis behooren, is zijner niet waardig. Van het jaar 1579 tot 1590 is Filips betrokken geweest in alle krijgsvorrichingen, die het Overkwartier van Gelderland ten tooneele hadden; vervolgens, tot aan zijn overlijden toe, dat omstreeks 1612 plaats greep, was hij de pleitbezorger van het Overkwartier bij de hooge regeering te Brussel. Ook elders, gelijk wij in eenige bijzonderheden zullen zien, speelde hij een voorname rol als staatsman.

Van 1579 tot '86 was Filips van Bentinck gouverneur van het heden Pruisische Stralen. Nauwlijks was dat belangrijke stadje door den nog Spaanschegezinden Maarten Schenck van Nijdeggen veroverd, of Alexander van Parma stelde onzen Filips aan om de vesting tegen de rebellen te verdedigen, en te bewaren. Gedurende de zeven jaren, welke hij er doorbracht, sliep hij waarlijk niet op rozen. Vóór zich had hij de stad Gelder, in 't bezit der Staatschen; achterwaarts, aan de linkerzijde lag Venloo, in de handen der Staatschen; aan de rechterzijde bevond zich Wachtendonk, door de Staatschen bezet, en in breederen kring om hem henen lagen het slot van Well, de schans van Grubbenvorst, het kasteel van Arcen, zoovele sterkten door de Staatse troepen ingenomen. Zeven jaren had de prins van Parma noodig om de groote steden der zuidelijke Nederlanden in onderwerping te brengen, en gedurende die zeven jaren, moest Filips van Bentinck schier dagelijks strijden met een veel sterkeren en beter betaalden vijand, die hem van alle zijden bestookte. Hij hield stand en verrichtte wonderen van dapperheid.

Met veel objectiviteit zet ons de schrijver, die volstrekt geen lofredenaar is, de wisselende krijgsbedrijven van Filips uiteen. Vooral twee hem vijandige bronnen, het door Prof. Fruin uitgegeven *Journal van Splinter Helmich* en de aanklacht tegen Bentinck ingebracht door de ingezetenen van Wachtendonk, dienen hem tot

leiddraad. De gouverneur van Stralen was als krijgsman niets zachthandiger dan de bevelhebbers der Staatse partij. Onder 't lezen zijner krijgsbedrijven zullen wij het betreuren, dat de wijze van oorlogvoeren destijds nog zoo drukkend was voor de arme bewoners, maar wij kunnen het ruwe krijgsmanswezen dier dagen niet veranderen en mogen het niet persoonlijk wijten aan Filips van Bentinck. Zeker is het, dat weinigen zooveel hebben bijgedragen om het overkwartier van Gelderland voor Spanje's koning te behouden als onze Filips.

't Zelfde geldt van hem als militair gouverneur van Venloo, dat bij de capitulatie van 28 Juli 1586 de gunstigste voorwaarden vanwege den Spaanschen landvoogd verkregen had. Drie jaren bleef hij, tevens te Stralen het bevel voerend, ook te Venloo op zijn post, te midden van nog grootere zwarigheden en nog talrijker aanklachten, steeds getrouw aan zijn koning en zijn krijgsmansseed. 't Zou ons te verre voeren zoo wij den schrijver, die ook hier weder uit onuitgegeven bronnen geput heeft,¹⁾ in kleine bijzonderheden wilden volgen. Wij moeten ons vergenoegen met het bezadigde en gezonde eindoordeel, door hem over Bentinck's militaire loopbaan geveld. »Wat wij er van konden te weten komen — zoo schrijft hij op bl. 81 — moesten wij putten uit de geschriften zijner tegenstanders. Zware klachten zijn over hem gerezen, en geen enkele, die persoonlijk tegen hem gericht was, hebben wij overgeslagen, maar tot eene onpartijdige oordeelvelling ontbreekt ons het hoofdvereischte: *audi et alteram partem*. Doch wanneer wij bedenken lo dat hij in de moeilijckste omstandigheden verkeerde te Stralen en te Venloo, te Venloo vooral, zo dat hem ook ten laste werd gelegd wat zijn ondergeschikten misdreven; zo dat hij ten slotte slechts beschuldigd werd door de Venloonaars van doofheid over de losbandigheid zijner soldaten, dan kunnen wij gerust besluiten, dat, wanneer ooit zijne verweerschriften aan 't licht komen, hij, als mensch, de vergelijking met de beste zijner krijgsmakkers en tegenstanders zal kunnen doorstaan. Wat nu ten eerste voor zijn karakter pleit, is de omstandigheid, dat hij, die in 't Zuiden niets bezat, wat hem onder een stoffelijk oogpunt kon boeien — met Alverta van Vlodrop had hij niets getrouwd dan schulden — en die in 't Noorden, buiten zijne erfgoederen, een invloedrijken broeder had¹⁾ — niet uit misnoegdheid tot den vijand overging, maar integendeel op de staatkundige loopbaan, die hij daarna betrad, zich een trouw aanhanger toonde van den wetigen vorst.«

Het glanspunt der monographie des heeren Meulleners is de uiteenzetting van Bentinck's staatkundige bemoeiingen. Het tooneel daarvan was zoowel het Zuiden als het Noorden, — het Zuiden, waar hij, onder Albert en Isabella, een werkzaam deel nam aan de vergadering der Staten-generaal te Brussel ten jare 1600; het Noorden, waar hij in 't zelfde jaar, bijgestaan door Gerard van Horne, graaf van Bassigny, en Hendrik de Codt, pensionaris van Yperen, te Bergen-op-Zoom in onderhandeling trad met Johan van Oldenbarnevelt over 't sluiten van een vredesverdrag. Het eerste dier

¹⁾ Zie blz. 36 en verg. op blz. 465 de Bijlage IV, waarin naar Wiedemann's *Geschichte von Odenkirchen*, een uittreksel wordt medegedeeld uit „het testament der echtelieden Filips van Bentinck en Alverta Vlodrop, gemaakt te Obbicht den 12en Oct. 1598.“

(¹⁾ B. v. uit de Doleantiën der Stad Venloo aan Alexander van Parma, berustend in 't gemeente-archief van Venloo.

twee punten, ofschoon 't ook bij onzen schrijver aan geen nieuwe ophelderingen ontbreekt, is genoegzaam toegelicht in Gachard's *Actes des états généraux de 1600*; over het tweede troffen wij verrassende onthullingen aan, die meer vereerend zijn voor Filips van Bentinck en zijne medeaafgevaardigden uit het Zuiden, dan voor Oldenbarnevelt en zijne medezaakgelastigden uit het Noorden.

De ongedrukte bronnen, waarvan de heer Meuleners hier gebruik maakte, zijn 1o eene rekening door den heer van Obbicht, overlegd aan de Staten van 't Overkwartier den 23en December; 2o *Cort verhaal* enz. van hetgeen de heer van Obbicht en de pensionaris van het Overkwartier, Renier van Ryswick, hebben gehandeld in de Staten-generaal te Brussel in 1600; 3o brieven van Bentinck en Ryswick uit Brussel, van den 17en Juli 1600 tot den 27en Juni 1601.

Uit alles blijkt dat geheel die bijeenkomst of zoogenaamde vredehandeling te Bergen-op-Zoom, van Barnevelt's zijde niets meer dan een looze vertooning en een louter comediespel geweest is. Wat hij negen jaar later, bij 't sluiten van het twaalfjarig bestand, met zooveel kracht en beleid wist door te drijven, dat oordeelde hij thans nog ontijdig, dat wilde hij niet. Wel wilde, wel zocht hij zelfs, het uitwendig mommespel te benuttigen ten bate zijner staatkundige plannen: ofwel de Belgische provinciën met geweld veroveren, ofwel ze in opstand brengen tegen de Aartshertogen. Oldenbarnevelt wachtte er zich dan ook wel voor, de gecommiteerden uit Brussel, die schier als verdachte misdadigers te Bergen-op-Zoom behandeld werden, met de gezamenlijke Staten-generaal der vereenigde provinciën in aauraking te brengen; hij wenschte vooral niet, dat een algemeene verademing en kalme bezinning, ten gevolge van een wapenstilstand, de opgewonden gemoederen zouden ontspannen.

Door de schitterende overwinning van Nieuwpoort was de jeugdige Maurits wel aan 't gevaar ontsnapt, waarin de Advocaat hem gebracht had, maar het doel dat deze zich had voorgesteld, het in opstand brengen van Vlaanderen, was niet bereikt, en de Aartshertogen waren niet ontmoedigd door de roemrijke nederlaag. Langs een anderen weg zou Oldenbarnevelt thans zijn doel trachten te bereiken, en geen pogingen sparen om Albert en Isabella uit het hart en het land der Belgen te verdrijven.

Kostbaar is de brief, door Filips van Bentinck, den 25en Juli uit Brussel, na zijn terugkeer uit Bergen-op-Zoom, aan den magistraat van Roermond geschreven (blz 140—148). Hij analyseert met veel puntigheid de '»weitlenfftige harengues« van Oldenbarnevelt over vrijheid van godsdienst, schending der privileges, bloed- dorstigheid der Spanjaards, onwettigheid der aartshertogelijke regeering en het voorstel »men solde zich beide, den prince und Spagnaerden quytmaecken, men mochte sich van oever sijden verseekert halten, dat sy eenen jegelichen staet in sijn geheel solden laeten, und richten een forme van republique op, daerinne twee Cantons soudon sijn, eene van de Catholique religie, die andere van de Calvinisten.« Filips van Bentinck was waarlijk te oud geworden en had, als krijgs- en staatsman, te vele ondervinding opgedaan om zich te laten verschalken door dergelijke vertoogen, die door Barnevelt's ambtgenooten zelf »odieuse propoosten« genoemd werden. Toch

scheidden de afgevaardigden beider partijen niet van elkander, zonder eenige hoop op verzoening. In den brief der gecommiteerden van het Noorden staat de belofte opgeteekend, dat zij aan hunne lastgevers, de Staten-generaal in den Haag, trouw rapport zullen geven van 't verhandelde te Bergen-op-Zoom en zorgdragen, dat de noordelijke algemeene Staten »metten iersten, met behoorlijk antwoort op de voorschreven propositie (der Staten van Brussel) zullen bejegenen«

Dat antwoord is, gelijk te voorzien was, nooit ingekomen.

Barnevelt had onmogelijke voorstellen gedaan en »odieuse propoosten« gehouden, omdat hij geen vrede wilde. Het eindoordeel van Gachard zelf over de samenkomst is: »on peut conclure même que les Hollandais y avaient pris part, seulement poussés par le désir d'exciter les populations obéissantes à se soulever contre les Archiducs.

Snijdend is de slotbewerking des schrijvers op blz. 158.

»Om volledig te zijn eindigen wij hier met een citaat uit Gachard: Dans le Secret Boeck des États généraux, de 1592 à 1604, conservé aux Archives de la Haye, on lit, à la date du 12 Octobre 1600: *Le Sr. Olden Barnevelt remontre qu'il a appris qu'une personne avait charge de lui proposer 50,000 florins, s'il voulait favoriser les négociations de la paix entre les États généraux unis et ceux de Bruxelles.* Gachard zelf laat er op volgen: Je n'ai rien trouvé, dans nos archives, qui soit de nature à confirmer ce fait.

»Welke kwade gevolgen zulke praatjes soms hebben, zou Oldenbarnevelt negentien jaren later zelf ondervinden, toen men de goê gemeente tegen hem opzweepte door het vertelseltje, dat hij tot staking van den veldtocht in Vlaanderen, in 1600, zich door de Spanjaarden had laten omkopen«.

Dat was in waarheid de Nemesis der historie!

Ik heb mij reeds te lang met den krijgs- en staatsman Filips van Bentinck bezig gehouden om nog verder uit te weiden over het boek, waarvan zijne monographie het schoonste gedeelte uitmaakt. Doch wat ik van die monographie gezegd heb, is, meen ik, voldoende om het geheele boek aan de belangstelling der lezers aan te bevelen.

De eerwaarde schrijver ontvange onzen hartelijken dank voor zijn degelijk en belangrijk geschrift, en aanvaarde de uiting onzer wenschen dat hij ander- en meermalen zijne welversneden pen aan historische onderwerpen moge beproeven!

Maastricht 12 April 1884.

H. J. ALLARD.

¹⁾ Filips' oudere broeder was Alexander Bentinck, burgemeester van Arnhem, die, als gemachtigde van Staatsch Gelderland, niet slechts de Unie van Utrecht aannam en het reuversaal der nadere Unie onderteekende, maar ook naar Overijsel trok om de weifelende regenten van dat gewest tot het toetreden over te halen en mede te werken tot het ontzet van 't door Parma belegerde Maastricht. Zoo stonden die gebroeders op staatkundig gebied tegenover elkander. Zie van der Aa *in voce*.

Over Noord-Spitsbergen naar de binnen-Poolzee.

In 't aardrijkskundig Genootschap te Hamburg heeft dr. *Sieglers Schmidt* onlangs eene zeer belangrijke voordracht gehouden over den golfstroom en

den weg over Noord-Spitsbergen naar de binnen-Poolzee. Hoezeer onze kennis van bekende streken der poolgebieden, welke in het Noorden van het Noordelijk Halfrond liggen, nog uitbreiding noodig heeft, zoo mogen wij ons toch niet daarbij bepalen, maar moeten te gelijker tijd in het gebied tot hertoe onbekend, verder doordringen; niet alleen om de topografische gesteldheid der aardoppervlakte aldaar te leeren kennen, maar ook ten behoeve van twee in nauwe betrekking tot elkander staande wetenschappen, die hydrografie en de meteorologie. De mogelijkheid om verder te gaan vindt men op twee plaatsen der Poolzee, die dicht bij ons werelddeel gelegen zijn: ten zuiden van Frans Jozefland en aan de Noordoostzijde van Spitsbergen. Sedert de temperatuurmetingen van kapitein *Koldewey* in 1868 is het bestaan van eenen arm der groote atlantische strooming aan de westzijde van Spitsbergen algemeen erkend. De waarnemingen van *Torzel* en *Nordenskiöld* in 1861 aan de schiereilanden der Noordzijde van het Noordoostland leverden reeds duidelijke bewijzen voor een verder gaan van den arm van den golfstroom naar het Oosten aan de Noordwestkust van Spitsbergen; maar men lette er niet op, omdat de hypothese toen eene leerstelling was in de hydrografie, dat water van $+4^{\circ}\text{C.}$, volgens de bij zoet water waargenomen warmteverhoudingen, onder de omringende koudere lagen moet geraken, om tot de beroemde homothermische grondlaag van *James Clarke Rosz* te dalen. Al bleek nu uit de diepzee-onderzoekingen der laatste tien jaren ook, dat het zoutgehalte aan het zeewater eene andere dichtheid verleent dan het zoet water bezit, zoo oefent toch de verouderde theorie nog heden hare werkingen uit; onze hydrografische kaarten laten b. v. den Spitsbergen-arm van de atlantischen strooming eindigen aan den noordwesthoek van Spitsbergen. Daar nu de noordkust van dit eiland in de meeste zomers vrij van ijs en bevaarbaar is; daar zij met voorwerpen is bedekt, welke de golfstroom gewoon is mede te voeren; daar de waarnemingen van *Nordenskiöld* en *Palander*, in 1872 tot 1873, aldaar eene den geheelen winter door ijsvrije zee konden constateeren, — zoo zal de strooming, welker weg naar het noorden door eene geduchte onafgebroken ijsstrooming verlegd is, zich wel aan de noordzijde dezer eilandengroep naar het oosten voortzetten. Sedert 1863 hebben een groot aantal Noorweegsche walvischvaarders *Karlsson* 1863, *Tobiesen* 1864, *Leigh Smith* en *Ulve* 1871, *Kjelsen* en *Johannessen* 1876, *Kjelsen* 1879, *Sorensen* 1883 dezen weg tot aan Kaap Leigh Smith steeds met groot gemak afgelegd.

Zeer waarschijnlijk is het dat de stroom zich richt naar de noordwestzijde van Frans Jozefland en dan zich naar het noordoosten begeeft. De tegenwerping, dat de stroom door de vermindering der warmte aan gene zijde van Spitsbergen niet meer in staat zou zijn om zijnen weg betrekkelijk vrij van ijs te maken, wordt weerlegd door eene eenvoudige berekening, welke aantoonst, dat onder hoogere breedtegraden niet de warmtegraad der strooming, maar veel meer het mechanisch geweld van den stroom, de vloed en de heerschende windrichtingen haren weg vrij van ijs kunnen houden. De warmtegraad wordt overigens ook verhoogd door de warmtehoeveelheid, welke door de barometrische depressies aangevoerd wordt. Deze volgen, volgens

de waarnemingen van *Wijkander* in 1872 tot 1873, haren weg naar het oosten, zooals zij in het algemeen de wegen van warme stroomingen volgen. In welke hooge mate Spitsbergen door zulke depressies bezocht wordt, wordt bewezen door de in het oog loopende zachtheid van zijn winterklimaat. Ook het klimaat van Frans Jozefland, waarheen de depressies verder trekken, is, zooals *Payer* mededeelt, zeer vochtig. Binnen de poolzeeën heeft de ijsvorming onder andere omstandigheden plaats dan in zoet water. Zelfs in de onmiddellijke nabijheid der Noordpool zal de vorming van ijsvelden behalve waar smeltwater de oorzaak is, slechts van dat ijs uitgaan, dat aan de kusten en in de straten en fjorden der poolwereld ontstaan is. Daarom is ook wel de gevolgtrekking geoorloofd, dat het onbekende poolgewest een archipel bevat, die rijk is aan fjorden en straten, waar de ijsmassa's, welke in den winter gevormd zijn, in het zachtere jaargetijde losraken en door de poolstroomen medegevoerd worden. Tusschen dezen archipel, het noordeinde van Groenland, de kusten van Spitsbergen en het Frans Jozefland ligt de zee, in welke zich de groote poolstroom naar het zuidwesten beweegt en in welke aan den warmen Spitsbergen-stroom de rol van compensatie-stroom te beurt valt, de Binnen-Poolzee. Volgt eene expeditie dezen stroom van Frans Jozefland af, dan zal zij beter naar het noorden kunnen doordringen dan in 1869 aan de kust van Oost-Groenland.

Mededeelingen.

Het eerste jaarverslag der Vereeniging Rembrandt werd in de alg. vergadering uitgebracht door den voorzitter, den heer J. Aukersmit Jr.

Ontstaan naar aanleiding van de vrees, bij de veiling-De Vos gekoesterd, dat alweer zeldzame schatten van kunst naar het buitenland zouden gaan, mocht het bestuur, reeds vóór de vestiging der Vereeniging, krachtig optreden, dank zij de deelneming in de leening van rentelooze voorschotten. Op genoemde veiling kocht zij reeds voor $f50,000$ oude teekeningen aan. De Koning nam het beschermheerschap aan en men verkreeg toezegging van $f1575$ aan jaarlijksche bijdragen en van $f2525$ aan giften voor eenmaal. Aan het *Dietsch Genootschap* werd tot aankoop van oude doopvonten een renteloos voorschot van $f400$ gegeven. Na een woord van hulde aan de nagedachtenis van het overleden bestuurslid Mr. A. D. De Vries, eindigde het verslag met de mededeeling, dat de heer Alme Tadema als bestuurslid was toegetreden, en dat van den heer A. Verhuell een fraaie teekening van De Wit en Moucheron ten geschenke was ontvangen. Uit het verslag van den penningmeester bleek dat in 1883 werden overgenomen: door het Rijk aan teekeningen $f3590$, door het dep. van Binnenl. Zaken $f1787$, en door het Rijks-Prentenkabinet $f1212$, en in 1884 door het dep. van Binnenl. Zaken $f10,003$, door het Rijks-Prentenkabinet $f3992$, en door het Bureau van Toezicht $f501.75$, te zamen $f18,087.75$. Ten gevolge daarvan werden 34 aandeelen in het renteloos voorschot uitgeloot.

Bekroonden bij de tentoonstelling te Nice.

Door een internationale jury werden bekroond de

volgende Nederlandsche kunstenaars, wier werken door de bemoeiing der Maatschappij *Arti et Amicitiae* bijeengebracht en in December 1883 naar de internationale tentoonstelling te Nice opgezonden waren: J. A. B. Stroebel, te 's-Gravenhage, met de medaille 1e klasse (goud); F. G. W. Oldervelt, te Amsterdam, met de medaille 1e kl. (goud); W. C. Nakken, te 's-Gravenhage, met de medaille 2e kl. (zilver); P. J. C. Gabriel, te Brussel, met de medaille 2e kl. (zilver); J. C. Van Essen Jr., te Amsterdam, met de medaille 2e kl. (zilver); H. A. C. Dekker, te Amsterdam, met de medaille 2e kl. (zilver); I. I. Schenkel, te Amsterdam met de medaille 2e kl. (zilver); W. J. Oppenoorth, te 's-Gravenhage, met de medaille 3e kl. (brons); L. Van Erven Dorens, te Amsterdam, met een eervolle vermelding; I. H. Wijsmuller, te Amsterdam, met een eervolle vermelding; I. G. Vogel, te 's-Gravenhage, met een eervolle vermelding.

De door het *Selskip for fryskt tael en skriftenkennis* benoemde Commissie heeft den uitgelooften prijs van f 25 voor de best bevonden bijdrage in de *Swanneblumen* van 1883 toegekend aan den heer P. T. Troelstra, jur. candidaat te Groningen, voor zijn gedicht *De Ljuren*.

Bij besluit van Koning Leopold is bepaald dat in 1884 te Brussel een algemeene tentoonstelling zal gehouden worden van werken van nog in leven zijnde Belgische en vreemde kunstenaars. Zij zal den 14 Augustus beginnen om den 15n October te eindigen.

Naar men bericht, zal van den Vlaamschen kunstkenner en criticus Max Rooses een beschrijvende en geschiedkundige catalogus der werken van P. P. Rubens verschijnen, opgeluisterd met 200 groote platen, vervaardigd door den Antwerpschen photograaf Maas.

Van Janssens »Geschichte des deutschen Volkes« zijn tot heden 24000 exemplaren verkocht; geen historiewerk van den laatsten tijd heeft zooveel succes ondervonden. Ook het verdedigingsgeschrift van genoemden geleerden historicus getiteld: »An meine Kritiker« ondervond een kolossaal debiet. Niet minder dan 16000 exemplaren werden ervan verkocht.

Een »geschiedenis der regeering van Louis Philippe«, door zijn kleinzoon, den Graaf van Parijs, zal, volgens *le Livre* eerlang het licht zien.

De veiling van de Hamilton-bibliotheek is nu geëindigd. Zooals men weet, zijn de handschriften door Pruisen gekocht voor ruim £ 150,000. De boeken brachten bijna £ 13,000 op. Er waren een groot aantal prachtige banden bij, die zeer duur betaald werden. De geheele opbrengst is bijna £ 170,000; de Beckford-bibliotheek bracht op ruim £ 73,000.

Het Britsch Aardrijkskundig Genootschap telt thans, blijkens het jaarverslag 3383 leden. De inkomsten be-

droegen £ 8599, de uitgaven £ 8624, waarvan £ 1784 voor expeditiën. In zijn redevoering, klaagde de president, lord Aberdare, over de weinige belangstelling in Engeland in de studie van de staatkundige en handelsaardrijkskunde.

Onder presidium van graaf Van Shaftesbury werd Woensdag in Exeter Hall te Londen de 80ste jaarvergadering van het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap gehouden. De inkomsten van het Bijbelgenootschap bedroegen verleden jaar 233,309 pd. st. De verkoop van bijbels in binnen- en buitenland leverde 107.000 pd. st. Sedert de stichting zijn door het Genootschap 100,035,933 bijbels verspreid. Eerlang zullen goed leesbare en op goed papier gedrukte bijbels voor één penny in den handel worden gebracht.

Blijkens het jaarverslag van den Directeur der *National Gallery* te Londen, werd dat Museum in 1883 bezocht door bijna 850,000 personen. per dag gemiddeld 4104. Er werden 800 copieën gemaakt naar schilderijen, gedeeltelijke copieën niet medeggeteld; maar het aantal schilderijen, die gecopieerd werden, was niet groot: Grenze's »Meisje met een appel« werd het meest, 16 maal gecopieerd, Murillo's »Boerenjongen« 13 en J. Reynold's »De knaap Samuel«, 12 keeren.

Te Glasgow heeft men het zeldzaam voorkomende verschijnsel, dat een boekerij lijdt aan overvloed van — geld. Het legaat, indertijd door Mitchell gemaakt, van ruim f 800,000 welke later nog vermeerderd is door eene kleine f 210.000 doch dat voor aankoop van boeken bestemd moet worden, kan nog niet voor $\frac{1}{10}$ gebruikt worden, omdat men geene ruimte heeft om de aan te koopen boekwerken te plaatsen. Men is intusschen bezig maatregelen te nemen om eindelijk de »boekerij-Mitchell« aan hare bestemming te doen beantwoorden.

De veiling van de verzameling van koper gravures en houtsneden in het instituut van C. G. Boerner te Leipzig is afgelopen. Het resultaat was schitterend. Er waren liefhebbers uit Berlijn, Hamburg en Weimar, en uit de hoofdsteden van Engeland, Frankrijk, Oostenrijk en Rusland opgekomen. Voor de tien voornaamste bladen werd nagenoeg 20,000 mark betaald. Het hoogst ging, zooals te verwachten was, de stamboom van Maria van den meester, geteekend W, daarnaast een schuinsch vierkant, met een lijntje aan de beide hoeken in het midden, het vierkant rustende op eene loodlijn, waardoor een horizontale lijn loopt (het planeetenteeken van Venus ongeveer), voor 7600 M. De twee andere gravures van dien meester brachten samen 2685 M. op. *De apostel Paulus* van den meester E. S. (uit het jaar 1466) deed 705 M. Twee der voornaamste stukken van Albrecht Dürer *De schoolmeester* en *Eene heilige familie: Maria op een bank van graszoden*, werden voor 1015 en 1700 M. toegewezen. Rembrandts groot *Ecce Homo* bracht 3000 M. op; een *Christus aan 't kruis* van Maarten Schongauer 1000 M. Een bokaal met deksel van A. Wenzel van Olmütz gold 900 M. en *De dood van Maria* van denzelfden

meester naar eene kopergravure van Maarten Schongauer, 1250 M.

Prof. Hull, die vóór korten tijd, op last van de »Vereeniging tot onderzoek van Palestina«, zich naar Jeruzalem heeft begeven, om bouwstoffen voor eene geologische kaart des Heiligen Lands te verzamelen, is met interessante resultaten van zijn onderzoek in Februari jl. naar Engeland teruggekeerd. Hij heeft bevonden, dat ten tijde van den uittocht der kinderen Israëls uit Egypte een verband heeft bestaan tusschen de Middellandsche zee en de Roode zee. Verder heeft hij ontdekt, dat de Roode zee zich vroeger 150 voet boven het niveau van de Middellandsche zee heeft verheven, en dat de sporen van een keten van meren in het schiereiland Sinaï voorhanden zijn. De groote lijn van de depressie van de Wadi-Arabah en van het dal des Jordaans heeft prof. Hull over een stuk van meer dan 100 Engelsche mijlen in kaart gebracht.

Inhoud van Tijdschriften.

Studiën. op Godsd.-Wetenschap- en Letterkundig gebied. XVI de jaargang deel 22 afl. 3. — I. Dirk Adriaansz, van Heeze. (Theodorus Hezius). H. J. Allard. — II. De goederen van de Propaganda S. van den Anker.

De Katholiek. Godsd.-Geschied- en Letterkundig Maandschrift. Mei 1884. De Zondvloed. J. Keuller. — Vindiciae Kempenses. J. J. v. d. Horst, Pr. Onderwijs over het H. Sacrament des Vormsels door J. H. Ruscheblatt, O. — Liturgische Zang. J. J. v. d. Horst Pr. — De Zang in de Katholieke Kerk door L. A. Laurey, M. — De Wetenschappelijke Nederlander onder Redactie van J. W. Brouwers. — Het Menschdom verlost. Heldendicht in twaalf zangen door L. de Koninck. A. M. C. van Cooth. — Waarom Protestant en niet Katholiek geworden? H. R.

Onze Wachter. Januari en Februari 1884. I. Een korte rede en een lange narede. Dr. Schaepman. — II. Paulus III en de kerkvergadering te Trente. Dr. J. G. W. V. — III. Linker, III. P. F. Th. van Hoogstraten. — IV. Uit de boekenwereld I. Die Baugeschichte der Kirche des H. Victor zu Xanten. II. Les Hollandismes de l'imitation de Jésus-Christ et trois anciennes versions du livre. III. Manna quotidianum sacerdosum.

Stimmen aus Maria-Laach. 1884 4e Heft. Noch einmal die Reform der Gymnasien. G. Schneemann S. J. — Erinnerungen an Dr. Karl John. Greith, Bischof von St. Gallen. II. (Fortsetzung.) A. Baumgartner S. J. — Zur Geschichte

des elektrischen Lichtes II. (Schluss) F. X. Rüf S. J. — Das Kunstwerk der Zukunft und sein Meister. VII. (Fortsetzung.) Th. Schmid S. J. — Molière III (Fortsetzung.) W. Kreiten S. J. Recensionen. — Empfelenswerthe Schriften. — Miscellen.

Le Magasin littéraire et scientifique. (Gand. Typogr. S. Leliaert, A. Siffer et Cie.) verschijnt alle 3 maanden, telkens circa 160 blz. 15 April, inhoud. I. Le Jeu. C. van Aken S. J. — II. Un régime matrimonial opportun. G. Cooreman. — III. Deux mots sur Severo Torelli. J. Camauër. — IV. Les relations de l'Etat avec l'Eglise au XIXe siècle (Suite) R. de Kerchove. — V. La Querelle des Noms. H. de Baets. — VI. Les Familiars de l'Etable. V. van Tricht, S. J. — VII. La Politique de nos jours. J. Michaëlis. — VIII. Un Souvenir de Garnison. Bon Kervijn de Volkaersbeke. — IX. Sonnet. J. Casier. — X. Essai poétique. G. Rinquet. — XI. Bibliographie.

La Ciencia Cristiana No. 31. *Sumario.* I. La moral independiente ó universal á la luz de la sana filosofía (continuación) P. v. M. Minteguiaga. — II. De instauranda in seminariis ratione studiorum (continuación) J. Torres Asensio. — III. La Novela naturalista (continuación) D. F. Díaz Carmona. — IV. Examen de libros. — Les Huguenots et les Gueux. X. — V. Crónica contemporánea... — VI. Documentos Eclesiásticos. Circular del Prefecto de la Propaganda Fide. — VII. Hanani el Esenio. Escenas de los tiempos apostólicos, por C. Guenot. (continuación.) — VIII. Variedades. I. Allocución de Leon XIII en el consistorio de 24 de Marzo. II. Exposición dirigida por los Prelados de la prov. eclesiástica de Valladolid al señor ministro de Gracia y Justicia. (conclusion.) III. El concilio tercero nacional de los Estados Unidos. Rdo Manuel Cabello. — IV Las fiestas luteranas en Alemania.

La Civiltà Cattolica. Quaderno 811, Indice. I. La massoneria, ecco il nemico: cioè l'enciclica Humanum Genus, — II. Di alcuni documenti poco noti dimostranti ciò che della setta massonica definisce la recente enciclica Humanum Genus del S. P. Leone XIII. — III. Del presente stato degli studii linguistici. — IV. Della potestà della chiesa. — V. La contessa internazionale. — VII. Amore e musoneria. VIII. Sconfitta dalle monache. IX. La monaca di Cracovia. — VI. Rivista della stampa italiana. I. La monarchia democratica proposta da un italiano. II. Il Pensiero filosofico nei suoi rapporti colla civiltà e moralità italiana nell'epoca moderna per D. Claudio Poggi. — Cronaca contemporanea. I. Roma (Nostra corrispondenza) Della vera origine e natura dell'Antisemitismo. La scienza moderna. Equivoci del Bonghi. Massonismo ebraico ed Ebraismo massonico. II. Cose romane III. Cose italiane. IV. Cose straniere — Inghilterra Nostra corrispondenza.

A D V E R T T E N I E N.

Voyages et aventures

DU

Frère Pierre Fardé,

Récollet du Couvent de Gand,
d'après les lettres originales

PAR LE

P. F. SERVAIS DIRKS,

Pr. et Religieux du même Ordre.

De heilige Trudo van Serckinge,

Eene bijdrage tot de Kerkelijke Geschiedenis van ons vaderland in de Vile eeuw,
DOOR

P. F. SERVATIUS DIRKS,

van de Orde der Minderbroeders Recollecten.

TWEDE DRUK.

SINT-TRUIDEN. Boekdrukkerij E. SCHOOF—HERMAN.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te *Haarlem*.



Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3.25 voor België *f* 3.75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Bancroft's Geschiedenis der Vereenigde Staten, 17e uitgaaf IV. *Canada*. — In 310 en in 518 talen en dialecten. *J. W. Br.* — Spiritistische Literatuur. — De 500e verjaring van den sterfslag van Gerardus Groot. — Oratie van professor J. Ten Brink. — Prijsvraag der Amsterdamsche Universiteit. — Studiën op Godsd., Wienschapp. en Letterkundig gebied. 16e jaarg., deel XXII. afl. 3. — Mededeelingen uit Boeken. — Mededeelingen. — Hoogduitsche Leestafel. — Inhoud van Tijdschriften.

Bancroft's Geschiedenis der Vereenigde Staten.

Zeventiende uitgaaf.

IV.

Ten slotte willen wij nog eenige staaltjes aanhalen hoe verlichte mannen, als Bancroft, het wagen de geschiedenis van vroegere dagen te beoordeelen. Als we nu aan Cromwell's optreden komen, zal de lezer gewis niet weinig verbaasd zijn van 's maus »gewetensvrijheid« vermeld te zien. Het Iersche volk, dat Cromwell's vloek nog ten huidigen dage op de lippen zweeft, weet ook iets van die gewetensvrijheid te vermelden. Thans echter zal men minder verwonderd zijn, dat de schrijver, voorzichtigheidshalve, de volgende verklaring der voorgaande edities heeft weggecijferd: »Dat hij (Cromwell) populariteit zocht te verwerven, door de onderlinge verdeeldheden der sekten in een algemeenengloeienden haat tegen het Pauselijk Hof te bedelven«. In deze laatste uitgaaf verschijnt ook Karel II in een nieuw licht: men vindt thans de volgende aardigheden ingelascht »dat hij (Karel) geen doel zoo ernstig ten harte nam als het herstel van den katholieken eeredienst in Engeland«, (Bl. 344); dat hij »een papist« was (Bl. 350); dat »de bescherming der Roomsche Kerk de aanhoudende wensch was van Karel II« (Bl. 395); in andere woorden: B. tracht gedurig deze onhoudbare stelling te verdedigen, dat Karel een schrikbeeld was in de oogen der protestanten, dat tot haat der Katholieken aanwakkerde. Nu, Karel Stuart moge in zijn hart aan den Roomschen godsdienst ten voorkeur gegeven hebben, hij moge ook al op zijn sterfbed zich tot de Katholieke Kerk bekeerd hebben, gedurende zijn leven had hij den moed niet ons geloof te belijden of er iets voor in de waagschaal te leggen. Het is een stellig feit dat de mannen, die hem als een werktuig bezigden, zich hadden tot taak gesteld de Engelsche Staatskerk op hechte grondvesten te bouwen. Bewijzen ontbreken er niet: de onderdrukking der puriteinen, de introductie der Engelsche Staatskerk in de Coloniën, het monopolie der bijbedrukkerij te Oxford. En dan durft B. Karel II »een papist« noemen.

Sprekende van verdraagzaamheid, zoo wordt, o. a. de Leisler-partij in New-York, die na de troonsbestijging van Willem III aan 't bewind kwam en met blinde woede tegen de Katholieken bezielde was, als eene ver-

draagzame (?) partij voorgesteld; maar geen woordje wordt gerept van de wet in Massachusetts (B.'s geboortegrond) die den Jezuiet, die dat verdraagzaam oord betrad, met verbanning, en, indien hij terugkwam, met het doodvonnis straffe.

De handelingen van Lodewijk XIV tegen de Hugenoten worden met de levendigste kleuren geschilderd en als een vernielingstocht gebrandmerkt, en nochtans zal ieder woord dezer beschrijving, als men Engeland en Katholieken in plaats van Frankrijk en Hugenoten wil lezen, zeer juist passen, ofschoon de folteringen der Engelsche Katholieken geen enkelen volzin van sympathie aan zijne schilderende pen ontlokken. De geleerde historicus, wiens hart voor vrijheid gloeit en allerlei dwingelandij verafschuwt, weet voor Lodewijk's Hugenotenstrijd geene zachtere woorden dan »hartelooze dweepzucht« te vinden; maar wanneer zeven duizend Katholieke Acadezen, vreedzame lieden, Engelsche onderdanen en meestal onder de vlag van Groot-Britannië geboren, door mannen uit Oud- en Nieuw-Engeland, zonder wettige redenen op brutale wijze van hun erfgoed beroofd, uit hun vaderland gedreven en als bedelaars op onvriendelijke kusten gesleurd worden, zal men te vergeefs naar de genoemde uitdrukking zoeken.

Laat dan ook de verdiensten van B.'s geschiedenis (17de uitgaaf) zijn wat ze zijn, (wij willen ze geenszins weggcijferd zien); roeme wie wil de diepte zijner navorsching, de hoogte zijner philosophische beschouwingen en de uitgestrektheid zijner kennissen en vaderlands-liefde (die, wanneer het er op aan komt, onpartijdig kan zijn); wij meenen voldoende te hebben bewezen dat waar het zich in Bancroft's Geschiedenis van Katholieken handelt, zijn verdienstelijk werk den lof van onpartijdigheid niet verdient. Deze laatste uitgaaf kan dan ook op geen bijval van katholieke zijde rekenen.

Als antwoord op B.'s onbillijke gedraging ten opzichte der Katholieken zou men te recht het volgende gezegde van Lacordaire kunnen aanwijzen: »Mais on n'emprisonne pas la raison, on ne brûle pas les faits, on ne dés-honore pas la vertu, on n'assassine pas la logique.« (XXe Conférence).

CANADA.

In 340 en in 518 talen en dialecten.

De vergelijkende taalkunde plukt alweer de vruchten van de vrome studie die het waardigste en zaakrijkste en maatschappelijkste van alle gebeden welke van de lippen des menschen, uit het hart des menschen tot God kunnen opgaan, heeft opgeteekend bij zoo vele volkeren en stammen, in zoo vele talen en dialecten, als wij hier hebben aan te wijzen, al gaan wij niet ver terug in het verledene.

Pater *Laurentius Hervas* S. J. gaf in het jaar 1781 te Cesena het »Onze Vader« uit, in 300 talen en dialecten. Dat toonbeeld van dien geleerden philoloog vond navolging in Jan Christophorus *Adelung*, die zijn werk begon uit te geven in 1806 en het »Onze Vader« gaf in 500 vertalingen.

Fraaie uitgaven, ofschoon in minder talen, werden bezorgd door *Marcel* te Parijs, door *Bodoni* te Parma.

Het alles overtreffend meesterstuk, prachtig uitgevoerd, en het »Onze Vader« mededeelende in niet minder dan in achthonderd en vijftien talen en dialecten, kwam aan het licht in Oostenrijk, te Weenen, in het jaar 1847, en was het werk van *Auer*.

En desniettemin zal de uitgave welke in 1870, in de drukkerij van de *Propaganda Fide* tot stand kwam, den talenbeoefenaars en der vergelijkende philologie nog hoogst welkom zijn, daar zij, met groote verscheidenheid van mooie letters gedrukt, dien goddelijken hymnus van geloof en hoop en liefde in 250 talen voordraagt, en die talen rangschikt, in wetenschappelijke orde, volgens afstamming en vertakking.

Soortgelijke arbeid was nog niet, op groote schaal althans, ondernomen betrekkelijk het »Wees gegroet«. Nu echter is dat ook gedaan door een geleerden en vromen Missionaris, in het nieuwe werk: »*Ave Maria sive Maria ab Angelo variis linguis salutata cui omnia a se collecta scriptaque D. D. D. P. A. Pfister*. S. J. Chang-hai. Autogr. Miss. Cath. een boekdeel in groot 8° van 340 bladzijden.

Het »*Ave Maria*« wordt hier herhaald in 340 talen en dialecten, waarvan er 50 in vreemde verschillende letterteekenen vertegenwoordigd zijn.

Zoo worde dan meer en meer, ook op taalkundig gebied bewaardheid, dat alle volkeren en alle talen, van geslacht tot geslacht haar zalig zullen prijzen, wier geheele leven, uit ganscher harte in alle omstandigheden was en bleef, in vreugde en in smart, een onafgebroken »*Magnificat anima mea Dominum*.«

J. W. Br.

Spiritistische literatuur.

Einblicke in den Spiritismus vom Erzherzog Johann. Linz, Ebenhöch.

In deze brochure behandelt de Vorstelijke Schrijver allereerst de ontmaskering van het medium Bastian en voegt daarbij opmerkingen omtrent de bewijskracht zijner ontmaskering. Zooals reeds uit de nieuwsbladen bekend is geworden, werd Bastian, dien de Aartshertog uit Engeland had ontboden, om met hem spiritistische zittingen te houden, in de derde zitting alreeds ontmaskerd; toen Bastian den geest liet verschijnen, of, om in de taal van het spiritisme te spreken, materialisaties van geesten bewerkstelligde. De Aartshertog, die daarbij de hoofdrol speelde, verhaalt de merkwaardige bijzonderheden dezer onthulling. Blijkbaar heeft het doorluchtige lid van het Oostenrijksche Keizerhuis den aard en de wijze dezer ontmaskering aan de publieiteit overgeleverd, om daardoor het Spiritisme in zijn geheel te ontmaskeren en voor spiritistische bedriegerijen te waarschuwen. Wij veroorloven ons niet alleen te twijfelen of dit doel bereikt wordt, maar wij zijn de stellige meening toegedaan, dat het Spiritisme, nu het aan 't Oostenrijksche Hof zijn intrede heeft

gedaan, meer en meer uitbreiding zal ondervinden. Dat eenige mediums als bedriegers ontmaskerd zijn geworden, is alle spiritisten zeer goed bekend en brengt hen niet in verlegenheid. In Londen, in Amsterdam en in Hamburg hebben eenige jaren nog schitterender ontmaskeringen plaats gehad, maar van vermindering der aanhangers van het Spiritisme is in de verste verte geen sprake; integendeel de ijver nam verbazend toe. De vraag is niet of dit of dat medium oprecht is, want immers de spiritisten zelf erkennen, dat zelfs de »geesten« liegen en bedriegen en dat alzoo het medium dikwijls onder hunnen invloed hetzelfde doet, maar het gewicht der vraag ligt daarin of er een natuurlijk, een aan den menschelijken wil onderworpen middel is, om met de »intelligibelen«, dus met de geestenwereld in verbinding te treden. Er zijn geesten, goede en booze; zij verschijnen nu en dan aan de menschen, zij bezitten een werkingswijze, onafhankelijk van het stoffelijk leven; dat is de leer der Kerk, en zoo spreekt ongeveer ook de leer van het Spiritisme. God alleen kan, overeenkomstig de geheime doeleinden Zijner Wijsheid, den geesten veroorloven een zichtbare gestalte aan te nemen of op zinnelijk waarneembare wijze te handelen. -- zoo leert de Kerk; — doch dit loochent het Spiritisme, dat van een God, gelijk de Openbaring ons leert, niets wil weten. Het Spiritisme beweert, dat het aan den mensch is overgelaten, den zichtbaren invloed der »geesten« of ook zelfs hunne stoffelijke verschijning te doen plaats hebben. In vroegeren tijd, zoo decreteeren de spiritisten, waren de middelen daartoe een geheim van enkelen, thans is men zoo ver gekomen, deze middelen tot een wetenschappelijk systeem te vormen en ze diensvolgens algemeen bekend te kunnen maken. Eene ontmaskering nu, moge de nieuwsgierigheid prikkelen, tot de ontzenuwing der spiritistische nieuwsgierigheid draagt ze niet het minste bij. De heeren spiritisten stellen tegenover zulk eene »ontmaskering« honderd gevallen, waarbij van twijfel, oogen-schijnlijk althans, geen sprake zou kunnen zijn.

Dr. Fritz Schultze, die Grundgedanken des Spiritismus und Kritik derselben Leipzig, Ernst Gunther.

Dit werk staat feitelijk op hetzelfde standpunt als het eerstgenoemde. De schrijver gelooft niet aan de objectieve waarheid der spiritistische verschijningen; zij zijn voor hem of op bedriegerij gegrondvest of eenvoudig hallucinaties, voortbrengselen van zenuwverwardheid, subjectieve eigenschappen van zekere personen, gevolgen van overspanning. Hij behandelt zijne bewering op philosophische gronden en gaat daarin streng wetenschappelijk te werk. Zijn betoog is in drie afdeelingen gesplitst. In de eerste deelt hij de nieuwste openbaringen der geesten mede; in de tweede plaatst hij de geestenzienerij tegenover de critische filosofie; in de derde geeft hij de geschiedenis van het ontstaan van het Spiritisme. De heer Schultze slaat den spijker dikwijls op den kop. Zoo zegt hij b. v. op bladzijde 81: »Als een medium eenmaal tot aanzien gekomen is, dan kan de gansche pers der wereld het niet in discrediet brengen, omdat de menschen in het toekomstige leven groot belang stellen.« Op bladz. 85 zegt hij: »Al zouden alle mediums zonder uitzondering bekennen, dat zij de menschen hadden bedrogen, men zou hen niet gelooven, doch men zou doodeenvoudig verklaren,

dat zij onder den invloed staan van booze geesten.« Zeer treffend is ook wat de schrijver op bladz. 138 zegt: »het is dezelfde richting des tijds, die heden de menschen van de ernstige en groote kunstwerken afwendt en hen naar de oppervlakkige zinnelijke prulwerken voert, die de schouwburgen bij ernstige tragedies leeg, bij vertooning van Offenbachs operetten overvol doet zijn, en hen in Mackart een Rafael wil doen zien.« — Hij wederlegt de theorie van Zöllner, dat de eigenschap van het medium op electriciteit berust, ontboeide electriciteit »ten eerste omdat niet kan bewezen worden, dat electriciteit daarbij vrij wordt; ten tweede, omdat zulke krachten niet in de verte kunnen werken; ten derde, omdat het medium niet in staat is aan genoemde kracht eene richting te geven.« — Ofschoon de schrijver in het negatieve gedeelte van zijn arbeid eene buitengewone scherpzinnigheid aan den dag legt, is hij evenwel niet gelukkig in het positieve zijner betoging, beter gezegd in zijne verklaringen van spiritistische fenomenen. Niet hij echter draagt hiervan de schuld, maar de grondstellingen zijner »critische filosofie.« Als wij »niets weten van den menschelijken geest; »als de ziel van gemengde natuur is en slechts symbolen van zuiver geestelijke ideeën in zich kan opnemen,« dan heeft hij zeker gelijk bij zijne behandeling van de verhouding der geesten en der menschelijke ziel de ironieke woorden te uiten: »deze afdeeling zal den lezer geheel en al bevredigen, omdat hij het voornaamste niet kan verstaan, het andere niet kan gelooven en over de rest zal lachen.« Inderdaad wij hadden niet verwacht, na de lezing van de eerste afdeeling, dat de critische verhandelingen van den schrijver met de woorden zouden eindigen dat alle spiritistische verschijningen bedrog zijn, omdat de geest niets is, omdat men niets zekers weet van de menschelijke ziel en dat »alle menschegeesten deelen zijn van een geestelijk geheel, dat men als het algemeene menschelijke verstand beschouwt.« Hier is alweer gebrek aan het ware geloof, ook ontstentenis van middelen om de positieve wetenschap te helpen opbouwen.

J. B. Boustaing, *Christlicher Spiritismus* oder Offenbarung über die Offenbarung; die 4 Evangelien im Gefolge der Gebote im Geiste und in der Wahrheit von den Evangelisten unter dem Beistande der Apostel und des Moises erklärt. 3 Bände.

J. Roze, medium: *Révélation du monde des esprits*; 1er vol. sur l'Astronomie; II^{me} vol. sur la Psychologie et la Morale; III^{me} vol. Commentaire sur les 4 Evangiles. Paris, à la Librairie spirite.

Allan Kardec, *das Buch der Medien*.
idem *das Buch der Geister*.
beide bij Osc. Mutze in Leipzig.
Andrew Jackson, *the Temple*.

Al deze boeken behooren tot het groote, steeds aan groeiende aantal persproducten, die men de symbolische geschriften van het spiritisme kan noemen. Men besluite uit deze woorden echter niet, dat in deze boeken eene eensluidende leer wordt verkondigd, integendeel er heerscht dikwijls de grootste tegenstrijdigheid in. De

positieve dogma's van het Christendom worden er echter steeds belachelijk gemaakt en eene duistere moraal gepredikt. Men zal zich deerlijk vergissen als men in die boeken, met hunne pralende titels, geestige gesprekken meent aan te treffen. De geesten, welke in die boeken spreken, hebben niets dan de meest banale redeneeringen mee te deelen. Eenige voorbeelden zullen wel voldoende zijn: »Zijt gij nog op reis of hebt gij een nieuw lichaam aangenomen?« zoo wordt aan den geest van een zekere Madame Fr. gevraagd. »Ik ben weder in een lichaam.« — »Zijt gij op de aarde of op een anderen planeet?« — »Op den Lapussus.« — »Is deze planeet bij de sterrenkundigen bekend?« — »Nee.« — »Zijn de dagen en nachten op den Lapussus evenals de onzen?« — »Ja, doch zij zijn niet gelijk van duur.« — »Is zijne natuur gelijk aan de onze?« — »Stel meer eenvoudige vragen.« — »Zijn er dieren?« — »Ja, en ze zijn fraaier, intelligenter, beter.« — »Alles is dus zooals op den planeet Jupiter?« — »Niet geheel en al, maar er bestaat toch eenige analogie.« — En zoo gaat die onzin voort; zijn titel is nog wel »Astronomie.« De »geesten« die er optreden en onderricht geven, zijn Augustinus, Vincentius van Paulo, Arago, Lammenais, Fourier, Channing enz. Augustinus b.v. ligt niets nader aan 't hart dan te herroepen wat hij in zijne geschriften aan de wereld heeft nagelaten. Hij geeft nu les in de zielsverhuizing, kent geen andere erfzonde dan de onwetendheid, houdt Adam niet voor den stamvader van geheel het menschelijk geslacht, maar slechts voor den eersten mensch in een zekere streek; hij ziet in Christus niet den Verlosser uit zonde en dood, maar een modernen verlichter, hij bejammert het, dat men in den tegenwoordigen tijd om nietsbeduidende dingen b. v. over de »heerschappij van den zoogenaamden opvolger van Petrus« zooveel drukte maakt enz. enz. Het Spiritisme heeft een onzalig systeem van bedrog gevestigd, 't zij de menschen (mediums) bedriegers zijn, dan wel de booze geesten zelf. Namen, die bij de gansche Christelijke Kerk de hoogste vereering genieten, werden misbruikt om de verderfelijke dwalingen opnieuw te verbreiden. De groote Vincentius van Paulo laat men de leer als waarheid verkondigen, dat er geen Rechter, geen straf, geen eeuwigheid na dit leven is. In gezelschap van de Lammenais, Abelard, Cesar, Beranger, Van Dijk, Chateaubriand bevinden zich Bossuet, Fénelon, Vincentius Van Paulo, Augustinus, Thomas van Aquine; zij praten den grootsten onzin en disschen elkander de meest tegenstrijdige leeringen op.

Tot ware godslasteringen worden deze spiritistische ontboezemingen in de verklaringen van het Evangelie, welke in het »Christelijke Spiritisme« de zoogenaamde »Evangelisten Mattheus, Marcus, Lucas, Johannes en Mozes met behulp der Apostelen« geven. In die verklaringen woedt de vijand der waarheid tegen alle openbaring zooals deze in de heilige boeken is vervat. God wordt tot een gewonen begrensden geest vernederd; Christus bezit slechts een schijngedaante; de Sacramenten zijn verachtelijk, het Sacrament van boetvaardigheid is een daad van hoogmoed; de Kerkvaders zijn bedriegers, voor hunne schriftverklaringen moet iedereen zich inachtnemen; de wonderen van den Zaligmaker zijn spiritistische handelingen. Alles wordt met eene zeldzame brutaliteit voorgedragen en elke schaduw

van betoog met trotsche verontwaardiging versmaad en afgewezen.

De beide laatstgenoemde werken van Allan Kardec zijn in dezelfde geest geschreven. Wellicht zullen wij later dit thema verder nagaan.

De 500e verjaring van den sterfdag van Gerardus Groot.

Eerste stichter der Vereeniging van de Broeders van het gemeenzame leven, is dit jaar op den 20 Augustus te herdenken. Gewis is onze Gerrit Groot een der voortreffelijkste mannen van zijn tijd, een der Nederlanders die den meest weldoenden en verre buiten de grenzen van ons Vaderland werkenden invloed hebben weten uit te oefenen. Hij werd geboren te Deventer, in 1340; leidde een wereldschgezind studentenleven in Parijs, kwam later tot betere gevoelens, dank aan den vromen en beroemden Hendrik van Calcar, en na twee jaren te Deventer te hebben vertoefd, begaf hij zich naar het Karthuizer klooster Munnikhuizen bij Arnhem, alwaar hij zich in studie en heiligheid nog drie jaren lang voorbereidde alvorens hij omstreeks 1380, als Missionaris optrad, vooral in Holland het woord Gods verkondigend. Uit de school, die hij te Deventer stichtte, ontwikkelde zich de Vereeniging der Broeders van het Gemeenzame Leven, die eigenlijk het meest te danken heeft aan den trouwen medearbeider van Groot, aan *Florentius Radewin*. Het zog beroemde klooster van Windesheim, telde 50 jaren na den dood van onzen onsterfelijken Groot, reeds 37 mannen- en 8 vrouwenkloosters als filiaalhuizen.

Aan dien roem van Vaderland en Moederkerk, van wetenschap en godsdienst zal de Wetensch. Nederlander de verschuldigde hulde brengen. Al wie de bekende literatuur door eenige nieuwe bijdrage zal weten te verrijken, of het een of ander nog betwist punt tot onbetwistbare helderheid zal weten te brengen, zal met dank de kolommen van ons blad tot zijne beschikking hebben.

Oratie van Prof. J. Ten Brink.

Op Woensdag den 11den Juni, heeft in het »Bataafsch Atheneum«, Dr. Jan ten Brink het hoogleeraarsambt in de Nederlandsche Letteren aanvaard met eene redevoering over de *leerwijze der letterkundige kunst*, door hem toe te passen.

Over die rede schrijft de Hoogl. Alberdingk Thijm, in het weekblad »De Amsterdammer« als volgt:

Eere dengenen, die, ten spijt eener kleingeestige en onedele tegenwerking, den historiograaf der Princen, die Coornhert en Breeroô heeten, den weg tot een leerstoel hebben gebaad, waar hij meer dan iemand aanspraak op had, en die niemand met meer waardigheid bekleeden zou.

Eere den nieuwen Hoogleeraar, die met zooveel edelmoedigheid als takt, kwaad met goed heeft vergolden, en in zijne redevoering, zonder aanzien des persoons, talenten en kennis gehuldigd heeft, waar deze dit, naar ieders overtuiging verdienden.

Dr. Ten Brink heeft, in het eerste gedeelte zijner rede, een vrij volledig overzicht gegeven van hetgeen

in Nederland van de XVIIe tot de XIXe Eeuw voor de geschiedenis der letteren gedaan is.

Hij heeft voorts, als de door hem in zijne kollegies te behandelen stoffen, aangekondigd: letterkundige historie en aesthetische kritiek. Zijne methode zal de historiesch-empirische zijn. Hij spant niet de paarden achter den wagen, als degenen, die de theorie vooropzetten en dan de feiten geven; hij zal de feiten, en en daarna systematische begrippen (als er aanleiding toe bestaat) ontwikkelen. Hoe meer dan ooit, in onzen tijd, kritiek moet geoefend, toonde de Hoogleeraar aan, door drie min of meer uitvoerig behandelde voorbeelden: Shakespeare — geen meteorsteen, zonder voorgelicht, noch omgeving; de vraag, of *La chanson de Roland* ook bij geval van Duitschen oorsprong zou zijn; het allerbelangrijkst punt van onderzoek, of de dierenfabel bij de verschillende volken een gemeenschappelijken oorsprong heeft.

Met groote aandacht en instemming werd, door het overtalrijke gehoor, dezer redevoering, die met kracht en schakeering, snel maar duidelijk voorgedragen, ongeveer 5 quartier innam, gevolgd.

Zij werd besloten door een woord van dank aan de kuratoren, van broederschap en aanbeveling aan de Hoogleeraren, van warme belangstelling aan de studenten.

Ook de Wetenschappelijke Nederl. mag vriendschappelijk den wensch uitspreken Dr. Jan Ten Brink nog vele jaren de verwachting te zien vervullen dat »niemand met meer waardigheid dien Hoogleeraarsstoel bekleeden zou.«

Prijsvraag der Amsterdamsche Universiteit.

De Universiteit van Amsterdam heeft de volgende prijsvragen uitgeschreven, te beantwoorden vóór 1 Mei 1885 door studeerenden aan eene Nederlandsche instelling van universitair onderwijs.

Faculteit der letteren — De Faculteit verlangt eene nauwkeurige beschrijving van de uitkomsten der onderzoekingen, welke Europeesche reizigers na het verschijnen van *Ritter's »Asien«* (Band VIII) aangaande de gesteldheid van Arabië's bodem hebben ingesteld.

Faculteit der godgeleerdheid — De Faculteit vraagt een onderzoek naar de eenheid der Apocalypse van *Joannes*.

Faculteit der wis- en natuurkunde. — De Faculteit verlangt een stelselmatig onderzoek naar de eigenschappen en gedaanten der krommen van de derde klasse. Zij wenscht die eigenschappen niet met behulp van het reciprociteits-beginsel uit die van de krommen van den derden graad afgeleid, maar zelfstandig ontwikkeld te zien.

De vragen moeten worden beantwoord in de taal, waarin zij zijn gesteld. De antwoorden moeten vóór of op 1 Mei 1885 worden toegezonden aan den secretaris van den Senaat der Universiteit van Amsterdam. Op den derden Dinsdag van de maand September 1885 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen in het openbaar medegedeeld, en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de Faculteiten de eer der bekroning zijn waardig gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

STUDIEN op Godsdienstig, Letterkundig en Wetenschappelijk gebied. Nieuwe reeks. Zestiende Jaargang, Deel XXII. Aflevering 3.

INHOUD.

- I. Dirk Adriaanz. van Heeze (Theodorus Hezius).
W. I. Allard Blz. 203.
II. De goederen van de Propaganda. S. van
den Anker. » 283.

I. De Heer Allard geeft ons in deze studie een levensschets van een beroemd Nederlander der Zestiende eeuw, van Dirk Adriaanz. van Heeze of *Theodoricus Adriana Hezius*, gelijk hij in eene officiële oorkonde genoemd wordt, kanunnik van het kapittel der kathedrale kerk van Luik, geheimschrijver van Paus Adrian. Tot in 1838 was aangaande Hezius zeer weinig bekend. In het *Archief voor kerkelijke geschiedenis* van Kist en Royaards wordt hij even vermeld, in het *Biographisch woordenboek* van Van der Aa komt zijn naam niet voor, zelfs niet in het *Repertorium der verhandelingen en bijdragen, betreffende de geschiedenis des vaderlands*. De heer Allard gebruik makend van een aantal nadere berichten over Hezius sinds aan het licht gekomen, alsmede van diens totnogtoe onuitgegeven Testament, dat de schrijver in extenso mededeelt en toelicht aan het slot dezer studie, doet over Hezius en zijne omgeving, doch inzonderheid over zijn karakter een nieuw licht opgaan. Alzoo hebben *De Studien*, heeft de geschiedkundige pen van Prof. Allard, alweer een nieuwen titel op de dankbaarheid van 's Lands geschiedenis verworven.

II. In dit artikel bestrijdt de Heer Van den Anker de nieuwe daad van onrecht en geweld, door het hof van cassatie te Rome, met goedkeuring van het gouvernement gepleegd, door te beslissen dat de goederen der *Propaganda Fide* op Italiaansch grondgebied gelegen wettelijk verwisselbaar zijn in openbare staatsrente. De schrijver onderzoekt de gronden waarop die uitspraak rust, den werkkring, de stichting, het doel en het karakter van de Congregatie der Propaganda en bewijst dat hare goederen, hoewel in het koninkrijk Italië gelegen, het eigendom zijn van het groote Katholieke gezin en daarom niet vallen of kunnen vallen onder het bereik der Italiaansche conversiewet betreffende de bezittingen van de kerkelijke instellingen in Italië. Hij toont vervolgens aan welke de gevolgen van deze uitspraak, wordt zij toegepast, zullen zijn, hoe zij in strijd is met de *Waarborgenvet*, zelfs met de wet van 1873 betreffende Italiaansche kerkgoederen en eindigt met de *Nota* van Mancini aan de vertegenwoordigers van Italië bij de Europeesche kabinetten ter rechtvaardiging van het hof van cassatie te Rome.

MEDEDEELINGEN UIT BOEKEN.

Der Versucher. Novelle. Nach dem Russischen von H. Von Veltheim.

't Is een voortreffelijk werk van den Russischen novellist *Sagoskin* dat door den heer *Von Veltheim* in het Duitsch vertaald is. Men kan het eene karakter-novelle noemen, die ons heldere blikken doet slaan in de hoogere Russische kringen.

Das Grab des Verschollenen. Amerikanische Novelle von E. Von Rotenfluh.

Een merkwaardige geschiedenis uit den tijd na den Amerikaanschen burgerkrijg, een interessante beschrijving van het farmerleven in de nieuwe wereld.

Deze twee novellen vormen te zamen het zooeven verschenen 18de deel van *Bachems Novellen-Sammlung*, 214 bladzijden 8o. Deel 19, dat binnen kort verschijnt, zal twee novellen van *Paula Ried* en *Mariam Tinger* bevatten.

Don Gabriel Garcia Moreno, Präsident der Republik Ecuador. Von *Adolf Von Berlichingen* S. J. 140 S. 8o. 1884. Einsiedlen. Verlag von Gebr. Benzinger.

Het levensbeeld van dezen grooten Staatsman is hoofdzakelijk voor de Christelijke jeugd bestemd. Pius IX heeft zijne verdiensten met de volgende woorden gekarakteriseerd: »Het was een groot man, uitmunten door rechtvaardigheid, goede meeningen en door de onwrikbaarheid van zijn geloof. Hij is gevallen! Gevallen onder de dolken der goddeloozen als een offer van zijn geloofsijver en van zijne liefde voor het vaderland.« De lezer zal met het meeste belang en met vreugde den voortreffelijken biograaf volgen in zijne op officiële documenten en berichten van ooggetuigen steunende beschrijving van het werk, — het noodlot en het lijden van Moreno, wiens beeltenis het boekje siert.

Garcia Moreno's Tod. Historisches Trauerspiel in fünf Acten von *Rudolph Von Berlichingen* S. J. Mit Portrait. 208 S. 8o. Verlag von Gebrüder Benzinger in Einsiedlen.

De auteur wil door dit heerlijk drama het beeld van den edelen Moreno ook in de harten van de jeugd inprenten. Het stuk werd reeds vóór het in druk verscheen te Rome, Innsbrück, Feldkirch en op andere plaatsen met het meeste succes opgevoerd. De typografische uitvoering is elegant, het titelbeeld stelt Garcia Moreno (naar het leven genomen) voor. Het stuk vereischt weinig decoratief en is dus gemakkelijk op te voeren. Het zal ongetwijfeld zijn weg wel vinden.

Mededeelingen.

De Badensche geestelijke Scheyer, de uitvinder van de meerbesproken »wereldtaal,« het *Volapük*, heeft nu alle belangstellenden tot een internationaal congres opgeroepen, dat den 26en en 27en Aug. te Friedrichshafen gehouden zal worden en waarop men beraadslagen zal over de middelen ter bereiking van het groote doel: alle volkeren der aarde te bewegen, behalve hunne moedertaal, nog een internationale taal, het *Volapük* te leeren. De invoering van het *Volapük* is, volgens den uitvinder, een onmiskenbare behoefte van het wereldverkeer. En niet alleen voor de Europeesche beschaafde volken, maar ook voor Chinezen, Samojeeden en Lappen worden spraakkunst en woordenboeken van deze taal vervaardigd.

Nadat Z. H. de Paus het gebruik maken van de archieven van het Vaticaan toegestaan had, vormde zich in Hongarije, onder voorzitterschap van den Bisschop van Neusohl, een commissie om alle stukken openbaar te maken, die betrekking hebben op de geschiedenis van Hongarije. De secretaris van de Hongaarsche Academie van Wetenschappen werd met de uitgave belast.

Reeds zijn twee deelen van dit werk verschenen, onder den titel: *Monumenta Vaticana regni Hungariae historiam illustrantia*, die f 100.000 gekost hebben. Deze deelen zijn den Paus ten geschenke aangeboden.

Bunyan's *Pilgrim's Progress* (eens Christens reis naar de eeuwigheid) is nu ook in de taal der Zulu's overgebracht.

De reiziger in Afrika, Guimet, heeft aan de stad Parijs een prachtig geschenk gegeven, onder voorwaarde dat de stad er een bijzonder lokaal voor inrichte. Het is »een museum van de Aziatische landen«, dat behalve ongeveer 14,000 banden of rollen handschriften, nagenoeg 25,000 voorwerpen van kunst bevat. De belangrijkste stukken van de verzameling maakten een van de schoonste sieraden uit van het paleis op het Trocadero gedurende de werltdtentoonstelling van 1878. Het geheel werd tot nu toe bewaard te Lyon, de geboorteplaats van den geleerden en rijken verzamelaar, maar het werd er niet genoeg op prijs gesteld. Guimet heeft op zich genomen, jaarlijks 80 à 100,000 fr. te betalen voor het onderhoud van het museum en de bezoldiging van leeraren in de Aziatische talen.

Bij de New-Yorksche uitgevers Putnam's Sons zal eerlang een vertaling van Tollen's »Overwintering der Hollanders op Nova Zembla« het licht zien.

De heer Edmond Cotteau, schrijver van: *Un touriste dans l'extrême Orient*, is vóór eenige weken van Marseille naar Singapore vertrokken, van waar hij zich naar Batavia zal begeven, om met de heeren Korthals (Hollander), en Bréou (Franschman) een wetenschappelijk onderzoek in te stellen naar Krakatau en de gevolgen, die de uitbarsting in en voor straat Sunda hebben gehad. Vervolgens zullen zij eene reis maken door Java, en daar eenige vulkanen onderzoeken. Later zullen de Molukken, Celebes, Ternate, Timor, Zuid-Borneo, Queensland, Nieuw-Zeeland, Nieuw-Caledonia enz. worden bezocht.

In de Kathedraal van Bari zijn vele Byzantijnsche perkamenten ontdekt, die belangrijke bijzonderheden voor de geschiedenis dier stad bevatten.

Omtrent de opgravingen van Schliemann te Tiryns wordt thans nader gemeld, dat het gevondene paleis uit twee tijdperken afkomstig is; het oudste is dat van de koningsgraven te Mycene, het jongste kan onmogelijk van later dagteekening zijn dan de 9de eeuw voor Christus.

Een en ander moet blijken uit het ontbreken van

Grieksch aardewerk, terwijl de gevonden voorwerpen in alles gelijken op die van Mycene, ook wat de meetkundige figuren aangaat en de afbeeldingen van dieren, die er op voorkomen. Ook blijkt de hooge ouderdom uit de afbeelding van Hera in de gedaante van een koe, of als vrouw met twee hoornen, alsook uit de vele messen van obsidiaan. Evenals in Troje bestaan de welbewaarde onderstukken der muren van het paleis uit ruwen gehouwen steen met leem verbonden; de hoogere gedeelten uit grove gebakken steenen. De grootste verbazing wekten de bonte in de kalk geverfde schilderstukken, onder welke ook het geheele model van den voortreffelijk gebeeldhouwden hemel van het rustbed van Orchomenus gevonden wordt.

Schliemann hoopt met zijne ontgravingen tegen Juli gereed te zijn.

De heer J. Vuylsteke, letterkundige te Gent, is door de Belgische Regeering benoemd tot commissaris bij het Comité van uitgave van het »Woordenboek der Nederlandsche taal« in de plaats van prof. Heremans.

De Nederlandsche gezant in China, de heer J. H. Ferguson, schrijft, in het Engelsch, eene handleiding voor het volkenrecht, ten dienste van de zeemacht, koloniën en consulaten (*Manual of International Law, for the use of Navies, Colonies and Consulates*). In het eerste stuk daarvan, zoo juist verschenen, wordt over de grondslagen van het recht in 't algemeen en van het volkenrecht in het bijzonder gehandeld, en met een kort woord de geschiedenis van het volkenrecht gegeven. Het tweede deel zal handelen over de individuele rechten van de Staten en de wijze, waarop daarin veranderingen kunnen worden aangebracht.

Het boek van den Oostenrijkschen Kroonprins Rudolf over zijne reis in het Oosten heeft nu het licht gezien onder den titel: *Eine Orientreise*. Het prachtwerk is geïllustreerd met 37 etsen en 100 houtsneepaten, naar teekeningen van Franz. v. Pausinger. De prijs is ingenaaid f 36 en gebonden f 40.

Onder de cartophilen van Duitschland bestaat het plan om eerstdaags te Gotha een constitueerende vergadering te houden. Van verschillende zijden uit het buitenland, ook uit Nederland, met name 's Gravenhage, zijn reeds adhesiebetuigingen ingekomen.

De cartophilen zullen zich in onder-afdeelingen splitsen naar gelang van de soorten kaarten, waarvan zij een bijzondere studie maken.

Tegen het einde des jaars zal het licht zien een nieuwe bundel gedichten van den dichter Jan van Beers, geïllustreerd door den schilder J. van Beers Jr.

Een Atlas der Belgische steden van de 16e eeuw, uitgegeven door het »Nationaal Aardrijkskundig Genootschap« te Brussel, onder toezicht van Ch. Ruelens,

conservator der handschriften van de Koninkl. Belgische bibliotheek, zal eerlang het licht zien.

Hij bevat 100 plattegronden van Zuid-Nederlandsche steden, naar de oorspronkelijke plannen welke de geograaf Jacob van Deven ter op last van Karel V en Philips II teekende, en waarvan een deel in de Kon. bibliotheek te Brussel en een ander in die te Madrid wordt bewaard. De tekst zal mededeelingen bevatten omtrent de geschiedenis en den toenmaligen toestand der steden.

Dit belangrijke werk verschijnt in 20 afleveringen, à 10 franks, zoodat het compleet 200 franks zal kosten.

De Académie française heeft een prijs toegekend aan den heer Antonin Lefèvre-Pontalis voor zijn *Histoire de Jean de Witt*.

De nationale boekerij van Madrid bezit 600,000 gedrukte boekwerken en 30,000 handschriften, terwijl de bibliotheek der Spaansche hoogeschool rijk is 137,000 drukwerken en bijna even zooveel handschriften. Hertog van Ossuna heeft een privaat-verzameling van, zegt men, 3000 tooneelspelen in handschrift, waaronder verscheidenen van Lopez de Vega.

Het bekende *Harper's Magazine* kondigde voor zijn Augustus-nummer een serie van »*Artist Strolls in Holland*« aan. Reeds vroeger zijn er Hollandsche schetsen verschenen van dezelfde teekenaar, den heer G. H. Boughton.

Nederl. Kunst, bekroond te Londen bij de Internationale Tentoonstelling *Crystal Palace* in 1884. Wegens hun inzending voor de afdeling »*Fraaije Kunsten*« op die tentoonstelling zijn de volgende kunstenaars bekroond met:

- a. *Eere-diploma*: W. Roelofs.
- b. *Gouden medaille*: J. Israëls en H. W. Mesdag.
- c. *Zilveren medaille*. mej. Thérèse Schwartze, F. Stracké, Ph. Sadée, A. G. Van Rappard, Joh. J. Paling, H. L. Haverman, I. W. Van Borselen en H. Valkenburg.
- d. *Bronzen Medaille*: M. J. De Haan, mej. G. I. Van de Sande Bakhuysen, W. Hamel, mej. Sara Hendriks, M. Heyl, I. C. Van Hulsteyn, I. H. B. Koekkoek; E. Van der Meer; mevr. Mesdag—Van Houten, D. Oijens, H. J. Van der Weele en L. W. B. Wenckebach.

Het vinden van muurschilderingen heeft een tijdlang stilgestaan. Thans begint de reeks weer met een dergelijke schildering, ontdekt in de Groote Kerk te Zwolle, onder een kalklaag. Aan verder blootleggen kan evenwel om financieele redenen vooreerst niet gedacht worden.

De schrijver J. E. Schmalzer, de »schepper der nieuw-Wendische letterkunde« genoemd, is te Bautzen overleden. Hij laat verscheidene werken na over de Slavische talen, Wendische volksliederen, een verzameling Wendische volksboeken, alsmede, onvoltooid, een oud-Slavi-

sche vertaling van het nieuwe Testament en een Wendisch woordenboek.

Uit Berlijn wordt het overlijden bericht van den bekenden geschiedkundige Prof. Droysen.

Hoogduitsche Leestafel.

Grundlinien der Geschichte der Philosophie van Dr. Paul Haffner, gr. 8. (1136 S.) geb. Preis 12 M. 40 Pf.

In bovengemeld werk behandelt Dr. Haffner de verschillende stelsels van filosofie van den vroegsten tijd tot Kant, Schelling, Hegel enz. niet afzonderlijk, meer hij brengt ze in verband met het geestelijk leven der menschheid en toont dan hun invloed op godsdienst, politiek, wetenschap en kunst. Zulk eene voorstelling is hoofdzakelijk voor de nieuwere wijsbegeerte noodzakelijk, omdat het moderne geestelijk leven en de moderne beschaving een kind dezer filosofie is en met haar valt. De schrijver wijst dit verband met de ongodsdienstigheid, de revolutie in hare verschillende fasen bondig en treffend aan en op dien grond zal de lezing van dit boek, temeer nog daar de voorstelling en behandeling op zichzelf hoogst aantrekkelijk is, niet slechts voor filosofen, maar ook voor ieder ontwikkeld man ten hoogste nuttig zijn.

Der Kampf zwischen Pabstthum und Königthum, von Gregor VII bis Calixt II. Eine zeitgemässe historische Studie von J. Ibach, Pfarrer, früherem Abgeordneten des Preuss. Landtages. Preis 3 Mark.

In dit merkwaardig boek wordt de zware strijd tusschen de geestelijke en wereldlijke macht, de bekende Investituur-strijd in zijn gansch verband genetisch en historisch ontwikkeld. — Het werk heeft de verdienste, het eerste in Duitschland te zijn, dat dit belangrijk onderwerp als monographie behandelt; het is bij uitstek geschikt ook in de thans heerschende verwarring klaarheid te brengen.

Ingraham, Prof. J. H., *der Fürst aus Davids Hause, oder drei Jahre in der heiligen Stadt.* Aus dem Englischen von A. Henze. 6 Afl. Mit 9 Ill. in Kupferstich. 8 geb. Preis 4 M. 60 Pf.

In eene verzameling brieven, welke Adina, eene Jodin uit Alexandrië, gedurende haar verblijf in Jeruzalem ten tijde van Herodes aan haren vader, een rijken Jood in Egypte, schreef en waarin zij als ooggetuige berichten vermeldt van alle omstandigheden en wonderbare voorvallen uit het leven van Jezus van Nazareth, van zijn doop in den Jordaan tot zijne kruisiging op Golgotha.

Die Haider und Salzburger Thesen über die Handwerker-, Arbeiter- und Agrarfrage. Ein nachträglicher Commentar von einem Deutschen Mitgliede des Comités Katholischer Social-Politiker. Preis 1 M. 20 Pf.

Deze authentieke commentaar onderwerpt de Theses aan eene onderzoekende bespreking, stelt verschillende dwalingen over hare strekking in het licht en zal ongetwijfeld groote belangstelling ondervinden.

Inhoud van Tijdschriften.

La Controverse et le Contemporain. Revue mensuelle religieuse, littéraire, politique et scientifique Directeurs: MM. J. B. Jaugey & Cazajoux. Nouvelle Série. Tome Ier 2e livr.

I. Les conclusions d'une enquête sur la condition des classes ouvrières en Europe. 2. Les salaires, la participation, l'association, par M. René Lavollée. — II. Études Égypto-Bibliques. 1. Le nom des Hébreux et les monuments égyptiens, par M. Amélineau. — III. L'Antigénèse de Darwin et de Hæckel. — Hæckel et le Monisme, dernier article, par M. l'abbé F. Vigouroux, de Saint-Sulpice. — IV. Les persécutions et le nombre des Martyrs. — Septime-Sévère par M. Paul Allard. — V. La spiritualité de l'Ame, deuxième article, par M. A. Dupont, professeur à l'Université de Louvain. — VI. La Religion primitive des chinois, deuxième article, par Mgr. De Harlez, professeur à l'Université de Louvain. — VII. Deux fois pendu, conte croate, traduit par M. Victor Derély. — VIII. La peinture en 1884. — Le Salon, les expositions, par M. George Doncieux. — IX. Chronique politique, par M. G. Goubier. — X. Correspondance. — Lettre de Mgr. De Harlez. — XI. Bibliographie Sommaire.

Stimmen aus Maria-Laach 1884 Heft 5. Verfassungsmäs-

zige Garantien für die Interessen einer confessionellen Minorität. G. Schneemann S. J. — Erinnerungen des Dr. Karl Joh. Greith, Bischof von St. Gallen. III (Schluss.) A. Baumgartner S. J. — Die moderne Forschung unter den Joche der Scholastischen Philosophie? III. (Schluss.) L. Dressel S. J. — Die Handwerkerfrage und der Staatliche Schutz. II (Schluss.) A. Lehmkuhl S. J. — Die Schutzfarbungen der Insektenwelt. III. (Schluss.) G. Wasmann S. J. — Recensionen. — Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.

De Katholiek. Gods-, Gesch.- en Letterkundig Maandschrift. Juni 1884. Encyclick van Z. H. Paus Leo XIII. Over het genootschap der vrijmetselaren. — Gedichten van Z. H. Paus Leo XIII. Dr. A. H. L. Hensen. — De H. Servatius, eerste bisschop van ons vaderland. R. Corsten. — Beslissingen van de H. Congregatie der Riten. — De vooruitgang van het Catholicisme in Engeland. E. M. — Buitengewone verdraagzaamheid bij de schismatieke Grieken. H.

Studiën op Gods-, Wetensch.- en Letterkundig Gebied. 16e jaarg. deel XVII afl. 4. I. Definitie der concordaten. C. J. Willems. — II. Een woord naar aanleiding van het Pauselijk schrijven over de studie der geschiedenis. J. Alberdingk Thijm. — III. De honderdste geboortedag van Alessandro Manzoni. S. Van den Anker.

A D V E R T E N T I E N.

Voyages et aventures

DU

Frère Pierre Fardé,

Récollet du Couvent de Gand,
d'après les lettres originales

PAR LE

P. F. SERVAIS DIRKS,

Pr. et Religieux du même Ordre.

Afz. AFDRUKKEN

VAN

SPRACHVERGLEICHUNG und URGESCHICHTE.
Linguistisch-historische Beiträge zur
Erforschung des indo-germanischen
Altherthums, von Dr. O. Schrader.
Jena, X. 490 blz. beoordeeld door
onzen medewerker

J. Van den GHEYN,

lid van het Athénée oriental de
Paris, van de Société asiatique de
Londres, van de Société scienti-
fique de Bruxelles, enz.

REMARQUES

SUR

Quelques racines Sanscrites
de la 8e Classe

PAR

I. VAN DEN GHEYN S. J.

Membre de la société asiatique de
Londres.

DEUXIÈME NOTICE.

Bruxelles, F. HAYEZ, Impr. de l'Aca-
démie Royale de Belgique.

Les 50 dernières années de l'ancienne

UNIVERSITÉ de LOUVAIN

1740—1797.

Essai historique, suivi d'une notice biographique sur l'avant-dernier
recteur magnifique *Pierre Théodore Verhaegen*,

PAR

ARTHUR VERHAEGEN.

Liège, Société bibliographique Belge, rue Nagelmackers, 2.
Gand, Typogr. S. LELIAERT, A. SIFFER et Cie.
1884. Beau vol. p. 568.

De heilige Trudo van Serckinge,

Eene bijdrage tot de Kerkelijke Geschiedenis van ons vaderland in de VIIe eeuw.

DOOR

P. F. SERVATIUS DIRKS,

van de Orde der Minderbroeders Recollecten.

TWEDE DRUK.

SINT-TRUIDEN. Boekdrukkerij E. SCHOOF—HERMAN.

FRANÇOIS LENORMANT

DOOR

J. VAN DEN GHEYN.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Het oudste en rijkste archief der wereld. De studie der geschiedenis: Bilderdijk, Hergenröther en Leo XIII, door J. W. Brouwers. — Schets der alg. geschiedenis. 3e deel, van Alf. Brouwers, door J. Alb. Thijm S. J. — Immortellen en Rozen van Aut. L. de Rop, door J. A. Alb. Th. — The history of Mary Stewart bij Claude Nau, with papers from the Secret Archives of the vatican. — De plaatselijke bevoegdheid van den Notaris, Academisch Proefschrift. — La vérité catholique et la paix religieuse. — Louis XVII. — Het tweede deel in folio der werken van St. Thomas van Aquino. Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

Het oudste en rijkste archief der wereld,

is ongetwijfeld het archief van het Vaticaan. De documenten van het Vaticaan, zegt Duidik, zijn als een stroom, die helder en rustig alle kusten der wereld bespoelt en waarin de lotswisselingen der menschheid zich afspiegelen.

De wereldberoemde, Pertz, niets dan de Regesta der Pausen op het oog hebbende, aarzelde niet te verklaren, dat die Regesten zijn de spiegel van dat inwendige, bij de hevigste uitwendige stormen altijd kalme en helderziende bestuur, dat, terwijl het oogenschijnlijk zelf aan den rand van een afgrond staat, nog de weinige Christenen, die in de veldlegers der Tartaren en onder de heidenen in Marocco leven, niet uit het oog verliest en voor het eeuwige heil der hem anders onbekenden met gelijke trouwhartigheid als voor de redding der eigene in gevaar worstelende Kerk bezorgd is."

Maar dat rijkste en oudste Archief was niet toegankelijk voor een ieder die wilde. Het kostte soms heel wat moeite om aan die bronnen te mogen gaan putten. Om vele en gegronde redenen, was men te Rome gelijk te Weenen en te Londen en elders, in vroegere dagen, zeer omzichtig, om niet te zeggen wantrouwend, zoodra er sprake was van Archieven open te stellen voor wetensgierigen en nieuwsgierigen.

Voor vijf en twintig jaren schreef de Frankforter geschiedkundige, Johann Friedrich Böhmer: »Geve God, dat de eerstvolgende Paus, alreeds voorspeld als *Lumen de caelis*, ook de ernstige, waarheidliebende wetenschap der Geschiedenis als een hemellicht beschouwe voor de duisternissen en de dwaalwegen der beginselloosheid van onzen tijd.«

En ziet, gelijk een morgenstond met goud in den mond; en hoort, gelijk een kerkklok die na het opgaan der zon het Angelus luidt, ging aan den hemel op de 18 Augustus 1883, en richtte zich de stem van Paus Leo tot een schitterend drietal Cardinalen, helden der wetenschap, de Card. *De Luca*, *Pitra*, *Hergenröther*, met eene uitnoodiging ter diepere studie der geschiedenis, met eene oproeping tot de Katholieke wereld, tot alle waarheidliebende geschiedvorschers, om in de nu voor allen ontsloten archieven des Vaticans, de geschiedenis te komen bestudeeren in de echte bronnen,

en bij de onwraakbare getuigen die aldaar vergaderd zijn.

Het is nog niet één jaar geleden dat Paus Leo sprak, en reeds nu wat al werkers hebben zich in die mijnen verdiept, wat al schatten zijn in bewerking of zelfs nu bereids aan het licht gebracht! En dan, wat een vooruitgang in het begripen der geschiedenisfeiten wordt meer en meer algemeen. Nog niet lang is het geleden, dat de geschiedenis welke de scholen leerden, schier niets anders was dan een opvolging van feiten, ter nauwernood eene aaneenschakeling van daden en gebeurtenissen.

Een zweem van filosofisch begrip scheen bij die memorie-kramers even onbekend en onbeminde als het genie van Augustinus of Sint Thomas bij de Hottentotten der XVIe eeuw. Onze Bilderdijk, het genie dat met *De Geestenwaereld* en *Het waarachtig Goed*, en *De ziekten der Geleerden* en de *Ondergang der eerste waereld* in ongeëvenaarde meesterstukken van Poëzie onze taal verrijkte, heeft ook in het veld der geschiedenis de wijsbegeerte aan 't werk gezet, wat hem tot baanbreker van zoo vele waarheden verhief, dat zijne geschiedenis des Vaderlands in veler oog geen vaderlandsche geschiedenis was.

Bilderdijk, Hergenröther, Paus Leo XIII.

Voor een Nederlander is het gewis een genoeg, ter staving van het ware diepere begrip der geschiedenis ook te kunnen wijzen op Bilderdijk, waar hij ter »Inleiding van zijne lessen,« o. a. ons zegt: men moge die gebeurtenissen, die feiten, als het geraamte der Geschiedenis aanmerken, waar van de Tijdrekening en Landbeschrijving de ligamenten en verbindselen zijn: *het wezen zelf der geschiedenis* is leven, beweging, en kracht, van *uit zedelijke beginsels* uitgaande, en door de eigenaardige drijfveer des menschedoms, en de wijzingen der aangenomen begrippen en der denkbeelden in haar vorm en gedaante bepaald. Zij is derhalve eene wijsgeerige studie... inderdaad eene beoefenende mensch- en staat-, eene algemeene en bijzondere zede- en rechtskunde: en wee hem die (zonder in deze heilighdommen der waarachtige kennis, en in de geschiedenis dezer wetenschappen ingewijd, ja genoegzaam doorkneed te zijn) een roekeloze hand naar de gouden stift der waarheid, welke die der geschiedenis is, uitstrekt.«

»Bij de beste, bij de onschuldigste oogmerken, kan hij niet dan dikwijls bedriegen; niet dan zich zelve en anderen misleiden, niet dan uit verkeerde of willekeurige standpunten zien, niet dan een vals, een verkeerd licht over de voorwerpen verspreiden, dat hen miskennen doet, dan zelfs wanneer hij ze niet werkelijk voorbijziet, en de schaduwen, die zij bij de rookende en onzekere fakkelvlam tegen den wand

werpen, met het wezen-zelf van personen en zaken verwart.»

Helaas! wat hebben de Katholieke eeuwen, zelfs die van Hollands Graven en Gravinnen, in schier alle geschiedboeken des vaderlands door protestantsche pen-
nen geschreven, moeten ondervinden, wat Bilderdijk, ofschoon ook niet Katholiek, daar aanstipt!

Zal de geschiedenis waarlijk zijn 't geen zij wezen moet, zij moet, zegt alreeds Bilderdijks eerste blad-
zijde, tot beginselen opklimmen.»

Die waarheid komt tot hoogere waardeering en die-
pere fundeering in de inleiding van prof. Hergenröther, thans Cardinaal, voor zijn *Handbuch der allgem. Kir-
chengeschichte*; ¹⁾ maar ze viert haar triomf in het on-
sterfelijk document van Paus Leo, waarop wij hierboven
wezen. Gods voorzienigheid in het wereldbestuur,
Christus zorgde voor zijne Kerk en zijn Stedehouder
den Paus van Rome, aan te toonen uit de geschiedenis,
ziedaar wat ons wordt voorgesteld.

Het naaste doel van Paus Leo's schrijven is voor-
namelijk de waarheid der geschiedenis tegen de mis-
kenningen en de lasteringen, vooral sedert de XVIde
eeuw tegen het Pausdom opeengestapeld, tot haar
recht te brengen, en ook de wereldlijke macht van
den Heiligen Stoel tegen ketterij en ongeloof en
liberalisme te verdedigen. Dat zal geschieden, bijal-
dien de geschiedenis volgens waarheid wordt geschreven
en begrepen, want — en dit is l'idée-mère, van 's Pausen
schrijven — de ware geschiedenis is eene verdediging
en eene verheerlijking der Kerk . . . : »De gansche
geschiedenis, roept dat het God is die de wisselende
en aanhoudende bewegingen der menschelijke dingen
door zijne Voorzienigheid regelt en ze, ook ondanks
de menschen, tot voordeel zijner Kerk doet strekken.«
Ter bevordering en bereiking van dat doel, roept de
Paus alle oprechte geschiedvorschers en vooral de eigene
zoons der Kerk op tot de historische verdediging van
Gods instelling, en stelt voor allen open de bronnen
van het Pauselijk archief. En wat al geschiedvorschers
zijn er sinds dat nooit volprezen besluit van Paus Leo
naar het Vaticaanse archief opgegaan uit Duitschland,
uit Frankrijk, uit Hongarije, uit Oostenrijk, uit Italië!
Wat al nieuwe werken zijn er begonnen! wat al nieuwe
gezichtspunten gevonden! wat al dwalingen te recht
gebracht! ja, wat al aanwinsten zijn er nu reeds aan
het licht gekomen! Wij zullen niet in gebreke blijven
onze lezers op de hoogte te houden. Wij zouden reeds
heden de op Archiefstukken berustende Dissertatie
van prof. Pietro Balam over »la politica di Clemente
VII fino al sacco di Roma« hebben ontleed, wilden
wij niet eerst een Nederlandsch oorspronkelijk Histo-
riewerk door een bevoegd beoordeelaar laten waardeeren.

Wel hebben wij heden nog ruimte om te wijzen
op een eerste aflevering, door circa XII andere, elke
van 128—160 blz. te volgen, van het volgende stand-

¹⁾ Er verschijnt thans in Spanje eene vertaling van Hergenröther's alg.
geschied. der Kerk, bewerkt door Don Francisco Diaz Carmona. Die ge-
schiedenis wordt er geprezen als een „obra monumental, de exelentísimo
merito y de utilidad inmensa,“ en zou vooral geroepen zijn om aan de
studien der Kerkgeschiedenis in Spanje, over het algemeen wel wat ver-
waarloosd, zijne richting te geven; ook omdat ze de uitkomsten, de ge-
volgtrekkingen der meest voortreffelijke werken mededeelt en *senalando*
á los escritores católicos las fuentes en donde pueden y deben buscar
la verdad, den Katholiek den bronnen aanwijst waar ze de waarheid
kunnen en moeten zoeken.

daardwerk, over een Paus, die wel eens zeer verschillend
wordt beoordeeld, vooral in betrekking tot den afval
der Hervorming:

*Leonis X Pontificis Maximi Regesta, gloriosis auspiciis
Leonis D. P. PP. XIII feliciter regnantis e tabularii
vaticani manuscriptis voluminibus aliisque monumentis
adjuvantibus tum eidem Archivio adiectis tum aliis
eruditus viris collegit et edidit Jos. S. R. E. Cardinalis
Hergenroether S. Apostolicae Sedis archivista. Fascicu-
lis 1. 40. (X et 136 p.)*

Als ook op:

*Monumenta Reformationis Lutheranae e tabulariis
secreteoribus S. Sedis. Collegit, ordinavit, illustravit
Petrus Balan. Regensburg 1883—1884, sumptibus Fr.
Pustet, 264 allerbelang. documenten in 2 fascie. XXIV-
321-590 blz. Nieuwe bronnen zijn ons nu weer ge-
opend — op de aangeduide werken komen wij terug —
om nog nader Luther en Erasmus en Charles-quint
Leo X en Clemens VII, enz. te leeren kennen.*

J. W. Br.

SCHETS DER ALGEMEENE GESCHIE- DENIS door A. Brouwers, Leeraar te Rolduc.

3e Deel, Nieuwe Geschiedenis. Maastricht, St.
Paulusdrukkerij. 1884.

Tegen het einde van zijn »Kritisch overzicht van Luci-
fer« ⁽¹⁾ raakt Mr. Jacob van Lennep, zooals hem dat meer
overkwam, inderdaad »vermakelijk«, ja naïef aan
't keuvelen. Hij behandelt hier de vraag of »s Lants
outste en grootste poët van »Spaanschgezindheid« te
»beschuldigen« is of niet. In 't jaar 1844 meende Mr.
Jacob deze vraag ontkennend, in 1861 echter bekend
hij die, na diepere studie van Vondel's tijd en wer-
ken, bevestigend te moeten beantwoorden. »Maar voor-
al«, zegt hij, »heb ik die ingenomendheid van den
rechtschapen en zachtzinnigen Vondel met Filips II
en zijn beulen kunnen verklaren, sedert ik in de leste
jaren zoo vele schrijvers, die ik insgelijks als recht-
schapen, ja als zachtzinnig van aart meen te kennen,
de geschiedenis van den opstand tegen Spanje op ge-
heel andere wijze heb zien beoordeelen, dan vroeger
door Hooft, later door Motley gedaan is. Die beschou-
wingswijze, waarbij de geschiedenis, zoo men 't noemde,
gerekonstrueerd werd, en die zoo veel ergenis ver-
wekte, was niet nieuw, gelijk velen geloofden; zij had
voortdurend hier te lande in meerdere of mindere mate
bij velen bestaan, en, aangekweekt vooral door de
Leden der zending, welke de Jezuïeten hier sedert het
begin der zeventiende eeuw gevestigd hadden, was zij
van de streng Katholieke denkwijze onafscheidelijk ge-
worden.« — Of de Heer v. Lennep voor hetgeen hij
den »Leden der zending« toeschrijft andere positieve
gronden had kunnen bijbrengen dan eene verwijzing
naar Strada en P. van Teylingen's »Opcomste der Ne-
derlandsehe Beroerten«, weten wij niet en doet ook
minder ter zake, vooral daar de »Leden der zending«
zich het aankweken der »streng Katholieke denkwijze«
waarin ook volgaarne laten ten laste leggen: het
punt, waarop wij de aandacht wilden vestigen, is, dat
door Mr. Jac. v. Lennep het bestaan eener traditioneel-
katholieke beschouwingswijze onzer geschiedenis, met

(1) De werken van Vondel. D. VI, blz. 309.

name van »Neerlands opstand tegen Spanje, wordt geconstateerd; eene beschouwingswijze, lijnrecht in strijd met de revolutionnaire, door Hooft en Motley vertegenwoordigd; en dat zij, die in onze dagen dien gulden draad der katholieke historische traditie weder opvatten, hiermede een nieuw tijdperk in de letterkunde der geschiedenis, het tijdperk der *reconstructie* na drie eeuwen van godsdienstige en historische destructie, geopend hebben.

Tot het roemvol corps dezer katholieke reconstructoren der geschiedenis ten onzent behoort ook de zoo bekwame als ijverige leeraar van Rolduc, wiens voltooide »Schets der Algemeene Geschiedenis« thans voor ons ligt. Het is ons in deze weinige regelen niet om eene critiek, veeleer om eene aanbevelende aankondiging van dit verdienstelijk leerboek te doen. Te lang reeds inderdaad heeft ons katholiek onderwijs zich moeten behelpen met hetzij vertaalde, hetzij in anti-katholieken geest geschreven handboeken. Ziehier, zoover wij weten, het eerste oorspronkelijk Nederlandsche en tevens — wat meer zegt — in echt katholieken geest gestelde leesboek eener Algemeene Geschiedenis. (1) Daarvoor zij onze warme dank gebracht aan den kundigen Limburgschen professor en schrijver: hij heeft den grondslag gelegd tot een heerlijken bouw, hij heeft zoowel professoren als leerlingen onzer katholieke opvoedingsgestichten voor immer aan zich verplicht.

Zal een leerboek der geschiedenis waarlijk *goed* mogen heeten, dan moet het, dunkt ons, en wat juiste opgave en voorstelling der *feiten*, en wat *richting*, en wat *methode*, en wat *vorm* betreft, aan redelijke wenschen voldoen. Onder al deze opzichten heeft het boek van Prof. Brouwers zijne, vooral wat richting, beknoptheid en levendigheid van voorstelling aangaat, wezenlijke verdiensten en hiermede aanspraak op den niet geringen lof van een goed leerboek. Willen wij hiermede aanduiden, dat het in geen dezer punten voor verbetering vatbaar is? De Eerw. schrijver zelf zou de eerste zijn om zulk een, eigenlijk dwaze, lofspraak te wreken; de eerste om te erkennen, dat zijn werk, bij den spoedigen herdruk, welken wij het niet slechts toewenschen, maar gerust durven voorspellen, nog veel kan winnen; dat menigeen in de uiteenzetting der feiten met recht hier te kappen, ginder aan te vullen zou vinden; dat de methode niet vrij is van zeker gebrek aan gelijkmatigheid; dat sommige woorden en wendingen ons Noord-Nederlanders, nog ietwat vreemd in de ooren klinken, ja, wie weet met hoeveel ongewilde, maar toch erkende tekortkomingen, zijne oprechtheid dit zondenlijstje zelf zou willen vermeerderen? Maar genoeg: Prof. Alph. Brouwers heeft een initiatief genomen, dat niet genoeg gewaardeerd en toegejuicht kan worden, noch wij, noch hij zelf verwachten van dien flinken *coup d'essai* een reeds onder alle opzichten volmaakt meesterstuk. Moge hij voortgaan en door het hoe langer zoo keuriger bijwerken van deze zijne »Schets,« en door nog anderen arbeid op het gebied van zijn lievelingsvak, van zijn priesterlijken ijver voor den triomf der ware beginselen te getuigen en allen, wien de waarheidlievende en ernstige

beoefening der geschiedenis aan 't harte ligt ten spiegel en steun te zijn!

J. ALB. THIJM. S. J.

Immortellen en Rozen, door Ant. L. de Rop. Amsterdam, C. L. Van Langenhuysen, 1884.

De auteur van dezen bundel behoort ongetwijfeld tot de beste dichters, die voor het Nederland der XIX^{de} Eeuw hunne »luyte« besnaren. Behalve vele liedtjens, die van veel natuurzin, van eene opgewekte gemoedsstemming, van eene rijke melodische gave en tevens van groot meesterschap over de form getuigen, — heeft de Heer de Rop ook onderscheidene komposities van beschrijvende en eenigszins dramatischen aard uitgegeven, die ter gunste zijner veelzijdigheid spreken. Bovendien heeft hij zijn talent niet zelden geleend om allerliefste stukjens voor het »jonge volken« op te stellen.

Heden ligt, bij uitzondering, een bundel vóór ons, waar het subjektieve zich sterk, door de weefsels der schilderingen heen en in de trilling der vingers van dezen Orfeus, gevoelen doet: toch niet der-mate, dat de balans met het objektieve verbroken zou zijn. Integendeel: bijna al deze *Immortellen* en *Rozen* spreken even kennelijk van de zon en den dauw, die ze deed ontluiken, als van den grond waar ze in geplant werden, of de hand, die ze ten grafoffer plukte.

Want ja — welriekend en troostaamend gedachtenis-offer op een graf is deze bundel. Hem kleeft echter geen der gebreken aan, die bij het elegische *genre* zich zoo dikwerf voordoen: allermint — eentonigheid.

Het eenige, wat de stukjens, bijna alle, met elkaar gemeen hebben, is eene zoodanige voortreffelijkheid, zoo veel kunst in dienst van zoo veel liefde, toen elk hunner geschreven werd, — dat het onmogelijk wordt er enkele als de beste van aan te duiden en, als zoodanig, in eene beoordeeling op te nemen.

Er is, ondanks de verwantschap, die tusschen allen herkenbaar is, toch eenige verdeling in den bundel op te merken: bespeurbaar voor het naauwlettend oog en zeer licht aangeduid door eene typografische afscheiding.

Het eerste gedeelte bevat twaalf gedichten, duidelijk, alle, geschreven met het beeld der geliefde doode voor den geest. Het zou ons een lust zijn den inhoud dier stukjens hier op te geven, maar 't genot der lezing van die lieflijke vaerzen-zelven zou er niet door gebaat en licht aan het fijne waas dezer vruchten, bij zulke aanraking, iets geschaad worden.

Niet alleen diep gevoel, weemoed, beurtelings somber en hoopvol, bij keurigheid van lijnen en kracht van kleur, komt in deze stukjens uit; maar ook ongewone vinding en vernuft. Bij voorbeeld:

TRANEN.

De traan, die glanst in stralende oogen,
Als 't hart, tot dwepens toe bewogen,
Voor 't levensheil Gods liefde dankt en roemt,
Is als de dauw, die in de gaarde
De plantenwortels drenkt, en de aarde
Dwingt tot een gift van nieuw gebloemt.

(1) Wij spreken niet van enkele *Overzicht- of Schoolboekjes* als b. v. het werkje van den Heer F. Busch, katholiek onderwijzer te Kuilenburg.

Maar tranen, brandende in onze oogen,
Wanneer wij, onder 't leed gebogen,
Den Kruisweg gaan van 't diepste hartewee,
Zijn zilte dropplen, die, bij 't weenen,
De bloesemknoppen doen versteenen,
Als 't bitter nat der Doode Zee.

Misschien zouden om de juistheid der tegenstelling te doen uitkomen, de beide toestanden uitvoeriger behandeld moeten zijn. Indien het gedicht wil zeggen, dat Gods weldaden méer dan zijn slaande hand ons hart bevrucht (d. i. godsdienstig maakt), zal menig-een daar niet in meêgaan. Ik heb echter de vaste overtuiging, dat dit geheel afhangt van het individu. Er zijn sterke beenen noodig om de weelde te dragen; maar die sterke beenen zijn er. Er zijn er (toch niet ondeugend) die het lijden verbittert. Van dit een en ander geldt ook:

„'t En is niet aen de saeck, maer aen de man ghelegheh“.

De tweede afdeeling, laat ik liever schakeering zeggen, bevat vijf rijmeloze stukjens, overgezet uit het proza van 's dichters vriend, den Heer Arnold Ising. Het zijn landschapstudietjens, die ons de overtuiging geven, dat Hofdijk niet meer de eenige onder onze voerders van het dichtpenceel is, die zoo van nabij de geheimen der Hollandsche natuur heeft afgeluisterd.

Een meesterlijke techniek maakt zich kenbaar in de veertien gedichten der derde afdeeling. Zelden werd aan hoog en teêr gevoel door de kunstform meer recht gedaan. Fraayer sonnetten bijv. heeft onze literatuur niet aan te wijzen. Let wel, dat ik, tot fraaiheid, niet alleen zinrijkheid, maar klaarheid, natuur, eenvoud, die geen cierraad uitsluit, onontbeerlijk reken.

Bij voorbeeld:

De lange winter was doorstaan:
't Ruw noorden trok niet meer ten strijde
En de eerste zucht van 't lentgetijde
Deed zacht de tuindeur opengaan.

April bracht malsche knoppen aan,
Jong loof, dat zich in 't licht verblijdde;
Seringen geurden wijd en zijde,...
Toen zij ontsliep, .. spijt bedde en traan.

De hemel werd weer eensklaps dof;
Opnieuw blies 't noorden door de gaarde
Verstijvend de herlevende aarde.

April verloor zijn glansend lof,
Geen voorjaarsdag meer rozen baarde
En geen sering geurde in den hof!

De laatste schakeering bevat 24 gedichten. Ook deze zangen en beschrijvingen, in de meest verscheiden dichtmaat, behandelen of raken het aandoenlijke hoofdthema, dat den geheelen bundel bezielt. Aldus vangt »Een Zonnellach« aan:

Lang was het guur, onstuimig, koud,
Het voorjaar, zonder lente;
De knoppen bibberden aan 't hout,
Gruuw bleef des hemels tente.

Natuur sprak tot ons droef gemoed,
En de indruk stemde ons treurig;
Op eens: daar bloeide aan onzen voet
't Margrietje purperkleurig.

Op eens daar scheurde 't lage zwerk,
En 't blauw brak door de wolken;
Een lied — er klepte een donzen vlerk —
Zou 't leeuwrikje ons vertolken.

Wie weet wat dichten is, zal de prachtige woordenkeus in deze vaerzen, de onderdanigheid waarmee *la rime, une esclave*, zich schikt, hoog waardeeren. Ja, zegt de dichter, zoo ook kwam de hoop telkens weer boven (aan 't ziekbed der dierbare); maar —

.... 't baatte niet dat ik alweer
Mij voordeed vol vertrouwen,
En troost sprak als een vroeger keer,
En vastlijk scheen te bouwen

Op 't oude kinderlijk geloof:
De toekomst bracht geen morgen!
Gods liefde scheen voor 't smeeken doof,
En ijdel bleek mijn zorgen.

De schaduw van het laatste kruis
Des levens, lieve doode!
Viel zwaar op ons gesloten huis
En op de kerkhofzode.

De auteur van dezen bundel heeft zich niet alleen daarin een groot *child of song* betoond: maar, wat meer is, een edel, trouw, beminlijk mensch.

De kunst in dezen bundel is zoo æsthetiesch, zoo gezond, dat de lezing verheft en sterkt, al laat men de stof buiten rekening; en de stof is zoo menschelijk en zoo godsdienstig behandeld, dat de zedelijke zin niet minder dan de kunstzin bevredigd wordt.

A. 26 Juni 1884.

J. A. ALB. TH.

The history of Mary Stewart from the murder of Riccio until her flight into England, by *Claude Nau*, her secretary, now first printed from the original manuscript, with papers from the secret archives of the Vatican. Edited with preface by the Rev. *Stevenson* S. J. 1883. Edinburgh, W. Paterson.

Ziedaar een werk dat ongetwijfeld een van de belangrijkste en zeldzaamste verschijningen van den laatsten tijd is. Het terugvinden van authentieke gedenkschriften, samengesteld door den secretaris van Maria Stuart, gedurende de gevangenschap der ongelukkige koningin en onder hare oogen, zeker een zeldzaam geluk en een belangwekkend feit dat de moeite wel waard is meer algemeen bekend te worden. De Eerwaarde Pater *Stevenson*, in de geleerde wereld wel bekend door zijn arbeid in het Recordoffice, heeft het geluk gehad, dit belangrijk document in het Britsch Museum te ontdekken en te ontcijferen. Hij heeft het in den oorspronkelijken Franschen tekst uitgegeven, voorzien van eene Engelsche vertaling. Wat de waarde van dit boek zoo zeer verhoogt, voor hem, die de geschiedenis van dien tijd wil kennen, is het commentaar dat er met een groot aantal documenten uit dien tijd aan is toegevoegd.

Claude Nau de la Boisselière was een jong Lotha-

ringer, die eene uitmuntende opvoeding had genoten en in dienst was bij den Kardinaal de Lorraine.

In 1575 werd hij Secretaris van Maria Stuart die reeds langen tijd gevangen zat, en hij bleef bij haar tot hij zelf gearresteerd werd en overgebracht naar den tower in 1586.

De Eerwaarde Pater geeft doorslaande bewijzen van de echtheid dezer gedenkschriften en het is meer dan waarschijnlijk dat zij onder de oogen van Maria Stuart zijn geschreven, misschien wel door haar gedictieerd.

De fragmenten die hier uitgegeven zijn, volgens het oorspronkelijk handschrift van Claude Nau, waren begraven onder de schatten die de *Cottonian Library* in het Britsch Museum bevat. Zij waren zonder titel; door een onderzoek in te stellen naar het schrift en dit te vergelijken met brieven van Claude Nau, verkreeg Pater Stevenson de zekerheid dat zij deel uitmaakten van de gedenkschriften van den secretaris der ongelukkige koningin. Zij waren verbeurd verklaard te Chartley toen men, op bevel van Elisabeth in 1586, van eene wandeling der koningin van Schotland gebruik maakte, om hare dienaren te arresteeren en de hand te leggen op al hare papieren. Later maakten zij deel uit van de erfenis van Lord Cecil.

Zij verhalen de geschiedenis van de jaren na den moord van Rizzio, het oogenblik waarop Maria Stuart van het kasteel Carlisle naar dat van Bolton in 1568 werd overgebracht. Het verhaal gaat zelfs tot 1570.

De voornaamste gebeurtenissen, die het onderwerp van het verhaal uitmaken zijn: de moord van Darnley, het huwelijk met en de vlucht, zoo meesterlijk beschreven door Walter Scott in zijn roman *de Abt*.

Wij willen hier niet in discussie treden over de quaestien, die door de verschijning van dit werk zijn ontstaan. De verschillende twisten hebben een serie brieven uitgelokt van den Eerwaarden Colin Lindsay, die ontegenzeggelijk een beslissend oordeel velt omtrent een hoogst belangrijk punt. Pater Stevenson namelijk was van meening dat Maria Stuart, het slachtoffer van Bothwells brutaliteit en gedreven door angst en vrees, er in toe heeft gestemd een man te huwen van wien zij wist dat hij getrouwd was. De Eerwaarde heer Colin Lindsay heeft thans documenten aan het licht gebracht, die bewijzen dat Maria Stuart toen in de overtuiging verkeerde dat het eerste huwelijk van Bothwell door de bevoegde macht nietig was verklaard en dat huwelijk inderdaad nietig was in de oogen van iederen Katholiek.*)

De Eerwaarde Pater Stevenson heeft niet gedraald te verklaren, dat hij zich op dit punt vergist had. Men zal het werk van Colin Lindsay met vrucht lezen, nadat men het schoone boek van Pater Stevenson heeft genoten.

De plaatselijke bevoegdheid van den Notaris.

Academisch Proefschrift, ter verkrijging van den graad van doctor in de Rechtswetenschap,
door *Henricus Wiegman*,

zal met genoegen en niet weinig nut gelezen worden. Het eerste hoofdstuk geeft ons een geschiedkundig

* Zie: *Mary, Queen of Scots and her marriage with Bothwell, by the Hon. Colin Lindsay*. — Londen, Burns & Oates.

overzicht, beginnende met de eerste, bij ons te lande bekende wettelijke regeling van het Notariaat door Keizer Karel V, bij plakkaat van 21 Maart 1524.

Hoofdst. II beschouwt het *Jus Constitutum* en hoofdst. III van blz 59 tot 93, het *Jus Constituendum*.

Volgens schrijver, — en dit is hier hoofdzaak — heeft de wetgever van 1878 reeds den eersten stap gezet op den weg, die tot eenvormigheid van het Notariaat leidt: het instellen van het zoogenaamde staats-examen had ten doel, de eischen ter verkrijging van het radicaal van Candidaat, over het geheele land en voor een ieder gelijk te doen.

» Gelijke veronderstelde bekwaamheid, gelijke bevoegdheid.«

La verité catholique et la paix religieuse. Appel à la raison de France, par Mgr. *Maret*, archevêque de Lépante etc. 1 vol in 8°. de 542 p. 1884, Paris, Dentu, Prix 7 fr.

De geleerde en werkzame Aartsbisschop van Lépante heeft bovenstaand werk het licht doen zien, een arbeid die van zijn onvermoeiden ijver getuigt, op een leeftijd waarop rust, ook voor de sterkste geesten, gebiedend noodzakelijk wordt. Het boek van Mgr. *Maret* is in twee deelen gesplitst. Het eerste handelt over de dwalingen, die sinds het begin dezer eeuw hebben plaats gehad, het tweede bevat de handelingen van Kerk en Staat en vooral het Concordaat van 1801 tusschen Frankrijk en den H. Stoel. De grijze prelaat dringt op vrede aan en geeft de mogelijkheid, de noodzakelijkheid en de voorwaarden van dien vrede toestand aan. Niet zonder eenige réserves, houden we het eerste deel, voor uitmuntend geschreven; het tweede echter ademt een stelsel van gematigdheid, dat ons toeschijnt de vijanden der Kerk eerder te kunnen aanmoedigen dan te doen terugkeeren, daar het hun rechten toekent, die ze, volgens onze overtuiging, niet bezitten. Moge zulks ook hier slechts het gebrek eener deugd zijn; maar dit stelsel zal gewis de goedkeuring der beste verdedigers van de Katholieke beginselen niet wegdragen.

Louis XVII, son enfance, sa prison et sa mort au temple, d'après des documents inédits des Archives nationales, par R. Chantelauze. Grand in 8°. de 490 p. 1884. Paris, Didot. Prix 10 francs.

Nu de in Nederland verblijfhoudende pretendenten der Fransche kroon van tijd tot tijd van zich doen spreken, kan het zijn nut hebben dit goed geschreven werk ter algemeene kennis te brengen. De schrijver bewijst in zijn werk dat Lodewijk XVII wel degelijk in den Tempel gestorven is. Zij, die zich de moeite geven het boek te lezen, zullen ten opzichte van dit feit met het betoog van den heer *Chantelauze* volkomen vrede hebben.

Het Tweede Deel in folio.

der werken van *St. Thomas van Aquino*, pas komend uit de Drukkerij der Propaganda werd Zondag, 22 Juni, aan Z. H. den Paus-Koning, Leo XIII,

aangeboden door de Cardinalen Simeoni en Zigliara, Mgr. Domenico Jacobini, Pater Lavrocca, m. g. der Dominicanen, P. Bianchi, proc. generaal derzelfde Orde, en ridder Frederico Melandri. Z. H. Paus Leo heeft willen weten, ook in bijzonderheden, hoe het met dit grootsche werk uitzag. Zelfs heeft Hij ook de Paters Dominicanen, die onder de directie van den Doorl. Cardinaal Zigliara met de uitgaven van dezen tweeden in-folio belast werden, tot zich laten komen, om hun te doen blijken van Zijne ingenomenheid met hun werk en hen aan te moedigen tot verderen arbeid.

Sinds de Catalogus der Oostersche Handschriften der Vaticana verscheen, en dat was in de dagen van A. Mai, kwam op dat gebied betreffende die handschriften geen tweede boekdeel aan het licht. Sedert Paus Leo's aanwakking der wetenschappen, is weer nieuw leven, moed en kracht gewekt; en weldra zullen voor de pers klaar zijn de catalogen der grieksche en der latijnsche handschriften. Twee volumens zullen alras verschijnen: de eene bevat de grieksche handschriften der Palatina-Boekerij, de andere, het eerste gedeelte der latijnsche.

Tegen het einde van dit jaar zal van de pers komen het eerste boekdeel der handschriften van de verzameling van Koningin Christina, de dochter van Gustaaf Adolf, die tot de roomsche Moederkerk terug keerde en door onzen Vondel zoo bezongen werd.

Analecta Bollandiana

III. I bevat:

Historia S. Ursulae et sociarum ejus, hactenus editis antiquior ex cod. Brux. Cui subjungitur Translatio S. Otiliae ex cod. Leodiensi.

Deze geschiedenis werd geschreven ten tijde van den aartsbisschop Geron (969 tot 976), te Keulen, volgens het verhaal van een graaf Hoolfus uit Engeland, waar hij ze uit den mond van den aartsbisschop Dunstan van Canterbury gehoord had.

2. *Translatio S. Eugenii Toletani ad monasterium Broniense secundum relationem coevam*, uitgegeven naar het Brusselsche handschrift No. 1820—1827 uit de 10e eeuw.

3. *Acta graeca S. Eustathii mart. et sociorum ejus*, hier voor het eerst uitgegeven volgens den codex van Leiden.

Als aanhangsel hebben wij hier het vervolg van van den *Catalogus cod. hagiogr. bibliothecae regiae Bruxellensis* (p. 81—128).

Dr. Adolf Gottlob, die verleden jaar zijn »Karl's IV private und politische Beziehungen zu Frankreich« uitgaf, is thans te Rome bezig aan het opzoeken en navorschen van oorkonden, welke hem moeten dienen om een groot werk te schrijven over de *Beziehungen der Päpste zu den Türken*.

Mededeelingen.

Naar men verneemt, heeft de jeugdige Nederlandsche reiziger dr. H. F. C. Ten Kate Jr., nog niet lang van zijne wetenschappelijke reis door Californië en Mexico teruggekeerd, waarvan hij de uitkomsten in het vaderland verwerkt heeft, een nieuw reisplan voorbe-

reid. In 't gezelschap van den begaafden jongen prins uit de familie Bonaparte, die verleden jaar ons land bezocht om zijn historische en ethnographische kennis te verrijken, zal Ten Kate eerstdaags eene reis ondernemen langs de kusten van Noorwegen, de Lofodden tot Lapland. Voor die reis heeft de regeering van Noorwegen aan prins Bonaparte een gouvernements-stoomschip ter beschikking gesteld, waarmede de reizigers langs de kust zullen varen om van tijd tot tijd aan land te gaan. Het voornamelijk doel van de reis is Lapland.

Te Antwerpen wil men het derde eeuwfeest van de geboorte van Frans Hals vieren. De *Cercle artistique* zal een beroep doen op de schilders van Holland en België.

Prins George van Pruisen, die vroeger ook reeds als dichter optrad, heeft nu, onder zijn schrijversnaam G. Conrad, een treurspel in proza: *Katharina de Medicis*, uitgegeven.

Te Stuttgart verschijnt eene *Bibliotheek van aardrijkskundige handboeken*, eene verzameling werken, tot welker samenstelling een aantal bekwame vakmannen medewerken. De eerste 3 deelen behandelen de anthropogeographie, klimatologie en de oceanographie. Aangekondigd zijn verder: de algemeene geologie, de gletscherkunde, vulkanen en aardbevingen, de geographische verbreiding der dieren, de plantengeographie, de morphologie van de oppervlakte der aarde. Hieruit blijkt, welk ruim begrip men bij dezen arbeid heeft gegeven aan de aardrijkskunde, de kennis van de aarde. Deel 3 is van prof. J. von Boguslawski, den oud-redacteur van de *Annalen der Hydrographie*, een zeer bevoegd schrijver op het gebied der oceanographie. Door de verschillende diepzee-onderzoekingen van de laatste jaren is de kennis van de zee al zeer uitgebreid en oneindig grooter geworden.

Te Berlijn is eene vergadering gehouden, ter beraadslaging over middelen tot bevordering van materiële hulp aan het Zoölogisch Station te Napels. Aan deze bijeenkomst werd deelgenomen o. a. door de ministers Gossler en Bötticher, den gezant Nostitz-Walwitz, den minister-resident dr. Krüger, den voorzitter, ondervoorzitter en verscheidene leden van den Rijksdag; de professoren Virchow, Helmholtz, dr. Dubois-Reymond enz., den *Geheim-Regierungsrath* dr. Werner Siemens, voorts de heeren Delbrück, Bleichröder en een aantal andere belangstellenden. Na een debat, waarin het groote nut van het Zoölogisch Station algemeen werd erkend, is er eene Commissie benoemd om in het openbaar voor de belangen van het Station werkzaam te zijn en daartoe in Duitschland zooveel mogelijk afdelingen op te richten. Deze Commissie is aldus samengesteld: de heeren Gossler, Pruisisch minister van onderwijs; Levetzow, voorzitter van den Rijksdag; Bleichröder, geheimraad; Forckenbeck, eerste burgemeester van Berlijn; dr. Krüger, minister-resident; Schlütow, *Geheim Commerzienrath*; Röttger, de profes-

soren Dubois-Reymond, Waldeyer, Leyden; terwijl tot secretaris werd gekozen dr. Paul Börner.

Prof. Lanciani geeft bericht aan het Athenaeum van de vondst van eene prachtige marmeren groep, »weilige duimen beneden den beganen grond», bij het aanleggen van een nieuwen boulevard tusschen de derde en vierde poort te Rome gevonden. De groep stelt de worsteling voor van een ever met een panter en is zoo goed bewaard, dat alleen de slachttanden van het wildzwijn ontbreken.

De Fransche graveur Gaillard is voor de Chalcographie du Louvre bezig met het graveeren van eene plaat naar da Vinci's Gioconda. Ook heeft hij eene plaat na da Vinci's Avondmaal onder handen.

Door den heer dr. M. Snellen, te Utrecht, gewezen commandant der Noordpool-expeditie, zijn aan het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden geschonken drie houten afgodsbeelden der Samojeeden.

Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Het *Journal de Genève* heeft dezen winter zeer opmerkenswaardige brieven medegedeeld, geschreven door Henri Moser uit Schaffhausen en behelzende diens reizen door het Oosten, Turkestan en omliggende landen. De heer Moser is dezer dagen in Zwitserland teruggekeerd, en zijne reisbeschrijving zal nu spoedig worden uitgegeven, met illustraties naar de photographiën, welke hij heeft medegebracht. Die illustraties worden vervaardigd door de zuster van een jeugdig schilder van Hollandsche familie, die thans te Genève woont, den heer E. van Muyden.

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek. Gids.-Gesch.- en Letterkundig Maandschrift. Juli 1884. Bijdragen tot de geschiedenis van Maasland. Dr. —

Essai sur l'histoire moderne par le Baron Charles de Blanckart. IVe et Ve volume. N. J. Schwartz. — Een belangrijk werkje over den H. Kruisweg. A. — Fragment uit een Sermoen van Brugman. V. Becker. — Een teruggevonden geschrift uit de eerste eeuwen des Christendoms. A. M. C. Van Cooth. —

De Gids. Juli 1884. De dood van den Kroonprins. — Van en over Betje Wolff, door Dr. Johs. Dyserinck. — De traktaten tot verdeeling der Spaansche monarchie I; door Jhr. Mr. H. J. van der Heim. — Een heldenleven (slot), door Charles Boissevain. — Christophe Plantin, door P. A. M. Boele van Hensbroek. — Indogermaansche oudheden door Prof. S. A. Naber. — Letterkundige kroniek (Heine's Memoiren — Richepin. Les blasphèmes — Daudet. Sapho-Catalogus der Bibliotheek van de Mij. van Letterkunde. — Unger. Brederoo. — Veth. Ontdekkers en Onderzoekers. — Tiele. Bibliographie van Land- en Volkenkunde.

Revue Cath. des Institutions et du Droit, par une société de Jurisconsultes XIIe Année. — XXIIe vol. Juin 1884. No. 6. — I. La Franc-maçonnerie. — Lettre Encycl. de sa S. Léon XIII. — II. Les enseignements des élections municipales du 4 et du 11 Mai 1884. Jos. Clément. — III. Le Concordat. — Etude théol. hist. et canonique (1er art.) Ire Partie. Du Concordat en général. G. Desjardins, prof. à l'Univ. cath. de Toulouse. — IV. Le mariage entre Chrétiens (1er art.). Doctrine de l'Eglise. — Enseignement de l'Etat. — Raisons de cette étude. — Nature du mariage. — Gavouyère, Doyen de la Faculté Cath. de Droit d'Angers. — V. Chronique du mois. — A. Desplagnes, anc. magistrat. — VI. Bibliographie. — L'Enseignement du Droit Constitutionnel (A. Saint-Girons), Emmanuel Perrin. — Cinq années 1879-1881. — Oeuvres pastorales (Mgr. Isoard), H. A. T. — Esclaves, serfs et mainmortes (Paul Allard), C. J.

Biographie nationale. T. VIII, fascicule 2 is pas verschenen. Vooral belangwaardig zijn de volgende studiën.

Groesbeck par le Roy; Grondsfeld par Rahlenbeek; Gruyer par Alph. Le Roy; Gruterus par L. Boersch; L. G. de Gruythuyze par E. Van Arenbergh; Guibert par Alph. Wauters; Guiccardi par Van Even; Guillaume (schrijver van Reinaert de Vos) par N. de Pauw; Guillaume de Naussau et Guillaume I roi des Pays-Bas par Théodore Juste; Guillery (les) par Alvin; Guise (J. de) par Stecher; Guyot (Jean) par Clément Lyon. Dit laatste artikel werpt een onbekend en nieuw licht op dezen, ofschoon beroemden doch min gekenden toonkuntenaar der XVIe eeuw.

ADVERTENTIËN.

Jurisprudence.

CATALOGUE DE LIVRES

SUR LE

Droit privé, public, pénal, commercial, canonique et international;

Sur l'économie politique, la diplomatie etc.

En vente aux prix marqués

CHEZ

FREDERIK MULLER & Co.

AMSTERDAM,

Doelenstraat 10.

1884.

Te Roermond is bij J. J. ROMEN verschenen:

Geschiedenis van de Heerlijkheid en Heeren

VAN

OBBICT en PAPENHOVEN,

VOORNAMELIJK VAN

Jonker FILIPS VAN BENTINCK;

eene bijdrage tot de geschiedenis van het Overkwartier van Gelderland,

DOOR

J. L. MEULLENERS.

Verschenen ter St. Paulusdruk-
kerij te Maastricht:

St. Servatius-Legende

UITGEGEVEN NAAR EEN

Latijnsch Handschrift

uit de XIVe eeuw,

EN MET

AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

JACQ. VRANCKEN,

Kapelaan bij de St. Servaaskerk te Maastricht.
(Een alleraanbevelenswaardigst werk.)

DE STICHTING

VAN

's Hertogenbosch in 1185

DOOR

J. C. A. HEZENMANS.

's Hertogenbosch. G. MOSMANS.

Voyages et aventures

DU

Frère Pierre Fardé,

Récollet du Couvent de Gand,
d'après les lettres originales

PAR LE

P. F. SERVATIS DIRKS,

Pr. et Religieux du même Ordre.

○ Afz. AFDRUKKEN

VAN

SPRACHVERGLEICHUNG und URGESCHICHTE.
Linguistisch-historische Beiträge zur
Erforschung des indo-germanischen
Altherthums, von Dr. O. Schrader.
Jena, X. 490 blz. beoordeeld door
onzen medewerker

J. Van den GHEYN,

lid van het Athénée oriental de
Paris, van de Société asiatique de
Londres, van de Société scienti-
fique de Bruxelles, enz.

REMARQUES

SUR

Quelques racines Sanscrites
de la 8e Classe

PAR

I. VAN DEN GHEYN S. J.

Membre de la société asiatique de
Londres.

DEUXIÈME NOTICE.

Bruxelles, F. HAYEZ, Impr. del'Acad-
émie Royale de Belgique.

ELECTRISCHE GELEIDINGEN

OVER

Erven van anderen.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

DOOR

ANTONIUS MARIA ALOYSIUS SMITS.

Les 50 dernières années de l'ancienne

UNIVERSITÉ de LOUVAIN

1740—1797.

Essai historique, suivi d'une notice biographique sur l'avant-dernier
recteur magnifique *Pierre Théodore Verhaegen*,

PAR

ARTHUR VERHAEGEN.

Liège, Société bibliographique Belge, rue Nagelmackers, 2.

Gand, Typogr. S. LELIAERT, A. SIFFER et Cie.

1884. Beau vol. p. 568.

De plaatselijke bevoegdheid

VAN DEN

NOTARIS.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

DOOR

HENRI WIEGMAN.

De heilige Trudo van Serckinge,

Eene bijdrage tot de Kerkelijke Geschiedenis van ons vaderland in de VIIe eeuw.

DOOR

P. F. SERVATIUS DIRKS,

van de Orde der Minderbroeders Recollecten.

TWEEDE DRUK.

SINT-TRUIDEN. Boekdrukkerij E. SCHOOF'S HERMAN.

Bij de uitgevers KÜPPERS & LAUREY te Haarlem is verschenen:

De Zang in de Katholieke Kerk

DOOR

L. A. LAUREY.

KERKELIJK GOEDGEKEURD.

Prijs f 0.25.



Naar plaatsen waar geen boekhandelaar ge-
vestigd is, wordt deze brochure bij toezending
van het bedrag in postzegels, franco per post gezonden.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, *franco* per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Moraal-Theologie van P. Lehmkühl D. L. — Exposé de la Doctrine Catholique. J. W. Br. — Geschiedenis van het Buddhisme in Indië. S. van den Anker. — De oefening der Christelijke volmaaktheid. Een R. K. Priester. — Spicilegium dogmatico-biblicum. Een oud-Professor. Mededeelingen. — Poëzie. — Buitenlandsche Tijdschriften. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

MORAAL-THEOLOGIE

van P. Lehmkühl.

(II deel.)

Voor eenige maanden hebben wij onze lezers bekend gemaakt met het eerste deel eener *moraal-theologie*, die naar ons oordeel een belangrijken invloed zal uitoefenen op de studie der katholieke godgeleerdheid. Wij hebben later dit oordeel in overeenstemming bevonden met dat, wat in verschillende Tijdschriften van Europa over P. Lehmkühls werk is uitgesproken. In Duitschland, Frankrijk, Engeland en Italië zijn den geleerden schrijver de ondubbelzinnigste blijken van belangstelling en waardeering gegeven. Wij twijfelen niet of het tweede en laatste deel, dat sedert eenige weken voor het publiek verkrijgbaar gesteld is, zal een even gunstig onthaal vinden als het eerste reeds mocht ontvangen.

Dit deel handelt vooral over de middelen des christelijken levens, *de subsidia vitae christianae*, d. i. over de H. Sacramenten, door de welke den mensch de goddelijke genade wordt gegeven; en over straffen, censuren, welke door de H. Kerk tegen sommige overtredingen zijn vastgesteld. De wijze, waarop deze middelen besproken worden, getuigt wederom, dat het P. Lehmkühls bedoeling niet geweest is een werk te leveren, dat alleen voor schoolgebruik dienstig is. Want hij heeft het veld, dat voor hem open lag, in zijn geheele lengte en breedte beïrbeit, met een kunde en een toelag, die den bekwaamste en ijverigste eere zouden aandoen. Met moed heeft hij de hand aan het werk geslagen, en het *Ausharren*, niet ten onrechte een karaktertrek genoemd van het volk, waartoe P. Lehmkühl behoort, heeft hem niet verlaten zoo vaak het gold beginselen vast te stellen, waarop de zielzorger in de praktijk mag steunen. Het is van zelf ondoenbaar deze bewering te staven door alle de bewijzen, die in de honderden bladzijden te vinden zijn. Met een enkel moeten wij ons hier te vreden stellen.

In het hoofdstuk *de iterandis Sacramentis* wordt als tweede regel gegeven: »*Licet sub conditione sacramentum iterare, quando rationabile dubium de sacramento valide collato adest.*« Deze regel wordt door den Schrijver op de volgende wijze verklaard. »*Pro rationabili autem, ita ut sub conditione sacramentum repeti possit, dubium aliquod habetur facilius quidem in sacramentis*

aut necessariis, aut in se non iterabilibus; generatim autem tunc censetur rationabile: 1^o quando *in dubio juris* opinio negans valorem aut dubitans de eo non est aperte falsa; 2^o *in dubio facti*, quando, spectatis circumstantiis, non pro mero et inani scrupulo haberi debet. Gobat de baptismo iterando loquens tr. 2 n. 381 sic explicat: »dubium utrumque rationabile seu non aperte vanum.« Elders dezen regel betreffende de *sacramenta necessaria* nog weer besprekende, zegt P. Lehmkühl: »Quare fere si licet repetere, repeti etiam debet.« Het woordje *fere* staat hier evenwel niet zonder beteekenis. Wie deze wil inzien, zal met veel nut bl. 15 van den auteur raadplegen.

Wat het H. Oliesel betreft, hierover leest men onder andere op bl. 400. »Iterari potest, resp. debet extrema unctio: 1^o si post recuperatam sanitatem homo postea iterum aegrotat; 2^o in morbo diuturno, si periculum mortis evanuit et post notabile tempus denuo periculum mortis instare videtur. Sufficit, ut mortis periculum propinquum probabiliter cessaverit, et iterum inducat, modo intervallum satis diuturnum, ut unius mensis, intercesserit. — Ita in pàthisi, hydropisi aliisque morbis tenendum est, et quibus saepius mortis periculum imminere probabiliter videri potest, imo etiam re ipsa adesse, postea tamen satis iterum remotum existere. S. Alph. n. 715 c. Ben. XIV, *de sign. hioec.* l. 8. c. 8 n. 4 haec habet. »Unde adverte, quod in morbo diuturno, si infirmus post unctionem certe mansit in eodem mortis periculo, non potest rursus ungi. Secus vero, si dubitetur... nempe quando probabile est (positive) infirmum jam exiisse a periculo mortis. Tunc enim dicit Ben. XIV, expedire ad Sacramenti iterationem *propendere*, eo quod haec sit uniformior veteri Ecclesiae consuetudini, et per eam novum spirituale subsidium infirmo obveniat.« — Quapropter saepius accidere protest ut *liceat* iterum conferre sacram unctionem, *obligatio* vero iterandi non adsit.«

In het eerste hoofdstuk van dit tractaat wordt eene alleszins nuttige aanmerking gemaakt op de volgende woorden van het Concilie van Trente... et sanitatem corporis interdum, ubi saluti animae expedit, consequitur.« Dit moet niet zoo verstaan worden alsof God om dit Sacrament een handtastelijk (apertum) wonder verricht, doch slechts zoo, dat Hij met een bijzondere voorzienigheid de natuurlijke middelen helpt en leidt. Vandaar zeggen de godgeleerden (vgl. Bellarminus de arte bene moriendi S. 2 c. 8), dat zij zich van deze uitwerking berooven, die zoolang het ontvangen van dit H. Sacrament uitstellen, dat zij zonder een wonder de gezondheid niet kunnen terugbekomen.

Voor wij eindigen, willen we nog met een enkel woord gewagen van hetgeen over de *oratoria* gezegd wordt. Evenals andere godgeleerden leert P. Lehmkühl

dat de bisschoppen de macht hebben »in quibuslibet monasteriis, aliisve locis piis et publicis oratorium erigendi.« Van deze bidplaatsen had hij in het eerste deel gezegd: »Oratoria publica relate ad praeceptum audiendi Missam sunt etiam oratoria in domibus s. institutis publicis, atque etiam oratoria domestica in domibus regularium, uti satis colligitur ex Const. Pauli III *Licet debitum* et Greg. XIII *Decet R. Pontificem* atque ex communi theologorum sententia, v. S. Alph.

Solum igitur oratorium domus privatae, utpote per privilegium strictae interpretationis permissum, excipitur: in quo praeter eos, qui in ipsa privilegii concessione exprimuntur, nemo praecepto Ecclesiae satisfacere potest. « Want, zoo gaat de Schrijver voort, opdat deze bidplaats ten gebruike van het publiek opengesteld mag worden, moeten eerst eenige voorwaarden in vervulling treden. Aan den lezer zullen wij het overlaten deze bij den auteur na te gaan, en de aangewezen plaats van Gury-Ball. te raadplegen.

Wij sluiten met den belangstellenden het werk van den geleerden Jezuïet aan te bevelen, en met den Schrijver te vragen, dat hij, die zulk een doorslaand bewijs geleverd heeft van inderdaad op de hoogte te zijn der *moraal-theologie*, zich tot taak stelle een handboek te schrijven, dat voor de jeugdige krachten der toekomstige zielzorgers volkomen berekend zij.

D. L.

Exposé de la Doctrine Catholique (*Dogme et Morale*), par M. l'abbé Girardon, fondateur de l'école Fénelon, avec une introduction par Mgr. d'Hulst, recteur de l'Institut cath. de Paris. Paris. E. Plon et Nourrit, 1884, 2 vol. in 8o de 300 et 334 p. Prix. 10 fr

Wekt de polemiek niet veel meer hartstocht dan overtuiging? Is de eenvoudige uiteenzetting der waarheid niet beter geschikt om hoofd en hart te winnen?

Voor meer dan twee eeuwen schreef Bossuet zijn *Exposition de la Foi Catholique* het was een meesterwerk. Na hem hebben anderen dezelfde taak ter hand genomen, en zoo hoort het; want de verschillende eeuwen hebben verschillende moeilijkheden, en het volgend geslacht, haalt zich andere muizennesten in het hoofd dan het vorige. De kinderen der XIXe eeuw staan voor andere op te lossen vraagstukken dan de zonen der XVIIIe of XVIIe eeuw. Dezelfde waarheid moet, om het hoofd te overtuigen en het hart te winnen, naar gelang van omstandigheden verschillend worden voorgesteld en toegelicht. *Lacordaire* betreurde het niet weinig in 1836, dat er geen doctrinaal werk was dat beantwoordde aan de behoefte, aan de gedachten van zijn tijd.

En wat gebeurt er niet zelden in onze dagen? De eene valt aan wat hem onbekend is, en de andere verdedigt wat hem minder goed bekend is, en beiden hebben door veler zaken aandrang, geen gelegenheid om in weinige oogenblikken in te zien waar de geloofsleer eindigt en de vrije opinie begint; waar het gebod onverbiddelijk bindt en waar de geest der wet, met het oog op de bijzondere omstandigheden, kan aflaten en toegeven. Die gewenschte gelegenheid vindt men volgens A. Rimbault, in het hierboven aangeduide werk, waar-

van hij ten slotte zegt: il y a dans tout cet ouvrage un tour si personnel, une originalité si vraie, une science si approfondie, une franchise si parfaite, qu'on est à la fois étonné et charmé. On croyait trouver un auteur, et l'on trouve un homme dont la conversation sérieuse intéresse et séduit. «

J. W. BR.

Geschiedenis van het Buddhisme in Indië.

I.

Men zal tegenwoordig in Europa weinig of geen universiteiten meer aantreffen, waaraan niet een leerstoel voor *De geschiedenis der godsdiensten* is verbonden. In onzen tijd, die zich weinig om godsdienstige leerstukken bekommert, heeft de geschiedenis der godsdiensten eene belangrijkheid gekregen, die in godsdienstig opzicht van het hoogste gewicht is. Inderdaad, met welk doel werden de eerste leerstoelen voor de geschiedenis der godsdiensten door de vijanden der Kerk opgericht? Met geen ander doel dan om het catholicisme te bestrijden door het systematisch te verwarren en als te vereenzelvigen met de heidensche godsdiensten, Jehovah met Baal of Jupiter, en Christus met den Buddha. Men weet met welk een gejuich dit nieuwe middel ter bestrijding van de Kerk werd aanvaard, en hoe de geschiedenis der godsdiensten het geliefkoosde studievak werd der ongeloofige geleerden, en hoe voor haar op academische leerstoelen, in tijdschriften en in boekwerken van allerlei soort en omvang propaganda werd gemaakt.

Of onze tegenstanders met dit wapen der Kerk zware slagen hebben toegebracht? Zoo scheen het aanvankelijk toen de katholieke geleerden zich nog niet toelieden op de studie van de geschiedenis der godsdiensten. Doch sinds zij dat veld zijn gaan bearbeiden is die schijn niet alleen voor goed verdwenen, maar is de geschiedenis der godsdiensten eene apologie des christendoms geworden. Wij verwijzen slechts naar de universiteit van Parijs waar de kanunnik, prins de Broglie, belast met de *Cours d'apologie chrétienne*, dit jaar zijne lessen geeft over het Buddhisme, de buddhistische zedenleer en de buddhistische instellingen, en alzoo de geschiedenis van het Buddhisme gebruikt als een wapen ter verdediging van het christendom en de Kerk. En wat de kanunnik de Broglie aan de universiteit van Parijs doet, doen andere katholieke geleerden aan andere inrichtingen van hooger onderwijs, in tijdschriften en in afzonderlijke boekdeelen.

Niet lang na de verschijning van het eerste deel der *Geschiedenis van het Buddhisme in Indië* door den Leidschen Hoogleraar, Dr. Kern, hebben wij in No. 16 van den tweeden Jaargang de lezers van »de Wetenschappelijke Nederlander« bekend gemaakt met den degelijken en moeievollen arbeid van onzen beroemden Indoloog, een geleerde die de zaken objectief beschouwt, de vruchten en resultaten van zijn geschiedkundig onderzoek betreffende het Buddhisme mededeelt, zonder zich vijandig te stellen tegenover den geopenbaarden godsdienst, zonder eenige zinspeling op het thema der halfgeleerde en ongeloofige Indologen, als zou het Christendom uit Indië komen en de Buddha,

de stichter van het Buddhisme, de voorganger van Christus en Christus de naganger zijn van den Buddha, bij wien de stichter van het christendom zijne leer heeft geborgd. Wij sloten aldus: met belangstelling verbeiden wij de voortzetting van Dr. Kerns *Geschiedenis van het Buddhisme in Indië*.

De Hoogleeraar heeft bij het begin van dit jaar het tweede deel zijner *Geschiedenis van het Buddhisme in Indië* uitgegeven (Haarlem H. D. Tjeenk Willink) en hiermede is zijn omvattende arbeid, waarmee wij den lezer in kennis wenschen te stellen voltooid.

Het eerste deel bevat, gelijk men zich herinneren zal, twee boeken. Het eerste, dat tot opschrift heeft *De Buddha*, is verdeeld in drie hoofdstukken, welke zijn: I. »De Buddhalegende,« II. »Beschouwingen over de Buddhalegende,« en III. »De Buddha der dogmatiek,« terwijl het tweede boek aan het hoofd heeft: *De Dharma* en vier hoofdstukken telt als: I. »Begrip, omvang en oorsprong van den Dharma,« II. Wereldstelsel. Soorten van wezens. Wereldomwentelingen,« III. »Abhidharma,« en IV. »Zedeleer.«

Het tweede of thans verschenen deel bevat het derde en vierde boek. Het derde boek onder den titel *De Sangha* handelt in zes hoofdstukken over de volgende onderwerpen: I. »Monniken en Heremieten,« II. »Toetreding tot de orde. Kweekelingschap. Wijding,« III. »Uitrusting. Woonplaatsen. Voedsel en geneesmiddelen,« IV. »Reglement van orde,« V. »Dagelijksch leven van den Monnik,« VI. »Eeredienst.« Het vierde boek: *Kerkgeschiedenis* is gesplitst in drie hoofdstukken: I. »Eerste tijdvak tot Açoka,« II. »Tweede tijdvak van Açoka tot Kanishka,« III. »Derde tijdvak van Kanishka tot aan 't einde der middeleeuwen.«

In het derde boek behandelt de geleerde schrijver de *Sangha* d. i. gelijk hij op blz. 89 van het eerste deel reeds heeft verklaard, de »gemeente, congregatie, clerezij, gemeenschap der heiligen, Kerk.« In het Buddhisme bestaat een zoo fundamenteel onderscheid tusschen de monniken en leeken, dat de eersten alleen de eigenlijk gezegde Kerk uitmaken. Dr. Kern deelt ons mede wat er zekers van de stichting der monnikenorden te zeggen valt, welke de ascetische levensregelen zijn, welke voorwaarden tot de toetreding worden vereischt, hoe de nieuwelinge wordt gevormd en met welke ceremoniën hij in de orde wordt opgenomen. Dan volgt eene beschrijving van de kleedij, van de verdere uitrusting en dagelijksche benodigdheden der monniken; wij worden hunne kloosters, huizen en vergaderzalen binnengeleid en maken kennis met alles wat het buddhistisch monniksleven betreft. De voorschriften der regeltucht zoo voor de monniken als voor de nonnen, wier stichteress volgens de overlevering Prajapati, de tante van den Buddha zou zijn, worden tot in de kleinste bijzonderheden medegedeeld, evenzoo die over het dagelijksch leven van den asceet, hetzij heremiet of monnik.

Het laatste hoofdstuk van dit boek bespreekt den *eeredienst*. »Als wijsgeerig stelsel, zegt de schrijver, is het Buddhisme onafhankelijk van elken eeredienst.« »Doch al heeft de monnik in abstracto geen eeredienst nodig, voegt hij er bij, hij kan dien dulden, in de overtuiging dat niet alle wezens die duizelingwekkende hoogte van wijsheid bereikt hebben waarop hij zelf staat.« Bovendien om de leeken-aanhangers scheen het

niet oorbaar overmatig streng alle uiterlijke teekenen van vereering te weren. Hier plaatsen wij eene vraag: Zou daarin niet den sleutel te vinden zijn ter verklaring van de overeenkomst in vele punten tusschen Catholicisme en Buddhisme wat aangaat den uitwendigen eeredienst, eene overeenkomst, waarin onze tegenstanders een doorslaand bewijs meenen te vinden voor hun bewering, dat de katholieke Kerk veel, zeer veel bij het Buddhisme heeft geborgd?

En welke zijn nu de voorwerpen van dien eeredienst? »De hoogste voorwerpen van vereering, schrijft Dr. Kern, blz. 125, de hoogste idealen in zekeren zin, zijn voor de Buddhisten de 3 kleinooden« d. i. *Buddha*, *Dharma* en *Sangha*. »De 3 kleinooden, gaat hij voort, zou men het primaire heilige kunnen noemen; alle andere, meer handtastelijke voorwerpen van vereering of eeredienst, het secundaire.« Deze voorwerpen van vereering kan men in drie soorten rangschikken: 1o. lichamelijke overblijfselen, als gedenkstukken en reliquieën van heilige personen; 2o. alles wat ter eere van iemands aandenken opgericht of gemaakt wordt als gedenkteekenen en beelden; 3o. alles wat een zalig afgestorvene bij zijn leven gebruikt heeft of door zijne tegenwoordigheid gewijd is geworden, zooals deels reliquieën, deels heilige plaatsen.

De buddhistische kerk, »heeft, volgens Dr. Kern, van andere gezinten het gebruik overgenomen van regelmatig viermaal in de maand den Sabbath te vieren;« zij heeft bovendien hare hoogtijden, haar vijfjaarlijksche vergadering en haar jaarlijksch congres, waarbij de geestelijken in het openbaar proeven van bekwaamheid in het disputeeren en interpreteeren aflegden. Een der luisterrijkste vergaderingen was die van Kanasy, waar tegenwoordig waren 18 vorsten uit Hindustân, 3000 monniken, 2000 brahmanen en Jaina's en omstreeks 1000 geestelijken.

En dit over de *Sangha* of buddhistische kerk. In het volgende nummer bespreken wij de Kerkgeschiedenis van het Buddhisme.

S. VAN DEN ANKER.

De oefening der Christelijke Volmaaktheid van den Eerw. Pater Alphonsus Rodriguez, priester van de Sociëteit van Jezus, in het Nederlandsch bewerkt door H. Mulder S. J. 6 deelen 's Hertogenbosch. 1884.

»Ik hoop van de goddelijke barmhartigheid, dat dit werk niet zonder nut zal zijn, maar dat dit zaad van Gods woord, in een vruchtbaren akker gestrooid, zoo als de zielen zijn van hen, die de volmaaktheid wenschen te verkrijgen, niet enkel dertig-, maar zestig-, ja honderdvoudige vruchten zal voortbrengen.« Zoo schreef de godvreezende reeds meer dan tachtigjarige Alphonsus Rodriguez, toen hij, omstreeks 1609, de sinds langer dan veertig jaren bijeengezamelde stof zijner geestelijke onderrichtingen op last zijner Oversten in het licht gaf. Of die hoop van den heiligen religieus in vervulling ging? De Nederlandsche bewerker geeft het antwoord in zijn »Voorwoord.« Na te hebben vermeld, hoezeer de Leeraars van het geestelijk leven, de eerbiedwaardigste Bisschoppen, ja, de groote Pius IX zelf, P. Rodriguez' voortreffelijk werk hebben geprezen en aan-

bevolen, vervolgt hij: »En geen wonder! Welke gezegende vruchten heeft het in duizenden en duizenden harten voortgebracht. Aan God alleen is het bekend, hoe vele zondaars en rechtvaardigen aan dit werk of hunne bekeering, of hunne volharding in de deugd, verschuldigd zijn!« Dit moge inderdaad het geheim van God blijven, de dagelijksche ondervinding van hen, die Rodriguez tot leidsman kozen op den weg van deugd en volmaaktheid, de groote menigte van uitgaven en overzettingen in bijna alle talen van Europa en zelfs daarbuiten,¹⁾ zijn bewijzen te over, dat die vruchten aanwezig zijn, en heerlijker dan zeker de ootmoedige schrijver zich ooit heeft durven voorspiegelen. En ziedaar tevens het beste bewijs voor de uitmuntendheid van dit werk. Wel mogen wij derhalve den bekwamen leeraar aan het Seminarie te Kuilenburg, met den gelukkig voltooide arbeid, en onze Nederlandsche Katholicken, hen inzonderheid die naar de christelijke volmaaktheid streven, met de schoone vrucht van dien arbeid geluk wenschen.

Het werk van P. Mulder, verdient inderdaad zulk een gelukwensch ten volle. Niet een ieder voorwaar is 't gegeven, een boek, zoo vol eenvoud, duidelijkheid en zalving als dat van den Spaanschen Asceet, zóó in een andere taal over te brengen, dat, met de letter, ook de geest van 't oorspronkelijk in al zijn reinheid en frischheid bewaard blijft. Niet een ieder is 't gegeven, die, niet tevreden met een bloote vertaling, zich tot een »bewerking« zet, deze zóó in te richten, met dien takt, die gelukkige hand, als hier heeft geschift en getoetst. Ongetwijfeld, ziehier het werk van Rodriguez, geheel, niets dan dat; maar het werk, zooals de schrijver zelf het zou hebben opgesteld in en voor onzen tijd, met zijn gevoeligheden en veel eischende critiek. Verre dan ook van ons, deze lichte wijzigingen van het oorspronkelijke den bewerker als blaam aan te wijven — integendeel! Nog heeft de Nederlandsche bewerker zich eene bijzondere verdienste verworven omtrent de vele aanhalingen van plaatsen uit Vaders en andere schrijvers, die alle aan den voet der bladzij, niet slechts voluit — als in andere uitgaven van dit werk pleegt te geschieden — maar ook met de grootste nauwkeurigheid staan aangegeven — iets, dat in alle, ons bekende, uitgaven veel te wenschen overlaat. Wij onderschrijven dan ook van harte de stelling, dat Nederland in den arbeid van den Zeereerw. P. Mulder een uitgave van Rodriguez bezit, als wellicht geen ander land, Spanje uitgezonderd, heeft aan te wijzen. — De uitvoering is voldoende,

¹⁾ De PP. de Backer (*Bibl. des écrivains de la Comp. de Jésus, in v. Rodriguez*) geven vertalingen en uittreksels op in het latijn, fransch (7 verschillende, de beste van Desmarais), italiaansch, portugeesch, baskisch, engelsch, duitsch, boheemsch, poolsch, nieuw-grieksch, annamitisch, en in de meeste dezer talen bestaan weder talrijke uitgaven. Wij lezen er aangaande de Nederlandsche vertalingen: »en flament par les PP. Her. Rosweyde, Mare van den Tempel, Jacques Susius et H. Mulder«; iets verder wordt in extenso de titel opgegeven der vlaamsche vertaling van P. J. Gevaert, 1831—33, met de verkorte uitgaven van Hulén. Van al de hier genoemde zijn alleen de beide laatste eigenlijk *Vlaamsch*. Rosweyde vertaalde het 1e, van den Tempel het 2e, Susius het 3e deel »in onse Nederlandsche tale.« Wil men deze overzetting echter nog Vlaamsch heeten, wij hebben er vrede mee; maar als dusdanig er ook eene aan te duiden, waarvan de bewerker in zijn »Voorwoord« zegt: »Jammer was het derhalve dat er van dit werk geene Nederlandsche vertaling bestond: men moest zich behelpen met eene *Vlaamsche* bewerking (van Gevaert), die in sommige opzichten, vooral wat stijl en taal betreft, veel te wenschen overliet« — dit is dunkt ons, van de zelfverloochening des Noord-Nederlandschen bewerkers wel wat veel gevegd.

de druk correct. — En zoo strekke dan dit waarlijk schoone en degelijke werk ook in ons Vaderland ten gezegend voertuig aan de genade Gods, om vele, om tallooze harten meer en meer te zuiveren, te verlichten, te ontvlammen en tot het toppunt der christelijke volmaaktheid op te voeren!

Een R. K. Priester.

Spicilegium dogmatico-biblicum seu commentarii in selecta sacrae scripturae loca quae ad demonstranda dogmata adhiberi solent in usum praelectionum et conferentiarum sacerdotalium. A. Josepho Corluy, S. J. in colleg. Lovan. societ. Jesu s. Script. Prof. Gandavi 1884. Tom. I, 534 p. 80.

Driemaal welkom is dit werk en om het verheven doel dat het beoogt en om de degelijkheid van leerling en klaarheid van betoog die hier, ter bereiking van dat doel, aan elke bladzijde eigen zijn.

In den schrijver werden door bevoegd gezag de eigenschappen erkend die hem tot den Maldonat onzer eeuw zouden kunnen maken, hadde hij verkozen de drie synoptische Evangelien te commentariëren gelijk hij dat van Sint Jan behandelde; maar die glorie trekt hem minder aan dan het heil der zwakke zielen en de rechtstreeksche bevordering der studiën en der verdediging van ons heilig geloof tegenover de strooming onzer dagen. De stoutmoedigheid der rationalisten, de onbeschaamdheid van het ongeloof, de vreesachtigheid van vele zwakken in het geloof, gaan van dag tot dag verder en verder. Volgens die nieuwe schriftkritiek zouden de heilige teksten, waarop ons geloof steunt, niet die beteekenis, niet die waarde hebben welke de Katholieke Godgeleerden er aan geven, om hun geloof, als het ware, te redden. Zelfs Renan — en wat hij zei denken er zoo velen van nog minderen stempel — zocht de reden van zijn twijfel en ongeloof, niet in de metaphysische, moreele of politieke orde maar »mes raisons, zoo schreef hij, »portent toutes de l'ordre philosophique et critique«, op het gebied der philologie en der kritiek.

Welnu, 't zijn bij voorkeur de betwiste teksten, die door het rationalisme en de ongeloovigheid worden aangerand en tegengesproken, welke hier worden behandeld. Aan de voortreffelijke methode door den schrijver in zijn commentaar, op St. Jan gevolgd, blijft hij ook hier trouw: hij hecht er vooral aan den letterlijken zin te bepalen, toe te lichten door middel van den oorspronkelijken tekst, den contexte, de verschillende vertalingen en alle andere hulpmiddelen der exegesis... »ut verbo sacra non in se tantum sed cum omnibus contextae orationis adjunctis ceterisque adhibitis hermenenticae subsidiis sedulo expendantur et ubi opus est, acri examine discutiantur.« De gegeven verklaringen zijn degelijk en duidelijk. De Kerkelijke overlevering komt er insgelijks tot haar recht. Is het eene of andere vraagstuk nog een punt van geschil tusschen de vakkundigen, dan worden de verschillende opiniën met hare bewijzen onder het oog van den lezer gebracht. Zoo vindt men hier met nauwkeurigheid en klaarheid bekort, gewikt en gewogen wat er over het vraagstuk in kwestie, hetzij door de

H. Vaders, hetzij door de hedendaagsche hoofdmannen, werd in het midden gebracht. Meestal wordt bij die wijze van behandeling elk commentaar als een afzonderlijk tractaat over dit of dat punt: aldus de voorrechten van St Pieter de Godheid van Jezus, de erfzonde, het vagevuur, de verrijzenis enz. en vooral de profetiën die den Messias gelden. Aan deze profetiën is bijna de helft van dit boekdeel gewijd; en te recht, want vooral op dit punt verzamelen de vijanden van Christus en het Christendom alle hunne machten van aarde en hel. De gebruikelijke order der Dogmatiek wordt hier gevolgd: de leering van De Kerk, het Primaatschap, God-Eenheid en drievuldigheid van personen, Schepping en Verlossing, de Messiaansche voorspellingen. In het IIe boekdeel zullen wij hebben wat betrekking heeft op de menschwording, het Ge-loof, de genade en de Heilige Sacramenten.

Wij hebben te doen met een *Spicilegium*; de uitgelegde Schriftuurplaatsen zijn »*loci selecti*»; dus heeft het geen zin hier een volledige verhandeling van de hier aangetogen bijbelsch-dogmatische stoffe te willen zoeken. Niet dát was het doel des schrijvers, maar wel om ons hier *quasi armarium quoddam, in quo omnia quae ad elucidandos veratos illos S. Scriptorum textus utilia sunt*,« aan de hand te doen. Van daar dat dit werk de meest uitstekendste diensten kan bewijzen.

1o. aan Heeren theologanten en Heeren Kapelaans. De professoren in de groote seminariën hebben zoo-veel te behandelen en zoo weinig tijds tot hunne beschikking, dat ze zich meestal moeten vergenoegen met den bewijs-tekst aan te halen en zoo bondig mogelijk te verklaren. Wat in die enkele uren niet mogelijk was, wordt hier gedaan bij dit boekwerk.

2o. Niet ieder kan zich al de nieuwe werken aanschaffen die ons nu courant en op de hoogte houden van de hedendaagsche polemie en apologetiek. Daarvoor nu is het *Spicilegium* ook een onbetaalbaar boek. Voor conferentiën en onderrichtingen voor een meer ontwikkeld gehoor is dit werk alweer hoog te waardeeren, omdat het beantwoordt aan de bezwaren die men thans laat gelden en aan de moeilijkheden die thans vele hoofden kwellen.

Het tweede deel is onder de pers.

Een oud-Professor.

Mededeelingen.

»*De overwintering der Hollanders op Nova-Zembla*« van Tollens, is in het Engelsch verschenen, onder den titel *The Hollanders in Nova-Zembla (1596—1597) An Arctic Poem*. De heer Daniel van Pelt bezorgde de metrische vertolking en de heer Sam. Rich. van Campen schreef daarbij eene voorrede, de geschiedenis van het ontstaan dezer vertaling behelzende, en een historische inleiding tot het gedicht. Het werkje zag in keurigen vorm het licht bij de firma G. P. Putnam's Sons te New-York en Londen.

Daar de boek- en prentverzameling van de Rijks Academie van Beeldende Kunsten wel fraai, maar klein is, was de hoogleeraar J. A. Alberdingk Thijm gewoon, bij zijn lessen telkens tot de boeken en platen (124

portefeuilles) van zijn bijzondere bibliotheek de toevlucht te nemen.

Met de bijeenbrenging hiervan hield hij zich van zijn jeugd af bezig, en het getal deelen, dat zij thans bevat, is ongeveer 22000, in tien categoriën te onderscheiden. Bijna deze geheele bibliotheek is voor eenige dagen naar het Rijks-Museum overgebracht, daar zij door den heer Thijm in bruikleen aan het Rijk is afgestaan.

Beide verzamelingen vullen elkander op gelukkige wijze aan. Is de bestaande rijker aan fraaie exemplaren en werd bij den aankoop van platen voor deze meer op den »staat« gelet waardoor zij, vergelijkenderwijs genomen, kostbaarder is, die van den heer Thijm is daarentegen veel uitgebreider en veel vollediger.

Men schrijft pas uit Heerlen: De nasporingen der oudheidkundigen en geschiedvorschers brengen hoe langer zoo meer de historische belangrijkheid dezer streken aan 't licht. Te Heerlen, het oude Coriovallum, kruisten zich twee merkwaardige Romeinsche heirbanen, die van Tongeren naar Keulen en die van Aken naar Nijmegen. Vooral de eerstgenoemde was een der hoofdwegen tusschen Gallië en Germanië en de groote weg der beschaving gedurende vier à vijf eeuwen. Allerlei legerbenden zijn deze wegen gevolgd. Eburonen en Sicambren, Chaucen en Franken, Claudius Civilis en menig Romeinsch veldheer, Hunnen en Noormannen, Karel de Groote en koning Zwentibold, Karel V, Condé en Marlborough drenkten zich en hun troepen met het water uit de beekjes van Heerlen. Ook was een derde weg, die van 's-Hertogenbosch over Maaseijck, Sittard en Heerlen naar Aken, nog in 't begin dezer eeuw een ware handelsweg, waar langs tal van zware vrachtwagens reden.

Het Romeinsche *Bullettino della Commissione archeologica* deelt de onlangs gedane vondst mede van eene buste van Anakreon uit Pentelisch marmer. Zij werd ontdekt in de villa van de zedingsmonniken voor de Porta Portese, op dezelfde plaats, waar eens de tuinen van Caesar lagen. De buste is 55 centimeter hoog; zij stelt den dichter als grijsaard voor, met zwaren baard. Het kort gelokte hoofdhaar wordt door een band te zamen gehouden, en de dichter laat het hoofd een weinig naar links zinken, waaruit de oudheidkenner Lanciani de gevolgtrekking maakt, dat de buste een gedeelte van een standbeeld is. Een mantel, die om de schouders geslagen is, laat de borst bloot. Behalve de neus, is de buste zeer gaaf gebleven.

De hertog van Marlborough wil, zooals men weet, zijne zeldzame verzameling kostbaarheden, bekend onder den naam van de *Blenheim Collection*, te gelde maken. Er zijn reeds groote sommen genoemd, die door de Pruisische regeering zouden geboden zijn, en niet minder groote voor welke de edele Lord genegen zou zijn te zorgen, dat de kunstwerken zijn vaderland niet verlieten — als namelijk de regeering ze wilde koopen.

Dat hier veel speculatie onder loopt is duidelijk. De *Academy* meldt thans, dat de Lord-koopman één Rafael en één Van Dijk de Britsche regeering had »aangeboden« voor de bagatel van 2 miljoen (£160.000.) De regeering had echter wijselijk bedankt. Wel zijn

bedoelde stukken kunstschaten van den eersten rang, zegt het Engelsche weekblad: het eene is het portret van *Narel* i te paard, door Van Dyk, het andere de »Urbinate« van Rafael, het kostbaarste stuk, dat te Blenheim bewaard wordt, maar men kan die schatten ook te duur koopen. De schatkist heeft eene goede som geboden, maar daarvoor waren zij niet te krijg. Welnu, wil een Amerikaansch millionair of de Pruisische regeering in pure roekeloosheid zulke sommen besteden, — dan is er niets anders op; ze gaan dan Engeland verlaten. Jammer genoeg — maar onvermijdelijk. Onverantwoordelijk zou het van de regeering zijn, als zij aan zoo buitensporige eischen toegaf.»

Max O'Tell, de schrijver van *John Bull et son Ile*, zal weldra uitgeven een bundel humoristische schetsen over het maatschappelijk leven in Engeland, welke tegelijk verschijnen zal te Parijs, Londen en New-York.

Een Japansche dichtbundel toegankelijk gemaakt voor de Westersche volken! Madame *Judith Gautier* heeft in hetzelfde rythmus en getal eenige van de meest beroemde klassieke Japansche gedichten in het Fransch overgebracht. In het oorspronkelijke was het bundeltje uitgegeven door den heer *Saoinzi*, Staatsraad van den keizer van Japan, en de titel luidt: *Poèmes de la Libellule* (Een der namen van Japan). Behalve de overzetting in poëzie zal het werk ook een letterlijke vertaling van woord voor woord bevatten, naar de woordvoeging in het oorspronkelijke. Het werk zal niet alleen keurig gedrukt worden, maar ook versierd met tal van illustraties door een beroemd Japansch schilder, *Yamamoto*.

Slechts 800 genummerde ex. zullen er van het prachtwerk getrokken worden, dat niet in den handel zal zijn, maar slechts verkrijgbaar voor de eerste 800 intekenaars. De prijs is gesteld op 50 franks.

Eenigen tijd geleden heeft dr. P. Prinz voordrachten gehouden (in de »*Kunst*« te Emden) over »belangrijke vragen uit de Oostfriesche geschiedenis.« Die voordrachten zijn nu gedrukt in het »*Jahrbuch der Gesellschaft f. bildende Kunst und vaterländische Altertümer in Emden*«, onder den titel: »*Studien über das Verhältniss Frislands zu Kaiser und Reich, insbesondere über die frisischen Grafen im Mittelalter*«, en zijn ook als brochure afzonderlijk uitgegeven.

Dezer dagen hebben de Scandinavische boekhandelen eene vergadering te Kopenhagen gehouden, waarin beraadslaagd is over het volgen eener juiste spelling en het gemeenschappelijk gebruik van de Latijnsche letter. Tegen dit laatste bestaat bezwaar, daar de Latijnsche Letter in Zweden nagenoeg algemeen en in Denemarken reeds meer en meer wordt gebruikt, terwijl men in Noorwegen niets er van wil weten.

Voor het Monument van Mozart is te Weenen ingeschreven fr. 125,000. De commissie zal eene prijsvraag uitschrijven, ook voor buitenlandsche kunstenaars,

met prijzen van fr. 7000, 5000 en 2500. Men is voornemens fr. 250,000 aan het werk te besteden.

De Congregatie van den Index, heeft den 18 dezer op den Index der verboden boeken geplaatst:

Lo scandalo del Vaticano Regio, duce la Providenza, buono a qualche cosa: Brevi note onde l'autore di quello (Carlo M. Curci) valedicte a siffatte polemiche, con due appendici. — Firenze-Roma, fratelli Bencini, editori 1884.

(Het schandaal van het Koninklijk Vaticaan, onder de leiding der Voorzienigheid, toch nog goed voor iets: Korte aantekeningen waarbij de schrijver van dat werk (Karel M. Curci) vaarwel zegt aan die polemiek, met twee aanhangsels.

Dat decreet der Congregatie is goedgekeurd door Z. H. den Paus die er de afkondiging van heeft bevolen, zoodat niemand, in welk land dan ook, dat werk, in welke taal dan ook zal mogen uitgeven, noch lezen, noch in zijn bezit hebben.

Poëzie.

Onder vele opzichten werden de volgende werken, elk in zijn land, door gezaghebbende beoordeelaars, in hooge mate geprezen, en kunnen gerust aan huisgezin en leesverenigingen worden aanbevolen.

Die Lilie, Isländische Mariendichtung aus dem 14 Jahrhundert, von *Eysteinn Asgrimson*, Augustiner von Thykkviboer. Uebersetzt und mit Einleitung versehen von *Alexander Baumgartner*. Freiburg. Herder. Pr. 1 M. 1.

Constantin, drame en cinq actes (»à bases solides et d'un bel aspect.«) par l'abbé *Bonnot*. Paris, rue Cassette, 6 de 167 p.

Tragédies du R. P. *Longhayé*. Tours, Mame, 3 vol de 100, 110 et 120 p.

Jean de la Valette, tragédie en cinq actes.

Helvetia en quatre actes.

Edmond Campian. etc.

Parabole evangeliche del P. *Salvatore Casagrandi*. p. 76. pr. L. 2.

Antologia epica tratta dalle principali epopee nazionali ad uso delle scuola, d. Prof. *Pizzi*, Torino p. 362. Pr. L. 3.50.

Josephi Rossii Comitis carmina varia. Bononiae. Mareggiani. p. 108.

Juditha. Carmen *Petri Esseiva*. Friburg. Helvetii praemio aureo ornatum in certamine poetico Jacobi U. Hoeufftii liberalitate instituto. Amstelodami, apud Mullerum, p. 37.

I due Kostka. Damma in prosa di *G. Bolognesi*. Alatri. p. 52.

Guisepppe Manni D. S. P. Rime. Firenze. P. Chiesi. 294. Pr. L. 3.50. De leerdichten van P. Manni worden gerekend te behooren tot de beste Poëzie der moderne school.

Morrione Lionardo. — Tragedie. Palermo. p. 270. Sluiten zich aan bij de klassieke Literatuur.

Buitenlandsche Tijdschriften.

Amélineau, Études Egypto-Bibliques. I. Le nom des Hébreux et les monum. égypt. (Controverse et Contemporain. 2). Antiquité de l'homme (Contr. et Contemp. Juillet).

- Ateismo en el ministerio de Fomento (Ciencia cristiana 36).
- Bachman, zur Entstehungsgeschichte der geistl. Lieder Luther's. II. (Zeitschr. f. kirchl. Wissensch. 6).
- The German Bible before Luther: Msc. in Brit. Museum (Athenaeum. 31 May).
- De Boer, zu Theodorus Lector (Zeitschr. f. Kirchengesch. VI, 4).
- Corresp. inédites de J. de Maistre par M. L. Henry (Contr. et Cont. Juillet).
- Das europäische Völkerrecht der Gegenwart v. Prof. Peter Besch. (d. Rud. v. Scherer, Lit. Rundsch. 14).
- Das Evangelium in der Liturgie (Katholik. Juni).
- Date a Dio quel che è di Dio. Civiltà C. 19 Juli.
- Del presente Stato degli studii linguistici. Ud.
- Della temporalità del mondo. Civ. l. c.
- Der Römerbrief und seine geschichtlichen Voraussetzungen. Neu untersucht von Dr. W. Mangold, prof. der ev. Theol. in Bonn. (d. Schanz. Liter. Rundschau 14).
- Dräseke, Apollinarios von Laodicea, (Ebd.)
- Estudios críticos sobre la filosofía positivista I La psicología celular (Polybibl. Juin).
- Farrar, Calvin as an expositor (Expositor. June).
- François Lenormant par l'abbé Le Hir (Contr. et Contemp. Juillet).
- Fr. de Mari Duca di Castellaneta. Lettere Bavaresi (Civiltà 818).
- Gamurrini, i misteri e gli inni di S. Ilario di Poitiers e una peregrinazione ai luoghi santi nel IV. secolo, scoperti in un antico codice (Studii e documenti di storia e diritto. V, 1. 2).
- Gilson (l'abbé). Manuel de philosophie morale (Polyb. Juin).
- La littér. contemp. en Italie. — Le Roman de la vie intime. — Salv. Farina, par Remy de Gourmont (Confr. La Spiritualité de l'âme, par A. Dupont (Contr. et C. J.).
- Lamy, les pères antécédents. I. S. Mélon (Revue cathol. Juin).
- Lehrbuch der Weltgeschichte von Dr. J. B. Weiss, prof. an der Univers. zu Graz. VII B. (d. Freih. v. Helfert. Lit. Rundsch. 14).
- Die „Lehre der zwölf Apostel“ in Deutschland (Theol. Literaturbl. 26).
- Köhler, Notes sur un msert. de la bibliothèque d'Arezzo: Hilarius de mysteriis (Biblioth. de l'école d. chartes. 1884. 2).
- Louis, the Poor Laws of the ancient Hebrews (Transactions of the Soc. of Bibl. Archeol. VIII, 1).
- La Moral indep. à la luz de la sana filos. (Ciencia Crist. 36. v. Orelli, einige alttestamentl. Prämissen zur neutestamentlichen Versöhnungslehre. VI (Zeitschr. f. kirchl. Wissensch. 6).
- Plumptre, Ezekiel — an ideal biography (Expositor June).
- Quelques réflexions au sujet de la Bulle „Inter caetera“ d'Alexandre VI. (Monat-Rosen. 7. 8).
- Röbriht, die Kreuzpredigten gegen den Islam (Zeitschr. f. Kirchengesch. VI, 4).
- Rowlands, the Doctrine of Future life in the Old Testam. (Old Testam. Student May).
- Vuilleumier, la critique du Pentateuque dans sa phase actuelle. IV (Revue de théol. et de philos. Mai).
- Van Goens, le rôle de la liberté humaine dans la prédestination Paulinienne (Revue de théol. et philos. Mai).
- B. v. Jhering's „Zweck im Recht“ (d. Linsenmann. Lit. Rundschau, 14).
- Bonghi, Credenti e miscredenti (Nuova Antologia. 15. Giugno).
- Faure, la conscience et la sensibilité (Revue d. science. ecclési. Mai).
- Lehmans, Zurechnung und Vergeltung. III. (Vierteljahrsschr. f. wissenschaftl. Philosophie. VIII, 2).
- Paulhan, la morale idéale (Revue philos. Mai).
- Zur philosophie der Natur (Katholik. Juni).
- Schuppe, zum Eudaimonismus (Vierteljahrsschr. f. wissenschaftl. Philosophie. VIII, 2).
- Stephen, the Unknowable and the Unknown (Nineteenth Century. June).
- Venturoli, gli uomini fossili e gli uomini selvaggi (Scienza Ital. Giugno).
- Vigouroux, l'antigenèse de Darwin et de Haeckel. Dern. art. (Controverse et Contemporain. 2).
- Van Weddingen, la restauration de la philosophie scolastique (Revue générale. Juin).
- Zanon, dottrina dell' Aquinate intorno alla luce corporale (Scienza Ital. Giugno).
- Allard, les persécutions et le nombre des martyrs. Septième Sévère (Controverse et Contemporain. 2).
- Aubé, un supplément aux Acta sincera de Ruinart: actes inéd. de l'évêque de Pamphyle Nestor martyr le 28 Févr. 250 (Revue archéolog. Avril).
- Benrath, Brief des Joh. Eck an Paul III vom 17. Febr. 1535 (Zeitschr. f. Kirchengesch. VI, 4).
- De Leva. l'elezione di papa Giulio III. Rivista stor. italiana. I, 1).
- Haupt, Joh. Malkaw's Verfolgung durch die Inquisition zu Strassburg: Nachtrag (Zeitschr. f. Kirchengesch. VI, 4).
- Jooris, les immunités du patriarcat ecuménique en Turquie (Revue du droit internat. XVI, 3).
- Ittameier, Eg. Lor. Seidenbecher, ein Opfer des Chiliasmus im 17. Jahrhundert (Zeitschr. f. kirchl. Wissensch. 6).
- Kruse, Verfassungsgeschichte der Stadt Strassburg, besonders im 12. u. 13. Jahrhundert (Westdeutsche Zeitschr. f. Geschichte. Ergänzungsheft 1).
- Müller, eine Bettelei am päpstlichen Hof unter Johann XXII. im Jahre 1328 (Zeitschr. f. Kirchengesch. VI, 4).
- Pigorini, la scuola paleontologica Italiana (Nuova Antologica. 1. Giugno).
- Pennasilico, Allonso Capeccelatro, arcivescovo di Capua (Scienza e lettere. 3, 18).
- Rassam, Recent Discoveries of ancient Babylonian Cities (Transactions of the Soc. of Bibl. Archeology. VIII, 2).
- Renouf, Egyptian Mythology (Ebd.).
- Révillout, les anathèmes d'une mère payenne contre son fils devenu chrétien (Ebd. VIII, 1).
- Rosa, G., i Francescani nel secolo XIII. (Rivista stor. ital. I, 1).
- Schoog, Verfassungsgeschichte der Stadt Trier bis 1260 (Westdeutsche Zeitschr. f. Gesch. Ergänzungsheft 1).
- Se la Massoneria Inglese sia diversa delle altre massonerie (Civilt. Cat. 818).
- Villari, una nuova questione sul Savonarola (Rivista stor. ital. I, 1).
- Buschmann, noch einmal die Reform Gymnasien durch die Jesuiten (Gymnasien. II, 13).
- Denifle, Documents rel. à la fondation et aux premiers temps de l'université de Paris (Mémoires de la soc. d'hist. de Paris. T. 10. 1883).
- Köhler, Praxiteles der ältere (Mittheilgn. d. deutschen archäol. Inst. in Athen. IX, 1).
- Ryder, Mr. Ruskin on Raphael and his school (Month. July).
- Smith, Baptism in „Teaching“ and in Early Christian art. (Andover Review. May).
- Albertus, Rodbertus-Jagetzow, seine Rententheorie... Die Natur der Grundrente (Schriftl.-soc. Bl. 11).
- Bonghi, la decadenza del regime parlamentare (Nuova Antologica. 1. Giugno).
- Zur Handwerkerfrage. II. Die Nothlage des Handwerks u. die Pflicht der Abhilfe (Christl.-soc. Bl. 11).
- Höniger, die wirthschaftsgeschichtlichen Studien in Deutschland im Jahre 1883 (Jahrbuch f. Nationalökonomie. N. F. VIII, 6).
- Lord Carnarvon's Defence of Freemasonry. Month. July).
- Morisseaux, la crise économique (Revue générale. Juin).
- Nys, Histoire littéraire du droit international. I. Antonio de Bernardi, évêque de Caserte (Revue du droit. internat. XVI, 3).

Die Religiösen Orden vom socialen Standpunkte (Christl.-soc. Bl. 11).

Rodbertus, ein Versuch, die Höhe des antiken Zinsfußes zu erklären (Jahrb. f. Nationalökonomie N. J. VIII, 6).

Talamo, la schiavitù sec. Aristotile e i dottori scolastici (Studii e documenti di Storia e diritto. V, 1. 2).

Inhoud van Binnenlandsche Tijdschriften.

Studiën op Gods.-, Wetenschapp.- en Letterkundig gebied. XVIe jaargang deel 22, aflevering 5. I. Geloof en wetenschap. G. Swart. II. De geschiedenis in onze schoolboeken. W. Wilde. III. De heilige olifanten. O. B.

Onze Wachter. Maart en April 1884. I. Engeland onder de Regeering van Eduard VI en van Maria, ten onrechte bijgenaamd de bloedige. F. J. Poelhekke. — II. Paulus III en het Concilie te Trente. Dr. J. G. W. V. — III. Aartspriester Terwindt. J. H. Hofman.

Stimmen aus Maria-Laach. 1884. 6e heft. War die Sünd-

fluth eine Erdbeben-Fluthwelle? Herm. Jürgens S. J. Das Kunstwerk der Zukunft und sein Meister. VIII. (Fortsetzung) Th. Schmid S. J. Die Religion des Agnosticismus. I. A. Langhorst S. J. Molière. IV. (Fortsetzung). W. Kreiten S. J. Kopenhagen. A. Baumgartner S. J. Recensionen. Empfehlenswerthe Schriften. Miscellen.

Noord- en Zuid- Taalkundig Tijdschrift, onder redactie van T. H. De Beer. VIIIde Jaargang No. 4. De Gramm. figuren in het Nederlandsch (*Slot*) Dr. J. te Winkel. — Vragen beantwoord G. Lzg. — Bladvulling B. — Hoofd C. van Riet. — Navorschingen Bato. — Examenwerk J. E. ter Gouw. — Bijdrage tot de pragmatische geschiedenis der vaderlandsche-taalstudie in Nederland P. W. — Tijdschriften Bato. — Een uiltje gevangen Prof. Dr. W. G. Brill. — De leer van den volzin en de zinsontleding Taco H. de Beer. — *Boekaankondigingen.* J. van Broekhuizen's Nederlandsche Gedichten. Dr. R. A. Kollewijn. — Bloemlezing uit Nederlandsche dichters van Hooft tot op onze dagen. Pol de Mont.

Inhoud van het Letterkundig Bijblad. E. J. Potgieter C. G. Stapert. — Bladvulling. — Letterkundige Studiën. Taco H. de Beer.

A D V E R T E N T I E N.

Jurisprudence.

CATALOGUE DE LIVRES

SUR LE

Droit privé, public, pénal. commercial, canonique et international;

Sur l'économie politique, la diplomatie etc.

En vente aux prix marqués
CHEZ

FREDERIK MULLER & Co.
AMSTERDAM,
Doelenstraat 10.
1884.

REMARQUES

SUR

Quelques racines Sanscrites
de la 8e Classe

PAR

I. VAN DEN GHEYN S. J.
Membre de la société asiatique de
Londres.

DEUXIÈME NOTICE.

Bruxelles, F. HAYEZ, Impr. del'Académie Royale de Belgique.

DE STICHTING

VAN

's Hertogenbosch in 1185

DOOR

J. C. A. HEZENMANS.
's Hertogenbosch. G. MOSMANS.

ELECTRISCHE GELEIDINGEN

OVER

Erven van anderen.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

DOOR

ANTONIUS MARIA ALOYSIUS SMITS.

Les 50 dernières années de l'ancienne
UNIVERSITÉ de LOUVAIN
1740—1797.

Essai historique, suivi d'une notice biographique sur l'avant-dernier
recteur magnifique *Pierre Théodore Verhaegen*,

PAR

ARTHUR VERHAEGEN.

Liège, Société bibliographique Belge, rue Nagelmackers, 2.
Gand, Typogr. S. LELIAERT, A. SIFFER et Cie.
1884. Beau vol. p. 568.

De plaatselijke bevoegdheid

VAN DEN

NOTARIS.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

DOOR

HENRI WIEGMAN.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: De pneumatomatica Deiparentis Assumptione. Dr. W. v. L. — Dante-vertaling bij Mr. Joan Bohl. Il Paradiso (Het einde kroont het werk) door J. W. Brouwers. — Mededeelingen. — Italiaansche Leestafel. — Advertentien.

De pneumatomatica Deiparentis Assumptione.

De gegrondheid van de Katholieke waarheid, dat Maria met ziel en lichaam is ten hemel opgenomen, ziedaar het onderwerp dat in dit pas verschenen boekwerk van 496 bladzijden behandeld wordt: »disquisitio prior historico-biblico-speculativo-polemica; necnon harmonia catholici dogmatis de pneumatomatica Deiparentis Assumptione; disquisitio posterior critico-philosophico-theologico-diplomatica, Alph. M. Jannucci sacrae Theologiae doctoris. Taurini ex. typ. Pontif. et Archiep. eq. Petri Marietti, 1884. In 8o di p. 496. Prezzo L. 7,50.

Verschillende godgeleerde schrijvers hebben reeds uitgebreide studiën gewijd aan het vraagstuk of de Katholieke waarheid van Maria's hemelvaart ook in zich vereenigt de vereischte voorwaarden om tot geloofspunt te kunnen worden verklaard.

Dit laatste te bewijzen is het doel van pasgenoemden schrijver in dit nieuwe werk.

Ter staving van zijne stelling voert hij drie soorten van argumenten aan, ontleend of aan de geschiedenis, of aan de Heilige Schriftuur of aan de rede.

Vooreerst dan zet hij uiteen, historisch en critisch, de standvastige overlevering van dat gelooven aan die ten hemelopneming, dat altijd bestaan heeft in de Kerk van Rome als ook in de andere Apostolische Kerken en in de hiervan onmiddellijk voortgekomenen. Dit bewijs wordt nader aangedrongen door de getuigenissen der Vaders en der aloude liturgieën.

Gewis zijn hier van groot gewicht en groote bewijskracht de overleveringen der schismatische Kerkgenootschappen, als de Ethiopische, de Abissinische de Armenische, de Grieksche en de Koptische, daar zij allen, hoe anders ook verschillend, het hier eens zijn en, na hunne afscheiding, toch nog deze waarheid bewaard hebben en alle daarvan jaarlijks getuigenis afleggen bij het vieren van het feest van Maria's hemelvaart.

Een tweede reeks argumenten is ontleend aan de Schriftuur zoo van het Oude als van het Nieuwe Testament waaruit deze waarheid kan worden afgeleid. De derde reeks bestaat uit bewijzen der theologische rede, bewijzen die ons uit de andere allerverhevenste voorrechten aan de Moeder Gods verleend en uit hare gelijkenis met haar goddelijken Zoon in al het andere, met logische overtuiging ook tot deze waarheid opleiden.

Na alle zijne bewijzen te hebben uiteengezet, stelt zich de schrijver de vraag, of deze geloofde waarheid

de noodzakelijke vereischten heeft om tot geloofspunt, tot dogma, te worden verklaard door den onfeilbaren Leeraar der Kerk? Zijn antwoord luidt bevestigend. Of zijne stelling ontegensprekelijk bewezen is?

Ontegensprekelijk heeft hij over het algemeen bewezen, dat Maria's tenhemelopneming overal door de geloovigen als waarheid werd geloofd en volgens hem is dit geloof gekomen van de Apostelen aan wie God het heeft geopenbaard.

Wel zou men hier en daar wat strengere critiek betreffende de authenticiteit van eenige oude monumenten kunnen verlangen, zegt de Civiltà, Cattolica die wij volgen; ook soms wat meer streng logische redeneering bij de toepassing van schriftuurteksten en bij het gebruik van dit en dat theologisch argument. Maar genoeg blijft er over dat de stelling des schrijvers genoegzaam bewijst; en wat er meer is, verstrekt tot opwekking van vrome gezindheid en vrome gevoelens.

Natuurlijk komt het der Kerk toe te oordeelen, of ooit en wanneer dan, eene dogmatische definitie zal plaats hebben.

DR. W. V. D. L.

Dante-vertaling bij Mr. JOAN BOHL. (De Kroon op het werk). Il Paradiso.

De grootsche taak, het drievuldig poëma van Dante, »De Hel, Het Vagevuur, Het Paradijs« te vertalen in Nederlandsche strofen, in Dante's trant, is gelukkig ten einde gebracht door Mr. Joan Bohl, die met een roemwaardig werk te meer de Nederlandsche Letteren verrijkt en opgeluisterd heeft. Het was ons een geluk den laatsten limietpaal van dien tocht bereikt te zien en in de nu pas verschenen Afl. van *De Wachter* de 5 laatste zangen van *il Paradiso* te hebben ontvangen. De dichter-vertaler laat den XXXIII zang volgen door een »Rechtvaardiging« van Dante en van hem zelve die deze vertaling ondernam en voltooide.

Over de vertaling zelve hebben wij meer dan eens ons oordeel en onze bewondering uitgesproken, en deze laatste zangen zijn niet ongelijk in verdiensten aan de vorige. Enkele aanmerkingen zijn gewis ook hier te maken, maar die verduisteren in geen deele den glans van deze buitengewoon prijsbare en lofwaardige vertaling. Ook wij verklaren ons volgaarne dankbaar, dat de dichter-vertaler »nooit het oor leende aan hen, die zich voorstanders eener vrije vertaling toonden. Wel verre, dat hun raad is gevolgd, werd in »Vagevuur« en »Paradijs« met de uiterste gestrengheid het oorspronkelijke vastgehouden, en bevat »De Hel« de meeste verzen, welke alleen den zin teruggeven, zonder het woordenkleed van Dante.«

Ten bewijze van wat de vertaler uit Dante heeft

weten te scheppen in het Nederlandsch, moge de laatste zang hier worden ten gehoor gebracht, — hard op lezen is de proefneming der melodie van het vers en der harmonie van de taal.

Ook het oordeel over Dante in de »Rechtvaardiging« uiteengezet, mogen wij voorzeker gerechtvaardigd achten, behalve dit of dat puntje, b. v. de overdrijving die op blz. 535 te minder gelukkig in hare uitdrukking is, naarmate die uitdrukkingen van »even oud, even wijs« enz. hier te duidelijk met opzet zijn gekozen.

Wij laten in het midden wat Mr. Bohl beweert in de volg. regels: »blz. 530: »dat de Duitschers, ofschoon Dante hoog waardeerende, hem zelden juist beoordeelen, kan verklaard worden uit de slavernij, waaronder zij eeuwen lang geleden hebben, zoowel door de staatkundige verhoudingen als door de armoede. Zelfs nog heden drukt op den duitscher een militarisme, een samenstel voor wettelijke voorschriften, welke de vrije uiting, de fiere verheffing van den geest belemmeren en het oog slechts doen richten op de onmiddellijke voordeelen der oogendienst«; maar wij beamen volkomen de uitspraak van zijn oordeel — en wie in Nederland kan met meer kennis van zaken dan wel Mr. Joan Bohl een oordeel over Dante den lande verkondigen? — Waar hij zegt: »Geen enkel der drie liederen kan boven het andere gesteld worden, want elk boogt op eigenschappen, welke het tot een geestesvoortbrengsel van de edelste orde maken, waardoor ieder voor zich, op zijn bijzonder standpunt, in geniale oorspronkelijkheid schittert. »De Hel« heeft, wat »Vagevuur« en »Paradijs« niet bezitten; »Het Vagevuur« boogt op hetgeen »Hel« en »Paradijs« niet aanwijzen; »Het Paradijs« glanst op eene wijze, welke van »Vagevuur« en »Hel« verschilt; maar allen zijn, elk op zich zelf, meesterstukken, welke de ziel boeien met schier bovenaardsche kluisters.«

Voor ieder die eenig besef heeft van hoogere kunst en wetenschap, zouden wij de van waarheid en schoonheid tintelende blz. 527 geheel willen overschrijven, want zoo meesterlijk zagen wij nog nergens onze eigene overtuiging geschreven: »Over het algemeen is »De Hel« het meest gelezen; velen kennen, tot hunne groote

schade, van »Vagevuur« en »Paradijs« nauwelijks iets meer dan de naam. Toch zou, indien van voorkeur sprake kon zijn, die moeten toegekend worden aan »Het Paradijs«, waarin Dante eene hoogte heeft bereikt, welke schier doet vragen, of het hem niet gegeven werd zich boven het mensch-zijn te verheffen¹⁾.

De scherpzinnigste vergelijkingen, de treffendste schilderijen, de verbazendste vindingen vloeien onophoudelijk samen, om een geheel voort te brengen, dat alles verre achter zich laat, wat ooit het stoutste en rijkst bedeelde brein bedacht. Oostersche fantasie en poëzie, onuitputtelijk voorstellingsvermogen, samenstellingsgave, welke doet duizelen en niet te min met den bevalligsten eenvoud getooid is, ontsluiten de geheimen van sferen, welke de hoogste verlustiging bieden voor al wat bovenzinnelijk is. . . . De diepe zin, door het boeiende vers lichtelijk omsluiert, stort overal zijne onmetelijke schatten uit.«

Zoo is het, en het Katholieke blad dat ooit over boeken spreekt en over dit werk zwijgt, verliest het recht om nog ooit over onpartijdigheid mee te spreken.

De Nederlandsche Dante mag waarlijk aan geen Bibliotheek in Nederland ontbreken. Wij zouden het meer in het bijzonder elke Katholieke bibliotheek tot een oneer rekenen, dit werk niet te bezitten.

Laten we onverwijld den laatsten zang, dien we vooral vóór en na den XVen Augustus ter gelegener ure mogen genieten, hier als eene proeve, die naar het geheele feestmaal moet doen verlangen mededeelen.

DRIE-EN-DERTIGSTE ZANG.

S. Bernard roept de H. Maagd aan, opdat zij Dante de genade verwerve, God te zien en op aarde zijn voordeel te doen met het geziene in hel, vagevuur en hemel. Dante's gezicht ontvangt de kracht om in het Eeuwig Licht de H. Drievuldigheid, en in Christus de vereeniging der goddelijke en menschelijke natuur te zien. Het toppunt zijner wenschen bereikt hebbende, berust hij volkomen in God, wiens liefde uitsluitend zijn wil bestuurt.

¹⁾ Par. I : 79.

- 1 »O Maagd en Moeder, Dochter, Gij! uws Zonen,
Meer dan een schepsel: neêdrig en verheven,
Bestemd om 't eeuwig raadsbesluit te kronen!
- 4 »Zoo'n adel hebt Gij der natuur gegeven
Des menschen, dat haar Schepper 't niet versmaadde
Zich eens uit haar zijn stoflijk kleed te weven.
- 7 »De liefde, in uwen schoot hervlamd, verzaadde
Met hare warmte zoo in d'eeuw'gen vrede
Hier deze bloem, dat ze opbloede in genade.
- 10 »Ons zijt Ge een middagtoorts te dezer stede

2. Dewijl Maria uitmuntte door nederige deugd, verwierf zij de hoogste genade, welke God ooit aan een schepsel schonk.

3. Van eeuwigheid had God beschikt, dat Maria de moeder zou worden van het Woord. Prov. VIII: 22: »Dominus possedit me in initio viarum suarum ab aeterno ordinata sum.«

9. De zonde van Adam had de liefde Gods tot de men-

- 1 Virgine madre, figlia del tuo Figlio,
Umile ed alta più che creatura,
Termine fisso d'eterno consiglio,
- 4 Tu se'colei che l'umana natura
Nobilitasti sì, che il suo Fattore
Non disdegnò di farsi sua fattura.
- 7 Nel ventre tuo si raccesse l'amore,
Per lo cui caldo nell'eterna pace
Così è germinato questo fiore.
- 10 Qui se' a noi meridiana face.

schen verflauwd. Zij vlamde weder op bij de menschwording van Christus. In haren gloed ontloek de paradijsroos, d. i. de liefde Gods trok de heiligen aan, die een eeuwige vreugde ten hemel smaken.

10. Licht en warmte verspreidt de zon het meest in haar toppunt, te middag, Maria is eene toorts, daarmede alleen te vergelijken.

	Door menschenmin; den sterveling op aarde Deelt Ge u als levensbron der hope mede.		Di caritade, e giuso, intra i mortali, Sei di speranza fantana vivace.
13	„O Vrouw, zoo groot zijt Ge en van zulk een waarde, Dat wie genâ wil en u niet gaat smeeken, Wil vliegen zonder vleuglen. Zóó verklaarde	13	Donna, sei tanto grande, e tanto vali, Che qual vuol grazia, ed a te non ricorre, Sua disianza vuol volar senz' ali.
16	„Uw goedheid zich, dat zij de hulp gebleken Is van wie vraagt niet slechts, maar menig tijden 't Verzoek verhoort voor men het uit kan spreken.	16	La tua benignità non pur soccorre A chi dimanda, ma molte fiate Liberamente al dimandar precorre.
19	„Barmhartigheid is in u, medelijden En edelmoedigheid; in u vergâren Wat deugden ooit de scheps'len zaam verblijdden.	19	In te misericordia, in te pietate, In te magnificenza, in te s'aduna Quantunque in creatura è di bontate.
22	„Hij nu, den diepsten afgrond uitgevaren Van 't gansch heelal tot hier, die 't geestlijk leven Van allen een voor een daar aan kon staren,	22	Or questi, che dall'infima lacuna Dell' universo insin qui ha vedute Le vite spiritali ad una ad una,
25	„Hij bidt U, uit genade kracht te geven, Opdat hij zich nog hooger hef met de oogen Om naar de laatste zaligheid te zweven.	25	Supplica a te per grazia di virtute, Tanto che possa con gli occhi levarsi Più alto verso l'ultima salute.
28	„Ik, nooit tot staren meer in vlam gevlogen Voor mij dan nu voor hem, 'k bied al mijn beden, (En 'k bid, dat zij niet ijdel blijken mogen)	28	Ed io, che mai per mio veder non arsi Più ch'i' fo per lo suo, tutti i miei prieghi Ti porgo, e prego che non sieno scarsi,
31	„Opdat Gij elke wolk ter zij doet treden Van zijne sterfelijkheid, door uwe bede, En 't hoogst genot zich voor hem ga ontleden.	31	Perchè tu ogni nube gli disleggi Di sua mortalità co' prieghi tuoi, Sì, ch'il sommo piacer gli si dispieghi.
34	„Nog bid ik u, o Koningin! die mede Kunt wat Gij wilt, bewaar hem na 't aanschouwen Van zooveel, in gezonde rede en zede.	34	Ancor ti prego, Regina, che puoi Ciò che tu vuoi, che tu conservi sani, Dopo tanto veder, gli affetti suoi.
37	„Bewaa k de driften, die den mensch benauwen; Ziedaar Beatrix voor hetgeen 'k durf vragen Met tal van zaligen de handen vouwen!„	37	Vinca tua guardia i movimenti umani; Vedi Beatrice con quanti Beati Per li miei prieghi ti chiudon le mani.
40	En de oogen, die God mint en eert, geslagen Op dezen redenaar, doen mij ontwaren, Hoezeer de vrome beden haar behagen.	40	Gli occhi da Dio dilette e venerati, Fissi nell'orator, ne dimostraro Quanto i devoti prieghi le son grati.
43	Zij zijn van daar naar 't eeuwig licht gevaren, Waarin men niet gelooven kan dat de oogen Van 't schepsel met de zelfde klaarheid staren.	43	Indi all'eterno lume si drizzaro, Nel qual non si dé' creder che s'invii Per creatura l'occhio tanto chiaro.
46	Ik, aller wenschen eind nabij getogen, Bespeur 't verlangen, waarvan 'k eertijds smachtte, Gelijk 't betaamde, in mij ter rust gebogen.	46	Ed io ch'al fine di tutti i disii M'appropinquava, sì com'io doveva, L'ardor del desiderio in me finii.
49	Bernardus wenkte mij, terwijl hij lachtte, Om op te zien; maar uit mij zelf, te voren, Had 'k reeds gedaan wat hij van mij verwachtte.	49	Bernardo m'accennava, e sorrideva, Perch'io guardassi in suso; ma io era Già per me stesso tal qual ci voleva:
52	Want mijn gezichtskracht, meer en meer aan 't gloren	52	Chè la mia vista, venendo sincera,

22. Dante, die uit het diepst der hel ten hemel kwam, en dus verdoemden, zuiverenden en zaligen gadesloeg.

25. Gelijk uit vers 32 blijkt, bedoelt S. Bernard niet, dat Maria uit zich zelve, maar door hare voorbede, Dante kracht zal geven.

27. De onmiddellijke aanschouwing Gods.

29. S. Bernardus.

35. De zaligen hebben in dien zin deel aan Gods

almacht, dat zij slechts willen wat God wil, zoodat alles geschiedt wat zij willen. Zelfs is dit zoo met den geheel aan God overgegeven sterveling op aarde.

40. De oogen van Maria. De redenaar Bernardus.

44. Geen geschapen oog kan zoo helder in God staren als dat van Maria.

47. Bij de aanschouwing Gods is elke zielswensch voldaan. Hopen en verlangen houden op.

	Tot hooger zuiverheid, trad in de stralen Van 't hooge licht, in waarheid selv' geboren.		E più e più entrava per lo raggio Dell'alta luce, che da sè è vera.
55	Sinds toen voelde ik 't aanschouwen zegepralen Op onze taal, die bij dat zien moet wijken; Die overmaat doet zelfs 't geheugen falen.	55	Da quinci innanzi il mio veder fu maggio Che il parlar nostro, ch'a tal vista cede, E cede la memoria a tanto oltraggio.
58	Als hij, die droomende naar iets zal kijken, En na den droom zich d'indruk slechts voelt leenen, Terwijl hem niets van 't and're meer kan blijken,	58	Qual è colui che somniando vede, E dopo il sogno la passione impressa Rimane, e l'altro alle mente non riede;
61	Zoo ben ik; want als 't waar geheel verdwenen Is 't visioen, en 't zoet, daaruit geboren, Ach! droppelt nog door heel mijn wezen henen.	61	Cotal son io, chè quasi tutta cessa Mia visione, ed ancor mi distilla Nel cuor lo dolce che nacque da essa,
64	Zóó smelt de sneeuw weg voor het zonne-gloren; Op ijle blâren, door den wind bewogen, Ging zóó Sibulla's profetie verloren.	64	Così la neve al sol si disigilla, Così al vento nelle foglie lievi. Si perdea la sentenza di Sibilla.
67	O, hoogste Licht, dat boven 't denkvermogen Des stervlings stijgt, hergeef in luttel mate Mijn' geest van 't geen hier schitterde in mijne oogen.	67	O Somma luce, che tanto ti levi Dai concetti mortali, alla mia mente Ripresta un poco di quel che parevi,
70	Dat een zoo groote kracht mijn tong nog bate, Dat ze ééne lichtsprank slechts van uwe glorie Den volkeren der verre toekomst late.	70	E fa la lingua mia tanto possente, Ch'una favilla sol della tua gloria Possa lasciare alla futura gente;
73	Want keert zij eenigszins in mijn memorie, En mag ze een weinig in mijn verzen klinken, Dan wis beseft men beter uw victorie.	73	Chè, per tornare alquanto a mia memoria, E per sonare un poco in questi versi, Più si conceperà di tua vittoria.
76	'k Geloof door 't dulden van het scherpe blinken Des levendigen straals waar 'k blind gebleven, Hadde ik mijne oogen voor hem laten zinken.	76	Io credo, per l'acume ch'io soffersi Del vivo raggio, ch'io sarei smarrito, Se gli occhi miei da lui fossero avversi.
79	En 't heugt mij, hoe dit moed mij heeft gegeven Om 't zoo te dragen tot mijn aanschijn leerde, Geheel ter eindelooze kracht te zweven.	79	E mi ricorda ch'io fui più ardito Per questo a sostener tanto, ch'io giunsi L'aspetto mio col valor infinito.
82	Schat van genade, waardoor 'k stout begeerde Den blik zoo door het eeuwig licht te dringen,	82	O abbondante grazia, ond' io presunsi Ficcar lo viso per la luce eterna

54. Waarheid is de overeenstemming der erkenning met de zaak en der zaak met de erkenning. God echter is niet slechts overeenstemmend met zijn eigen erkenning, maar hij is zelf zijn eigen erkennen, en zijn erkennen is de maat, en de oorzaak van alle andere zijn en erkennen. Daaruit volgt, dat niet slechts de waarheid in Hem, maar Hij zelf de eerste en hoogste waarheid is. *Thom. Aquin. Summa Theol. Pars I Quaest 16. Art. 5.*

57. De taal schiet te kort, zelfs het geheugen kan zich niet meer voorstellen wat het is, God te zien. Het is te veel voor den sterveling.

65 Dante's gewaarwordingen in Gods tegenwoordigheid zijn hem ontsnapt als de bladeren, waarop de Sibulla van Cuma hare voorspellingen had geschreven. *Aeneidos III: 445—451:*

Quaecunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum atque antro seclusa relinquit;
Illa manent immota locis neque ab ordine cedunt.
Verum eadem verso tenuis cum cardine ventus
Impulit et teneras turbavit janua frondes.
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo

Nec revocare situs aut jungere carmina curat;
Inconsulti abeunt sedemque odere Sybyllae.
Alle zangen, welke de maagd op de bladeren schreef,
Schikte zij in getal en liet ze in de grot gesloten achter;
Zij blijven onbewegelijk ter plaatse en wijken niet van

(hunne orde.

Wanneer hen echter na het openen der deur een ligte (wind

Geraakt en de teedere bladeren verstrooid heeft,
Zorgt zij niet meer de vliegenden in de holle rots te vatten,
Hen op hun plaats te leggen of de liederen bijeen te

(voegen.

76. Het onmiddellbare licht Gods heeft (*Z. XXX: 100*) de eigenschap van niet, gelijk dat der zon, iemand te verblinden; maar zij is gezicht te versterken. Dante vreest die kracht te verliezen, indien hij de oogen elders wendt.

81. Boven al wat hij stoffelijks heeft verheven door het licht der glorie (*lumen gloriae*), begint thans voor Dante de *visio beatificans*; de zaligende aanschouwing Gods.

	Dat daar 't gezichtsvermogen in verteerde!		Tanto, che la veduta vi consunsi!
85	Vereenigd zag ik in zijn diep de dingen Door liefde in éénen band te zaâm gedreven, Die zich door 't weidsch heelal ontblaadren gingen:	85	Nel suo profondo vidi che s'interna, Legato con amore in un volume, Ciò che per l'universo si squaderna:
88	Het toeval, 't wezen, hun bijzonder streven, Die allen zich op zulk een wijs vergâren, Dat wat ik zeg slechts schemerschijn kan geven.	88	Sustanza ed accidente, e lor costume, Tutti conflati insieme per tal modo, Che ciò ch'io dico è un semplice lume.
91	'k Geloof 'k mocht d' algemeenen vorm ontwaren Van dezen knoop, want 'k voel mij zeer verrijken Met blijdschap, nu ik dit mag openbaren.	91	La forma universal di questo nodo Credo ch'io vidi, perchè più di largo, Dicendo questo, mi sento ch'io godo.
94	Een oogwenk moest mij sterker slaapdrank blijken Dan vijf- en twintig eeuwen voor het pogen, Toen Argo's schaauw Neptuun verbaasd deed kijken.	94	Un punto solo m'è maggior letargo, Che venticinque secoli alla impresa, Che fe' Nettuno ammirar l'ombra d'Argo.
97	Zoo tuurde nu mijn geest, gansch opgetogen, Vol aandacht, roerloos en in diep vereeren, En vlamde in 't schouwen altijd meer ten hoogen.	97	Così la mente mia, tutta sospesa, Mirava fissa, immobile ed attenta, E sempre nel mirar faceasi accesa.
100	Zóó wordt men bij dit licht, dat, zich te keeren, Om, daar van af, iets anders aan te staren, Onmoóglijk ooit een sterv'ling kan begeeren.	100	A quella luce cotal si diventa, Che volgersi da lei per altro aspetto È impossibil che mai si consenta;
103	Want al het goede zien we er in vergâren: 't Doel van den wil. Daar buiten zijn gebreken, Die daarin als volmaaktheên zich verklaren.	103	Perocchè il ben, ch'è del volere obietto, Tutto s'accoglie in lei, e fuor di quella È difettivo ciò ch'è lì perfetto.
106	Ik zal nu voortaan meer gebroken spreken, Van 't geen mij heugt, dan zelfs de jonggeboren Die 't mondje nog naar moeders borst wil steken.	106	Omai sarà più corta mia favella, Pure a quel ch'io ricordo, che d'infante Che bagni ancor la lingua alla mammella.
109	Niet wjl in 't levend licht, dat ik zag gloren, Zich meer dan een eenvoudig beeld hier bouwde, Want zoo is 't altijd als het was te voren,	109	Non perchè più ch'un semplice sembiante Fosse nel vivo lume ch'io mirava, Chè tal è sempre quale era davante;
112	Maar wjl 't gezicht in mij, naarmate ik schouwde, Versterkte, scheen 't, bij 't wisselen van mijn wezen, Of de eenige verschijning zich ontvouwde.	112	Ma, per la vista che s'avvalorava In me, guardando, una sola parvenza, Mutandom'io, a me si travagliava:

84. Dewjl Dante's gezichtsvermogen beperkt en het licht eindeloos was, verteerde het laatste het eerste.

85. In het diep der goddelijke essentie zag ik met den band der liefde alles te zaâm gehouden wat over het heelal verspreid is.

88—93. Gelijk de geheele wereld, en alles wat zij bevat: de dingen en hunne eigenschappen, het wezen (dat wat door zich bestaat) en het toeval (wat zijn bestaan aan iets anders ontleent) van God uitgaan en zijne volmaaktheden veelvuldig en gescheiden (*multipliciter et divisim*) daarstellen, zoo is dit alles in God als in zijne werkende oorzaak (*causa effectiva*) eenvoudig en eenvormig (*simpliciter et uniformiter*) te voren vervat en tot een groot geheel door Gods oneindige goedheid en liefde verbonden. (*Thom. Aq. S. Theol. Pars I Quaest. 4 Art. 2.*)

De zaligen erkennen nu de dingen in God als in hunne *causa effectiva*, zij werpen tevens een blik in het groote wereldplan, waarin alles tot een organisch geheel komt en deze erkenning maakt noodzakelijk een deel hunner zaligheid uit.

Daarom zegt Dante, dat hij de dingen, wezen en toeval en hun eigenaardig streven of werken, als in

een band, welks bladeren zich door het heelal verspreiden, hier vereenigd vond.

94. Het eerste schip, dat zijn schaduw op het water wierp en daardoor Neptunus verbaasde, was de Argo, waarmede Jason en zijne gezellen naar Colchis togen om het gulden vlies te veroveren. Deze poging was in Dante's tijd 2523 jaar voorbij en lag toch nog verscher in het geheugen dan na een oogenblik wat hij in God had waargenomen. — *Hel*, XVIII: 96.

104. Het doel van 's menschen wil is het geluk, waarnaar hij altijd, bewust of onbewust, haakt. Dit is alleen in God te vinden. Bezit hij Hem, dan kan hij nooit weer naar iets anders staren. Thomas van Aquino voert dit aan als bewijs, dat de mensch de eenmaal verworven zaligheid niet meer verliezen kan. *Summa Theol. Pars. II. s. Quaest 5. Art. 4.*

105. Alles wat buiten het goddelijk licht beschouwd wordt, is onvolmaakt.

106. Omdat het genot zoo overstelpend was, dat het geheugen er door verbijsterd wordt.

109—120. Dante komt hier tot het leerstuk der goddelijke Drievuldigheid. Het enkelvoudige beeld Gods vermenigvuldigde zich niet, maar Dante's gezicht werd

115	In 't diepe en heldere zelfstandig wezen Van 't hooge licht zijn voor mijn oog drie kringen, Driekleurig en van omvang één, verzezen.	115	Nella profonda e chiara sussistenza Dell'alto lume parvemi tre giri Di tre colori e d'una contenenza;
118	En de een scheen hier des anders spiegelingen, Als Iris soms van Iris; uit hen straalde De derde, die als vuur mij scheen te omringen.	118	E l'un dall'altro, come Iri da Iri, Parea riflesso, e il terzo pareva fuoco Che quinci e quindi egualmente si spiri.
121	Hoe zwak is toch mijn taal en ach! hoe faalde Zij voor mijn dicht: dat, bij hetgeen 'k betrachte, Zoo wegzinkt, dat 'k met weinig niets verhaalde.	121	Oh quanto è corto il dire, e come fioco Al mio concetto! e questo, a quel ch'io vidi, È tanto, che non basta a dicer poco.
124	O Eeuwig Licht, dat rustende in uwe krachte, Alleen u zelf kent, en door u doorgronde En vattende, u beminde en tegenlachte!	124	O luce eterna, che sola in te sidi, Sola t'intendi, e da te intelletta Ed intendente, te ami ed arridi!
127	De kring, die zich zoo ingevat verkondde In u, als licht, weerkaatsend uitgevloten, Scheen, toen mijn blik een weinig sloeg in 't ronde,	127	Quella circolazion, che sì concetta Pareva in te, come lume riflesso, Dagli occhi miei alquanto circonspecta,
130	In zich nu, door zijn eigen kleur begoten, Beschilderd met ons beeld, waarom mijne oogen Uitsluitend hem geheel en al genoten.	130	Dentro da sè, del suo colore stesso, Mi parve pinta della nostra effige, Perchè il mio viso in lei tutto era messo.
133	Wiskunstenaar, voor 't meten neêrgebogen Des cirkels, die, daar 't peinzen hem niet loonde, 't Beginsel dierf, noodzaaklijk voor zijn pogen,	133	Qual è 'l geometra che tutto s'affige Per misurar lo cerchio, e non ritrova, Pensando, quel principio ond'egli indige:
136	Was ik, toen zich dat nieuw gezicht vertoonde: Ik wilde ontdekken, hoe het beeld zich paarde Aan dezen cirkel, en hoe 't daarin troonde;	136	Tale era io a quella vista nuova: Veder voleva, comme si convenne L'imago al cerchio, e come vi s'indova;
139	Mijn vleuglen bleken daartoe zonder waarde; Totdat een bliksemstraal, mijn geest doervlogen, Daaraan hetgeen hij wenschte op eens verklaarde.	139	Ma non eran da ciò le proprie penne; Se non che la mia mente fu percossa Da un fulgore, in che sua voglia venne.
142	De hooge fantasie dierf hier 't vermogen: Maar reeds bewoog mijn' wensch en wil van verren, Als 't rad, gelijkewijs in 't rond getogen,	142	All'alta fantasia qui mancò possa: Ma già volgea il mio disiro e il <i>velle</i> , Sì come ruota che igualmente è mossa,
145	De Liefde, die de Zon rolt en de sterren.	145	L'Amor che muove il Sole e l'altre stelle.

zoo sterk, dat de eenige God, zich voor hem in drieën scheen te ontvouwen. In de essentie van Het Licht zag hij drie kringen van drie verschillende kleuren, doch één van omvang. Aldus waren er drie eindeloze volmaaktheden in een. De Zoon is het spiegelbeeld des Vaders vs. 118 en het uit beiden stralende vuur is de H. Geest. Den Vader wordt vooral de macht; den Zoon de wijsheid, den H. Geest de liefde toegeschreven. — Hel III: 6.

Iris = de regenboog.

121. Dante erkent het onmogelijke om het geheim der H. Drievuldigheid in menschentaal te verklaren. Al wat hij in zijn gedicht zeide was zoo weinig, dat hij eigenlijk, in vergelijking met hetgeen hij aanschouwde niets mededeelde.

De Vader rust in zijne eigene kracht: Hij alleen kent, doorgrondt, bevat en geniet daardoor zichzelf.

131 Dante schildert het geheim der menschwording, dat de tegenhanger van dat der Drievuldigheid is. In het laatste is ééne natuur en één wezen in drie personen; in het eerste zijn twee naturen in één persoon. Hier is de volmaakte vereeniging van de goddelijke

en menschelijke natuur in Christus. Dante moest dat menschelijk gelaat, zoodra zijn gezicht door de genade tot het hoogste schouwen, ontwikkeld was, gadeslaan, dewijl de mensch, volgens I Genesis I: 26, 27, naar Gods beeld en gelijkenis geschapen is.

135. Het vinden der kwadratuur van den cirkel blijft de onoplosbare moeielijkheid voor den wiskunstenaar. Zoo ook kon Dante het geheim der menschwording niet doorvorschen tot plotseling eene straal der goddelijke genade hem hierin alle licht schonk.

142. Het vermogen om het laatste visioen mede te deelen ontbrak Dante, maar hij behoefde het ook niet meer, ten volle berustende in de liefde Gods, die zijn wensch en wil zoo volmaakt op alle punten bewoog als het gelijkmatig omgedraaide rad.

145. De goddelijke Liefde, die het gansche heelal beweegt, is begin en einde van het Paradijs. Z. I: 1.

En al wie ooit Theologie en Philosophie studeerde, en eenig begrip van Poëzie heeft, en Dante in deze onze Moedertaal niet met hooge waardeering bejegt, die moet nog heel wat vervolmaakt worden, alvorens vatbaar te zijn voor de zaligheden des Hemels.

Enkele aanmerkingen, zeiden wij bij het begin van dit artikel, zijn gewis ook hier te maken; laten we ons gezegde bewijzen, en daarom niet verre zoeken maar hier beginnen met het begin van dezen zang. In de twee eerste verzen verheffen zich als driepaar tweelingspilaren, de drie tegenstellingen van »Moeder en Maagd«, »dochter van uw zoon«, »nederig en verheven.«

Is nu de vertaling van deze eerste strofe gelukkig? Zooals ze hierboven wordt gelezen, neen, is ze niet gelukkig. Zelfs de zin laat er te wenschen over. Zooals

Tu sô colei che l'umane natura
Nobilitasti sì, che il suo *Fattore*
Non disdegnò di *farsi sua fattura*.

De tegenstelling die in de woorden van Dante speelt, is hier verspeeld, maar alwie meent deze strofen met meer volmaaktheid te kunnen vertalen, beproeve het eens ons op dat betere te onthalen.

Met bescheidenheid vragen wij of den lezer niet de volgende lezing, ook met beteren klemtoon op Gij, zou kunnen bevallen:

Qui se' a noi meridiana face
Di caritate, e giuso, intra i mortali
Sei di Speranza fontana vivace,

Wat zou de lezer zeggen van de volgende vertaling:

Van menschenmin zijt Ge ons ter dezer stede
Een middagtoorts; den sterv'ling, gints, op aarde
Zijt Gij de levensbron der hope mede.

De 5de strofe leest nu:

O vrouw, zoo groot zijt Ge en van zulk een waarde,
Dat wie genâ wil en U niet gaat smeeken
Wil vliegen zonder vleuglen....

Zou de vertaling niet winnen bij de volgende omzetting:

er de vertaling staat, zegt zij, dat Maria is de dochter haars zonen, meer dan eenig ander schepsel: dat nu heeft Dante noch gedacht noch gezegd. Het »meer dan eenig schepsel« ziet niet terug als bepalend gezegde van de tweede tegenstelling »figlia del tuo Figlio«, waar van geen »meer« sprake kan zijn, maar behoort tot de derde tegenstelling, verkondigend dat Maria is: *Umile ed alta piu che creatura*, nederig en verheven meer dan eenig ander schepsel. Of hebben wij hier met een zinstorende drukfout te doen?

De 2de Stanza zegt tot Maria:

Zoo'n adel hebt Gij der natuur gegeven
Des menschen, dat haar Schepper 't niet versmaadde
Zich eens uit haar zijn stoflijk kleed te weven.

Der mensch'lijke natuur hebt Gij gegeven
Zoo'n adel, dat haar Schepper 't niet versmaadde
Zich zelv' uit haar zijn Stoflijk kleed te weven.

Betreffende de 4de strofe zij het ons geoorloofd twee vragen te stellen:

Ons zijt ge een middagtoorts te dezer stede
Door (?) menschenmin; den sterveling op aarde
Deelt Ge U als levensbron der hope mede.

O vrouw, zoo groot zijt Ge en van zulk een waarde
Dat wie genâ wil en niet U gaat smeeken
enz.

Zij dit nu voldoende ten bewijze van wat wij hierboven aanstipten. Onze ruimte laat ons niet toe nog meer voorbeelden aan te halen; en wat we ook al zouden kunnen aanhalen, het zou niemand recht geven minder te denken van de vertaling van Mr. Bohl, dan wel, dat hij ons het moeilijkste en beste leverde van allen die ten onzent over Dante schreven.

J. W. BROUWERS.

Mededeelingen.

Aan graaf Ulrie de Vieil-Castel, die voor de Fransche regeering eene artistieke zending naar Japan vervult, werd opgedragen de Japansche regeering voor te stellen een tractaat, tot ruiling van Fransche en Japansche kunstvoorwerpen. De Fransche regeering schreef ook den Japanschen Minister van Buitenlandsche Zaken daarover, en thans is eene overeenkomst dienaangaande tot stand gekomen.

Door den heer mr. B. J. H. van Blaricum te Utrecht zijn ten behoeve van het depôt der oude Rijks-archieven in Noord-Brabant ten geschenke aangeboden: zeventien schepenacten, waarvan er zestien inhouden eene vestiging of overdracht van erfrenten en erfpachten. Van deze zijn er dertien gepasseerd ten overstaan van schepenen van Oirschot: in 1350, 1356, 1357, 1358, 1372, 1377, 1282, 1388, 1397 en 1400; twee ten overstaan van schepenen van Eersel in 1358 en 1378 en en één ten overstaan van die van Helmond in 1366. Eene acte, ten overstaan van schepenen van Mierlo in

1391 gepasseerd, bevat eene overdracht van eene nalatenschap. Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Het plan om te Edinburgh eene Schotsche nationale portretten-galerij te stichten, vordert goed. Verleden jaar schonk een onbekende £ 10,000, en de regeering gaf toen evenveel. Nu heeft dezelfde onbekende nog eens £ 20,000 geschonken voor een gebouw, en de regeering £ 5000 voor aankoop van grond.

Op 29 Sept. a. s. zal te Madrid het 7e internationale letterkundige Congres worden gehouden. Ook daar weder zal de wetgeving op den letterkundigen eigendom in alle landen een voornaam punt van behandeling zijn, en tevens over de hervorming van de *Association littéraire internationale* worden beraadslaagd. Als prijsvraag is uitgeschreven eene verhandeling over *Du sentiment de l'honneur; son expression dans la littérature des autres pays*. — Nederland zal op dit congres in het comité d'honneur vertegenwoordigd worden door prof. T. M. C. Asser en den heer A. G. C. van Duyl.

Goethe's brieven, die door Fr. Strehlke in afl. werden uitgegeven, zien thans in flinke deelen, meer dan 9000 brieven inhoudende, bij Hempel te Berlijn het licht. De prijs van het complete werk is 27 Mark.

Graaf Beust, de vroegere eerste minister in Oostenrijk, zal zijne gedenkschriften in het licht geven bij Cotta te Stuttgart. Tegelijkertijd zal eene Fransche editie bij Plon te Parijs verschijnen.

Men is bezig met de bezorging der uitgave van een *Chineesch Conversations-lexicon*, waaraan honderden van de geleerdste Chineezers werkzaam zijn. De titel van dit werk, dat meer dan duizend deelen zal bevatten, luidt: » *Van de oudste tijden tot aan den tegenwoordigen tijd.* »

Door den » *Plattdeutschen Verein* » te Berlijn wordt een bundel platduitsche liederen uitgegeven, die volgens » *Das Magazin* » zeer gelukkig gekozen zijn. Alleen zou dit blad wenschen, dat het fraaie gedicht van Klaus Groth, » *Min Modersprak*, » den bundel opende, in stee van midden onder de andere verzen eene plaats in te nemen.

Italiaansche leestafel.

Poëzie.

Diario Dantesco, tratto dalle opere minori. Scena. P. 212, pr. L. 1,50. Eene bloem uit Dante, voor elken dag van het jaar.

L'Arpa di Sion; of Bijbelsche Harmoniën, door Alf. Vercillo. Cosenza. P. 144.

Le Catacombe romane. Poema di Francesco Massi. Roma P. 132 Pr. L. 3,50.

Il Gesù fanciullo. Poema di Tommaso Ceva, dal latino in ottava rima tradotto da Mons. Can. Gobbato. Treviso. P. 222.

Alla Vergine Immacolata, Regina del Santo Rosario. Virenza. p. 46.

S. Francesco Poeta e le sue poesie. Studio del P. Bonaventura da Sorrento. P. 74.

Trionfi e Sconfitte. — *Opere teatrali* del P. Biagio Maria La Leta. d. C. d. G. Vol. 1e en 2e Modena, 1884. In 16 di p. 232—212.

Het eerste bundeltje bevat drie tooneelstukken, waarin de Eerw. schrijver ten tooneele voert: 1^o een zegepraal van den Godsdienst; 2^o een zegepraal van de vaderlandsliefde; 3^o een zegepraal van de vriendschap.

In het nu verschenen tweede bundeltje ontvouwt ons de tooneelkundige Jezuiet drie andere triomfen:

1^o Triomf der Onschuld, bij het eedgespan van den prefect Theodoros Santabarenos tegen *Prins Leo*, zoon van Keizer Basilius;

2^o Triomf der dapperheid, in *Richard van Norfolk*, en

3^o Triomf der getrouwheid in *Frederik Gonzaga*, markies van Castiglione, tegen zijn trouweloozen mededinger Graaf Roberto van Peschiera.

Onder alle opzichten worden deze drama's hooggeprezen, en aanbevolen.

Fiori di Poesia antica e moderna per lo studio letterario nelle scuole e negli Istituti femminili, per R. T. Firenze, Manuelli, p. 388 Pr. L. 2,50.

Poesie italiane, del P. L. Mariù. Napoli P. 252. Pr. L. 3.

Nog zij gemeld dat pas is verschenen:

Pompeo in Egitto, (Roma Befani. 1884. P. 66.) Onuitgegeven treurspel geschreven door Giacomo Leopardi, toen hij 15 jaren oud was.

ADVERTENTIËN.

Jurisprudence.

CATALOGUE DE LIVRES

SUR LE

Droit privé, public, pénal. commercial, canonique et international;

Sur l'économie politique, la diplomatie etc.

En vente aux prix marqués

CHEZ

FREDERIK MULLER & Co.

AMSTERDAM,

Doelenstraat 10.
1884.

DE STICHTING

VAN

's Hertogenbosch in 1185

DOOR

J. C. A. HEZENMANS.

's Hertogenbosch. G. MOSMANS.

Les 50 dernières années de l'ancienne

UNIVERSITÉ de LOUVAIN

1740—1797.

Essai historique, suivi d'une notice biographique sur l'avant-dernier recteur magnifique Pierre Théodore Verhaegen,

PAR

ARTHUR VERHAEGEN.

Liège, Société bibliographique Belge, rue Nagelmackers, 2.

Gand, Typogr. S. LELIAERT, A. SIFFER et Cie.

1884. Beau vol. p. 568.

ELECTRISCHE GELEIDINGEN

OVER

Erven van anderen.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

DOOR

ANTONIUS MARIA ALOYSIUS SMITS.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, *franco* per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Praelectionum philosophiae Scholasticae brevis Conspectus auctore J. van der Aa S. J. Dr. A. Dupont — Dr. Kern's Geschiedenis van het Buddhisme in Indië. II. S. van den Anker. — Elf onuitgegeven Fransche brieven van Hugo Grotius. — De Mosasaurus te Canne bij Maas-tricht. B. — Fransche Leestafel. — Hoogduitsche Leestafel. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Beoordeelingen in Tijdschriften. — Advertentiën.

Praelectionum philosophiae scholasticae brevis Conspectus auctore J. Van der Aa S. J. Liber primus, Logica. Lovanii. Carol. Fonteyn.

Elk nieuw hand- of leerboek der filosofie begroeten wij telkens met ingenomenheid, omdat hetzelfde de steeds toenemende belangstelling bewijst in eene wetenschap waaraan onze tijd groote behoefte heeft. Zonder filosofie blijft al ons weten onvolledig en stukwerk, zonder haar brengen ons de schoonste ontdekkingen en de grootste vorderingen op natuurkundig gebied geen stap verder tot de laatste en hoogste oorzaken der feiten, welker kennis alleen s'menschen geest kan voldoen en ten eenemale bevredigen. Deze behoefte en den krachtigen invloed der filosofie op den bloei van alle wetenschappen heeft de Paus begrepen toen hij de Katholieken zoo dringend vermaande tot de studie der oude filosofie terug te keeren en hare beginselen op de vragen van den dag toe te passen. Sedert deze vermaningen hebben kundige mannen handen aan het werk geslagen om de middeleeuwsche wijsbegeerte, die in den H. Thomas haar glanspunt bereikte, zooveel mogelijk populair en aan ieder ontwikkelde toegankelijk te maken. Met het oog op de moeilijkheden aan de zaak verbonden en de hinderpalen en vooroordeelen welke zij ontmoet, is het onze plicht iedere bijdrage welkom te heeten en te ondersteunen.

De Eerw. P. Van der Aa, leeraar der wijsbegeerte in het College van het gezelschap van Jesus te Leuven, volgt het goede voorbeeld van velen zijner ordensgenooten en geeft onder bovenstaanden titel het eerste gedeelte van zijn leerboek in het licht.

De *Logica* beantwoordt volkomen aan het doel door den schrijver in de Inleiding verklaard; hij wil een kort, bondig en duidelijk overzicht leveren van de verschillende deelen der filosofie; zonder veel gewicht te hechten aan nuttelooze en verouderde vraagstukken, behandelt hij met zorg de stellingen en beginselen welke met de thans heerschende dwalingen in verband staan. Aanhalingen en teksten van andere schrijvers laat hij wijselijk bij zijde, want de filosofische kennis steunt niet op het gezag van den meester, maar op redelijke gronden; daarom moet de student zich gewennen aan eigen denken en redeneeren om tot eene wetenschappelijke overtuiging te komen; het veel

lezen leidt tot verwarring van begrippen en vormt de gevaarlijke halfgeleerden, wier getal in onze dagen legio is. Iedereen zal den schrijver gelijk geven wanneer hij zegt: »Sit nempe discipulus *vir unius libri* tenax et studax, sit professor *vir omnium librorum* collex et iudex.«

Het eerste gedeelte der *Logica* (p. 34) ontvouwt op eene duidelijke en korte wijze de noodzakelijkste regels der redeneerkunde. Het tweede gedeelte is gewijd aan de *Logica objectiva* (p. 140) of het onderzoek naar de natuur, het bestaan, de bronnen en den toetssteen der zekere kennis. Dit gedeelte zeer belangrijk op zich zelve, omdat het de grondslagen legt waarop het geheele filosofisch gebouw rust, en nog meer belangrijk wegens de thans heerschende dwalingen, welke van het scepticisme uitgaan of tot het scepticisme leiden, wordt in al zijn onderdeelen met de meeste zorg en scherpzinnigheid behandeld. De geleerde schrijver heeft het benijdenswaardige talent zijne begrippen nauwkeurig en helder uit een te zetten, zijne bewijzen in alle hunne kracht voor te stellen, en de opwerpingen met twee woorden te ontzenuwen. Men leze om zich te overtuigen de wederlegging van het Ontologisme (p. 80), van het Kantiaansch stelsel (p. 87), de verhandeling over de Inductie (p. 96), over de Evidentie (p. 121).

Het boek zij allen vrienden der filosofie, aan professors en leerlingen, als eene zeer nuttige en zaakrijke Handleiding bij de lessen aanbevolen.

DR. A. DUPONT.

DR. KERN'S

Geschiedenis van het Buddhisme in Indië.

II.

Dr. Kern behandelt, gelijk wij zagen in het derde boek de *Sangha* of buddhistische Kerk. Het vierde boek is van bladzijde 226 tot 456 gewijd aan de *Kerkgeschiedenis* van het Buddhisme. In de eerste plaats bespreekt de schrijver de bronnen en de *tijdrekening* van het eerste tijdvak tot Açoka. De buddhistische Kerk begint haar tijdrekening na het Nirwāna of den dood van den Buddha, en vrij algemeen stelt men den regeeringstijd van Açoka ruim eene eeuw na 't Nirwāna. Açoka nu regeerde ongeveer 250 jaar voor onze jaartelling. Dat het Buddhisme als kerk, als geordende geestelijke orde toen bestond, blijkt uit verschillende edicten van dien Koning, die ons echter in geen een deele leeren *wanneer* en *hoe* het Buddhisme zich tot eene georganiseerde geestelijke orde, d. i. tot Kerk, heeft ontwikkeld.

Sedert het regeeringstijdperk van Açoka, den zoon

van Bindusâra en den kleinzoon van Candragupta, tot op wiens tijd, gelijk wij boven vernamen, de tijdrekening in alle bronnen onbruikbaar is, staan den geschiedschrijver van het Buddhisme overvloediger en zekerder bronnen ten dienste.

In zijne edicten heeft die Koning onvervalschte oorkonden nagelaten, en de inschriften welke hij op rots-wanden en steenen zuilen liet griffelen op verschillende plaatsen van zijn wijduitgestrekt gebied, zijn mede van onschatbare waarde voor de kerkgeschiedenis van het Buddhisme. Toch moet, wie de voornaamste feiten van Açoka's regeering en de hoofdtrekken van zijn karakter wil opsporen, de toevlucht nemen, zegt de schrijver, tot berichten »die of uiterst schraal zijn, of al de kenmerken van onbetrouwbaarheid vertoonen.« En geen wonder. Alles is doorgelicht met legenden omtrent zijne jeugd en bekeering, met romantische verhalen omtrent zijn laatste levensjaren. Dan niettegenstaande dit alles bewijzen die berichten duidelijk dat de buddhistische kerk met haar monnikenorde, met haar kloosters, kluizen en tempels, niet alleen bestond, maar ook tot grooten bloei kwam onder den »vromen« koning Açoka, die volgens de legende ten behoeve van den godsdienst en de geestelijkheid 960 millioen gouds heeft besteed en wiens naam in alle buddhistische landen straalt met onverzwakten luister. Men heeft Açoka meermalen vergeleken met Constantijn den Groote »en inderdaad, zoo schrijft Dr. Kern, zijn de punten van overeenkomst talrijk en treffend, al zijn beide in talenten en staatsbeleid op verre na niet op één lijn te plaatsen.« Hoe onbeduidend en kinderachtig Açoka ook is, vergeleken met den Romeinschen keizer, »een bekwaam veldoverste en krachtig regent... bij zijne geloofsgenooten heeft de eerste nog meer aanspraak op de dankbaarheid dan de laatste bij de Christenen.« Wij nemen dit laatste aan zonder het toe te geven.

Gedurende het tweede tijdvak, dat loopt van Açoka tot Kanishka en zeer belangrijk is voor de ontwikkelingsgeschiedenis der buddhistische kerk, zette deze de pogingen van Açoka om in en buiten Indië het Buddhisme te verbreiden, met ijver voort, en zij zond hare zendelingen, onder anderen, naar Ceilon, dat de leer van den Buddha aannam. In dit hoofdstuk staat de schrijver vrij lang stil bij de berichten der kronieken nopens den canon van gewijde teksten en de opteekening er van. Wanneer de drie verzamelingen der heilige boeken opgesteld zijn is niet met zekerheid te bepalen. Reeds in de 5e eeuw na onze jaartelling bestonden zij in het zoogenaamde Pali, een Indisch dialect, welks plaats nog niet met zekerheid is aangewezen, en waarvan alleen zooveel vaststaat dat het niet de taal van Açoka of het rijk van Magadha was. Op welke wijze zijn dan de gewijde teksten, waarvan op Ceilon een commentaar in het Singhaleesch bestaat, van het vaste land naar Ceilon overgebracht? Deze vraag kan alleen beantwoord worden in de onderstelling dat eene redactie van gewijde teksten in het Pali ten tijde van Açoka bestond en, op welke wijze dan ook, op Ceilon kwam met de eerste zendelingen. Doch eens aangenomen doch niet toegegeven, dat de zaak zich aldus heeft toegedragen, hoe dan te verklaren dat men op Ceilon een commentaar op de heilige boeken in het Singhaleesch heeft opgesteld en geen vertaling van de gewijde teksten zelve heeft

gegeven? De quaestie aangaande de oudheid en echtheid der gewijde boeken blijft onbeslist.

Plaatsruimte ontbreekt ons den schrijver te volgen bij de beschrijving van de verdere lotgevallen der kerk in Indië tot op Kanishka. Nog een paar woorden slechts over her derde tijdvak, d. i. van Kanishka tot aan het einde der middeleeuwen. In dit tijdvak volgt op Ceilon de eene ketterij na de andere, een tijd van beroering in de kerk ontstaat, waardoor haar eenheid wordt verbroken en daarna weder hersteld. De toestand op Ceilon was dan ook treurig en het land was door vreemde overheersching in een poel van ellende gezonken. De bewoners van Ceilon, zoo klaagt een kroniekschrijver, waren wanhopig verdorven geworden... en de ondeugden der goddeloozen waren tot zulk een graad gestegen dat als een straffe des hemels een koning, met name Mâgha, uit Kalinga een inval deed met een sterk leger dat allerwegen verwoesting verspreidde en den godsdienst onderdrukte. Deze gewelddadigheden hielden ruim 20 jaren aan, tot omstreeks 1250, toen de inheemsche heerschappij en de godsdienst werden hersteld, de verwoeste heiligdommen herbouwd. De geschiedenis der kerk gedurende de 250 volgende jaren tot aan de komst der Portugeezen in 1505 levert weinig meldenswaardig op. Nog bespreekt de schrijver de inwendige geschiedenis der Indische kerk, de vier wijsgeerige scholen, den stand der partijen in de 5e eeuw, het bloeitijdperk der buddhistische scholen en haar verval, het tantrisme en de tooverkunst en meer andere hoogst belangrijke onderwerpen die wij alleen bij naam kunnen noemen.

Ten slotte tracht Dr. Kern zooveel mogelijk in tijdrekenkundige volgorde, de feiten te vermelden, die geschikt zijn om over de uiterst gebrekkig bekende uitwendige geschiedenis der Kerk eenig licht te verspreiden. Hij beschouwt daartoe de lotgevallen der kerk in verband met staatkundige gebeurtenissen, met vorstelijke en andere begunstigers, met het eerste vijandig optreden der Arabieren. Hij bespreekt vervolgens haar in een uitwendig verval, de verovering van Magadha door de Mohammedanen, den toestand der kerk in Kashmir tot aan het begin der muzelmansche heerschappij, het einde der Hindusche heerschappij in Orissa en de overblijfselen van het Buddhisme in Nepâl. Daarna volgt de eindbeschouwing van het werk dat wij besluiten, zegt de schrijver, »met dankzegging aan den welwillenden lezer die ons tot hiertoe heeft willen volgen.«

Wij behooren tot de welwillende lezers; wij zeggen op onze beurt onzen beroemden Indoloog dank voor het uitstekend en geleerd werk dat hij ons over de *Geschiedenis van het Buddhisme in Indië* heeft geschonken, en niet minder voor de onpartijdige wijze waarop hij zijn onderwerp, voor vele halfgeleerden een wapen tegen den geopenbaarden godsdienst, het Christendom en de katholieke Kerk, heeft behandeld.

Voor de lezers van »*De Wetenschappelijke Nederlander*« nog een paar opmerkingen.

Het ascetisme en het kloosterleven zijn natuurlijke levenswijzen voor den mensch, beantwoordend aan bepaalde behoeften van het menschedom. Geen wonder derhalve dat wij ze in het Buddhisme aantreffen. Doch wat te verwonderen is, is dat sommige geleerden geen onderscheid maken tusschen het ascetisme en het kloosterleven in het Buddhisme en in het Catholicisme. In het

Catholicisme zijn zij tot het bovennatuurlijke verheven, terwijl zij in het Buddhisme zuiver natuurlijk zijn.

Een tweede opmerking betreft het maatschappelijk nut van de buddhistische kloosterlingen en hun maatschappelijke stand.

Het maatschappelijk nut kan tot twee dingen worden teruggebracht; het vaarwelzeggen aan en het verachten van de rijkdommen en de gelegenheid aan de leeken gegeven den monniken aalmoezen te schenken.

Wat aangaat hun maatschappelijke stand dient opgemerkt dat de monnikenstand in het Buddhisme zeer afhankelijk is van het burgerlijk gezag. De buddhistische monniken maken volstrekt geen pretentie te spreken in den naam van een God die boven de koningen staat, en dezen hunne plichten voor te houden. Zij vragen maar één ding dat men hen n.l. vrij late in het volgen hunner regelen. Daar nu de monnikenorde in het Buddhisme beziel is met een sterken geest van propagande, zoo is zij een nuttig werktuig in de handen van de soevereinen die van haar dan ook, gelijk uit de geschiedenis te over blijkt, een trouw gebruik hebben gemaakt ter vestiging, handhaving en uitbreiding van hun macht en gezag.

Deze korte opmerkingen maakten wij alleen ter voorcoming van verkeerde oordeelvellingen bij den lezer over de levenswijze van alle asceten en monniken in Oost en West, in vroeger en in later tijd, m. a. w. van de ware en valsche monniken.

S. VAN DEN ANKER.

Elf onuitgegeven Fransche brieven van Hugo Grotius

te vinden, is een geluk dat den *Vicomte de Caix de Saint-Aymour* te beurt viel, die nu ook anderen het genoegen schenkt kennis te mogen maken met de nu pas ontdekte documenten; hij deelt ze mede onder den titel van: »*Notices sur Hugues de Groot (Hugo Grotius), suivies de lettres inédites.*« Het weekblad van het Recht, mocht hier wel de prémisses hebben en spreekt over dit te Parijs bij Charavay frères verschenen boekdeeltje als volgt:

»Ofschoon de levensschets van den Nederlandschen geleerde blijkbaar slechts dient tot inleiding voor de onuitgegeven brieven, door den schrijver in Frankrijk ontdekt, mag aan de schets zelve de lof niet worden onthouden, dat zij ons zoo beknopt en volledig mogelijk met de grootste nauwkeurigheid het beeld van het bedrijvig leven van den staatsman voor oogen stelt en vooral het aandeel, dat De Groot als Zweedsch gezant te Parijs, tijdens de minderjarigheid van Koningin Christina, aan den dertigjarigen oorlog heeft genomen. Blijkbaar is de schrijver van groote bewondering vervuld voor den genialen man, wiens geboortedag ten vorigen jare met zooveel geestdrift werd herdacht, ofschoon hij eenigszins te ver gaat, wanneer hij schrijft: »*par les fonctions qu'il remplit, son histoire se confond intimement avec celle de la Suède pendant les premières années de la reine Christine; enfin, par son origine et par le long séjour qu'il fit parmi nous. — et nous pouvons ajouter, par l'affection qu'il portait au pays d'où venaient ses aïeux et par ces mystérieuses affinités qu'une forte race ne perd pas en se transportant dans une autre résidence — par tout cela, Grotius est certainement des nôtres.*« Het zal geoorloofd zijn hier

te herinneren dat, welke sympathie Grotius ook steeds voor Frankrijk en de Fransche natie (uitgezonderd den heerschzuchtigen Richelieu) gekoesterd heeft, zijne voorliefde steeds aan het land zijner geboorte verzekerd bleef, waarheen hij zelfs wenschte terug te keeren toen eene schipbreuk, nadat hij Zweden had verlaten, de vermoedelijke oorzaak was van de krankte, die hem binnen weinige dagen ten grave sleepte. Trouwens, het overgrootvaderlijke Fransche bloed — Cornille de Cornets was de overgrootvader van Hugo de Groot van vaderszijde — dat hem nog in de aderen vlood, was door de vermaagschapping met drie Nederlandsche geslachten zeker niet zóó krachtig meer, dat om die reden de Fransche schrijver zou kunnen beweren *Grotius est certainement des nôtres.*

De brieven, welke tot dusver van Grotius het licht zagen, waren alle — dit blijkt uit de *Bibliographia Grotiana* van den bibliothecaris der Amsterdamsche universiteit, Rogge — in het Latijn geschreven; den eenigen Franschen brief van De Groot, die tot dusver werd uitgegeven, vindt men in de Haarlemsche verzameling (1806) onder No. XXI en is van Februari 1636. Het is den heer de Caix de Saint Aymour gelukt in de Nationale Bibliotheek te Parijs en in het Ministerie van Buitenlandsche zaken aldaar, elf onuitgegeven brieven in de Fransche taal van De Groot te vinden. De nasporingen van den schrijver in de Nationale Archieven in Frankrijk zijn onvruchtbaar gebleven. De vijf brieven, die de schrijver in de Nationale Bibliotheek heeft gevonden, dagteekenen alle van 1632 en behooren dus tot het kommervolste tijdvak van Grotius; de zes andere, die hij in de archieven van het Ministerie van buitenlandsche zaken vond, hebben tot het bedrijvigste deel van het staatkundig leven van den Zweedschen gezant betrekking. Zij zijn alle gericht aan den minister Bouthillier de Chavigny, met wien De Groot de gewoonte had de hem toevertrouwde zaken gemeenschappelijk te behandelen. Men zal deze brieven lezende, hun gewicht vooral uit een diplomatiek-geschiedkundig oogpunt niet kunnen ontkennen. Wij laten het aan onze geschiedvorschers over te onderzoeken in hoever deze brieven eenig nieuw licht werpen op de verhouding tusschen Frankrijk en Zweden gedurende den dertigjarigen oorlog en in hoever ook De Groot heeft medegewerkt om de betrekkingen tusschen de beide landen te versterken.

Onder de vele bijzonderheden, die wij in deze brieven hebben ontmoet, trof ons vooral een *post scriptum* in den brief »le 5 d'avril 1631«, waar De Groot schrijft: *Les marchands icy s'occupent à obtenir des privilèges es immunités pour sécher ce grand lac que vous verrez en la carte d'Hollande entre Haerlem et Leiden, portant le nom desdites deux villes. Je ne croy pas que jamais les mains des hommes ayent entrepris un tel changement en si grand espace.*«

De uitgever teekent hierbij aan: »*Il est intéressant de constater que dès cette époque on s'occupait du dessèchement de la »mer d'Harlem«, qui ne fut exécuté que deux cents ans plus tard, en 1840 et années suivantes.*« Hoevele eeuwen zal men, als men dit leest, wel niet mogen wachten alvorens een veel uitgebreider werk, de droogmaking der Zuiderzee, zijn beslag zal hebben erlangd!

De Mosasaurus te Canne bij Maastricht.

Dat de omstreken van Maastricht — en hoe verre strekken zij zich niet uit? — eens een deel van den bodem eener wereldzee uitmaakten, is een voorhistorisch feit, bewezen door hetgeen men daar in den schoot der bergen verscholen vindt. Nu pas vond men er weer, op den linkeroever van het rivierveld dat uit het Walenland komt aankabbelen onder den naam van Jaer en hier in Limburg de Jeker en ook wel eens de *Geer* genoemd wordt, te Canne, bij Maastricht, in de mergelgroeven, ongeveer 400 voet onder den bergrug het geraamte van een zeemonster.

Op het einde van de vorige eeuw werd een soortgelijk exemplaar in den Sint-Pietersberg ontdekt door den heer Theodoor Joannes Godding, Kanunnik van Sint-Servaas. Men heeft destijds aan die fossale krokodil den naam gegeven van *Mosasaurus*, omdat de Maas, Mosa, zooal niet de wieg, dan ten minste het graf van dit voorhistorisch wezen geweest is in haar dal, in haar bergen bij Maastricht. Dat exemplaar werd naar Parijs gezonden. Het nu door een blokkeerder gevonden is reeds aangekocht voor het Staats-Museum te Brussel.

In vier zware mergelblokken die uitgezaagd waren, zaten de overblijfsels van het zeedier vast. Men zag er de rugwerfzels en de kaken eenigszins verspreid in den mergel liggen. De talrijke wervels waren wel wat verplaatst, maar duidelijk was het te zien, dat ze deel hadden gemaakt van een en 't zelfde exemplaar. De kakebeenen, 50 centimeter lang, waren voorzien van 32 driehoekige tanden, scherp bijlopende en zwart van kleur: 8 dezer tanden wapenden de twee zijden van elke kaak. Het geheele dier schijnt een lengte te hebben gehad van twee en een halven meter, waarvan de kop een vierde schijnt te hebben ingenomen. Het heeft veel van den vorm onzer hagedis en is een bijzonder krokodilsoort. Het werd aangekocht voor 600 fr.

B.

B.

Fransche leestafel.

Le Catholicisme et la raison, ou théologie de l'esprit, par l'abbé *Felix Lenoir*. 1 vol. in 18 Jésus de XIII—346 pages, 1883. Paris, Palmé. 3 fr. 50.

Dit werk is het tweede van de *Etudes d'apologétique contemporaine* door den Eerwaarden heer *Lenoir* ondernomen. Ook in dit boek heeft de gewijde schrijver zich op uitmuntende wijze van zijne taak gekweten. Of schoon zijne conclusies ons nu en dan wat voorbarig voorkomen en zijne argumentatie niet altijd sluit, bezit dit werk een flinken gedachtengang en kunnen wij het als een zeer belangrijke verschijning op apologetisch gebied aanbevelen.

La Chevalerie par *Leon Gautier*, Professeur à l'Ecole des Chartes. 1 vol in 4^o de 700 p. illustré, 1884. Paris, Palmé. Prix 25 francs.

Een echt christelijk boek! De ridderlijke waardigheid, zegt de schrijver, is de christelijke vorm van den militairen staat; de ridder, dat is de christelijke soldaat.

Een warme gloed heerscht in het gansche werk. » Wie dit boek leest, « zegt Paul Lallemand, » wordt beter patriot en beter Christen. «

Annuaire du petit seminaire de Saint Pé. Bagnère, Léon Peré. — 9 vol in 18.

Eene merkwaardige verzameling van gewichtige documenten, waarop wij gaarne de aandacht vestigen.

A travers la littérature Anglaise: Maximes et pensées extraites des oeuvres de 309 auteurs de langue anglaise, par *Louis Juillard*. Un vol. grand in 8^o de 371 pages sur papier de Hollande. 1883. Paris, Ollendorff, Prix 10 francs.

Essai des droits et devoirs de la famille et de l'état en matière d'enseignement et d'éducation, par l'abbé *Crozat*. Ouvrage couronné par l'académie des sciences morales et politiques; augmenté d'une étude complémentaire sur les droits et les devoirs de l'Eglise en la même matière. 1 vol. in 8^o XV—554 pages, 1883. Paris, Pedone-Lauriet, Oudin. 6 Francs.

Mémoires historiques, sur l'invasion et l'occupation de Malte par une armée française en 1798, par *Pierre Jean Louis Marie Doublet*, Chef de la Secrétaire française du Grand-Maitre, publiés pour la première fois par le comte de *Panisse-Passis* avec un portrait de l'auteur. 1 vol. in-12 de VII—423 p. 1883. Paris, Firmin-Didot Prix 3 fr. 50.

Deze gedenkschriften, langen tijd verborgen in de familiepapieren van den geachten uitgever, zijn ten laatste in druk verschenen. *Doublet* heeft zich in dit werk ten taak gesteld door feiten te bewijzen dat de overgave van Malta, ten tijde van den Franschen inval, niet door verraad is geschied; hij pleit hoofdzakelijk voor de onschuld van den ongelukkigen *Hompesch*, de laatste grootmeester der orde.

Histoire de Madagascar, ses habitants et ses missionnaires, par le P. *de la Vassière*, de la compagnie de Jésus. 2 volumes in 8^o de XII—520—486 pages, 1884. Paris, V. Lecoffre. Prix: 12 francs.

Wie belang stelt in de godsdienstige en politieke quaestie van Madagascar, koope dit werk. De schrijver heeft er 20 jaren doorgebracht en heeft er zoowel de strooien verblijven van den slaaf en de leemen hutten van den melaatsche, als het steenen paleis der Koningin bezocht, zoodat hij van zich zelf kan zeggen, hetgeen hij in den mond legt van een zijner getuigen: » al wat ik zeg, heb ik met mijn oogen gezien of hebben geloofwaardige personen mij verhaald. « Overigens schrijft hij niet alleen om te amuseeren. De Missionaris van Jesus Christus neemt voor zoo iets luttels de pen niet in de hand; hij schrijft om een heilige plicht te volbrengen en om aan hen, van wien de toekomst van het Catholicisme in Madagascar afhangt, nuttige wenken en lessen te geven.

Behoeven we nog meer ter aanbeveling van dit schoone en degelijke werk te zeggen? Immers niet!

Hoogduitsche Leestafel.

Sixtus IV. Und die Republik Florenz, Von Dr. *Erich Franz*, Regensburg, Manz, 1884.

Bovengenoemd werk is zeer geschikt een diepen blik te doen slaan in den hoogst onaangename partijtwist. Niet dan na een degelijk en moeitevol onderzoek is het den schrijver gelukt een helder licht te verspreiden in den twist der partijen in het genoemde land. Wij recommandeeren dit boek aan alle vrienden van onpartijdig geschiedenis-onderzoek.

Entstehung und Zweckbeziehung des Lukas-evangeliums und der Apostelgeschichte von H. J. Litzinger, Dr. theol., Essen, Halbeisen.

Wij kunnen dit werk warm aanbevelen, het zal ook met vrucht door leeken kunnen gelezen worden. Het boek is opgedragen aan Mgr. Dr. Carl Von Hefe (leermeester van den schrijver) Bisschop van Rattenburg, als feestgeschenk bij gelegenheid van diens vijfzigjarig Priesterjubilé.

Mededeelingen.

Bij Frederik Pustet te Regensburg zal eerlang verschijnen eene levensbeschrijving in het Duitsch van wijlen onzen beroemden landgenoot pater Bernard. Het werk is geschreven door een zijner Ordebroeders, den Duitschen Redemptorist G. Schepers.

De Oostenrijksche Regeering doet zeer veel voor het onderhouden der gedenkteeken van bouwkunst uit alle tijden, die over de geheele monarchie verspreid zijn. Zoo deed dr. Von Helfter, de voorzitter van de »hoofdcommissie tot onderhoud van oudheden en gedenkteeken«, onlangs eene mededeeling van desommen, die voor de restauratie van verschillende gebouwen door de Regeering toegestaan zijn. Van klassieke overblijfsels zijn in de eerste plaats te noemen de Dom en diens klokketoren (campanile) te Spalato, waarvoor in het loopende jaar f 45,000 uitgegeven werd. De Augustustempel en de arend te Pola, de oudheden te Salona en Aquileja en de Romeinsche overblijfsels der stad Carnutum (het tegenwoordige Petronell), waar Marcus Aurelius stierf, staan op 't budget met f 4300. De voornaamste gebouwen uit de middeleeuwen, tot welker restauratie de regeering hare ondersteuning verleent, zijn de domkerken van Parenzo en Trente en daarnaast de Dom te Praag; voor deze laatste alleen werd de subsidie dit jaar met f 20,000 verhoogd.

De uitgave wordt aangekondigd van een *Tijdschrift voor Posterijen en Telegraphie*, onder redactie van den heer B. J. R. Engelbregt, directeur bij Posterijen en Telegraphie, met medewerking van onderscheidene ambtenaren bij post- en telegraafdienst.

Van prof. Friedr. Delitzsch te Leipzig, den bekenden assyrioloog, is een nieuw boek verschenen, onder den titel: *De taal der Kosseeërs*. Door dit werk

wordt wederom eene nieuwe taal in het oude spijkschrift aan grootere kringen bekend gemaakt. De Kosseeërs, in de inschriften Kassi genoemd, bewoonden de bergen in het oosten van Babylonië en noordwestelijk van Susianië. Door de klassieke schrijvers worden zij als een ruw en barbaarsch volk geschilderd, doch een deel van hen veroverde Babylon en gaf daaraan eene lange dynastie van koningen. Er bestaan inschriften, die de Assyrische vertaling van deze Kosseesche koningsnamen bevatten, en prof. Delitzsch heeft thans een zeer gewichtig inschrift openbaar gemaakt, waarin Kosseesche woorden, met hunne Assyrische vertaling voorzien, te vinden zijn. Hierdoor is het bewezen, dat de Babyloniërs ook in het bestudeeren van andere talen, behalve van het Accadisch, belangstelden. Prof. Delitzsch beproeft, met hulp van dit materiaal, de taalkundige stelling van het Kosseesch te bepalen, en brengt tegelijkertijd bijeen, wat er van de gedenkteeken, de geschiedenis, godsdienst en ethnologie van dit volk bekend is.

Men deelt aan het *D. v. Z.-H.* mede, dat de regeering er in geslaagd is, het levensgroot portret van den admiraal De Liefde, die voor Terheyde sneuvelde, door Bartholomeus van der Helst, voor het rijk aan te koopen uit handen van den heer Rothschild, die zich tijdens de auctie-Van Loon van dit beroemde en historische portret meester maakte. De koopsom bedroeg f 5000. Het schilderij is voorloopig aan het departement van binnenlandsche zaken gedeponneerd, om eerst-daags naar het rijksmuseum te Amsterdam te worden opgezonden.

Sedert eenigen tijd is men in Japan ijverig bezig met de taal te zuiveren van de Chineesche woordteekens, welke daarin sedert onheuglijken tijd worden gebruikt, en waardoor de studie der Japansche taal buitengewoon wordt bemoeielijkt. Voortaan zullen uitsluitend de Japansche letters, 48 in getal, worden gebezigd. Om die verbetering te doen invoeren, ondervindt men echter heel wat tegenkating. Vier vereenigingen voor geruimen tijd te Tokio, de hoofdstad des lands, opgericht, hebben kort geleden de handen ineengeslagen, ten einde met meer klem en hoop op goeden uitslag met gezamenlijke krachten voor de opgevatte taak werkzaam te zijn.

Om de meest gebruikelijke woordteekens der Chineesche taal aan te leeren, zoodat men vlug kan lezen en met gemak zich schriftelijk daarvan kan bedienen, wordt gemeenlijk eene studie van vier à vijf jaren gevorderd. Het aantal Chineesche woordteekens in de Japansche taal door lengte van tijd ingeslopen, is niet gering en men hoopt op den gezonden zin der natie, om de in het werk gestelde pogingen tot zuivering der taal weldra vruchten te zien dragen.

Door den antiquaar J. M. Heberle te Keulen zal daar den 10den September onder den hamer worden gebracht eene belangrijke verzameling kunstwerken van allerlei aard, bijeengebracht door den heer Hugo Garthe. Het samenstellen van den catalogus, die 9466 nummers bevat, duurde bijna 7 jaren, terwijl de geheele verzameling zelve in 40 jaren tijds werd bijeengebracht.

Gedurende de beide voorafgaande dagen zullen ook eenige verzamelingen penningen en boeken over numismatiek worden verkocht.

Prof. Heinrich Grosz te Triest schrijft een werk in drie deelen over alle levende en geleefd hebbende schrijfters van beteekenis. In dit werk zullen verscheidenene portretten, autogrammen en uittreksels uit de werken der beroemde vrouwen voorkomen.

Dr. Schliemann heeft een paar weken in Londen vertoefd; hij zal daar een werk over zijne ontdekkingen te Firyngs uitgeven.

It Selship foar Fryske taal en skriftenkennis te Leeuwarden heeft een *Priisfrage* uitgeschreven, waarbij een prijs van f 50 wordt uitgelooft voor het best gekeurde *historish-romantish forhael út 'e shiednis fen Frijslan*, en een premie van f 20 voor het best gekeurde daaropvolgende antwoord.

Door verschillende bijbelgenootschappen zijn in deze eeuw reeds 150,000,000 bijbels in 226 talen gedrukt en verspreid.

De vereen. tot bevordering van den boekhandel heeft besloten een collectieve tentoonstelling te organiseeren om in Antwerpen in het volgend jaar eene collectie Nederlandsche boeken te laten zien. Tot leden der commissie werden benoemd de heeren G. L. Funke, Tj. van Holkema, J. A. Wormser, W. Bakker te Amsterdam en Jac. G. Robbers te Rotterdam.

In de te Amsterdam gehouden jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels is uit het D. A. Thieme-fonds bekroond de heer P. Louwerse te 's Gravenhage, voor kinderwerken.

Ons werd — zegt het *N. v. d. Boekh.* — ter kennisneming toegezonden: *Das Manuscript, Central-Organ zur Förderung der gemeinsamen Interessen zwischen Verlagsbuchhändlern, Schriftstellern und Redacturen.* Uitgever Gustav Wolf, boekhandelaar te Leipzig. Een, zoover wij weten, nieuw denkbeeld. Of het een vruchtbaar denkbeeld zal wezen? De heer Wolf stelt zich voor: 1. De titels te geven van aan hem ter verkooping toevertrouwde handschriften; waarbij van geleerde eene inhoudsopgave, bij andere, zooveel mogelijk en noodig, aanduiding van de tendenz en verdere wenschelijke aanduidingen. De auteur wordt in het blad zelf niet genoemd en slechts aan ernstige belanghebbenden bekend gemaakt. — 2. Daar een *voornaam en ervaren* schrijver zich voor de redactie beschikbaar heeft gesteld, zoo zal de uitgever door dezen over de waarde der hem toevertrouwde geschriften ingelicht worden en zal ook een uitvoerig oordeel van de eerste vakmannen ingewonnen en in het blad gedrukt worden (welke critieken ook door uitgevers en auteurs op andere wijze weer gebruikt mogen worden). In een bijgaand intekeningblad wordt

nog gemeld dat de auteur deze eerst ter goedkeuring zal mogen inzien, en ook dat er bij overschrijding van zekere plaatsruimte eene zekere som voor betaald moet worden. — 2 Eene lijst voor geplaatste handschriften. 4. Mededeeling van bijzondere quaesties, enz. uit het handelsverkeer tusschen uitgevers en schrijvers. — 5. Briefwisseling.

De kosten komen niet voor de betreffende boekhandelaars of redacteurs, maar worden van de auteurs geëischt; o. a. bij plaatsing van het werk 1 percent van het honorarium, minstens 5 mark.

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek, Godsd.- Gesch.- en Letterkundig Maandschrift. Augustus 1884. De Hiërarchie in de R. K. Kerk. E. Geerdink. — Gedichten van Mgr. C. Broere (Vervolg van Dl. LXXXIV bladz. I. vv.) IX-X-XI-XII. A. M. C. van Cooth. — Liefde voor de wetenschap. H. — Mededeelingen omtrent het teruggevonden „Ondericht der Apostelen.“ C. — In een muziekboek J. L. — Latijnsche Lofzang op den H. Carolus Borromaeus.

Studiën, op Godsd.- Wetenschapp.- en Letterkundig gebied. XVIIde jaargang deel XXIII. afl. 1. I Dreizehnlinden. C. Jonckbloet. — II Hezius en Erasmus. (Eene nalezing op „Dirk van Heeze“) H. J. Allard. — III Jan Holland. Doris en Doortje J. v. N. — IV Het vijftiende eeuwfeest van Augustinus' bekeering. M. Kallen.

Revue générale (Août.) L'œuvre de Meissonnier, par M. Léon Lequime. — Les Grévistes, par M. le Dr. C. Paret. Beethoven enfant. — La vie en Afrique, par le lieutenant J. Becker. — Le royaume des Pays-Bas depuis 1830, par Batavus. — Le nouveau Washington. — Elections sénatoriales du 8 Juillet 1884. Concours.

Journal des Beaux-Arts et de la littérature (No. 15.) 17 Août. Sommaire. Histoire de voleurs et autres. — Revue musicale, par le Chev. van Elewijck. — L'Atelier de M. Guffens. — Rapport sur les travaux de la Commission de la Biographie nationale pendant l'année 1883—1884. par A. Siret. — Société archéol. de Berlin. — Chronique générale. Cabinet de la curiosité. Annonces.

La Civiltà Cattolica. Afl. van 16 Aug. I. Il parlamentarismo. — II. Del principio temporale del mondo. — III. Della potestà giudiziaria della Chiesa. — IV. Del presente stato degli studii linguistici. — V. Della decadenza del pensiero italiano, la poesia. — VI. Rivista della stampa italiana. — I. Leonis X, Pontificis Maximi Regesta, gloriosis auspiciis Leonis D. N. PP. XIII feliciter regnantis, e Tabularii Vaticani manuscriptis voluminibus, aliisque monumentis, adiuvantibus tum eidem Archivio addictis tum aliis eruditus viris, collegit et edidit Ios. S. R. E. Cardinalis Hergenröther, S. Apostolicae Sedis Archivist. — II. Di alcuni lavori pubblicati in Italia sulla Scienza della religione o che ad essa si riferiscono — IV. Le Religioni e la Religione di G. Trezza, prof. nell'Istituto di studii superiori in Firenze. — VII. Cronaca contemporanea.

Stimmen aus Maria-Laach. 1884. 7e Heft. Die päpstliche Encyklika. „*Humanum genus*.“ M. Meschler S. J. — Das Kunstwerk der Zukunft und sein Meister. IX. (Schluss.) Th. Schmid S. J. — „Die Religion“ des Agnosticisme. II. A. Langhorst S. J. — Von Kopenhagen nach Thorshavn, A. Baumgartner S. J. — Molière. V. (Forsetzung) W. Kreiten S. J.

RECENSIONEN. H. J. Schmitz, Die Bussbücher und die Bussdisciplin der Kirche. (A. Lehmkühl S. J. — Justinus Friedeman, Die Bildung und Erziehung der Geistlichen (G.

Schneemann S. J.) — Henri Doucet, *Essai sur les rapports de l'église chrétienne avec l'état romain* (St. Beissel S. J.)

EMPFEHLENSWERTHE SCHRIFTEN. F. Dupanloup *Die Geschichte unseres Herrn und Heilandes Jesus Christus*. Dr. P. Schmalzl, *Die Sacramente des Alten Testaments im Allgemeinen*.

MISCELLEN. Unwissenheit in Katholischen Dingen.

Wetenschappelijke Nederlander 4e Jaargang.

No. 1. In 't Rijksarchief te Maastricht. — Sint Servaas A.o. D. 384—1884. *Jac. Francken Pr.* — Kerkelijke Archeologie. Sleutel van Sint Pieter, gegeven aan Sint Servaas en aan St. Hubertus. De Noodkist van Sint Servaas. De dakbedekking en eene zijde in hare lengte gezien. (Gravure No. III.) Hymni en antiphonae ter eere van den H. Servatius.

No. 2. Casus conscientiae. — De Sicilia Cattolica. — Nieuwe mededeelingen over sommige oude handschriften der navolging van Christus. *V. Becker.* — Filips van Bentinck, heer van Obbicht en Papenhoven. *H. J. Allard.* — Over Noord-Spitsbergen naar de binnen-Poolzee. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

No. 3. Bancroft's Geschiedenis der Vereenigde Staten. 17e uitgaaf IV. *Canada.* — In 340 en in 518 talen en dialecten. *J. W. Br.* — Spiritistische Literatuur. — De 500e verjaring van den sterfdag van Gerardus Groot. — Oratie van professor J. ten Brink. — Pijlspraak der Amsterdamsche Universiteit. — Studiën op Godsdel., Wetensch.- en Letterkundig gebied. 16e jaarg., deel XXII. afl. 3. — Mededeelingen uit Boeken. — Mededeelingen. — Hoog-luitsche Leestafel. — Inhoud van Tijdschriften.

No. 4. Het oudste en rijkste archief der wereld. De studie der geschiedenis: Bilderdijk, Hergenröther en Leo XIII, door *J. W. Brouwers.* — Schets der alg. geschiedenis. 3e deel, van Alf. Brouwers, door *J. A. Alb. Th.* — The history of Mary Stewart bij Claude Nau, with papers from the Secret Archives of the vatican. — De plaatselijke bevoegdheid van den Notaris, Academisch Proefschrift. — La vérité catholique et la paix religieuse. — Louis XVII. — Het tweede deel in folio der werken van *St. Thomas van Aquino.* — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

No. 5. Moraal-Theologie van P. Lehmkuhl *D. L.* — Exposé de la Doctrine Catholique. *J. W. Br.* — Geschiedenis van het Buddhisme in Indië. *S. van den Anker.* — De oefening der Christelijke volmaaktheid *Een R. K. Priester.* — Spicilegium dogmatico-biblicum. *Een oud-Professor.* — Mededeelingen. — Poëzie. — Buitenlandsche Tijdschriften. — Inhoud van Tijdschriften. — Advertentiën.

No. 6. De pneumatologica Deiparentis Assumptione. Dr. *W. v. L.* — Dante-vertaling bij Mr. Joan Bohl. II Paradiso (Het einde kroont het werk) door *J. W. Brouwers.* — Mededeelingen. — Italiaansche Leestafel. — Advertentiën.

In volgende nummers zullen verschijnen beoordeelingen van:

Mr. L. A. J. W. Baron Sloet De H. Ontkommer of Wilgefortis. (Geschiedkundig onderzoek) door Dr. *E. d. B.*

The Metaphysics of the school bij Thomas Harper. London. Macmillan and Co. 1884. 3 vol. 8o. door *Dr. A. Dupont.*

Geschiede der Katholischen Kirche in Schotland von

der Einführung des Ch. bis auf die Gegenwart von *Dr. Alphons Bellesheim.*

Het afscheid der Hertogen van Brunswijk, d. *J. C. A. Hezenmans.*

De Psychosomatica et Pneumatologica Deiparentis Assumptione disquisitiones Alph. M. Jannucci, d. *Dr. A. Dupont.*

Beoordeeling in Tijdschriften.

Aichner, Compendium juris ecclesiastici. (Vering).

Arcopagitica, Schneider. (Funk. Liter. Rundschau, 16).

Atzberger, die Unsündlichkeit Christi (v. Fuchs: Theol.-prakt. Quartalschr. 3).

Beck, Erklärung d. Offenbarung Johannis (v. Schürer: Theol. Literaturz. 15).

Brewer, The Reign of Henry VIII. (Bellesheim. Liter. Rundschau, 16).

Bibliothek, Illustrirte, der Länder- u. Völkerkunde. 1—4 (Hist.-polit. Bl. 94, 3).

Bissel, the law of Asylum in Israel (v. Rohling: Archiv. f. kath. Kirchenr. 4; v. Smend: Theol. Literaturz. 15; v. Strack: Theol. Literaturbl. 30).

Brischar, Innocenz III, und seine Zeit (v. Grube: Liter. Handw. 13).

Brugsch, Thesaurus inscriptionum aegyptiae. II (v. Krall: D. Literaturz. 30).

v. Buchwald, Bisschofs- und Fürstenurkunden (v. Diekamp: Histor. Jahrb. v, 3).

Cochin, les Esperances chrétiennes (v. du Baschamp: Bibliographie cath. Juill.).

Commer, System der Philosophie. 1. 2. (v. Schneid: Theol.-prakt. Quartalschr. 3).

Denis, de la philosophie d'Origène (v. Franck: Journal d. Sav. Juin).

Droste, die Handwerkerfrage (v. Kämpfe: Archiv. f. kath. Kirchenr. 4).

Eraclius, hrsg. von Graef (v. Schröder: Gött. gel. Anz. 14).

Ficker, Herzog Friedrich II., der letzte Badenberger (v. A. Huber: Mittheilgn. d. Inst. f. österr. Gesch. 5, 3).

Freppel, Oeuvres (v. Blanche: Bibliographie cath. Juill.).

Funk, die Echtheit der Ignatianischen Briefe (v. Duchesne: Bullet. crit. 18; v. Nürnberger: D. Literaturz. 31).

Gaszner, Pastoral (v. Bauer: Etud. u. Mittheilgn. a. d. Bened.-Orden. 3).

Geiler's v. Kayzersberg älteste Schriften von Dacheux (v. Lierheimer: Ebl.).

Geschichte der deutschen National-Litteratur, (Muth) Lit. Bund. 16.

Gutberlet, Ethik und Naturrecht (v. Petz: Theol.-prakt. Quartalschr. 3).

Handlücke, die lombardischen Städte unter der Herrschaft der Bischöfe (v. Ficker: Mittheilgn. d. Instit. f. österr. Gesch. 5, 3).

v. Helfert, Maria Karolina von Oesterreich (v. Krones: D. Literaturz. 30).

Hilgenfeld, Ketzergeschichte des Urchristenthums (v. Koffmann: Theol. Literaturz. 15).

Hommel, die semitischen Völker u. Sprachen (v. H. Strack: Theol. Literaturbl. 27).

Janner, Gesch. der Bischöfe von Regensburg (v. Will: Lit. Handw. 13).

Joly, Psychologie des grands hommes (v. Lévêque: Journal d. Sav. Mai).

Jungmann, Aestetik (v. Langer: Christl. Akademie. 7).

Kaulen, Einleitung in die heilige Schrift (v. Grivacky: Stud. u. Mittheilgn. a. d. Bened.-Orden. 3).

Kayser, Aegypten einst und jetzt (v. Schüller: Liter. Handw. 13).

Kölling, Gesch. der arianischen Häresie (v. Möller: Theol. Stud. u. Krit. 4).

Lehmkuhl, Theologia moralis. I (Archiv. f. kath. Kirchenr. 4).
 Lenormant, Monnaies et Médailles (v. v. Fabriczy: Kunat-
 chronik. 39).
 Loserth, Hus und Wiclif (v. Tupetz: Mittheilgn. d. Inst.
 f. österr. Gesch. 5, 3).
 Martin, Description des Mss. grecs rel. au Nouv. Testa-
 ment (v. Restle: Theol. Literaturz. 15).
 Matignon, les Familles bibliques (v. Lebreton: Bibliogr.
 cathol. Juill.).
 Mayer, die Kirchenhoheitsrechte des Königs von Bayern
 (Lit. Centralbl. 32).
 v. Nägeli, mechanisch-physiologische Theorie der Abstam-
 mungslehre (v. Erdmann: Götting. gel. Anz. 14).
 • Pánek, Comment. in epist. S. Pauli ad Hebraeos (v. Schmid:
 Theol.-prakt. Quartalschr. 3).
 Pantaleoni, l'idea Italiana nella soppressione del potere
 temporale dei Papi (Rassegna nazion. 16. Luglio).
 Pesch, die grossen Welträthsel II. (Theol. Literaturbl. 31;
 v. Pohle: Lit. Handw. 13; v. Wehmke: D. Litteraturz. 32).
 Litter. Rundschau No. 16.
 Pitra, Analecta Sacra (v. E. Miller: Journal des Sav. Juin).
 Prutz, Malteser-Urkunden (v. Mühlbacher: Mittheilgn. d.
 Inst. f. österr. Gesch. 5, 3).
 Pünjer, Gesch. der christlichen Religionsphilosophie. II
 (v. Lommatsch: Deutsche Litteraturz. 30).
 Richter, the Literary Works of Leonardo da Vinci (v.
 Brun: Zeitschr. f. bild. Kunst. 10).
 Scheicher, der Clerus und die sociale Frage (v. Kersch-
 baumer: Theol.-prakt. Quartalschr. 3).

Schulte, Urkundenbuch der Stadt Straszburg. III (v.
 Diekamp: Hist. Jahrbuch. v, 3).
 Segesser, Ludw. Pfyffer. 3. 4. (v. Reinhardt: Mittheilgn.
 d. Inst. f. österr. Gesch. 5, 3).
 Staudinger, Roumena (Lit. Centralbl. 32).
 Stieve, Briefe und Acten des 30jährigen Krieges. V (v.
 Hirn: Hist. Jahrb. V, 3).
 Talamo, l'Aristotelismo della Scolastica... (v. Fani: Rassegna
 nazion. 16 Luglio).
 Thalhofer, Handbuch der kathol. Liturgik (v. Bole:
 Theol.-prakt. Quartalschr. 3; v. Schaffra: Stud. u. Mittheilgn.
 a. d. Bened.-Orden. 3).
 Themistor, Bildung und Erziehung der Geistlichen (v.
 Bellesheim: Archiv. f. kath. Kirchenr. 4).
 Thesen, die Haider und Sallzburger, über die Handwer-
 kerfrage (v. Kämpfe: Ebd.).
 Thomas, Francesco da Barberino et la littérature provenç.
 en Italie (Lit. Centralbl. 31).
 Tumminello, Giano Vani, umanista del sec. XVI (Ebd.).
 Uhlhorn, Gesch. der christlichen Liebesthätigkeit im Mittel-
 alter (Theol. Literaturbl. 30).
 Visek, die Civilehe vor dem Forum des Rechts (v. Hirschel:
 Archiv f. kath. Kirchenr. 4).
 Was zieht uns nach Rom? (Hist.-pol. Bl. 94, 1).
 Wiese, pädagogische Ideale und Proteste (v. Sallwürk:
 Götting. gel. Anz. 14).
 Wirthmüller, die moralische Tugend der Religion (v.
 Boredy: Archiv f. kath. Kirchenr. 4).
 Zur Erdkunde, 3 Werke (Schanz. Liter. Rundsch. 16).

A D V E R T E N T I E N .

DE STICHTING
 VAN
 's Hertogenbosch in 1185
 DOOR
J. C. A. HEZENMANS.
 's Hertogenbosch. G. MOSMANS.

Jurisprudence.

CATALOGUE DE LIVRES

SUR LE

Droit privé, public, pénal. com-
 mercial, canonique et
 international;Sur l'économie politique, la di-
 plomatie etc.

En vente aux prix marqués

CHEZ

FREDERIK MULLER & Co.
AMSTERDAM,
 Doelenstraat 10.
 1884.**Voyages et aventures**

DU

Frère Pierre Fardé,Récollé du Convent de Gand,
 d'après les lettres originales

PAR LE

P. F. SERVAIS DIRKS,
 Pr. et Religieux du même Ordre.

Les 50 dernières années de l'ancienne
UNIVERSITÉ de LOUVAIN

1740—1797.

Essai historique, suivi d'une notice biographique sur l'avant-dernier
 recteur magnifique *Pierre Théodore Verhaegen*,

PAR

ARTHUR VERHAEGEN.

Liège, Société bibliographique Belge, rue Nagelmackers, 2.

Gand, Typogr. S. LELIAERT, A. SIFFER et Cie.

1884. Beau vol. p. 568.

De heilige Trudo van Serckinge,

Eene bijdrage tot de Kerkelijke Geschiedenis van ons vaderland in de Vlle eeuw.

DOOR

P. F. SERVATIUS DIRKS,

van de Orde der Minderbroeders Recollecten.

TWEEDE DRUK.

SINT-TRUIDEN. Boekdrukkerij E. SCHOOF—HERMAN.

ELECTRISCHE GELEIDINGEN

OVER

Erven van anderen.**ACADEMISCH PROEFSCHRIFT**

DOOR

ANTONIUS MARIA ALOYSIUS SMITS.

Snelpersdrukkerij van KÜPPERS & LAUREY, Janstraat te Haastem.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25 voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Bijbelkunde. — De Psychosomatica et Pneumatologica Deiparentis Assumptione. Dr. A. Dupont — Maria Virgine Santissima nel mistero della Incarnazione del Verbo e Redenzione d'l mondo. Dr. W. v. L. — Ruslands literatuur in 1883. — Hoogduitsche Leestafel. — Fransche Leestafel (Romans). — Mededeelingen. — Beoordeling in Buitenlandsche Tijdschriften. — Inhoud van Tijdschriften.

Bijbelkunde.

Die Composition des Johannes-Evangeliums. Von Paul Keppler, ord. Prof. der Kath. Theologie. Einladung zur akadem. Feier des Geburtsfestes Sr. Majestät des Königs Karl von Württemberg auf dem 5 März 1884. Tübingen, Fuez, 1884. 4to 118 S. M. 4.

De nonnullis doctrinae gnosticae vestigiis quae in quarto evangelio inesse feruntur, dissertatio quam scripsit Carolus Mueller, S. S. Theol. Doctor, in Gymnasio ad aedem S. Matthiae super. ord. magister. Fb. Herder.

De Hurter'sche verzameling van *Sanctorum Patrum opuscula selecta* zal uit 48 boekdeeltjes bestaan en is reeds tot het 44ste gekomen. De uitgave vond zooveel bijval dat de uitgevers durfden besluiten nu eene tweede reeks van meer omvangrijke werken van Vaders uit te geven. Deze reeks neemt een aanvang met den zoo gedachtenrijken »Commentaar des Heil. Augustinus op het St. Jans Evangelie, in twee boekdeeltjes, in wat grooter formaat. (1200 blz. 8o. pr. M. 4.)

Spiegazione del libro dell' Apocalisse, del P. Giuseppe M. Corsorti, prete dell' Oratorio. Napoli, Corocelle. No. 24. 1884. II vol. in 8o. p. 294 en 272. Pr. der 2 vol. 6 L.

In een volgend nummer zullen alleszins bevoegde mannen deze nieuwe werken beoordeelen.

Ons vorig nummer met zijn artikel over het werk van Jannucci »*De Psychosomatica et Pneumatologica Deiparentis Assumptione* was reeds gedrukt toen ons de hier volgende recensie van Dr. Dupont toekwam, die niets aan waarde vermindert, omdat eene andere haar voor was. Trouwens wordt hier soms uiteengezet, wat daar slechts werd aangestipt, terwijl ook het een en ander punt daar werd toegelicht wat hier slechts wordt aangewezen. De stoffe en het boek zijn tweevuldige beschouwing overwaardig.

De Hemelvaart van Onze Lieve Vrouw is geen geloofsartikel in den strengen zin des woords, men kan haar zonder ketter te zijn betwijfelen of zelfs loochenen. Deze geopenbaarde waarheid steunt echter op zulke overtuigende gronden dat zij volgens het algemeen ge-

voelen der Theologen niet zonder vermetelheid kan bestreden worden.

In deze twee verhandelingen stelt zich de schrijver ten doel 1o. de theologische bewijzen te onderzoeken welke de openbaring dezer waarheid staven en hare verheffing tot een geloofspunt voor de geheele Kerk mogelijk maken, 2o. het groote nut aan te toonen dat voor Kerk en maatschappij zoude voortvloeien uit deze plechtige en alle geloovigen verbindende dogmatische verklaring.

De eerste verhandeling (bl. 1—307) doorloopt de bronnen waaruit de theologie haar bewijzen put ter staving der lichamelijke Hemelvaart der Moeder Gods. De liturgie, de geschiedenis, de overlevering, de H. Schrift en de ratio theologica worden achtereenvolgens geraadpleegd en leggen eenparig getuigenis af voor den apostolischen oorsprong van het algemeen gevoelen der Kerk.

Het overleveringsbewijs verdient wegens zijn overwegenden invloed de eerste plaats en wordt met de meeste zorg behandeld. Uit onwraakbare bronnen blijkt dat de Latijnsche en Grieksche Kerk in hare liturgie, in hare Leeraren en godgeleerden, in hare schrijvers en geleerden, in hare boeken, onderrichtingen en feesten van de eerste eeuwen tot den huidige dag het groote voorrecht der Moedermaagd steeds theoretisch erkend, en praktisch vereerd en verheerlijkt heeft.

De algemeene overtuiging nopens den apostolischen oorsprong dezer waarheid blijkt tevens uit het groote getal schriftuurtexten door de heilige Vaders en andere schrijvers op de Hemelvaart toegepast. Het tweede deel der verhandeling (bl. 125—194) geeft een overzicht dezer texten. In letterlijken zin en afzonderlijk beschouwd, bewijzen zij weinig, maar in verband met de verklaringen der Vaders en theologen geven zij eene nieuwe kracht aan het hoofdargument der traditie.

Het derde deel (bl. 179—259) beschouwt de Hemelvaart in het licht der andere geopenbaarde waarheden die op den Zaligmaker en zijne Moeder betrekking hebben, en toont dat dit dogma logisch met den geheelen openbaringsinhoud samenhangt.

Het vierde deel (259—307) verdedigt de voorgaande bewijsvoering tegen de aanvallen der ongeloovigen en de opwerpingen der hypercritische theologen.

De tweede verhandeling bespreekt uitvoerig de mogelijkheid en wenschelijkheid eener plechtige verklaring waarbij de Paus krachtens zijn onfeilbaar gezag Maria's Hemelvaart tot een geloofspunt voor de geheele Kerk verheft. Dusdoende bekrachtigt hij slechts eene waarheid welke openbaring genoegzaam blijkt uit alle theologische kenbronnen, en vooral uit de duidelijke niet geschokte overlevering en het geloof der Kerk door alle eeuwen.

De wenschelijkheid eener dogmatische verklaring wordt betoogd door de onschatbare voordeelen, welke zij zal opleveren zoowel voor de bevestiging der waarheid als voor de bestrijding van het ongeloof. Zij werpt een nieuw licht op de voornaamste waarheden der theologie en der christelijke filosofie, zij versterkt het gezag en den invloed van het pauselijke woord, zij is eene plechtige protestatie tegen de dwalingen van onzen tijd, tegen het atheïsme en materialisme, zij herinnert de in het stof gebogen menscheit aan hare eeuwige bestemming en wijst haar op nieuw de bovennatuurlijke bronnen aan waaruit zij het ware leven moet putten; zij geeft aan de geschokte maatschappij in de godsvrucht tot Maria en in de naveling harer deugden het geneesmiddel om hare wonden te heelen en tot haren vroegeren bloeienden toestand terug te keeren.

Ziedaar de inhoud van dit belangrijke werk. Ons oordeel vatten wij in weinige woorden samen. De schrijver is volkomen op de hoogte van zijn onderwerp, het ontbreekt hem niet aan de noodige historische, theologische en philosophische kennis.

Met zorg heeft hij de in vele boeken en groote werken verspreide bestanddeelen zijner Dissertatie bijeengebracht en tot een wetenschappelijk geheel verwerkt. Zijne theologische beschouwingen aan de beste schrijvers ontleend munten uit door nauwkeurigheid en degelijkheid; zijne philosophische uiteenzettingen steunen op de beginselen van de oude christelijke wijsgeeren; zijne argumenten zijn in het algemeen afdoende: misschien zouden zij aan kracht winnen indien ze beknopter werden voorgesteld.

De stijl is zuiver, keurig en vol leven, misschien al te bloemrijk en wat declamatorisch: overigens schaadt het niet ook in een dogmatisch werk aan de poëzie haar recht te laten wedervaren en het droge der redenering met eenige bloemen op te smukken.

Het boek zij allen priesters ten zeerste aanbevolen zoowel wegens zijne dogmatische waarde als wegens zijn practisch nut bij het verkondigen van Gods woord. Moge de vurige wensch van den schrijver in vervulling gaan en Maria's Hemelvaart weldra tot dogma verheven worden.

DR. A. DUPONT.

Maria Virgine Santissima nel mistero della Incarnazione del Verbo e Redenzione del mondo, considerata dapola definizione dommatica della Immacolata Concezione. Studii e pensieri del sacerdote Francesco Cugia De Litala, Canonico Algherese. Alba, tipogr. e libr. disc. Sansoldi, 1884, In 16 pagg. 694. Prijs L. 6.

»Dit werk schijnt meer ingericht naar het karakter onzer tijden. Niet zelden miste men in soortgelijke boeken een wetenschappelijke methode; en meer dan door eenvoudige bevestigingen is het wenschelijk langs den weg van grondige bewijzen naar het doel te streven. En zoodanig is juist de weg, dien de schrijver hier betreedt bij de behandeling der grootheden van Maria. De grondslag derzelve wordt gevonden in het mysterie van de Menschwording des Woords, in zoover ditzelfde goddelijk raadsbesluit, dat het gezegde mysterie vaststelde, ook de voorbestemming van Maria

bevatte als moeder van het vleeschgeworden Woord, met alle voorrechten en prerogatieven, die haar als zoodanig toekwamen. Hij verdeelt zijn wenk in drie deelen. In het eerste onderzoekt hij dit raadsbesluit op zich zelf, hetzelfde formuleerende volgens de rechte rede en er de waarheid van bevestigende door de getuigenissen der goddelijke Schriften. In het tweede bestudeert hij de uitvoering er van, op de eerste plaats de treurige geschiedenis schetsend van de gevolgen der erfzonde tot den tijd der belofde herstelling toe, en vervolgens in de daartoe leidende gebeurtenis, namelijk in de onbevleete Ontvangenis van Maria, alsmede in de geheimen der Menschwording en des sterfelijken levens van het menschgeworden Woord tot aan zijne verrijzenis en tot den dood van Maria, de vervulling aantoonend van dit hemelsche ideaal van onbegrijpelijke grootheid, dat uitgedrukt was in den inhoud van het raadsbesluit. In het derde eindelijk verklaart hij de laatste uitwerking van dit raadsbesluit in de verheerlijking van Maria in den hemel. Dit is de eenvoudigste schets van het aaneengeschakelde geheel van 't boek des geleerden Kanunniks Cugia De Litala, Zooals men hieraan alleen reeds ziet, heeft hij aan zijn werk de grootst mogelijke eenheid van concept trachten te geven, namelijk met onder dit concept, als stralen tot het middelpunt, te brengen al wat als groot, als goddelijk kan geprezen worden aangaande de goddelijke Moeder; terwijl hij insgelijks uit ditzelfde punt de redenen afleidt van wat noodzakelijk en wat passend was, ook niets voorbijgaande betreffende de bijzondere gebeurtenissen haars levens en de feesten, die de Kerk daarvan viert. Aldus gaat hij in geheel zijn werk met alle gestrengheid der theologische rede voort op de onwrikbare grondslagen van het geloof, van de getuigenissen der Schriftuur en der overlevering, en van het gezag der Vaders en Kerkleeraars: en wat hij te aanschouwen geeft, is een waarlijk goddelijk beeld van de groote Moeder Gods, waarvoor een ieder die deze geloofwaardige bronnen erkent, zich moet buigen met de volle onderwerping der rede door het geloof verlicht....

Het boek is geschreven met verstand en gevoel tevens, zoodat, naarmate de geest verlicht wordt, het hart ontvlamt, en met den eerbied stijgt de godsvrucht.

Wij besluiten met het schoone werk van den Eerw. Kanunnik Cugia De Litala aan te bevelen aan al degenen, die de grootheden van Maria meer innig wenschen te kennen om haar steeds meer te beminnen en te vereeren, en in 't bijzonder aan de priesters, die haren lof moeten verkondigen.

DR. W. v. L.

Ruslands literatuur in 1883.

Het jongst vervlogen jaar zal in de jaarboeken der Russische litteratuur gedenkwaardig blijven door het verlies van een harer corypheeën. Ivan Tourguenew, den 2den September jl. te Bougival gestorven, was zonder tegenspraak een eminent en een der meest populaire schrijvers in Rusland. Zijne werken, die ook in het buitenland veel gelezen worden, genieten bij zijne landgenooten de grootste waardeering. De dood van

zulk een voornaam vertegenwoordiger der Russische letterkunde, deed, zooals men begrijpen kan, een reeks brochures en opstellen verschijnen, gewijd aan zijne nagedachtenis, onder welke de critische studie zijner werken door Bourénine, een der redacteurs van »*de Nieuwe Tijd*« eene voorname plaats bekleedt.

Wil men ons vragen: welke waren de beginselen van Tourguenew en van waar nam hij de onderwerpen van zijne geestige verhalen, van zijne tafereelen vol bezieling en actualiteit, we kunnen onwederlegbaar antwoorden met zijne eigen woorden, helaas! welke hij tot eene Russische dame richtte: »Bovenal, zoo schreef Tourguenew aan haar, ben ik realist, ik ben een vijand van al wat men bovennatuurlijk noemt en ik geloof aan niets absoluuts; ik ben een vurig vereerder van vrijheid en voor zoover ik het kan beoordeelen, ben ik zeer gevoelig voor de poëzie. Alles wat op menschlievendheid betrekking heeft, is mij dierbaar. Ik ben echter een vijand van orthodoxie.« Deze confidentie door Tourguenew zelf geuit, bevat in weinig woorden hetgeen men in breeder zin zou kunnen zeggen van den schrijver der »*Gedenkschriften van een jager*«, van »*de Rook*«, van »*een Nestvol Edellieden*«, van »*Vaders en Kinderen*«, van »*Poëzie en Proza*«, van »*Clara Militch*«, zijn laatste werk en van zooveel andere geschriften, die thans herdrukt worden en gezamenlijk tien deelen zullen uitmaken. Tourguenew was een verteller zonder weerga, een hoog begaafd kunstenaar, die de gave der taal vereenigde met de kunst om de typen der hedendaagsche maatschappij te schilderen, maar een aanbeveling, eene opwekking zijne werken te lezen verdient hij hier niet; zijne beginselen, die in al zijne werken natuurlijk doorstralen, zijn daarvoor van te verderfelijken aard.

Ten einde eenigen regelmaat te verkrijgen in hetgeen volgen zal, zullen wij beginnen met de literatuur der jubilé. Sedert eenigen tijd komen deze feesten meer en meer in zwang. Ook het jaar 1883 was er niet van verstoken. Hunne veelvuldigheid biedt niet alleen eene aangename afwisseling aan het publiek, dat steeds gretig snakt naar alles wat het eentonige van het dagelijksche leven afwisselt, maar zij oefent een weldadigen invloed uit op jeugdige talenten, zij wekt hen tot nijd op, door hen de heerlijke toonbeelden in herinnering te brengen, die zij hebben na te volgen.

De honderdjarige gedenktag van den dichter Joukovski, bijgenaamd de Russische Schiller, was naar tijdsorde de eerste. Joukovski werd den 29sten Januari 1783 geboren. Hij was een tijdgenoot van Catharina II, wier regeering (1762—1796) 't zij erkend, zeer bevorderlijk was voor den bloei der letterkunde, welke zij zelve beoefende.

De bijnaam van Russischen Schiller aan Joukovski gegeven, kenschetst op uitmuntende wijze den overheersenden aard zijner poëzie, de bron zijner bezieling en de lieflijkheid zijner taal. Hij was de romantische dichter bij uitnemendheid. Aan het einde zijner loopbaan, 't is waar, veranderde hij van smaak, getuige zijne schoone vertalingen van de *Iliade*, van twee boeken van *Odysseus*, van *Nal en Damayanti*. Maar toch den meesten tijd had hij zich bezig gehouden met de romantische schrijvers. Ofschoon Joukovski hen nabootste, bleef hij evenwel oorspronkelijk, aangezien hij zijne modellen in een nieuwen, frisschen

vorm deed herleven, en tevens omdat hij aan hen slechts onderwerpen ontleende, die in harmonie waren met zijn gemoed, dat zich liet meeslepen door alles wat schoon, rein en edel was. Van daar dat zijn eigen leven zich in zijne werken afspiegelde; men leert er de geschiedenis in van zijn eigen hart, dat telkens teleurgesteld werd in de aangenaamste verwachtingen, en nooit recht gelukkig is geweest.

Voor Joukovski was de poëzie, om zijne eigen woorden te gebruiken: »een soort Godsdienst, een getrouwe echo van Gods stem, komende uit den boezem van al het geschapene. Niet alleen wegens zijne poëzie mag Joukovski aanspraak maken op de dankbaarheid van het nageslacht, hij had ook nog andere verdiensten, de opvoeding namelijk, welke hij aan Alexander II gegeven heeft. In de brieven, die hij met zijn keizerlijken leerling wisselde, dringt hij bij herhaling ten sterkste er op aan dat deze toch vooral lette op de achting en den eerbied welke hij aan de menschelijke waardigheid verschuldigd is. Zijne weldadigheid en zijn medelijden voor ongelukkigen verklaren ons hoe Pouchkine van hem kon zeggen, dat hij een »hemelsche ziel« was. Bij hem waren de daden volgens de woorden en hij had het recht te schrijven: »*de poëzie is de deugd*.«

Hetgeen wij van dezen letterkundige gezegd hebben is in redevoeringen, gesprekken en vlugschriften vele malen herhaald. De voornaamste brochures zijn die van Dr. Zeidlitz, een boezemvriend van Joukovski, wiens leven en gedichten hij beschreven heeft, en die van Zagarine, schrijver van het boek getiteld: *Joukovski, zijn leven en zijne werken*.

Van alle plechtigheden, die den 29sten Januari plaats hadden, was de belangrijkste die van de Academie der Wetenschappen (afdeeling Russische taal). In eene merkwaardige redevoering, welke later in druk verscheen, schetste de heer Grot, president der sectie, wijlen zijn vriend als dichter en als mensch, terwijl hij aan den heer Muller, hoogleeraar der hooogeschool te St. Petersburg, de taak overliet hem als paedagoog te karakteriseeren.

De tweede sectie der Academie (aldus noemt men de Russische Academie sinds 1841, zijnde het jaar waarin zij met de Academie der wetenschappen vereenigd werd) vierde op hare beurt den honderdsten verjaardag van haar bestaan op den 21sten October. Souhomlinov hield op dien dag eene keurige redevoering waarin hij de geschiedenis schetste dezer instelling, welke door Catharina II is gesticht onder den naam van Russische Academie en geopend werd onder het voorzitterschap van Prinses Dachkov (welke deze waardigheid tot den dood van de Keizerin vervulde); hij bracht de namen in herinnering van hare meest beroemde leden en hunne voornaamste werken. Deze verschijnen sinds 1862 in de »*Gedenkschriften*« en in het »*Recueil*«; van de eerstgenoemde verscheen reeds het 47ste en van het laatstvermelde het 31ste deel; zij bevatten ook de werken van andere geleerden. In het afgelopen jaar verscheen van elk harer leden het een of ander werk, buiten deze twee seriën. Grot bezorgde ook de uitgaaf van het negende deel der complete werken van Derjavine waardoor hij de kroon zette op deze editie, van welke men kan zeggen dat zij eenig is in de jaarboeken der Russische letterkunde. De aantekeningen waarmede zij verrijkt is, leveren een over-

vloed van de belangrijkste gebeurtenissen uit de periode van Catharina II en de twee volgende regeeringen tot 1816, het jaar waarin Derjavine overleed. Wij zijn aan Grot »de briefwisseling van Catharina II met Grimm« verschuldigd, alsmede de belangrijke »Navorschingen der Russische taal«, zonder nog te spreken van zijne andere geschriften, waarvan eene lijst verscheen bij gelegenheid van het 50jarig jubilé van zijn letterkundig leven. Bytchkov, directeur der openbare keizerlijke bibliotheek bracht de »beschrijving der verzameling van Slavische handschriften« ten einde, welke in die bibliotheek worden bewaard. De geleerde Slavist Jaguitch leverde eene critische uitgave van den *codex Marianus* der elfde eeuw, d. w. z. van vier Evangelien in de Oud-Slavische taal geschreven, die aan eene kerk der Allerh. Maagd op den berg Athos hadden toebehoord. Behalve het vervolg van zijne »Geschiedenis der Russische Academie«, gaf Souhomlinov eene eigenaardige monographie getiteld: *Radistcher, schrijver van de reis van Petersburg naar Moscou* (1790). Een nieuw deel van *Navorschingen op het gebied van den godsdienstigen zang* leverde Vesselovski, een begaafd kenner van de middeleeuwsche letterkunde.

Behalve de hier genoemde werken gaf de Russische Academie nog drie groote deelen van de »Gedenkschriften van wijlen Jozef Siemiaszko« uit.

Op den vijftien December vierde men ook op onderscheiden plaatsen den gedenkdag van den eersten typograaf te Moskou, Ivan Fedorov. Naar aanleiding van dien dag verscheen eene brochure getiteld: *Ivan Fedorov, de eerste Russische boekdrukker, eene historische en bibliographische studie*; de schrijver hiervan is Petrouchévitch, kanunnik der Grieksche kerk, bekend door zijne geleerdheid en zijne werken over de geschiedenis van Galicië. Men dankt aan Fedorov, die diaken was, het eerste boek dat te Moscou gedrukt werd in 1564; het was getiteld: »de handelingen der Apostelen.« Zijne onderneming om er eene boekdrukkerij te vestigen, mocht niet slagen, hij zag zich verplicht naar West-Rusland te vluchten, dat toen aan Polen was onderworpen: later begaf hij zich naar Lemberg, in welke plaats hij stierf. De Slavistische letterkundigen noemen Fedorov den eersten Russischen boekdrukker, een titel die aan Fedorov echter niet toekomt, doch wel aan zeker Frans Skorina, een Katholiek geneesheer, die in 1517—1519 te Praag den »Russischen Bijbel« drukte alsmede »de Handelingen der Apostelen« welke eveneens ook te Vilna in 1525 in de Russische taal verschenen.

Alvorens tot een ander onderwerp over te gaan moeten wij nog melding maken van de eerste uitgaaf der complete werken van Gnéditch, den vertaler der Ilyade.

De hagiographie werd verrijkt met een nieuwe aflevering van den beroemden menoloog Macaire. Zij bevat de zes laatste dagen van September. Op 't gebied der kerkelijke geschiedenis kunnen we meer dan een werk vermelden. Op de eerste plaats verdient genoemd te worden de »Gedenkschriften van Jozef Siemiaszko«, uitgegeven door de Akademie der wetenschappen, aan welke de schrijver zijn handschrift had gelegateerd, haar de vrijheid gevende het te gelegener tijd publiek te maken.

Wij zouden eene lange lijst kunnen leveren van

geschriften, van allerlei soort en formaat, geschreven tegen de heerschende Kerk en hare geestelijkheid en evenzoo van de geschriften in tegenovergestelden zin, die antwoord geven op de aanvallen der tegenstanders. Het feit alleen dat er zulk eene rijke literatuur in dit genre bestaat, een feit dat in volslagen tegenspraak is met den titel van »heilig Rusland« geeft genoeg te denken.

Sinds de laatste twintig jaren is er in Rusland eene vooruitstrevende beweging waar te nemen op 't gebied der historische wetenschap. Het zij voldoende de geleerde vereenigingen en de tijdschriften te noemen welke opgericht zijn met het speciale doel deze wetenschap te beoefenen en te verspreiden. *Het keizerlijk genootschap der Russische geschiedenis; het genootschap van den annalist Nestor; Ruslands oudheid*; een tijdschrift onder redactie van Sémevski; *de geschiedkundige bode*, welk tijdschrift in de plaats gekomen is van *Oud- en Nieuw-Rusland* enz. Het tijdschrift dat door het Ministerie van onderwijs wordt uitgegeven, onderscheidt zich door den ernst en de geleerdheid van de bijdragen, welke meestal door de hoogleeraren der universiteiten geschreven worden.

Tot de voornaamste tijdschriften die aan de fraaie letteren gewijd zijn, behooren; *de bode van Europa*, *de Jaarboeken van het Vaderland* en *de Russische bode*.

Veel opgang heeft het werk gemaakt van Doubrovine: »over den nationalen oorlog (1812) volgens brieven van tijdgenooten.« Dezelfde schrijver houdt zich bezig met de samenstelling voor een soortgelijk werk over de regeering van Catharina II. Barsoukov heeft een derde deel doen verschijnen van »de familie Schéréméter«, 't welk dezelfde eigenschappen bezit, als de vroeger verschenen deelen. De volledige werken van Prins Peter Niazemski zijn reeds tot het 9de deel genaderd. Voorts verschenen nog de complete werken van de romanciers Dostoievski Grigorovitch, Danilevski, en van de dichters Baratynski, Bénédictov en Maïkov.

Er bestaat te St. Petersburg ook een genootschap van beminnaars der oude letteren, dat reeds een aantal belangwekkende geschriften het licht heeft doen zien. Op polygraphisch gebied verscheen in 't vorige jaar de nieuwe encyclopaedie in acht deelen, onder redactie van Bérézine, hoogleeraar aan de universiteit te St. Petersburg. Op enkele afleveringen na is ook het groote aardrijkskundig en statistisch woordenboek gereed, dat door het aardrijkskundig genootschap wordt uitgegeven.

Op bibliographisch gebied heeft zich Vladimir Méjov onderscheiden, door zijne uitgaaf van het twintigste deel der Russische bibliographie.

Wij kunnen dit beknopte overzicht, bekort en omgewerkt uit de *Bibliographie Catholique*, niet eindigen zonder hulde te brengen aan Vladimir Soloviev, schrijver van hoogst belangrijke artikelen over de christelijke politiek in het tijdschrift »Rusland« en in de *Bulletins van het Slavisch genootschap van weldadigheid*. De schrijver tracht daarin de Katholieke quaestie tot eene vreedzame oplossing te brengen. Zijne oplossing is zeer eenvoudig: verzoening met Rome, met den Paus, het Opperhoofd der Algemeene Kerk. De oprechtheid zijner overtuiging en de juistheid zijner beschouwingen hebben hem vele vijanden bezorgd, maar hunne tegenwerpingen doen slechts de kracht der redeneeringen van

den jeugdigen filosoof nog te meer uitschitteren. Jammer dat de Russische pers geen katholiek orgaan bezit, waarin maatschappelijke en katholieke quaestiën op waardige wijze zouden kunnen behandeld worden.

Hoogduitsche Leestafel.

Geschichte der neueren Philosophie
von Baco und Cartesius bis zur Gegenwart.
Von Dr. *Albert Stöckl*. 2 Bände. Mainz, Kirchheim.

Met vreugde begroeten wij bovenstaand werk. Het is de eerste uitvoerige geschiedenis der nieuwere filosofie van een Katholiek standpunt naar de beste bronnen bewerkt. Het is een waardig vervolg van de »*Geschichte der Philosophie des Mittelalters*« die in 1866 van de hand deszelfden schrijvers verscheen. Moge het degelijke werk algemeen verspreid en gelezen worden.

Lehrbuch der Patrologie und Patristik
von Dr. *Jos Nirsche*, 2 Bde. Mainz, Kirchheim.

Een uitmuntend boek, zeer geschikt voor jonge Theologen, alsmede voor zielzorgers en ontwikkelde leeken. Het leidt niet alleen in den geest der theologie der afzonderlijke Vaders, doch het is ook een rijke bron voor Dogmatiek, Moraal, Liturgie en Archeologie.

Der Clerus und die sociale Frage. Moral-sociologische Studie von Dr. Joseph Schleicher. Innsbruck, Fel. Rauch.

Bovenstaand boek toont ons een beeld van den tegenwoordigen toestand op sociaal gebied. De schrijver behandelt op beknopte wijze economische stelsels, die in onze dagen aangevallen of verdedigd worden en de palliatieven, die men aanwendt. De schrijver wendt zich tot de Geestelijkheid om deze aan te sporen zich op de studie der nationaal-economie toe te leggen. Als uitstekend moralist gebruikt hij den onverbiddelijken maatstaf zijner wetenschap bij de bestaande toestanden, alsmede bij de leeringen, waaraan eerstgenoemden hun aanzijn danken en erkent dat de tegenwoordige toestanden den toets der gerechtigheid niet kunnen doorstaan. Revolutie of doortastende hervorming, dat is de leuze van den dag. De mannen van 't gezag hebben tusschen beide de keus. »De moraal,« zegt de schrijver, »veroordeelt en doet de revolutie, maar zij moet daarom des te dringender op hervorming aanhouden.« Geen twijfel of dit boekje zal bij de Geestelijkheid op een goed onthaal mogen rekenen.

Ueber die Nothlage des Handwerks
und die Mittel zu seiner Hebung, von *J. Albertus*. Paderborn, Bonifaciusdruckerei.

Geestige opvatting, historische ontwikkeling en politieke denkkraft, verbonden met trouwe liefde voor de Katholieke Kerk, karakteriseeren den schrijver van bovenvermeld werkje. Als resultaat dezer studie bewijst de auteur dat het gildewezen zich zonder dwang heeft georganiseerd en dat het, onder de leiding der Kerk, steeds een zegen voor de maatschappij is geweest.

Das Recht der Minorität, von *L. W.*
(Wien, Fanny.)

Een kleine brochure over de hervorming der verkiezingen, belangrijk voor hen, die zich met de vragen van den dag bezig houden.

Alban Stolz nach authentischen Quellen.
Von *J. M. Hägele*. Freiburg, Herder.

Een uitmuntende biographie van den vromen Priester, den geleerden Professor, den weldoener der armen, den originelen schrijver en onsterfelijken Kalenderman.

Fransche leestafel (Romans).

Het journal des Beaux-Arts et de la Littérature, in zijn j. v. nommer van 31 Aug. begint zijn art. »*Poètes nouveaux*«, met te verklaren: »il n'y a pas à dire; en poésie le vent est à l'impudeur, à l'obscène, à la bêtise.«

De »Polybiblion«, Revue bibliographique universelle, zei onlangs in de eerste afdeeling: »Romans, contes et Nouvelles«: »depuis bientôt dix ans, on ne parle au peuple que de ses excréments et de ses vomissements. La France empest, la France s'enlise, passez-moi le mot, dans le guano littéraire.

Godloochening, ontucht, verbeestelijking en moord, zijn schering en inslag van zoovele schandelijke geschriften, die mensch en maatschappij ten verderve en ten afgrond voeren.

Om goddeloosheid en zedeloosheid te verspreiden wordt soms bedrog gespeeld alreeds met en in den titel van het boek.

Zoo verscheen onlangs, in België, een roman onder den titel van »*Chrétienne*«, een werk dat in de Polybiblion beoordeeld wordt te zijn eene »débauche d'imagination dans l'obscène.«

Gelukkig echter kon de schrijver van dit artikel ook wijzen op een tiental romans, die men gerust, zegt hij, kan plaatsen in het opene en niet gereserveerde gedeelte der huisbibliotheek. De alsdan geroemde romans, die er voor ons bestek eene te veel ruimte beslaande analyse vinden, zijn de volgende:

La Béate par *Aimé Giron*. Parijs, Blériot et Gautier, 1884, in-12 de 296 p. 3 fr. 50.

Te midden der 17de eeuw werd dat »*Noviat des Demoiselles de l'instruction*« gesticht, om onderwijzeressen voor de arme parochiën te vormen. Die offervardige zielen werden in de laatste jaren door eene zekere pers aangevallen en Aimé Giron was de ridder die de verdediging dier *Béates* op zich nam in de *Figaro*. Dat artikel is een roman geworden, en zegt Boissin *ce roman est un des plus beaux que l'on puisse lire.*«

Laten wij nog de volgende noemen:

Le Secret de la Chambre verte, par *Michel Auvray*. Paris. Brav et Pretaux, 1884, in-12 de 248 p. 2 fr.

Clémentine de la Fresnaye, par *Maryan*. Paris Brav et Prét. 1844 in-12 de 282 p. 3 fr.

Vingt millions de rente, par *M. Vattier*, lauréat de l'Académie franç. Paris. Blériot et Gautier, 1884, in-12 de 384 p. 2 fr. 50.

Het is als las men een verhaal van Duizend en één nacht.

Le Clérical en voyage, par *H. B. de Laval*. Paris. Victor Palmé 1884, in-12 de 382 p. 3 fr.

Radicale bluffers worden er op hun plaats gezet. Het is een boek vol van rede en poëzie en frissche natuurtafereelen.

Plébienne, par G. Maisonneuve. Paris. Paul Ollendorff, 1884, in-12 de 310 p. 3 fr. 50.

C'est, une œuvre irréprochable, fond et forme. De eenige dochter van Jean Seguin vertegenwoordigt er de toewijding, de offervaardigheid, het licht, het geloof, het ideaal.

Historische romans.

Un drame au logis de la Lycorne, (Récit du XVI^e siècle) par M. J. L. de la Marsonnière. Paris. Oudin, 1884, in-12 de 628 p. 4 fr.

Dit drama speelt in 1539, in de hoofdstad van Poitou. Frans I, Charles-Quint, adel en studenten, in één woord, c'est bien le XVI^e siècle à son début qui vit dans ces pages sincères, savantes et colorées.

Le Serment du corsaire, par Raoul de Nivery. Paris. Blériot et Gautier, 1884, in-12 de 410 p. 3 fr. 50.

Stéphanette, par Bernard Seigny. Paris, Bray et Prétaux, 1884, in-12 de 250 p. 2 fr.

Dit is de laatste roman die in de *Union* verscheen. Hij zal worden gelezen, zooals door ontelbare gelezen werden:

L'Abbé Constantin de M. Ludovic Halévy, *Jean de la Lizardière* de M. le vicomte Henri Bornier.

Tout pour la patrie, par Tony Lix. Paris, Bray et Prétaux, 1884, in-12 de 246 p. 3 fr.

De schrijfster vereenigde op het slagveld den heldenmoed en de zuiverheid van zeden eener Jeanne d'Arc. Zij was in den oorlog van 1870 luitenant des francs tireurs vosgiens. Het gouvernement vereerde haar met de gouden medaille, eerste klasse; Generaal de de Charette zond haar de medaille der Pauselijke Zouaven en de vrouwen van den Elzas schonken haar een eere-degen. Na den slag verzorgde zij zieken en gewonden.

Mededeelingen.

Het gedicht *Aan den Rijn* van E. A. Borger is in het Spaansch vertaald.

Eene novelle van Melati van Java, *de Jonkvrouw van Groenerode*, door Hubert Schumacher in het Duitsch vertaald, is in Bachem's Novellensammlung opgenomen.

In deze maand verschijnt van Nicolaas Beets een nieuwe bundel gedichten, getiteld: *Nog eens najaarsbladen*.

Naar men ons mededeelt, zal eerdaags eene Nederlandsche spraakkunst van Volapük (wereldtaal) verschijnen.

Dezer dagen verscheen bij den uitgever Chs. Ewings te 's Gravenhage, het eerste nummer van een nieuw *Tijdschrift voor Posterijen en Telegraphie*, onder redactie van den Heer R. J. R. Engelbregt.

Er is — blijkens *Het Letternieuws* — een uitgaaf ter perse van Jonathan's *Waarheid en droomen*, met illustraties van Willem Steelink.

Door den heer mr. J. E. B. baron van Nagell van Ampson is aan het Rijk ten geschenke voor het Rijksarchief aangeboden eene verzameling brieven en andere bescheiden, welke grootendeels afkomstig zijn van zijn grootvader, den minister van staat A. W. C. baron van Nagell. Verreweg het grootste en belangrijkste gedeelte der collectie bestaat uit de politieke briefwisseling van gemelden Anne Willem Carel baron Nagell, heer van Ouden en Nieuwen Ampsen, die in het begin van 1788 door de Staten-Generaal tot Extraordinaris envoyé en minister-plenipotentiaris bij het Hof van Groot-Brittannië werd benoemd. In de *Staatscourant* van 27 Aug. vindt men daaromtrent nadere bijzonderheden.

Naar het *Hblad.* verneemt, zal weer een schoon voortbrengsel onzer oude schilderschool naar het buitenland verhuizen. Het is een omvangrijk doek van Jan van Goyen (1599—1656), dat, afkomstig uit de verzameling van nu wijlen Jhr. Mellort te 's Hage, zich thans in handen van den antiquaar Goedhardt bevindt. Het stelt 't binnenloopen eener visschersvloot voor, met een fraai vershiet. Juist in vershieten, luchten, spiegelende en woelende waters kwam het talent van dezen kunstenaar bijzonder uit.

Jules Verne zal weldra een nieuw boek doen verschijnen, geschreven naar aanleiding van de Krakatau-uitbarstingen, onder den titel: *L'Archipel en feu*.

Goethe's Brieven, die door Dr. Strehlke in afleveringen werden uitgegeven, zien thans in flinke deelen, meer dan 9000 brieven inhoudende, te Berlijn het licht.

Walter Scott's *Marmion* wordt als prachtwerk met honderd illustratiën van bekende Amerikaansche artisten uitgegeven.

Van Homerus' *Ilias* zal eerlang een Bengaalsche vertaling in verzen, bewerkt naar Pope's Engelsche, het licht zien onder den titel *Troyayana*.

Naar het *Athenaeum* bericht, is de Graaf van Ducie bezig met het verzamelen van bouwstof voor een geschiedenis der Spaansche »onoverwinnelijke vloot« van 1588.

Volgens *The Times* heeft de Russische Regeering besloten, het schilderij van Paul Veronese »de aanbidding der drie Koningen«, van den Engelschen eigenaar voor £ 12,000 te koopen. Het doek zal geplaatst worden in de Kathedraal, die men bezig is te bouwen op de plek waar de vorige Keizer vermoord werd.

Kwamen er voor ongeveer veertig jaar in Engeland slechts vijfhonderd een en vijftig bladen uit, thans zien er 2015 het licht, benevens 1265 technische tijdschriften, magazijnen, enz. In Amerika is de vooruitgang op dit gebied nog sterker, thans verschijnen daar 13402 bladen, dat is een duizendtal meer dan in 1883.

Eene interessante ontdekking op gebied der plantenphysiologie is onlangs door Bengt-Jönsson gedaan, doordien hij den invloed van stroomend water op de groeiende plant bepaalde, en daarmee een tot dusverre onbekende eigenschap der plant constateerde. Reeds lang weet men, dat de wortels van levende planten in het algemeen eene neiging bezitten, zich naar vochtige plaatsen te richten. Dit streven is met den naam van hydrotropismus bestempeld. In overeenstemming daarmee heeft Bengt-Jönsson voor de door hem ontdekte eigenschap de benaming rheotropismus gekozen. Hij vond namelijk dat, wanneer men de wortels van kiemende maïs verticaal in stroomend water plaatst, deze zich reed na 20 uren in een rechten hoek tegen den stroom in, niet, zooals men zou onderstellen, in de richting van den stroom geplaatst hebben, en nu evenwijdig met de wateroppervlakte steeds stroomopwaarts doorgroeien.

Te oordeelen naar het groote aantal reisbeschrijvingen, dat in den laatsten tijd in Frankrijk wordt uitgegeven, begint de lust om ook de wereld buiten de Fransche grenzen te leeren kennen, bij het Fransche volk aan te wakkeren. Zoo heeft o. a. dezer dagen graaf Brau de Saint Pol-Lias bij zijn belangrijk werkje *Chez les Atchées* de beschrijving zijner reis door Java naar Sumatra gevoegd. Hij beoogt met zijne reizen hoofdzakelijk het instellen van een onderzoek naar hetgeen een volk tot eene eerste koloniale mogendheid kan maken, en naar de middelen, die Frankrijk zou hebben aan te wenden, om belangrijke handelsrelatiën met overzeesche landen aan te knopen. — Louis Pauliat heeft een dergelijk patriotisch doel met de uitgave van zijn werk *Madagascar*. Graaf Russel's *Mission en Abessinie* verschijnt met eene belangrijke voorrede van den bekenden publicist Gabriel Charmes en terwijl in het laatste nummer van de *Revue des deux Mondes* Mme. Blanche Lee Childe hare Tunische reisindrukken weergeeft, schrijft de bekende zeeofficier Pierre Loti daarin een boeiend verhaal van eene expeditie (*corvée matinale* noemt hij haar) naar Tourane, een klein stadje in Annam.

Op het eiland Zapotera in het Nicaragua-meer heeft dr. Meijer, die zich bezig houdt met archaeologische opgravingen op de eilanden aldaar, in het begin van Juni eene in de rots uitgehouwen voorstelling der oude wereld ontdekt. De oude werelddeelen van het oostelijk halfond en het Amerikaansch vasteland zijn zeer duidelijk in het graniet zichtbaar. Tusschen Afrika Europa en Amerika bevindt zich een groot continent, dat, naar de meening van den ontdekker, het mythische Atlantis voorstelt. De vier hemelstreken worden door vier zinnebeeldige figuren voorgesteld, van welke er drie in goeden staat zijn.

Dr. Palisa, de bekende Oostenrijksche sterrenkundige, heeft weer een nieuwe kleine planeet van de 13e grootte ontdekt. Dit is de drie en veertigste ontdekking van dien aard door Dr. Palisa gedaan, en hij heeft nu den Amerikaanschen sterrenkundige Prof. Peters die tot dusverre als ontdekker van de meeste planeten, de *leading discoverer* heette, overtroffen. Want deze geleerde ontdekte er 42.

Door Albert R. Trey, van de *Astor Library* te New-York, is het plan gevormd om een zeer uitvoerig woordenboek van pseudoniemen uit te geven. Het omvat niet minder dan tusschen de 14,000 en 15,000 titels en zal, voor zoover bekend is, al de gefingeerde namen opgeven onder welke Amerikaansche, Engelsche, Fransche, Duitsche, Nederlandsche en Spaansche auteurs geschreven hebben. Dit werk is de eerste belangrijke proeve om in het Engelsch de literarische maskers te verzamelen en openbaar te maken en zal, als het tot stand komt, zeker het compleetste woordenboek van pseudoniemen in eenige taal zijn. De namen der auteurs zullen voluit gegeven worden in al de vermommingen, welke zij gebruikt hebben, met verwijzing naar den oorspronkelijken naam, waarbij de datum van geboorte en de dood der schrijvers worden opgegeven, benevens een overzicht van hunne voortbrengselen. De titel van het werk zal zijn *Masques, a Dictionary of Literary Disguises*.

De Red. van het *Maandbl. v. Teekenonderwijs* was reeds meermalen in de gelegenheid, in 't atelier van den heer Bart van Hove het welgeslaagde werk te bezichtigen, dat Ch. Rochussen door *Art et Amicitiae* zal worden aangeboden.

Het boetseersel is nu juist in gips afgegoten, en met de bewerking in marmer zal weldra worden begonnen.

De maestre is voorgesteld in een borstbeeld met geheel bovenlijf, het schetsboek in de linker- en de altijd vaardige teekenstift in de rechterhand. De gelijkenis van den karakteristieken kop is goed getroffen, in de modellering is naar natuurwaarheid gezocht, en levendig keeren zich hoofd en blik naar 't voorwerp, dat in beeld staat gebracht te worden.

Beoordeeling in Buitenlandsche Tijdschriften.

- Agrippa, Cornille. Sa vie et ses œuvres, par M. Aug. Prost Polybiblion.
- Alberdingk-Thijm, Philip v. Marnix (v. Grube: Lit. Handw. 14).
- Apologie des Christenthums vom Standpunkte der Sittenlehre. Durch. Alb. Maria Weiss. (Stahl. Lit. Rundsch. 17).
- Archiv. f. kirchliche Baukunst von Pruser (v. Schlosser: Theol. Literaturz. 16).
- Aus Metternich's nachgelassenen Papieren. VIII. Haas (Lit. Rundschau, 17).
- Bachem, Preussen und die kathol. Kirche (Histor.-polit. Bl. 94, 4).
- Bachmann, deutsche Reichsgeschichte. (v. F. Wagner: Hist. Zeitschr. 5).
- de Bastard, Peinture, ornements... de la Bible de Charles le Chauve (v. Wickhoff: Kunstchronik. 40).
- Bauer, der Eid (Theol. Literaturbl. 32).
- Baumgartner Alexander. A. E. v. Droste-Hülshoff's Werke. (Lit. Rundschau, 17).
- Beck, die Geschichtsbücher der Wiedertäufer in Oesterreich-Ungarn (v. Loserth: Histor. Zeitschr. 5).

- Beiträge zur politischen, kirchlichen und Culturgeschichte der sechs letzten Jahrhunderte, hrsg. von Döllinger. III (v. v. Drussel: Gött. gel. Anz. 5).
- Belck, Geschichte des Montanismus (v. Möller: D. Litteraturz. 32).
- Bellesheim, Geschichte der kathol. Kirche in Schottland. (Month. Aug.)
- v. Berlichingen, Garcia Moreno's Tod (v. Kurth: Polybiblion. 7).
- Don Garcia Moreno (v. dems.: Ebd.).
- Bertheau, Buch der Richter und Ruth (Lit. Centralbl. 34).
- Bossuet, Oeuvres inédites p. p. Menard. I (Hist. Zeitschr. 5).
- Bonghi, Francesco d'Assisi (v. Astori: Rassegna naz. 1. Agosto).
- Bourquard, l'encyclique Aeterni Patris (Civiltà cattol. 820).
- de Pène, Henry de France (Polybiblion 7).
- Creighton M. A History of the Papacy during the period of Reformation. 2 vol. (Prof. L. Pastor. Lit. Rundsch. 17.)
- Dillmann, über die Regierung, insbesondere die Kirchenordnung des Königs Zar' a Jacob (v. Röldele: Gött. gel. Anz. 15).
- Dissertationes selectae in Histor. eccles. auctore B. Jungmann. T. IV. (Knöpfler, Lit. R. 17.)
- Della decadenza del Pensiero italiano. — La Poesia. (Civiltà Catt. 821.)
- Della pace armata. (Civiltà Catt. 821.)
- Die Entwicklung der modernen Chemie. Von A. Bau (Natur und Offenbarung. 7).
- Flammermont, le chancelier Maupeou et les parlements (v. Philippson: D. Litteraturz. 33).
- Gay, Elévations sur la vie et la doctrine de N. S. Jésus Christ (v. Mercier: Revue cathol. 7).
- Gieseke, die Hirschauer während des Investiturstreites (v. Zoepffel: Theol. Literaturz. 16).
- de Grassi, il Diario de Leone X (v. Bellesheim: Lit. Handw. 14).
- Grote, Otto Frhr., Lexikon deutscher Stifter, Klöster und Ordenshäuser (Lit. Rundsch. 17).
- Guthe, Ausgrabungen bei Jerusalem (v. Furrer: Theol. Literaturz. 16).
- Guthrie, on Mr. Spencer's Data of Ethics (v. Gizycki: Gött. gel. Anz. 15).
- Günther, Anti-Savarese (v. Lemme: Theol. Literaturz. 16).
- Halfmann, Kardinal Humbert (v. Bernheim: histor. Zeitschr. 5).
- Hamann, ein Ablassbrief von Giov. Ang. Arcimboldi (v. Grube: Lit. Handw. 14).
- Histoire de la Monarchie de Juillet par P. Thureau Dangin (Civiltà Catt. 821).
- Histoire de la Littérature latine, par M. l'abbé Reure (Polybiblion, Juillet).
- Hilgenfeld, neutestamentl. Forschungen (Zeitschr. f. wissenschaftl. Theol. 27, 4).
- L'Idée du beau dans la philosophie de St. Thomas d'Aquin par P. Vallet, prof. de philos. (Dr. Schneid. Lit. Rundsch. 17.)
- Jacoby, allgemeine Pädagogik (v. Gottschick: Theol. Literaturz. 16).
- Jäger, das Genossenschaftswesen (Hist.-polit. Bl. 94, 4).
- Jungmann, Aesthetik (v. Gutberlet: Ebd.).
- Keil, Commentar über die Briefe des Petrus und Judas (v. Geiffert: D. Litteraturz. 16).
- Kemp H. Eine Kosmologische Studie. (Natur u. Offenbarung. 7).
- Keppler, die Composition des Johannes-Evangeliums (v. Hundhausen: Lit. Handw. 14).
- Koehler, Johannes der Täufer (Theol. Literaturbl. 32).
- Kobler, Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz (v. König: D. Litteraturz. 33).
- Le Play, d'après sa correspondance, par Ch. de Ribbe. (Polybiblion, Juillet).
- Leonis X. Regesta ed. Card. Hergenroether. I (Civiltà cattol. 820).
- Lipsius, die apokryphen Apostelgeschichten. II, 2 (v. Holzmann: D. Litteraturz. 33).
- Luchaire, Histoire des institutions monarchiques de la France 971—1180. I. II (Lit. Centralbl. 33).
- Nägeli's mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre. Von H. Jürgens. (Natur u. Offenbarung 7).
- Peipers, Ontologia Platonica (v. Hetz: D. Litteraturz. 33).
- Petite encyclopédie musicale, par Alex. Bisson et Th. de Lazorte (Polybiblion. Juillet).
- Philippe II., lettres à ses filles p. p. Gachard (v. Bellesheim; Hist.-polit. Bl. 94, 4).
- Roca, le Christ, le Pape et la Démocratie (v. de Gubernatis: Nuova Antologia. XIX, 15).
- Schiller, Gesch. der römischen Kaiserzeit (Lit. Centralbl. 33).
- Scholten, clevische Chronik des Gert von der Schüren (v. Diekamp: Lit. Handw. 14).
- Smith, H. B., System of Christian Theology ed. by Karr (v. Prentin: Presbyter. Review. July).
- Standhaftigkeit der altwürttembergischen Klosterfrauen im Reformationszeitalter. Von K. Rothenhäusser (Lit. Rundschau 17).
- Sucona et Vallés, metaphysicae adnotationes in tyronum commodum (v. Diaz: Ciencia cristiana 38).
- Tulloch, Modern Theories in Science and Religion (v. Simeon: Academy. 5. July).
- Wasmann E. Materialismus, Spiritismus und Kritischer Empirismus, (Natur und Offenbarung. 7).
- Wattendorff, Papst Stephan IX. (v. Bernheim: Hist. Zeitschrift. 5).
- Weber, über das Verhältnisz Englands zu Rom 1337—1241 (Ebd.).
- Weisz, Apologie des Christenthums (v. Altenweisel: Augustinus. 5).
- Zimmer, keltische Studien (v. Thurneysen: D. Litteraturz. 32).

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek, Godsd.- Gesch.- en Letterkundig Maandschrift. September 1884. Filippus Neri en Goethe. Dr. A. H. L. Hensen. — Dionysius de Areopagiet. N. J. Schwartz, professor-emeritus aan de Hoogeschool van Luik. — De H. Norbertus en zijne biografen. Fr. G. Van den Elsen, ord. Praem. — Decreten van de HH. Congregatiën der Riten en der Aflaten. — Decretum generale, quo constituitur officium SS. Rosarii B. M. H. non posse amandari ad aliam diem, nisi occurrente officio altioris ritus. De indulgentiis acquirendis ab iis Christifidelibus, qui recitant versiculos Angelus Domini etc. et antiphonam Regina Coeli etc. — De gids van den Christen-jongeling op zijne reis door het leven, door een priester der St. Paulus-Vereeniging. M. — Eene Protestantsche getuigenis over den zelfmoord. H. R. —

Juristische Rundschau für das katholische Deutschland herausgegeben durch den katholischen Juristenverein zu Mainz. V. Heft. Inhalt. Abhandlungen. Können und konnten die staatlichen Leistungen für vacante Beneficien (Interkalare) auf Grund des Preusz. Gesetzes vom 22. April. 1875 (sog. Sperrgesetzes) eingehalten werden? — Der Postzwang gegenüber der Verbreitung von Zeitungen. Urtheile, Proceßreferate. Verpflichtung der Meszner zu unentgeltlicher Besorgung der herkömmlichen Dienstverrichtungen. — Eine Civilgemeinde, welche im Hinblick auf ein neu zu gründendes Pfarrsystem eine Kirche erbaut, bleibt alleinige und ausschliessliche Eigenthümerin dieser Kirche, bis das Pfarrsystem gebildet ist, wenngleich die betreffende Kirche kirchlicherseits in Benutzung genommen ist. — Ueber die Vermögensfähigkeit der Seminarstiftungen und das Recht, Privat-Seminarien (nach Aufhebung der bischöflichen Seminarien) zu errichten. — Zu dem „Straffalle“ des hochw. Herrn Pfarrer Ropertz zu Ehrenfeld. — Litteratur.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Nicolaas Beets 1814—1884, 13 September. *J. W. Brouwers.* — The Metaphysics of the school bij Thomas Harper S. J. *Dr. A. Dupont.* — Spiegazione del libro dell' Apocalisse. — Fraische Leestafel. — Hoogduitsche Leestafel. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

NICOLAAS BEETS.

1814—1884, 13 September.

Terecht heeft professor M. de Vries in zijne toespraak gehouden bij de hulde door Neerlands volk gebracht aan Nicolaas Beets, op zijn 70sten verjaardag, te Utrecht in het lokaal Tivoli gezegd o. a.:

Er is eene stem opgegaan, die alom weerklank heeft gevonden. De zeventigste verjaardag van Nicolaas Beets, zoo sprak zij, is een merkwaardige gedenktag voor geheel Nederland! Verplicht hem eene onverbiddelijke wet, op dien dag het ambt neder te leggen, waarin hij tot het laatst toe met jeugdige kracht werkzaam is gebleven, om voortaan „rustend hoogleeraar“ te heeten, wij willen hem die ruste niet laten ingaan, zonder hem onze hulde te brengen, zonder dankend te roemen in alles wat hij voor Nederland gedaan heeft en wat hij voor Nederland geweest is, eene halve eeuw lang.

Een volk, dat zijne groote mannen eert, eert zich zelf, heeft men naar waarheid gezegd. Zoo komen wij heden tot u in naam van uwe land- en taalgenooten, van talloze medeburgers uit alle — ook overzeesche — gewesten, ik mag bijna zeggen van ons gansche volk. Hooggeplaatsten en eenvoudigen, geleerden en ongeletterden, ouderen en jongeren van dagen, mannen en vrouwen, bekenden en onbekenden — zonder onderscheid van denkwijze of gezindheid in staat of kerk — allen hebben zich aancengesloten om u heden te betuigen, wat Nederland voor u gevoelt.

Hoe de Katholieken zich bij die hulde deelnemend aansloten, mag o. a. blijken uit en in het geheel aan Beets gewijde nummer 5 der *Katholieke Illustratie*, met den volgenden *Inhoud*: de tekst, die het goed geslaagde portret van den gevierde beschildwacht en diens leven en bedrijf in korte trekken schetst, is geschreven door *J. B. van der Lans*; dan volgt het vers dat *Dr. Schaepman* voor het Album schreef; »dan Beets als familiedichter,« door *G. Jonckbloet*, R. K. Priester en lid van de Sociëteit van Jezus, professeur aan het collegie te Sittard; vervolgens »De Hollandsche jongens aan Hildebrand,« door *Dr. Schaepman*, eindelijk »De geïllustreerde Camera Obscura,« en ter kroning van het keurige feestnummer »Aan de baker van Hildebrand« door *B. Van Meurs*.

Ook in het Album, waarover straks, ontbreken de Katholieken niet.

De feestviering ving aan reeds den 12den September, namiddag. Een honderdvijftigtal oud-leerlingen en leerlingen van prof. *Beets* hadden zich namelijk vereenigd om hunnen hooggeschatten leermeester een huldeblijk aan te bieden, bij monde van ds. *Schot*, van

Tholen, en den heer *H. G. Botermans*, theol. candidaat. De jubilaris beantwoordde hunne hartelijke toespraken op innemende wijze en betuigde zijnen dank voor het geschenk,

eene fraaie gaskroon,

»eene gave, die licht verspreidt aan den avond des levens«. En waar ging dan de eerste morgenstonde op, gevolgd door vele jaren?

In Haarlem stond mijn wiege,
— mijn eerste huis en school.
Het is een stad van bloemen,
— van rozen en viool;
Stad van vergeet-mij-nieten,
Aan vaarten en aan vlieten;
Waartusschen ik nog dikwijls
in mijn verbeelding dool.

NICOLAAS BEETS, *Holland* (1872).

Dat eerste huis en school waren te vinden in de Koningstraat te Haarlem, schuin tegenover den prentenwinkel, genaamd de Calvariënberg, nu de opvolgende perceelen 38 en 40. Wie zou uit die moderne geveltjes het vroegere instituut *de Wilde* herkennen? Trouwens heeft die school zich geenszins mogen verheugen in een langdurig, noch in een roemvol bestaan; zelfs de geest der slooping is wel eens onrechtvaardiger geweest dan toen hij — nu vijftien, zestien jaren geleden — zijne handen aan dat huis sloeg.

Maar dat huis mag wel in zijn tegenwoordig front een gedenksteen van arduin verwachten, want niemand minder dan *Beets* werd achter die muren geboren; »daar stond (zijne) wieg«; daar had de »heldere en begaafde« *Martinus Nikolaas*, eene halve eeuw lang, zijne met roem bekende apotheek en zijne veelomvattende bezigheden; daar werkte *Hildebrand* aan de eerste stukken uit de »Camera Obscura.«

Den 13den September was het ruime lokaal Tivoli — zaal van genoeg bij uitnemendheid — reeds tijdig overvol. Op de galerij verdrongen zich honderden belangstellenden, terwijl achter het groen der tribune het voor deze gelegenheid aangewezen muziekkorps post had gehad. Op de tribune zelve hadden de leden der uitvoerende commissie plaats genomen; op de voorste stoelen ook reeds mevrouw *Beets* en enkele familieleden van den jubilaris.

Te midden van de fanfares van het orkest en het gejubel der menigte treedt eindelijk de dichter binnen, begeleid door het feestcomité, welks eere-voorzitter, graaf van *Lijnden*, de volgende toespraak houdt:

»Hooggeleerde heer, hooggeschatte jubilaris! Wij zijn in grooten getale opgekomen om dezen gedenkwaardigen dag mee te vieren. »Dank God en wees verblijd, dat gij Nederlander

zijt, hebt ge eenmaal gezegd, en wij kunnen daarop antwoorden, met een dank aan God, dat gij een zoon zijt van ons volk, met dank voor al hetgeen ge jegens dat volk gedaan hebt. Aan mij is de taak opgedragen om op dezen morgen het eerst het woord te voeren namens eene Vereeniging, waarvan ik het voorrecht heb eere-voorzitter te zijn; maar met dit woord van inleiding wensch ik te besluiten, om prof. de Vries gelegenheid te geven zijne feestrede te houden.»

In het laatste gedeelte dier feestrede mocht de Hoogleeraar M. de Vries spreken in dezer voege:

Welaan dan, nu zeventigjarige, ontvang onze hulde en onzen dank, de hulde en den dank uwer landgenooten, hier vertegenwoordigd door zoovelen die u lief zijn. En vergun ons, naar oud-vaderlandsche wijze, nu wij uwen verjaardag medevieren, u een verjaargeschenk aan te bieden. In uwe studeerkamer prijkt het borstbeeld van Vondel. Eens heeft de hand eener Stichtsche jonkvrouw dat beeld met violen versierd, en schertsende hebt gij het toegezongen: »Al ben ik niet van steen, al zal ik er nimmer in pralen!» en wat daar verder volgt. Och! waarde Beets, ook bij die woorden hebt gij buiten ons, uw vrienden en vereerders, gerekend. Want het huldeblijk, dat wij voor u bestemden, — zie, het is uw eigen borstbeeld, in duurzaam marmer gebeiteld: meesterlijk gewrocht van een onzer uitstekendste meesters, van een kunstenaar uwer waardig. Daar praalt gij nu in steen, fraaiër nog dan de Vondel in uw studeervertrek! Houdt ons ten goede, dat wij uwe prophetie hebben gelogenstraft; ook dichters zijn niet onfeilbaar. Aanvaard ons geschenk met dezelfde gulle hartelijkheid, waarmede het u wordt aangeboden. Het spreke tot u, zoo dikwijls gij het aanschouwt, van de achting en de liefde, die uwe tijdgenooten u toedragen. Het spreke tot uwe dierbaarste panden van de cereplaats, die hun echtgenoot en vader bekleedt in de rij van Neerlands groote zonen. Het spreke nog tot volgende geslachten. Het toone hun de gelaatstreken van den man, wiens werken ook zij zullen waardeeren, en doe ook hen het genot smaken, dat ons zoo bekoort: in dat gelaat en in die werken een zelfden geest te herkennen, een zelfde hart, een zelfden mensch. En het getuige tot aan het late nakroost, dat wij, kinderen der negentiende eeuw, bij al onze gebreken, toch niet gevoelloos zijn gebleven voor den schat, die ons in Nicolaas Beets is geschonken.

En nu waarde vriend, nog een wensch. Al is uw haar »dunner en grijzer» dan het vóór tien jaren was, toch speelt u, niet minder dan toen, nog »bloed in de wangen», nog »gloed in de oogen», nog »moed in den boezem», en draagt gij het hoofd nog krachtig omhoog. Nog schiet uw geest spranken van vernuft, en klopt in uwe borst een hart »vol leven, lust en vreugd.» Van zulk een jeugdigen, zulk een »zomerschen» ouderdom mogen wij nog menige rijpe vrucht hopen. Lang siere u de krone der grijsheid en verkwikke u het zalig bewustzijn van een welbesteed leven, en hebt gij eenmaal, zooals uw beste vriend u heeft toegewenscht — en heel Nederland wenscht het met hem — den leeftijd van Vondel bereikt, dan moge eene bevallige kleindochter opnieuw in uw studeervertrek zijn hoofd met violen omkransen, maar grootvaders beeld met korenbloemen en madelieven, in Haarlems lusthof geplukt!

Lang leve Nicolaas Beets!»

Op deze welsprekende rede volgden daverende toejuichingen. De jubilaris verlaat intusschen de tribune om eenige oogenblikken zijn prachtig marmeren borstbeeld, het werk van F. Stracké, te beschouwen.

Daarna werd het woord gevoerd door den heer Mr. P. F. Hubrecht, als afgevaardigde van de Nederlandsche Regeering.

»De minister van Binnenl. Zaken was aanvanke-lijk — zoo sprak hij — voornemens geweest, zelf

naar Utrecht te komen, maar onvermijdelijke ambtsbezigheden, alsook een diepe rouw, waarin zijn huis gedompeld was, hadden hem te elfder ure daarvan teruggehouden. Mij is thans opgedragen, behalve de persoonlijke heilbede van Z. Exc. ook die van het Koninklijk Huis over te brengen, de heilbede voor uw volgend geluk en den innigen dank voor al hetgeen gij in het belang der natie gedaan hebt en zult blijven doen. Uit naam van Z. M. smaak ik het geluk, u tot belooning voor die vele gewichtige diensten het commandeurskruis van den Nederlandschen Leeuw te overhandigen, met den wensch, dat dit kruis nog lange jaren de trouwe borst moge sieren van onzen *Hildebrand*, die op zoo eervolle wijze gedurende zijn onvermoeid leven de kenspreuk dier Orde, het *Virtus nobilitat*, heeft weten te bewaarheden.

»En ik heb hier nog iets bij te voegen. De Nederlandsche Regeering heeft mij tevens opgedragen, hier eene bevriende naburige mogendheid te vertegenwoordigen, die mij daartoe twee oorkonden heeft doen ter hand stellen, beide in onze schoone moedertaal geschreven en waarvan de tweede ter begeleiding van de andere strekt. Die geleidebrief is van Z. Exc. den minister van Buitenlandsche Zaken in België, het andere document een besluit van Z. M. *Leopold II* zelf, waarbij »Mijnheer Nicolaas Beets, letterkundige te Utrecht», tot officier der Leopolds-Orde wordt benoemd. Ik geloof, dat het feit, dat twee Vorsten op denzelfden dag zich dus vereenigen tot eene hulde aan den jeugdigen grijsaard in ons midden, wel tot de blijde gebeurtenissen mag worden gerekend. Thans weet gij, thans kunnen uwe bewonderaars en geheel Nederland zien, hoe door Vorsten en volken de heerschappij van uw woord erkend wordt.»

Een luid applaus is het antwoord op deze ovatie, die den achtenswaardigen dichter blijkbaar diep in het gemoed drong.

Ook graaf van Lijnden, de eere-voorzitter, wijst op zijn beurt op het treffende van die onderscheidingen, en zegt verder: terwijl Nederland van nu af ook uwe heeltenis in het pantheon zijner groote mannen bezit, hebben wij ons best gedaan om die vurige gezindheid te uwen opzichte nogmaals in woord en beeld door de besten van ons volk te doen uitdrukken. Zie, hierin [de spreker opent ten halve een fraai eikenhouten kistje dat het album en nog wat inhoud] bevindt zich het geschenk, waartoe al de leden van ons Vorstenhuis en al onze kunstenaars van Noord en Zuid hebben medegewerkt. Het is mogelijk, dat er namen gemist zullen worden, maar zeker is het ook dat de dragers en draagsters van de namen, die ge zult aantreffen, gevonden worden zoowel in de paleizen der rijken als in de eenvoudige woningen der stillen in den lande; kortom: dat ieder van zijn goed en zijne talenten heeft willen bijdragen om dezen verjaardag tot een eenig feest te stempelen. Neem dit geschenk aan, mijn vriend, als eene geringe belooning voor hetgeen ge in uw kostbaar leven deedt, terwijl ge woekerdet met uwe gaven. Doch ik wil niet vergeten, dat ik maar tot u, maar niet over u spreek, en dus zal ik eindigen. Welnu, ik eindig met den hartelijken, oprechten wensch, dat u nog vele jaren van geluk mogen geschonken zijn, dat God u nog lang, zeer lang tot heil van ons dierbaar volk moge sparen.»

Ook wij hebben van ganscher harte aan Beets toegewenscht, dat hij de jaren van Vondel moge bereiken; maar hadden wij hem niets dan dat gewenscht, wij zouden oneindig meer dan de helft van onzen zielewensch in de pen hebben gesmoord, en dat deden wij niet, zooals meteen mag blijken.

Dat Kistje en dat Album.

Het is een prachtig kistje, hoog-vierkant, en van bruin eikenhout, dat, gebeiteld met figuren die er een antiek, 16de eeuwsch *cachet* aan geven, door inwrijving ook een oude kleur verkregen heeft (wat ons minder bevalt).

In het midden van den deksel ziet men *en relief* de uitstekend gebeitelde familiewapens van *Beets* en *Foreest* — de echtgenooten van den jubilaris is eene Freule Foreest — waaronder men 13 September 1884 leest.

Dit schrijn, gesierd met koper beslag, is inwendig met blauw fluweel bekleed en juist groot genoeg om de albumbladen van dat een zeer kunstrijk *Gedenkboek* te bevatten.

Alvorens die nader te beschouwen, een woordje over den daarbij gevoegden klapper.

Het is ter binderij van de firma C. L. v. Langenhuisen gemaakt door den heer J. S. ten Wolde van Lubeck. Het is gebonden in quarto-formaat in een band van hemelsblauw kalfsleder, met platina, en de kleuren van het wapen der familie Beets. De Bladen zijn op satijnen strooken aangehangen. Het eerste, het titelblad, is een kunststuk, door den heer A. Grevenstuk, die voor al het teekenwerk zorgde, gemaakt naar aanwijzingen van den heer P. J. H. Cuypers.

Gedenkboek, Hulde gebracht aan Nicolaas Beets op zijn zeventigsten verjaardag 13 September 1884, is in breedgetrokken kleurenletters geschreven in een rijken ornamenttrek, waarin men de symbolen van den predikant en den hoogleeraar, de wapens van Heemstede, Haarlem en Utrecht ziet. In den rand van een der hoofdletters zijn de namen van eenige werken van Beets opgeteekend, en aan den voet der bladzijde bekoort een stadsgezichtje het oog, dat door den hoogen Dom spoedig als op Utrecht genomen, herkend wordt.

Het gedenkboek, werkelijk zooals op een der bladzijden wordt aangeduid, eene oorkonde der *Nationale Hulde*, bevat de namen dergenen, die bijdragen voor het Album afstonden, van de leden der commissie voor dit feest en *last not least* de toespraak, door prof. M. de Vries tot Beets gehouden, en het gedicht van Hazebroek, dat door Richard Hol op muziek is gezet.

En nu de inhoud van dat kistje.

Er is van alles! portretten, muziekbladen, stukken die aan muziekbundels doen denken, teekeningen van verschillende grootten, visitekaartjes, reepen papier met een handteekening er op, en velerlei documenten, van enkele vierkante centimeters af tot stukken, die uitgevouwen, bij de el zouden kunnen worden gemeten.

De hooge laag wordt geopend met een vijftal bladen, die de kabinet-portretten bevatten van Z. M. den Koning, H. M. de Koningin, Prinses Hendrik en den Groothertog en de Groothertogin van Saksen, geboren Prinses der Nederlanden. Alle vijf bevatten onderaan de handteekeningen der vorstelijke inzenders.

Daarop volgt het kabinetportret van Graaf van Lijnden van Sandenburg, en hierna komen eenige documenten, die betrekking hebben of toespelingen bevatten op de geschiedenis van hem zelf en van zijn geslacht.

De heer A. A. Vorsterman van Oyen teekende het wapen der familie Beets en schreef daaronder: »De drie zilveren kronen in het wapen der familie Beets dagteekenen van vóór twee eeuwen; de welverdiende lauwerkrans, thans door geheel Nederland gevlochten voor Nicolaas Beets, zal ongetwijfeld eeuwig groen blijven.«

De hh. P. H. en J. P. H. Witkamp zonden een gezicht op het dorp Beets in 1726 en topographische schetsen uit 1575 en 1884, alles in waterverf en op één blad vereenigd.

Door den heer Johs. Dyserinck werd het huis geteekend, gelegen aan de Koningstraat, Wijk B, No. 1076 te Haarlem, waarin Nicolaas Beets den 13den Sept. 1814 werd geboren. Mevrouw Langelaan maakte eene pentteekening van het uitwendige van 't kerkje te Heemstede. Dan volgt een prachtig aqua-rel van Bosboom, een gezicht in het pas genoemde tempeltje. Er is geen dienst; het godshuis is eenzaam. Naar Bosbooms trant tintelt een ontzaglijk rijk licht op al de meubelen en muren van dat gebouw, waaraan voor den jubilaris zoovele herinneringen zijn verbonden.

Na deze meer algemeene stukken, komen de huldebewijzen der corporatiën; *Jeost van den Vondel* en *Arti* voorop. Dan *Nieuwland* te 's Hage, *Jan van Beers* en *De Génestet* te Utrecht, *Exelsior* te 's Hage; Kon. Lett. *Hooger zij ons doel* te Amsterdam; *Gijsbert Japicx* te Sneek; *Asinga* te Ulrum; *Vreugdenal* te Breda en andere rederijderskamers. Eindelijk het teekengenootschap *Pictura* te Dordt, dat Beets het eere-lidmaatschap aanbiedt.

Nu volgen de verdere inzenders alphabetischgewijs.

Een ieder begrijpt dat het hier niet mogelijk is een overzicht van de meer dan 350 bijdragen te geven. In het Alg. Handelsblad werd de volgende wensch uitgesproken.

»'t Is te hopen dat zij, die dit schoone feest, deze krachtige betooging op het touw hebben gezet, met den letterkundigen inhoud van het Album zullen doen wat men in België met het Conscience-album heeft gedaan, 't n.l. in druk uitgeven. Ginds kreeg elk deelnemer een exemplaar van de uitgave ten geschenke; wellicht zou dat ook hier kunnen geschieden.«

Of de schrijver van dit feestverslag ook aan de uitnoodiging tot een bijdrage voldeed? Stellig. Tot beter begrip zij hier herinnerd, dat we van Beets hebben uit het jaar 1861, »*Gesprek met Vondel*«, naar aanleiding van het hem toegedacht standbeeld. Eene voorlezing. Nu was ons huldevers als een antwoord van Vondel en zijn standbeeld aan Beets, in dezer voege:

Men zei bij mijn à-Dieu: »Denk aan een vers voor Beets«. En 'k ging naar Bovenkerk; als naar gewoonte toog ik Door 't zwaanrijk Vondelpark; en bij het standbeeld boog ik Het hoofd: 'k zag nauwlijks op naar Vondel, of zie... reeds Zong mijne ziel: »God schenke aan Beets met Vondels jaren De kroon van 't hoogste heil dat Vondel mocht ervaren.

»De Amsterdammer«, over deze bijdrage sprekende, is niet gelukkig. Eerst zegt hij meer dan hij weet en wat hij zegt is onwaar, en tweedens, halveert hij mijn slotwensch van anderhalf vers en wat hij citeert, is nog dubbel onnauwkeurig.

Rijk aan zin, stemmig van kleur, harmonieus in verscheidenheden was de illustratie van dat vers; opgevat en edelmoedig uitgevoerd door pen en penseel van den heer A. B. J. Sterck; en daarvoor worde hem bij deze mijn vriendschappelijke dank betuigd.

Nog bevat het Album: Calligraphieën van Antonie Grevenstuk en van J. M. Lion; teekeningen van Allebé, kop eener oude vrouw; J. Bolders, potlood-studie, Drielsche veer; Mevr. Bolders, Uiterwaard bij winter; Bles, harpspeelster; G. J. v. d. S. Bakhuyzen, bloemen; Cerelman, hondje; J. C. d'Arnaud Gerkens schooljongen die rookt à la Beets:

Sinds dat ventje rooken kan,
Kijkt hij nooit meer iemand an.

Bosboom's kerkje van Heemstede; Mesdag, mevr. Mesdag (rozen), S. Mesdag (penteekening), Ter Meulen (koeienstudie), Jan Vrolijk, koeien; Zilcken, ets; Nakken, ossen; Br. Hubrecht, Jozef Israëls, binnenhuisje: visschersgezin aan den maaltijd; Iz. Israëls, militair te paard die langs het strand rijdt; Van Trigt, Moeder met kind bij den weg; Th. Schwartz, vrouwenbeeld: Schmidt Crans, Camera Obscura: een kind met bloemen; Pruys van der Hoeven, meisjeskopje; Lint, honddenkar; prof. B. Wijnveld, militair, die aardappelen schilt; Johs. Hilverdink, avondlandschap en strand te Muiderberg; J. v. d. Sande Bakhuyzen, in-teekening; Greve's landschap. G. Henke's Collega van Keeren. Marg. Roosenboom, Korenbloemen, penteekening; Prof. Rud Stang, ets naar da Vinci; Rochussen, schetsen op één blad uit Hildebrand. Moge hij eens de gansche Camera Obscura illustreeren!

Insgelijks zijn de Albumbladen met muziek belangrijk. Verhulst zette *Klompertje en zijn wijffe* op noten. »De dikke boerenmeid, vervolgt hij, zal zeker wel zonder pianobegeleiding gezongen hebben; wil Hildebrand (voor de aardigheid) er misschien toch zoo iets bijzetten, dan moge 't volgende daartoe dienen.« Volgt een pianobegeleiding. En ten slotte nog het »vroolijke liedje:« *Dans, nonneken, dans*, op muziek.

Nicolaï schreef een brokstuk uit de muziek der feestcantate over, die Beets voor den 17den Nov. 1869 (Onthulling Nat. Ged. 1813) maakte.

Joh. M. Coenen zond een andante; Richard Hol Beets':

Hoog voor 't oog der aardsche volken
In de wolken
Waait de vlag van 't vaderland.

Op muziek gezet voor mannenkoor.
Dr. E. D. Pijzel muziek op Beets':

Pluk de blonde windekelken,
Lieve, voor een blonde vlecht.

Lans muziek op:

Dankt allen God en weest verblijd,
Omdat gij Nederlanders zijt.

Daniel de Lange een zangstukje.
Jacques Hartog een *Gebed* en de Vlaamsche dichter G. Antheunis muziek op Beets':

Laat ons met de herders gaan,
't Heilig kind begroeten.

Het college van curatoren der Utrechtsche Universiteit vereenigt zich bij monde van den heer *Rijmer* ten volle met dien zegenwensch.

Na de pauze, waarvan de gevierde gebruik had gemaakt om eenige oogenblikken aan de beschouwing van het album te wijden, spreekt, pof. *Hamaker* een woord van vriendschap en waardeering uit naam der vijf-en-dertig ambtgenooten vanden academischen Senaat.

De *Maatsch. der Nederlandsche Letterkunde*, vertegenwoordigd door de heeren prof. *Acquoy* en *Kuene*, reikt thans den jubilaris het diploma van eereid over.

De heer *W. Th. Van Griethuysen* te Rotterdam voert het woord namens de Holl. Maatschappij voor Fraaie Kunsten en Wetenschappen.

Volgt eene korte toespraak van heeren *kerkvoogden* der Ned. Herv. gemeente te Utrecht.

Uit Vlaanderen is de heer *Edm. Rosseels*, van Antwerpen, gekomen.

Met dankbaarheid heeft spreker de niet gemakkelijke taak op zich genomen om bij dit jubelfeest de tolk der Antwerpsche letterkundigen te zijn, en volgeestdrift besluit hij zijne voordracht van het papier met den uitroep: »Leve Beets!«

De *Snellaertskring* zou vertegenwoordigd zijn geweest door den heer *Julius Obrie*, hadden geen dringende bezigheden dien heer verhinderd. Thans wordt de oorkonde van dat Gezelschap afgelezen door den heer *Joh. Dyserinck*, de tweede helft, zooals de *Veer* zich uitdrukte, »van ons secretariaat«.

Prof. *Paul Frédey* van Gent herdenkt voorname-lijk *Hildebrand*, wiens »Camera Obscura« in 1839 het licht zag, gelijktijdig met de »de Leeuw van Vlaanderen« van *Conscience*. Twee standaardwerken in één jaar — wel mag dat jaar heuglijk heeten.

Namens »den Nederlandschen student« wordt het woord gevoerd door den heer *Van de Poll*, die den jubilaris eene fraaie schilderij, een wintersch vaartgezicht in prachtige lijst, aanbiedt.

De heer *Melvil van Karnebeek* is de tolk van »het Studentengezelschap »Panua Noëta«.

De firma *Erven F. Bohn* stelt onder algemeene toejuichingen den gevierden schrijver een prachtexemplaar der 15de editie van de »Camera« ter hand, die juist dien dag het licht ziet.

Thans komt een aardig moment. Eenige »hollandsche jongens« bestijgen de tribune en verrassen *Hildebrand* met de voordracht van een fraai vers, vervaardigd door den secretaris der commissie, *H. de Veer*. Een prachtige lauwerkrans met dundoek begeleidt die trefende hulde, die vertolkt wordt door het zoontje van den heer *van Lennep*.

De heer *A. G. C. van Duyl* zegt een woord uit naam van den Nederlandschen Journalistenkring en laat op zijne beurt die woorden van nog schooner lauwerbladen vergezeld gaan.

Mej. Grote huldigt den dichter uit naam van Nederlands vrouwen en maagden, terwijl zij de hoop uitspreekt, dat haar optreden niet als eene onbescheiden of vermetele daad zal worden aangemerkt.

Van de Nederlandsche vrouwen, die hem op dezen feestdag in zijn huis bezochten, heeft de jubilaris een prachtig gebeeldhouwde eikenhouten boekenkast gekregen. Mevrouw 's Jacob sprak hem toe. De Nederlandsche meisjes gaven een fraaien reuzenkorf met bloemen.

Ten slotte gaf Dr. *Schaepman* nog een hulde in sonnetvorm ten beste, die levendig toegejuicht werd.

Wij hebben niet alles vermeld, niet eens alle sprekers hier kunnen laten optreden; men vergeve ons onze onvrijwillige tekortkoming, en hoore hoe de hooggevierde feestheld voor al dat eerbetoon zijn woord van dank zal spreken, diepbewogen, in dezer voege:

»*Soli Deo gloria.*

Ik zou mij zelf al zeer verfoeien, wanneer ik deze drie woorden niet voorop zette. Hem alleen de eer. Hem de dank voor hetgeen gij, mijne vrienden, op dezen onvergetelijken dag hebt gedaan om mij uwe gevoelens te openbaren. Uw hart heeft gesproken. Maar gij vereert mij te veel, te veel worden mijne verdiensten uitgemeten in verhouding van die der mannen aan wie ik de grootste verplichting heb; te veel in evenredigheid met mijne voorgangers, mijne meesters. Gij vereert mij te veel, maar ik kan het niet helpen. Het is voor uw eigen verantwoording. Hoe meer ge mij echter toeschrijft, hoe meer ik overtuigd ben dat ik te kort ben gekomen. Maar één ding hebt ge mij toch geschonken, waarvan ik niets zou willen missen, uwe genegenheid, uwe hartelijke liefde. Ik ben nu 70 jaar geworden, maar ondervond mijn gansche leven niets zoo goddelijks.

»Ik dank u. Ik dank u allen. Ik dank den Koning van Nederland, die mij reeds vroeger bewijzen gaf van zijne goedgunstige gezindheid; ik dank den Koning van België, van wien ik hetzelfde kan getuigen; ik dank den eere-voorzitter — ja u allen, allen dank ik, — ach, dit oogenblik doet mij zoovele namen vergeten — ik dank ook den bezielenden dichter, die daar losgebarsten is op eene wijze, zooals ik het niet kan. Ik dank die Hollandsche jongens, die veel kunnen en veel kennen en die zoo aardig zijn. Ik dank ook de Hollandsche vrouwen en meisjes van de Zaan en van elders. Ja, ik heb te danken aan allen die hier zijn, en die buiten zijn, die door hunne tegenwoordigheid een blijk van hunne belangstelling hebben gegeven, of die verhinderd waren te komen. Mijn hart is vol, daarom slechts deze woorden, deze herhaling; aan al die goede vrienden mijn liefdevolste, innigste dank. En nu — leven de Koningen van Nederland en België, leve ons volk, leven allen, die iets gedaan hebben voor dezen dag en die iets hadden willen doen; leven allen, die het schoone zoeken of bevorderen, en allen, die schoon zijn...»

Ten slotte spreekt de jubilaris met geroerde stem een innig gebed uit, waarbij hij Gods zegen over zijne vrienden inroept.

De ochtend-plechtigheid was hiermede ten eind, en niet beter dan met die woorden van den feestheld zelven meenden wij dit feestverslag te kunnen sluiten, al had er later een feestmaal plaats waaraan 112 personen deel namen, waarbij natuurlijk niet weinige feestdronken werden ingesteld.

Bij mannen als daar aanzaten zou zelfs Horatius, die niet onbedreven was in het vak, alle recht verliezen om te vragen: *Fecundi calices quem non fecere disertum?*

Hier bleek de schitterende waarheid van het »*pectus est quod disertum facit.*»

Wij gelooven niet dat er één Nederlander is, die ten slotte prof. *Alberdingk Thijm* zou willen tegenspreken waar deze zei:

»Wij zijn niet van degenen, die, omdat *Bilderdijk* en *da Costa* nog altijd de lauwerkroon wachten, welke de geheele natie hun behoort op te zetten, de gunstige omstandigheden ongebruikt wenschen te laten, onder welke aan een genie, dat later is opgetreden en de hoogte des eersten niet bereikt heeft, de dank der natie welsprekend kan worden betuigd.

»*Nicolaas Beets* is die dank waardig.«

J. W. BROUWERS.

The Metaphysics of the School bij Thomas Harper S. J. *London. Macmillan and Co. 1884. 3 vol. 8°.*

Het zoude vermetel zijn in eenige woorden den lezers een volledig begrip van bovenstaand werk te willen geven. Eene recensie schrijven wij niet, enkel en alleen vestigen wij de aandacht op dit voortreffelijke boek dat in de geschiedenis der wijsbegeerte eene eereplaats zal bekleeden. Wie eenigszins bekend is met de *Disputat. Metaph.* van den onsterfelijken Suarez, kan gissen wat de drie boekdeelen van P. Harper behandelen. Wij moeten echter bijvoegen dat de methode der beide schrijvers verschillend is, dat P. Harper uitsluitend op het philosophisch terrein blijft en de metaphysiek der ouden in verband brengt met de vorderingen der natuurwetenschappen. De geleerde schrijver, die onlangs ook Holland heeft bezocht, stelt zich een tweeledig doel; hij verklaart en rechtvaardigt meesterlijk de leer der ouden ook in de kleinste bijzonderheden, en tweedens, tracht hij de overeenstemming aan te toonen van de Metaphysiek der middeleeuwen met de feiten en ontdekkingen der hedendaagsche wetenschap: met andere woorden, hij schrijft een welsprekenden en overtuigenden commentaar op de pauselijke Encyclic, welke, zonder de gebreken der scholastische filosofie over het hoofd te zien, hare hooge waarde prijst op het gebied der metaphysica.

Het is waarlijk geene kleine onderneming de leer van Aristoteles en Thomas in een modern gewaad te kleeden; hare afgetrokkene theorieën in eene zuivere, keurige en heldere taal aan de Engelsche geleerden voor te stellen, hun deze nieuwe bronnen van kennis en wetenschap te openen, de miskende filosofie der ouden tegen onkunde, veroordeel en luiheid te verdedigen, en door deze verdediging den ondubbelzinnigsten lof van bevoegde rechters te verdienen. Tijdschriften van allerlei kleur en richting, *The Westminster Review*, *The Church Quarterly Review*, *The Dublin Review*, *The Scotsman*, *Dublin Evening Mail*, *La Revue philosophique* hebben met belangstelling van het boek gesproken.

De Eerw. Pater heeft met het beste gevolg zijne taak volbracht en heeft recht op de dankbare hulde van alle vrienden der kerkelijke wetenschap. Zijn werk herinnert aan de commentaren van den ouden tijd,

tegen welke wij, kinderen eener brochuren- en couranten eeuw, met verbazing opzien, en welke wij liever bewonderen dan studeeren en raadplegen. Door jarenlange studie geholpen, met een scherpzinnigen geest begaafd, is de schrijver met de oude metaphysica vertrouwd geworden gelijk de student met zijn handboek. Van daar de klaarheid en nauwkeurigheid der begrippen en bepalingen, de krachtige eenvoud van den stijl, de overtuigende invloed der argumenten welke het werk kenmerken. In zijne inleiding maakt hij geen aanspraak op oorspronkelijkheid, wijl hij slechts de zedige taak van een uitlegger of tolk wil vervullen, maar al worden de meeste stellingen aan den H. Thomas ontleend, al worden de bewijzen ook elders gevonden, inhoud en vorm geven aan het boek eene eigenaardige physionomie, die hetzelfde tot eene Metaphysica, ingericht volgens de eischen en behoeften der negentiende eeuw, stempelt. Zij bewijst nogmaals hoezeer men den paus lasterde toen hem werd verweten, den vooruitgang der wetenschap te stremmen en ons met de filosofie van Thomas tot de duistere middeleeuwen terug te voeren. Deze vrees, ook door Katholieken gedeeld, verdwijnt als de nevel voor het licht der zon, wanneer men na eenige bladzijden gelezen te hebben begrijpt hoe de hoofdbeginselen der metaphysiek overeenkomen met de nieuwste theorieën der natuur- en scheikunde, der physiologie, zoölogie en biologie. De schrijver is een hartstochtelijke vereerder der scholastieken, maar daarom gaat hij niet door dik en dun met hen mede, neemt alle hunne meeningen niet blindelings aan, integendeel, met een scherp blik weet hij het zekere van het onzekere, de hoofdzak van nevenzaken te scheiden; hij schift met omzichtigheid het bewezene van het onbewezene, de ervaring van de bespiegeling, feiten van veronderstellingen: nooit bewimpelt hij de gebreken eener theorie, het onvoldoende eener verklaring en geeft alleen zijne toestemming, wanneer de waarheid duidelijk is bewezen. De lezer make zich geene valsche voorstelling van het werk, die tot eene bittere teleurstelling zou kunnen leiden; het is niet geschreven voor eerstbeginnenden en kan onmogelijk in onze scholen als leerboek gebruikt worden, wijl de schrijver een zekeren graad van philosophische ontwikkeling veronderstelt. Wie echter ernstige studie niet vreest en zich eenige inspanning wil getroosten om de eerste moeilijkheden te boven te komen, zal de rijkste vruchten van zijn arbeid inoogsten. Voor leeraren in de filosofie is het werk een ware goudmijn, een bron van grondige kennis en verklaringen en antwoorden op de opwerpingen der moderne geleerden, een kostbaar hulpmiddel bij het onderwijs en een veilige gids voor allen, die in de kennis der verschijnselen op natuur- en zedekundig gebied dieper wenschen door te dringen.

Om onze beschouwingen te staven zoude het noodig zijn het een of andere deel te ontleiden en critisch te onderzoeken, maar vooreerst ontbreekt de ruimte, en tweedens valt eene philosophische verhandeling niet in den smaak van het groote getal der lezers. Wij roepen dus den vrienden der filosofie toe: koopt en studeert, het zal u niet berouwen. Wij geven ten slotte den inhoud der drie boekdeelen.

Vol. I. Eerste Boek. Bepaling (bl. 3—42). Inleiding. Hoofdst. I. Algemeen gedeelte. II. Bijzonder gedeelte. III. Gevolgen.

Tweede Boek. Het Zijn (bl. 42—151). Wezenheid. Mogelijkheid. Het bestaan. Vergelijking van het mogelijke met het bestaande.

Derde Boek. Eigenschappen van het Zijn (bl. 155—360). Eigenschappen in het algemeen. Het eene, het ware, het goede.

Vol. II. Vierde Boek. Beginselen van het zijn (bl. 1—142). Inleiding. Twee soorten van beginselen. Analytische beginselen. Ervaringsbeginselen. Synthetische beginselen a priori van Kant.

Vijfde Boek. Oorzaken van het Zijn (bl. 142—729). De oorzaak in het algemeen. De stoffelijke oorzaak. De formeele oorzaak.

Bijvoegsel I. Leer van den heiligen Thomas nopens den oorsprong der stoffelijke wezens (bl. 730—749).

Bijvoegsel II. Beteekenis der woorden: *vorm* en *stof* (bl. 749—754).

Vol. III. De werkende oorzaak (bl. 1—414).

Bijvoegsel. Leer van den H. Thomas betreffende de werkende oorzaak van het ontstaan der levende wezens in verband met de nieuwste ontdekkingen der biologie.

Het tweede en laatste gedeelte van den derden band zal eerlang verschijnen en een werk voltooiën waarop de Katholieke wetenschap met rechtmatige fierheid kan wijzen.

DR. A. DUPONT.

Spiegazione del libro dell Apocalisse, del P. Giuseppe M. Consorti, Prete dell' Oratorio. *Napoli*, stabilimento tipografico dell' Ancora, via Crocelle a Parta S. Genaro, n. 24, 1884. II vol. in 8, pagg. 294, 272. Prijs der twee deelen 6 lres.

De Civiltà Cattolica geeft van dit belangrijk werk de volgende gunstige recensie:

»Over dit werk van P. Giuseppe M. Consorti D. O. velt Z. D. H. Mgr. Luige Manzo een oordeel, dat evenzeer gunstig is als zwaarwichtig. Deze heeft, om ook metterdaad te toonen op welken prijs hij het stelde, zelf de uitgave er van willen bezorgen. Onder anderen zegt hij het volgende: »De geleerde schrijver heeft bij dit werk zich bediend van de plaatsen der Profeten, die in vele opzichten daarmede parallel zijn; hij heeft zijn voordeel gedaan met de vóórlichting der Vaders en der Exegeten van den besten naam, oude en nieuwe; hij heeft gebruik gemaakt van de kerkelijke Geschiedenis, die, terwijl zij reeds de vervulling van zoovele profetiën aantoonde, den weg opent voor die nog moeten vervuld worden; en bovenal heeft hij, de innige betrekking erkennend, welke de Apocalypse heeft met het Hooglied (dat eveneens, naar de verschillende tijdperken, de voornaamste overwinningen der Kerk ontwikkelt), gelijk vóór hem A. Lapide, Calmet, Bossuet, Vence en anderen hadden bemerkt, het eene boek met het andere vergeleken, zoodat zij wederkeerig van elkander licht ontvangen; en het resultaat van deze vergelijking is eene uitlegging, die, zoo niet volkomen zeker in al hare deelen, ten minste van dien aard is, dat zij kan geacht worden in haar geheel het meest tot de waarheid te naderen, wat de verklaring der geheimen betreft, die in de Apocalypse vervat zijn.« Uit deze woorden, die wij gaarne onderschrijven, kan men het groote nut

van dezen Commentaar afleiden, die den weg bereidt om, hier met tamelijk groote zekerheid, daar met voldoende waarschijnlijkheid, den verborgen zint te vatten van het meest duistere boek der H. Schrift, daarin de verloopende lotgevallen der Kerk te erkennen en tot op zekere hoogte de toekomstige gebeurtenissen vooruit te zien. Bij het aanwijzen van dezen weg heeft de uitmuntende schrijver niet gespeeld met fantasie, maar, gelijk de genoemde uitgever terecht opmerkt, hij heeft zich gehouden op het voetspoor der Vaders en der meest geprezen uitleggers, niet blootelijk steunende op het parallellisme van den Bijbel, daarbij zelf in de keuze critiek, in de beschouwingen en vergelijkingen rijpe bezadigdheid, orde in het geheel en helderheid in de uitlegging voegende: zoodat er van geworden is een vol en voltooid werk, dat, zoo niet nieuw wat de zaak betreft, ten minste nieuw is in de uiteenzetting van het concept. Zooals insgelijks genoemde Monseigneur opmerkte, sluit zich bij dit werk over de Openbaring nauw het andere over het Hooglied aan, door denzelfden schrijver in 1880 in 't licht gegeven. — Beide werken mogen den beoefenaars der H. Schriften en den predikers aanbevolen worden.

Fransche Leestafel.

Dichtkunst.

Wie Jean Davranches tot reisgenoot heeft in het Gemeenebest der Fransche dichtkunst, behoeft zich niet ongerust te maken. Wat hij aanwijst als goed, dat is het; wat hij afwijst als gevaarlijk, of verwerpt als gemeen, dat is gevaarlijk of gemeen. Gerust volgen wij hem, waar hij zijn oordeel mededeelt over de werken van Fransche dichters.

Oeuvres poétiques de *Victor de Laprade*. Pernet, le Livre d'un Père. Paris. Lemerre, in-12, de 312 p. Pr. 6 Fr.

De toon van deze prachtige gedichten is mannelijk krachtig, en christelijk zedelijk. Onder de meesterstukken van vaderlandsliefde, van burgermoed, van vaderlijk gevoel worden aangewezen: *Soyez des Hommes*; *le Petit Garde-malade*; *les Petites Sœurs*; *la Sœur aînée*, *Remords*, *la Ruche*, *Les Vaches* etc.

Victor de Laprade, is een van de groote dichters van onzen tijd, »le plus pur peut-être, celui dont l'idéal a plané le plus haut.«

La Chanson des Gueux, bereikt reeds zijn elfde uitgave en is een zedeloos boek, zonder ziel, zonder God.

La Muse noire. Heures de soleil, is de titel van een bundel, dien men leere kennen uit de volg. verzen; aan Satan:

Tu m'ouvris l'océan des voluptés profondes,
Tu m'appris à goûter le charme de l'Enfer.
On y souffre, il est vrai: l'on y jouit quand même,
Puisqu'on y peut baver sa bile. — O Lucifer,
Mon bourreau de demain, je t'honore, — je t'aime!

Vers l'idéal. Mirages. Soleils voilés. Sérénités.. Par *Adolphe Ribeaux*. Paris. Lemerre. 1884. de 205 p. Pr. 3 fr.

C'est une âme charmante, éprise de douceur et d'amitié.

Les chants du cœur. Poésies diverses par *Maurice*

Trubert. (Paris. Oudin. 88 p. Pr. 1 fr. 50.) ne sont pas vulgaires. Ça et là, le sursum vous élève.

Les Échos, par *A. B. Routhier*. Québec, de 287 p. Pr. 3 fr.

Ces échos viennent d'un monde idéal. C'est une adoration et c'est un hymne.

L'Enfant Jésus. Noël. Légendes. Scènes bibliques, par *l'abbé Bonnel*. Avignon. Aubanel 1884, in-12 de 292 p. Pr. 3 fr. 50.

Wij hebben hier met een waren dichter te doen. Er is kleur en geur, hart en verbeelding.

Eén bewijs.

Où va mon âme?

Où va sur les flots la nacelle?

Au port.

La vague agitée, où va-t-elle?

Au bord.

Où va le parfum de la rose?

Au ciel.

L'active abeille qui s'y pose?

Au miel?

En de laatste strophe is:

Où vont pourpre et noble oriflamme?

Au roi.

Et mon âme, o Jésus, mon âme?

A Toi.

Rimes Françaises d'une alsacienne, par *Amédée Ernst* 4e édition. in-12 de 75 p. Pr. 1 fr. 50.

Emile Augier schreef haar: j'ai lu vos beaux vers.... ils nous ont arraché des larmes patriotiques.

Hoogduitsche Leestafel.

Das heilige Messopfer dogmatisch, liturgisch und ascetisch erklärt von *Dr. Nikolaus Gehr*. Freiburg, Herder, 1884. Preis 4 Mark 80 Pf.

De spoedig achtereenvolgende herdrukken van dit degelijk werk getuigen van den bijval waarin het zich mag verheugen. Onder de rijke literatuur, die over het heilig Misoffer, het middelpunt van het Katholieke leven en van den Katholieken Godsdienst, het centrum der priesterlijke functies, bestaat, is wellicht geen werk bekend, dat met grooter duidelijkheid, grondigheid en warmte dit heilig onderwerp behandelt, dan het bovenstaande.

Kurze Frühpredigten über die Glaubens- und Sittenlehre. Nach der vierten Auflage des von S. E. Cosimo Corsi, Cardinal. Erzbischof von Pisa, approbirten italienischen Originals in's Deutsche übertragen von A. Jox, Priester der Diocese Trier. Dulmen, Laumannsche Verlagshandlung 1884. 1e Lieferung.

De vertaler dezer preeken heeft de oorspronkelijke Italiaansche uitgaaf tamelijk trouw teruggegeven. Daardoor hebben zij iets origineels, wij zouden haast zeggen iets bijzonders, dat de zielzorgers der Germaansche landen uitmuntend te pas kunnen brengen.

Het werk, dat een sierlijk uiterlijk heeft, zal velen welkom zijn.

Dr. Engelbert Lorenzo Fischer. Das Problem des Uebels und die Theodicee. Mainz, Kirchheim.

Als de schrijver in de inleiding van zijn werk er van spreekt, »dat men achten en waardeeren kan de waarheden, die de ouden aan het daglicht hebben gebracht, zonder juist tot het oude beperkt te zijn, zoodat elke nieuwe gedachte hinderlijk, stuitend is, dan toont hij door zijn eigen voorbeeld, hoe zulk een uitspraak moet worden verstaan. Hij openbaart overal eene diepe vereering der kerkvaders en der Katholieke auteurs, doch hij acht daarom het theologisch onderzoek niet voor totaal afgesloten. Daarin heeft hij gelijk. Wij wenschen dat zijn boek gretig mag verkocht worden.

Kritische Bemerkungen zu der Schrift: »Die Entstehung der thomistisch — molinistischen Controverse; dogmengeschichtliche Studie«, gerichtet an den Verfasser E. Gerhard Schneemann S. J. Von einem Thomisten. Aachen, Jacobi.

Deze »Kritische Bemerkungen« worden ons aangeboden als een weldoordacht, rijp en wezenlijk onpartijdig onderzoek.

Mededeelingen.

Een oudheidkundige, die dezer dagen het gemeentearchief te Borkeloo bezocht, heeft daar eene belangrijke vondst gedaan, een geschreven boek, bijna zoo groot als een folio bijbel, gebonden in houten schutbladen, met leder overtrokken, waarvan de hoeken, met dikke hoornen belegsels voorzien zijn. Het schrift is zóó oud, dat er maar zeer weinigen zullen zijn, die het kunnen ontcijferen. De inhoud moet zijn eene verzameling vonnissen en uitspraken volgens den »Spiegel der Sassen«, een codex der middeleeuwen.

De weduwe van Prof. Heremans, den Gentschen hoogleeraar, heeft de boekenverzameling van haar echtgenoot, bestaande uit 4 à 5000 deelen, aan de bibliotheek der stad Gent ten geschenke gegeven. De verzameling is, wat de Nederlandsche letterkunde aangaat, de volledige die in België bestaat, en zij bevat voorts een aantal zeldzame en kostbare werken.

De *Express*, die in den Oranje-Vrijstaat verschijnt, maakt melding van 't jongste werk van professor Mansvelt, van Stellenbosch, *Proeve van een Kaapsch Hollandsch Idioticon*, dat is eene verzameling van idiomen (eigenaardigheden in de taal), waardoor zich het Kaapsch Hollandsch van het gewone Hollandsch onderscheidt. Het blad zegt van dit boek: Voor den Afrikaner, die den oorsprong van zijne eigen taal en de woordaflading daarvan wenscht te verstaan, alsmede voor den Hol-

lander, die, nog niet lang in de kolonie zijnde, zijn taalkundig oor gekwetst voelt door verschillende uitdrukkingen en te vergeefs naar de oorzaak zoekt, is dit werk van veel waarde. Voor alle jongelingen, die er in dezen tijd, nu het Hollandsch weer op den voorgrond treedt, hun Hollandsch wenschen te verbeteren, is het ook zeer nuttig, want zij zullen daarin de geschikte Hollandsche woorden vinden, die zij voor Afrikaansche woorden in de plaats kunnen stellen, waar dit geschieden kan, en zij zullen er ook uit zien, welke woorden zij behouden moeten, omdat het Hollandsch geen betere of geschikte woorden daarvoor heeft.

Men schrijft uit Delft: Wij waren heden in de gelegenheid, in de fabriek van Delftsch aardewerk van de heeren Joost Thooft en Labouchère alhier, te bezichtigen een tafereel, bestemd voor den gerestaureerden gevel van de waag te Alkmaar. Dit tafereel, 400 tegeltjes groot, beslaat negen vierk. meter. Het stelt eene groep voor, in 't midden »Alcmaria Victrix«, met een gelauwerd zwaard in de rechterhand, en met de linkerhand steunende op den schouder van Ceres, die aan de voeten der Stedemaagd zit, evenals Mercurius aan hare rechterzijde is geplaatst. Het verschildt vertoont het silhouet der stad Alkmaar. Het is een fraai tafereel, en is in verschillende kleuren en tinten bewerkt, terwijl tot dusver in deze fabriek slechts tafereelen in blauw en wit werden vervaardigd.

Het ontwerp werd vervaardigd door den heer F. A. Gips uit Schiedam, de heer L. Senf bracht de schildering op de tegels, de heer Offermans zorgde voor de kleurmengeling, als onder de leiding van den artistadviseur, den heer A. le Comte.

Inhoud van Tijdschriften.

Onze Wachter, Mei 1884. I. Aan Nicolaas Beets. Dr. Schaepman. II. Van eenen Ridder, een Maagdelyk en eenen Drake. Dr. Schaepman. III. Pruisische Kritiek. Hans Delbrück *contra* Johannes Jansen. Dr. Schaepman. IV. Een praatje over letterdieverij. Dr. Schaepman. V. Een merkwaardige redevoering. Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman. Over het hoogste gezag. Dr. Schaepman. VI. Opruiming. Realistische Schetsen. G. Jonckbloet, van Meurs, Willem Paap, Emants. Dr. Schaepman.

Studiën, op Gods.- Wetensch.- en Letterk.- gebied 16e jaargang. Deel XXIII. afl. 2. In Memoriam. I. Gerrit Groot en zijne stichtingen. V. Becker. II. Een encycloek van Willem den Zwijger. H. J. Allard. III. A. propos van Doris en Doortje. F. A.

Stimmen aus Maria-Laach. 1884. 8e heft. Päpstliche Breve über die Congregationen. — Die marianische Congregationen oder Sodalitäten. I. Ph. Lössler S. J. — Erzbischof Egbert von Trier und die byzantinische Frage. I. St. Beissel S. J. — Die Honigameise des Göttergartens. E. Wassmann S. J. — Von Thorshavn nach Reykjavik. A. Baumgartner. S. J. — Recensionen. — Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Gli alti concetti pedagogici di Leone XIII. — De Katholieke Kerk in Schotland. — IJslandsche Letterkunde. — Het eerste Conservatorium voor Muziek in Nederland, gesticht te Amsterdam. — Mededeelingen. — Beoordeeling in Buitenlandsche Tijdschriften. — Advertentiën.

Gli alti concetti pedagogici di Leone XIII, ossia la riscostituzione dell' antico Patriarchio Lateranense e la Scuola Superiore di Teologia comparata. Raginamento storico, dedicato a S. E. il Card. Gaetano Alimonda, Arcivescovo di Torino. *San Pier d' Arena*, tip. S. Vincenzo, 1884. In 8 gr., pagg. 34.

De geleerde bisschop van Foggia, Mgr. Marinangeli, had het plan ontworpen van »eene hoogeschool voor Theologia comparata« (vergelijkende theologie), door middel van welke alle wetenschappen en kunsten zouden verzoend worden met de theologie, de christelijke wetenschap, en haar zelfs de behulpzame hand zouden reiken. Toen deze prelaat na de sluiting van het katholieke congres te Napels, waarop hij zijn ontwerp had voorgelezen, zich tot den H. Vader vervoegde, had hij de voldoening te ondervinden, dat zijn denkbeeld door Z. H. hoog werd geprezen, en van den H. Vader te vernemen, dat een gelijk denkbeeld Z. H. in den geest was gekomen voor zijn geliefkoosd Rome. Z. H. had gedacht te Rome de oude instelling van het Lateraansche Patriarchaat te herstellen door de vestiging eener »hoogeschool voor Theologia comparata.« De schrijver van bovenstaand werkje looft terecht het denkbeeld des H. Vaders en geeft een beknopte geschiedenis van het Lateraansche Patriarchaat, door de Pausen bestemd tot het onderwijs niet alleen van geestelijken, maar ook van leken, elk vak van wetenschap, letteren enz. Dat, aldus besluit hij, dat de wederoprichting dezer instelling, volgens het denkbeeld van onzen zoo wijzen Opperpriester, in de toekomst groote weldaden zal kunnen voortbrengen op intellectueel, moreel en civiel gebied, kan aan geen twijfel onderhevig zijn.

De Katholieke Kerk in Schotland. *)

Op overvloed van critische en aan de eischen der wetenschap beantwoordende werken over de kerkgeschiedenis der afzonderlijke landen, mag de Katholieke literatuur juist niet overal bogen. Deze uitspraak was ook tot dusver voor de Katholieke Kerk in Schotland

Geschichte der katholischen Kirche in Schotland, von der Einführung des Christenthums bis auf die Gegenwart, von Dr. *Alphons Bellesheim*. 2 Bände. Mainz, Kirchheim, 1883.

geldig, doch in de lang bestaande leemte heeft thans de hoogbegaafde letterkundige Dr. Bellesheim, Dom-Vicar te Keulen, op uitmuntende wijze voorzien. In twee lijvige deelen schildert deze geleerde Priester, met behulp van gedrukte en ongedrukte en voor een groot deel tot dusver onbekende bronnen, de lotgevallen der Kerk van Schotland, van de invoering des Christendoms tot op onzen tijd. Met een bewonderenswaardige vlijt wist hij de daarvoor benoodigde literatuur uit de archieven van Engeland en Italië, hoofdzakelijk uit de archieven van het Vaticaan en van de Propaganda te Rome, voor zijn doel dienstbaar te maken. Zijne geschiedenis der Kerk van Schotland biedt een volledig en getrouw beeld aan van het zoo rijk en veelbewogen kerkelijk leven van dit land en kan zoowel door de schoonheid van voorstelling, als door den belangrijken inhoud, niet slechts den geleerde, maar ook iederen ontwikkelde ten hoogste aanbevolen worden. Slechts op enkele voorname punten uit den rijken inhoud willen we de aandacht vestigen.

Het werk is in drie afdeelingen gesplitst, waarvan de eerste de Katholieke Kerk in Schotland van de invoering des Christendoms tot Koning Malcolm Canmor (400—1057), de tweede de geschiedenis tot de verwoesting der oude Kerk (1057—1560), en de derde de lotgevallen van de invoering der zoogenaamde hervorming tot de herstelling der hiërarchie door Paus Leo XIII (1560—1878) tot onderwerp heeft.

Uit de traditiën worden we gewaar, dat het Christendom reeds in de eerste Christelijke eeuwen in Schotland was doorgedrongen, doch eerst in de tweede helft der vierde eeuw zien we als eerste historische persoonlijkheid in de rij der Schotsche geloofszendingen optreden den omstreeks het jaar 360 in Schotland uit voornamende ouders geboren heilige Ninian, die te Rome opgevoed, later door Paus Siricius tot Bisschop werd gewijd. Als zijne opvolgers in het bekeeringswerk in Schotland noemt en schildert ons de gewijde schijver den h. Palladius, den h. Terranus en den h. Servanus. Groote verdiensten in het werk der bekeering heeft ook de heilige Non Morenna. Door den arbeid der genoemde heilige Missionnarissen werd omstreeks het midden der zesde eeuw de Christelijke Godsdienst in Schotland gevestigd: doch niet overal heeft hij wortel geschoten, want hier en daar werd hij door het weder ontwaken heidendom verdrongen. Tot zijn bescherming traden nu Iersche Monniken op en daarmee begint de tweede of de monastieke periode der Schotsche Kerk. Ofschoon alle Iersche kloosterlingen zich door een voorbeeldigen missie-ijver onderscheidden, treedt onder hen allen de h. Columba (†597) door vroomheid en wetenschap en niet minder door een zegenrijke werkdadigheid luistert te voorschijn. De auteur geeft ons eene heerlijke

schets van het leven en de daden van den heiligen Columba, van het door dezen gestichte klooster, alsmede van alle overige kloosters in Schotland. Een rij van de edelste karakters uit de reguliere en seculiere Geestelijkheid wedijveren met uitstekende leeken in hunne bemoeiingen tot uitbreiding en bevestiging van het Christendom in Schotland. Onder laatstgenoemden onderscheidend zich vooral de Koningen Malcolm III, (†1093,) Edgar (†1107), Alexander I, David I (†1153), Malcolm IV (†1165), Willem de Leeuw (†1215), Alexander II (†1249), Alexander III (†1286). Al deze Vorsten hebben kloosters en bisdommen gesticht. Het goede voorbeeld, dat van hooger hand gegeven werd, oefende een weldadigen invloed uit op de gansche Schotsche bevolking. Aan dezen invloed en aan den arbeid van vrome Bisschoppen, Abten en Priesters is het te danken, dat gedurende de gansche middeleeuwen, eenige korte periodes uitgezonderd, in Schotland een levendig, opgewekt en wetenschappelijk leven en sociale welvaart heerschten. Hoofdzakelijk geldt dit van den tijd, die aan de invoering der zoogenaamde hervorming voorafging, zooals de schrijver door de opsomming der scholen, der bibliotheken, der geleerden, der wetenschappelijke werken en kunstgewrochten bewijst. Zelfs der Katholieke Kerk vijandig gezinde schrijvers moeten dit getuigen. Uit het groote aantal, die de auteur aanwijst, zullen we er slechts twee aanhalen. »Niet alleen,« zoo schrijft de eene, »als stichters van domkerken, parochiekerken en kloosters hebben de Geestelijken der oude Kerk zich onderscheiden, daar het niet valt te loochenen dat zij ook door het bouwen van bruggen, door het oprichten van hospitalen, door het ontginnen van landerijen, aan Schotland groote diensten hebben bewezen» — »Onschatbare materialen hebben zij ontdekt, zooals de steenkool, eene nooit opdrogende bron van welvaart; langen tijd oefenden zij zelfs ook de scheepvaart uit en dikwerf schonken ons de kloosters hoogst nuttige uitvindingen. De Schotsche Monniken werden als leeraars en geestelijke leiders van het volk, als weldoeners der armen, als milde tiendheeren van talrijke vasallen, langen tijd in hooge mate vereerd. Hunne huizen waren aan de gastvrijheid gewijd. Vorsten hielden er dikwerf verblijf; mannen der wetenschap waren hier gaarne gezien. Groot, onvergeeflijk onrecht heeft men aan de arme Monniken gepleegd, door hen uit hunne oude huizen, uit hunne monumentale gebouwen te verjagen. Vernield werden ze die heerlijke monumenten van bouwkunst of door de furie van den krijg, of door de blinde woede der hervormers; slechts puinhoopen zijn er van overgebleven,« zoo schrijft een andere.

Met de invoering der zoogenaamde reformatie in Schotland verdween de sociale welvaart en nam het godsdienstig leven gestadig af. Evenals elders, zoo waren ook in Schotland hebzucht, zinnelijkheid en ruw geweld de voornaamste factoren, door welke de oude Kerk verwoest en aan de nieuwe den toegang werd verleend. Het volk wilde in 't algemeen van de opgedrongen nieuwe leer niets weten. Te grooter was echter de sympathie, welke de adel koesterde voor het Protestantisme, dat hem het uitzicht gaf op het verkrijgen van de goederen der Kerk. Met bezadigden moed en geloofsgetrouwe beslistheid verzette zich de edele Aartsbisschop van St. Andrews, Kardinaal David Beaton, tegen het indringen der nieuwe leer; hij verloor

echter als offer zijner godsdienstige overtuiging door de hand van een sluipmoordenaar het leven.

Tot in de minste bijzonderheden schetst de auteur een trouw levensbeeld van dezen grooten Kerkvorst, wiens verheven karakter, door de tegenstelling van den hoofd-leider der revolutionnaire partij, den zoo diep gezonken John Knox te heerlijker in 't licht verschijnt. Ter kenschetsing van dezen laatsten beroept de schrijver zich uitsluitend op Protestantsche getuigen. »Met Knox,« zoo schrijft hij, »verdween de man, die de Schotsche reformatie als haren vader vereert. Reeds in het begin van zijn openbaar optreden was hij diep in de politieke geschillen van den tijd verweekeld, en nam hij deel aan de omverwerping der oude Kerk en aan de invoering van het Protestantisme. Knox handelde bij vele gelegenheden naar het beginsel, dat het doel de middelen heiligt, eene grondstelling, die valsch en onchristelijk is. Bij de volvoering zijner plannen was hij hard, ontoegeeflijk en gewetenloos.« — »Wij ijzen,« schrijft Hume, »als we zien, welke vreugde Knox betoonde bij het vermoorden van den Kardinaal Beaton. Hij bezat het fanatisme zijner secte in de meest volmaakte ontwikkeling, en de aangeboren ruwheid van zijn karakter verscherpte die dweepzucht. In de politieke beginselen, die hij zijnen broeders meedeelde, heerschte de geest van opstand in gelijke mate als zijne theologie vol woede en bekrompenheid was.«

Door eene gewelddadige handeling van het Parlement werd de Katholieke Kerk in Schotland den 24en Augustus 1560 vernietigd en van alle rechten ontzet. Slechts eenige der gruwelijke en onrechtvaardige wetten, die door het Parlement werden uitgevaardigd, willen we hier vermelden. De eerste wet vernietigde de jurisdictie van den Paus in Schotland, de tweede herriep alle vroeger ten gunste der Katholieke Kerk gegeven verordeningen, de derde bepaalde dat wie de heilige Mis zou lezen of haar zou bijwonen voor de eerste maal met verbeurdverklaring zijner goederen, dan met verbanning uit het rijk en ten laatste met den dood zou worden gestraft.«

Tengevolge dezer draconische wetten werden nu met Vandaalsche woede de Katholieke Kerken en Godshuizen outwijd en verwoest, de kloosters opgeheven, de goederen dezer instellingen geroofd, de Katholieke Geestelijken en leeken gekerkerd, mishandeld, uit het land gejaagd of gedood. Toch bleef de Katholieke Kerk in Schotland staande, zooals de auteur dit in zijn derde boek bewijst. — Heerlijk schildert en verdedigt hij de zoo onrechtvaardig belasterde Koningin Maria Stuart, die door de juiste bronnen, waaruit de auteur zijne betogen put, in een gansch ander licht verschijnt, dan de van blinde vooroordeelen bezielde niet-Katholieke historici gewoon zijn deze wegens haar standvastig geloof zoo onrechtvaardig en gruwelijk vervolgte edele Koningin voor te stellen.

Ook onder Jacob IV, den onwaardigen zoon der voor haar geloof gestorven Maria Stuart, die na Elizabeths dood als Jacob I den Engelschen troon beklom, bleef de vervolging der Katholieken voortduren. Het bijwonen eener heilige Mis door het een of ander individu,« schrijft de Protestant Tytler, »diep in den nacht, bij gesloten deuren, waar niemand kon passeeren, dan hij die om des gewetenswille en in alle oprechtheid des harten voor het altaar de knieën boog — zulk eene gods-

dienstoeffening, al duurde zij ook slechts een uur, werd beschouwd als deelneming aan afgodendienst en verheerlijking van den antichrist. De heilige Mis te verbieden en de Katholieken tot onderwerping aan de »reine Presbyteriaansche waarheid der Kerk« te dwingen, onder bedreiging der zwaarste straffen — het verlies van lijf en leven, verbanning en verbeurdverklaring — werd niet alleen als prijzenswaardig maar als een religieuze plicht beschouwd. »Wel is waar protesteerden Bisschoppen, Priesters en leeken en niet minder de Apostolische Stoel tegen de onrechtvaardige, barbaarsche verordeningen, doch alles was te vergeefs. »Wij zijn aan het einde der eeuw (de zestiende) gekomen,« zegt de auteur: »Negen en dertig jaren waren er sinds de verdrijving der oude Kerk voorbijgegaan, het Episcopaat was onderdrukt, de Geestelijkheid bijna uitgestorven, de kerkelijke goederen ten deele verkwist, ten deele geschonken aan de predikers der nieuwe leer: van de oude Kerk was er slechts een lijk overgebleven.« Doch met de verdwijning van het Katholiek Geloof was ook het godsdienstig leven te gronde gegaan, gelijk de *General-Assembly* den 24sten Maart 1596 getuigt: »Algemeene lauwheid, gebrek aan ijver, onwetendheid, verachting des woords, ziet men overal. Gebed, psalmgezang, Gods woord wordt onteerd en misbruikt; bijgeloof en afgodendienst, blasphemie, zweren en vloeken, nemen de overhand; de Sabbath wordt geprofaneerd door arbeid, reizen, spelen, dansen, drinken en moorden. Kinderen weigeren gehoorzaamheid aan de ouders, zij komen met hen voor het gerecht en begeven zich in het huwelijk zonder ouderlijke toestemming. Strijd op leven of dood is schering en inslag; ontucht, verboden huwelijken en echtscheidingen nemen schrikbarend toe. Onmatigheid in spijs en drank, zedeloze redevoeringen en gezangen, heiligschennissen van allerlei aard komen te voorschijn, tot groote smart der Kerk; armen worden verdrukt, dienstboden veracht, woeker, leugen, verguizing der gerechtigheid ontmoet men overal; den Rechters ontbreekt het aan de noodige kennis. De misbruiken, die in de uitoefening van het recht insluipen, bevorderen moord, verdrukking, overspel, bloedschande; in hooge mate vermeerderen de misdaden allerwegen.«

Niettegenstaande het verval der zeden en de toename der gruwelijkste misdaden, werden de vervolgingen der Katholieken ook in de zeventiende eeuw niet gestaakt. Al kwamen er onder Karel I (van 1625 tot 1660), Karel II (1660—1685) en Jacob II (1685—1688) tijdelijk eenige verbeteringen in den toestand der Katholieken, nimmer echter waren zij geheel en al vrij van kwellingen en plagerijen. Op zekere tijden scheen het, naar de berichten van ooggetuigen, als of de dagen der wreede Elizabeth teruggekeerd waren. Dit was vooral het geval in den tijd der regeering van Karel I, waarin de Katholieken 't felst vervolgd werden. Elke handeling, waaruit men de bekentenis van het Katholiek Geloof kon zien, werd op de strengste straffen verboden. Alle beambten moesten het Protestantsche avondmaal ontvangen, weigerden zij zulks, dan werden zij ontslagen en uit het land verdreven. Alle kinderen moesten in den Protestantschen Godsdienst worden opgevoed. De ouders, die hunne kinderen op Katholieke scholen in het buitenland hadden gezonden, moesten ze terug laten komen en waren verplicht hen, op straffe

van verlies hunner goederen, op de Protestantsche scholen te zenden. Vooral de Geestelijkheid en de Katholieke adel had veel te lijden. Eene groote werkdadigheid ten gunste der Schotsche Katholieken ontwikkelde Paus Urbanus VIII. Niet alleen zond hij Missionarissen naar Schotland, doch hij stichtte en doteerde ook colleges tot opleiding van Schotsche jongelingen voor den Geestelijken stand. Zulke inrichtingen voor Schotland vond men te Rome, Parijs en Madrid. Groote verdiensten voor het Katholiek Geloof verwierven zich ook de Jezuïeten, Franciscanen, Kapucijnen, Benedictijnen en Lazaristen, alook een niet gering aantal wereldlijke Geestelijken. Trachtte ook Jacob II (van 1685—1688) de Katholieken tegen de woede der fanatieken te beschermen, het baatte niet, want na zijne ontronning werden de wetten onder den trouweloozen en huichelachtigen Willem van Oranje opnieuw uitgevaardigd en op de gruwelijkste wijze gehandhaafd. Voornamelijk de Geestelijken werden op de felste wijze vervolgd. Een tijdgenoot schildert hun toestand in de volgende woorden: »Velen versmachtten er in den kerker, de prefect is op de vlucht, de overigen trekken in het uur der nacht door het land van huis tot huis; nergens zijn zij veilig, nergens kunnen zij hun verblijf vestigen uit vrees voor de speurhonden van Willem van Oranje. Des winters houden zij zich schuil bij de boeren, in den zomer verblijven zij in de bergen, bosschen en holen, onder aanhoudenden strijd tegen honger en dorst.«

Ook de achttiende eeuw ging voorbij onder gestadige vervolging der Katholieken. Bizarde hard werden zij behandeld onder de regeering van Koningin Anna, in de eerste helft der eeuw. Evenals in vroegeren tijd waren ook in die periode de Pausen de beschermers der verdrukte Katholieken in Schotland. Paus Innocentius XII benoemde Thomas Nicolson tot eersten Apostolischen Vicaris van Schotland; nauwelijks echter had deze Kerkelijke hoogwaardigheidsbekleeder den Schotschen bodem betreden of hij werd in de gevangenis geworpen. Paus Benedictus XIII richtte in het jaar 1727 het tweede Apostolische Vicariaat op. Clemens XI en Clemens XII bestreden het Jansenisme in Schotland. Eene zeer zegenrijke werkdadigheid ontwikkelde de edele Bisschop Georg Hay, wiens verdienste als schrijver en Missionaris door den auteur uitvoerig geschilderd wordt. Eerst in het jaar 1793 kwam er voor de Katholieken in Schotland een betere tijd. Van 1800—1829 nam het Katholieke leven er gestadig toe. In 't jaar 1827 richtte Paus Leo XII het derde Apostolische Vicariaat op en verdeelde Schotland in drie Missie-districten. Tengevolge van de emancipatie-decreten van 1829 werd de toestand voor de zoo lang verdrukte Schotsche Katholieken veel gunstiger. In het jaar 1832 werd het eerste Nonnenklooster sinds de invoering der zoogenaamde hervorming gesticht. De Aartsbisschop Manning en nog meer de Kardinaal Wiseman wendden zich tot herstelling van het Schotsche Episcopaat tot den heiligen Stoel. Pius IX voerde met warmte de onderhandelingen, hij werd echter voor dat zij geëindigd waren door den dood verrast. Zijn opvolger Leo XIII, was het, die door de bul »*Ex supremo Apostolatus apice*,« den 4den Maart 1878 eindelijk de hiërarchie in Schotland weder tot stand bracht.

Wij gelooven ons opstel over het verdienstelijke werk van den auteur niet beter te kunnen besluiten,

dan door zijn eigen slotwoord hier te laten volgen.

»Wij zijn,« zoo schrijft hij, »wij zijn aan het einde onzer wandeling door de rij der eeuwen aangeland. St. Ninian te Rome opgevoed en onderwezen, was de eerste bode des Geloofs in Schotland. Van dien tijd af heeft de Schotsche Kerk steeds in de levendigste verbinding met den h. Stoel gestaan. Sinds de oprichting der diocezen, door de zorgen van de h. Margaretha en van haren gemaal Malcolm Canmor in de elfde eeuw, onderhielden weinig landen van Europa znlk een levendig verkeer met Rome als het Katholieke Schotland. Aan de verordeningen van het Parlement, in Augustus 1560 uitgevaardigd, gelukte het de verbinding der Katholieke Schotten met den Paus te verzwakken — dat zij *nooit* afgebroken werd, hebben we in ons boek genoegzaam bewezen. Op gansch Schotland bleef tot op den huidigen dag het zegel van 't Katholicisme gedrukt. Luider en beter dan menschelijke tongen het vermogen, leggen de stomme ruïnen zijner heerlijke dom- en kloosterkerken voor het oude Geloof getuigenis af. Nauwelijks echter verlamde de kracht der draconische wetten, of we ontwaren, hoe de Schotsche Katholieken wederom in het openbare leven der natie treden en hunne verbinding met het middelpunt der eenheid bekrachtigen. Hunne loflijke pogingen werden door de Pausen gesteund met rijken onderstand van materiëlen aard, alsmede door het benoemen van Apostolische Vicarissen, doch hoofdzakelijk door de herstelling van de hiërarchie, waardoor de Katholieke Geestelijkheid in Schotland sinds het jaar 1883 een hoogst belangrijke positie inneemt. Het fanatisme der oude Schotten is uitgedoofd en de taal hunner nakomelingen tegen de Katholieken steekt uiterst voordelig af bij den dwazen ijver, waarmede tegenwoordig elders Katholieke Bisschoppen en Priesters als opgeschrikt wild, worden nagejaagd en door onverbiddelijke wetten worden verdreven Moge de rijke zegen, die sinds den dag van den 29sten September 1850, op welken Pius IX het Episcopaat in Engeland herstelde, is uitgestort, aan het Katholieke Schotland in nog ruimere mate ten deel vallen.«

IJslandsche letterkunde.

Die Lilie. Isländische Mariendichtung aus dem 14. Jahrhundert. Von Eystein Asgrinsson, Augustiner von Thykkviboer. Übersetzt und mit Einleitung versehen von Alexander Baumgartner S. J. Freiburg, Herder.

Dit keurige boekje worde nu hier nader besproken omdat het in eene letterkundige historische inleiding belangrijke mededeelingen geeft van IJslands oudere letterkunde. Dit sombere rots- en ijspaleis in de stormachtige noordelijke zee ontving, volgens den schrijver, aan 't einde der achtste eeuw zijne eerste bewoners door Iersche Monniken. Later vestigden er zich de Noren, die er hunnen godsdienst, hunne zeden en hunne taal overbrachten. In de twaalfde eeuw was er in IJsland een glansrijk tijdperk van intellectueele en materiële ontwikkeling, een gevolg van de oprichting van talrijke kloosters en scholen op de kusten van het onherbergzame land. Hier als elders temde het Christendom de aangeboren wildheid der inwoners, die als boeren en

visschers, als krijgers en zeevaarders het eiland bevolkten; het veredelde het stille familieleven in de eenzame, ver van elkander liggende hofsteden. Aan het Katholieke priesterdom dankt IJsland hoofdzakelijk de grondvesting en den bloei zijner oudere letterkunde van het einde der elfde tot het midden der zestiende eeuw. Als het kostbaarste juweel van IJslandsche letterkunde mogen de beide verzamelingen beschouwd worden, welke onder den naam van de oudere en nieuwere Edda zijn bekend. Onze historicus is van meening dat deze Edda van Skandinavischen oorsprong is en de goden- en heldensagen van dit land zeer nauwkeurig behandelt. Terwijl het arme IJsland het nimmer tot eenige politieke beteekenis kon brengen, staken de IJslanders in poëtische vruchtbaarheid den Skandinaviërs de loef af. In den rijken sagenschat der volks-overlevering leefde het oude Skandinavië voort, en de herinnering aan den glorievollen voortijd maakte hun de met sneeuw bedekte bergen van hun dor en somber geboorteland lief en daarbaar.

De »Lilja« moet in poëtische waarde onderdoen voor de »Edda«. Door kenners wordt zij echter als een der uitmuntendste voortbrengselen der IJslandsche letterkunde geprezen. Er bestaat zelfs een IJslandsch spreekwoord dat zegt: »Oell skald vildu Lilju kvedid hafa,« ieder dichter zou de Lelie willen gemaakt hebben. Door een Augustijner Monnik van de veertiende eeuw geschreven, vond dit gedicht algemeenen bijval onder het volk. Voor velen gold het als een soort geloofs-bekentenis, voor velen als een familiegebed. Zelfs de »hervormers« der zestiende eeuw hebben het gedicht, met zijn echt Katholieke geloofsleer, niet uit het hart van het IJslandsche volk kunnen verdringen. De dogmatieke diepte, het mannelijk krachtvolle gevoel en zijn grootsche schildering, herinneren veelal aan Dante. Bevoegde critici verklaren dit werk als het volmaakste religieuze gedicht, dat IJsland, ja, gansch Skandinavië, gedurende de middeleeuwen heeft voortgebracht. Het kerkelijk leven van IJsland gedurende de middeleeuwen heeft nog geen bewerker gevonden. Protestantische historici houden zich bij voorkeur met de schaduwzijde er van bezig; moge zich weldra een Katholiek geschiedvorschermester maken van die stof. Baumgartner, die IJsland heeft bezocht en dat land leerde kennen, biedt thans eene Duitsche vertaling der »Lilja« aan. Dit zoowel theologisch als poëtisch hoogst prijzenswaardig Maria-lied heeft reeds de hulde van verscheidene schrijvers mogen ontvangen. Het werd in het Deensch vertaald door *Finn Magnussen* (Copenhage, 1820); in het Latijn door *Paulus Hallerius*, in het Fransch, (Copenhague, 1858) door den Franschen Missionaris *Baudoin*, zegt men, en werd te Londen, in 1870 uitgegeven in het Engelsch, »with notes and glossary.«

Te Rome, in 1883, verscheen *Le Chantre du Lilja*, Eystein Asgrinsson, ou *le Skalde de la Sainte Vierge, au quatorzième siècle en Islande*, avec une traduction du poème en vers français par le R. P. *Philpin de Rivière*, prêtre de l'Oratoire de Londres, suivie du texte original et d'une traduction latine reproduite. (Rome, imprimerie polyglotte de la S. C. de la Propagande, in-18 de 172 p.)

Nu mag Duitschland zich ook in eene keurige vertaling in verzen verheugen. De »Lilja« bewijst ons,

dat het Germaansch-Skandinavische volk zich reeds eeuwen geleden, van zijne nevelachtige, sombere geestenwereld heeft ontdaan, om aan den voet van het Kruis troost, vreugde en ware hoop te vinden. Den beroemden dichter en letterkundige, die ons sinds jaren eene rij heerlijke geschriften over Göthe, Lessing, Longfellow, Calderon, en over onzen Vondel te genieten gaf, brengen wij onzen innigsten dank voor deze nieuwe literarische gave, alsmede ook voor den keurigen en geurigen »Sonnetten«-Krans der Litanie van Loretto. Die twee werkjes zijn als twee ruikers uit het Paradijs, zeer geschikt om als kleine geschenkjes te worden aangeboden.

Het eerste Conservatorium voor muziek in Nederland, gesticht te Amsterdam.

Noord-Nederland had tot nu toe geen conservatorium, geene hoogeschool voor muziek, tot opleiding van hen, die de toonkunst tot hun levenstaak kiezen.

Deze stichting is te danken aan het initiatief van onzen hooggeschatten *Daniël de Lange*, den man die zich aan de toonkunst in den edelsten en heiligsten zin heeft toegewijd en die in Amsterdam reeds zoo veel heeft gedaan tot bevordering van meer ernstig muzikaal leven.

De oorkonde die, kunstig calligraphisch vervaardigd door Anton Grevenstuk, nu in een sierlijke lijst gevat, wordt opgehangen in het huis door het gemeentebestuur kosteloos afgestaan ten behoeve der stichting, zal worden geboekt in de annalen onzer geschiedenis. Zij luidt als volgt:

»Ter herinnering aan de oprichting van het Conservatorium in Amsterdam, den eersten September 1884, en zijne wordings-geschiedenis, zij hier vermeld, dat *Daniël de Lange* zijne kunstbroeders *Frans Coenen*, *Johan Messchaert* en *Julius Röntgen* uitnoodigde, met hem een Conservatorium voor muziek te stichten en dat deze vier kunstenaars besloten, hunne talenten en tijd te wijden aan de verwezenlijking van dit doel. Het afdeulingsbestuur der Maatschappij tot bevordering der Toonkunst gaf zijn wensch te kennen, zich aan dat streven aan te sluiten, waarop nu de samenstelling door de afdeeling Amsterdam werd overgenomen en de vier oprichters met *Joseph Gramer*, *Henri Bosmans* en *J. B. C. de Pauw* de leiding op het gebied der kunst aanvaardden.«

De lessen werden geopend met 28 leerlingen van beiderlei geslacht, zijnde van 33 adspiranten 5 bij het examen afgewezen.

Mededeelingen.

Het 36ste *Jaarboekje* (1ste aflevering) van de Vereeniging voor de Statistiek heeft het licht gezien. Verscheen vroeger van dat werk slechts één deel, in het jaar 1884 wordt het in twee gedeelten uitgegeven, met dien verstande, dat de tweede aflevering hoofdzakelijk het »mengelwerk« zal bevatten. De hoofdinhoud van het nu voor ons liggende deel wordt dus voornamelijk gevormd door de bekende statistische overzichten van Nederland, en van de Koloniën.

Krachtens art. 2 § 2 van het reglement van het Statistisch Instituut, zal dit voortaan belast zijn met de zorg voor alle publicaties der Vereeniging, zoodat het jaarboekje voor 1884 voor de laatste maal het overzicht van Nederland bevat, zooals het bewerkt werd door den Secretaris, mr. A. M. Pareau.

Te Deventer zijn bij het inzetten van een tweede raam in de Groote of Lebuinuskkerk weder twee fraaie muurschilderingen ontdekt.

In Catalonië is een kleine kapel van groote kunstwaarde, uit de 14e eeuw dagteekenend, opgegraven.

Het was in deze kapel, dat in tegenwoordigheid van den Koning van Spanje een heilige Mis werd opgedragen als dankbetoon voor de ontdekking van Amerika door Christophorus Columbus.

Te Zürich wordt eene nieuwe kade gebouwd, en bij dien bouw komen voornamelijk door het dreggen, allerlei belangrijke voorwerpen voor den dag, welke in de verzameling der Maatschappij van Oudheidkunde aldaar worden opgenomen. Het zijn wapens, bronzen sieraden, aardewerk, het voorgedeelte en de voorsteven van een dier schuiten uit den voorhistorischen tijd, welke hoofdzakelijk bestonden uit een uitgeholden boomstam, enz.

De heer Abr. Bredius, onder-directeur van het Nederlandsche Museum te Amsterdam, heeft onlangs eene zeldzame onderscheiding ontvangen. De keizer van Oostenrijk heeft hem namelijk de gouden medaille *Litteris et Artibus* verleend, als blijk van hooge waardeering voor zijne uitnemende medewerking bij het samenstellen van den nieuwen catalogus van de schilderijenverzameling der keizerlijke familie in het *Belvédère* te Weenen.

De Fransche Minister van schoone kunsten heeft aan den president der *Société de gravure* opgedragen het maken van eene gravure naar de beroemde schilderij *Het H. Avondmaal* en het portret van *Lisa del Gioconde*, van Leonardo da Vinci. De uitvoering van deze twee gravures zal niet minder dan 10 jaren vorderen, en de som voor dit werk is 100,000 fr.

Bovengenoemd portret, in het Fransch als *La Gioconde* aangeduid, is reeds in 1842 met zeldzaam geluk door Fauchery gegraveerd.

Koning Oscar van Zweden zal eerstdaags een boekdeeltje in het licht zenden met voordrachten over muzikale onderwerpen, welke Z. M. gehouden heeft in zijn hoedanigheid van voorzitter der Muziek-Academie te Stockholm. Eenige geestelijke liederen, door den Koning gecomponeerd, zijn aan het werk toegevoegd.

Rufus Parter, de stichter van de *Scientific American*, is te New-Haven in 93jarigen ouderdom overleden. In

1840, na reeds naam te hebben gemaakt door legio nuttige uitvindingen, gaf hij het eerste wetenschappelijke blad in Amerika uit, dat eerst den titel droeg van *New-York Mechanic* en later overging in de *Scientific American*, waarvan het eerste nummer verscheen 28 Aug. 1845. Parter's mechanisch genie belette hem niet, ook een goed portret- en landschapschilder te zijn.

Luit. Greely, de aanvoerder der ongelukkige Amerikaanse Noordpool-expeditie, zal eerlang een werk over het onderzoek van de Poolstreken uitgeven. Het verschijnt gelijktijdig in Amerika en in Engeland.

Te Shanghai in China wordt een boek gedrukt, inhoudende het »Ave Maria« (Wees gegroet) in 340 talen.

Uit Luxemburg wordt gemeld, dat het verwelkomstgeschenk, ten vorigen jare door de Luxemburgsche dames aan H. M. de Koningin-Groothertogin aangeboden, als hulde aan haar persoon en blijk van gehechtheid aan het Koninklijk Huis, thans gereed is en op dit oogenblik ter bezichtiging gesteld is voor het publiek. Gelijk men weet, bestaat het uit een rijk porseleinen dessertservies, versierd met de schilderachtigste gezichten van het groothertogdom en vervaardigd in de bekende fabriek der Gebr. Zens, te Echternach. Het is tentoongesteld in het Koninklijk paleis te Luxemburg, het voormalige gouvernementshuis. Het is een prachtig en kostbaar geschenk, dat de algemeene goedkeuring wegdraagt en een geheel nationaal karakter bezit.

Ook is verschenen en aan Z. M. Willem III opgedragen het prachtige en kundige en artistieke werk in-folio »*Monographie du Château de Vianden*. Luxemburg, librairie de la cour. 1884. (Prix 100 fr.) Dat kasteel, een der indrukwekkendste overblijfsels der middeleeuwen, is het eigendom van Willem III. Een dusdanig werk en eene dusdanige uitgave zijn eene eer voor Luxemburg.

De Duitsche Meteorologische Vereeniging heeft in hare algemeene vergadering te Maagdenburg tot eereleden geproclameerd de professoren: Buys Ballot, te Utrecht; W. Ferrel, te Washington; J. Hann, te Weenen; H. Mohn, te Christiania; H. Wild, te Petersburg; A. Mühry, te Göttingen; E. C. Schmid, te Jena.

Het feest van Nicolaas Beets bleef ook in Engeland niet onopgemerkt. Dat hij vrienden heeft aan de overzijde der Noordzee, blijkt uit het volgende, dat mr. Purnell aan het *Athenaeum* schreef en ons eene nieuwe qualiteit van den gevierden schrijver deed kennen:

»Het verwondert mij, dat geen enkel werk van den »besten Hollandschen schrijver in het Engelsch is vertaald. Is er niemand, die ons eene vertaling van de »*Camera Obscura* geeft, dien bundel van humoristische »schetsen, waardoor Beets' naam dierbaar werd aan »zijne landgenooten? Zou dr. Beets, zelf een meester

»in het Engelsch, niet kunnen worden overgehaald om »dien aangenamen arbeid te ondernemen?»

In de bekende *Bibliothèque internationale de l' Art*, onder bestuur van den heer Eug. Müntz, is thans verschenen eene vertaling van Carel van Manaer's *Schilderboek*. Dit boek, in 1604 verschenen, is nog altijd de voornaamste bron voor de geschiedenis der Nederlandsche schilderkunst van de 16e eeuw, en de heer Henri Hijmans, conservator van de Kon. Bibliotheek van België, heeft aan de talrijke buitenlandsche beoefenaars der geschiedenis van onze oude schilderkunst geen geringen dienst bewezen door deze vertaling. Bovendien heeft hij bij het oorspronkelijke aantekeningen gevoegd, waarin hij de uitkomsten van het historische onderzoek tracht te verzamelen. Het boek behelst ook reproducties der gravures van het oorspronkelijke.

Te Utrecht is te bezichtigen bij den cand.-notaris Van den Berg, op het Janskerkhof, een uit ivoor gesneden crucifix indertijd door Lodewijk XIV ten geschenke gegeven aan den heelmeeester Arnoldus Feij te Oirschot, uit dankbaarheid voor de geneeskundige hulp door dezen verleend aan Anna van Oostenrijk, in den jare 1666 aan kanker overleden.

In de Maartenskerk te Worms werden bij het afkrabben van de kalk overblijfselen van muurschilderingen ontdekt, welke voor de kennis van den stijl en voor de geschiedenis van het oude gebouw zeer belangrijk schijnen te zijn. Door tusschenkomst van eenige kunstkenneren gaat men nu voorzigtiger te werk met het afkrabben dan in het begin, zoodat het schilderwerk bijna ongeschonden voor den dag komt.

In het jongste nummer van het *Nieuwsblad v. d. Boekh.* komt eene beschouwing voor over het ingediend wetsontwerp betreffende de overeenkomst met Duitschland tot wederkeerige bescherming van het auteursrecht.

Het blad komt daarbij op tegen het onrecht dat in dat ontwerp den Nederlandschen boekhandel wordt aangedaan door de daarin voorkomende artikels over het *Vertalingsrecht*. Behalve dat er in dat opzicht van geen wederkeurig belang sprake kan zijn, daar onze taal slechts door enkelen wordt gesproken en gelezen, vreest het, dat door het gebrek aan goede vertaalde lectuur, het aantal middelmatige oorspronkelijke schrijvers zeer zal vermeerderen; terwijl het niet kan uitblijven, dat alsdan in de lectuur eene zekere eenzelligheid en matheid zal geboren worden, welke den lees- en leerlust niet zullen vermeerderen.

In de *New Amsterdam Gazette*, welke te New-York verschijnt en uitsluitend over ons vaderland handelt, wordt medegedeeld, dat in de Vereenigde Staten de volgende Nederlandsche bladen worden uitgegeven: *De Grondwet*, Holland, Michigan; *De Volksvriend*, Orange City, Iowa; *De Vrijheidsbanier*, Grand Rapids, Michigan; *De Nederlander*, Chicago, Illinois; *De Telegraaf*, Paterson, New-Jersey; *De Standaard*, Grand Rapids,

en *De Hollander*, Holland, Michigan. Bovendien verscheen nog den 4den September, insgelijks te Grand Rapids, *De Nieuwe Courant*.

Beoordeelingen in Buitenlandsche Tijdschriften

- Analecta of David Rothe, Bishop of Ossory. Edited with introd. bij P. F. Moran Bishop of Ossory. (Lit. Rundschau, 18).
 Anallecta sacra ed. Pitra. II—IV (v. Looss: Theol. Literaturz. 17).
 l'Art d'écrire et les calligraphes, par M. A. Lecoy de la Marche. Quest. Hist. Juillet.
 Bachem, Preußen und die kathol. Kirche (Katholik. August; v. Hubert: Arch. f. kath. Kirchenr. 5).
 Bachmann, deutsche Reichsgeschichte (v. Bayer: Gött. gel. Anz. 16).
 Berliner, Targum Onkelos (v. Schürer: Theol. Literaturz. 17).
 Bauquier, la musique et le drame (v. Violat: Bibliogr. cath. 8).
 Blampignon, l'épiscopat de Massillon (Polybiblion. Août).
 Boucher de Molandon, inscriptions tumulaires des XI. et XII. siècles à Saint Benoît sur Loire (v. Berthelé: Polybiblion. Août).
 Breslau, Jahrbücher des deutschen Reichs unter Konrad II. 2. Bd. (v. Bernheim: D. Literaturz. 34).
 de Broglie, Conférences sur la vie surnaturelle (v. Talon: Polybiblion. Août).
 Buchwald, der Logosbegriff des Joh. Scotus Erigena (v. Bonwestch: Deutsche Literaturz. 35).
 Caspari, Martin v. Braccara's Schrift. De correctione rusticorum. (v. Duchesne: Bullet. crit. 17).
 — kirchenhistorische Anecdota (v. dems.: Ebd.).
 Contessa internazionale (XXV: Come s'imbelleisce e come s'imbrutisce. Civ. Catt.
 Conférences sur la vie surnaturelle, par l'abbé de Broglie; (Polybibl. Août).
 Della libertà umana. Dissertazione di G. M. Cornoldi. (Civiltà Catt. 822).
 Della potestà coattiva della Chiesa (Ibd.).
 Del presente stato degli studii linguistici. (Ibd.).
 Delattre, le peuple et l'empire des Mèdes (v. Babelon: Bullet. crit. 17).
 Desgrand, de l'influence des religions sur le développement écon. des peuples (v. Paulet: Ebd.).
 Du Bourny, Histoire du Grand Prieuré de Toulouse de l'ordre de S. Jean de Jérusalem (v. Piolin: Bibliogr. cathol. 8).
 Durier, les Huguenots en Bigorre (Bullet. crit. 16).
 d'Ussel, la Démocratie et ses conditions morales (Month. Sept.).
 Edon, Ecriture et prononciation du latin savant et du latin populaire (v. Jacques: Bullet. crit. 16).
 L'école monastique. IV. Montalembert, p. Mgr. Ricard. (Polyb.).
 Fabre, Jeanne d'Arc (v. Blanche: Bibliogr. cath. 8).
 Fillion, Essais d'exégèse (Revue cathol. 8).
 Francmaçonnerie et Revolution, par L. d'Estampes et Cludio Jannet (Polybibl. Août).
 Frank. System d. christl. Sittlichkeit. I (v. Gottschick: D. Literaturz. 34).
 Friedberg, Lehrbuch d. Kirchenrechts. 2. Aufl. (v. Rittner: Ebd.; v. Scherer: Arch. f. kath. Kirchenr. 5).
 Gay, Elévations sur la vie et la doctrine de N. S. Jésus-Christ (v. Mercier: Revue cathol. 8).
 Guibé, l'église et les réformes sociales (v. Beuë: Bibliogr. cath. 8).
 Guizot, Lettres à sa famille (v. Charpefrier: Bibl. Cath. 8).
 Hilgenfeld, Ketzergeschichte des Urchristenthums (v. Heinrici: D. Literaturz. 35).
 Hinkmar, Erzbischof von Reims. Sein Leben und seine Schriften van Dr. H. Schrörs (Lit. Rundsch. 18).

- Hist. Sketch of the Persecutions suffered by the Catholics of Ireland under the Rule of Cromwel, and the Puritans by P. F. Moran, Archbishop of Sidney (Lit. Rundsch. 18).
 Hoppe, über die Stadtkirche in Meiningen (v. Fr. Schneider: Lit. Rundschau 34).
 Igiene dell'Operaio, del prof. D. Cesare Contini (Civ. Catt. 822).
 Irreligione, nihilismo ed anarchia (Civ. Catt. 822).
 Krehl, Leben des Muhammed (Lit. Centralbl. 35).
 La Légende Italique des ss. cyrille et methode, par le R. P. Martinov, S. J. (Quest. Hist.).
 Lagrange, Vie de Mgr. Dupanloup (v. Talon: Polybiblion. Août).
 Le Tiers état d'après la charte de Beaumont, par M. l'abbé P. Defourny (Q. H.).
 Legenda seu vita S. Antonii de Padua saec. XIII. concinnata ed. ab A. M. Josa (Revue cath. 8).
 Lehmann, Preußen und die katholische Kirche. III (Katholik. August).
 Les Huguenots et les Gueux, par Kervyn de Lettenhove. (M. J. de Petit. Rev. Gén. Août).
 Les Ignorances obligatoires de M. Paul Bert à l'école, par Eutrope Landry (Polybibl. Août).
 Les origines de la civilisation chinoise, par M. le Vte Louis de Neuville. (Q. H.).
 Les plus anciens Manuscrits grecs du Nouveau Testament, leur origine, leur véritable caractère, par M. l'abbé Martin, professeur à l'Ecole supérieure de théologie de Paris. (Q. H.).
 Lippert, allgemeine Geschichte des Priesterthums. 2 (v. E. König: Theol. Literaturbl. 35; v. Happel: D. Literaturz. 36).
 Lopes, l'église métropol. de Bordeaux (v. Piolin: Bibliogr. cath. 8).
 Macias y Lucas, los Ritos orientales (Ciencia crist. 39).
 Maria Stuart, d'après le récit laissé par un de ses secrétaires, par le R. P. Forbes Leith. S. J.
 Martensen, aus meinem Leben. 2. 3 (v. Lemme: Gött. gel. Anz. 16).
 Mouvement Scolastique, par M. A. Pirenne (Revue gén. Août).
 Pougeois, Histoire de Pie IX. (v. Fèvre: Bibliogr. cath. 8).
 Raich, Shakespeare's Stellung zur kathol. Religion (Katholik. August).
 Rendiconto del Dispensario generale dell' Elemosineria Apostolica 1873—83 (Civiltà catt. 821).
 Roder, H. Hug's Billinger Chronik (v. Stern: Gött. gel. Anz. 16).
 Rome au IVe siècle, d'après les poèmes de Prudence, par M. Paul Allard. (Quest. Hist.).
 Schnedermann, das Judenthum und die christliche Verkündigung in den Evangelien (Theol. Literaturbl. 33).
 Schrörs, Hinkmar, Erzbischof von Reims (Lit. Centralbl. 35).
 Schuler, der Pantheismus (Histor.-polit. Bl. 94, 5).
 Sermons du XII. siècle en vieux provençal p. p. Armistage (Deutsche Literaturz. 34).
 Steude, Beiträge zur Apologetik (Lit. Centralbl. 36).
 Thureau-Dangin, Histoire de la Monarchie de Juillet (Civiltà cattol. 821; v. de la Rochette: Polybiblion Août).
 Une Histoire de l'émigration, par M. Victor Pierre.
 Urkundenbuch der Landschaft Basel von Boos. II. (v. Breslau: Deutsche Literaturz. 35).
 Walz, die Lehre der Kirche von der hl. Schrift (Theol. Literaturbl. 34).
 Was zieht uns nach Rom? (Ebd.).
 Weisz, Lehrbuch der Weltgeschichte (Lit. Centralbl. 36).
 — Apologie der Christenthums. III (v. Schmid: Hist.-polit. Bl. 94, 5).
 Wichelhaus, akademische Vorlesungen über das Neue Testament. III (Theol. Literaturbl. 34).
 Zwiedeneck-Güdenborst, die Politik der Republik Venedig während des 36jährigen Krieges (Hist.-polit. Bl. 94, 5).

A D V E R T E N T I E N .

Jurisprudence.

CATALOGUE DE LIVRES

SUR LE

Droit privé, public, pénal. commercial, canonique et international;

Sur l'économie politique, la diplomatie etc.

En vente aux prix marqués

CHEZ

FREDERIK MULLER & Co.

AMSTERDAM,

Doelenstraat 10.

1884.

Voyages et aventures

DU

Frère Pierre Fardé,Récollet du Couvent de Gand,
d'après les lettres originales

PAR LE

P. F. SERVAIS DIRKS,

Pr. et Religieux du même Ordre.

Afz. AFDRUKKEN

VAN

SPRACHVERGLEICHUNG und URGESCHICHTE.

Linguistisch-historische Beiträge zur
Erforschung des indo-germanischen
Altherthums, von Dr. O. Schrader.
Jena, X. 490 blz. beoordeeld door
onzen medewerker**J. Van den GHEYN,**lid van het Athénée oriental de
Paris, van de Société asiatique de
Londres, van de Société scientifique
de Bruxelles, enz.Verschenen ter St. Paulusdruk-
kerij te Maastricht:**St. Servatius-Legende**

UITGEGEVEN NAAR EEN

Latijnsch Handschriftuit de **XIVe** eeuw,

EN MET

AANTEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

JACQ. VRANCKEN,*Kapelaan bij de St. Servaaskerk te Maastricht.*
(Een alleraanbevelenswaardigst werk.)**Les 50 dernières années de l'ancienne
UNIVERSITÉ de LOUVAIN****1740—1797.**Essai historique, suivi d'une notice biographique sur l'avant-dernier
recteur magnifique *Pierre Théodore Verhaegen*,

PAR

ARTHUR VERHAEGEN.

Liège, Société bibliographique Belge, rue Nagelmackers, 2.

Gand, Typogr. S. LELIAERT, A. SIFFER et Cie.

1884. Beau vol. p. 568.

De heilige Trudo van Serckinge,

Eene bijdrage tot de Kerkelijke Geschiedenis van ons vaderland in de VIIe eeuw.

DOOR

P. F. SERVATIUS DIRKS,

van de Orde der Minderbroeders Recollecten.

TWEEDE DRUK.

SINT-TRUIDEN. Boekdrukkerij E. SCHOOF—HERMAN.

ELECTRISCHE GELEIDINGEN

OVER

Erven van anderen.**ACADEMISCH PROEFSCHRIFT**

DOOR

ANTONIUS MARIA ALOYSIUS SMITS.

Te Roermond is bij J. J. ROMEN verschenen:

Geschiedenis van de Heerlijkheid en Heeren

VAN

OBBICT en PAPENHOVEN,

VOORNAMELIJK VAN

Jonker FILIPS VAN BENTINCK;

eene bijdrage tot de geschiedenis van het Overkwartier van Gelderland,

DOOR

J. L. MEULLENERS.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, *franco* per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Een nieuw werk van Mr. A. J. W. Baron Sloet. *Dr. E. de B.* — H. L. Lindaal Jacobs. Beschouwingen over straf en straffen. *J. W. Brouwers.* — Les Collections van der Straeten Mons-Van Lervius à Anvers. — Opruiming door Dr. Sch. — Hoogduitsche Leestafel. — Mededeelingen. — Behandeld in Buitenlandsche Tijdschriften. — Boekbeoordeelingen in Tijdschriften.

Een nieuw werk van Mr. L. A. J. W. Baron Sloet.

Ter beoordeeling werd ons toegezonden het laatst verschenen werk van Mr. L. A. J. W. Baron Sloet, een geschiedkundig onderzoek omtrent de heilige *Ontkommer* of *Wilgeforthis*, eene heilige nu minder bekend, maar in de dagen onzer Vaders in Nederland alomme bekend en vereerd. De geschiedenis van Wilgeforthis, evenals die van vele Heiligen, ligt in de nevelen van het verleden verzonken, en wel zoo diep, dat men wellicht het laatste oordeel zal moeten afwachten, om er helder in te zien. Hare legende komt in de hoofdzak hierop neer. Eene koningsdochter van weergalooze schoonheid, die hare maagdelijke zuiverheid aan Christus had beloofd, werd door haren vader, een koning van Portugal, gedwongen tot een huwelijk met den koning van Sicilië. De maagd niet wetende hoe te ontsnappen, bad God, dat haar gelaat zoo misvormd mocht worden, dat geen man haar begeeren zou. Haar gebed werd verhoord. Zij kreeg een langen baard waarop de vader zoo hevig vertoornd werd, dat hij zijne dochter aan het kruis deed sterven. Volgens eene andere lezing was haar eigen vader in booze lust ontvlamd tot zijn kind. Haar naam is Wilgeforthis, en wordt in 't Nederduitsch Ontkommer geheeten, omdat zij door hare machtige voorspraak hare vereerders uitkomst verleent, in zorg en kommer. Zij draagt echter nog een twintigtal andere namen, die meestal zinspelen op verlossing uit nood en kommer.

De studie door Baron Sloet aan onze Heilige gewijd getuigt van grooten vlijt en dikwijls van gezonde oordeelkunde, en niet gewone scherpzinnigheid. De algemeene bronnen waaruit hij geput heeft zijn op pag. 93 en 94 aangegeven. De voornaamste zijn G. Cupeus in de *Acta sanctorum*, waar gemelde bollandist op den 20 Juli de heilige Wilgeforthis behandeld heeft, voorts Lütolf, Sepp, Reischl en anderen.

De bronnen zijn goed gekozen, en door den geleerden schrijver zorgvuldig benuttigd. Hij doet ons de verschillende legenden, namen en afbeeldingen der heilige Wilgeforthis kennen; hij doorloopt de plaatsen waar hare vereering nu en weleer in zwang was, treedt in vele wetenswaardige bijzonderheden, onderzoekt, licht toe, beoordeelt, en geeft dikwijls bewijzen van veel doorzicht. De schrijver treedt verder in een omslachtig onderzoek naar den geschiedkundigen kern der legende, en deelt van tijd tot tijd den uitslag van

zijn onderzoek mede aan den lezer, met welken uitslag wij niet altijd vrede kunnen hebben. Wel zijn wij geneigd met den geleerden schrijver aan te nemen, dat Wilgeforthis eene Nederlandsche Heilige is, begraven te Steenberg, en dat het naburig Portugal aanleiding heeft gegeven, tot den vorm der legende, waarin Wilgeforthis als eene Portugeesche koningsdochter voorkomt. Maar dat in den persoon van onze Heilige, »eene oude godin weder op den voorgrond treedt,« dat in Wilgeforthis »christelijke heidensche persoonlijkheden werden doorengemengd en tot ééne eenheid vereenigd,« dat darf ik zonder doorslaande bewijzen noch aannemen noch vermoeden. Bewijzen worden daar echter niet voor gegeven. Uit het feit dat er in de Edda melding wordt gemaakt van »Menglada, een Walkure, op den Hyfjaberg« waar lammen en zieken genezing en troost kunnen vinden, en dat aan Menglada's knieën »negen geneeskundige meisjes zitten, waarvan de eerste heet Iblif, Hulp,« daaruit volgt nog geenszins dat Wilgeforthis, ook Sinte Hulp genaamd, om de hulp die zij aan de menschen verleent, één is met de Hulp der Edda. Evenmin getuigen de plaatsen met Hulp, Hulf, Helf verbonden, waar kerken of kapellen stonden of nog staan, of die in de nabijheid er van gelegen zijn, van de oude offersteden der Godin. Eer men aannemen mag, dat zij van heidensche hulpplaatsen christelijke hulpplaatsen zijn geworden, moet eerst bewezen worden, dat zij offersteden der godin Hulp geweest zijn. En dan moet men nog zien of de naam niet een christelijken oorsprong heeft b. v. Maria-Hilf. Wanneer men een geschiedkundig onderzoek instelt, moet men zorgen dat alle conclusiën wetenschappelijk zijn, d. i. op zekere gronden steunen; is dat niet, dan zijn die conclusiën niets anders dan bloote gissingen, of gelijk hier, eenvoudig mogelijkheden, niet eens waarschijnlijk. Op bladzijde 5, waar de namen van onze Heilige worden opgegeven en een onderzoek ingesteld naar derzelve beteekenis, lees ik het volgende. »Ik verzocht Prof. Kern om meerder licht, dat hij de vriendelijkheid had mij uit *den schat zijner geleerdheid* te geven in het volgend schrijven van 4 Juni 1883:«

»Aangaande de heilige Ontkommer — *zonder twijfel eene gedegradeerde godin* — kan ik u weinig anders mededeelen, dan wat gij in de u ten dienste staande hulpbronnen gevonden hebt. . . .

Dat de tot Katholieke heilige verlaagde en zodoende ingesmokkelde heidensche godin Ontkommer haar hoofdzetel hier te lande moet gehad hebben enz.«

Dit heeft baron Sloet uit den *schat* der geleerdheid van Prof. Kern ontvangen? Ik moet bekennen, dat ik de geleerdheid van Prof. Kern, zoo hoog acht, dat ik niet begrijpen kan, hoe hij zulke beweringen heeft durven uiten zonder bewijzen bij te brengen. Of heeft

de Professor wellicht in een zijner werken die zaak besproken? Ik weet het niet, maar ik geloof niet dat Kern zeer geveild zal zijn met de volgende regels van baron Sloet, p. 8. »Zonder de feiten, die hem er toe hadden kunnen leiden te kennen, toont onze uitstekende geleerde (Kern) op taalkundige gronden dat Ste Ontkommer, aan wie kippen en duiven geofferd werden, geene christen figuur is. Zij werd zeer vereerd in Nederland, waar zij eene bijzondere godin kan geweest zijn.« Uit alles wat Kern daar gezegd heeft, moge het waarschijnlijk worden dat de heilige Wilgeforthis in Nederland te huis behoort, maar dat zij eene *gedegradeerde godin* zou zijn, *eene tot katholieke heilige verlaagde, en zoodoende ingesmokkelde heidensche godin*; dat zegt Kern wel, maar dat toont hij niet aan, en dat kan hij ook niet aantonen. Uit het feit dat aan Ste Ontkommer ook kippen en duiven geofferd werden, volgt ook volstrekt niet, dat zij eene heidensche godin is. Het gebruik, ter eere der Heiligen, huisdieren, gevogelte, of vruchten te offeren, bestaat nog op vele plaatsen. Die offergaven worden verkocht en de opbrengst tof versiering van het heiligdom of tot andere goede doeleinden aangewend. Dat gebruik stamt uit den tijd dat gemunt geld schaars was bij het volk; soms hebben die gaven eene symbolische beteekenis, of getuigen van den aard der gunsten door de voorbede der Heiligen verkregen. Indien baron Sloet raad noodig heeft dat hij dan bij katholieke geleerden te rade ga, gedachtig aan het gezegde van Virgilius, waaraan hij zelf terecht herinnert, naaraanleiding der dwaze theorieën van Sepp en Menzel, als hij schrijft: »Mocht toch meer in het oog gehouden worden, het tot spreekwoord geworden gezegde van Virgilius: »Non omnia possumus omnes.« Ieder katholieke geleerde zou hem geholpen hebben, om sommige fouten te vermijden, die nu zijn boek ontsieren, en bij menig catechismus-leerling een glimlach zou wekken, b. v. de ongerijmdheid, die er te lezen staat op pag. 38. »Het wordt geloofd dat enkele heiligen nog in hunne beelden voortleven«. Wie geloofd dat? geen enkel onderwezen Katholiek. Wel is het soms gebeurd, dat heiligenbeelden zich wonderbaar bewogen, zooals het beroemde beeld van den H. Dominicus te Soriano, den 15 September 1870. Dit wonder had plaats in tegenwoordigheid van een talrijk publiek, en is door een nauwkeurig, gerechtelijk onderzoek bevestigd. Maar wie is er nu onnoozel genoeg om te gelooven, dat de H. Dominicus in zijn beeld leeft? Er komen in de geschiedenis vele feiten voor, onwedersprekelijk en onloochenbaar, van beelden die zich op wonderbare wijze, buiten alle natuurlijke oorzaak, bewogen, maar niemand is het ingevallen, aan die houten of steenen beelden leven toe te kennen; men erkende de hand des Almachtigen, die alleen wonderen doet. De legende van het beeld der heilige Wilgeforthis, dat den armen speelman zijne kostbare schoentjes toewerpt, door baron Sloet zorgvuldig onderzocht, kan waar zijn of verdicht, geloofd of geloofchend worden, maar elke Katholiek die het geloofd, zal die beweging der voeten toeschrijven niet aan het beeld, maar aan God, op de voorbede der in den hemel levende Heilige, hier op aarde door het beeld voorgesteld.

Zeer berispelijk is dus de uitdrukking van baron Sloet als hij schrijft van de H. Ontkommer pag. 71. »Na haar overlijden heeft haar beeld, door het toewerpen van den

schoen teekenen van leven gegeven.« Nog iets erger ontsnapte aan zijn pen eenige regels verder, zeggende van Ontkommer »het misoffer wordt haar gebracht.« Niet alleen alle Katholieken, maar zelfs alle geleerde ketters en ongelooovigen en joden hebben te weten, dat het heilig offer der Mis enkel en alleen gebracht wordt en gebracht mag worden aan God, den Allerhoogste. Het kan aan God gebracht worden, ter eere der Heiligen, in wier eere God zelf verheerlijkt wordt, om God te bedanken voor hunne heiligheid, en voor de weldaden, die Hij op de voorbede zijner lieve Heiligen, aan de menschen bewijst, maar aan de Heiligen zelf kan dat offer niet gebracht worden. Deze en dergelijke feiten, want er zijn er nog meer, zou de schrijver lichtelijk vermeden hebben, indien hij bij een katholieken geleerde te rade was gegaan. Iets wat mij geweldig bevreemd heeft, is de volgende uitdrukking van den schrijver. »De Christelijke Kerk had, de Roomsche heeft ze nog, vele heiligen, door enz.« Welk verschil kent de schrijver toch tusschen de Christelijke Kerk en de Roomsche Kerk? In waarheid is er geen andere Christelijke Kerk dan de Roomsche. Maar wellicht wil de schrijver door Christelijke Kerk verstaan hebben, die secten die van de Moederkerk afgescheiden, en tegen de leer van Christus in opstand, toch het bestaan van Christus erkennen, en Christus min of meer, naar menschelijk goeddenken huldigen. Maar dan versta ik den schrijver niet, of liever dan heeft hij niet geweten, wat hij nederschreef, Immers hij zegt: »De Christelijke Kerk had, de Roomsche heeft ze nog, vele heiligen, door wier tusschenkomst menschelijke kwalen en ongemakken, van de lichtste tot de zwaarste, genezen, pest en heerschende ziekten afgeweerd, landbouw en veeteelt beschermd enz. enz.«

Welnu de secten, die zich van de Roomsche of Katholieke Kerk, want dit is één en hetzelfde, hebben afgescheiden, behielden den eeredienst der Heiligen of behielden dien niet. Doorloop Ethiopië, Egypte, Azië en Europa. Overal vindt gij bij de secten, die dien eeredienst behielden, nog altijd hetzelfde, ofschoon nu vermetel vertrouwen op de voorspraak der Heiligen, niet zelden tot bespottelijk bijgeloof ontaard: zij blijven de Heiligen beschouwen als voorsprekers, die de menschen van kwalen en ongemakken bevrijden. Verstaat dus de schrijver door Christelijke Kerk die secten, Russen, Grieken, Nestorianen, Copten of hoe zij ook genoemd worden, dan mag hij niet zeggen de Christelijke Kerk had, hij moet zeggen heeft. Verstaat hij door Christelijke Kerk, de protestanten en dergelijke secten, die den eeredienst der Heiligen verwerpen dan mag hij ook niet zeggen had, want zij hadden nooit.

Wat hij verder zegt terzelfder pag. 81. »Geene heilige is aangewezen om den mensch hulp te kunnen verschaffen in kommer en zorgen, om zijn zielelijden en hartzeer weg te nemen: Dat deed St. Ontkommer,« is ook zeer onjuist. Ik zou menig voorbeeld kunnen aanhalen, maar bepaal mij bij het volgende. Wat baart den mensch meer kommer en zorg, meer zielelijden en hartzeer dan het onschuldige verlies van een goeden naam en eer bij de menschen? En wie is de beroemde Heilige, die zijne vereerders zoo gaarne uit dien nood helpt? de heilige Joannes Nepomucenus. Baart niet het verlies van kostbare of nuttige voorwerpen, van gewichtige papieren, van dierbare panden, die vermist worden,

grooten kommer, veel hartzeer en zielelijden? welnu, geheel de Katholieke Kerk, van het Oosten tot het Westen, van het Zuiden tot het Noorden kent den h. Antonius van Padua, als den liefdevollen helper in zulken nood. En tot wie neemt de Katholiek in huiselijken kommer en zorg met meer vertrouwen, en met beter uitslag zijn toevlucht dan tot den h. Joseph? Om niet te spreken van de Koningin der Heiligen, de maagdelijke moeder van Jezus, de liefdevolle moeder van alle menschen, die dagelijks door millioenen monden wordt aangeroepen als toevlucht der zondaren, troosteres der bedroefden, »refugium peccatorum, consolatrix afflictorum?« Het is er zoover van af, dat de Katholiek St. Ontkommer als eenige patrones in zielelijden beschouwen, dat zij wellicht tot alle anderen meer dan tot Ste Ontkommer gaan om troosten opbeuring in hunne zorgen. De Latijnsche kerk is in hare aanroeping der Heiligen en hare lofgezangen te hunner eere kort en bondig; de Grieksche zeer wijdloopig. En toch in hare korte kernachtige hymnen, wat verzoekt de Latijnsche kerk hare Heiligen? Ook wel afwering van lichamaelijken lijden, maar vooral heil en troost in zielelijden, waarvan de overweging der bedreven zonde het bitterste is. Wilt gij u daarvan overtuigen, lees de hymnen van het *breviarium Romanum* in het latijn of in de keurige Nederlandsche vertaling van Stokvis, en gij zult de telkens wederkerende bede zien. Of sla een Grieksche Officie op, neem den eersten Heilige den besten, en welke bede keert in die schier eindeloze zangen, onophoudelijk terug in alle tropen en figuren herzegd? de bede om troost in zielelijden. Dan genoeg hierover. Mijne aanmerkingen moeten dienen om te doen zien, dat het niet gemakkelijk is voor oningewijden over Heiligen te schrijven. Voor ongeloovigen is het zelfs even moeielijk als voor een gewoon doctor in de geneeskunde, het zeewezen met al zijn toebehooren te behandelen, of zelfs nog moeielijker. Wij prijzen in den schrijver de vlijt van onderzoek, zijne belezenheid, zijne waardeering der bronnen in 't algemeen, de mededeeling van zeer vele wetenswaardige bijzonderheden, vooral over het Crucifix van Lucca, zijne gezonde oordeelvelling over zaken, die in zijn bereik liggen, een of ander punt uitgenomen, en nog daarenboven de zorg die hij heeft aangewend, om ons de besprokene figuren in plaat mede te deelen, maar voor hij nog over Heiligen schrijft, zou het wenschelijk zijn, dat hij zich de moeite getrooste, zich de heiligenleer der Katholieke Kerk eigen te maken, daardoor zal hij veel leeren verstaan, wat hem nog duister is, en zich vrijwaren van vele vergissingen, waarvan wij er eenige, niet alle, hebben besproken. Maar de hoogste lof komt toe aan de zedigheid van den geleerden schrijver, die, op het einde van zijn werk, dat toch ware verdiensten heeft, de ootmoedige woorden van Cuperus tot de zijnen maakt. De schrijver heeft begrepen, dat, al heeft zijn arbeid meer licht over Wilgeforth's verspreid, de gekruiste maagd, toch nog immer het kruis der critiek blijft.

Dr. E. D. B.

H. L. LINDAAL JACOBS.

Beschouwingen over straf en straffen,

is de titel van een ons toegezonden en met gretigheid

gelezen en nu met groote waardeering te vermelden »*Academisch Proefschrift*«, ter verkrijging van den graad van *Doctor in de Rechtswetenschap* aan de Universiteit te Amsterdam, op gezag van den Rector-Magnificus Dr. Allard Pierson, Hoogl. in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte, in het openbaar te verdedigen door *Henri Louis Lindaal Jacobs*, geboren te Paramaribo.

Om al dadelijk een denkbeeld te geven van de buitengewone belangrijkheid van dit Proefschrift en van de strijdvaardigheid van den Doctorandus, hebben wij slechts de blz. 157—62 na te slaan, en hier slechts enkele stellingen aan te stippen, als de volgende:

Stellingen.

I. De loochening der menschelijke wils-vrijheid is ongerijmd.

III. Dieren-mishandeling behoeft niet te worden strafbaar gesteld.

V. Tusschen duel, met doodelijken afloop, en moord is slechts een gradueel verschil.

XIII. Eene onzedelijke of onrechtvaardige wet is niet verbindend voor de leden van den Staat.

XIX. Het instituut der echtscheiding is met gezonde rechtsbeginselen in strijd.

XXIX. Het krachtigste middel tot bestrijding der uitspattingen van het socialistisch beginsel is: de bevordering van het onderwijs, op godsdienstigen grondslag.

XXX. De eenig deugdelijke oplossing van het arbeiders-vraagstuk is te vinden in de zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van het volk, gepaard aan veelzijdige beroepsontwikkeling.

XXXI. De politiek der regeering ten opzichte van de Kolonie Suriname belemmert den bloei van dit gewest.

XXXII. Het verplichten van den doctorandus in de rechten tot het schrijven van een proefschrift, verdient goedkeuring.

20. De afschaffing der »private promotie« is wenschelijk.

Zie, de pen wilde al schrijven »ex ungue leonem,« aan die stellingen kunt gij al zien met wien men te doen heeft.

Het eerste deel dezer uitmuntende dissertatie bevat geen al te breed historisch overzicht van het te behandelen onderwerp, en men heeft al dadelijk te doen met de redeneeringen en de op hechte gronden steunende beschouwingen van den jeugdigen schrijver, die als een manmoedig ridder in het strijdperk treedt. Wat al edele verheffende gedachten! wat al echt philosophische beschouwingen, ontvouwd en niteengezet met een gemak, eene helderheid en een logica die verbazen. Niet minder viel ons op de sierlijke en gekuischte taal en stijl, waarin de schr. zijne gedachten weet uit te drukken. De kracht ontbreekt niet aan zijne uitdrukking, noch de geestdrift aan zijn betoog waar hij slechte stelsels heeft te wederleggen, of waar hij tegen materialistische stelsels optreedt.

Het is ons een genoegen onzen lezers nader bekend te maken met dezen uitstekenden jongen rechtsgeleerde, wiens Proefschrift ons voor de strafrechtswetenschap in de toekomst met reden veel laat hopen, van iemand met zulke beginselen in het hoofd, zulke gevoelens in het hart, zoo een pen in de hand, en

't kan niet anders, met het woord der welbespraakt-
heid op de lippen.

De keuze dezer stoffe

is alreeds een gunstig kenmerk van en pleit voor den talentvollen kampioen. Terecht immers zegt zijne voorrede: »Wij staan aan den vooravond eener nieuwe strafwetgeving; de onhoudbare toestand, waarin onze wetgeving op strafrechterlijk gebied sinds meer dan eene halve eeuw verkeert, zal weldra plaats maken voor een eigen »nationaal« strafwetboek.

Onder de verschillende wetten, die de invoering van het wetboek hebben voor te bereiden, mag niet de minst belangrijke heeten die tot regeling van het gevangeniswezen. Om het gewicht der zaak, en met het oog op de aanstaande behandeling van dat vraagstuk in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, koos de moedige Doctorandus tot onderwerp van zijn Academisch Proefschrift, het zwaarwichtig vraagpunt dat hij voorbereidde, en waarvan hij ons in dit boekdeeltje van 155 bladzijden slechts als een onderdeel kon mededeelen, al is het niet als »eerste stuk«, maar als een afzonderlijk geheel thans uitgegeven. De schr. stelt zich voor »het tweede gedeelte binnen niet te langen tijd in dezen of genen vorm uit te geven.« Gewis had de Recensent G. B. in het *Weekblad van het Recht* No. 5039, op die woorden van onzen Doctorandus het oog, toen hij hij tot slot van zijne recensie schreef als volgt:

»Toen de heer Modderman met de hoogste eer zijne academische loopbaan als student besloot met een dissertatie over de *Hervorming van het Strafrecht*, welke aller aandacht trok door haren degelijken inhoud en hare scherpe kritiek, beloofde hij ons op lateren leeftijd een *tweede* gedeelte te zullen leveren. Dit is echter dusver in de pen gebleven. Ook *deze* schrijver wiens *eerste* gedeelte ons voor de strafwetenschap in de toekomst veel schijnt te voorspellen, zegt ons een *tweede* gedeelte toe. Zullen wij thans gelukkiger zijn?»

Ook dat hopen wij; inmiddels achten wij ons reeds nu niet weinig gelukkig dit eerste gedeelte te hebben ontvangen. Wij kenden den schrijver niet voor dat hij dit Proefschrift in druk gaf, maar toen wij dat zijn eerste gedeelte hadden gelezen, wenschten wij zijne kennis te maken, daar wij dachten: ziedaar een jongeling, die eens, en hoe eerder te beter, de man zal zijn die men zich moet haasten af te vaardigen als volksvertegenwoordiger in onze Tweede Kamer. Wij waren destijds vast besloten niet over te gaan tot uitbreiding van De Amstelbode, anders hadden wij ons gelukkig geacht Mr. Lindaal Jacobs wellicht tot medewerking aan ons blad te hebben kunnen verbinden; in allen geval, zoo dachten wij, moet aan zoo uitstekend een talent onverwijld gelegenheid worden gegeven om in het strijdperk te treden, waar, zooal niet dagelijks, dan toch zeer dikwijls verdediging en aanval aan de orde van den dag zijn. Dat deze nu Doctor in de Rechtswetenschap voor den strijd geschapen is, zal niemand betwijfelen die kennis neemt van zijn Academisch Proefschrift. Het is verdeeld in drie hoofdstukken. Het *eerste* hoofdstuk, ongeveer de helft der dissertatie, ontvouwt ons de *inleidende Beschouwingen*, waarin ter voorbereiding voor de waardeering van het wezen, het doel der straf en der

strafmiddelen — de diepst ingrijpende vraagstukken in het leven der menschen worden behandeld met eene juistheid van begrip en met eene helderheid van voorstelling, dat elke bladzijde een nieuw genoegen schenkt. Hier komen waarlijk tot hun recht de gezonde beginselen over de bestemming der menschen, de roeping der menschheid; over de maatschappelijke samenleving als voorwaarde tot 's menschen ontwikkeling; over het goddelijk gezag: »de Godserkenning is de onmisbare basis voor het staatsbestaan,« (blz. 3); over het gezagsfeit, over het wezen van den Staat, over den grondslag van het recht en de noodzakelijke harmonie tusschen zedelijkheid en recht... »het metaphysisch beginsel is uit geen enkele wetenschap geheel te verbannen, en 't allerm minst nog uit de wetenschap van het recht.« (blz. 14.)

Ook voor de wetenschap van het recht wordt het idealisme gepredikt en het exelsior-lied gezongen, dat het levenslied is voor iedere wetenschap, (blz. 19). Het absolute goed is het einddoel van ons leven, doen en laten; (blz. 25). Dewijl nu 's menschen natuur voortdurend hem dringt in de richting van *het goede*, dat is *geluk*, — want »goed« noemen wij alleen datgene, wat aan bereiking van het ons gestelde doel bevorderlijk is, — zal hij noodwendig ook binnen de perken van het eindige eene zekere mate van dat goed nastreven.... In dien zin dus kunnen wij spreken van een *but-moyen* en een *but-final*; en dan volgt uit het reeds gezegde, dat het *but-moyen* van den mensch is tijdelijk geluk, als voorwaarde »(?)« voor de bereiking van zijn *but-final*, d. i. *eeuwig geluk*. Blz. 26.

»Als redelijke wezens zijn wij geroepen tot volmaking, d. i. ontwikkeling onzer geestelijke vermogens, als middel ter bereiking van onze bestemming. Voor die ontwikkeling evenwel bestaan zekere voorwaarden, buiten welke zij niet kan worden bereikt. De eerste dezer voorwaarden nu is: de samenleving, de maatschappelijke samenleving.

Ook hier zien wij aangaande de natuurlijke wording der maatschappij, over het zoogenaamde maatschappelijk verdrag, over Staat en Staatsgezag enz. de ware beginselen tot richtsnoer genomen; en afdwaelende stelsels, uit Frankrijk of uit Duitschland of van elders gekomen, kort en bondig met reden en geestdrift, weerlegd.

Uit de maatschappelijke samenleving ontstaan ook *plichten* voor de leden der maatschappij.... uit het wezen der maatschappij zelve, — eene vereeniging van individuen ter bereiking van eenzelfde doel, waarvoor de harmonische samenwerking van allen noodzakelijk is, — volgt met logische noodwendigheid; ten eerste, dat allen hunne handelingen zoodanig hebben in te richten, dat zij *in overeenstemming* zijn met het gemeenschappelijk doel; en ten tweede dat allen zich hebben te onthouden van die handelingen, welke *in strijd* zijn met dat doel. Uit het eerste spruiten positieve, uit het tweede negatieve plichten voort, wier vervulling voor de bereiking der bestemming eene onmisbare voorwaarde is.

»Het begrip van »plicht« evenwel onderstelt noodwendig een voorafgaand *gebod*, een regel, waaraan het eerste zijn ontstaan dankt. Even als voor het individuele, bestaan derhalve ook voor het maatschap-

pelijk leven vaste regelen; de eerste zijn de *zedelijke* geboden, de laatste vormen *het Recht*. (Blz. 50.)

Verder wordt er gehandeld over de bron en de kenbron van het recht... »evenals de zedelijke, zoo worden ook de *rechts*-regelen door den mensch niet geschapen.... er zijn eeuwige beginselen van recht, die onveranderd gelden voor alle tijden en volken.« (Blz. 51.)

En verder: hoe de erkenning van den »Staat« als bron van het recht ons voert tot het zuiverste despotisme, omdat inderdaad toch slechts de willekeur van enkele individuen, — de vertegenwoordigers van staatsgezag, — tot »recht« verheven wordt.«

Ook het stelsel van *Ihering* in zijn werk *Der Zweck im Recht* wordt met entrain weerlegt.

Edoch, wat hebben wij begonnen? Eene ontleding van den overrijken inhoud van dit Proefschrift? Waar zou ons dat heen voeren? Wij wilden een proefbevijs geven van de wijsbegeerte, die in de inleidende beschouwingen aan het woord is; daarvoor is voldoende wat wij aanvoerden. Thans zullen wij kort zijn. In het *tweede* hoofdstuk wordt gehandeld over *straf*.

Begon het eerste hoofdstuk met te vragen: Wat is straf? Wat beteekent zij? Wat is haar wezen, — haar doel? — het 2de begint met er antwoord op te geven in de volgende definitie van straf: »een *lijden* derhalve door het staatsgezag opzettelijk toegevoegd aan hem, die de rechtsorde heeft geschonden, omdat hij de rechtsorde schond en met het doel de rechtsorde te herstellen.«

Vervolgens hebben wij een nauwkeurig en helder overzicht van de ontwikkeling der strafrechts-theorieën, een vluchtige beschouwing der beginselen van de verschillende strafrechts-theorieën, en aanwijzing van het juiste beginsel; een blik over de historische en over de organische ontwikkeling van het strafbegrip; over het *lijdens*-element dat onafscheidelijk met dat strafbegrip verbonden is. Maar de straf is niet alleen een zinnelijk leed; in haar wezen is zij eene reactie van *orde* tegen wanorde, — van het *recht* tegen het onrecht (Blz. 83); zij vindt haar onmiddellijken grond in het misdrijf, als schennis der *rechts*-orde; haar doel is: herstel der *rechts*-orde, — handhaving van het *recht*, verwezenlijking der *gerechtigheid*, volgens des schrijvers eigen woorden. Het beginsel der straf is, naar des schrijvers meening (blz. 80) »geen ander dan, *vergeldding*«. Edoch, wij moeten ons het genoeg onzeggen hier in nog verdere bijzonderheden te treden. Ook zijn wij het, op meer dan één punt in het III hoofdstuk van dit geschrift, niet eens met den schrijver, wiens goedhartigheid ook ons weleer bezielde, terwijl wij toch nu, door meer levenservaring geleerd, erkennen, dat vroegere eeuwen in de beteugeling der vrijheid en de gestrengheid der straffen, ons nu toeschijnen meer verstandig praktisch te zijn geweest dan onze dagen het zijn.

Niet alles in dit boekdeel over straf en straffen kan dus onvoorwaardelijke goedkeuring wegdragen. Maar »il faut juger les écrits d'après leur date«, en dit geschrift is »het werk van een Doctorandus«. Wij houden ons overtuigd, dat, mocht weldra de Doctor in de Rechtswetenschap zijn tweede gedeelte uitgeven, hij ook het eerste ten deele zal omwerken, ten deele zal aanvullen — want het wilde ons voorkomen, als of de

schrijver bij het in druk geven van zijn werk soms wat te veel het snoeimes heeft gebruikt bij het grootere voorbereide werk, dat hij ons eerst (Blz. XII) had toegedacht en waarvoor »de ontzachelijk uitgebreide literatuur reeds was bewerkt.«

Inderdaad eene groote belezenheid blijkt ook reeds nu uit dit gedeelte.

Zelfs is de *Summa* van *Thomas van Aquino* geen gesloten boek voor den jeugdigen rechtsgeleerde. Ook schrijvers als *Taparelli* blijken niet slechts ingezien maar bestudeerd te zijn geworden.

Evenwel wordt (en dit zwaarwichtige punt stippen wij slechts aan) in het beloop van dit Proefschrift te veel toegekend aan 's menschen natuur, rede en geweten. Niet dan met veel voorbehoud en toevoeging van niet weinig, zouden wij kunnen toegeven wat menige bladzijde ontvouwt: bij voorbeeld — en één voorbeeld zij genoeg — waar blz. 58 zegt:

»De rede, het geweten, — in één woord, ons gansche zedelijk bewustzijn, ... ziedaar de in hunne ware en verheven reinheid onfeilbare organen, waardoor de eeuwig geldende regelen voor het maatschappelijke, evenals voor het individuele leven der menschheid ons worden veropenbaard.«

Wat de schrijver, in zijne goede natuur, niet genoeg heeft betracht is — wat alle Katholieke wijsgeeren en Godgeleerde rechtskundigen toegeven — namelijk, dat 's menschen natuur en het licht dat door God den mensch werd ingeschapen in rede en in geweten, als zijnde door de gevolgen der erfzonde en brandstof der begeerlijkheden gehinderd en verminderd, »revelationis christianae ope ad convenientem juris naturalis notionem acquirendam indigere,« thans de voorlichting en den bijstand van Christus' openbaring noodig heeft om tot de ware kennis, van het natuurrecht te komen.

Wij willen hier in geen discussie treden; de schrijver heeft geleefd en geademd in eene rationalistische schoolsfeer en heeft, dat strekt hem tot lof, zijn richtsnoer gezocht en gevonden, in Katholieke beginselen. Ziedaar wat men duidelijk ontwaart bij een aandachtig lezen van dit voortreffelijke Proefschrift. De talentvolle rechtskundige is op weg, is op den goeden weg; moge hij zijn weg wel maken, zooals hij het verdient en wij hem van ganscher harte toewensen. Mr. Lindaal Jacobs moet het vaderland tot heil en eer verstrekken.

J. W. BROUWERS.

Les Collections

Van der Straeten-Mons-Van Leries à Anvers.

Ons werd toegezonden uit Antwerpen de *eerste* vol. 270 blz. in 4o, van den »Catalogue de la Bibliothèque«, en thans de *tweede* vol. (269 blz.) van dien Catalogue. Nog zullen volgen twee boekdeelen du Catalogue de la Bibliothèque, als ook »le Catalogue des Tableaux«, en »Les Catalogues des Gravures des Antiquités, des Manuscrits et des Monnaies«.

De boekdeelen, die we ontvingen, zijn eenvoudig, wat papier en druk betreft, prachtwerken. De typographie Van Os—De Wolff, éditeur, Anvers, heeft er de eer van.

Deze Catalogues zijn tevens werken van geleerd-

heid; met te melden dat ze het werk zijn van den heer *Genard*, ancien bibliothécaire-archiviste d'Anvers, met den heer *Alphonse Goovaerts*, hebben wij waarborgen gegeven voor de degelijke wetenschappelijke inrichting, indeeling en toelichting.

Wij zeggen meer, deze boekdeelen zijn een eere-monument door de twee genoemde bewerkers van deze Catalogues, aan hunne vaderstad Antwerpen gewijd, zooals met reden en recht de h. Goovaerts op blz. XIX van den eersten vol. mocht bevestigen.

Ook wij kunnen niet meer zaaks met minder woorden zeggen dan hij zulks deed in dezer voege:

Anvers! nous sommes nous dit, il faut montrer Anvers sous toutes ses faces.... Anvers dans ses origines; — la topographie et la géologie d'Anvers; — les descriptions de la ville à différentes époques; — les coutumes; — les chroniques; — l'histoire générale; — Anvers civil et politique, partie immense, divisée par siècles et dans chaque siècle des poteaux indicateurs disant qu'ici ou là on est arrivé à tel événement important; — Anvers ecclésiastique, en cinq grandes subdivisions; — Anvers artistique, subdivisé en dix parties; — Anvers monétaire; — Anvers littéraire; — Miscellanées anversoises; — enfin la bibliographie anversoise. Et tout cela, jusque dans ses plus infinies subdivisions, rangé dans un ordre chronologique inexorable! Et avec cela, tout ce qui par de petits détails peut faire voir quelles sont les préoccupations bibliographiques de notre époque.

In onze dagen houdt men zich bij voorkeur bezig met bibliographiën van steden en zelfs van drukkers; daarom zijn de adressen der typographiën hier volledig opgegeven. Voor de Scheldestad vindt men hierin vereenigd en gerangschikt, volgens historische en chronologische orde, al de bronnen die voor een bijzonder vak of feit te raadplegen zijn.

Zoo zijn ook de *Universalis* geordend. Elk land en elke wetenschap zal er het zijne vinden.

De drukwerken zijn ten getale van 20,000 volummen. Deze eerste vol. der Catalogus telt 1759 nummers, die aan den meestbiedenden zullen worden verkocht, 4, 5, 6 en 7 November, in het sterfhuis Mons-Van der Straeten. De heer J. B. Schoepen, boekhandelaar te Antwerpen, neemt de commissiën aan.

De tweede vol. van den Catalogus der boeken biedt ons aan »Anvers Littéraire en Anvers Bibliographique». Deze 1700 Nos. komen niet onder den hamer dan 11, 12, 13 en 14 November. Hierover als ook over de herkomst van deze Boekerij een woord in ons volgend nummer.

Opruiming door Dr. Sch.

In het laatst nu verschenen nummer van »Onze Wachter», het Mei-nummer, dat geheel en al het werk van Dr. Schaepman is, wordt in het laatste artikel »opruiming» (en afmaking) van eenige boeken en hunne schrijvers gehouden. Het geldt er:

I. Den onbekenden vertaler der »Realistische Schetsen».

Na dat vertalen te hebben geprezen als kunst, als echte kunst, en geen handwerk, brandmerkt hij te recht den inhoud dier schetsen, die allen, de Iersche uitgezonderd, handelen over grof zinnelijke drijven in haar zinnelijkste openbaring.... Indien men aan deze

stukken uit *la Comédie humaine* een naam zou willen geven, men zou behooren te spreken van de verdierlijking des menschen.»

II. Betreffende G. Jonckbloet.

De tweede schrijver die er beoordeeld wordt is de weleerw. heer G. Jonckbloet wiens »*Vlindertjes*» en wiens 2de bundel »*Uit eigen en vreemde Gaarde*» wij hebben beoordeeld onmiddellijk na hun verschijnen. In hoofdzaak zijn wij het eens. Wij ontleenen slechts aan Dr. Sch. wat die bundeltjes nog meer met gretigheid kan doen lezen: b. v.: »ik kan, en ik prijs mij gelukkig, aanvangen met de verzekering, dat hij (de weleerw. Heer G. Jonckbloet,) een dichter is.... Er is in de gedichten van den h. Jonckbloet een frischheid, een natuurlijkheid, die altijd aangenaam aandoen.... Over taal en stijl wordt er gezegd: »los, gemakkelijk, vaardig, loopt, springt, dartelt zijn vers; zijn taal is gepast naar het onderwerp, hoog en statig, of eenvoudig en gemakkelijk; over het geheel, altijd zuiver en rijk. Ook Dr. Sch. vraagt, wat wij wenschten, minder uit vreemden en meer uit eigen Gaarde; ons dat te geven vermag de schrijver der twee geprezen bundeltjes.

III. Betreffende B. Van Meurs.

»Indien men een realisme verlangt van de goede soort, een realisme vol geest en poëzie, even waar als waardig, even teeder als hartig, een realisme, waarbij het teekenachtige niets te kort doet aan het gevoel en de schoonheid de werkelijkheid niet schaadt, dan behoort men zich het genot te gunnen eener kennis-making met het »*Kriekende Kriekske*» van B. van Meurs.

De heer van Meurs is een kundig en keurig letterkundige, een geestig en gevoelvol dichter, een onovertroffen vertaler.... zijn vorm is keurig, zijn rijm is vlekeloos, geest en gevoel zijn bij hem van de eelste soort.

IV. Een schrijver, die afgemaakt wordt, is *Willem Paap*, wiens satire Bombono's het gelag betaalt. Dr. Sch. zegt er o. a. van: »Het is misschien onmogelijk een boek te vinden zoo vol van versleten kunstjes. Al deze poppen zijn uit oude kasten, ze rammen van lamlendigheid. Niet alleen zijn ze oud en versleten, maar ze zijn zelfs niet schoon gemaakt of opgepoetst, de duimen van allerlei vertooners staan er op.

.....

De auteur brengt ons in vervelend gezelschap, maar niemand verveelt ons zoozeer dan hij.

V. Geëindigd wordt er met een hulde aan een echten dichter en aan een dichtstuk van hooge, blijvende waarde. De heer *Marcellus Emants* heeft op letterkundig gebied reeds een klinkenden naam gewonnen, met zijn »*Godenschemering*», waag ik te zeggen, heeft hij zijn naam voor goed en op goeden grondslag gevestigd.... Zoolang er zulke liederen worden gezongen heerscht er op den Nederlandschen zangberg nog geen avondschemering.»

Hoogduitsche leestafel.

Aegypten einst und jetzt. Von Dr. Friedrich Kayser; illustriert. Freiburg, Herder.

Sinds Georg Ebers zijn prachtwerk over het land der Pharao's het licht heeft doen zien, heeft Egypte met zijne grootsche ruïnensteden opgehouden voor ons

een ongekend land te zijn. Ook de Duitsche Katholieke literatuur kan op werken wijzen, die eens bijdrage leveren voor de kennis van land en volkeren. Wij noemen o. a. *Reisebilder aus Aegypten* von Chrysost. Stangl (Freiburg, Herder), *Aus dem Pharaonenland* von J. Fahrngruber (Würzburg, Woerl). Ook de schrijver van bovengemeld boek heeft over eene reis, welke in de jaren 1776—77 langs den Nijl heeft plaats gehad, in de uitgaven van de Görresgesellschaft verslag geleverd. Tengevolge zijner studiën en reizen, bezit Kayser ontegenzeggelijk een wetenschappelijk oordeel, eene nauwkeurige kennis van het land, van het volk en zijne geschiedenis, zijne zeden en gewoonten van den oudsten tot den tegenwoordigen tijd, zijne kunst en literatuur, zijne beschaving en ontwikkeling. Daarbij bezit de schrijver eene groote helderheid in de voorstelling en de gave van een boeienden stijl. Het werk heeft nog grootere waarde door de platen, die aan den tekst zijn toegevoegd. Op uitmuntende wijze worden ons de schoonste beelden uit het Egyptische leven en uit verschillende tijdperken voor oogen gesteld, zoodat wij met dit wonderland aan den Nijl zeer goed bekend worden. Met zulke werken, waarbij schrijver en uitgever naar den eerepalm streven, legt de Katholieke letterkunde eer in, zelfs bij de andersgeloovigen.

St. Stanislaus. Ein Büchlein der Andacht und Belehrung für Junglinge jeglichen Standes. Von Dr. Praxmarer. Mainz, Kirchheim.

Dit keurige werkje behandelt een zeer actueel thema. Den stroom van verderf, die in onze dagen van alle kanten op de jeugd losbreekt, kan niet krachtig genoeg worden weerstand geboden. Met de uitgave van dit boekje heeft Dr. Praxmarer eene weldaad bewezen aan de menschheid. Moge het werkje algemeen verspreid worden en rijke vruchten des heils dragen bij de jongelingschap van arm en rijk, van alle klassen en standen in onze zeer bedorven maatschappij.

Voor Allerheiligen

kunnen wij uit de schatten van Duitschlands Levens van Heiligen, in de laatste jaren verschenen, aan onze lezers aanbevelen de volgende:

M. Alfonsus v. Liguori, durch Schepers. Pustet 1883. Prijs 3 Mark.

Aloysius, alsook Berchmans en Stanislaus, durch Hausherr, Mz. Kirchheim, 1877. Mark 2.

Amalia, durch Heidinger, Wien, Mayer. M. 1.20.

Ambrosius, durch Baunard. Herder M. 5.80.

Antonius von Padua, durch Coleridge (uit het Engelsch) Mz. Kirchheim, M. 1.20, durch Seeböck, ebd. M. 4.

Joh. Berchmans durch Cepari, (uit het Italiaansch) Rb. Manz. M. 2.40.

Bonaventura durch da Vicenza, Deutsch von Jailer. Paderb. Schöningh, M. 2.

Bonifacius durch Zimmermann, Eins. Benziger, M. 2.18.

Bruno durch Tappert, Luxmbg. Brück. M. 4.

Brigitta durch eine Klosterfrau. Mz. Kirchheim. M. 4.50.

Cäcilia durch Bisschof Martin. Rb. Manz. M. 4. Cajetan v. Tienne durch Lüben. Rb. Manz. M. 4.

Carl Borromäus durch Kröffges (nach dem Französ.) Mz. Kirchheim M. 1.50.

Catharina v. Siena durch Capecelatro Wb. Ständer. M. 2.55.

Chavin de Malan (Aus dem Französ.) Rb. Manz. M. 6.75.

Canisius durch Marcour. Fb. Herder. M. 1.10.

Clara vom Kreuze. Rb. Manz. M. 2.

Elisabeth durch Montalembert, von Städler. prachuitgave. Eins. Benziger. M. 9.60, und von Alban Stolz. Herder. Mit illustr. M. 3; geb. 4.40.

Franz v. Assisi durch d. hl. Bonaventura. Rb. Pustet, M. 1.20.

Franz Xaver durch W. Reithmeier. Rb. Manz. M. 2.25; durch E. de Vos, ebd. M. 9.

Franz v. Sales durch Kolb. Ebd. M. 3.

Franz. Regis durch Toussaint. Mz. Kirchheim M. 2.

Gertrudis durch P. Landsperg. Deutsch v. Sintel. Rb. Manz. M. 6.

Gollfred v. Kappenburg durch Hüsing. Munster. Theissing M. 1.60.

Hildegard durch Schmelzeis Fb. Herder. M. 6.

Hofbauer durch Haringer. Rb. Pastel. M. 3.20.

Crescentia Höss durch Jailer. Dülmen, Lauman M. 5.

Hubertus durch Heggen. Elberfeld, Pless M. 1.25.

Ida durch Hüsing. Munster. Theissing. M. 1.

Johannes Nepomuk durch Frind. Prah. Calve. M. 1.

Laurentius von Brundisium durch Stock. Brixen. weger M. 1.60.

Liborus durch Mertens. Pad., Schöningh M. 4.

(Wordt voortgezet.)

Mededeelingen.

De paters Jezuieten van de St. Ignatius-missie in Staat Montana V. S. hebben een woordenboek vervaardigd van de Flathead (platkoppen) taal, dat op de pers der missie zelf gedrukt is. Het werk heeft vele jaren arbeids en onderzoek geëischt. Dit boek heeft reeds de aandacht van Europeesche geleerden getrokken en wel zoo, dat er een aanvraag om 12 ex. uit Leipzig is aangekomen. Ook hebben zij de vier Evangelien en een Catechismus in platkoppentaal uitgegeven. Men ziet het alweer: de missionarissen bejiveren zich niet alleen om het H. Evangelie in alle hoeken der wereld te verkondigen, en om wilde menschen te beschaven; eindelijk verdienen zij ook nog den dank van alle taalkundigen.

Het eerste nummer is verschenen van *Mouton & Co's. Persniews*, nieuws- en advertentieblad voor drukkerijen.

De heer *Leopold von Rothschild* heeft uit de vermaarde verzameling van het kasteel Blenheim twee stukken van *Rubens* aangekocht voor den prijs van 1,323,000 fr.

Het letterkundig Congres te Brussel heeft bepaald, dat het recht van reproductie van een kunstwerk aan den artist toebehoort, en dat de verkoop van het werk derhalve dat recht niet vervreemdt, tenzij de kooper dit heeft bedongen; dat de rechten, door de wet

in elk land gewaarborgd, evenzeer gelden voor de vreemde als voor de inlandsche auteurs en kunstenaars.

Tennyson zal eerlang een nieuw werk in het licht zenden, dat niet, zooals eerst werd aangekondigd, uit eene reeks korte gedichten of een vers ter nagedachtenis van den Hertog van Albany, maar uit een dramatische studie bestaat.

Te Londen is van wege het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap, onder den titel van *It ewangeelje fen Mattheus*, in druk verschenen een Friesche vertaling van het Evangelie van Mattheus, door den heer J. H. Halbertsma.

In het Panorama (Plantage) te Amsterdam zal een tentoonstelling van porselein-schilderwerken, faiences enz. tegen half November worden geopend. De inzendingen zijn voor het meerendeel uit het buitenland en meest van schilderessen afkomstig.

Spurgeon's 1800e preek is dezer dagen verschenen.

Het September-nummer van het *Tijdschrift voor N.-Indië* behelst de volgende artikelen: Het Nisero-vraagstuk (*vervolg en slot*). — Duitschland als koloniseerende en koloniale mogendheid. — De suikerindustrie, naar aanleiding eener voordracht van den heer Joh. Millard.

De October-aflevering der *Bibliotheek voor Mod. Theologie* bevat: H. E. G. Paulus, door dr. A. Haasrath. — Joodsche pessimisten, door S. Schweinburg. — Emerson en Carlyle uit hunne briefwisseling geschetst, door R. Lutz. — Peter Megerlin en zijne conflicten met de theologie van zijn tijd, door R. Staehelin. — Godsdiensgeschiedenis in kleurdruk, door dr. B. Tideman Jzn. — Een belangrijke ontdekking, door dr. M. A. N. Rovers. — Leestafel, door dr. M. A. N. Rovers.

Behandeld in Buitenlandsche Tijdschriften.

Achelis, Bewust und Unbewust (Philos. Monatshefte 8 (9).
Atkinson, Notes on the History of the Religion in the Himalaya of The N. W. Provinces. (Journ. of the Assiat. Society of Bengal. V. 54).
Aus dem Leben *Frédéric Le Play's* I. (Christl. soc. Blätter. 16).
Barelli, Chiesa di S. Protaso nei sobborghi di Como. del IV Scolo (Arch. stor. lombardo. S. 2. anno XI).
Boardman, Inspiration (Biblioth. sacra. July).
Bormans, les écrits poétiques de Jean des Prez dit d'Outremeuse (Bull. de l'Ac. d. sciences de Belgique. 6).
Bellesheim, englische, ital. und österreichische Synoden der letzten Decenniums (Arch. f. Kath. Kirchenr. 5).
Cattolicità, Rivoluzione e Opportunismo (Sienz. e la Fede 793 (94).
Conférences de Londres sur les affaires d'Egypte, par M. G. (Revue générale, Sept.).
Della temporalità del mondo (Civiltà Catt. 4 Ottobre).
Die religiösen Orden vom socialen Standpunkte. V (Schluss. Christ.-soc. Blätter).
Die Dominikaner und Franciskaner in Rom (Allg. evang. luth. Kirchenz. 34).
Dräseke, über die dem Gregorius Thaumaturg zugeschriebe-

nen vier Homilien und den Christos paschoon (Jahrb. f. prot. Theol. 4).

Duchesne, l'Historiographie pontificale au VIIIe siècle (Mélanges d'archéol. et d'hist. IV. 4).

Essai théorique sur le suffrage (Revue cath. des institutions 9).
Fairchild, the true principle of Theol. Progress. Biblioth. sacra. July).

Flornoy, le divorce à Rome (Revue cath. d. Institutions).

Fontana, l'umana volontà non è tratta da necessità a volere ogni cosa che vuole (Acc. Rom. di S. Tommaso. VI, I).

Gerosa, la materia degli spazi celest. I (Rivista di filos. scient. III, 6).

Godet, la personne du Christ (Revue chrét. 8).

Haug, die bibl. Lehre vom Antichrist (Theol. Stud. a. Württemb. 1884. 3).

Horn, vom Uebelnehmen (Beweis d. Glaubens. 9).

La Storia del Conflitto fra la Religione e la Scienza ridotta alla storia del conflitto con la verità. — Fine (Scienza e la Fede. 793/794).

Langdon, Italian Politics and the Papacy (Andover Review. Aug.).

Leone XIII e la Pubblicazione dei Regesti Vaticani (Civiltà Catt. 829).

Leroy-Beaulieu, Études polit. et religieuses. Les Catholiques libéraux et l'église de France de 1830 à nos jours. I (Revue des Deux-Mondes. 15. Août).

Lorca, C. Darwin e l'economia politica (Rivista di filosofia scient. III, 6).

Massaroli, les rois Phul et Tuklatpalasar II. dont parle le livre IV. ch. 15 des Rois, sont-ils un seul et même personnage? (Muséon, Juill.).

Mehlis, die Gräber von Leimersheim (Beiträge z. Anthropologie Bayerns. 6, 1).

de Milloué, la religion des Jains (Muséon. Juin-Juill.).

Moderne höhere Mädchenschulen (Frankf. Zeitgem. Broschüren).

Municipio e Provincia (Civ. Catt. 823).

Muntz, les arts à la cour des Papes. Nouv. recherches sur les pontific. de Martin V, d'Eugène IV, de Nicolas V, de Calixte III, de Pie II et de Paul III. (Mélanges d'archéol. et d'hist. IV, 4).

Naue, die Hügelgräber mit dem Fürstengrabe bei Pullach (Ebd.).

Nourisson, de nova lege civili in Gallia circa campanas (Archif. f. Kath. Kirchenr. 5).

de Petit, les Huguenots et les Gueux (Revue générale. 9).

Pirenne, le mouvement scolastique (Revue gén. 9).

Prisco, la metafisica di S. Tommaso d'Aqu. considerata in sé e nella sua opposizione alla specolazione monistica (Accad. Rom. di S. Tommaso. IV, 1).

Protocollum consultationis quam archiep. Colocensis Lud Haynald a. 1871 cum clero archidioec. habuit (Archiv. f. kath. Kirchenr. 5).

Secrétan, la philosophie de George Sand (Revue chrét. 8).

Socialpolitische Rückschau auf das Halbjahr Jan. bis Juli 1884 (Christ. soc. Blätter. 16).

Siebeck, über das Verhältnisz von Naturgesetz und Sittengesetz (Philos. Monatshefte. XX, 6. 7).

Spencer, Retrogressive Religion (Nineteenth Century. July).

Torres Asensio, de instauranda in seminariis ratione studiorum (Ciencia cristiana. 40).

Ueber Ursprung und Urgestalt der israelitischen Religion (Beweis d. Glaubens. 9).

Valdarnini, sulla teorica dell' umana conoscenza e della morale in relaz. colle dottrine di Kant (Rassegna nazion. 1 Sett.).

Vogt, deutsche und englische Bibelrevision. I (Prot. Kirchenz. 34).

Zigliara, de ordinis supranaturalis natura (Accad. Rom. di S. Tommaso IV, I).

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25 voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Zigliara's Propedeutica ad Sacrum Theologiam in usum scholarum, Dr. W. van L. — Histoire de Saint Charles Borromée, d'après sa correspondance et des documents inédits J. W. Br. — La vita di San Carlo dal Carlo Locatelli. — Een Russisch Staatsman over de Russen. — Venetiaansche glasfabrieken te Maastricht. — De bokkenrijder van Adolf Mutselburg. — Mededeelingen. — Hoogduitsche Leestafel voor Allerheiligen. — Geïllustreerde prachttuitgaven. — Boekbeoordeelingen in Tijdschriften — Inhoud van Tijdschriften.

Eene Propedeutica ad Sacram Theologiam in usum Scholarum, seu Tractatus de Ordine Supernaturali.

Eene leemte in de godgeleerde studiën bij het Katholieke Hooger Onderwijs aan te wijzen, zouden wij gewis niet op eigen gezag willen beproeven; maar waar een der meest gezaghebbende stemmen, die uit Rome kunnen opgaan, na die van Paus Leo, zulks be-
dijdt en tevens aan die leemte te gemoet komt en er in voorziet, daar mogen wij gewis herhalen en uiteenzetten wat ons door een wereldberoemden Kardinaal »Sanctae Romanae Ecclesiae« wordt voorgehouden. Daarom hier ons artikel over het hierboven aangekondigde werk, pas verschenen en ons ter recensie aanbevelen.

Ter beoordeeling van een wetenschappelijk werk en ter noteering er van op de peilschaal der waardeering stellen wij ons de volgende vragen: Wat voor een onderwerp wordt er behandeld?

Was het nu »oppertun« of wellicht een behoefte dat onderwerp aan de orde van den dag te stellen?

Is die schrijver de man van wien dat werk gevoeligst kan, mag of moet uitgaan?

Hoe heeft hij zijn taak opgevat en uitgevoerd?

Naar mate het onderwerp meer belangrijkwaardig, de opportuniteit of behoefte meer dringend, en die schrijver meer de aangewezen man is om dat thema te aanvaarden; naar mate hij dat zijn gekozen onderwerp meer prijsbaar oorspronkelijk heeft opgevat en meer meesterlijk heeft uitgewerkt, te hooger zij geprezen het werk dat wij hem te danken hebben.

Laten wij onder dat viervuldig gezichtspunt het hierboven genoemde nieuwe werk beschouwen.

De Wijsbegeerte en de Godgeleerdheid zijn in onze achting de Horeb en de Sinai der wetenschappen tot den Sinai der theologie. »Het werk, dat wij hier bespreken breekt de baan, bereidt den weg en geleidt met veilige en vaste schreden den wijsheidbegeerende, die den cursus der Wijsbegeerte heeft afgelegd en tot de studie der Godgeleerdheid wil overgaan. Het is als een brug die van den Horeb der filosofie. Het onderwerp dat er behandeld wordt is het bovennatuurlijke, is de bovennatuurlijke orde. Dat het niet mogelijk is belangrijker onderwerp te kiezen, zal nader blijken uit de analyse van het werk, dat in diepe en klare betoogen bewijst

in zijne vier Boeken 1o. het bestaan van God en der absoluut in God bestaande orde van bovennatuurlijke waarheden; 2o. de mogelijkheid eener openbaring van God aan den mensch; 3o. het feit dier openbaring Gods aan den mensch; 4o. het bestaan eener Godsinstelling om die plaatsgehadhebbende openbaring te bewaren en te verklaren.

Aldus is dit werk uit het oogpunt van belangrijkeheid der behandelde stoffe voorzeker allerhoogst te waardeeren.

Insgelijks zal de opportuniteit van dit werk door een ieder erkend worden: die weet — en het werd ons nog onlangs zoo duidelijk geleeraard door Paus Leo in zijne Encycieliek »*Humanum genus*« — dat het *Naturalisme* de veel omvattende dwaling en ziekte van onze dagen, van onze eeuw is: Daarentegen wordt hier het bestaan en de natuur der bovennatuurlijke orde gehandhaafd.

Niet dan met toejuiching kon de geleerde wereld vernemen, dat het de wereldberoemde filosoof Zigliara is, die zich met de taak belastte dit werk te schrijven. Alom gevierd was hij voor zijne philosophische werken — waarover in een onzer vorige jaargangen — toen hij nog slechts Pater der orde van den H. Dominicus was; om zijn deugd en zijn wetenschap werd hij door Paus Leo tot het Kardinaat verheven: en toen de Paus der wetenschappen voor de nieuwe uitgave der werken van Sint Thomas, zijne blikken over de Katholieke wereld liet gaan, en zijne mannen koos om dat reuzenwerk te volbrengen, koos Hij ook Zigliara: en toen het eerste in-folio der werken van Sint Thomas verscheen, zag men ook hoe groot een aandeel van dat onsterfelijke werk Zigliara's werk was. Wie zou dan meer dan hij, nu Kardinaal der Kerk, de aangewezen man zijn, van wiens hand, van wiens geest, uit wiens hart, men voor den jongen Clerus een dusdanig werk zou wenschen te ontvangen? Of en waar er een leemte bestaat in het hooge onderwijs, dat aan de jonge Geestelijkheid wordt gegeven, mag hij gewis aanwijzen, en waar zijn ijver en zijn liefde voor Gods Kerk hem dan aanzetten om die leemte aan te vullen, zal zijn werk met te grooter dankbaarheid onthaald worden. Hoe of hij zijn taak heeft opgevat en uitgevoerd? Op eene Zigliara waardige wijze. Mocht toch zijne wijze van polemizeeren — straks aan te wijzen — navolging vinden bij de Katholieke schrijvers, waarvan er niet weinigen zich laten inluiden door wat niet anders is dan geleerdheid zonder wetenschap, daar de logica en de ware filosofie er ontbreken en falen. Ten bewijze dat hij zijn grootsch thema met prijsbare oorspronkelijkheid heeft uitgevoerd, kunnen wij niets beter doen dan een trouwe, alhoewel korte analyse van zijn werk te geven om dan ten slotte te toonen dat hij aan eene

ware behoefte onzer eeuw meesterlijk heeft weten te voldoen.

Wij hadden ons artikel reeds geschreven, toen ons van bevriende hand eene recensie toekwam, waaruit wij de volgende analyse der Propaedeutica overnemen.

»Zigliara's »Propaedeutica is een werk, eene verhandeling over de bovennatuurlijke orde, beschouwd niet alleen als bestaande in God, maar ook als bestaande op aarde in den vorm eener bovennatuurlijke openbaring. En uit dit hoofdenbeeld ontwikkelt zich op zeer natuurlijke wijze de splitsing van het werk in vier Boeken: 1e. Over het bestaan eener bovennatuurlijke orde, — 2e over de mogelijkheid eener openbaring dier orde aan den mensch; — 3e over het feit dier openbaring; — 4e het bestaan eener goddelijke instelling, waardoor deze openbaring voortbestaat en verklaard wordt.

Derhalve onderzoekt het *Eerste Boek*, of er eene bovennatuurlijke orde bestaat. In deze orde komen klaarblijkelijk twee zaken ter sprake: een bovennatuurlijke orde van *waarheden*, en een bovennatuurlijke orde van *werken*. — De eerste *absoluut* genomen, wordt geloofend en door het materialisme in zijn drievoudige gedachte van gewoon materialisme, sensisme en positivisme, én door het pantheïsme, hetzij dit als subjectivisme of psychologisme geen orde van waarheden aanneemt buiten, maar alleen in en door de ziel, hetzij het met Hegel alles in het absolute doet opgaan. Tegen deze dwalingen, die onzen tijd verkankeren, bewijst de doorluchtige schrijver in een reeks van klare, diepe betoogen het bestaan van God en der absoluut in God bestaande orde van bovennatuurlijke waarheden. — Vergeleken met 's menschen kenvermogen, vindt die stelling, dat er een bovennatuurlijke orde van waarheden bestaat, een anderen tegenstander in het ontologisme. Want zoo wel de leer van den ouden Eunomius, als de wijziging dier leer door Malebranche-Gioberti, en de beproefde verbetering van Rosmini blijven op het standpunt dier zoo vaak weerlegde dwaling: *Primum ontologicum primum logicum*. Voorwaar God is het eerste Bestaande, doch in zijn wezen geenszins het eerste en onmiddellijke voorwerp onzer kennis; ook bewijst de schrijver zonneklaar, dat de onmiddellijke aanschouwing en kennis van Gods *wezen* de kracht aller schepselen afzonderlijk of vereenigd, overtreft en dat bijgevolg niet alleen absoluut, maar ook met betrekking tot ons verstand een bovennatuurlijke orde van waarheden bestaat. — Na deze wederlegging van het materialisme, pantheïsme en ontologisme schenkt ons de »Propaedeutica« een betoog over de voortreffelijkheid der bovennatuurlijke orde van waarheden en der zekerheid, die zij voortbrengen; eene analyse van den bovennatuurlijken geloofsakt; eene bewijsovering over de harmonie tusschen de bovennatuurlijke waarheden en die der natuurlijke orde; een gemotiveerde aanwijzing, hoe de Katholieke Apologeet de waarheden der bovennatuurlijke orde tegen het rationalisme kan verdedigen. — Wat de *werken* der bovennatuurlijke orde betreft, handelt het *Eerste Boek* over de verschillende vraagstukken, die met de mirakelen in verband staan, waarbij ook het magnetisme te berde komt.

Het *Tweede Boek* is gewijd aan een diep wijsgeerige studie over de openbaring, in het afgetrokken en nog niet als feit onderzocht. Hieruit volgt een nieuwe reeks

van vraagstukken: wat hebben wij door ingeving en openbaring te verstaan? is eene openbaring der bovennatuurlijke waarheden mogelijk? in hoeverre is eene openbaring van natuurlijke, onder welke voorwaarde die van bovennatuurlijke waarheden noodzakelijk? en wanneer God zich gewaardigt den mensch iets te openbaren, hoe geraken wij dan tot de redelijke zekerheid, dat God gesproken heeft? Bij 't behandelen dezer zeer belangrijke vraagstukken wordt en de overdrijving van het traditionalisme en de geheel onwijsgeerige meening der rationalisten bestreden met een krachtig overtuigende bondigheid. Verder wordt bewezen hoe mirakelen en vervulde voorzeggingen duidelijk kunnen bewijzen, dat God gesproken heeft; met een ernstig pleidooi over de verplichtingen, die het individu en de maatschappij tegenover Gods openbaring zijn opgelegd, besluit de Schrijver zijn *Tweede Boek*.

Doch is de openbaring een feit? Het antwoord hierop vormt het *Derde Boek*. Ja, de openbaring is een feit. Dit blijkt uit het eenparig getuigenis der volkeren, uit het Oud verbond en uit de Nieuwe Wet. In dit gedeelte van zijn werk geeft kardinaal Zigliara vooral blijk van een rijke eruditie, die goed verwerkt door vastheid van oordeel en redeneertaal, spier en zenuw verkrijgt. Hij raadpleegt Plato en Confucius, slaat de geheimzinnige bladen open van Veda en Zend-Avesta, werpt een wijsgeerig-geschiedkundigen blik in de diepte der oude mythologie en van het theantropomorphisme, en overtuigt het criticismus van dwaling en willekeur. Onder meer dan een opzicht werpt hij nieuw licht over de vraagstukken, die met de authenticiteit en het gezag van Pentateuch en Evangelie in verband staan; de school van Hegel, Feuerbach, Strauss, Vera, Renan en de dichte drom van dwaalleeraren, die zich tegen den Christus hebben verheven, staan beschaamd tegenover dezen Prins der kerk, die het ongeloof en diens redeneeringen blijkbaar grondig kent, geen uitgebreide eruditie versmaadt, en bovendien beschikt over een gezond verstand en juistheid van oordeel, waardoor de verwarring uit het hoofd van vele rationalisten kan worden verdreven. Jezus Christus' bestaan, Godheid en verheven leer, het heerlijk verband tusschen profetie en vervulling staan hier in zulk een helder licht, dat men óf de rede verloochenen óf erkennen moet dat God door Christus tot ons gesproken heeft. In geheel dit Boek, dat velerhande geleerdheid eischte, vindt gij van het *multa* genoeg en op voortreffelijke wijze het *multum*.

Wij komen tot het *Vierde Boek*, het laatste. Na een paar inleidende hoofdstukken over den godsdienst in 't algemeen en over het Christendom, levert de schrijver juist geen volledige verhandeling over de Kerk, — dit immers laat hij naar zijn eigene woorden den godgeleerden en canonisten over, — doch de natuur, het leeraarschap en de rechten der katholieke kerk vinden in hem een geleerden pleitbezorger. Bijzonder munten de vier hoofdstukken uit (VIII—XII), waarin het schoone organisme en de absolute monarchie der kerk tegen de school van den Trierschen wijbisschop Hontheim (Justinus Febronius) wordt gehandhaafd. Aan het einde van het Vierde Boek gekomen, moet ieder deze gevolgtrekking maken: gelijk God eertijds door Christus, zoo blijft Christus door de Roomsche Katholieke Kerk de wereld onderwijzen in de waarheden der bovennatuurlijke orde. «

Het is bij uitstek in het derde boek, zoo schreven wij, dat de diepte der leer en de overvloedige rijkdom van des schrijvers eruditie zich van den lezer meester maken. Hier treedt de wijsgeer op in al zijn kracht; de Logica viert er haar triomf, want bij haar onverbiddelijk doorzicht komt de ijheid en onredelijkheid der geleerdheid van de moderne sofisten tegen de meest verhevene waarheden aan den dag. Zodoende heeft de schrijver, alvorens zijne tegenstanders met texten en getuigenissen te bestrijden, ze alreeds overwonnen door de Logica.

En het is juist deze methode van strijdvoeren, die wij hierboven wenschten te zien aanbevelen en wenschen na te volgen.

In meer bijzonderheden te treden laat ons onze ruimte niet toe en zou ook hier overbodig zijn. Alleen dit zij hier nog gezegd betreffende den inhoud; dat er geen belangwaardig vraagstuk van filosofie of critiek is dat op het bovennatuurlijke betrekking heeft, of het vindt hier zijne oplossing; dat er geen stelsel, ook zelfs van de laatste tijden, strijdig met de Openbaring, bestaat, of het wordt hier streng wederlegd, volgens de leering, volgens de methode en niet zelden als met dezelfde woorden van Thomas den Doctor Angelicus. Hoe men met St. Thomas, met St. Augustinus, met Aristoteles ook de moderne dwaalleeringen zou kunnen bestrijden, wisten zij natuurlijk niet, die twijfelden aan het nut van het herstel der wetenschap, die de Paus op het oog had. Laat hier een enkel voorbeeld voldoende zijn; en zij dan gekozen dat stelsel, hetwelk zoo gaarne beschouwd werd door velen als de hoogste uitdrukking der moderne wetenschap, namelijk het Darwinisme. Het wordt hier wederlegd in het IIIe hoofdstuk van het eerste Boek, en dat nieuwe moderne systeem blijkt niet minder oud te zijn dan de filosoof der Oudheid die zich Empedocles noemde, van wien Darwin het heeft overgenomen. Dit moge nu een verrassend nieuws zijn voor vele bewonderaars van Darwin, voor hem zelf was dat niet: hij had kunde van de oudheid van dat stelsel, alhoewel hij in de diepte van zijn verborgen belesenheid niet al te goed Empedocles weet te onderscheiden van Aristoteles.

Ter waardeering van Zigliara's werk, een laatste woord; het geldt den titel: *Propedeutica ad Sacram Theologiam in usum Scholarum*.

Bij de rechtvaardiging van dien titel zal te beter uitkomen hoe dit werk niet alleen *opportun* is, maar aan eene ware behoefte komt voldoen. De noodzakelijkheid eener Propedeutica der Theologie deed zich lang bij niet weinigen gevoelen; vandaar die talrijke apologetische, polemische en theologico-fundamentele en ja, propedeutische werken, waarvan niet weinige rijk zijn aan geleerdheid en zelfs aan wetenschap. Of er echter één is dat met waarheid zou kunnen gezegd worden een propedeutisch leerboek ter Theologie te zijn? Dat mag betwijfeld en zal door velen, zooal niet door allen, ontkennend worden beantwoord. Om die reden kon dan ook de Kardinaal gewagen van eene te wenschen aanvulling in het hooger onderwijs dat verstrekt wordt aan hen, die zich voor het priesterschap voorbereiden.

De propedeutica tot eene wetenschap, onverschillig welke deze wetenschap zij, heeft ten doel, ten plicht te betoogen en te verklaren wat het eigenlijke onder-

werp dier wetenschap is, aangezien elke wetenschap het bestaan van haar onderwerp vooropzet en dat bestaan niet bewijst.

De Propedeutica ter Theologie moet aldus zijn eene verklaring, eene bewijsvoering van het eigenlijke onderwerp der Theologie, en dewijl dit onderwerp het bovennatuurlijke is, zoo moet de verklaring en de beooging van het bovennatuurlijke de taak zijn van elke Propedeutica der Theologie, wil het werk dien naam waardig zijn. Dit is het geval bij Zigliara.

Wel komen er ook in dit werk vraagstukken voor, die materialiter tot de Theologie behooren, maar dan slechts voor zooverre zij in verband staan met het bovennatuurlijke, op welks bestaan andere wetenschappen minder acht slaan en dat door de Theologie wordt beschouwd als reeds vroeger te zijn bewezen.

Dit werk is dan juist wat het zijn moest om het beoogde doel te zien bereiken »in usum scholarum.«

Ook is het met diepe kennis van zaken ontworpen plan in de schoonste orde uitgevoerd. »Steeds brengt de schrijver zijnen lezer«, zei te recht de gevierde schrijver van het Leven van den Heiligen Thomas van Aquino, P. de Groot«, duidelijk op de hoogte van het behandelde vraagstuk; zijne bepalingen, voorafgaande bemerkingen en ordelijke klare redeneertrant laten geen plaats voor verwarring of duisterheid. . . .

De stijl van het werk is duidelijk en stevig. De toon verraadt een vaste overtuiging, die zich door kracht van degelijke bewijzen aan anderen zoekt mede te deelen. Huiselijke geschilpunten worden stilzwijgend voorbijgegaan. »Nu de vijanden van den Katholieken godsdienst — zegt de schrijver — hun onderling getwist, dat steeds tusschen hoovaardigen bestaat, ter zijde stellen, om zich als één man op den burcht der Kerk te werpen, moeten wij onze krachten niet verdeelen, maar ze samentrekken om aaneengesloten den strijd des Heeren te kampen, »*Alles heeft zijn tijd. . . Er is een tijd van zwijgen en een tijd van spreken. . . Een tijd van oorlog en een tijd van vrede.*« Deze woorden schetsen den geest van het boek.«

Het werk komt van de drukkerij de Propaganda Fide. De druk is mooi, de prijs zeer matig.

Toen wij geest en hart aan dit werk hadden gelaafd en gesterkt, dachten wij: zou de Doctor Angelicus uit de hoogte der hemelen tot den schrijver van dit boek niet hebben gezegd, niet hebben kunnen zeggen: »bene scripsisti Thoma«: en dan had gewis het antwoord kunnen zijn, »ad præparandas vias Domini, ut vitam habeant et abundantius habeant,« om de wegen des Heeren voor te bereiden, opdat zij het leven en dat overvloediger mogen hebben. En moge deze heilbede ook in ons Vaderland bij het licht der wetenschap en des geloofs vervuld worden.

Dr. W. v. L.

Derde eeuwfeest en twee nieuwe Levens van den H. Carolus Boromaeus.

Den 4den November aanstaande zal vooral het bisdom van Milaan het 3de eeuwfeest van den grooten en heiligen Aartsbisschop Carolus Boromaeus plechtig vieren. Hij is trouwens eene dier glorie-figuren aan wie hulde wordt gebracht in elke ware geschiedenis van Italië, in elke geschiedenis van Europa, van de Katholieke

wereld. Hem komt de drievoudige kroon toe van deugd en wetenschap en heldhaftig offervaardige toewijding aan het welzijn van den evenmensch. Van den lof hem door zoo vele uitverkoren geesten van alle geslachten der laatste eeuwen gebracht, zullen wij hier niets herhalen; noch de veelvuldige uitgaven zijner werken vermelden, al werd hij in zijn leven door den Paus o. a. tot Beschermers van de Nederlanden benoemd, en al wordt hij thans als Beschermheilige in onze Seminariën vereerd; wij willen hier slechts herinneren, eerstens, dat de bij algemeene Kerkvergadering van het Vaticaan aan de Commissie belast met de voorbereiding der disciplinaire decreten tot grondslag hunner werkzaamheden werden aangewezen de decreten der diocesaan-synoden en der Provinciale Conciliën, welke door den heiligen Aartsbisschop van Milaan werden gehouden, en tweedens, hoe Kardinaal Manning, Aartsbisschop van Westminster met waarheid heeft kunnen zeggen, »dat in de Kerk Gods de Heilige Karel Borromeus voor de Kerkelijke tucht is, wat de Heilige Thomas van Aquino voor de Theologie is.« Met twee nieuwe Levens van deze wereldglorie der Kerk willen wij onze lezers bekend maken. Wij beginnen met de nu pas verschenene

Histoire de Saint Charles Borromée, Cardinal et Archevêque de Milan, d'après sa correspondance et des documents inédits, par M. l'abbé Charles Sylvain, chanoine honoraire, membre de plusieurs sociétés savantes, etc. Trois vol. in 8°. Prix: 12,00 fr. Société de Saint-Augustin, Bruges.

De opdracht van dit werk werd aanvaard door den Aartsbisschop van Milaan; het is geschreven door den auteur van de: *Histoire de Pie IX le Grand*, welke alreeds hare derde uitgave bereikt heeft, en van la *Vie du Père Herman*, alras vertaald in het Italiaansch in het Hoogduitsch en in het Engelsch. Dat zij genoeg om voor dit nieuwe werk van Charles Sylvain de welkenkende geesten gunstig te stemmen. Trouwens verkeerde de talentvolle schrijver in de gunstigste omstandigheden om dit Leven te schrijven: hem stonden ten dienste de handschriften van de geheime Archieven van den Heiligen Stoel, van de Bibliothèque Ambrosienne en van vele privaat-boekerijen in Rome en in Milaan. Bovendien is de waarheidlievende schrijver de plaatsen gaan opzoeken waar de Heilige geboren is, waar hij geleefd en gewerkt, geleden en gestreden heeft; overal heeft de schrijver de voetstappen van zijn held gevolgd, om er zijne werken en stichtingen te zien en er de overleveringen van te hooren. Vooral hebben de eigen brieven van den altijd van Gods ijver blakenden Kerkvoogd dezen geschiedschrijver de echte stof voor zijn werk geleverd. Die brieven geschreven, hetzij aan Pausen of aan Koningen en Prinsen in Europa, hetzij aan Kardinalen of Bisschoppen in Italië, in Spanje, in Frankrijk, in Duitschland, enz. zouden boven het getal van vijf en twintig duizend gaan. De eerste brief, die wordt aangehaald, is van het jaar 1551, toen de jonge Graaf nog slechts 13 jaren oud was. Ook over de eerste jeugd van den reeds toen bewonderenswaardige worden ons hier bijzonderheden, tot nog toe onbekend, overgelegd. In de geheime Archieven van den H. Stoel vond de schrijver belangrijke documenten die hem in staat stelden na te gaan wat de Kardinaal al heeft moeten onderhandelen met de verschillende Hoven van Europa, vooral met Frankrijk,

ten einde de vergadering van het Concilie van Trente weer te zien hervatten en voort te zetten. Allerbelangrijkst zijn die hoofdstukken, alsmede het chap. waar wij den Kerkvorst zelve in relatiën zien met Hendrik III. Daar blijkt ons ook zijn invloed op verscheiden Fransche Kardinalen, en veel vernemen wij er over de toenmalige Fransche geestelijkheid. Wat hij al deed om van den Koning en het Hof te verkrijgen dat de besluiten van het Concilie aangenomen en afgekondigd zou den worden, is eene openbaring.

Uit de registers van de Nuntiatur van Spanje heeft hij niet minder belangrijkheden geput betreffende de Kerkelijke Jurisdicte, punt van onophoudelijken strijd tusschen den Aartsbisschop en de Gouverneurs van Milaan.

Tot meer bijzonderheden over te gaan, is ons hier onmogelijk; maar dit kan met waarheid worden gezegd en geprezen, dat de schrijver zich heeft beijverd, den Heilige zelve zoo veel mogelijk te laten spreken. De schrijver is als verdwenen om ons in rechtstreeksche aanraking en bespreking te brengen met den held, die ons de inzichten welke hem leidden en de gevoelens welke hem bezielde, in zijne brieven mededeelt.

Eene prijzenswaardige methode voorzeker! Zoo wordt ook de titel van het werk tot waarheid verheven, en zoo mag het aanspraak maken op hooge waardeering in alle beschaafde kringen, die adel van geboorte, adel van deugd, adel van wetenschap, adel van onvermoeide werkzaamheid, eigenbelanglooze toewijding, heldhaftige offervaardigheid en Christelijke volharding op prijs stellen.

J. W. Br.

La vita di San Carlo, narrata alla famiglia, dal Carlo Locatelli dottore in S. Teologia, membro della Pontificia Accademia dell' Imm. Concezione in Roma. Milano via Bocchetto, n. 3. In 8°, di pagg. 638. Pr. L. 10 fr. di p.

Dit leven van den onsterfelijken held der Kerk verscheen in het voorlaatste jaar en werd door de Kath. pers in Italië hooggeprezen. De Civiltà aarzelde niet er van te zeggen, »ter eere der waarheid, dat dit Leven van den grooten opvolger van Ambrosius, kan gezegd worden te zijn *per ogni sua parte compiuta* in elk zijner onderdeelen volkomen geslaagd.

De belangstelling is steeds klimmende; geen kleine bijzonderheden die aan de hoofdzaken schaden, noch verwaarloozing van wat de hoofdzaak kan dienen. Het kost moeite het boek te moeten uit de hand te leggen om slechts later te kunnen voorlezen; zoo weet de schrijver den lezer te boeien. Daartoe draagt taal en stijl, verzekert de Civiltà, veel bij, alsmede de wijsheid en het beleid der bemerkingen en der bedenkingen die hij ter geschikter plaatse weet in te vlechten in het verhaal, worden hoog gewaardeerd. Ook wordt aan de schoone uitgave, papier, letter en platen, niet weinig lof gegeven.

Een Russisch Staatsman over de Russen.

Denkwürdigkeiten des früheren Russischen Finanzministers für Polen, Alexander Koschelew (Berlin 1884, Behrs Verlag).

Bovenvermeld werk levert op nieuw eene bijdrage tot de kennis van Russische toestanden. De in 't vorige jaar overleden auteur kende van de Russische zaken, van welke hij verslag geeft, de waarheid en hij wilde de waarheid ook verkondigen, want niettegenstaande de onderscheidingen welke hem ten deel vielen, was hij een man der oppositie. Koschelew's geschriften zijn meest alle in Duitschland verschenen en werden telkens na hunne verschijning in Rusland verboden; dit lot zal bovenvermeld boek, dat door zijne weduwe is uitgegeven, natuurlijk ook wel ondergaan.

In het jaar 1806 uit eene rijke en voorname adellijke familie geboren, trad Koschelew in 't laatste jaar der Regeering van Alexander I in Staatsdienst. Van de revolutionnaire bewegingen, die toenmaals in de Russische Maatschappij heerschten, geeft hij een even getrouw als onopgesmukt bericht alsook van den plotselinge omkeer, die er op volgde. De hoofdzakelijke inhoud van het werk is van zuiver politieke aard. Koschelew levert berichten omtrent zijne bekendheid met de oprichters der Slavophilenpartij, over zijn overgang tot dezer beginselen, over zijne vergeefsche moeite, om Keizer Nicolaas te bewegen eene verbetering te brengen in den toestand van het volk, over zijn aandeel in de opheffing der lijfeigenschap; eindelijk over zijn tweejarig Ministerschap in Polen en over de oorzaken der verdrukking, waaraan hij en de ontwikkelde Russische maatschappij heeft blootgestaan.

Niettegenstaande zijne streng nationale en liberale ideeën, doet Koschelew zich als een bezadigd en scherpzinnig man kennen. Het verderf dat in de kringen der hogere ambtenaren heerscht, en de vrees de dingen bij hun waren naam te noemen, zijn, volgens zijne meening, de wortelen van al het kwaad en van het succes der nihilisten. Meermalen werden zijne beschouwingen door den Czaar (Alexander II) geduld. Op het beslissende oogenblik kwam er echter eene wending in tegenovergestelden zin en werd er wederom besloten om op den eenmaal ingeslagen weg voort te gaan. De merkwaardigste ondervindingen dienaangaande beleefde Koschelew bij de Poolse aangelegenheden, die hij geheel en al onbewimpeld aan het daglicht brengt. Als nationaal en Grieksch-orthodox partijman deelt onze auteur het gevoelen, dat Polen veranderd moet worden in eene Russische provincie en volgens Russische wetten moet worden geregeerd; daarom werd hij ook in 1864 benoemd tot directeur-generaal van financiën en lid van het organiseerend Comité van Polen. Al spoedig echter kwam Koschelew tot de overtuiging, dat de fanatieke haat, waarmede zijne collega's tegen de Polen en de Katholieken bezielde zijn, eene verzoening onmogelijk maakt. Ondersteund door den Gouverneur-generaal, Graaf Berg, weet hij zijne ideeën ingang te doen vinden in de hooge kringen te Warschau. Aangezien echter Prins Tscherkasski in den almachtigen Staatssecretaris Miljutin te St. Petersburg een bondgenoot bezit, worden alle beslissingen in diens geest genomen. Koschelew gaat naar St. Petersburg en brengt

zijne klachten ter bestemder plaatse, men geeft hem gelijk, belooft verandering en ondersteuning en men verzoekt hem dringend zijn ambt te blijven waarnemen. Vergeefs, niet wat Koschelew, maar wat Tscherkasski wil, geschiedt. Dientengevolge zag Koschelew zich verplicht in den zomer van 1866 zijn ontslag te vragen, dat hem, na lang dralen, eindelijk werd verleend.

Buitengewoon donker is de laatste helft der aantekeningen van onzen schrijver geschilderd. Sinds de catastrofe van den 31sten Maart 1881, sinds de benoeming van Graaf Tolstoi tot Minister van binnenlandsche zaken, heeft de anders zoo moedige en onvermoeide man alle hoop op eene gunstige verandering verloren. Het boek wordt gesloten met de mededeeling, dat Koschelew een beslist tegenstander was van het Berlijnsche verdrag van 1878 en van de sinds dien tijd gevolgde buitenlandsche politiek.

Venetiaansche glasfabrieken te Maastricht.

De heer Schuermans te Luik, die zich sedert eenige jaren, in zijne ledige uren, onledig houdt met het onderzoek naar pottebakkerijen en glasblazerijen in de voormalige landen van Luik en Limburg, vestigt onze aandacht op twee glasfabrieken in onze streken, eene gelegen te Maastricht en de andere te Smeermaas, beide gedreven door Italiaansche of Venetiaansche kunstenaars. Deze noemde men ook wel eens *Altaristen*, omdat zij uit *Altare* bij Savoda, in het markgraafschap Montferat te huis behoorden. Te Luik vertoefden Italiaansche industriëlen uit de familiën Castellano, Varaldo, Saroldi, Ferro, Buzzoni enz. wier namen men in akten van den burgerlijken stand en in de archieven ontdekt. Hier te Maastricht vertoefde de familie Valzolio, die aan de glasfabriceerende edellieden de Bounam of de Bonhomme vermaagschapt was.

Het zou der moeite waard zijn om nader kennis te maken met de oude glasfabrikanten uit Maastricht, die hier tusschen de jaren 1640 en 1700, de edele kunst der glasblazerij hebben ingevoerd. Deze Italianen waren de waardige voorgangers der familie Regout op het gebied eener industrie, welke bij onze voorouders zoo zeer in eere was, dat de glasfabrikant tegelijkertijd edelman kon zijn. »L'industrie de la verrerie — zoo luiden de wetten van dien tijd — ne déroge pas à la noblesse.« Geen wonder dan ook dat het fabriceren van glas, bijna uitsluitend in handen van den adel was.

Wij vestigen de aandacht der liefhebbers van oudheden niet alleen op deze fabrieken en hare bezitters, maar voornamelijk op het fabrikaat dezer industrie. Er moeten nog glazen bestaan, die in de XVIIde eeuw, te Maastricht werden gefabriceerd.

De Maasgouw.

H.

De Bokkenrijder, vrij naar het Duitsch, van Adolf Mutselburg. Tweede druk. Sittard, J. L. M. Jansen, 170 blz. in Octavo.

De geschiedenis speelt te 's Hertogenrade, een stadje bij Kerkrade, dat toen onder de Oostenrijksche Nederlanden en nu onder Pruisen behoort. De held van het stuk is een Pruisisch officier, die daar bij gelegenheid

eener inkwartiering verzeild is. Waarom de Pruisen zich te 's Hertogenrade komen nestelen wordt niet gezegd. De meeste personen van het stuk dragen Hoogduitsche namen, Festenrath, Carsten, Til, Meisner, Kirchoff. Lokaalkennis ontbreekt den schrijver gansch. De abdij Kloosterrade bij voorbeeld is een klooster omgeven van huizen. Ook aan zonderlinge voor dien tijd — ik zou haast zeggen aan anachronismen — ontbreekt het hem niet. Zoo spreekt hij van verrekijkers waarmee de schelmen gewapend waren en van den chirurgijn die »in mantel en pet« verscheen, ofschoon het dragen eener pet in de 18de eeuw hier te lande niet gebruikelijk was. De scholtis heet Böckelman terwijl in waarheid zijn naam De Limpens was. 's Hertogenrade was toen reeds volgens den schrijver een Pruisisch stadje, waar door 's Konings mildheid de pijnbank werd afgeschaft.

In een woord de *Bokkenrijder* is een roman, waarin niets historisch voorkomt dan de titel en waarin men heeft getracht de Pruisische civilisatie en bijzonderlijk het Pruisisch militairwezen, op te hemelen en luidkeels te verkondigen. (De Maasgouw).

Mededeelingen.

De Gemeenteraad van Harderwijk heeft besloten een in het archief aanwezig oud breviarium of getijboek, gedrukt in 1483, dat wegens zijn zeldzaamheid groote waarde bezit, ten geschenke te geven aan de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage.

Men zal te Edinburg een gedenkteeke oprichten voor den bekenden uitgever en schrijver Dr. William Chambers.

Door de erfgenamen van jhr. A. Martini van Geffen van den huize Piacenza onder Vucht, zijn ten behoeve van het depot der oude Rijksarchieven in Noordbrabant ten geschenke aangeboden, een reeks van oude bescheiden.

Dr. Schliemann heeft in zijn nieuwste werk, dat eerlang bij Murray te Londen het licht zal zien, het voorhistorisch paleis der Koningen van Tiryns en zijn kunstschaten beschreven.

Mgr. Di Rende, de Nuntius te Parijs, heeft, vergezeld van zijn moeder, markiezin Di Rende, een bezoek gebracht aan Gounod, die druk arbeidt aan een oratorium, getiteld: *Mors et Vita*. De Maëstro verzocht den Nuntius den Paus te verzoeken deze opdracht van dit toonwerk aan te nemen. »Dit — zeide Gounod — zal de wijding van mijn werk zijn.«

Een der Deensche leden van de Scandinavische zee-wet-commissiën, dr. H. Matzen, is volgens de Deensche

bladen naar Nederland vertrokken, om aldaar het zeerecht te bestudeeren. Prof. Matsen zal zich voornamelijk te Amsterdam ophouden.

Den 18 October ll. was het juist honderd jaar geleden, dat de Friesche dichteres Francijntje de Boer te Harlingen werd geboren. Behalve een grooteren bundel, heeft zij twee boekjes kinderverzen gegeven, welke vroeger in die provincie overal werden aangetroffen. Zuiverheid van taal en eenvoudigheid vereenigde zij met innigheid en gevoel.

Palisa, de onvermoeide sterrenzoeker, te Weenen, heeft dezer dagen — blijkens het *Utr. D.* — de 244e asteroïde, een van de 13e grootte, gevonden.

Het *Journal de Bruxelles* spreekt van een plan tot het stichten eener gemeenschappelijke Belgische en Nederlandsche academie voor Vlaamsche en Nederlandsche letterkunde.

Het tijdschrift van het *Aardrijkskundig genootschap* bevat in zijn pas verschenen afleveringen 7 en 8 (deel I, 2e serie) het vervolg van Juan Maria Schuver's »Nijlreizen« (Khartoem): voorts belangrijke opstellen en korte mededeelingen in de rubrieken: Europa Azië, Afrika, Amerika, Australië, Poolstreken en Oceanen (o. m. de opstellen »dwars door Nowaja Zelmja«, »de Greely expeditie«) en bespreking van personen en aardrijkskundige werken. In deze laatste rubriek is een woord gewijd aan de nagedachtenis van dr. Ferdinand Von Hochstetter en schreef kol. Versteeg een nieuwe bijdrage tot de Indische hydrografie.

Dezer dagen is verschenen een nieuw werk van Carmen Sylva, getiteld »*Mein Rhein!*« Dichtungen, illustriert von E. Doepler, nebst 20 landschaftlichen Radirungen, 40., 10 Mark.

In de zitting der Koninklijke Academie van wetenschappen afdeeling letterkunde, heeft pastoor Habets eene beschrijving voorgelezen van in 1880 en 1882 nabij Maastricht gevonden antiquiteiten uit den Romeinschen tijd. Een bronzen doosje, vermoedelijk een zalfpotje, gebruikt bij de begrafenis van een aanzienlijken Romein, dat den vorm heeft van een saterkopje, werd door spreker ook als kunstvoorwerp merkwaardig genoemd. Minder hoog schatte hij het fragment van een monument nabij Odiliënberg gevonden. De bijdrage zal in de verslagen en mededeelingen verschijnen.

Door den rector-magnificus der Universiteit van Amsterdam zijn voor het studiejaar 1884/85 voor 't eerst ingeschreven 129 studenten, als: geneeskunde 72, rech-

ten 21, wis- en natuurkunde 18, godgeleerdheid 10, letteren 8.

Tot leeraar aan het Kon. Conservatoire (Muziekschool) te Würzburg is een Nederlander benoemd, de heer H. Van Zeyl, oorspronkelijk te Arnhem en laatst te Kopenhagen wonende.

De koninklijke boekerij te Berlijn is dezer dagen verrijkt met een verzameling van 1052 merkwaardige oude Arabische handschriften, welke voor 's Keizers rekening van de firma Brill te Leiden werden gekocht.

De heer Adolphe Régnier, deken der Fransche Academie van inscriptiën en fraaie letteren en bibliothecaris van de bibliotheek van Fontainebleau, is overleden. Hij was de leermeester van den graaf van Parijs (hij volgde in 1848 de koninklijke familie in ballingschap) en verving een tijdlang den hoogleeraar Burnouf op den leerstoel voor de Latijnsche welsprekendheid in het *Collège de France*. Hij was een groot philoloog. Tot zijne werken moeten inzonderheid gerekend worden zijne geschriften over het Sanskriet, de Grieksche taal en de Duitsche taal en letterkunde. De *Wilhelm Tell*, van Schiller, en de *Iphigenie in Tauris*, van Goethe, maakte hij o. a. door overzetting toegankelijk voor de Franschen. Hij stierf in den ouderdom van 80 jaren.

Shakespeare-bewerking. De bekende operettenfabrikanten Chivot en Duru hebben onder den titel *Gillette de Norbonne* Shakespeare's *Ends good all good* tot een operette bewerkt met muziek van Edmond Atran. Gelukkig is het oorspronkelijke zoo verhaspeld dat de geoeffendste kenner er Shakespeare niet meer in herkennen zal.

Hoogduitsche Leestafel voor Allerheiligen.

Lioba durch Zell, Herder, M. 0,60.
Ludgerus durch Pingsmann, Fb. Herder, M. 3.
Ludgerus durch Husing. Munster, Theissing. M. 3.
Luitgart durch Reichenlechner. Passau, Bucher. M. 1,50.
Marcelina durch Biraghi, Kempten, Kösel M. 1,50.
Marcellinus und Petrus, d. Bruder. Mz. Kirchheim M. 2.
Allerh. Magd Maria d. Hirscher, zesde uitg. Fb. Herder. M. 2.
Allerh. Magd Maria. d. Knoll, 2 vol. Rg. Manz. M. 7,20.
Marianne von Jesu d. Butron, Rg. Bustet, M. 1,50.
Nikolaus v. d. Flüe d. Ming Lucern, Räber. 4 B. M. 21,60.
Nothburga d. Peregrina, poetisch erzählt Innsbr., Rauch. M. 2.
Rupert von Bingen d. Bruder. Dülmen, Laumann M. 2.

Severus v. Ravenna d. Oppermann. Padb., Schöningh M. 1,20.

Stanislaus d. Zenner. Wien, Lienhart 4 Aufl. M. 1.
Stanislaus d. Dr. Praxmarer. Mz. Kirchheim.

Theresia d. Hofele Rg. Manz M. 2,70.

Ursula d. A. G. Stein. Uebers. Köln, Bachem M. 1,20.

Vincenz v. Paul d. G. Meier, Einsied. Bensinger, M. 1,60.

Geïllustreerde Prachttuitgaven.

Leben Jesu und Maria nach den gesichten der gottsel. A. K. Emmerick d. Schmöger. Pustet 4o. 1210 S. M. 14.

Businger's Leben Jesu. Eins. Benziger 2 Aufl. 4o. 1064 S. M. 12.

Rohner's Leben und Verehrung Maria und Joseph's, ebd. 4o. 1040 S. M. 16.

Bitschnau's Leben der Heiligen Gottes, ebd. 4o. 1016 S. M. 12,50.

R. v. Brändle, Glaubens- u. Sittenlehre für d. Kath. Volk, ebd. 4o. 1068 S. M. 11,50.

Goffine's Handpostillen, ebd. d. Ott, Rb. Pustet M. 6.

Algemeene werken.

Heiligen-Lexicon d. Stadler, Heim u. Ginal. Augsb. Schmid 5 starke B. M. 11,50.

Leben der Heiligen Gottes v. Räss u. Weis 8 Aufl. d. Holzwarth Mz. Kirchh. 2 Bde. M. 7,20 geb. 10.

Lebensbeschr. d. Heiligen Gottes v. P. M. Vogel Mstr., Aschendorff 3 Aufl. 2 Bde. M. 8,50. Rb. Manz 10 Aufl. 2 Bde. gr. 4o. M. 8,40.

Croiset's »Legende der Heiligen«. Wien, Weckstimmen, 6 Theile, M. 11,40.

Donin's »Leben u. Thaten d. Heiligen Gottes«, Graz, Styria 6 Bde. M. 20.

P. Theod. Florentini's »Leben der Heiligen« Wb., Wörl. 2 Aufl. 4 Bde. M. 10, geb. 15.

Ott's »Legenden v. d. Lieben Heiligen« Rb., Pustet 24 Aufl. 4o. M. 10,50 geb. 12,60—16.

»Legende« v. Alban Stolz, 4 Bde. M. 12. Fb. Herder.

En tal van kleinere uitgaven.

»Deutschland in seinen Heiligen« v. Leitner Rg. Manz, 6 Bdchen. M. 8,80.

»Franconia Sancta« v. Stamminger.

»Mainzer Heiligthümern u. Heiligen« v. Falck.

Schutzheiligen Oesterreichs v. Zenotty. Wien, Mayer M. 5,50.

»Marianum« v. Ott. Rg. Pustet mit. illustr. 4o. M. 11,20.

»Eucharistiebuch« v. Ott. Ebd. mit illustr. 4o. M. 9.

Die Märtyrer der 3e Jahrh. d. Gräfin Ida Hahn-Hahn, Mz. Kirchh. 3 Aufl. M. 4.

Die Heiligen des Capuzinerordens d. P. Ilg. Augsb., Kranzfelder M. 12,80.

Die Jesuiten-Missionäre deutscher Abkunft v. P. Platsweg. Pad. Junfermann M. 2.

En zij dit uit Duitschland voor dezen keer genoeg. Frankrijk, Italië enz. bij andere geschikte gelegenheid.

Over andere biographiën, over kunst en kunstenaars enz. in volgende nummers.

Boekbeoordeelingen in Tijdschriften.

Aichner, Compend. juris eccles. ed. V. (v. Scheidenmantel: Archiv f. kathol. Kirchenr. 5; v. Bellesheim: Lit. Handw. 15). Arbitrato civile dei Papi. Libri III del P. Eug. Cimatti d. C. d. G. (Civiltà Catt. 823).

d'Avenal, Richelieu et la monarchie absolue. I. II. (v. Schirren: Deutsche Literaturz. 37).

Bacon, kleinere Schriften (v. Ratorp: D. Literaturz. 37).

Beiträge, Berner, zur Gesch. d. schweizer. Reformationskirchen (v. A. Krausz: Ebd. 36).

Bergk, griechische Literaturgeschichte (v. Blas: Ebd. 37).

Borgognoni, le dottrine filosofiche di S. Bonaventura (Scienza e la Fede. 793/794).

Boulger, History of China (Athenaeum 2965).

Bourquard, l'encyclique Aeterni Patris (Scienza e la Fede. 793/794).

Cantu, Storia universale. 10. ed. (v. Sillingardi: Rassegna nazione 1. Sett.).

Cavagnis, Institutiones juris publ. ecclesiast. (v. Bering: Archiv f. kathol. Kirchenr. 5).

Colquhoun, Quer durch Chryse (v. Tomaschek: D. Literaturz. 37).

Corluy, Spicilegium dogmatico-biblicum (Scienza e la Fede. 793/794).

Dejob, de l'influence du Concile de Trente sur la littérature (Ciencia cristiana. 40).

Druffel, Monumenta Tridentina. (v. Ratthof: Archiv f. kathol. Kirchenr. 5).

Emanuel Geibel. (Dr. Muth. Lit. Rundschau, 18.)

Falke, Aesthetik des Kunstgewerbes (Stamminger in d. Lit. Rundschau, 19).

Friedberg, Lehrbuch des Kath. u. evang. Kirchenrechts Wahl. Ebd.).

Geigel, das französische und reichsländische Staatskirchenrecht (v. K. Schmidt: Ebd.).

Haudek, a katolikus egyház községe [Öffentliches Recht der katholischen Kirche] (v. Böredy: Ebd.).

C. de Harlez. Manuel de la langue Mandchoue. Grammaire, Anthologie et Lexique par C. de Harlez (Civ. Catt. 823).

Hettner, kleine Schriften (v. Fr. Schmidt: D. Literaturz. 36).

Hitze, Schutz dem Handwerk! (v. Kämpfe: Archiv f. kathol. Kirchenr. 5).

Intorno alla real presenza di Gesù Cristo nella SS. Eucaristia. Studii del prete veneto G. Poli. 2 gr. vol. in 8°. (Civiltà Catt. 823).

Jacobsen, Untersuchungen über das Johannes-Evangelium (v. Wendt: Deutsche Literaturz. 37).

Jungmann, Theorie der geistl. Beredsamkeit (v. Bassermann: Ebd.).

Klasen, die alttestamentliche Weisheit und der Logos... (Scienza e la Fede. 793/794).

Köhler, Johannes der Täufer (v. Holzmann: Theol. Literaturz. 18).

Kölling, Gesch. der arianischen Häresie (v. A. Harnack: Ebd.).

Lampertico, Economia de' popoli e degli stati (v. Conti: Rassegna nazione. 1 Sett.).

Lee, the countess of Albany (Athenaeum. 2965).

Lehmkuhl, Theologia moralis (Scienza e la Fede. 793/794).

Leonis X. Regesta ed. Hergenroether (v. Bonghi: Cultura. V, 13).

Linke, Te Deum laudamus. Die lateinische Hymnen... (v. Huemer: Deutsche Literaturz. 36).

Lotheiszen, Geschichte der französischen Literatur (v. Körting: Ebd. 37).

Martensen, aus meinem Leben (v. Meier Theol. Literaturz. 18).

Meister-Bäumker, das katholische deutsche Kirchenlied. II (v. Bellermaun: Deutsche Literaturz. 37).

Mothes, Baukunst des Mittelalters in Italien. 5. (Lit. Centralbl. 37).

Müller, R. O. Geschichte der griechischen Literatur (v. E. Maasz: D. Literaturz. 37).

Nippold, zur geschichtl. Würdigung der Religion Jesu (v. Hartung: Theol. Literaturz. 18).

Overbeck-Mau, Pompeji (v. Rekule: D. Literaturz. 37).

Pressutti, I Regesti del Pontefice Onorio III vol. I. (Bellesheim, Lit. Rundsch. 19.).

Quellen u. Forschungen zur Geschichte der Reformation. I. Aleander u. Luther 1521. Die vervollständigsten Aleander-

Depeschen nebst Untersuchungen über den Wormser Reichstag. von Dr. Brieger (Liter. Handw. 16).

Raffay, die Memoiren d. Kaiserin Agrippina (v. Plew: Ebd.).

Salita a Montecitorio (1878—1882) I Partiti: Osservazioni di Cimbro. (Civ. Catt. 823.)

Sander, Lexikon der Pädagogik (v. Andreä: Ebd. 36).

Schanz, Commentar über das Evangelium des Lukas (Scienza e la Fede. 793/794).

Schegg, Jakobus der Bruder des Herrn und sein Brief (Ebd.).

Seifert, die Reformation in Leipzig (v. Enders: Theol. Literaturz. 18).

Staudinger, Roumena (v. Laas: D. Literaturz. 36).

Strehlike, Goethe's Briefe. 3. Bn. (Lit. Centralbl. 37).

Strickler, Actensammlung z. Schweizer. Reformationsgeschichte. 5 (v. Stäbelin: Theol. Literaturz. 18).

Stumpf, Tonpsychologie (v. Falkenberg: Philos. Monatshefte. 8/9).

v. Wasserschleben, die Religion des dreieinigen Gottes (v. Hartung: Theol. Literaturz. 18).

Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns I (v. Helfert. Lit. Rundschau 19).

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek, Godsd.- Gesch.- en Letterkundig Maandschrift. October 1884. — Het huwelijk tusschen bloedverwanten. (Vervolg van blz. 20 vv.). H. J. Ruscheblatt. — Een brief van Johannes van Schoonhoven. V. Becker. — Het onderrecht der twaalf Apostelen. A. M. C. Van Cooth. — Een nieuw heiligdom ter eere van den H. Joseph. C. L. R. — De vooruitgang van het Katholicisme in Australië. E. M. — Beknopte geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname, door een pater Redemptorist. A. H.

Onze Wachter. Juni 1884. — I. Johann Tetzl, Aflaatprediker en Inquisiteur. G. A. Meijer. — Een niet merkwaardige redevoering en een zeer merkwaardige boekbeoordeeling. Dr. Schaepman.

Annalen der Afrikaansche Missiën. Afl. II. October. Hinderpalen der Afrik. Missiën. Algiers, Tunis en Carthago. College St. Louis. Museum van Oudheden. Ontdekking van een Heidensch en van een Christen kerkhof enz.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verscheijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Theologiae Moralis Elementa ex S. Thoma aliisque probatis auctoribus collegit, ordine disposuit A. J. J. F. Haine. Tom. IV. Dr. A. Dupont. — La spiritualité de l'âme par A. Dupont. Dr. W. van L. — Vondels Meesterstuk: Lucifer. J. W. Brouwers. — Nog eens Nijjaarsbladeren. — Tabula Pentingeriana. P. v. B. — Carlyle's biographie door J. A. Froude. — A. M. Sullivan. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

NB. In het eerste hoofdstuk van ons vorig nummer zijn twee misstellingen ingeslopen in de laatste alinea van de eerste kolom; men gelieve te lezen als volgt:

De Wijsbegeerte en de Godgeleerdheid zijn in onze achting de Horeb en de Sinaï der wetenschappen. Het werk dat wij hier bespreken breekt de baan, bereidt den weg en geleidt met veilige en vaste schreden den wijsheidbegeerende, die den cursus der Wijsbegeerte heeft afgelegd en tot de studie der Godgeleerdheid wil overgaan, als over bruggen en door tunnels van den Horeb der philosophie tot den Sinaï der theologie.

Theologiae Moralis Elementa ex S. Thoma aliisque probatis auctoribus collegit, ordine disposuit A. J. J. F. Haine. Tom. IV. Lovanii. C. Fontejn.

Gaarne vestigen wij nogmaals de aandacht der lezers van dit Tijdschrift op bovenstaand werk dat thans voltooid voor ons ligt. Het verdient alle aanbeveling niet alleen wegens zijne gezonde, aan de beste schrijvers ontleende leer, maar ook wegens zijne doelmatige en voor het gebruik zeer geschikte inrichting.

De Kanunnik Haine volgt in de keus zijner stellingen en meeningen den gulden middenweg der groote theologen, welke de overdreven strengheid der rigoristen niet minder afkeuren dan de al te groote toegeeflijkheid der laxisten; steeds houdt hij voor oogen dat de biechtvader niet geroepen is op eigen gezag wetten te maken, maar alleen om de bestaande goddelijke en kerkelijke wetten en voorschriften te verklaren en toe te passen. Deze verklaring en toepassing zoekt hij bij de moralisten van den ouden en nieuwen tijd, welke algemeen als vertrouwbare gidsen erkend worden; tevens draagt hij zorg de redenen en argumenten aan te stippen welke de gegronde waarschijnlijkheid der betwiste opinie in het licht stellen.

De geleerde professor is volkomen op de hoogte van de vorderingen der wetenschap en van de tot op de jongste dagen behandelde strijdvragen. Daarom kan hij zonder in lange theoretische verklaringen te treden, met veilige hand den biechtvader den weg wijzen om zich in zijn moeilijk ambt het praktische resultaat der gevoerde discussiën ten nutte te maken.

De vier kleine deelen bevatten eene volledige Theologia moralis welke geene enkele belangrijke vraag over het hoofd ziet, en geene enkele praktische moeilijkheid zonder antwoord en opheldering voorbijgaat.

Daarbij komt eene buitengewone klaarheid en helderheid van gedachten, stijl en bewijsvoering welke ook den eerstbeginnende de ingewikkelde vragen duidelijk maakt en steeds den samenhang der conclusie met het voorafgaande beginsel aan het verstand brengt.

Professor Haine, het blijkt uit zijne *Elementa*, is niet alleen door langdurige studie en onderwijs op de hoogte der wetenschap, hij is door eigen ondervinding door en door vertrouwd met de eischen, de behoeften, de moeilijkheden van den biechtstoel; hij kent volkomen de ziekten, zwakheden, en overtredingen van de menschelijke natuur, en de inspanning welke het haar kost den weg der gerechtigheid te bewandelen; daarom weet hij met zooveel beleid en bekwaamheid niet alleen de zonden en tekortkomingen van den mensch te beoordeelen, maar tevens uit zijne rijke ervaring de middelen te putten om den gevallen zondaar tot de deugd terug te voeren.

Om het gezegde te staven wijzen wij nog op het vierde en laatste deel, dat de volgende Tractaten bevat:

De Matrimonio (bl. 1—213). De Indulgentiis et Jubilaeo (bl. 214—268). De Irregularitatibus (bl. 269—289). De Poenis canonicis (bl. 290—347) en eindelijk: Annotationes in Constitutionem: »Apostolicae Sedis« (bl. 348—414).

Het Tractaat *De Matrimonio* is voorzeker een der belangrijkste en tevens een der moeilijkste der geheele Moraal. Met recht besteedde de schrijver de meeste zorg aan de nauwkeurige behandeling der veelvuldige vragen welke met deze stof in verband staan. Men kan hem gelukwenschen met de vrucht van zijn naastigen en volhardenden arbeid. Zelden vindt men ook bij groote en gevierde auteurs eene verhandeling over de leer der *Impedimenta* te vergelijken met het beknopte maar heldere overzicht van ons werk. De commentaar over de pauselijke Constitutie zal velen welkom zijn en niet weinig bijdragen tot de grondige kennis van dit belangrijk document.

Als veilige vraagbaak in voorkomende moeilijkheden, en als herhaling van het geleerde, zal het boek de beste diensten bewijzen, daarom zij het allen geestelijken nogmaals aanbevolen.

DR. A. DUPONT.

La Spiritualité de l'âme par A. Dupont, professeur à l'Université catholique.

De moderne ervaringsphilosophie welke alle hogere beginsels uit de wetenschap verbaut en slechts verschijningen en feiten kent, kan geen vrede hebben met de oude, christelijke zielkunde. Zij leert in naam van den vooruitgang en der hedendaagsche beschaving in

boeken, couranten, hogere en lagere scholen dat er niets bestaat dan stof en beweging, dat een wezen onafhankelijk in werken en bestaan van de stof een onding is, dat de oude overtuiging pleitende voor eene onstoffelijke en onsterfelijke ziel den toets der wetenschap niet kan doorstaan, dat de mensch zich veel te lang heeft ingebeeld iets meer dan een ontwikkeld dier te zijn.

Deze voor 's menschen hartstochten zeer vleierende leer wordt gretig aangehoord, en nog gretiger gevolgd; zij stort duizenden in het verderf en knaagt als een verterende kanker aan de levenssappen der maatschappij.

Het materialisme heeft vooral in onze dagen schrikwekkende vorderingen gemaakt. Vraagt men echter aan zijn aanhangers, die steeds zoo hoog in naam van de wetenschap spreken, eene wetenschappelijke rechtvaardiging van hunne beweringen, dan staat men verbaasd over de ijheid, nietigheid en valsheid der gronden en argumenten welke zij voortbrengen.

Dit blijkt wederom overtuigend uit bovenstaande brochure, waarin de hooggeschatte Leuvense Hoogleraar, Dr. A. Dupont, zijne artikels, onlangs in de *Controverse* verschenen, hier liet verzamelen.

De dissertatie bevat zes hoofdstukken: het eerste bepaalt en omschrijft het vraagstuk betreffende de onstoffelijkheid van de ziel. Het tweede wettigt de methode welke uit de eigenschappen der werking, de natuur en het wezen van het werkend beginsel afleidt. Het derde past deze methode toe en ontwikkelt op bondige wijze de bewijzen door de Scholastieken gebezigd om de onstoffelijkheid der ziel te betoogen. In het vierde hoofdstuk komen de kopstukken van het materialisme aan het woord; hunne schijnbewijzen worden wederlegd en vaak door beschouwingen welke reeds de heilige Thomas in zijn tijd tegen de dwaling deed gelden. In het vijfde hoofdstuk wordt de zooveel besproken vraag omtrent het »Dierenverstand« behandeld. Aan de hand van den Eerw. P. Te Braake, die eene Hollandsche brochure over hetzelfde onderwerp schreef, ontvouwt de Hoogleraar de gronden welke bewijzen dat de dieren geen vermogen bezitten in staat zich zelve, het wezen der dingen, bovenzinnelijke voorwerpen in God te kennen. De feiten door de materialisten aangevoerd kunnen deze gronden niet ontzenuwen, veel minder wederleggen. Het zesde hoofdstuk geeft een helder overzicht der geheele dissertatie. Door degelijke inhoud en helderen vorm levert deze verhandeling eene kostbare bijdrage tot de kennis en verdediging der christelijke zielkunde, welke ook door leeken in de filosofie met gemak en vrucht kan gelezen worden. Geene Katholieke leesbibliotheek mag er zijn die niet eenige exemplaren van deze zoo waardevolle, zoo overtuigende brochure onder hare leden late circuleeren. Ook alweder door deze publicatie heeft Dr. Dupont, — een Noord-Nederlander — een nieuwen titel op onze dankbaarheid verworven. Dr. W. van L.

VONDELS MEESTERSTUK: LUCIFER.

Treurspel in vijf bedrijven. Door A. M. Verstraeten
Taal- en Letterkundig verklaard.

Ziedaar de titel van een ter recensie ons toegezonden boekdeeltje van 192 blz. in 8°.

De hoofdinhoud er van is ontegenzeggelijk een meesterstuk; de uitgave, papier en druk, gaat zoo verre alles te boven wat wij van dien aard voor onze scholen hebben, als Vondel de dichters van den 6den rang.

Onze gewone uitgaven zijn bij deze van Leliaert, A. Siffer & Cie te Gent, vergeleken weinig meer dan scheurpapier. En wat nu te zeggen van de taal- en letterkundige verklaring?

Dat ons hier uit Zuid-Nederland is gekomen, wat zelfs in Holland's letterkundig gebied niet bestaat, eene voor alle jeugd gepaste uitgave van Vondel's *Lucifer* met lofwaaardige, taalkundige ophelderingen en letterkundige beschouwingen van goed- of afkeurenden aard. Daarbij heeft de schr. blijk gegeven van doorzicht en beleid; hij geeft niet te weinig en niet te veel. Wij zouden in die meer dan 2100 verzen geen zes woorden kunnen aanwijzen die, o. e. verklaring noodig hebbende, zonder verklaring zijn gebleven. Ook slechts op een paar die, meer dan noodig is, terugkomen, zou men kunnen wijzen.

Dit »meesterstuk« is voorafgegaan door een Korte (3 blz.) Levensschets van Vondel, met opgave van zijne voornaamste werken: daarbij werd niet vermeld de »Samson«, die, na wij beweren, onder de 8 voornaamste treurspelen van Vondel behoort te worden opgenoemd. Hier zijn er 16 aangestipt.

Waarom zouden wij gaan vitten op een paar onvolmaaktheden: b. v. dat »Konstantijntje en Saartje ons slechts door *hunne* lieve lijdichtjes bekend zijn«. In overeenstemming met het doel des Schr. bij deze uitgave, is deze korte levensschets alleszins voldoende.

Daarna begint de »inleiding« tot dit treurspel, en behandelt kort en klaar in § I: geschiedenis, opdracht, bijval en verbod van dit tooneelstuk; in § II, bronnen, overlevering enz.; in § III, bijdrage der geschiedenis tot het benuttigen der bronnen. Is de *Lucifer* eene politieke allegorie? De Schr. heeft eene eigene opvatting op dit punt. Dan wordt opgegeven de inhoud van het geheele stuk — zoodat de eenheid van het geheel in één blik is waar te nemen — gelijk aan het hoofd van elk der vijf bedrijven de inhoud van dat bedrijf in weinige woorden wordt samengevat.

Aan den voet der bladzijden, staan in twee kolommen de verdere taal- en letterkundige verklaringen. Uiterst zeldzaam stoot men op iets, dat aan te veel invloed van Frankrijk doet denken of dat Gent niet in Holland ligt. Met een »aanhangsel van 8 blz. en eene aanwijzing der schoonste stukken van den *Lucifer*;

I. beschrijvingen en verhalen;

II. Redevoeringen;

III. Samenspraken (één Alleenspraak);

IV. Reizangen, wordt dit keurig boekdeeltje besloten.

Slechts op ééne der vragen in het Aanhangsel gesteld en beantwoord, zij hier iets nader aangedrongen, op de vraag namelijk. — Heeft Vondel Milton nagevolgd, of omgekeerd?

Na er op te hebben gewezen, dat het eerste onmogelijk is, wijl de »*Lucifer*« in 1654, en het »*Paradise lost*« in 1667 verscheen, zegt hij betrekkelijk het tweede, dat Milton den »*Lucifer*« hoogst waarschijnlijk zal gekend hebben.... doch *schijn* is nog geen *zijn*, en het stellige bewijs staat nog te wachten.« De schrijver wijst alleen op Disraëli een werk van voor 25 jaren.

Sinds heeft men den brief van Milton voor Marvel ontdekt; sinds werd in Engeland van meer gesproken dan van *schijn*: zelfs werd er verleden jaar in de »English Men of Letters« edited bij John Morley, door Mark Pattison, rector of Lincoln College, Oxford, in zijn Milton, blz. 203 erkend:

«it cannot be doubted that Milton was acquainted with the Lucifer of the Dutch poet Joost van den Vondel; het kan aan geen twijfel onderhevig zijn of Milton den Lucifer van Vondel kende. Het is hier de plaats niet om dat punt thans breedvoerig te behandelen en nog andere Engelsche schrijvers, diezelfde overtuiging van Pattison deelende, hier te laten optreden.

Wij wenschen ons geluk met deze waarlijk hoog te waardeeren uitgave van Vondel's Lucifer, ons uit Vlaanderen gekomen en bieden hier met dankbaarheid ook den schrijver, den Eerw. Heer A. M. Verstraeten, onze gelukwenschen aan.

Noord-Nederland heeft ook een »Vondel's Lucifer« uitgegeven, hoofdzakelijk voor Burgerscholen, hulp-onderwijzers en onderwijzeressen, ook met aantekeningen voorzien, door G. Velderman, Leeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde aan de Hoogere Burgerschool te Arnhem; maar dit moet ter eere van de waarheid gezegd, de Zuid-Nederlandsche uitgave is onder alle opzichten verreweg te verkiezen.

Trouwens heeft die Noord-Ned. uitgave niets dan enkele aantekeningen, die op woorden betrekking hebben. Letterkundige aantekeningen, ter waardeering van het treurspeldicht zijn er geenerlei, daar Arnhem's leeraar zulks geheel en al buiten zijn bestek liet. Deze Deventersche uitgave staat tot die van Gent gelijk de Putje's uitgaaf tot die van Van Lennep-Binger. De bijzonderheden van het geheel kunnen wij onmogelijk nagaan; bepalen wij ons hier bij het eerste bedrijf en stippen wij er slechts enkele aan.

In v. 27....

.... oordeel, uit de vruchten, van het land,
En van den hof, door God gezegent, en geplant,
Tot wellust van den mensch,...

Als aanmerking bij dit vers 27 zegt Velderman: »Oordeel uit de vruchten van enz.

Verstraeten daarentegen teekent aan: »oordeel van, — Nu zegt men meer: oordeel over.« Inderdaad de zin is: oordeel, uit de vruchten, die ik u breng, over het land en den hof, enz.

Vondels volzin wordt verduisterd, niet opgehelderd door de »aanmerking van Velderman« waar hij schrijft: Oordeel uit de vruchten van enz.

Ook verschilt de punctuatie: de Gentsche uitgave leest als volgt:

oordeel uit de vruchten, van het land
En van den hof, door God gezegent, en geplant
Tot wellust van den mensch.

Dat achter *oordeel* een komma moet staan, is boven allen twijfel; het overige verschil zij den lezer overgelaten.

Op 't aanzicht van den klood, daar de oceaan om spoelt,

Dat woord *aanzicht* wordt niet verklaard bij Van Lennep, noch bij Velderman; wel hier in de Gentsche uitgave. Er wordt gezegd: »Aanzicht of Aangezicht is

het voorste gedeelte van 's menschen hoofd; alhier van de aarde: dus *oppervlakte*. Vgl. in het Lat. *facies terrae*.« Te beperkend en daarom minder juist, schijnt ons die Gentsche verklaring. *Aanzicht* komt van *aan*-zien, beteekent in het algemeen datgene, onverschillig welk deel van iets, dat (*aan*)gezien wordt, en niet slechts *facies* of *visage*, of oppervlakte, maar ook *aspect*, *vue* etc.

V. 101. Dat hier de Zuid-Nederlandsche verklaarder een vers, dat zelfs door V. Lennep niet werd begrepen, ook niet begrijpt, worde hem niet ten kwade geduid. Dit zij hier bewezen betreffende dat vers 101—2:

»Had zich Apollion in zijnen last gekweten,
Hij had ons hemelrijk in Adams rijk vergeten.

Velderman, om dit vers te verduidelijken, schuift er eenvoudig het woordje *niet* bij: waar Vondel zegt: bad zich Apollion in zijnen last gekweten, moet men verstaan: had zich Apollion *niet* in zijn last gekweten, »had hij die niet ten volle gevoerd«: een vreemde manier van verklaren, inderdaad, hier redenloos en redeloos.

Dat ook Van Lennep het vers, dat toch onberispelijk is, niet verstond blijkt ontegensprekelijk uit zijne eigene proeve en poging. Hij neemt zelfs zijn toevlucht tot eene andere vermoedelijke lezing: Ziehier zijne woorden (D. VI. blz. 225), »Deze regels zijn niet duidelijk, immers, als Apollion het *hemelrijk* in dat van *Adam vergeeten* had, zou hij zich zeer slecht van zijn last hebben *gekweten*. Mij is somtijds in de gedachte gekomen, of wij hier ook voor: *in zijnen last* te lezen hebben: *na zijnen lust*.«

Noch het *niet* van Velderman, noch de voorgestelde lezing van V. Lennep laten Vondels vers tot zijn recht komen. Ik versta dat »had zich Apollion« als een *prétérit antérieur* en de zin is deze:

Had zich Apollion reeds in zijn last gekweten gehad, hij zou ons hemelrijk in Adam's rijk vergeten hebben. Ik zou het in het fransch vertalen als volgt: Si sa tâche alors déjà eût été remplie, il aurait oublié dans le royaume d'Adam le royaume des cieux:

De zin is dus *niet*, wat Verstraeten zegt: »Had ik, Apollion, mij ontslagen geacht van den last mij door Lucifer opgelegd,« maar wel: ware mijn last toen reeds volbracht geweest, ik had het Hemelrijk in Adams rijk vergeten. Gebrek aan ruimte verbiedt ons tot nog meer bijzonderheden over te gaan. Meermalen zouden wij aan de uitleggingen van Verstraeten de voorkeur hebben te geven boven die van Van Velderman, boven die van Van Vloten en wel eens boven die van Van Lennep.

Aanbevelenswaardig is dan ook deze uitgave van Vondel's Lucifer, Taal- en Letterkundig verklaard door A. M. Verstraeten, bij alle burgerscholen, hulp-onderwijzers en onderwijzeressen, alsook voor alle leeskringen en huisgezinnen.

J. W. BROUWERS.

Nog eens Najaarsbladen. Gemengde gedichten, 1880—1884, van Nicolaas Beets.

Deze nieuwe verzenbundel van den onlangs zoo hoog gevierden Beets is, zijner oudere broeders ge- moeds- en geestverwanten den schrijver waardig; en

dat zegt hier zeer veel. *De Gids* merkt op dat het niet te verwonderen is hier bij het klimmen der jaren den ernst wat luider te hooren spreken, maar, wordt er ook gezegd, van Beets' ernst geldt dat zij is

waardig, kalm en zacht;
Niet hartontzettend zwaar, noch pijnscherp in de ooren.

En dat er nog een goede voorraad luim in den dichter schuilt, dit zou, indien zijn glimlach het niet verraadde, uit de vele puntlichten kunnen blijken, welke in dezen bundel worden aangetroffen.

Een vertaling van eenige fragmenten uit den *Orlando furioso* van Ariosto, bleef voor het slot van dezen bundel voorbewaard.

Het slotoordeel door *De Gids* in zijn October-aflevering geleverd, zij hier medegedeeld.

»En zoo bewonderen wij, blad voor blad, deze na-jaarsbladen, zoo rijk van schakeering als slechts een zomersche herfst, gelijk Beets dien genieten mag, kan schenken. Het is zoo, een nieuwe toon wordt hier niet aangeslagen; nieuwe onderwerpen worden hier niet bezongen; van een nieuwe zijde leeren wij Beets hier niet kennen, maar dat heeft ook niemand verwacht, noch gewenscht; zooals wij hem kennen, willen wij hem houden, met zijn deugden en met zijn gebreken. Een later geslacht zal uit zijne vier bundels gaan schiften; het zal ter zijde leggen en vergeten wat door vorm of gedachte zich niet boven een zekere maat verheft, wat meer gepreikt dan gezongen is; maar het zal in hart en hoofd steeds een plaats openhouden voor het van tranen zwellende lied, zooals Huët het noemt, voor den frisschen meizang, voor de *Stukjes in den volkstoon*, en zoovele andere gedichten, welke zullen blijven leven, zoolang er Hollandsch gesproken wordt.«

Tabula Peutingeriana door een Dominikaner monnik in 1265 geteekend.

De bibliotheek van het *Aardrijkskundig Genootschap* is in den laatsten tijd door eene ruiling met Frankrijk verrijkt geworden met verscheiden boekwerken. Alleropmerkeuswaardig is daarbij een facsimilé van eene kaart van de in den Romeinschen tijd bekende gewesten buiten dit Rijk.

Zij is geteekend door een Dominikaner monnik te Colmar in 1265, en wel (volgens eigen getuigenis) op 12 perkamentbladen, ofschoon er inderdaad slechts 11 aanwezig zijn en ook de oudste uitgevers er niet meer dan 11 gekend hebben. Er schijnt dus 1 blad verloren te zijn gegaan.

De kaart is afkomstig uit den tijd van Keizer Augustus, wiens generaal en admiraal Agrippa het plan had opgevat om den wereldkring »orbis terrarum« aan de stad Rome ter aanschouwing te geven en daarvoor ook al het materiaal bijeengebracht had. Dat plan werd echter niet dan na 's mans dood (12 j. v. Chr.) door Augustus (ongeveer (10 j. n. Ch.) ten uitvoer gebracht in de Porticus Pola, die genoemd was naar de zuster van Agrippa.

De kaart heeft eene lengte van 7 meter en is ongeveer $\frac{1}{3}$ meter hoog, zoodat, alles van het westen naar het oosten buitengewoon uitgerekte zijnde, een onnatuurlijken vorm heeft. Het gebrek in den vorm, dat ook wel kaarten van jongeren datum kenmerkt, wordt echter vergoed door de tot in bijzonderheden nauw-

keurige opgaven van afstanden, welke in cijfers op de kaart voorkomen.

De door den monnik der XIII eeuw geteekende kaart is nog aanwezig in de Hofbibliotheek te Weenen en daarin gekomen uit de nalatenschap van een zekeren geleerden oudheidkundige Conrad Peutinger te Augsburg, die haar van 1507 tot 1564 in zijn bezit had en naar wien zij den naam draagt van »Tabula Peutingeriana« (kaart van Peutinger.)

Er bestaan verschillende uitgaven van, maar de beste is ontegenzeggelijk die, welke in 1868, op last en op uitnoodiging van den minister van Openbaar Onderwijs onder de regeering van Napoleon III door den bekenden geleerde Ernest Desjardins met de grootste zorg en nauwkeurigheid in lithographie is gereproduceerd, en waarbij eene uitvoerige beschrijving is gegeven, die echter, helaas! niet voltooid is.

P. v. B.

Carlyle's biographie

DOOR

J. A. FROUDE.

Van Froude's levensbeschrijving van Carlyle te Londen zijn de vorige week weder twee deelen verschenen. Carlyle is eene persoonlijkheid, die invloed op de denkbeelden eener geheele natie gedurende meer dan eene halve eeuw heeft uitgeoefend. Froude's boek is er op ingericht om genoeg zoodal niet, zelfs voor den meest eischende, te veel te geven. Als letterkundig executeur van Carlyle had hij toegang tot al diens dagboeken, brieven en memoranda. Hij heeft er uit geput zooveel hij maar kon. Niets heeft hij ontzien, zelfs niet wat den goeden naam van den »profeet« nadeel doet; zelfs niet huis-houdelijke aangelegenheden, zelfs niet huiselijke twisten. Maar wat ons meer wetenswaardig voorkomt, is het doorlopend bewijs van Carlyle's zedelijken moed, van zijne volharding, van zijne waarheidlievendheid, van zijn afschuw van wereldsche vermaken en eerbewijzen. Toen hij nog geen naam gemaakt had, den eenen dag niet wist, waarvan hij den volgenden moest leven, en gedurende vijf maanden zonder tusschenpoozing gewerkt had aan een deel zijner »Fransche omwenteling«, toen moest het verbranden van zijn manuscript door Mill's dienstbode, die het gebruikt had om er het vuur mede aan te maken, wel een zware slag zijn; en dit te meer nog, daar hij alle aantekeningen, die daarbij gebruikt waren, had opgeruimd. Het was, zegt Carlyle, alsof mijn onzichtbare schoolmeester mijn opstel verscheurde toen ik het hem toonde, en zeide: »Neen, jongen, dat moet gij beter doen«. Hij gunt zich geen rust en gaat weder aan het werk. Zijn arbeid bracht hem minder dan weelde, zoo zelfs, dat hij in 1837 aan het schrijven ging van een artikel over Walter Scott, »niet gelijk aan een krijgsman die naar het slagveld gaat, maar zooals een galeislaaf, gedreven door de zweep der behoefte«. De zweep der critiek hanteerde hij, als ware hij een onafhankelijk Mylord, die zijne vierschaar spant over tijdgenooten van naam, zooals Dickens, Southey, Wordsworth, Tennyson, Gladstone, Peel, Disraeli en zooveel anderen. 's Mans oordeel was vaak ongunstig, zoodat er ongetwijfeld moed toe behoort dat kenbaar te maken op de wijze zooals hij het deed, bijna altijd in tegenspraak met de meening van de geheele overige

wereld. In 1874 wilde lord *Beaconsfield* destijds eenvoudig *Benjamin Disraeli*, hem voordragen voor een grootkruis van de Bath-Orde, eene onderscheiding, die anders niet verleend wordt dan voor rechtstreeksche diensten aan den Staat bewezen, en daarenboven voor een pensioen, dat zijne laatste levensjaren veel aangenamer had kunnen maken. *Carlyle* echter wees het een en het ander van de hand. Eeretitels, zoo zeide hij, zouden hem maar tot last zijn en zijn geld was, na zoovele jaren van strenge, hoewel niet onteerende armoede, ruimschoots voldoende geworden; meer zou hem niet helpen, maar eerder hinderen. *Carlyle* heeft blijkbaar zelden helaas! gelukkige oogenblikken in zijn leven gekend. Ook heeft hij nooit iemand gelukkig gemaakt. Gedurende zijn leven werd hij voortdurend door leugen en bedrog omspannen; na zijn dood, wil men niettegenstaande al zijne fouten en tekortkomingen, tot hem opzien als tot een held. En daarvan zijn de hier overlegde mededeelingen een bewijs.

A. M. SULLIVAN.

Voor eenige dagen is te Londen overleden in den ouderdom van 54 jaar de heer A. M. Sullivan, de bekende Iersche *home-ruler*. De Ieren verliezen in hem een der talentvolste en ijverigste verdedigers hunner rechten. Namelijk 23 jaar oud, trad hij als redacteur van de *Nation* als verdediger der Ieren op, en met zulk gunstig succes, dat hij na verloop van eenige jaren hoofdredacteur van dat blad werd en die betrekking tot 1876 bekleedde. Hij wist al spoedig zoozeer het vertrouwen en de achting zijner landgenooten te winnen, dat men hem candidaat stelde voor het burgemeesterschap van Dublin, welke eerepost hij echter weigerde. Daar men zijne verdiensten echter beloonen wilde, werd te zijnen bate een *testimonial* of openbare inschrijving georganiseerd, waarvan hij eerst de opbrengst weigerde. Het comité had echter reeds 4000 gulden ontvangen, zoodat hij die aanvaarde, maar niet voor zich zelve. Hij plaatste die aan het hoofd zijner courant, om op zijne beurt eene inschrijving te organiseren voor den vermaarden Ier Henri Grattan. Hij was een der opzichters van de partij der Home-Rulers en werd spoedig tot Iersch afgevaardigde in het Engelsche parlement gekozen, waar hij een der ijverigste bondgenooten was van Parnell. Ook als advocaat had hij een grooten naam, en hij pleitte in verschillende groote politieke processen. Van hem kan gemeld worden, dat hij, ofschoon *home-ruler* en een der hoofden dier partij in Engeland, om zijn ijver, zijne talenten, zijn edel karakter en onberispelijken levenswandel een groote populariteit bezat. Kardinaal Manning heeft nu pas 's mans lofrede uitgesproken.

Mededeelingen.

Zaterdag 15 dezer zal te Amsterdam een vergadering plaats hebben tot stichting van het *Nederlandsch Schrijversbond*. De commissie van voorbereiding bestaat uit de heeren H. J. Schimmel, H. De Veer, Taco H. De Beer, prof. dr. Jan Ten Brink, G. Keller, M. H. Van Lee, dr. Max Rooses, J. H. Rössing, F. Smit Kleine, mr. W. G. F. A. Van Sorgen en prof. J. A. Alberdingk Thijm.

Tal van uitnodigingen om lid te worden zijn aan

beoefenaars of begunstigers van Nederlandsche letteren gezonden.

Geen krans is er noodig ter aanbeveling van het nu pas bij C. L. Van Langenhuisen te Amsterdam verschenen vierde en laatste deel der thans verzamelde en niet meer *Verspreid: Verhalen* in Proza, van Jos. Alb. Alberdingk-Thijm. Deze bundel van 257 blz. bevat: I. Gedenkschriften van Jan Sinkel de Jonge. — II. Eenige Hollandsche vrouwen der XVIIIe eeuw. — III. Joan Nanning. — IV. Mejuffrouw Leclerc. — V. Het Amsterdamsche Kuipersgild.

Nog werd ons ter recensie toegezonden wat wij nu reeds gerust durven aanbevelen, al komen wij er op terug:

Palestina of het land der twaalf stammen en zijne betrekking tot de naastbijgelegene landen; door F. J. P. van Etten, *R. K. Pr. en Pastoor*, met nevensgaande kaart en platte gronden van Ninivé, Babilon, Ekbatana, Susa, het meer van Tiberias, Jerusalem, de omstreken dier stad, het Sinaïtische schiereiland en den Sinaï.

In eene vergadering der koninklijke Academie van wetenschappen, afdeling natuurkunde, heeft professor Bakhuizen eene becijfering gegeven van satellietenbanen rondom *Uranus*, waarna door den secretaris Oudemans de voorlezing is aangevangen van eene autobiographie van wijlen het lid dr. Schlegel, door zijn zoon prof. G. Schlegel uit het Duitsch vertaald. Het stuk is 97 folio bladzijden fijn schrift; de lezing zal 4 à 5 uur vereischen, en het geschrift zal in de jaarboeken worden opgenomen.

Door den heer mr. Th. A. Klinkhamer te 's Gravenhage is aan het rijk, ten behoeve der Koninklijke Bibliotheek, ten geschenke aangeboden een door den beeldhouwer Geefs in 1869 gebeiteld borstbeeld van wijlen den dichter mr. A. Bogaers, om in de onmiddellijke nabijheid van het gedeelte der boekenrij diens dichters, dat door zijne dochter aan de Koninklijke Bibliotheek geschonken is, geplaatst te worden. Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Een van de schoonste door Rembrandt geschilderde portretten is helaas! naar Amerika gebracht. Het is de zoogenoemde *Doreur* (misschien *Doomer*), vroeger in de verzameling van De Morny en thans door een bankier te New-York voor 220,000 fr. gekocht.

De heer Brau de Saint-Pol Lias, door de Fransche Regeering belast met een wetenschappelijke zending naar Java, die tevens de studie van handel en landbouw betreft, is met vier andere heeren, die hem in zijn taak zullen bijstaan, te Brest scheep gegaan.

Blackwood zal eerstdaags uitgeven eene »*Geschiedenis van de verdediging der Britsche garnizoenen in de Transvaal gedurende den opstand der Boeren*«. Het boek is geschreven door mevrouw Bellairs, wier man Britsch bevelhebber was in de Transvaal gedurende den oorlog.

Volgens Finsche bladen, denkt professor Nordenskjöld zijn poolonderzoekingen van de Noord- naar de Zuid-pool te verleggen. Hij is op het oogenblik te St. Petersburg, om invloedrijke personen voor zijn nieuwe ondernemingen te winnen.

In de laatste aflevering van het *Jahrbuch der königlichen preussischen Kunstsammlungen* wordt niets meer of minder aangekondigd dan de ontdekking van eene schilderij van Leonard Da Vinci. De directeur W. Bode, een voorzichtig scherpziend onderzoeker, herkende als een werk van da Vinci eene schilderij, die aangekocht werd uit de verzameling-Solly, bij de opening van de Berlijnsche *Galerie* in 1830 als »een product der Milaneesche school, onder invloed van Da Vinci», werd tentoongesteld, en nu bij het opruimen van de verzameling niet-tentoongestelde werken voor den dag kwam. Slechts op gronden van interne critiek, niet op grond van documenten of handteekening, steunt Bode's beweren, zoodat daarover nog wel gestreden zal worden. De schilderij stelt Christus' opstanding voor. Op den voorgrond knielen Sint Lucia en St. Leonard.

Eenige der voornaamste kenners van oude prenten, uit Frankrijk, Duitschland en Engeland, hebben het plan gevormd om al die werken der 15de eeuw, welke nog bestaan, te laten namaken, ten einde zoodoende de studie dezer kunst gemakkelijker te maken en te bevorderen. Zij meenen tot deze onderneming te kunnen overgaan, wanneer zij 250 personen vinden, die ieder f 25 bijdragen. Natuurlijk zal zorg worden gedragen, dat de kopieën niet kunnen worden uitgegeven voor origineelen.

Het reglement betreffende de toelating van geschiedvorschers tot de archieven van het Vaticaan is verschenen in overeenstemming met de bepalingen, vervat in 's Pausen brief aan de kardinalen Pitra, Luca en Hergenroether. Natuurlijk kan men die historische schatkamer niet openen zonder eenige voorzorgen te nemen. Daarom moet de geschiedschrijver op de eerste plaats zich tot Kardinaal Hergenroether richten met een verzoekschrift, waarin de arbeid omschreven moet worden, waarop hij zich toelegt, en het gebruik dat hij van de te consulteeren documenten moet maken.

De artikelen betreffende het stilzwijgen en de bewaring der manuscripten zijn gelijk aan die van alle andere bibliotheken. Er zijn echter ook enkele bijzondere bepalingen bij. De gemaakte aantekeningen en geschreven kopieën zullen, alvorens medegenomen te worden, aan de onder archivarissen ter hand gesteld worden, en is er geen bezwaar tegen het teruggeven, dan geschiedt dit daags nadat zij geschreven zijn. Veel voorzorg is er genomen tegen de mededeeling van documenten, welke publicatie in strijd zou zijn met eenig algemeen, godsdienstig en maatschappelijk belang. Het tarief is als volgt vastgesteld: 1 fr. voor het zoeken naar documenten, die duidelijk worden aangegeven, welke som tevens moet worden betaald als het bedoelde document niet zou worden gevonden. Eischt het zoeken naar een document meer dan een uur, dan betaalt men voor ieder volgend uur 1.50 fr. De ambtenaren des archiefs, aan wie eene kopie zal

worden toevertrouwd, zullen 4 frs. per blad ontvangen voor ieder document dat ouder is dan het jaar 1000, 3 frs. voor die, welke dagteekenen van het jaar 1000—1500, 2 frs. voor die van 1500—1700 en 1 fr. voor die, welke na laatstgenoemd jaartal geschreven zijn. De toelage bedraagt 1 fr. voor het eerste blad en 50 centimen voor ieder volgend blad. Het certificaat van authenticiteit kost 5 frs.

De wereldtaal komt meer en meer *en vogue* — althans in den boekhandel. Bij den bekenden uitgever Joh. Ykema, die in volle nadruk, op zijn terrein, met zijn tijd medeleeft, is reeds verschenen de 2de druk van de spraakkunst van *Volapük*, welke de wetenschap dankt aan den schepper der wereldtaal, Pastoor Johann Martin Schleijer, en voor Nederlanders bewerkt door onzen talentvollen landgenoot, den heer Servaas deBruin. Van diezelfde hand zal een *Woordendoek der wereldtaal* het licht zien, mede bij den heer Joh. Ykema. De eerste aflevering verscheen reeds; het werk zal in 6 afleveringen volledig zijn. Ook dit Woordenboek is afkomstig van den Eerw. heer Schleijer, zoodat het de beoefenaars van deze taal-*nouveauté* tot de bron van *Volapük* terugvoert.

De genoemde uitgever heeft ook een Maandblad (*Volapükablad* in en over de wereldtaal) het licht doen zien, hetwelk geheel aan de studie en de verbreiding van *Volapük* is gewijd. De redactie is toevertrouwd aan de heeren E. F. L. Haastert en J. M. Vos Mz. Aan in-teekenaars zal het, dunkt ons, dit Maandblad niet ontbreken. De ondernemingsgeest van den heer Ykema zal wel worden beloond.

Wij zouden meer over het een en ander hebben te zeggen, nu zegt er De Wetenschappelijke Nederlander slechts dit van: het spijt ons dat ons Nederlandsch Volkslied *zoo slecht* vertaald is in de *Volapük*.

Door Zijne Excellentie Li Fong Pao, buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister van den Keizer van China bij den Staat der Nederlanden, zijn aan het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden ten geschenke gegeven een aantal van de Amsterdamsche tentoonstelling afkomstige voorwerpen, afkomstig van Korea.

Van wege de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid is thans verschenen het tweede deel, eerste stuk, van den beschrijvenden catalogus van het Koloniaal Museum (in het Paviljoen te Haarlem), tevens handleiding tot de kennis der voortbrengselen van de Nederlandsche overzeesche gewesten. Dit nieuwe gedeelte is in tweeën verdeeld. In het eene worden door Dr. D. de Loos, een van de directeuren der Maatschappij, behandeld: vetten, was, aetherische oliën, harsen en gom. In het andere behandelt de luitenant-kolonel F. Hekmeijer: vruchten, drogerijen, geneesmiddelen, verfstoffen en voedingsmiddelen. Voorts blijkt dat nog in behandeling zijn, getah-pertjah en gom-elastiek, door Dr. D. de Loos; houtsoorten en vezelstoffen, door den heer F. W. van Eeden; mineralen door Dr. W. D. Gratama; voortbrengselen van Ned. Indie, door Dr. D. de Loos.

In de nabijheid van Samarkand zijn de bouwvallen van eene oude stad ontdekt. Ook heeft men er mensche-lijke beenderen en gereedschappen gevonden. Volgens Arabische bronnen bevond zich daar ten tijde van Mozes de groote en machtige stad Aphrosiab. Verschillende fraaie glazen voorwerpen zijn gevonden, en in de laagste lagen voorwerpen van gebakken aarde.

Niet alleen in Nederland heeft de viering van het 70ste jaarfeest van Nicolaas Beets algemeene deel-neming gevonden. Ook in Ned.-Indië — waar onder het voorzitterschap van Mr. F. H. Der Kinderen hon-derden belangstellenden van hunne hartelijke instemming hadden doen blijken aan de hoofdcommissie alhier — mocht de zoon van onzen jubilaris, Mr. D. Beets, adj.-secretaris van de Weeskamer te Batavia, op den 13en Sept. jl. tal van gelukwensen ontvangen bij gelegen-heid van het jubilé zijns vaders te Utrecht gevierd.

Sommige dagbladen hebben gezegd, dat eerstdaags te Parijs zou worden geopend eene tentoonstelling der teekeningen en gravures van Gustave Doré, maar de ten-toonstelling zal niet vóór Maart geopend worden. Doré's teekeningen zijn over de heele wereld verspreid, en de Commissie heeft dus verscheidene maanden noodig om daarvan een behoorlijk aantal bijeen te brengen.

Door den heer Mr. A. G. A. Sloet tot Oldhuis, te Zwolle, zijn aan 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden geschonken zeven Japansche kaarten, afkomstig uit de nalatenschap van wijlen den heer Mr. B. W. A. E. baron Sloet tot Oldhuis.

De groote en belangrijke bibliotheek van den be-roemden Egyptoloog prof. Lepsius te Berlijn, opper-bibliothecaris der Kon. Bibliotheek, is het eigendom geworden van F. A. Brockhaus te Leipzig. Slechts een klein aantal boeken werden door Lepsius aan de Kon. Bibliotheek vermaakt, ter aanvulling van de afdeling Aegyptiaca.

De afstand van de zon van de aarde wordt, zooals bekend is, berekend naar de waarnemingen van den overgang van Venus. Uit het voorloopig bericht van de beide expeditiën, die door België naar San Antonio in Texas en Santiago in Chili waren gezonden, om op 6 December 1882 den doorgang van Venus waar te nemen, blijkt, dat genoemde expeditiën 730 microme-trische metingen hebben gedaan, waarvan de uitkomsten thans door de Belgische sterrenkundigen zijn vergeleken en nagegaan. De uitkomst bestaat daarin, dat de zon-parallax niet, zooals tot dusver als waarschijnlijk aan-genomen werd, tusschen 8.80 en 8.90 duim ligt, maar dat die 8.911 duim bedraagt. Dit cijfer komt overeen met (of beantwoordt aan) een afstand van de zon van de aarde van 23.147 aarde radiussen of 19,950,000 geographische mijlen, terwijl de als de meest betrouw-waar beschouwde cijfers een afstand van 20,053,000 geogr. mijlen, aangeven. Diensvolgens is volgens de Belgische waarnemingen de afstand van de zon van de

aarde 103,000 geogr. mijlen geringer dan tot dusver aangenomen is.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria-Laach. 1884. 9e heft. Ein Wort für die Freiheit. G. Schneemann. S. J. — Die mariani-schen Congregationen oder Sodalitäten. II. (Schluss.) Ph. Lössler S. J. Die „Religion“ des Agnosticismus. III. (Fortsetzung.) A. Langhorst S. J. — Reykiavik, Skizzen einer Nordlandsfahrt. A. Baumgartner S. J. — Molière VI. (Fortsetzung.) W. Kreiten S. J. — Recensionen. — Emp-fehlenswerthe Schriften. — Miscelle.

De Katholiek, Godsd., Gesch.- en Letterkundig Maand-schrift. November 1884. Levensschets van Cornelius van Boes-doncq, Th. Ign. Welvaarts, Archivaris der Abdij van Postel. — Het onderricht der twaalf Apostelen. (Vervolg.) A. M. C. Van Cooth. — Immortellen en rozen. Gedichten van Ant. L. de Rop. Ch. L. — Het Maandschrift de Ro-zenkrans. Th. L. K. — Curiosum over de lotgevallen van de Acta Sanctorum. H. — Dom Bosco en de Katholieke Missiën in Patagoniën. E. M. — Proeve eener dichterlijke vertolking van Isaïas. G. Jonckbloet.

De Indische Gids. De militieplichtigheid van in Nederland verblijfhoudende zonen van Oost- of West-Indische ambtenaren en officieren met verlof, door H. J. Bool. — De betrekking tusschen menschen-, dieren- en plantenleven naar het volks-geloof, door G. A. Wilken. — De staatkundige en econo-mische toestand van het eiland Saleijer (*slat*), door H. E. D. Engelhard, contrôleur le kl.

De Vragen des Tijds: Het herstel der echtscheiding in Frankrijk, door Mr. van S. Houten. — De financiële toestand, door Mr. J. D. Veegens. — De opleiding tot bur-gerzin op de lagere school in Frankrijk, door Vitus Bruins-ma. — Eene repliek.

De wetenschappelijke Bladen. De verkiezingen in de Ver-eenigde Staten. Revue de Belgique. — Armand Marrast. Nouvelle Revue. — Levende wezens als dragers der be-smetting. Revue Scientifique. — Abyssinië. Nouvelle Revue. — Tooneelstrijd in Frankrijk. Bibliothèque Uni-verselle et Revue Suisse.

Het Album der Natuur: George Everard Rumphius. (Met portret). Prof. P. Harting. — De vorming der steen-kool. Dr. A. J. C. Snijders. — Het geheim van een inktvlek. Dr. G. Doyer van Cleeff.

De aarde en haar volken: Egypte. (*Vervolg*). — De westelijke Himalaya. (*Vervolg*)

Nederland: Eene bladzijde uit het leven van Leon Gam-betta. N. de Bas. — Terugtocht uit het Teutoburger woud. Dr. F. H. B. Von Hoff. — De veroordeeling van Nicolaas Heinsius. Arnold Ising. — Uit den vreemde. Fiore della Neve.

Jong Nederland No. 21. bevat o. a. Kapitein Lustig, een zeemansvertelling door Kapitein Storm. — De schoonste Kroon, Titia van der Tuuk opgeluisterd door eenige il-lustraties. — De Waarheid, eene Arabische vertelling en Een mijl op zeven door Gerard Keller.

De Portefeuille No. 31. Tooneelcauserie (Richard III). — Woordenlijst voor de spelling der aardrijkskundige namen in Nederland. — Eldar's Scheurkalender. — Lina Schneider in Holland. — La Nation over de Leeswijzer No. 12. Ons verkeer met België, Prof. Gondry. — Bettina's liefde voor Goethe, H. van Loo. — Lambert ten Kate, Servaas van

Rooyen. — Francesca di Rimini G. T. Janke. — Recensien en berichten.

Onze Wachter. Juli en Augustus. 1884. I. Grondwetsherziening. Een woord over onzen politieken toestand. Dr. Schaepman. — II. De Katholieken van Nederland en de Grondwetsherziening van 1848. Dr. W. J. F. Nuyens.

De Economist van November bevat o. a: „Een en ander omtrent irrigatie,” door W. A. Coolen; — „Nog iets over ensilage,” door H. M. K. — „Geschiedenis der Nederlandsche visscherijen (naar aanleiding van het boek van Prof. A. Beaumont); — benevens de gewone rubrieken.

Studiën op Godsd.- Wetenschappelijk en Letterkundig gebied. XVII jaarg. Deel XXIII. Afl. 3. I. Een syllogisme van den H. Thomas. Een woord over den verstandelijken oorsprong onzer eerste zedelijke begrippen. H. te Braake. — II. Mr. Willem Bilderdijk, beneficiant der Bossche St. Janskerk. H. J. Allard. — III. Het huwelijk van Maria Stuart met Bothwell. J. A. T. — IV. Indrukken van een Engelschman in New-York. D. L.

Noord en Zuid. Taalkundig Tijdschrift VII jaargang No. 5. *** Bepalingen over de uitgaven van Handschriften. — Als en dan. Dr. E. Mol. — Encyclopaedische Kennis. de Beer. — Letterkundige Ontleding. Arthur Cornette. — Kol, klinke slaan, meien. H. J. Eymael. — Navorschingen. Bato. — Eene bedenking. W. Meerwaldt. — Tijdschriften. Bato. — Wat te lezen en hoe, ook over ontledingen. A. W. Stellwagen. — Boekaankondigingen: Letterkundig. Leesboek. Duyser en van Goor. — Reinaert. Dijkstra. — Bijdragen 3e stukje. Dr. Penon.

Alom verkrijgbaar:

Theologiae moralis Elementa

exal Thoma aliisque probatis doctoribus Collegit ordineque disposuit.

A. J. J. F. HAINE.

Eccl. Metrop. Mechl. Can. Hon. in univ. Cath. Lovan. S. Theol. doct., S. Fac. Theol. prof. Ord. Hon. Tom. IV.

COMPLETENS TRACTATUS:

De matrimonio. — De Indulgentiis et Jubilæo.
De Irregularitatibus. — De pænis canonicis.
Accedunt adnotationes in Constitutionem
»Apostolicae Sedis.«

LOVANII C. FONTEIJN.

Vondels Meesterstuk LUCIFER,

Taal- en Letterkundig verklaard

DOOR

A. M. VERSTRAETEN,

van het Gezelschap van Jezus,

GENT. Drukkerij S. LELIART, A. SIFFER & Co.

LA PRINCESSE GALITZIN

ET SES AMIS

PAR

JOSEPH GALLARD.

Société de Saint-Augustin. DESCLÉE, DE BROUWER et CIE.

Vie du bienheureux Charles le Bon,

PAR

LE CLAY.

Société de Saint-Augustin.

VOYAGES et MISSIONS

DU

PÈRE A. DE RODES S. J.

(depuis l'année 1618 jusques à l'année 1653)

en la Chine, et autres royaumes de l'Orient, avec son retour en Europe par la Perse et l'Arménie. Nouvelle édition, conforme à la première de 1653, annotée par le Père H. Gourdin, de la même Compagnie, et ornée d'une carte de tous les voyages de l'auteur.

Société de Saint-Augustin.

DESCLÉE, DE BROUWER et CIE.

Imprimeurs des Facultés catholiques de Lille.

Les Maçons-Juifs

ET

L' Avenir

OU

La Tolérance moderne.

LOUVAIN, CHARLES FONTEYN, Impr. Editeur.

BIJBELSCHIE GESCHIEDENIS

voor de Katholieke Jeugd

DOOR

R. BUSINGER.

's Bosch. G. MOSMANS.

Archief voor Nederl. Kerkgeschiedenis

onder redactie van

J. G. R. ACQUOY, H. C. ROGGE en AEM. W. WIJBRENS.

1 Deel. Afl. 1 en 2. 's Gravenhage. M. NIJHOFF.

Thans is compleet verschenen:

Nieuw Woordenboek der Nederl. Taal,

DOOR

J. H. VAN DALE,

Derde, vermeerderde en verbeterde druk door

J. MANHAVE.

Een boekdeel gr. 8vo., XV en 1740 blz. van 2 kolommen. Prijs f 8,80; in stevigen half lederen band f 10,30.

Dit Woordenboek wordt steeds met klimmende belangstelling en dankbaarheid dagelijks gebruikt, zoowel door Geleerden, Letterkundigen, Onderwijzers als door ieder ander, in welke betrekking ook werkzaam, die met de pen omgaat.

Uitgave van MARTINUS NIJHOFF, te s' Gravenhage, en A. W. SIJTHOFF, te Leiden.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25 voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Praelectionum Philosophiae Scholasticae brevis conspectus auctore S. Van der Aa S. J. Dr. A. Dupont — Le Sacerdoce éternel, par Mgr. le Cardinal Manning, J. W. Brouwers. — Het afscheid des Hertogs van Brunswijk, J. C. A. Hezenmans. — Jodocus van Lodenstein, J. W. Br. — Aan Henri des Houx. — Mededeelingen. — Spaansche Leestafel euz. — Inhoud van Tijdschriften. — Winteravond-Lectuur.

Praelectionum Philosophiae Scholasticae brevis Conspectus auctore S. Van der Aa. S. J. Liber Secundus. Ontologia. Lovanii, C. Fonteijn.

Het onlangs uitgesproken oordeel over het werk van den Eerw. Pater Van der Aa kunnen wij thans herhalen en bevestigen. Even als in het Eerste Boek treedt hier de schrijver op als kundige wijsgeer en ervaren leermeester; zijne leer is onberispelijk, zijne methode zeer aanbevelenswaardig.

Acht en zeventig stellingen geven een volledig overzicht van de hoofdvragen der Ontologie, welke op eene bekuopte maar degelijke wijze behandeld worden. Het is geen kleine verdienste van het boek klaarheid te brengen in de begrippen en bewijsvoeringen welke afgetrokken karakter en schijnbare nutteloosheid de jonge studenten wrevelig en afkeerig van de studie maken. Met een weinig inspanning kunnen zij de lessen van P. Van der Aa zonder moeite volgen; wie zich echter deze inspanning niet wil getroosten is niet geroepen om filosofie te studeeren, hij leze liever Couranten, die als slaapkussen voor den luie geest uitnemende diensten bewijzen.

De Ontologie bevat vier afdeelingen I. De Ente in Communi (bl. 1—35), II. De Entis proprietatibus transcendentalibus (bl. 36—47), III. De Entis summis generibus seu categoriis (bl. 48—100), IV. De Entis perfectione (bl. 101—112). In iedere afdeeling vindt de lezer eene duidelijke verklaring en voldoende toelichting van een hoofdbegrip der wetenschap, en tevens de bewijzen voor de objectieve waarde der grondbeginselen welke uit deze eerste begrippen voortvloeien. Deze bewijzen vooral muntten uit door kracht en duidelijkheid omdat de schrijver door het gebruik der syllogistische methode allen onnoodigen omhaal van woorden vermijdt, en de aandacht van den lezer steeds op het hoofdpunt van de vraag vestigt. Daaruit volgt nog het voordeel dat de student zelf leert denken en langzamerhand tot eene wetenschappelijke overtuiging komt.

Wij wenschen aan het boek de ruimste verspreiding ter bevordering van de ernstige en vruchtbare studie der christelijke wijsbegeerte.

DR. A. DUPONT.

Le Sacerdoce éternel, par Mgr. le Cardinal Manning, traduit de l'anglais avec l'autorisation de l'auteur, par l'abbé Charles Fiévet.

werd ons ter recensering toegezonden door de Société de Saint-Augustin Lille, et Bruges.

Bij een eersten blik van deze uitgave in-12 van V—312 blz. treft ons het keurige en artistieke van omslag, papier en druk. Desniettemin is de prijs zeer matig, volgens loffelijk gebruik dier hoog te waardeeren Société de Saint-Augustin, hier 3.50 fr.

Met den naam van Kardinaal Manning, den roemrijken bekeerling als den schrijver van dit werk te noemen, wordt den lezer den zekersten waarborg gegeven, dat hij hier wat uitstekendst zal ontvangen.

Hetzij dan genoeg hier te herinneren dat Kardinaal Manning, de gevierde en geleerde redenaar, thans als een cardinaal Missionaris, gewoonlijk elken Zondag als prediker nu in deze, dan in gene der kerken van Londen optreedt. Elken Zaterdagavond maakt de *Times* plaats en uur er van bekend, en zoowel Anglicanen als Katholieken verdringen elkander om het woord van Manning te hooren.

Evenwel was het voor den ijver van den onvermoeiden Kerkvoogd niet genoeg het Evangelie aan het volk te verkondigen, hij heeft ook over de geestelijkheid in het bijzonder zijne vaderlijke liefde en zorgen uitgestort in dit werk. Wij hebben hier als eene openbaring zijner ziel, vervuld met genade en waarheid, zich mededeelend en toewijdend aan zijne priesters, ter aangedachtenis en »als bewijs eener liefde, die meer duurzaam dan het leven is.«

Men ga nu niet denken dat dit werk slechts geschikt zij voor de geestelijken van Engeland; het is gelijkelijk geschikt voor alle landen en geestelijken der wereld, niet alleen in onze dagen maar zal het nog zijn voor de volgende geslachten, overeenkomstig den titel: *Le Sacerdoce éternel*.

Moge dit nog nader blijken uit de aanwijzing van wat er in dit werk behandeld wordt.

In de VI eerste hoofdstukken: (I—77 blz.) La nature du Sacerdoce, les pouvoirs du Sacerdoce, les trois rapports du Sacerdoce, les obligations du Prêtre à la Sainteté, les moyens, pratiques de perfection pour le Prêtre, l'objectif du Prêtre, is de Kardinaal als de adelaar, die de jonge adelaars naar de zon, naar God opvoert, op de vleugelen, die hij aan Gods openbaring en aan de heilige Vaders te danken heeft. In de volgende hoofdstukken is het de man die zijn tijd en de wereld kent en hier den Geestelijken voorlicht met rijp beraad, zonder de minste overdrijving. Er wordt gesproken over »*Les dangers du prêtre, les soutiens du*

prêtre, l'office pastoral, la valeur du temps, les douleurs du prêtre sous le coup de fausses accusations, etc. les récompenses du prêtre, etc., la vie, la mort du prêtre.

Hoe leerrijk en hoe stichtend, hoe aanprikkelend en hoe versterkend, hoe vurig aanzettend en hoe wijze-lijk leidend zijn deze met een heiligen adem bezielde onsterfelijke bladzijden van *The Eternal Priesthood* van Kardinaal Manning.

De priester, die hart en ziel aan dit boek ophaalt, zal er God voor danken en den Hemel bidden dat Hij dien Leeraar, dien Kardinaal der Kerk nog lange jaren op aarde in leven en kracht moge bewaren.

J. W. BROUWERS.

Partijen bij een voogdijschap in Nederland.

Het afscheid des Hertogs van Brunswijk.

Er bestaat een fraaie gedenkpenning van Van Berckel, in 1766 door de stad 's Hertogenbosch geslagen, toen de Hertog van Brunswijk vijftienvintig jaar Goeverneur dier vesting was. Eene antiek gedrapeerde vrouw, die 't stads-wapen en een palmtak houdt, begroet hem, zooals hij daar staat, gerokt, gelaarsd en gespoord; blootshoofd, de linkerhand op den rug, de rechter open als om haar groet te beantwoorden. Het omschrift luidt: *Laetitia Silvadicensium. Gubernat. V. Lustr. Ducis. Brunsv. 1776.* De keerzijde geeft te zien een engel boven die stad zwevend, of liever vleugelreppend, die 's Hertogs wapen beschermend over haar opheft, met het bijchrift: *Decus et securitas. Gubernat. din. s. c.*

Over den invloed en het bedrijf van dezen man, die zoo nauw betrokken was in de gebeurtenissen, die eene eeuw geleden dit land schokten en in beroering brachten, ligt nog veel duisters. Hij werd als een redder ingehaald en gevierd, later als de oorzaak van alle rampen, om strijd door de partijen vervolgd en gehoord, door niemand bemind of beschermd, als door den machteloos stadhouder, en eindelijk uitgedreven. Was hij schuldig aan hetgeen hem werd ten laste gelegd? De verbittering, met welke zijne vijanden hem vervolgden, was zoo groot, de middelen die zij te werk stelden van dien aard, dat het vooreerst nog onmogelijk is dit uit te maken. Nooit is hij tot verdediging toegelaten, welke beschuldigingen ook tegen hem werden ingebracht, nooit gehoord, ofschoon hij verzocht gehoord te worden, eer in zijne zaak beslist werd. Te zijnen aanzien berust daarom veel nog op gissingen, die verschillen naarmate van het standpunt, waarop zij zich plaatsten, die hem later beoordeeld hebben.

Lodewijk Willem Ernst, Hertog van Brunswijk Wolfenbützel, treedt in 1759 na het overlijden van Princes Anna, op als voogd der minderjarige kinderen van Willem IV. Hij was een Oostenrijksch Generaal, die met de waardigheid van Veldmaarschalk van het Deutsche Rijk bekleed was. Op herhaalden aandrang der Staten, had de Keizerin Maria Theresia hem in 1750 afgestaan voor den dienst dezer landen, die behoefte hadden aan een ervaren legerhoofd. Den 17den November van dat jaar benoemden de Staten hem tot Veldmaarschalk, in het volgende tot Gouverneur van Den Bosch.

Zoodra hij de voogdijschap had aanvaard, den 13den Januari 1759, kozen zij hem ook nog tot waarnemend Kapitein-Generaal, gedurende de minderjarigheid van den negenjarigen Prins.

Zoo zag de Hertog zich bekleed met een gezag en een invloed, die men niet licht vermoed zou hebben, dat de altijd argwanende en ijverzuchtige Patriciërs in ééne hand zouden vereenigen. Zeker hebben zij nooit iemand zooveel vertrouwen geschonken. Dat zij er hun belang in zagen, lijdt geen twijfel. Niet groot was hunne droefheid geweest, toen zij het lijk van Willem IV naar den grafkelder te Delft begeleidden; met een opgeruimd gemoed traden zij toen weer ter vergaderzaal, verzekerd dat de toekomst hun behoorde, en zij veilig en gerust voor lange jaren in de Regenten-stoelen zouden zitten, om het schip van Staat naar hun inzichten, en vooral overeenkomstig hun eigenbelang te sturen; Princes Anna wist hen echter nog meer of min te weêrstaan, en vandaar dat zij, vooral in haar laatste levensjaren, veel te verduren had; openlijk werd uitgestrooid dat zij met de Engelsche aanspande, ten verderve van het Vaderland.

Maar nu achtten zij de dagen hunner heerschappij voor goed gekomen. Een negenjarigen Prins, onder de voogdij van iemand, dien zij als hun werktuig beschouwden, die afhankelijk van hen was, althans geen gezag tegenover hen bezat, en den knaap ongetwijfeld naar hun inzichten zou plooiën.

De Hertog van Brunswijk nam echter zijne taak zoo niet op. Hij was de geroepen beschermer van het stadhouderschap, en kende het moeilijke van den toestand. De Staat was rijk, zeer rijk, maar door buitensporige weelde en schrikkelijke losbandigheid was de oude veerkracht verloren gegaan; de partijen bestreden elkander, alsof zij van vaderlandsliefde en opoffering geen denkbeeld meer hadden. De Regenten-familiën, die aanspraak maakten op het bewind, die op den Stadhouder neêrzagen als op hun ambtenaar en hem naar hun welgevallen wilden beheerschen, waren niet meer de mannen van eene eeuw vroeger. Hooghartig waren zij genoeg, trotsch en minachtend jegens de burgers; de justitie zelf wisten zij vrees in te boezemen, als zij er mede in aanraking kwamen; maar geheel onbekwaam voor de gewichtige betrekkingen, die zij als een erfgoed onder elkander verdeelden. Zorgeloos bovendien, alleen bezig met hun eigen belangen, sloegen zij 's lands verdediging in den wind; leger en vloot waren in verval, en hunne staatkunde wankelde tusschen Frankrijk en Engeland, die beurtelings hier hun invloed deden gevoelen. In neutraliteit zochten zij het behoud van den Staat, maar de eerste voorwaarde miskenden zij, het eerbiedigen der tractaten, die ze schonden wanneer hun belang het medebracht.

Ofschoon hij door zijne militaire en aristocratische neigingen zich minder tot hen moest aangetrokken voelen, zocht de Hertog van Brunswijk toch bij hen zijn steun, hoofdzakelijk bij die van Amsterdam. Dit haalde hem den haat der Prins-gezinden op den hals, maar was 't hem mogelijk anders te handelen? Had den de Staatsgezinden niet de meeste macht in handen? Al kon hij de hoop niet koesteren, eene duurzame bevrediging tusschen hen en den Stadhouder te bewerken, al moest hij overtuigd zijn, dat zij den Stadhouder, dien ze hoogstens als een mede-regent en nog meer als een dienaar beschouwden, altijd zouden kortwieken waar zij konden; het belang van den Prins schreef hem voor hunne vriendschap te zoeken. Hoewel hij ongetwijfeld hem waarschuwde en »hem wijzer maakten dan zij

wenschten,« zooals later de Patriotten schreven, hij moest wel met hen staan en wist ze te vleien, maar even gretig zocht hij de vriendschap en den steun der Oranjepartij.

Maar deze, die niets begreep van eene Staatskunde welke hij in Oostenrijk aangeleerd had, begon hem al vinniger te haten, vooral het Hof.

Zij achtten het een verraad, een overleveren van den Prins aan zijn geboren vijanden. Hofkabelen werden tegen den Hertog opgezet om hem de voogdij te ontnemen; dan wilden zij in zijn plaats benoemen, 's prinses zuster, een zeventienjarig meisje, dan de stokoude Prinses te Leeuwarden. Deze plannen teekenden volkomen de partij, welke 's prinses belangen zeide voorstaan, maar het meest voor zich zelf in de weer was, en rechtvaardigde de gedragslijn van zijn voogd, die zich van haar terughield.

Zegevierend, in de beste verstandhouding met de Staten, bracht hij de jaren zijner voogdij ten einde. Toen de achttienjarige Willem V, den 8sten Maart 1766 meerderjarig werd verklaard, bedankten zij den Hertog in de warmste bewoordingen, voor zijne zorgen aan 's prinses opvoeding besteed en zijn talent als Kapitein-Generaal. De Prins, zoo luidde hun beschrijvingsbrief voor den bededag van 19 Februari, was tot de edelste verrichtingen opgeleid, door een groot en Vaderlijk Leidsman; »alle gewenschte talenten en hoedanigheden bezat hij, die onder zulk eene uitstekende leiding ontwikkeld waren«. Oumogelijk was het 's hertogs verdiensten naar waarde te uiten, veel min te vergelden, zoo sprak de Raad van State. Aan geschenken ontbrak het den Hertog evenmin.

Maar nauwelijks was de Prins als Erfstadhouder opgetreden, of men hoorde een anderen toon aanslaan. Bij zijne verheffing was er ontzachlijk gevierd; »klokken en kartouwen,« speelden »voor Wilhelmus van Nassouwen,« Stadhouder van dit land, de prins die »door de Burgerheeren was bevestigd alleszins!« aan de vreugde en het »victorie branden« scheen geen einde te komen, evenmin aan de rijke schenkagiën. Doch beide mededingende partijen in den lande zagen zich den Stadhouder ontsnappen, die zich door geen hunner liet beheerschen, maar zelfstandig te werk ging, en beider toorn werd nu gaande tegen hem en zijn voogd, thans zijn raadsman, die daarvoor de schuld kreeg. De Orangisten wilden den Hertog verdringen, om zich voor goed van den Prins meester te maken, en strooiden allerlei geruchten tegen hem uit, en de Aristocraten, die ontwaarden dat de Stadhouder geenszins zoo onderworpen was als zij dachten, begonnen bij voorbaat reeds te spreken van »bedreigers der vrijheid«, van »tirannen« en van den »schrik der dwinglandije — Brutus!«. De »handhavers van het recht«, dat zij natuurlijk waren, werden niet vergeten, en Oldenbarnevelt en de Witt bij iedere gelegenheid ter vereering voorgesteld.

De Prins echter bleef naar den Hertog luisteren, die hem, zij het niet geniaal, dan toch met bekwaamheid en te goeder trouw, tusschen de twee gevaarvolle klippen wilde heen sturen: maar juist zijn groote invloed op den Stadhouder verbitterde de partijen al weer. De Orangisten duiden het euvel, dat hij Willem V had aangeraden, zijne aanstelling als Erfstadhouder te vragen; die waardigheid bezat hij volgens hen, krachten zijn geboorterecht; nog meer dat de Prins op zijne

ingevening een Pruisische Prinses trouwde: zij hadden hem eene Engelsche toegedacht. Toch moest ieder, die zonder vooroordeel den toestand inzag, erkennen dat de Hertog in beide gevallen geheel in het belang van den prins had gehandeld. Maar wie was toen zonder vooroordeel?

Allerlei lasterlijke geruchten werden uitgestrooid. 's Prinses opvoeding had de Hertog met opzet, althans door schuldige nalatigheid verwaarloosd, om zelf in deze vrije landen te kunnen heerschen. De Aristocraten gingen natuurlijk nog verder. De groote talenten en hoedanigheden, waarvan zij in het eerst zoo hoog hadden opgegeven, konden zij nu niet meer in den Stadhouder ontdekken; hij was bovendien aan den drank en aan ongebondenheid overgegeven! Was zoo iemand waardig en bekwaam om Hoofd te zijn onder een vrij volk?

Dit alles had echter ten gevolge, dat de Prins zich al nauwer bij zijn raadsman aansloot. Inderdaad hij had een raadsman noodig, ook al waren de omstandigheden minder moeilijk geweest. Iemand om op eigen krachten te steunen, om te groote gevaren het hoofd te bieden en de partijen te beheerschen, was hij niet. Dat hij dit zelf gevoelde, blijkt uit de later zoo beruchte akte van Consulentschap, vooral nog uit de bepaling daarin, dat zij alleen met beider goedvinden dat is, met zijn goedvinden, kan opgeheven worden.

De oorlog met Engeland deed eindelijk den strijd tegen den Erfstadhouder voor goed ontbranden; de veldtocht werd geopend met een aanval tegen den Hertog van Brunswijk, die eerst zoo verheerlijkt, nu door beide partijen evenzeer gehaat werd.

De Aristocraten begrepen dat de Prins aan hem de zelfstandigheid van inzichten had te danken, waarvan hij blijk gaf, en die volstrekt niet met hun belangen overeenstemde, terwijl de Orangisten 's Hertog's macht, de eenige oorzaak achtten van den haat, die overal in den lande tegen den Prins werd aangeblazen.

De oorzaak van dien oorlog behoef ik niet mede te deelen. Het Tractaat van Commerce tusschen deze landen en de Vereenigde Staten van Noord-America, is in de dagbladen van November 1780 te lezen. Het was eigenmachtig door Amsterdam opgesteld, buiten de Staten, buiten den Prins, en in handen der Engelschen gevallen, die er grond voor eene oorlogsverklaring in vonden.

Die oorlog werd aangevangen, met eene luchthartigheid en zorgeloosheid die bewijst dat men geen denkbeeld had van de toestanden. Vol waan en eigendunk, achtte men zich sterk, en helaas, alles verkeerde in diep verval. De handelsmannen stapten ter Beurze, alsof een gewenschte tijd was aangebroken, het oogenblik om de zeeën van Brittanjes vloeten te zuiveren, en op den overmoed dier gehate natie weer de vrije vaart te veroveren.

En toen de uitslag anders was, toen de Engelschen koopvaardijvloeten en koloniën wegnamen, toen kreeg de Prins de schuld; de Prins wiens raad men altijd in den wind had geslagen, wanneer hij op versterking van leger en vloot aandrong, buiten wien men ongeoorloofde tractaten had gesloten met America, dat in opstand tegen Engeland was, en dit terwijl de Staat zich neutraal verklaarde.

Het was in het begin van 1781. Groote verslagenheid heerschte; de handel stond op eens stil, duizenden schatrijke lieden zagen zich eensklaps tot den bedelstaf gebracht, ontzettende bankroeten volgden elkander, eene bandeloze pers zweefte de wanhopige menigte al feller op, argwaan en tweedracht werden allerwege heviger, te midden van zooveel ongelukken: men riep verraad. Dat de vloot niet kon uitloopen, was des Prinsen schuld; de Hertog, zijn raadsman, was door de Engelschen omgekocht! men noemde de geldsommen, die hij had ontvangen, de bankiers, die ze hem hadden uitbetaald! De Orangisten, die den storm tegen den Stadhouder tot deze hoogte gestegen zagen, kwamen weer met hun oud hulpmiddel te voorschijn: den Hertog slachtofferen! den Prins echter achtten zij daardoor gered, zich zelven kenden zij mans genoeg om zijn belangen te bezorgen. Zelfs de Prinses trad in die inzichten, zij keert zich ook tegen den Hertog, in de hoop van het dreigend gevaar te bezweren. De Staatsgezinden dreven de zaken echter anders, de Hertog moest verwijderd, maar geen Orangisten aan het bewind! de Prinses, geen invloed!

Zij wilden den Prins een raad ter zijde stellen uit de hunnen, hetgeen hen geheel meester van den toestand maken moest: of de Orangisten toen hun dwaling inzagen, kan ik niet verklaren, toch heeft het eenige schijn.

's Prinsen vrienden althans waagden eenige zwakke pogingen om den Hertog in 's volk oogen te rehabiliteeren. Zoo de Haagsche schutters van het Oranje-blanc-bleu vaandel, toen zij den 1en Mei hun Meiboomen planten. Eene reeks zinnebeeldige voorstellingen was voor die gelegenheid vervaardigd, en nu die aan de Staten, den Stadhouder en zijn huis gewijd, verschenen onmiddellijk onder de spreuk *Pro Patria*, zijne Hoogheid de heer veldmaarschalk, Hertog van Brunswijk Wolfenbüttel. Hij was voorgesteld als: Een veldoverste vol moed en vuur zich te paard vertoonende, en een leger op dit gezicht de vlucht neemende, met het bijchrift *Hostium terror*, de vrees der vijanden.¹⁾

Daar werd ook veel gedronken en gejuicht te zijner eere, maar die onvruchtbare vertooningen strekten alleen om 's Hertogs vijanden de uitvoering hunner plannen te doen verhaasten en hen nog meer te verbitteren.

Reeds den 18den Mei werd door de afgevaardigden voor Amsterdam ter vergadering van Holland voorgesteld, te onderzoeken waarom de oorlog nu slecht gevoerd werd, zich bij Frankrijk aan te sluiten, de hulp der Noordsche Mogendheden in te roepen, en den stadhouder een raad ter zijde te stellen. Dat vond echter nog weinig bijval, en dus besloot Amsterdam alleen tot handelen over te gaan.

(Het slot in 't volgend nummer.)

J. C. A. HEZENMANS,

Jodocus van Lodenstein, eene Kerkhistorische studie door Dr. P. Jzn. Proost,

uitgegeven te Amsterdam in 1880, wordt door *De Gids*, te Amsterdam, in October 1884 gerecenseerd. Men zal den recensent, Mr. W. H. de Beaufort toegeven wat hij zegt: »de heer Proost had recht te verwach-

ten, dat zijn geschrift vroeger in dit tijdschrift besproken ware.«

Wat ons in dit oogenblik naar dat boek, dank aan deze recensie, aantrekt, is het nu ook hier geleverde onloochenbaar bewijs van de valsheid der stelling, dat de Reformatie in Nederland zou hebben aangebracht »de vrijheid« sprekende van Godsdienst. Wij laten dat schijnschoon gezegde voor wat het is of niet en is, wij hebben hier slechts te doen met het historisch onware van die machtspreuk, het klatergoud waarmee men het voorhoofd van die Nederlandsche Maagd zoolang gesmuikt heeft. Ten bewijze, een paar citaten uit die blz. van Mr. de Beaufort, na deze onze opmerking, namelijk, dat een der groote redenen die vorsten en adellijken deden overgaan tot en blijven bij de Reformatie was, dat de hervorming hun de goederen, de bezittingen van Kerken en kloosters in de hand speelde, — wat duidelijk en kort bewezen staat.

De staat maakte zich meester van de Kerk; de Vorst was de heer van den godsdienst

Hooren wij nu Mr. de Beaufort op blz. 51: »Reeds in 1659 was in Utrecht een strijd begonnen, waarin, tot diepe droefheid van Voetius en Lodenstein, de wereldlijke overheid een volledige zegepraal op de Kerk behaalde. De aanleiding tot deze twisten was het verschil van meening omtrent de bestemming der geestelijke of zoogenaamde Kapittelgoederen. Een deel van de inkomsten dier goederen, werd genoten door mannen, in den regel tot de aanzienlijkste geslachten van het Sticht behoorend, die, ofschoon hervormd en zonder eenige betrekking tot de Kerk, nog altijd den ouden naam van kanunniken droegen.

Uit deze kanunniken werden zoogenaamde geëli-geerden gekozen, die als een afzonderlijk lid in de Staten beschreven werden.«

Die mannen waren dus voor goed aan de hervorming gehecht, ook door de gouden draden der beurs alsmede door de banden der politiek in de Staten.

Om twee redenen van dien aard was men niet wars van die papiste benaming.

Deze gansche orde van zaken was, zooals van zelf spreekt, een overblijfsel uit den tijd der bisschoppelijke regeering.

Predikanten wilden van dat overblijfsel ook aan hunnen kant trekken, en de nieuwe kanunniken, hunne hervormgenooten, wilden daar niet van hooren. Predikanten preekten daarover, en de kanunniken wilden niet begreep worden. De vroedschap gelastte de predikanten tevens, des Zondags op den predikstoel, de bezitters van geestelijke goederen, in het vervolg ongemoeid te laten. Er kwam nog heel wat gehaspel en geharrewar.

Toen de gemoederen weder tot kalmte waren gekomen, begreep men evenwel, dat het verstandiger was de zaak te laten rusten. Het verhaal van het gebeurde werd met algemeen goedvinden uit de notulen van het Kerkeraadboek gescheurd, en naar men het uitdrukte »in het vuur der liefde begraven.«

En op blz. 57: »De steden der republiek waar, zooals in Utrecht, de staatsgezinde partij oppermachtig regeerde, vertoonden destijds eigenaardige kerkelijke verhoudingen. De Utrechtsche regenten, die de predikanten onophoudelijk op de vingers tikten, de Hol-

¹⁾ 's Gravenhaagse Conrant 26 Feb. 1781.

landsche, die hen dwongen in hunne openbare gebeden allereerst voor de Staten van het gewest te bidden, verklaarden bij elke gelegenheid de leer der Kerk, zooals die te Dordrecht was vastgesteld, onveranderd te willen handhaven. De godgeleerde twisten, die de gemoederen hunner vaders verhit hadden, lieten hen volkomen koel. Op een theologiseerend geslacht was een politieseerend gevolgd, dat aan de ruimere begrippen van Arminius geen behoefte gevoelde, dat de Dordsche geloofsbelijdenis onderteekende en misschien even gaarne de vijf artikelen onderteekend zou hebben, dat de kerk als staatkundige en maatschappelijke macht beschouwde, die men moest gebruiken, waar zij diensten kon bewijzen en kortwieken waar zij tegenstand bood.

Op die wijze, zoo klaagde Lodenstein, is de Kerk (de hervormde kerk) vol goddeloozen en veinzaards geworden. De Kerk is onmachtig de machtigen der aarde uit te werpen, en de machtigen spelen den dwingeland over de Kerk.

Op den 19den Juli van het jaar 1660 vervoegde zich de stadsdeurwaarder, des morgens te half elf, bij de predikanten van de Velde en Teeling, om dezen uit naam der Vroedschap aan te zeggen, dat het verblijf in de stad hun voortaan ontzegd was, en dat zij zich vóór 6 uur des namiddags buiten de grenzen van het stadsgebied moesten bevinden. Een Statenbode verscheen eenige oogenblikken later om hun namens de Provinciale regeering te gelasten binnen 24 uren het Sticht te verlaten.

En zoo geschiedde, en zoo ging het voort. En later?

»Men had den jongen Oranjevorst helpen verheffen, omdat men hoopte dat de Kerk onder zijne hoede veilig zou zijn, en nu bleek het dat de onafhankelijkheid der Kerk nog slechter gewaarborgd was dan voorheen.»

Dat de leer van Oldenbarneveld omtrent de staatsmacht in kerkelijke zaken, niet slechts in de dagen van Johan de Witt, maar ook onder den Oranjevorst werd toegepast, kan bij ons geene verbazing wekken. Dat een revolutionnaire Kerk onder overmacht van den Staat, vervalt is heel natuurlijk en is historisch, ook in Nederland. Niet anders ging het in Duitschland, niet anders in Engeland. En dat was verdiend.

J. W. Br.

Aan Henri des Houx,

den dapperen hoofdredacteur van het echt Katholieke *Journal de Rome*, dat wij telkens met genoegen en leering lezen, heeft de fransch verstaande wereld de meesterlijke vertaling te danken van de redevoeringen en toespraken van Paus Leo XIII. De vertaling is verschenen onder den titel van: *Discours du Souverain Pontife Léon XIII, aux fidèles de Rome et du monde catholique, depuis son élection dans le Vatican, recueillis et publiés pour la première fois*. Het werk verscheen te Parijs bij E. Plon, Nourrit & Co. in 8o. XVII, 427 blz, en bevat ook de allocutiën van den Paus tot het Collegium der Cardinalen. Eene uitvoerige *table des matières* vergemakkelijkt het nuttige gebruik van dat fraai uitgevoerde werk, hetwelk boven onzen Lof verheven is. Alleen aan den vertaler mogen wij een woord van lof en dank toevoegen.

Mededeelingen.

In de pas gehouden vergadering der *Kon. Acad. van Wetenschappen*, afdeling wis- en natuurkunde, is besloten, de even sierlijke als vernuftige verhandeling van Dr. B. J. Stieljes Jr. »Variations sur la densité de l'intérieur de la terre« onder de werken der Academie op te nemen. Namens de commissie belast met de voorbereiding van een uitgave van al de werken van Chr. Huygens deelde de heer Bierens de Haan mede, dat van de 742 bekende brieven van en 598 aan Huygens, 640 van en 467 aan dien geleerde door de commissie waren gecollationeerd en overgeschreven. Zooals bekend is zullen de kosten van deze uitgave de krachten der Academie verre overtreffen; niettegenstaande dat zijn er vooruitzichten, dat men er wel toe komen zal. De commissie stelt daarom voor dat de Academie besluite voort te gaan met het verleenen der subsidie, ten einde de uitgave dezer briefwisseling met de werken van Huygens voor te bereiden, en voorts de commissie te machtigen om maatregelen voor de uitgave te nemen, met dien verstande dat de wetenschappelijke bewerking aan de Academie verblijve.

Op een vraag van den heer B. J. Stokvis omtrent den aard en de vooruitzichten voor de uitgave, zegt de heer de Haan in geen bijzonderheden te kunnen treden.

De bekende uitgave »Bibliotheek voor meisjes«, van Charles Ewings, is met een nieuw werk verrijkt, een verhaal »Eigen schuld« getiteld, waarvan de schrijfster niemand anders is dan de talentvolle *Melati van Java*.

»Goede wijn behoeft geen krans«, en dus kunnen wij voorshands met deze aankondiging volstaan. Het boekwerk draagt een fraai titelvignet, op het atelier van Lankhout vervaardigd en is geïllustreerd met goed geteekende platen.

Het bestuur van het Provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord-Brabant heeft in zijne vergadering van 14 November II. tot leden van het genootschap benoemd de volgende heeren:

Jhr. A. G. Wesselman van Helmond te Helmond, Mr. J. L. N. Van IJsselstein te 's Bosch, W. Prinsen, W. F. Wolters en C. Carp, allen te Helmond, B. A. de Josseling de Jong te 's Hage, P. A. Verhagen, burgemeester van Schijndel, P. A. Van de Mortel, burgemeester van Deurne, W. J. N. Landré, te Vlijmen, Mr. A. P. L. Nelissen, te Breda, Dr. H. F. J. Immens, te St. Michelsgestel, Mr. Ant. M. A. Smits, te Amsterdam, en H. Wijnandts te 's-Bosch.

In de jongste vergadering van het Genootschap van Nijverheid te Groningen, zijn twee gouden medailles uitgereikt aan de Heeren P. Heidema Jr., te Westernieland, en W. H. Volmer, te Oldehove, voor de beschrijving van het Westerkwartier, terwijl de firma Wolters te Groningen, de zilveren medaille ontving voor de uitgave van »Onze Vogels«.

In vereeniging met het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, is besloten tot de

uitgave, onder toezicht van Mr. J. A. Van der Chijs, van een Nederlandsch-Indisch plakkaatboek, waarvoor de Bouwstoffen in 'slands archief te Batavia aanwezig zijn, en waarvan het eerste deel op de Landsdrukkerij ter perse ligt.

De Sultan van Koetei, Oost-Bornen, heeft dezer dagen aan het Koloniaal Museum op het Paviljoen te Haarlem geschonken eene hoogstbelangrijke verzameling voortbrengselen uit zijn uitgestrekt gebied, bestaande in getah, hars, tripang, rottan, vogelnestjes, lood-erts, steenkolen, schildpad, bijenwas enz. Deze voortbrengselen zullen wetenschappelijk worden onderzocht en beschreven in het *Tijdschrift der Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid*.

Heden zag te Amsterdam de eerste aflevering van een nieuw weekblad het licht, dat *De Kunstbode* heet. De redactie zegt dat »er onbedriegelijke kenteekenen »zijn die aanwijzen, dat de lange winterslaap der kunst »voorbij is. De koude witeradem is door de zoelelen- »telucht verdreven, doch het is noch verre eer het »zomer is. Dien zomer te halen, zonder voortdurende zorg en inspanning is niet mogelijk,« en daaraan mede te werken wil het blaadje door; »de belangstelling op »kunstgebied niet alleen op te wekken, doch ook »gaande te houden daar waar ze reeds aanwezig was.«

De opstellen, welke van G. H. Boughton in Harper's Magazine verschenen onder den titel *Artist Strolls in Holland*, zijn thans afzonderlijk uitgegeven onder den titel *Sketching Rambles in Holland*. Zij werden echter door den schrijver herzien, en zijn versierd met keurige illustraties, door hem en den heer E. A. Abbey, zijn reismakker, geteekend.

Te Kaapstad verschijnt tegenwoordig een blad in de Kaffertaal, met de Engelsche vertaling er naast. *Native Opinion* is in die taal de titel.

Bij het Fransche Ministerie van Onderwijs is een plan in studie, om aan het Institut de France een Museum toe te voegen, waarin al de standbeelden en bustes van geleerden en kunstenaars geplaatst zullen worden, die sedert de stichting lid van een der vijf klassen van het Instituut geweest zijn.

De taalgeleerde Louis Quicherat, schrijver van den algemeen bekenden dictionnaire van dien naam, is in 85-jarigen ouderdom overleden.

Uit een onlangs ingesteld onderzoek is gebleken, dat het eerste boek, dat op een Fransche pers gedrukt is, van 1476 dagteekent. Het verscheen te Parijs en was getiteld: *Chroniques de Saint Denys*.

Eene bibliotheek van Amerikaansch-Indiaansche schrijvers verschijnt te Philadelphia. Drie deelen zijn tot nu toe verschenen. Zij bevatten:

1o. De Maya-kronieken, vijf kleine kronieken in de Maya-taal van het schiereiland Yucatan. Zij zijn in

1562, kort na de verovering van de Spanjaarden, door een opperhoofd der Mayas geschreven en loopen over verscheidene eeuwen vóór de ontdekking.

2e. Een heilig boek der Irokeezen, hetwelk, behalve voorschriften omtrent tal van godsdienstige plechtigheden, eene geschiedenis van Amerika tot 50 jaren vóór de komst van Columbus bevat.

3o. Een dansspel uit Midden-Amerika, in een mengsel van de Nahuati taal en Nicaraguaansch Spaansch.

Spaansche Leestafel.

La Ciencia Cristiana. Veertiendaagsch Tijdschrift. No. 43.

I. Idea verdadera de la segunda ensenanza, of leerlingen en leermethode van de Sociëteit van Jesus bij het Middelbaar Onderwijs, door P. José Reynal.

Dit meesterlijk schrijven is gericht tot den Minister van Openbaar Onderwijs in de Provincie Santa Fe, en is antwoord op de Informatie aan den Minister gegeven door den Schoolopziener van de nationale Collegiën en Normaalscholen, den 30 April j.l., betreffende el Colegio de la Inmaculada Concepcion.

Die Schoolopziener — vele dezer heeren hebben veel van elkander, zoo het schijnt, overal — had de leerlingen en de leermethode der E. Paters Jezuieten voorgesteld bij den Minister als *la estagnation y la resistencia á todo progreso científico*, versmoring en tegenstand van allen wetenschappelijken vooruitgang. Maar of die liberale vooruitganger ook gediend wordt in dit antwoord, dat wij gaarne uitvoeriger zouden behandelen, liet de ruimte van dit ons overzicht het toe, kan men opmaken uit de volgende verklaring van *La Union* van Buenos-Aires: Es este documento, una obra maestra: »dat document is een meesterlijk werk.« En de *Ciencia Cristiana* die ons dat meesterlijk antwoord in zijn geheel overlegt, laat het voorafgaan van de hoogprijzende waardeering »porque hemos visto en ella la verdadera luz etc omdat zij in dit stuk het ware licht vindt dat het vraagstuk van het Middelbaar Onderwijs verlicht en ook den geest moet verlichten van de toekomstige herstellende der degelijke studiën.... Komt de geest der Christelijke wijsheid weer eens aan het roer, en wil de Katholieke Wetgever de meest gezonde en zuiverste begrippen in zake het Middelbaar Onderwijs tot Wet op de studiën verheffen, dan heeft hij daarvoor noch langdurige overpeinzingen, noch vele raadplegingen noodig: het zal hem genoeg wezen zijn aandacht te wijden aan dit document. »Daarvoor nemen wij het op in ons Tijdschrift, para perpetua memoria.«

II. Exámen de libros. — D. J. M. Orti y Lara.

III. Crónica contemporánea. D. F. M. de las Rivas.

IV. Rafael, par Conrad de Bolanden.

V. Variedades. — D'Ad. de Castro.

VI. Necrologia. — D. J. M. Orti y Lara.

La lectura catolica.

I. Apostol. Breve van Z. H. P. Leo XIII.

II. Amagos de positivismo. IX. door Ménéndez de la Pola.

III. Otra expedicion cristiana y civilizadora. Over het schoone en voortreff. der Kath. Missiën.

IV. La dualidad cerebral. door Dr. Francotte.

Physiologische studie, om de bijzondere functiën van elk der twee hemisferen van het brein te onderscheiden.

V. Como es la terra, door *Fr. Iniguez*: Geschiedkundige studie over de versch. opiniën van alle tijden betreffende de gedaante der aarde en de maat van de middaglijn.

VI. Beslissingen van de H. Congregatiën.

VII. Kath. Wetensch. beweging. — *Sperilegium* van P. J. Corluis, van Leuven. *Da Hexamero* van P. J. de Vos.

VIII. Natuurkundige wetensch. Analyse van de verh. over de Geologie, van M. de Lapparent, door C. D. L. V. Poussin.

Spaansche studiekamer.

Elementos de Derecho Natural por el P. José Mendive. Valladolid. En 4to. 368 p.

Elementos de Etica General por el P. José Mendive. Valladolid. Ed 4to. 181 p.

Historia externa del Derecho romano por D. Ant. J. Pau y Ordinas, antiguo catedrático de Derecho romano en la Universidad de Zaragoza etc. Barcelona.

Los ritos orientales por el P. Hugolino Macias y Lucas. M. A. Madrid.

El papa y las logias. Exposición literal y comentarios de la Enc. *Humanum genus*, por N. A. Pervjo. Madrid. En 8o. 251 p.

Colección de Eescritores Castellanos XVIII. Problemas Contemporáneos, por Don Ant. Cánovas del Castillo, F. II. En 8o. 520 p.

Biblioteca Juridica de Autores Espanoles F. XIII.

Los Foros Estudio historico y doctrinal, bibliografico y critico de los *Fores in Galicia y Asturias* por Dr. Rogelio Jove y Brro 1 vol. En 4to. XII-359 p.

Guerras del Palatinado y de los Estados Bajos, por don Fr. de Ibarra y D. C. Coloma. T. 1 Barcelona. En 8o. de 400 p.

Instituições christãs.

Veertiendaagsch Portugeesch Tijdschrift.

I. Bisschoppelijke Acten: diocees de Coimbro. Brief van Mgr. den Bisschop van Beja aan zijn Geestelijkheid, over de priesterlijke volmacht.

II. *Het mirakel*, vervolg: wederlegging van de aanvallen van Renan: het gewicht der mirakelen in de betooging der Godheid van Christus. Door Dr. A. Eduardo Nunes.

III. *Geschiedenis der Kerk* in Portugal, door Joás pedro Ribeiro.

IV. *Julio Maximo d' Oliveira Pimentel*: als soldaat, als politiek man, als Hoogleraar en Rector der Universiteit.

V. Gods. Kroniek. — Politieke Kroniek.

VI. Correspondentie van Leiria.

La Civiltà Cattolica, No. 826.

I. *Hoe de ellende toeneemt in Italië*. Onwederlegbaar betoog van den rampzaligen toestand waartoe Italië vervallen is door de revolutie. Officiële cijfers die evenveel donderslagen zijn voor de liberalen, en bekentnissen van de hevigste annexatiebladen worden hier medegedeeld. Die leerzame inhoud behoort meer tot het gebied der politiek, ook der moraal. Die armoede

van den Staat die het volk plundert, is alweer een nieuw, een nationaal bewijs der waarheid, dat

*Roba di Chiesa, roba di stola,
Presto la viene, preslo la vola.*

Wie Kerk en Kerkdienaars besteeit,
Krijgt het gauw en verliest het gauwer,
of: onrechtvaardig goed gedijt niet.

Zoo heeft de Staat gestolen aan Kerk en kloostergoederen 581 millioen.

II. *De inschriften der Acheminieden*. Betrekkelijk Cyrus den Grooten en Darius I.

III. *Concept van Katholieke philosophie over de vrijheid van 'smenschen wil. De Kerk en het Liberalisme maçonniek betreffende de vrijheid*. Prachtige studie, die duidelijk en onwederlegbaar uiteenzet wat men te verstaan heeft door wilsvrijheid van den mensch, welke vrijheid steun en hulp vindt in de bovennatuurlijke orde, zoodat niet de Kerk den mensch in slavernij brengt, maar dat doen zij die de Kerk bestrijden; en wie haar verlaat, die vervalt tot slavernij.

IV. *De Katholieke gedachte in de geschiedenis van het tegengwoordige Italië*. In vorige afleveringen heeft de Civiltà uitvoerige en diepe studiën gewijd aan de *Decadenza del Pensiero Italiano*; thans zal ook de tegenstelling der Katholieke gedachte, wetenschap en kunst, in waardeering worden gebracht. Deze afl. wijst het plan aan, en deelt het proemio mee. Wij mogen dus groote verwachtingen koesteren.

V. De Gravin Internationale XXXIV.

VI. Overzicht van de Italiaansche Pers.

VII. Natuurkundige wetenschappen.

VIII. Kroniek.

Annalen van de Advokaten van Sint-Pieter.

Aflevering van November.

I. Veroordeeling van het Italiaansch-Katholiek Kerkgenootschap.

II. De 2den November. Studie betreffende het feest van Allerzielen.

III. Over de wetboeken die in Rome van kracht waren den 20sten September 1870.

IV. Frankrijk en de echtscheiding.

V. Over de Rechtswetenschap in Rome den 20sten September 1870.

VI. *Onze gloriën*. Verslag van de feestplechtigheden ter eere van St. Carolus Borromaeus.

VII. Het nut der Benedictijnen en der andere Godsdienstige Orden.

VIII. *De Cherubijnen*. Studie over de documenten betreffende de Cherubijnen, inzonderheid beschouwd als Engelen der wetenschap Gods.

Inhoud van Tijdschriften.

Onze Wachter. September 1884. I. Engeland onder de regeering van Eduard VI en van Maria, ten onrechte bijgenaamd de bloedige. F. J. Poelhekke. II. Een kort woord over het Concordaat van 1801 en de organieke artikelen aan Mr. Julius Verwer. Dr. Schaepman.

Studiën op Gods.-, Wetensch.- en Letterkundig gebied. XVII jaargang. Deel XXIII. Afl. 3. I. Een Syllogisme van den H. Thomas. Een woord over den verstandelijken oorsprong onzer eerste zedelijke begrippen. H. te Braake. II. Als

Willem Bilderdijk, beneficiant der Bossche St. Janskerk. H. J. Allard. III. Het Huwelijk van Maria Stuart met Bothwell. J. A. T. IV. Indrukken van een Engelsman in New-York. D. L.

De Katholiek, Godsd., Gesch.- en Letterkundig Maandschrift. December 1884. Aan de doorluchtige nagedachtenis van Mgr. H. Van Beek, Bisschop van Breda. J. A. De Rijk. — De twee oude biographieën van den H. Norbertus. Fr. G. Van den Elsen, ord. Praem. — De beul vrijmetselaar. B. H. Klönne. — De Paus van de wetenschap. H. J. H. Ruscheblatt. — Een brief van Johannes van Schoonhoven (Vervolg van blz. 199 v. v.) V. Becker. — Traité de droit naturel théorique et appliqué F. — Latijnsch-Nederlandsch Woordenboek van J. B. Kan en H. P. Schröder. A. H. — Petites lectures illustrées. M. — Uit het leven van Pius IX z. g. en andere verhalen voor de R. K. jeugd Agnes, het bruidje van het Allerheiligste Sacrament. C. Proeve eener dichtelijke vertolking van Isaïas. Tweede hoofdstuk. G. Jonckbloet.

WINTERAVOND-LECTUUR.

ŒUVRES DE PAUL FÉVAL

Édition complète en 41 volumes, à 100 fr.

ŒUVRES DE CHARLES BUET

4 beaux volumes in-12, prix: 12 fr., et comprenant: Contes à l'eau de Rose, Histoires à dormir debout, Histoires cosmopolites, Scènes de la Vie cléricale.

HISTOIRES et LÉGENDES

de Mme J. O. LAVERGNE: Les jours de Cristal, 1 vol. in-12, 3 fr.: Légendes et Chroniques de Montbrian, 1 vol. in-12, 3 fr.: Légendes de Trianon, Versailles et St. Germain, 1 vol. in-12, 3 fr.

ŒUVRES DE Mme VATTIER

D'AMBOSE: Le Bouquet de lin, 1 vol. in-12, 3 fr.; La Vie en plein air, 1 vol. in 12, 3 fr.: Le Roman d'une Sœur, 2 vol. in-12, 6 fr.; Le littoral de la France, 2 beaux vol. in-40. illustres, du prix de 20 fr. chacun.

HISTOIRE DU MONDE

Depuis la création jusqu'à nos jours, par H. et C. RIANCEY, continuée et achevée par MM. le comte A. de RIANCEY et A. RASTOUL. — 14 beaux volumes in-8, à 6 francs le volume. Le 11e volume est sous presse.

L' HISTOIRE UNIVERSELLE DE L' ÉGLISE CATHOLIQUE

Par ROHRBACHER. Nouvelle édition, continuée jusqu'à nos jours, par M. l'abbé GUILLAUME, avec des notes nouvelles et éclaircissements à la fin de chaque volume. — 13 volumes in-4 à 2 colonnes. Prix: 90 francs.

L' Histoire Contemporaine de la France.

Par J. A. PETIT, le célèbre auteur de *Marie Stuart*. Cette histoire formera 12 beaux volumes in-8, à 6 francs le volume.

LES ÉPOPÉES FRANÇAISES

Histoire de la littérature nationale, par LÉON GAUTIER. Cet ouvrage, trois fois couronné par l'Académie des inscriptions et belles-lettres (grand prix Gobert en 1868), forme 4 magnifiques volumes grand in-8 raisin, avec notes marginales à 10 fr. le volume. — Les tomes I, III, IV ont paru.

OULDHEIDKUNDE.

REVUE ARCHÉOLOGIQUE

(ANTIQUITÉ ET MOYEN-AGE)

Publiée sous la direction de MM. ALEXANDRE BERTRAND et GEORGES PERRON, membres de l'Institut.

Revue mensuelle in-80, avec de nombreuses gravures et planches noires et coloriées.

Abonnement annuel: Paris, 25 fr.; Etranger, 28 fr.

REVUE D'ASSYRIOLOGIE ET D'ARCHÉOLOGIE ORIENTALE

Publiée sous la direction de MM. J. OPPERT, de l'Institut, E. LEDRAIN, professeur à l'école du Louvre.

Première année. — In-80.

Abonnement annuel; Paris, 30 fr.; Etranger. 32 fr.

REVUE EGYPTOLOGIQUE

Publiée sous la direction de MM. BRUGSCH et E. RÉVILLIOUT.

Abonnement annuel: Paris, 30 fr.; Etranger 32 fr.

M É M O I R E S

Publiés par les Membres

Mission Archéologique française au Caire

Sous la direction de M. MASPÉRO, membre de l'Institut. 1881—1884.

Fascicule premier: U. BOURIAUT, Deux jours de fouilles à Tell-el-Amara; V. LORET, le tombeau de l'Am-Xent Amen-Hotep; U. BOURIAUT, l'Église copte du Tombeau de Déga; V. LORET, la Stèle de l'Am-Xent Amen-Hotep; H. DULAC, Quatre Contes arabes en dialecte cairote; V. LORET, la Tombe de Kham-Ha.

JOURNAL ASIATIQUE

Ou *Recueil de mémoires, d'extraits et de notices relatifs à l'histoire, à la philosophie, aux langues et à la littérature des peuples orientaux.*

Rédigé par MM. BARBIER DE MEGNARD, CHERBONNEAU, CLERMONT-GANNEAU, DEFREMERY, J. DERENBOUAG, FEER, FOUCAUX, HALEVY, OPPERT, REGNIER, RENAN, SE-NART, etc.

Abonnement annuel: Paris, 25 fr.; Étranger, 30 fr.; un mois, 3 fr. 50. Une collection complète, 1822-1884, 1,000 fr.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, *franco* per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Het Imitatio Christi-vraagstuk. J. W. Brouwers. — Eenige mededeelingen naar aanleiding van het laatste werk van den hooggeleerden Heer Spitzen: Nouvelle défense de Thomas à Kempis. V. Becker. — Het afscheid des Hertogs van Brunswijk. J. C. A. Hezenmans. (Vervolg en slot.) — Thomas von Kempen mit Originalzeichnungen von Joseph Ritter von Führich. Dr. W. v. L. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

HET IMITATIO CHRISTI-VRAAGSTUK.

Italië zwicht: de zegepraal komt Nederland toe.

Uit Italië klonk pas een stem van allerhoogst gezag waar het geldt de innerlijke waarde van een boek over wetenschap of godsvrucht te beoordeelen, de stem van een held der liefdadigheid die en goed en bloed dagelijks ten koste legt voor het welzijn van den even-naaste, de stem van den zoo hooggevierden Kardinaal Alimonda, Aartsbisschop van Turijn, die, nu pas bij openbare en plechtige gelegenheid eene hoog te waardeeren rede hield, waarin ook Hij erkent dat de »Navolging van Christus« is het beste boek na de Heilige Schrift, *il miglior libro che esista dopo le divine Scritture*.

In die rede worden ook de redenen aangegeven waarom het aan onze eeuw bleef voorbehouden tot de kennis van den schrijver van dat werk, alle andere menschenwerken overtreffend, te komen.

Die reden werd door den hooggevierden Italiaanschen redenaar aangewezen in den toestand onzer eeuw, die zulke ontzettende behoefte heeft tot Christus te worden teruggebracht. En die waarheid kan bij geen zedelijk Christen worden ontkend: zij is geldig gelijk voor Italië, zoo ook voor Frankrijk en Duitschland als voor Nederland. Waarom wij slechts deze landen noemen, zal meteen blijken, en waarom wij die voor Italië geldende reden ook voor Nederland laten spreken, zij hier gemeld: heeft Nederland, heeft Holland en ons Noorden niet allernoodigst om tot Christus terug te keeren, wil het niet tot een tweede heidendom vervallen, dat erger zal zijn dan het eerste, omdat, waar toen één booze geest was, er nu zeven zullen zijn? Met één bewijs van dien achteruitgang van Holland en ons Noorden moeten wij ons hier tevreden stellen.

Het was in het jaar 1618 dat de *Staten van Holland* vergaderd waren. Op den 19den Juli werd er in hunne vergadering een boekje vertoond te Gouda gedrukt, in hetwelk de Godheid van Christus werd bestreden.

Wat deden nu de Staten? In de sterkste bewoordingen veroordeelden die Staten dat geschrift, »God Almachtig biddende, de straf wegens zulke zonde niet over deze Landen te laten komen.« Zij verordenden de strengste navorschingen ten einde hen, die aan de uitgave schuldig stonden, op te sporen.

En nu, helaas! nu? Is er één stad in Holland waar

er niet in overvloed boeken die Christus' Godheid bestrijden, ja loochenen en honen, openlijk worden ten toon gespreid en voor een ieder verkrijgbaar gesteld? Wij willen niet in bijzonderheden treden; de Godloochening praat en pronkt in ons Noorden; worden er geen gekozen tot leden van de Staten, ja van de Staten-Generaal? Of ook Holland noodig heeft tot Christus terug te keeren! Die reden van Kardinaal Alimonda ligt in het wezen der toestanden onzer eeuw; tot welk land dan ook de Schrijver van de *Imitatio Christi* behoore, hetzij Italië, of Frankrijk of Nederland, die reden des redenaars houdt haar waarde.

Maar waar het bijzonder historische vraagstuk op den voorgrond zou willen treden, daar gevoelen wij ons genoopt die vaderlandsche eer niet onbetwist aan Italië te laten, maar die eer onverdeeld voor ons Nederland te revendiceeren, *vindicamus hereditatem patrum nostrorum*: dat boek is geschreven niet in Italië, maar in Nederland; niet te Vercelli maar hier op Sint Agnietenberg, al heeft men nu ook al te Vercelli een monument opgericht ter eere van een genoemden Giovanni Gersen, als zijnde de schrijver van dat boek, naast Gods Schriftuur het beste. Het was nu in Augustus jongstleden, dat te Vercelli, bij een openbare en plechtige feestviering het Gersen-Monument werd ingewijd. Maar dit monument is hier nog niet een argument.

Ons spijt het insgelijks dat wij ons moeten verklaren tegen de *Civiltà Cattolica*, waar zij in haar Aflevering van 1 November nog blijft vasthouden aan dien Giovanni Gersen: ook van dit tijdschrift gewis mogen wij verlangen en hebben zeker recht om te vragen en te vorderen dat het of wederlegge of aanneme de *nieuwe* argumenten, die nu in de laatste jaren zijn aan het licht gebracht door de twee dappere schrijvers voor Thomas' recht en Neerlands eer, de HH. O. A. Spitzen, oud-professor van Theologie, thans pastoor te Zwolle, en V. Becker, professor te Oudenbosch. Eere en dank zij hun; aan hen zullen wij onze overwinning hebben te danken. Van eerstgenoemde zijn in dit jaar nog verschenen de twee betoogen:

Les Hollandismes de l'Imitation de Jésus-Christ et trois anciennes versions du Livre:

Réponse à M. le Chevalier B. Veratti, professeur à Modène, (in 8^o, 74 blz. Utrecht, Beyers) en nu onlangs:

Wat had dan de Onder-Archivaris van het Vaticaan vooral ter tafel gebracht en in welk tijdschrift?

Hij behandelde het *Imitatio-Vraagstuk* in het geleerde tijdschrift van Innsbruck, »*Zeitschrift für Katholische Theologie*,« in twee artikelen, jaargang 1882 I bl. 692—718, en jaargang 1883, blz. 693—743. De uitkomst van dat eerste Artikel was: Gersen kann

der Autor der *imitatio* nicht sein; ja, Gersen von Vercelli ist höchst wahrscheinlich ein Phantom. Voor onzen verdediger, V. Becker is die Gersen van Vercelli buiten twijfel stellig niets dan een fantoom: Zie De Wetensch. Nederl. jaarg. 1883, No. 5; maar anderzijds meent hij toch ook de eer van dat boek te hebben geschreven, te moeten ontzeggen aan Thomas a Kempis. En op welken grond dan? Hoofdzakelijk op grond van de Punctuatie van het boek in het Handschrift van het jaar 1441 en in nog oudere handschriften. Die punctuatie zou er niet van letterkundigen, rhetorischen aard zijn, maar van toonkundigen aard; en dit zou bewijzen dat de *Imitatio* in het Windesheimer Convent reeds in de jaren 1424—27 gebruikt werd tot openbare voorlezing; en terwijl die eer niet zoo spoedig aan een werk, stellig niet gedurende het leven van den schrijver, te beurt viel, zoo moet ook niet als schrijver van dat boek, die Thomas, in 1471 gestorven, erkend worden.

Ziedaar de stelling van den Onder-Archivaris aan het Vaticaan, tot welker bestrijding Spitzen zijne *Nouvelle Défense* schreef. Hierin wordt betoogd, dat die in het Windesheimer Convent gebruikelijke punctuatie slechts een spraakkunstige is; dat zij geheel natuurlijk en dermate volmaakt is, dat ze ook heden nog gebruikt wordt;

dat het Autograaf van Thomas niet bestemd was om gebruikt te worden bij de openbare voorlezing;

dat men er zeer goed wist wie er de schrijver van was;

dat de auteur van het boek zich als Nederlander en Windesheimer en zelfs als Thomas van Kempen te herkennen geeft;

dat hij duidelijk blijkt zich te hebben geïnspireerd aan geschriften, die onbetwistbaar door Medebroeders van het Windesheimer klooster gesteld zijn;

dat de verspreiding van het boek op zijn oorsprong en herkomst, den Windesheimer kring, den levenskring van Thomas, terugwijst, en hoe het gemakkelijker te verklaren is dat de *Imitatio* al tamelijk lang bekend was vooraleer de naam van den schrijver er aan werd toegevoegd, en later dan ook aan andere schrijvers werd toegeschreven.

De *Nouvelle Défense* was voltooid, toen den schrijver bij nadere beschouwing van de twee Facsimile's door Hirsche van het Handschrift gegeven, de twijfel opkwam, of die verscheidene deelen wel te gelijker tijd zouden ontstaan zijn?

Eene nog meer scherpziende onderzoeking van het Handschrift werd ingesteld en er werd bevonden, dat de veranderingen, de correctiën, die er zich in voordoen, eerstens alleen kunnen zijn van den auteur dier schrift, en tweedens alleen gemaakt konden worden met het oog op het eerste handschrift, en dit gewis voor het jaar 1420 bestond, daar de Nederlandsche Vertaling er van ten laatste in dat jaar kan gemaakt zijn.

Nog meer werd door dat nauwlettender onderzoek van het te Brussel berustende handschrift bevestigd of ontdekt. En nu komen wij tot de taak om de puntjes op de i's te zetten en de ontdekking aan te wijzen, dat het hier beslissende handschrift bestaande uit vijf verschillende afdeelingen, door een of twee bladen onbeschreven papier van elkander gescheiden, niet in eens werd gemaakt, — dit blijkt uit het schrift en uit de watermerken van het papier: de *Imitatio* is ge-

schreven in het eerste gedeelte op papier met een watermerk dat na 1420 niet meer gebruikt werd, terwijl het tweede gedeelte uit twee cahiers bestaat, waarvan bij de laatste geen watermerk is waar te nemen en bepaald op lateren tijd wijst. —

Aldus is dat Handschrift niet in eenmaal geschreven, en dus mag ook het jaartal van het einde niet worden gehecht aan het begin. Door deze ontdekking wordt de groote moeilijkheid weggenomen, die de tegenstanders, met het oog op die veranderingen in het autograaf deden gelden tegen het auteurschap van onzen Thomas a Kempis: zij konden immers niet begrijpelijk vinden dat er die veranderingen zouden zijn gemaakt in een handschrift dat bereids een twintig jaren vroeger zou gemaakt zijn. Inderdaad, dat bezwaar was niet van alle gewicht ontbloot. Maar nu is ook dit laatste bezwaar opgeheven; en daar het handschrift van vóór 1420 is, en zeer zeker het eerste is wat door den steller er van geschreven werd, nu wordt ook begrijpelijk, dat er later veranderingen werden aangebracht.

Dat laatste wapen tegen onzen Thomas a Kempis is dus ook verbroken, het laatste kanon is vernageld; de laatste nog in het veld staande strijder, staat er niet meer. Niet retireeren, slechts wij zijn van meening dat Spitzen terdege P. Denifle heeft uit het veld geslagen; ook in Duitschland denkt men er zoo over. Het bewijs levert Dr. Funk te Tübingen, die van de *Nouvelle Défense* zegt: »ich unterschreibe gerne die Worte mit denen er (Spitzen) seine Abhandlung S. 131 schliesst, wenn ich ihm auch bei einigen untergeordneten Punkten nicht unbedingt beistimmen möchte: Je crois que la démonstration ne laisse rien à désirer, et je me flatte que tous ceux qui sans parti pris ne cherchent que la vérité, voudront bien désormais s'incliner devant notre pieux moine du Mont-Ste-Agnès.»

En desniettemin worden ons ter nadere bevestiging en verzekering van ons goed recht nog nieuwe betoogkrachten aangevoerd in het hiervolgend allerbelangrijkst artikel van professor Becker, die ons ook vroeger zulke belangrijke artikelen in dezen strijd heeft geleverd, en dat men nu beter begrijpen zal.

J. W. BROUWERS.

Eenige mededeelingen naar aanleiding van het laatste werk van den Hoogerw. Heer Spitzen: *Nouvelle défense de Thomas à Kempis*. (Utrecht, J. L. Beyers 1884.)

I.

Het kan mijn plan niet zijn hier een overzicht van dit belangrijk geschrift te leveren: de talrijke bijzonderheden waarop het betoog der verschillende stellingen berust, zouden dit hier in deze beperkte ruimte onmogelijk maken, ik wil slechts eenige mededeelingen geven, die, al verschillen zij in enkele ondergeschikte punten van het gevoelen des schrijvers, toch de hoofdconclusie ten volle bevestigen. Op de eerste plaats zullen wij eenige woorden zeggen over het laatste hoofdstuk, dat de belangrijkste vondst bevat, welke niet alleen in dit werk, maar ook in de andere geschriften der laatste jaren over de geheele strijd-vraag is medegedeeld. Het wezenlijke dezer vondst komt hier op neer: de boeken der Navolging in het

zoogenaamde autograaf van 1441 bevat, en tot dusver beschouwd als werkelijk in dit jaar van een ouder exemplaar gecopieerd, zijn veel vroeger geschreven; die dagteekening met de woorden: *finitus et completus* heeft enkel betrekking op de voltooiing van den geheelen bundel, welke achter de vier boeken der Navolging nog negen andere tractaten van Thomas bevat. De geheele codex bestaat uit eene reeks van vijf verschillende kleinere bundeltjes, die naderhand werden samengebonden; de watermerken van het papier, waarop de boeken der Navolging zijn geschreven, zijn ouder dan die der volgende tractaten; in deze laatste verschijnen lettervormen, welke in de eerste niet voorkomen en op een anderen tijd in het leven van Thomas heenwijzen; de inhoudstafel van den geheelen bundel is pas later vervaardigd; hetzelfde blijkt uit vele andere bijzonderheden te lang om hier te noemen. Door deze vondst vervalt een groote moeilijkheid; de boeken der Navolging namelijk vertoonen talrijke veranderingen, woordomzettingen, schrappingen, verbeteringen, bijvoegingen; eenige bijgevoegde woorden zijn wel is waar oorspronkelijk door distractie achterwege gelaten, zooals een ieder overkomt, maar zij vormen eene kleine minderheid, de groote meerderheid draagt klaarblijkelijk het karakter van veranderingen gelijk elke schrijver die op zijn eigen werk, hetzij terstond hetzij eerst naderhand, aanbrengt. Zoo moet men oordeelen als men die wijzigingen op zich zelve beschouwt; maar de verkeerd begrepene dagteekening van 1441 stond deze ware verklaring in den weg, wijl die wijzigingen, op een of andere na, reeds algemeen voorkomen in vroeger gedagteekende handschriften; nu echter bewezen is dat de boeken der Navolging in dien codex veel vroeger zijn geschreven dan gemeld jaar, ja niets de aanneming belet dat zij ouder zijn dan eenig bekend exemplaar welk ook, dat zij het oorspronkelijk model konden zijn, waarvan alle andere exemplaren afstammen, kunnen wij ongehinderd al die veranderingen volgens hun inwendigen aard beoordeelen.

Onder de geschrapte en door andere woorden vervangene uitdrukkingen bekleedt de zinsnede van B. 2 H. 12, n. 2 de eerste plaats. Na de eerste zinsnede van dat nummer staat in het autograaf doorgehaald maar nog leesbaar: »Et si Jesus vellet quod irent in infernum, ibi quoque contenti essent nec eum minus amarent»; na deze woorden die in geen enkele copie staan, volgt in doorlopenden tekst de tweede zinsnede van dit nummer, klaarblijkelijk bestemd om de doorgehaalde te vervangen en in geen enkel handschrift ontbrekend. Op zich zelve beschouwd hebben wij hier eene dier veranderingen, welke alleen den oorspronkelijken schrijver passen, maar het scheen tot dusver vreemd hoe Thomas eerst kon besluiten deze laatste zinsnede, die in alle ook voor 1441 geschrevene copieën voorkomt, door de voorgaande te vervangen, en vervolgens weder onmiddellijk besloot deze plaatsvervangster te verwijderen om weer de oorspronkelijke uitdrukking te herstellen; nu Thomas echter aan geen vroeger model was gebonden, is de zaak zeer eenvoudig, de doorgeschrapte zinsnede, aan zijn ordebroeder Gerlacus Peeters ontleend, is de oorspronkelijke en eerst geschrevene, Thomas schrapte ze door, wijl hij hare theologische onjuistheid bemerkte.

B. 1 H. 19. no. 5 stond in het autograaf aanvan-

kelijk: »Etiam pro temporis congruentia diversa placet exercitia et sanctorum suffragia«, de cursief gedrukte woorden zijn doorgehaald; de heer Spitzen verklaart dit door de veronderstelling dat Thomas na deze zinsnede geschreven te hebben zijne gedachte wat breeder wilde ontwikkelen; deze veronderstelling is aannemelijk, want de twee volgende zinsneden slaan goed terug op *diversa exercitia* maar minder op *sanctorum suffragia*. Ik kan een goede rede aanhalen waarom, evenals iets verder in hetzelfde hoofdstuk, zoo ook hier beide uitdrukkingen te zamen Thomas voor den geest kwamen. In de geestelijke oefeningen van Windesheim worden voor de verschillende dagen der week verschillende overwegingen, *exercitia*, voorgesteld en daarbij tevens verschillende klassen van heiligen ter vereering en aanroeping aanbevolen.

Bijvoegingen telt de heer Spitzen 69, waaronder slechts 14 noodzakelijke wegens bij distractie weggelatenen woorden, ik tel 70 bijvoegingen en daarvan schijnen mij slechts 13 noodzakelijk. In het opschrift van H. 14. B. 3: »De occultis Dei judiciis considerandis, ne extollamur in bonis« ontbrak aanvankelijk het woord *judiciis*; het woord *occulta* echter wordt in de h. schrift meermalen als substantief gebruikt waar wij het woord *verborgenheden* bezigen; Thomas kan zeer goed de uitdrukking *Gods verborgenheden* voor den geest hebben, te meer wijl het hoofdstuk niet uitsluitend over Gods eigenlijke oordeelvellingen handelt maar ook over zijne geheime raadsbesluiten voor het geven van meerdere of mindere genade ter volharding.

De merkwaardigste bijvoeging verschijnt in H. 1. B. 1. waar de geheele zinsnede: »Vanitas igitur est divitias perituras quaerere: et in illis sperare« onder aan den rand der bladzijde is geplaatst. Is Thomas de eigenlijke auteur, dan is hoogst waarschijnlijk deze zinsnede niet bij vergissing door hem overgeslagen maar er later vrijwillig bij geplaatst; een moeilijkheid echter ontstaat uit de volgende zinsnede: »Vanitas quoque est honores ambire et in altum statum se extollere«, waar het woord *quoque* volgens de natuurlijke opvatting op de vorige zinsnede terugslaat en dus door den auteur niet kon gebruikt zijn indien hij deze niet reeds geschreven had. De heer Spitzen beantwoordt deze moeilijkheid door te zeggen dat het woord *quoque* ook op een der andere voorafgaande zinsneden kon terugslaan; maar deze oplossing is de ware niet. Onlangs te Brussel het autograaf onderzoekende, zag ik dat op de plaats van het woord *quoque* vroeger een ander woord heeft gestaan; het perkament is op die plaats sterk met het mes bekrabt om een woord te doen verdwijnen, en het nieuwe woord *quoque*, ofschoon klaarblijkelijk van dezelfde hand, is met anderen inkt als de rest van den tekst geschreven. Het uitgekrabte woord besloeg minder ruimte dan *quoque* waarin de letters meer dan gewoonlijk zoowel tegen elkander als tegen de naburige woorden zijn samengedrongen; het op dezelfde bladzijde hooger op in den tekst geplaatste en met de gewone afkorting geschrevene woord *igitur* tusschen den passer nemende, kan men het juist op die plaats uitzetten en daarbij den gewonen afstand van de naburige woorden behouden. Die uitkrabbing en invoering van een nieuw woord schijnt niet zonder invloed op het photographisch facsimile te zijn gebleven; in het au-

tograaf zelve leest men heel duidelijk *quoque*, maar op het facsimile is de *u* van dit woord misvormd en van boven gesloten, eene omstandigheid, die nergens in geen der vier boeken van dit facsimile voorkomt; die *u* gelijkt veel op den kop eener *g*, welke juist op die plaats moet gestaan hebben indien, gelijk de vroegere kontekst medebracht, het vroegere woord *igitur* was; daar nu de photographie de eigenschap bezit om dikwerf lettertrekken, voor het oog volkomen uitgewischt, door de werking der in het perkament gedrongene inktmoleculen te reproduceeren, zou men kunnen vragen of dat gesloten zijn der *u* niet een gevolg is van een in het perkament schuilenden trek van den kop der vroegere *g*? Maar hoe dit zij, de coïncidentie der op den rand geplaatste zinsnede met de verandering van een vroeger geschreven woord, als gevolg der inlassching dier zinsnede, laat geen redelijken twijfel over. Wij hebben te doen met de verandering door den auteur zelven aangebracht; op de plaats van *quoque* heeft vroeger *igitur* gestaan. Daar nu de tekst, gelijk hij thans na deze twee onderling oorzakelijk samenhangende veranderingen in het autograaf staat, in alle bekenden ook in de oudste handschriften voorkomt, zoo stammen deze alle onmiddellijk of middellijk van dit autograaf af en zijn die veranderingen aangebracht vóór die copieën werden genomen. Hetzelfde is het geval met de groote meerderheid der andere bijvoegingen daar zij, op eenige weinige na, eveneens in de oudste bekende handschriften voorkomen; maar de bewering van den heer Spitzen, dat blijkens de Windesheimsche vertaling, alle bijvoegingen, op ééne enkele na voor het jaar 1420 zijn geschied, zal moeilijk als zeker kunnen gelden; immers al neemt men ook aan dat die vertaling voor dat jaar is vervaardigd, zoo geldt die gevolgtrekking enkel voor het alleen daarin bevatte eerste boek. Edoch dit doet niets ter zake; sommige bijvoegingen zijn werkelijk geschied nadat reeds copieën waren genomen, wijl zij in meerdere handschriften, ontbreken, en deze omstandigheid bevestigt ten sterkste dat het ware bijvoegingen van den auteur en geenszins uitlatingen van den copist zijn. Die enkele bijvoeging welke in de Windesheimsche vertaling niet voorkomt, staat in dezelfde merkwaardige zoo even behandelde zinsnede: *Vanitas quoque est honores ambire et in altum statum se extollere*; het cursief gedrukte woord is door Thomas zelven boven den regel rechts van *altum* geschreven. Die bijvoeging is later dan alle andere aangebracht want zij ontbreekt in een menigte handschriften welke al die overige bevatten; behalve in de vier door den heer Spitzen aangehaald, ontbreekt zij in verschillende door mij onderzocht en de heer Waterton, die een half dozijn handschriften van Nederlandschen en van Duitschen oorsprong bezit, schrijft mij, dat dit woord in geen van allen voorkomt. Aangenaam werd ik verrast in het autograaf rechtstreeks bevestigd te zien dat *statum* op een anderen tijd is geschreven dan de overige bijvoegingen, want deze zijn met zwarten, *statum* daarentegen is met rooden inkt geschreven. In den codex Roelf (1431) ontbreekt behalve *statum* het door Thomas op den rand bijgevoegde woord *sicut* in de zinsnede van B. 2 H. 1: »et *sicut* in transitu...«; ook heeft dit handschrift in B. 2 H. 11 *spiritalis* voor *spiritualis*,

zooals oorspronkelijk in het autograaf. Merkwaardiger nog is in dit opzicht de codex Weesp (12) der Koninklijke bibliotheek, die oorspronkelijk uit Utrecht afkomstig is; behalve de twee zoo even aangehaalde, ontbreken daar nog de eveneens door Thomas ingevoegde woorden *ipsius* en *silicet* in B. 1 H. 20 en B. 2 H. 4, en wat meer is, de geheele in B. 1 H. 23 op den rand geplaatste tekst der h. Schrift: »nunc sunt dies salutis, nunc tempus acceptabile«, welke achter de woorden: »Nunc tempus est valde petiosum« is ingevoegd en door een dubbelpunt daarmede is verbonden. Dat deze zinsnede eveneens in den codex de *Advocatis* ontbreekt, zou op zich zelve weinig zeggen, wijl deze meerdere eigenlijke lacunen bevat, maar dit is geenszins het geval in den codex van Weesp; ik twijfel niet of het onderzoek van andere handschriften zal nog nader bewijzen dat nog meerdere dier bijvoegingen niet tot den oorspronkelijken tekst behoorden. Bij de laatst aangehaalde woorden staat thans in het autograaf achter *pretiosum* een dubbel punt, maar het is duidelijk dat er vroeger slechts een enkel punt stond tot sluiting der zinsnede; het bovenste is er eerst later bijgevoegd nadat Thomas de op den rand geplaatste woorden aan die van den tekst had toegevoegd; de twee punten staan niet op den normalen afstand van elkander, het bovenste is merklijk verder dan gewoonlijk van het onderste verwijderd.

Te recht voorwaar mogen wij met den heer Spitzen besluiten, dat het feit eener geheele doorgeschrapt en door een andere vervangene zinsnede, van drie op den rand geplaatste zinsneden en 54 andere bijvoegingen welker gemis den samenhang geenszins storen, onmogelijk aan toevallige distracties van den copist is toe te schrijven; wij hebben te doen met den auteur zelven die zijn werk retoucheert. Volgt daar nu noodzakelijk uit dat het thans bestaande autograaf volstrekt genomen het eerste oorspronkelijke is, in dien zin dat Thomas vroeger hoegenaamd niets van de Navolging heeft geschreven? Als iemand de onderstelling opperde, dat Thomas misschien vroeger althans een gedeelte der Navolging om zoo te spreken in het klad heeft geschreven, dat de los samenhangende hoofdstukken der vier boeken wellicht broksgewijs zijn ontstaan, even als die van het *Soliloquium* van Gerlacus Peeters, en eerst later tot een soort van geheel in dit autograaf werden samengevoegd, dat alzoo sommige deelen hier voor het eerst zijn geschreven, andere van een reeds bestaand handschrift gecopieerd; dat daardoor gemakkelijker sommige werkelijk bij vergissing overgeslagene woorden worden verklaard, wat zou men hem dan moeten antwoorden? Men zou zonder enig bezwaar die onderstelling kunnen aannemen, het eigenlijke gewicht der vondst van den heer Spitzen bleef daardoor onverminderd. Het bestaande autograaf zou dan toch door den schrijver zijn gegeven als het eerste primitieve, genoegzaam afgewerkt om als model tot copieën te dienen; bij de redactie van dit exemplaar had hij nog de handen geheel vrij; ook na zijne voltooiing kon hij al deze veranderingen aanbrengen die toch niet grooter zijn, dan vele schrijvers zich nog op de drukproeven veroorloven. Het vroegere klad, de vroegere schetsen als men wil, zullen dan, gelijk gewoonlijk geschiedt, vernietigd zijn, en dit autograaf

zou dan toch het eerste zijn waarmee Thomas is voor den dag gekomen: juist daarin ligt de knoop.

C. V. BECKER.

Partijen bij een voogdijschap in Nederland. Het afscheid des Hertogs van Brunswijk.

(Vervolg en Slot.)

Den 8sten Juli leverden de burgemeesters Rendorp en Temmink, bijgestaan door den pensionaris Visscher, den stadhouder eene memorie in, in welke werd gezegd: »dat Zijne Hoogheid een kleine raad of comité behoorde toegevoegd te worden, niet alsof de Prins mistrouwd werd, maar de man was mistrouwd, wiens invloed gehouden werd voor de naaste oorzaak van de traagheid en slapheid in het behandelen der zaken, hetgeen niet anders dan uiterst nadeelig kan zijn voor het algemeen belang.«

»Volgens het algemeen begrip werd de hertog gehouden voor de eerste oorzaak van den ellendigen en gebrekkigen toestand, waarin de defensie van den Staat zich bevindt, van al het verzuim, dat daaromtrent plaats heeft, van al de verkeerde maatregelen sedert eenigen tijd genomen, met al de fatale gevolgen daaruit voortvloeiende.«

»De haat en afkeer der natie tegen hem was zoo hoog geklommen, dat daaruit de facheuste en onaangenaamste gebeurtenissen voor het algemeen te wachten zijn.«

De raadpensionaris, 's lands eerste minister, ligt met hem in tweespalt, waardoor alle zaken stilstaan.

De Prins werd verzocht: »niet langer het oor te leenen aan een man met zooveel haat beladen, die als vreemdeling niet genoeg met de regeeringswijze van ons land bekend is, en het ook geen goed hart kon toedragen.«

Zij betichtten hem niet, zooals openlijk geschiedt, van verstandhouding met de Engelschen en dat hij is omgekocht, maar verzoeke dat hij verwijderd worden van den persoon en het hof des Stadhouders, opdat de goede verstandhouding tusschen dezen en de voornaamste leden van den Staat herleve.«

Dat Willem V, al was hij nog zoo vreedzaam van karakter, opstoot bij het aanhooren van zulk een verzoeg, was geen wonder. Hadden de Staten dien vreemdeling, die het land geen goed hart kon toedragen, niet met de hoogste waardigheden bekleed, niet met eer en dank overladen? Moest de schuld van den slechten toestand der vloot, niet bij de Admiraliteiten gezocht worden? Waren 's Prinsen raadgevingen niet altijd, als van onmondigen, in den wind geslagen? En wie had den oorlog met al zijne rampzalige gevolgen over het land gehaald? eene laagheid zou het wezen, van hem als mensch schier niet te vergen, als hij den hertog, zijn tweeden vader, verdreef!

Aan dit tooneel trachtte de Raadpensionaris een einde te maken, door het voorstel dat de afgevaardigden hun memorie zouden terugnemen. Zij bewilligden hier in; maar den 14den van gedachte veranderd, leverde de burgemeester Rendorp ze weêr aan den Raadpensionaris, met verzoek ze den Prins te overhandigen. Deze reis was zij gesteld op naam der burgemeesters van Amsterdam, de eerste op dien der volle regeering dezer stad.

De strijd tegen den stadhouder zelf was middelerwijl al openlijker uitgebarsten. De beruchte vlugschriften, *Aan het volk van Nederland* en de *Brief over de ware oorzaak van 's lands ongeval*, brachten de opgeruide gemeederen nog meer in gisting. Willem was de schuld van alles; aan ketenen moest hij gelegd worden, hij het monster, dat door zijn verraderlijke gehechtheid aan den vijand het land ten gronde bracht. Er moesten, er zouden Brutussen opstaan, om het hart van den stadhouder te doorboren, en zoo, zoo zou het gevloekte Oranje-huis ten ondergaan! — Deze taal werd in die schotschriften gevoerd, en het volk dat gewoonlijk geloofd wat gedrukt is, dat reeds zooveel anders had gehoord, begon werkelijk te gelooven dat de Prins de schuld was van alles. De denkbeelden der Revolutie zaten bovendien reeds in de lucht, en sleepten de menigte gereedelijk meê in den afkeer en het verzet tegen alles wat naar souvereiniteit geleek.

De Hertog van Brunswijk zond den 21sten Juni eene klacht aan de Staten Generaal, over de Amsterdamsche memorie. Hij herinnerde, hoe hij tot 's lands dienst was uitgenoodigd; welke waardigheden de staten hem hadden opgedragen: Veldmaarschalk, waarnemend Kapitein-Generaal, Voogd van den Prins; de dankzeggingen, de eer hem daarvoor gegeven. Hij wees op de lasteringen en beschuldigingen, die sedert eenigen tijd tegen hem verspreid werden, hij somde de punten op door Amsterdam ingebracht, en verzocht daarvoor voldoening, om met eer en naar behooren zijne gewichtige betrekkingen langer te kunnen bekleeden en zuivering. De vloot immers had nooit onder zijne bevelen gestaan, hoe kon hij voor haar aansprakelijk zijn? Men weet wat daarvan het gevolg was. Een commissie rapporteerde na onderzoek, dat de beschuldigingen tegen den Hertog onwaarachtig en lasterlijk waren; niets kon hem ten laste worden gelegd, en daarom dienden maatregelen genomen tegen de schrijvers en verspreiders van leugenschriften.

Brunswijk zegevierde bij de Staten, maar de verbittering zijner vijanden werd daardoor nog grooter. »De moffen boven!« werd gezongen.

»'t Heerschezuchtig Amsterdam valt voor mijn voeten neer.«

Hij had verzocht dat zijne zaak ook door de staten der verschillende provinciën zou worden onderzocht, maar dit leverde hem weinig voldoening; de meeste provinciën vereenigden zich eenvoudig met der Staten resolutie, Holland besloot na veel twist de heele zaak buiten behandeling te laten.

Maar zie, midden in dezen strijd, werd door 's Hertogs vijanden de *akte van consulentschap* aan het licht gebracht, om hem den genadeslag toe te brengen, en die toeleg gelukte. De stadhouder en zijn raadsman verloren in het oog der opgezette menigte, het karakter van integriteit, dat zij zoozeer behoeften, de partijgeest beweerde nu het bewijs in handen te hebben voor beider schuld.

De gevolgen waren groot. Friesland, dat eerst niet tot een besluit had kunnen geraken, kwam Amsterdam nu te hulp; de staten dier provincie verzochten den Prins, ter wille van 's lands welzijn den Hertog te bewegen zich van alle inmenging in de zaken te onthouden, ja de Republiek te verlaten. De pers voor onvermoeid en ongestraft tegen hem uit. Zijn Judas-

loon had hij van de Engelschen ontvangen, om den Prins tot de grafelijke waardigheid te verheffen; de hand werd hem door den Brit gevuld, en daarom kon de vloot niet uitloopen!

De Hertog vluchtte naar den Bosch, verpletterd door den slag, maar zijn toestand verbeterde dit niet; hij meende zijne vijanden tot bedaren te brengen door zich aan hun oog te onttrekken, maar het tegendeel geschiedde, een ieder begon nu aan zijne schuld te gelooven.

Den 27sten Mei 1782 kwam hij daar aan, reeds den 15den dier maand benoemde de Magistraat eene commissie, om hem welkom te heeten.

Stil en teruggetrokken leefde hij er, zich uitsluitend aan zijne militaire functiën wijdende; met de stedelijke regeering verkeerde hij in de beste verstandhouding; zij, altans de meerderheid, achtte en eerbiedigde hem zeer; dat eenige harer leden tot zijne vijanden behoorden en in zijne ongenade reden van juichen zagen, is echter niet onwaarschijnlijk, want de revolutionnaire begrippen hadden maar al te veel ingang bij hen gevonden. Eens echter dreigde die vriendschap plotseling verbroken te worden. Het geval moet ik verhalen.

In Juli 1782 zou de grootvorst en zijne gemalin, op hun tocht door den lande, den Bosch bezoeken; zij reisden onder den naam van de Graaf en Gravin van het Noorden. De Raad van State had den Magistraat gelast voor wissel-paarden te zorgen, hieraan was voldaan, en de Regeering wenschte nu ook de vorstelijke personen te begroeten. Niets was redelijker en lag meer in het gebruik, eene stedelijke Regeering bevatte toen nog zelfstandigheid en macht genoeg, om zich als de meester binnen hare muren te beschouwen. Zoo had zij den 15den Mei, dus eerst een paar maanden geleden, Keizer Joseph II begroet, die onder den naam van Graaf Falkenstein reisde. De Hertog dacht er echter anders over. Zijn hooghartig karakter kwam bij deze gelegenheid weer boven, hem alleen behoorde dat toe, de Regeering wilde hij buiten sluiten. Zelfs hield hij het uur geheim, waarop de reizigers zouden aankomen.

Het was den 20sten Juli. Met zijn staf reed hij de vorsten te gemoet, ontving ze en voerde ze ter stede binnen, alsof hij daar alleen de meester was. De Magistraat lang ontevreden, was toch hier gekomen, en zoodra de vorsten voorbij renden, togen al de leden in plechtgewaad naar hun verblijf, het oud keizershof; maar reeds onderweg werd hun door 's Hertogs officieren aangezegd, dat ze niet zouden toegelaten worden; toen een hunner des ondanks doordrong, plaatste de Hertog zich in de deur der zijkamer, en verklaarde nadrukkelijk, dat de Russische vorsten voor alle ceremoniën bedankten, maar dat ieder, dien het goed dacht hen in privé kon begroeten. Zoo moesten zij terugkeeren, diep gekrenkt, beschaamd zelfs, omdat eene groote volksmenigte van die afwijzing was getuige geweest. Dit incident uitgenomen, bleef de vriendschap tusschen hem en den Magistraat ongestoord. Zijne vijanden hadden hem echter niet uit het oog verloren en bleven onverdroten tegen hem werkzaam; vergeefs had hij zich teruggetrokken, vergeefs zich naar Staats-Brabant begeven, in de hoop dat zij dit als de inwilling van hun voornaamsten eisch beschouwen zouden, zijne verwijdering uit de Republiek, want daar bevond

hij zich eigenlijk buiten hare palen; de wraak hunner vervolgzucht lag dieper, zij reikte hooger, den Stadhouder wilden zij in zijn persoon treffen. En dat was juist de Stadhouder alleen die hem deed blijven, want hoe het schip van staat door zijne vijanden sedert zijne verwijdering gestuurd werd, is helaas genoeg bekend. Het was de ongelukkige akte van Cousulentschap, die van nu af als stormtuig tegen hem dienst moest doen. In de Resolutiën der Staten-Generaal kan men lezen, dat den 20sten Augustus 1784, de Gedeputeerden van Holland ter tafel brachten een besluit dier provincie van den IV, waarvan de inhoud hierop neerkomt.

Het gedrag des Hertogs in aanmerking genomen, in het aangaan eener conventie met den Prins, geheel buiten kennis der Staten-Generaal of die gewestelijke Staten, en overwegend, dat hij zijn invloed op den Prins misbruikend, dezen wist overtehalen om hem tot raadsman te nemen, niet alleen in zaken het militaire departement aangaande, maar ook in alle andere.

Dat hij zich alzoo op clandestine wijze, ofschoon een vreemdeling en in dienst eener andere Mogendheid, in de directie van 's lands zaken heeft weten te dringen. Dat de Prins die akte nog tracht te wettigen. Dat het ongetwijfeld is, dat de slechte directie van 's lands zaken aan dezen raadsman is te wijten. Dat de Hertog zich op eene zoo onvergeeflijke wijze en en met eene geheimhouding die achttien jaar geduurd heeft, tot dezen ministeriëelen post heeft weten te verheffen enz. Wordt den gedeputeerden in last gegeven, ter vergadering te bewerken dat hij van al zijn militaire rangen ontzet worde en verwijderd uit de Republiek. De provinciën beraadslaagden, ofschoon niets onbillijker was dan deze beschuldiging, want op het oogenblik dat die akte werd geteekend verzochten de Staten Maria Theresia, den Hertog nog eenigen tijd hier te laten, om den Prins met zijn wijzen raad te dienen, Zeeland helde tot Holland over, Utrecht later ook, maar zij vreesden dat de Hertog, als hij ontzet werd en verbannen, ten nadeele dezer lande van zijne kennis zou gebruik maken; zij achtten eene schikking wenschelijker, met een goed jaargeld wilden zij hem over de grenzen laten trekken.

Eer de Staten tot een besluit konden komen, had de Hertog het zijne genomen; bij een brief den 14den October uit den Bosch geschreven, nam hij zijn ontslag. Vier en dertig jaar had hij den lande gediend, met ijver en trouw zooals hij zich bewust was. De hoogste blijken van tevredenheid ontving hij van de Staten en de natie, zoolang het land rustig was. Maar de posteriteit zal nauwlijks kunnen gelooven, welke hooggaande onaangenaamheden hij de laatste vier jaren heeft moeten ondergaan.

Lang reeds was hij van meening te vertrekken, maar eerst wilde hij zich van allen blaam zuiveren; altijd had hij geloofd, ondanks de grievende resolutie door eenige provinciën genomen, daartoe door de Staten-Generaal toegelaten te worden of in zijne defensie te worden gehoord; vooral verwachtte hij dat van de vijf provinciën, die nog niet tot een besluit gekomen waren.

De tegenwoordige omstandigheden en het openlijk uitgesproken wantrouwen, hadden hem doen besluiten niet langer zijn vertrek uitstellen. In handen der Staten legde hij al zijne militaire charges neer en achtte

zich ontslagen van zijn eed. De papieren, kaarten, plans, 's lands defensie betreffend, zond hij aan den Prins van Oranje, het commando van den Bosch en alle stukken die vesting aangaande, gaf hij over aan den Generaal Douglas. Zoo luidde zijn brief.

Daags daarna was het in die stad bekend, de Voorzitter der Schepenen riep de Regeering in buitengewone vergadering op. Daar deelde hij mede: ¹⁾ dat dezen morgen halftwaalf, de onder-majoor Thomsen hem uit naam des Hertogs had bericht, dat Zijne Hoogheid al zijne militaire charges had nedergelegd, en het bevel over het garnizoen aan den commandeur overgegeven. Dat hij de leden des Magistraats zeer liet bedanken voor al de vriendschap van dezelve genoten, onder bijvoeging dat de Hertog voornemens was reeds den volgenden dag het land te verlaten.

Ofschoon eene ontkenning als deze niet onverwacht kon wezen, verrastte zij de leden der Regeering blijkbaar toch; een diep gevoel voor het ongeluk van den eens zoo machtigen en gevierden man overmeesterde allen, zelfs die tot zijne vijanden betoonden of met hen instemde.

De Voorzitter wilde eene Commissie van zes leden benoemen, »zooals bij plechtige gelegenheden gebruikelijk was,« om van hem afscheid te nemen; maar dadelijk was besloten, niet eene Commissie, de volle Regeering met al hare ministers zou gaan, en de recognitie, die de stad gewoon was den Gouverneur te geven, zou worden uitbetaald, ofschoon het jaar nog niet om was.

De Pensionaris Martini werd verzocht, dadelijk van dit besluit aan den Hertog kennis te geven, om te vernemen wanneer hij 's middags of 's avonds de Magistraat ontvangen kon.

Martini vertrok, maar reeds onderweg vernam hij van een vooruitgezonden kamerbewaarder, dat de gouverneur was uitgereden; aan zijn verblijf werd dit door een kamerdienaar bevestigd, die er bijvoegde dat 't onbekend was of en wanneer hij zou terugkeeren. Eene groote verslagenheid scheen daar te heerschen; toch werd den Pensionaris beloofd, dat de regeering zou overtuigd worden wanneer zijne Hoogheid aanwezig was.

Zij bleef dus bijeen, ongeveer wel twee uur. Omstreeks half vijf reed de Hertog voorbij het Stadhuis, denklijk had hij afscheid genomen van de bevelhebbers der buitenforten.

Weder begaf de pensionaris zich naar het Gouvernement, doch ontving hetzelfde antwoord. Zijne Hoogheid was niet te huis; wanneer hij zou wederkeeren niet bekend. Bij het aftreden van het bordes zei Martini, dat den Magistraat dit zeer leed zou wezen, die tot nu toe was vergaderd gebleven, om den Hertog eene laatste plichtpleging te bewijzen. Dan zou de kamerdienaar het den *Secrétaire* nog eens vragen, en hij liet inmiddels den pensionaris in een vertrek.

Nauwelijks was hij daar, of de Hertog zelf verscheen, blijkbaar hevig ontroerd; hij verzocht Martini te zitten, en toen deze zijne Commissie had blootgelegd, antwoordde hij, dat zijn wensch was, de heeren der Regeering niet te incommoderen. Volgens de woorden van zijn verslag, »nam de pensionaris de vrijheid Zijne Hoogheid te interumperen, met de opmerking, dat den Magistraat geen incommoditeit maar satisfactie zou ge-

schied, wanneer zij en corps mocht afscheid nemen.« Maar Brunswijk hernam weêr, dat hij te vol aandoeningen was om den Magistraat te ontvangen, en verzocht hem uit zijnen naam al de leden te bedanken ook over de vriendschap, die hij van hen had genoten; de Regeering en burgerij, hoopte hij, mocht het welgaan.

Toen uitbarstende met veel aandoenlijkheid, liet hij zich uit over de gronden en de wijze van zijn heengaan, en meer andere zaken, waarvan echter de pensionaris niet geraden vond in het bijzonder verslag te geven, als buiten zijne commissie vallende. Alleen wilde hij zeggen, dat Zijne Hoogheid had betuigd, ofschoon in dienst van den Keizer, nimmer tegen dit land te zullen dienen of deze Stad te verraden.

Niet zonder diepe ontroering over de aandoenlijke omstandigheden, de verklaringen en uitdrukkingen des Hertogs, had hij vervolgens afscheid van Zijne Hoogheid genomen, die hem met vele vriendelijkheid tot de voordeur uitleidde.

Dat was het afscheid des Hertogs van Brunswijk Wolfenbützel, den volgenden dag vertrok hij, door de groote meerderheid veroordeeld als de verrader van het land dat hem zooveel jaren geëerd had, als de hoofdoorzaak van al de rampen, die het troffen, door niemand verdedigd en nooit tot zelfverdediging toegelaten.

Wat hij aan Martini dat oogenblik zeide, is wel te gissen, ofschoon deze een dienst aan de historie zou bewezen hebben, als hij in zijn rapport minder terughoudend ware geweest.

Brunswijk vertrek, zooals bekend is, bevredigde de partijen niet, de Stadhouder beroofd van zijn raadsman, stond nu alleen tegenover zijne vijanden, wier handelingen den ondergang der zeven vereenigde provinciën verhaastten.

J. C. A. HEZENMANS.

Thomas von Kempen mit Originalzeichnungen von *Joseph Ritter von Führich*. In Holzschnitt ausgeführt von *K. Gertel*.

Terwijl onze twee geleerde verdedigers van Thomas van Kempen de Eerw. Heeren Spitzen en Becker voortgaan met geen zweem van bewijs der tegenstanders te laten bestaan, heeft ons dit jaar 1884 een uitgave van Thomas' werk »De Navolging van Christus«, gebracht zooals er nog geen bestond: eene volksuitgave, 287 blz. in 4o. geïllustreerd door den beroemden Ritter von Führich, die hier bewijst hoe de Nederlandsche kloosterling van het einde der middeleeuwen en de Duitse kunstenaar van onze dagen in diepte en innigheid van geloof en van liefde aan elkaar verwant zijn. Gelijk snaar en stem in één geluid tot één toon als samensmelten, zoo harmonieus is ook hier de bond tusschen den vromen dichter en den vromen verlichter, tusschen tekst en teekening, symbolisch voorgesteld in de teekening van de houtsnee des titels: *Theologia et Ars*. Het woord van den schrijver is meestal als de kiem geweest dien de illustrator heeft ontwikkeld tot stengel, tot blad, tot bloem. De taal der ziel is hier als zichtbaar voorgesteld. Soms heeft de kunstenaar geheele bladzijden ingenomen, soms alleen den rand geteekend, soms er zijn arabesken geslingerd, soms den tekst alleen met slotvignetten begeleid.

¹⁾ Notulen 25 Octb. 1784.

Wat er vooral uitmunt? ja, hoe kan men dat zeggen van een werk waar alles uitmuntend is. De een zal zich meer getroffen gevoelen door de beeltenis van den berouwvollen Petrus, een tweede door die van den wanhopenden Judas, een ander door het »Zijt gegroet Koning der Joden«, een derde door het »Heer blijf bij ons«, of door »Wien zoekt Gij«.

Ook is gezorgd door denzelfden kunstenaar voor een inbinding des boeks, die ons een kunstrijken band in een gansch nieuwe en oorspronkelijke techniek aanbiedt, in kleurendruk, in zwart bruin of olifkleur, tegen M. 2,50. Het gebonden exemplaar kost M. 12,50.

Dat wij zoo iets in ons Nederlandsch niet hebben! Kan ons dat geen uitgever bezorgen?

Dr. W. v. L.

Mededeelingen.

Voor beoefenaars en liefhebbers van calligraphie is bij de firma Frederik Muller en Co., te Amsterdam, een prachtwerk verkrijgbaar gesteld, dat hen zal doen watertanden, nl. een verzameling van kunstletters, initialen, enz. uit de middeleeuwen en het tijdvak der *renaissance*, bijeengegaard door den heer Louis Sechers, Hofcalligraaf van Z. M. den Koning der Belgen, en in chromo gebracht door Julius Sechers Jr., te Antwerpen.

Deze verzameling bestaat uit 46 losse bladen, bevattende bijna 400 juiste copieën van de fraaiste lettersoorten, welke de ontwerper na langdurig onderzoek in de voornaamste bibliotheken heeft opgespoord. Zij zijn met buitengewone zorg op fraai papier gedrukt en vervat in een keurige rood-linnen portefeuille, groot 0.43 bij 0.32 cM. De prijs van dezen *Trésor Calligraphique*, zooals de uitgever haar noemt, is betrekkelijk gering.

Door den heer C. J. Hering te Paramaribo is aan 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden ten geschenke aangeboden het boekwerk:

Among the Indians of Guiana, being sketches chiefly anthropologic from the interior of british Guiana, door Everard F. im Thurn, Londen. Trench and Co. 1883; met 58 illustraties en eene kaart; de illustraties ten deele gekleurd.

De schrijver behandelt achtereenvolgens de navolgende onderwerpen: reisverhaal, alwaar hij gelegenheid heeft de natuur van het landschap, dat hij doortrekt, te beschrijven, en waarin hij eene groote plaats inruimt aan het planten- en dierenrijk; de Indianen-stammen genealogisch en anthropologisch (in engeren zin) benevens hunne verspreiding over het gebied van Britsch Guiana; de familie, naamgeving afstamming, huwelijk; kleeding, opschik; woning; maatschappelijk leven, plechtigheden en gebruiken bij verschillende gelegenheden; jacht en vischvangst; landbouw; bereiding van het voedsel; nijverheid; geestenbezweerders; godsdienstige begrippen; volksverhalen; oudheden.

Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria-Laach. 1884. 10de Heft. Zum dritten

Centenarium des hl. Karl. Borromeo G. M. Dreves S. J. — Die »Religion« des Agnosticismus IV. (Schluss.) A. Langhorst S. J. — Erzbischof Egbert von Trier und die byzantinische Frage. III. (Schluss.) H. Beissel S. J. — Das Geheimniss der Menschwerdung in seine Wirkungen. (Fine Adventsbetrachtung.) M. Meschler S. J. — Molière VII. (Fortsetzung) W. Kreiten S. J. — Die Almannagiá und Thingvellir, A. Baumgartner S. J. — P. Bernhard Rive S. J. Recensionen. — Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.

Studiën, op Godsd.-Wetensch.-en Letterk.-gebied XVIIde Jaargang. Deel XXIII. afl. 4. Eenige aanmerkingen op de Algemeene Geschiedenis van Dr. J. A. Wijnne, Hoogleraar te Utrecht. W. Wilde. — II. Lijkenverbranding. W. v. N. — III. Was Willem III, Koning van Engeland, een vervolger der Katholieken? S. Van den Anker. — IV. Berichten uit de pers. — Homiliën, Mgr. Schaap. — Leven van den H. Dominicus, Wyntjes. — Geschiedenis van den H. Franciscus van Assisië, Chavin De Malan. — Philipp Van Marnix, Herr von Sanct-Aldegonde, Dr. P. M. Alberdingk Thijm. — Grondwetsherziening. Katholieke Illustratie. Dr. Schaepman.

Het **Album der Natuur**: Eindigheid of Eeuwigheid Dr. I. Groneman. — Over den invloed van het directe zonlicht op den plantengroei, M. Bujsman. — Een onthuld geheim, Prof. P. Harting. — De haven van Triest.

Bladen voor Opvoeding en Onderwijs, afl. 4, bevatten: Studie der letteren, door H. J. Krehbers. — Naschrift, door Gosler. — Grootste gemeene deeler en betrekkingwijzer, door D. B. Moll. — Mist, door G. J. Weghuis. — Nordenskjöld's ontdekkingsstochten, I, door J. Prins Melleman. — Aesthetische ontwikkeling in de lagere school, door C. Van der Zeyde. — De nieuwe Wereldtaal, door J. R. Smeets Rz. — Ingezonden Vragen. — Voor en door lezers. — Boekbeschouwing. — Bladvulling.

De **Wetenschappelijke Bladen**: Over doofstommen. The Nineteenth Century. — Berthold Auerbach. Deutsche Rundschau. — Bliksemafleiders. The Edinburgh Review. — Besmet drinkwater en cholera. Comptes rendus des séances de l'Académie des Sciences. — Het hedendaagsche kloosterleven. The Nineteenth Century.

De Economist. Het December-nummer bevat een artikel over »de muntquaestie en de aanstaande conferentie te Parijs«; voorts: Staten-Generaal door Mr. H. J. Van der Heim. — Kort overzicht van de exploitatie van de Rijkstelegraaf in 1883, door J. J. Van Kerkwijk. — De Intern. Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam, 2e stuk. — Het verslag der Zeevisscherijen over 1883, en Economische nalezingen en berichten.

De Nederlandsche Leeuw No. 10. Maandblad van het Genealogisch heraldiek genootschap. De voocht van Rijnveldt. — Aanteekeningen betreffende het geslacht van der Graeff. — Nog eens de familie Angot. — De 32 kwartieren der kinderen van Mr. O. Van Cattenburch. — Het wapen van Bloemendaal. — Eenige aanteekeningen uit de huwelijksregisters van Beverwijk. — Familieberichten.

De Natuur 11de afl. behelst de volgende artikelen, opgehelderd met een aantal afbeeldingen: De Luchtspoorweg met enkelen rail van Duchamp. — De geschiedenis van het staal. — De photographie. — De Noordpool-expeditie onder Greley. — De nestbouw der vogels. — Nieuwe sierplanten. — Het materieel der buizen voor waterleidingen. — Nieuwerwetsche draaiorgels. — Een klok van water.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: L' Accademia Romana di S. Tommaso d' Aquino. Dr. A. Dupont. — Eenige mededeelingen naar aanleiding van het laatste werk van den Hoogerw. Heer Spitzen. II. C. V. Becker. — Brieven uit Zuid Nederland. J. Mayldermans. — Ambrosius. Bischof von Mailand. Dr. W. v. L. — Statistiek der Nederlandsche Litteratuur in de maand November 1884. Statistiek van Boekerijen. — Drie vragen betreffende Zigliara. Dr. W. v. L. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

L' Accademia Romana di S. Tommaso d' Aquino. Vol. IV. — Fasc. I. Roma, Befani 1884.

Deze aflevering bevat zeer belangrijke bijdragen tot de diepere kennis en wetenschappelijke verdediging van de filosofie des H. Thomas.

P. Cornoldi wijdt dertig bladzijden aan het vraagstuk van de menschelijke vrijheid door Thomas behandeld in de *Summa* I. 9. 82. a. 2.

Na het hoofdargument voor de vrijheid gegrond op de uitspraak van het bewustzijn in het volle licht te hebben gesteld, antwoordt hij op een merkwaardig dilemma van Spencer. Onze zielstoestanden zijn aan vaste wetten onderworpen of niet: in het eerste geval, zegt Spencer, bestaat geene vrijheid, in het tweede heeft het boek, dat ik schrijf, geen zin.

Wij zouden kunnen toegeven dat de wil van Spencer niet onderworpen is aan vaste wetten, en toch beweren dat zijn boek in strijd is met het gezonde verstand, wegens de talrijke dwalingen, die hetzelfde ontzieren; maar liever zeggen wij dat de wil, hoewel vrij, zich aan zekere wetten onderwerpt en dat daarom zijne werken niet altijd ordeloos en onzinnig zijn. Men bewonderde wederom de logica van Spencer: een boek bevat wel geordende en samenhangende gedachten: dus zijn de menschelijke handelingen aan eene ijzeren noodzakelijkheid onderworpen.

Het tweede opstel van professor Satolli draagt den titel: *Armonia dell' intelletto e della volontà* (*Summa* I. 9. 82. a 3-4) en ontwikkelt de overeenstemming van de twee vermogens zoowel in hun wezen als in hunne werking.

De verstandelijke kennis van de stoffelijke wereld geeft aan den advocaat G. B. Fabri aanleiding een grondigen en helderen commentaar te schrijven over de leer der *Summa* I. 9. 84 a. 2.

De moderne filosofie is het spoor geheel bijster geraakt in de verklaring van den oorsprong der menschelijke kennis; van het eene uiterste valt zij in het andere; heden verheft zij tot in de wolken den invloed der zinnen ten koste van alle bovenzinnelijke kennis, morgen overdrijft zij met de idealisten den invloed van het bovenzinnelijke ten koste van de zinnelijke waarneming. Wil zij de waarheid vinden, zij ga ter school bij Thomas, die met zijn ziensblik den rech-

ten weg heeft gewezen en afgebakend in de 84ste quaestie a. 5 en 6. Professor Fontana zet met kundige hand de thomistische leer uiteen, bewijst hare overeenstemming met de eischen der wetenschap en laat geen enkele opwerping zonder voldoende antwoord.

Het tweede deel der aflevering is gewijd aan verhandelingen door leden van de Akademie ingezonden. De Kardinaal Zigliara geeft eenige hoofdstukken uit zijn oulans verschenen werk: *Propeleutica ad Sacram Theologiam, seu de Ordine Supernaturali*, reeds in dit tijdschrift besproken.

De laatste bijdrage uit de pen van den geleerden Napolitaanschen professor Prisco, beschouwt de metafysiek van den H. Thomas in haar zelve, en in hare tegenstelling met de heden zoo verspreide en gevaarvolle wereldbeschouwing der Pantheïsten. Duidelijk blijkt wederom uit deze meesterlijke studie, welke kostbare hulpmiddelen ons de filosofie van Thomas aanbiedt in de bestrijding der hedendaagsche dwalingen.

Dr. A. DUPONT.

Eenige mededeelingen naar aanleiding van het laatste werk van den Hoogerw. Heer Spitzen: *Nouvelle défense de Thomas à Kempis*. (Utrecht, J. L. Beyers 1884.)

II.

In dit artikel wil ik eenige bijzonderheden mededeelen, die eene andere stelling van den heer Spitzen bevestigen, hoe namelijk het punctuatie-stelsel in het autograaf Thomas bevat, ten onrechte door den Eerw. P. Denifle wordt aangehaald als een bewijs dat Thomas waarschijnlijk de schrijver der Navolging niet kon zijn. De redeneering van den Eerw. Pater komt in hoofdzaak hierop neer:

Dat punctuatie-stelsel werd alleen gebruikt in boeken bestemd om in kerk, koor, kapittel en eetzaal publiek te worden voorgelezen, hetgeen met zulke geschriften als de Navolging niet vroeger geschiedde, dan een veertigtal jaren na hunne voltooiing; daar dit stelsel nu reeds voorkomt in copieën der Navolging van de jaren 1424 tot 1427 is dit boek te oud om door Thomas te zijn geschreven. In de weerlegging dier redeneering zal ik gedeeltelijk een anderen weg volgen dan de heer Spitzen. De oorspronkelijke bestemming van dat stelsel zal ik in het midden laten, het zou ons overigens te ver voeren de aangehaalde gronden voor en tegen mede te deelen, ik wil enkel aantoonen, dat, al was dat stelsel oorspronkelijk voor de publieke voorlezing uitgevonden, de redeneering van P. Denifle toch niet doorgaat. Vooreerst is het duidelijk dat een punctuatie-stelsel ter openlijke voorle-

zing geschikt, ook voor private lezing bruikbaar is; de lezer zelf toch moet verstaan wat hij leest. Is het derhalve onmogelijk dat dit stelsel met den tijd hier of daar ook werd gebruikt in boeken niet opzettelijk ter openbare voorlezing geschreven. Dat het, althans in den Windesheimer kring, *feitelijk* in dergelijke boeken voorkomt heeft de heer Spitzen voldoende aangetoond en kan ik verder nog door eenige voorbeelden bevestigen. Het autograaf van Thomas zelf was, wegens de kleine letter, klein formaat, de menigvuldige renvoeien enz. tot publieke voorlezing ongeschikt; men vindt het in geschriften die zeer stellig niet met dat doel zijn opgesteld; onder anderen in korte particuliere brieven van Thomas. Ik heb eene uit het Windesheimsche klooster te Nijmegen afkomstige copie der Windesheimsche Kronijk onderzocht, waarin achter dit geschrift een drietal korte onbeduidende, ja fabelachtige verhaaltjes stonden, die noch onderling, noch met de Kronijk het minste verband hebben, en door den copïst daar blijkbaar geplaatst zijn om de enkele overgeschotene bladzijden van zijn bundel te vullen; daarin stond onder anderen een fabel der verleiding van een eremiet door den duivel op eene geheel wondere wijze: eene legende die men, hare nietswaardigheid daargelaten, kiesheidshalve vermijden zoude publiek voor te lezen; een ander verhaaltje, dat slechts een enkele bladzijde beslaat, is nog bespottelijker, het vermeldt een zoogenaamd mirakel over de biecht waarin twee duivels sprekende optreden, die in de vensterbank gezeten de biecht van een stervenden af luisteren; de moreele conclusie van het verhaal is theologisch valsch, de stervende zou namelijk de prooi der duivelen geweest zijn omdat hij een kleinen diefstal *vergeten* had te biechten, en het geheele mirakel bestond hierin dat de pastoor een der duivelen tegen den anderen dit hoorde zeggen en toen den stervenden daaraan herinnerde. Deze vertelseltjes zijn met hetzelfde punctuatie-stelsel geschreven als het autograaf van Thomas. En zulke prullen zouden in de Windesheimsche kloosters opzettelijk ter voorlezing in bovengenoemde vergaderingen zijn geschreven! Waarlijk een interpunctie-stelsel wat in zulke beuzelarijen werd aangewend, kon door een ieder zonder pretentie gebruikt worden. Daarentegen wordt ditzelfde gemist in geschriften uit hun aard ter openbare voorlezing bestemd. Ik heb een perkamenten handschrift onderzocht van het begin der vijftiende eeuw, afkomstig uit het klooster Northorn, dat de oorspronkelijke Windesheimsche constituties bevatte met groote duidelijke fraaie letter geschreven, uitmuntend ter voorlezing geschikt; en toch, dat stelsel schitterde door zijne afwezigheid; het staat evenmin in de gedrukte uitgave van 1508. Dat overigens het kenmerk der boeken opzettelijk met alle hulpmiddelen ter openbare voorlezing toegerust, te Windesheim niet werd gesteld in de punctuatie, maar in de accentuatie, blijkt duidelijk uit eene plaats van bovenvermeld Nijmeegsch handschrift, hetwelk de eerste redactie der Windesheimsche Kronijk bevat ¹⁾. Na lange opsomming der voornaamste

werken der Windesheimsche bibliotheek gaat Busch aldus voort: »Istos et multo plures libros in wyndesem vidimus a patribus et fratribus nostris in wyndesem in bono pergamenno, optima littera, in fractura, rotunda vel brevitura conscriptos: bene punctuatos, et pro majori parte ad legendum in refectorio debite accentuatos et ligatos.» De punctuatie slaat hier op alle boeken, de accentuatie alleen op die welke bestemd waren in den refter te worden voorgelezen. Om te bewijzen, dat eigenlijke accenten, alsmede strepen bestemd om de modulaties der stem bij de juiste lettergreep te doen aanvangen, reeds in zeer oude handschriften voorkomen, beroept Deniffle zich op de door Schmidt—Reder, gegevene beschrijving van den codex Roolf in 1431 in het Windesheimsche klooster Betlehem bij Leuven geschreven, maar de verklaring van Schmidt—Reder dat deze teekens eerst later zijn aangebracht, wordt eenvoudig vergeten. Die latere invoering is alles behalve gunstig voor de bewering dat de Imitatie reeds in dien tijd in »Lectionstone« werd voorgedragen.

Maar al zou dit ook destijds reeds geschied zijn, het zou ons niet verlegen maken. Terecht vraagt de heer Spitzen, waar het geschreven staat, dat een dergelijk boek, om in den refter of elders voorgelezen te worden, ongeveer 40 jaren oud moest wezen? Dit zal feitelijk over het algemeen wel het geval geweest zijn, om de doodeenvoudige rede dat de vervlogene eeuwen veel meer tot dit doel geschikte boeken hadden voortgebracht dan de laatste veertig jaren, maar moest dit dan een ijzeren wet zijn? Moest dan, wanneer een boek van buitengewone waarde verscheen, het levende geslacht van het genot dier voorlezing verstoken blijven? Is het niet natuurlijk dat de Navolging, die wegens hare grootere waarde zooveel overigens voortreffelijke geschriften in het practisch gebruik heeft overleefd, ook spoediger dan vele andere geestelijke werken in gebruik is gekomen? Noch uit de constitutie, noch uit de gewoonten van Windesheim hebben wij eenig blijk dat men werkelijk zoolang daarmede wachtte.

(Slot volgt.)

C. V. BECKER.

Brieven uit Zuid-Nederland.

Hooggeachte Heer opsteller van „De Wetenschappelijke Nederlander“.

Een weinig over onze staatkunde in betrekking tot onze moedertaal te spreken, zou dat in uw achtbaar tijdschrift misstaan? Ik peis het niet, en zal mij dan in deze briefwisseling met de twee bijzonderste onzer staatspartijen op taalgebied wat bezig houden. Gelijk u niet onbekend is, worden nog vele onzer taal-, en bijgevolg volksrechten gekrenkt, en is de Vlaming in geen deelen op denzelfden voet behandeld als de Waal. Welke houding nam en neemt nu elke der twee staatspartijen tegenover onze moedertaal aan? Die vraag zal ik met eenige feiten beantwoorden, daar mij dunkt, dat zulke inlichtingen u, noch uwen Noord-Nederlandschen lezeren kunnen onaangenaam zijn — ook omdat menige liberale briefwisseling uit België komende, in uwe bladen de waarheid niet tot haar recht liet ko-

handschriften bevat, een uitbreiding is der eerste in het Nijmeegsch handschrift bewaard. Dat deze ouder is blijkt onder anderen rechtstreeksch uit de tijdsopgave op twee plaatsen uitdrukkelijk vermeld.

¹⁾ Over dit handschrift en het daarmede verbondene feit van twee achtereenvolgende redacties der Windesheimsche kronijk zal ik later opzettelijk iets schrijven. Het zij voorloopig voldoende te weten, dat beide door Busch zijn geschreven, dat de latere redactie, in de overige bekende

men, — zoo durf ik hopen dat gij aan mijn schrijven een plaatsken in uwe kolommen zult inruimen.

Wij zullen niet hoog opklimmen; wij zullen enkel aanstappen hetgeen wij sedert eenige maanden herwaarts gâsleen; niet dat de genegenheid onzer Katholieke rechterzijde voor de moedertaal maar van gisteren dagteekent, neen: 't is immers aan haar, dat wij de vroegere *wet de Laet* in de bestuurszaken, en de *wet Coremans* voor het gerecht, te danken hebben. En zijn dat niet de belangrijkste rechtsherstellingen, die onze moedertaal sedert 1830 heeft verkregen? Onder het vorige bestuur, bracht de liberale linkerzij wel is waar eenige verbetering voor het onderwijs der Nederlandsche taal, in de gestichten van middelbaren rang; doch hierin heeft haar de rechterzijde ten volle ondersteund; ja, en deze was voorzeker met rechtzinniger gevoelens bezielde dan hare tegenstrevers, zoo als toen in de beraadslagingen der Kamers ten klaarste gebleken is.

Voor al sedert eenige maanden is de kwade trouw onder liberalen openbaar.

Pas had, met de maand Juni, het ministerie Malou-Jacobs het bewind in handen, of het liet vermoeden, dat het meer dan paaiende woorden voor onze taalgrievan over had. Het hoofdbestuur van het Kath. Davidsfonds schreef den nieuwen ministers eenen brief van gelukwensching, en drukte tevens de hoop uit, verbetering te zien aanbrengen in den vernederden toestand der moedertaal. Hierop antwoordde de *Heer Jacobs*, minister van binnenlandsche zaken, uit zijnen naam en dien zijner collega's, in zeer geruststellenden zin. En inderdaad 't waren geene beloften in den wind. Reeds kondigde het Staatsblad van 5 Juli eene verordening af des Heeren Jacobs, waardoor hij de aandacht der provincie-gouverneurs inriep op de stipte naleving der bepalingen van de *wet de Laet*, betrekkelijk het gebruik der moedertaal in bestuurszaken. 's Anderen daags verscheen er een brief van den *Heer Malou*, minister

van financiën, handelende over de kennis der Vlaamsche taal voor de Surnumerairs in het bestuur van het enregistrement en der domeinen. Toen volgde *generaal Pontus*, de nog tegenwoordige minister van oorlog. Hij wenschte het onderwijs van 't Nederlandsch in de regiments-scholen uit te breiden, en met dat doel besloot hij een Vlaamschen leergang te openen, bij wijze van proef, in het 14de linieregiment, met 30 lotelingen van dit jaar. Men zal beginnen met den leerlingen te leeren Vlaamsch spreken; later als de uitslag bevredigend zal zijn, zal men tot de taalkunde overgaan. Eenige dagen daarna, bevoel hij insgelijks, bij al de stukken, die van zijn departement uitgaan, eene Vlaamsche vertaling te voegen. Met recht deden hier de dagbladen opmerken, dat vóór *generaal Pontus*, nog nooit, sedert 1830, een minister van oorlog dit recht der Vlamingen, in hunne eigene taal aangesproken te worden, had erkend!

Terzelfder tijd gaf de *Heer Woeste* bevel al de opschriften in het nieuw justiciëpaleis te Brussel te doen stellen in de beide talen.

Andere maatregelen werden intusschen nog genomen; bij elke gelegenheid liet het ministerie ten klaarste blijken, dat het volle recht in al de takken van het Bestuur aan onze tale wilde terugschikken.

Een der niet min belangrijkste stukken was, rond half October, een nieuwe brief van den minister van

oorlog, waarbij hij al de regimentsoversten vermaande aan de Vlaamsche jongens, pas in het leger getreden, het commando in het Vlaamsch te geven.

Dat die bekendmakingen door het Vlaamsch land met geestdriftige erkenning onthaald wierden, hoeft niet gezegd. Sedert dien heeft er, door 's Konings al te groote inschikkelijkheid, eene wijziging in het ministerie plaats gehad. De heeren Malou, Jacobs en Woeste zijn afgetreden, doch het nieuwe Kabinetshoofd heeft in volle Kamers bevestigd, dat daarom in de zinswijze des ministeries geene verandering heeft plaats gehad. Gelijk u reeds de dagbladen de mare zullen gebracht hebben, is de Heer Beernaert van zins eene internationale academie van Nederlandsche letteren op te richten. Dat zou zeker een niet gering middel wezen, om onze moedertaal te verheffen. Ten andere hooren wij ook nog, dat hij, de Vlaamschlievende minister, Nederlandsche boekwerken heeft doen aankopen, ten einde de pogingen en den iever der Vlaamsche taalbeoefenaars te bekronen.

Gij ziet, geachte Heer opsteller, dat mannen die op zulke wijze hunne liefde voor onze zoo lang miskende volksrechten doen blijken, geene doode liefde voor de moedertaal koesteren. Op een half jaar tijds, hebben zij ons meer dienst bewezen, dan het liberaal ministerie Frère-Bara gedurende heel zijn bestaan. Nu meer dan ooit mag dus een liberaal blad van Gent herhalen hetgeen het reeds over twee jaar schreef: »Nooit hebben de Vlamingen eenig recht bekomen, of het was van Katholieke ministers.«

Doch welke is, bij het afkondigen dier opeenvolgende verordeningen, de houding geweest onzer liberale drukpers en volksvertegenwoordigers? Hebben zij ze toegejuicht? Hebben zij ze ondersteund door eene openhartige goedkeuring? Dat hadde hun gedrag moeten zijn. wilden zij hunne vroegere aanspraak op Vlaamschgezindheid niet verloochenen, hunne bij verkiezingen zoo opgehemelde genegenheid voor de moedertaal niet verraden als loutere pocherij. Doch neen, zoo handelden zij niet; zij deden juist het tegenovergestelde van hetgeen vroeger de Katholieke drukpers en Kamerleden in gelijken toestand deden: wij erkennen het goede, dat onze tegenstanders ooit aan de studie der taal bewezen, doch zij nu spotten en schimpen.

Toen, in de maand Juli, bij de opening des buitengewonen zittijds der Kamers van volksvertegenwoordigers, twee Katholieke afgevaardigden van Brussel en de geheele Antwerpsche bank, waaronder de Heer Jacobs, toen minister, den eed in de moedertaal aflegden, ging er van de liberale linkerzijde een luid spottelachen op, doch dat door de Katholieke rechterzijde met hartelijke toejuichingen werd gewroken. Van de kamerzetels ging dat onzinnig geschimp over in de gansche liberale drukpers. De Vlaamsche bevolking en hare afgevaardigden wierden in kleine en groote liberale dagbladen — zoowel in het officiële orgaan van m. m. Frère en Bara, in den »*Echo du Parlement*,« als in de tweecentiemen pers, de »*Gazette*,« de »*Chronique*« en *tutti quanti*, als domooren uitgekraaid. En waarom? Omdat wij onze moedertaal spraken!! Welk liberaal blad heeft er protest tegen aangeteekend? Ah! men zoek 't nog met Diogenes' lanteerne,

maar denke niet het te vinden. *Gij zijt de partij van Frankrijk!*» wierp eens de wakkere Heer Coremans, van Antwerpen, in volle Kamers, den liberalen naar het hoofd; nog eens te meer hebben zij thans bewezen dat brandmerk te verdienen. Men hadde overigens de vroeger aangehaalde ministeriële verordeningen door de liberale drukpers moeten hooren bespreken! Ware de vijand in 't land geroepen, 't en hadde niet erger gegaan. Het Fransch verspreiden is een in den grond liberaal werk« schreef over twee jaar de gezagvoerende »*Flandre libérale*« van Gent. Waarom? Het antwoord is niet ver te zoeken. Welk doel jaagt het liberalisme hier te lande na? De vergoddelloozing der volksmassa. Waar vindt het bijval en hulp? In Frankrijk. Ons vaderland staat wagenwijd open voor gansche karren vuilaards-literatuur, die de Fransche taal over de grenzen voert. Waarachtig, op Vlaamschen bodem is het huidige liberalisme een uitheemsche plant, die zich nog niet heeft kunnen schikken naar den grond. Dat bekennen zij toch volmondig. Ik zal u niet wijzen op hunne hoofdleaders Rogier, Frère, Olin, Janson enz., doch luistert wat een hunner jonge redenaars over drie weken nog beleed: «Onze voorouders zijn Voltaire, Rousseau en Condorcet!... Onder staatkundig opzicht stammen de studenten der Brusselsche Hoogeschool af van Danton en Robespierre!» Zoo sprak de afgevaardigde der studenten van de Brusselsche Hoogeschool tot de vrijmetselarij, die hen in haren tempel ontvangen had ter gelegenheid hunner verjaarsfeesten.

Gij ziet hooggeachte Heer en Opsteller, hoe aard en strekking van het Belgisch liberalisme onvaderlandsch, en dus ook onvlaamsch zijn. Hoe zouden zij dus maatregelen toejuichen, die, in hunne gevolgen beschouwd, regelrecht hen bestrijden? Neen, dat is niet mogelijk en hunne stelselmatige tegenkating is dus maar al te gemakkelijk uit te leggen.

Valsch, en volkomen valsch, is dus de toestand en de houding van hen, die zich de liberale Vlaamsche Beweging heeten. Alleen vermogen zij niets, volstrekt niets. Aan wie moeten zij de hand reiken? Aan het Voltairiaansch liberalisme, dat wij pas hoorden roemen. Dit gebiedt over hen als meester. Dat is onweerlegbaar bewezen door menigte van feiten. Doch dat ook, op zijne beurt, heeft in België hulp noodig, om aan 't Bewind te geraten. Het vraagt die, als weergave, aan de liberale, Vlaamschgezinde partij; als poeder in de oogen smijt het aan deze het eene of andere toe, het gunt haar op het papier de verminkte herstelling van eenige grief.... en daarmee is de koop, de ver-raderskoop, toe geslagen.

Ah! wist men in Noord-Nederland wat apenspron-zoo vele Vlaamschgezinde Belgische liberalen, die vaak op congressen hun ijdel persoontje doen gelden, hier uitvoeren; wist men die poehende liefde voor Vlaamsche moedertaal en zeden te wikken en te wegen naar verdiensten, wat zou men ontsteld staan bij de graantjes die men in de weegschaal zou vinden!

Ziedaar, hooggeachte heer opsteller, wat ik geerne aan uwe landgenooten zei; ik bied u mijnen innigen dank dat gij mij door uw blad het middel er toe geven wilt, en stier u tevens daarmee mijne hartelijksten Vlaamsche groeten.

Aarschot, 7 December '84.

J. MUYLDERMANS.

Ambrosius, Bisschop von Mailand. Eine Darstellung seines Lebens und Wirkens von Dr. Th. Förster. Halle. Strien. 1884. VIII, 344 blz. in 8o.

De schrijver van dit werk staat bekend als medewerker aan de *Jahrbücher für deutsche Theologie*, is een volgeling der protestantsch-theologische Faculteit der Universiteit Halle-Wittenberg, die hem dan ook op den 10 November 1883 (den Luthersdag) den titel van Doctor der Theologie schonk. Uit dankbaarheid daarvoor is dit werk aan die Universiteit opgedragen. Ziedaar wie de schrijver is: en wat is zijn doel en zijn streven? Hij wil eene kleine leemte in de patristische wetenschap aanvullen, want volgens hem is over Ambrosius van protestantsche zijde nog niets toereikends geleverd, en werd van Katholieke zijde het vele wat er geleverd werd, altijd overheerscht door overleveringsinvloeden en legenden. Hij nu zou eens des grooten Bisschops leven en werken zoo trouw en onbevangeu mogelijk teruggeven. Jammer dat de geleerde schrijver zijne belofte niet heeft gehouden, en geene leemte heeft aangevuld. De indruk, die het boek maakt, zal op den Doctor eerder de beschuldiging doen vallen dat hij, ofschoon bedektelijk, een tendenz-geschrift tegen de katholieke kerk heeft geschreven, en zelfs van den H. Ambrosius eenvoudig een voorlooper en geestverwant van Luther te hebben willen maken. Daaruit blijkt reeds voldoende dat hier geen sprake meer is van een onbevangeu oordeel. Dit gebrek komt te meer uit en werkt schadelijk waar de Luthersche Doctor den Heiligen Ambrosius beschouwt als Kerkleeraar en als prediker.

Volgens Förster zou Ambrosius de Luthersche Anthropologie geleeraard hebben, en wordt gegispd dewijl hij niet 's menschen rechtvaardiging door het Geloof alleen zonder de werken heeft vooropgezet. Ook zou Ambrosius de monarchie in de Kerk niet erkent hebben; enz. Zoo wil Dr. Förster zien aannemen dat het christengeloof naar Milaan kwam, niet uit Rome, maar uit Griekeland, en zulks in den vorm van een Paulinisch-heidensch christelijk Christendom, wat het Protestantisme zoo welkom is. Dat moet dan ook als bewijs dienst doen ter bestrijding van het Primaatschap van den Paus van Rome. Elders wil de schrijver den H. Ambrosius aan de Ciceronisch-Stoicijnische Ethica de leer laten ontleenen van goede werken te doen in de hoop op hemelsche belooning.

Het aangeduide zij voldoende om ons de strekking van dit werk te leeren kennen. Ziet er hier de korte analyse van.

De inleiding (1—18 blz.) schetst ons de vroegere geschiedenis der Kerk te Milaan en den toenmaligen staatkundigen toestand, alsook de verhouding en betrekking der Christelijke Kerk tot de zeden en maatschappelijke aangelegenheden der IV eeuw, daarna gaat de schrijver in III boeken Ambrosius beschouwen als Bisschop (19—85), als Kerkleeraar (86—199) en als Prediker en Dichter (200—271 blz.) Ten slotte volgen (272—334 blz.) critische bemerkingen op het voorafgaande. Opmerkenswaardig is ook, het 9de hoofdstuk, waar Ambrosius als hymnen-dichter gewaardeerd wordt. Het ontbreekt den schrijver niet aan sympathie voor den grooten Katholieken

bisschop; het ontbreekt hem ook niet aan kennis der geschriften van Ambrosius. Ook is hij vertrouwd met wat over Ambrosius werd geschreven, b. v. door Bähr, Böhrlingen, Daniel, Huemer, Kayser, Pitra, Mone en anderen. Jammer dus dat zijn Luthersch standpunt hem heeft doen afdwalen.

Dr. W. v. L.

Statistiek der Nederlandsche Literatuur in de maand November 1884.

Wat bij eene aandachtige beschouwing omtrent de kwaliteit en quantiteit onzer literatuur in den regel in het oog valt, doet zich ook wederom vóór omtrent de boeken en boekjes, door Hollandsche schrijvers geschreven of bewerkt of vertaald, en door Hollandsche uitgevers, gedurende de maand November te koop aangeboden. De quantiteit overtreft verre de kwaliteit. Toch is er eene, (mag ik het noemen?) levendigheid op te merken, die sterk pleit voor de werkdadigheid van de Nederlandsche literatuur op Nederlandschen bodem. Althans de maand November leverde gunstiger resultaten op dan de maand October.

In de maand November zijn ruim een honderd stuks boeken, van meerderen of minderen omvang, en tamelijk wetenschappelijk, van de pers gekomen, dat is gemiddeld drie boeken per dag. Een wetenschappelijke klassificatie van de onderwerpen, daarin behandeld, geeft tot slot de volgende statistieke uitkomst.

Theologie	7 stuks.
Philosophie	13 »
Staats-, Rechts- en Sociale Wetenschappen	18 »
Geschiedenis	3 »
Land en Volkenkunde	8 »
Oudheidkunde, Oude Taal en Literatuur	2 »
Nieuwe Taal en Literatuur	6 »
Rechtspraak	26 »
Natuurkunde	3 »
Schoone kunsten	5 »
Pedagogie en Onderwijs	4 »
Statistiek	3 »
Sterre- en Zeevaartkunde	3 »

Onder bovenstaand getal zijn niet begrepen ruim een zestigtal boeken en boekjes, uitsluitend geschreven voor de jeugd. Behalve dat het getal saamgesteld is uit een dosis taal- en thema-boeken, benevens boekjes over rekenkunde enz. enz., treffen wij daaronder een getal van bijna de helft; *Kerstvertellingen, eene Kerstvertelling, een Kerstnovelle voor de jeugd*. Aan Kerstliedjes voor de jeugd, insgelijks geen gebrek.

Onze *overzetters*, vertalers hebben ons, als de vrucht van hun arbeid, (niet-altijd) verrijkt met 11 overzettingen uit het Engelsch, 4 uit het Fransch, 11 uit het Duitsch, 1 uit het Italiaansch en 2 uit het Noordsch. In vreemde talen geschreven, verschenen de volgende Hollandsche boeken: 3 in het Fransch, 1 in het Duitsch en 2 in het Engelsch.

Statistiek van Boekerijen.

Wat goed is wordt te dikwerf overdreven tot misbruik en onzin en ondeugd. Een boekerij is of een artsennij of een magazijn van bederf, van vergift, van

besmetting, van verpesting in leer en daad, een broei-nest van zedeloosheid en ongeloof en sociale revolutie. Of er voorraad is van boeken in de volksbibliotheken, mag blijken uit de volgende officiële gegevens:

Amiens	16,900 vol.	in 18 bibliotheken.
St. Etienne	16,000	in 8 »
Versailles	14,500	
Lyon	12,000	in 6 »
Le Havre	10,000	in 8 »
Bordeaux	7,770	in 2 »
Belfort	6,550	
Marseille	6,120	in 10 »
Toulouse	6,000	

Dat zij hier voldoende om desaangaande eenig denkbeeld te hebben over Frankrijk.

De oudste dezer volksbibliotheken die van Le Havre, dagteekent van 1847. Sinds 1864 neemt die beweging voortdurend toe.

België.

Luik heeft	25,000 vol.	in 3 bibliotheken.
Antwerpen	12,000	
Gent	9,500	in 4 »
Leuven	8,380	
Doornik	7,500	
Mechelen	4,900	

Te Antwerpen zijn er van de 100 vol. 60 in Nederl. taal, 20 in het Fransch, 10 in het Engelsch, en 10 in het Hoogduitsch.

Te Leuven zijn er 6000 in het Fransch.

Engeland.

Hier worden de Boekerijen onderhouden ten koste van de belastingschuldigen. Laat enkele voorbeelden hier voldoende zijn:

Manchester	155,000 vol jaarl. belast	275,000 fr.
Liverpool	118,000 » » »	125,000 fr.
Leeds	109,000 » » »	125,000 fr.
Birmingham	68,500 » » »	150,000 fr.
Salford	66,000 » » »	82,500 fr.
Bradford	25,000 » » »	80,000 fr.
Bolton	49,000 » » »	37,500 fr.

Amerika.

Boston 395,503 vol. met een gemeente-subsidie van 598,000 fr. en de rente van 50,000 dollars.

Philadelphia 123,000 vol. Rente van één millioen doll. en contributiën.

Chicago 76,120 vol. Gift van 2 millioen doll. voor de volksbibliotheek.

New-York heeft twee volksbiblioth. de *Astor Library* en de *Lenox-Library*. Daaraan zijn bij de elf millioen fr. giften en legaten geschonken. Dan volgen *Cincinnati, Worcester, Baltimore*.

Het officiële blad van het Russisch gouvernement te Warschau geeft een lijst van boekwerken die *niet* in de openbare bibliotheken mogen worden toegelaten, b. v. de werken van Zola, van Louis Blanc, van Lasalle, Karl Marx, Büchner, Herbert Spencer, Huxley, enz.

Om een index van boeken welker lezing moet worden verboden, te veroordeelen gelijk de onwetende of verblinde meent te moeten doen in den naam der vrijheid, moet men alle gezond verstand verzaakt hebben.

Drie vragen betreffende **ZIGLIARA**, werden tot ons gericht en worden hier beantwoord:

I°. Dat het laatste verschenen werk, de *Propedeutica ad Sacram Theologiam*, in gr. 8° beslaat XV blz. Proæmium, 436 blz. de Propedeutica, 14 blz. de index rerum, een ware *catena aurea*, en 27 blz. kleine doch keurig duidelijke letter, de *index Alphabeticus*, die met een bijzondere zorg bewerkt is, telkens aanwijzend Librum, Caput, Paragraphum en paragraphi membrum.

Slaan wij er bijv. het woord *Auctoritas* na, dan luidt deze index als volgt: — *Auctoritas ut criterium veritatis, ejus conditiones*. I, XV, 2 d XVI, 5, — *Confert evidentiam extrinsecam veritati* I, XVI, 3 b, — *Ostendit quod res ita sit* I, XIX, 6 a b.

Auctoritas civilis. — *Est quasi forma societatis: diversi modi quibus exercetur*. IV, VIII, I. — *Eius necessitas ex finis: qualis esse debeat* II XIV, 2 a b. IV, III, 9 b, g. d, VI, 4 b. — *Usus eius* II, XVI, 2 g.

Tenetur suscipere divinam revelationem. II, XVI *per tot.* — Cf. *Principes, Societas*.

II. De andere werken van Zigliara zijn:

Summa philosophica in usum scholarum. — Vol. 3 in 8°.

De mente Concilii Vienensis, in definiendo dogmate unionis animæ humanæ cum corpore, etc. — Vol. I, in 8°.

Saggio sui principie del traditionalismo. — Vol. I, in 8°.

Osservazioni sopra alcune interpretazioni della dottrina ideologica di S. Tommaso di Aquino del Prof. G. C. Ubachs. — Opusc. in 8°.

Della luce intellettuale e dell' Ontologismo. Vol. 2, in 8°.

Il Dimittatur e la spiegazione, datane dalla S. Congregazione dell' indice. — Opusc. in 8°.

En dan de

Commentaria St Thomæ in Aristotelis libros Perihermeneias en Posteriorum analyticorum, cum Synopsis et annotationibus — in fol. — Vol. 1 novæ edit. Opp. S. Thomæ. Romæ.

III. Van zijne werken hebben wij in het Fransch: *Oeuvres philosophiques de son Em. le Card. Zigliara, traduites de l'Italien, sous les yeux de l'auteur par M. l'abbé Murgue, du diocèse de Lyon*. Trois beaux vol. gr. in 8°. Pr. 15 fr. DR. W. v. L.

Mededeelingen.

Bij Gebr. Benziger te Einsiedeln is een bijzonder schoon uitgevoerd volksboek verschenen bewerkt door Past. J. Van Ak, getiteld *Van het vrome leven en de zegenrijke werken van den H. Carolus Borromeus*.

De heer W. Haversmit geeft uit een werk, getiteld: *De courant, geschiedenis, samenstelling en beheer van groote en kleine Nieuwsbladen. Naar in- en uitheemsche bronnen bewerkt*. Dit werk, dat als het ware een geheel uitmaakt met »R. v. d. Meulen's Boekhandel en Bibliographie», zal in de eerste plaats de vaderlandsche courant behandelen, haar ontstaan, verspreiding en toestand gedurende de 17e—19e eeuw, daaraan vastknoopende een beredeneerd overzicht van de voortbrengselen der tegenwoordige Nederl. dagbladpers. De 2e afdeeling zal aan de praktijk gewijd zijn, d. w. z. de letterkundige, technische en mercantiele elementen van de

couranten-industrie onzer dagen behandelen en al wat daarmee in verband staat zaakkundig bespreken.

Facsimile-afdrucken naar photographische reproductiën van zeldzame Nederlandsche nieuwsbladen illustreren het belangrijke boek, dat bij intekening ongeveer f6 zal kosten.

Met zeer veel genoeg en ingenomenheid ontvingen wij het bericht dat bij den bekenden uitgever Pustet te Regensburg, van de hand van Pater Schepers verschenen is: eene *Levensbeschrijving van Pater Bernard Hafkensheid, de eerste Hollandsche Redemptorist*. Het werk kost Mrk. 2.60, en is een vertaling van ons Nederlandsch werk van prof. Lans.

Een der voornaamste Protestantsche uitgevers van Duitschland, de Heer Reimer te Berlijn heeft op zich genomen de uitgave van de *Geschiedenis der Universiteiten in de Middeleeuwen*, geschreven door den Eerw. Pater Denifle, Onder-Archivaris van het Vaticaan. Dezelfde Protestantsche uitgever zal insgelijks de uitgave beginnen van eene *Revue van de geschiedenis der Middeleeuwen* onder directie van de Eerw. Paters Denifle en Ehrle.

Het vierde deel van *Janssens Geschichte des Deutschen Volkes*, gaat nog voor het einde van het jaar ter perse. Het zal de volgende hoofdstukken bevatten: I. De Godsdienstig-politieke partijstrijd, van den Augsburgschen Godsdienstvrede tot de oplossing van de Grumbach-Gothaische samenzweringen in het jaar 1567. II. De politiek-kerkelijke invloed van het Calvinisme in verband met het Buitenland, tot 1576. III. De Katholieke restauratie en de tegenwerking daaromtrent tot het einde van den Keulschen krijg in h. j. 1584. IV. De scheuring des rijks bij de aanwakkerende confessioneele verbittering tot de stichting van de Sonderbundsche Unie Ao. 1608. V. Het laatste tiental jaren, voorafgaande aan den 30-jarigen krijg. VI. Vorsten en Volksleven.

»*Privaatrecht van Duitsche vorsten*.« De schandelijke affaire der echtscheiding van den Groot-Hertog van Hesse heeft de uitspraak van het Hof van Darmstadt tentoongesteld, dat »volgens het privaatrecht der Duitsche Vorsten deze niet de toestemming tot scheiding noodig hebben.« Dat wil zeggen dat zij naar wil en gril, naar luim en schandelijke wellust, hunne vrouw kunnen verstooten en alweer een ander nemen. Wat een voorbeeld van moraliteit en van evangelische vrijheid volgens *Luther*.

Zelfs een man als *Lucien Arreat*, in zijn pas verschenen werk: »*La morale dans le drame, l'épopée et le roman*,« kwam tot de bekentenis, al is hij advoeaat van de morale indépendante, »dat het Christendom, met het wettelijk overspel, l'adultère légal, te verbieden, een vooruitgang was.« De Duitsche Vorsten mogen de Turken overtreffen, volgens dit *Luther's Evangelie*.

Prof. Oswald, van wiens belangrijk werk, *Die Gnadenlehre*, een derden druk ter perse is, houdt zich bezig met het schrijven van een niet minder belang-

rijk werk, getiteld: De Scheppingsleer, in algemeene en bizondere betrekking tot de menschen, volgens de beginselen der Katholieke Kerk aangesteld.

De heer Willem Bergsoë, een blinde auteur, heeft reeds verschillende schoone werken geschreven. Zijn laatste werk bevat eene reeks van verhalen van gebeurtenissen, voorgevallen in Italië. Het is merkwaardig kennis te maken met de indrukken door dezen blinden Noorman, zoo levendig weergegeven, en door hem opgevangen, toen hij nog niet van zijn gezicht beroofd was. Zijne indrukken over Rome, Napels en Florence, zijn *Philone, Het amphitheatre van Flavius* en de *Man van Pavia*, zijn dubbel de moeite eener vertaling (vooral in het Italiaansch) waardig.

Ter verkiezing van den markies van Bute tot Rector van de Universiteit van Glasgow wordt veel geschreven en vooral gesproken. Dat hij in Glasgow, de stad waar de vooroordeelen tegen al wat Katholiek is het monopolie hebben, zoo veler sympathie heeft weten te winnen, is een bekend feit. Dat vele stemmen opgaan om den in handel en wandel zoo ridderlijk Katholieken markies tot candidaat te willen stellen is een veelbetekenend feit.

M. H. Murray, President van de philologische Vereeniging te London, kondigt de voltooiing aan van zijn *Nouveau Diction. anglais avec les principes historiques*. Dit grootsche werk, de vrucht van een vijf-en-twintig-jarigen arbeid, is begonnen onder de bescherming van Mgr. French, Aartsbisschop van Dublin. Dit belangrijk gewrocht op het gebied van philologische encyclopedie is een waardigen medestander van het bekende werk van Littré, Oxford, Clarendon press.

Dezer dagen werd uit Parijs aan de *Frankfurter Zeitung* geschreven, dat de beroemde verzameling antiquiteiten van den bekenden Russischen verzamelaar Basilewsky aan de Russische regeering voor zes millioen frank verkocht is. De verzameling zou in April in het openbaar worden verkocht.

De heer mr. A. J. Duymaer van Twist, oud-gouverneur-generaal van Nederl. Indië te Diepenveen, heeft aan het Rijks Ethnographisch Museum te Leiden geschenken:

Een Japansch klokje, zonder slagwerk, een etmaal, ingericht naar het model van onze gangklokken, doch zonder wijzerplaat. In plaats hiervan is aan het gewicht een stiftje bevestigd; naarmate het uurwerk loopt, zakt het gewicht, en daarmede het stiftje, dat naar beneden glijdt over eene schaal, aanwijzende de verdeelingen van het etmaal. Volgens Japansche rekening wordt de tijd tusschen zonsopgang en zonsondergang verdeeld in zes gelijke deelen, en die tusschen zonsondergang en zonsopgang eveneens in zes gelijke deelen. Met het lengen en korten der dagen worden dus ook die zes deelen langer en korter. Elke veertien dagen wordt daarom het stiftje hetzij naar links, hetzij naar rechts verschoven, waardoor het telkens langs eene andere lijn glijdt met andere verdeeling. Hoe die verschuiving

geschiedt, staat in Chineesche karakters aangegeven aan het hoofd van de schaal.

Het beroemd portret van Hieronymus Holzschuller van Albrecht Dürer, het eigendom van de familie Holzschuller te Neurenberg, is voor het museum van Berlijn aangekocht voor ruim een half millioen gulden.

Van Hägele's boek over Alban Stolz, wordt een tweede druk ter perse gelegd. De oplaag van de eerste uitgaaf bedroeg 5000 exemplaren.

Van de Kath. Missie-Atlas, uitgave Freiburg, Herder, is de eerste uitgaaf uitverkocht. Een tweede druk is ter perse.

Dr. Georg Hüffer van Munster houdt zich sedert lang bezig met de voorbereidende studiën omtrent eene uitgebreide levensbeschrijving van Bernardus van Clairvaux. In de laatste jaren heeft hij zijne navorschingen voortgezet in de bibliotheken en archieven van Frankrijk, Spanje, België, Italië, Oostenrijk en Duitschland. De eerste vrucht dezer omvangrijke studie maakt hij openbaar in het *Hist. Jahrb. der Görres-Gesellschaft*, onder den titel van *Handschr. Studien zum Leben des h. Bernhard van Clairvaux*.

In de 33ste afl. van het 3de deel van het Kirchenlexicon (Doceten-Duguet) komen de volgende bij uitstek belangrijke artikelen voor: Dominicus. (O. Schmidt,) Dom- en Kloosterscholen (Eiselt,) Donatisten (Hefli en Fehrtrup,) Drie capittelstrijden (Küpper,) Drie Koningen (Bellesheim,) Dertigjarige Krijg (Küpper.)

Van Frans Alfred Muth's Gedichten, is onder den titel van *Waldes- und Berggedichte* een bundel verschenen.

Van groot belang is de verschijning van een historisch werk, gevloeid uit de begaafde pen van Alfred van Reumont onder den titel: *Aus König Friedrich Wilhelm's IV. gesunden u. kranken Tagen*. De schrijver was oog- en ooggetuige van de meeste gebeurtenissen, die hij met een meesterlijke pen, in dit uitmuntend werk schildert.

De in de wetenschappelijke wereld beroemde *Gfrörers Gesch. des 18 Jahrhunderts*, is, nadat het werk elf jaren niet bijgewerkt was, thans verrijkt met een lijvig boekdeel van 460 pagina's, van de bekwame hand des Heeren Dr. Theod. Wiedemann. In dit boekdeel worden de volgende allerbelangrijkste onderwerpen behandeld: Keizer Jozef II, De Noord-Amerikaansche Vrijheidsoorlog. De Ondergang van Polen, en de Fransche Revolutie.

«De Gids» deelt den voorzang mede van het dichtwerk, dat Dinsdag-avond jl. in Felix Meritis voor het eerst in zijn geheel ten gehoor is gebracht, namelijk *De Nieuwe Kerk te Amsterdam* van J. J. L. Ten Kate, een epos in acht zangen, die de volgende titels dra-

gen; Voorzang, Stichting der Kerk, Hervorming, Orgel der Kerk, Kansel, Koor, Schip der Kerk en Onvolmaakten Toren.

»Het land van Rembrand« zag zijn laatste aflevering verschijnen en daarmee Busken Huet's hoofdwerk voltooid. Deze aflevering handelt over de schilderkunst en vlecht zijn krans voor den meester, wiens naam aan het werk is verbonden.

Is verschenen den Catalogus der Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden de 2de Aflevering van het Tweede Gedeelte (Drukwerken). Deze aflevering bevat Nederlandsche Dichtwerken der XIV—XIXe Eeuw (vervolg) en het Nederlandsche proza, zooals: Bloemlezingen, Verzamelingen, Vertalingen van Bijbelboeken. Vertalingen van oude schrijvers. Prozawerken der XIII—XVIe eeuw. Prozawerken der XVIIe eeuw tot heden (waaronder: Romans, Novellen, Verhalen, Volksletterkunde, Kinderboeken, Welsprekendheid, Leerredenen.)

Van het Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal door Dr. Johannes Franck, heeft bij Martinus Nijhoff de tweede aflevering (lopende van *Bont—Fries*) het licht gezien.

Het plan om al de werken van G. Az. Brederoo opnieuw in het licht te geven, zal hoogstwaarschijnlijk verwezenlijkt worden. De belangrijke uitgave wordt ondernomen door de hh. Gebr. Binger te Amsterdam. De heer J. H. W. Unger heeft zich belast met de zorg voor den tekst, die door dr. G. Kalff, dr. R. A. Kollwijn, prof. dr. H. E. Moltzer en dr. Jan Te Winkel zal worden verklaard. Het werk en ieder afzonderlijk stuk zal van een inleiding voorzien worden door prof. dr. Jan ten Brink.

Uit den Leidschen Studenten-almanak van 1885, blijkt, dat het aantal studenten aan de Leidsche academie is 656, w. o: 3 jonge dames, Van dit getal zijn 144 voor 't eerst ingeschreven. In de rechtsgeleerdheid studeeren er 307, geneeskunde 249, wis- en natuurkunde 32, letteren en wijsbegeerte 46 en godgeleerdheid 22. Van dezen zijn 463 leden van het studentenkorps en 193 niet.

Onder redactie van J. J. van Thiel, Pastoor te Enkhuizen, en T. van Santen, Pastoor te Dordrecht, is bij de firma H. T. Hendriksen te Rotterdam verschenen het eerste nummer van *De Oud-Katholiek, godsdienstig maandblad*.

De Koningin van Rumenië heeft een nieuwen bundel gedichten ter perse, welke rijk geïllustreerd zal worden; sommige dier teekeningen, zegt men, zijn van haar echtgenoot.

Bij de verdere veiling van de Syston' bibliotheek te Londen is een zeldzaam werk:

Psalmorum Codex van Fust en Schoiffer 1459, voor £ 4,950 (f 59,400) gekocht door den antiquaar Quaritch.

Op eene verkooping te Londen bracht de beroemde *Mazarin Bible*, het eerste boek dat met metalen typen werd gedrukt (1450—55.) £ 3,900 (circa f 47,000) op.

Het Comité van de *Société des gens des lettres* te Parijs heeft besloten een internationaal congres van letterkundigen te houden bij gelegenheid van de algemeene tentoonstelling in 1889.

In Engeland zijn in 1884 niet minder dan 17110 octrooien aangevraagd.

Inhoud van Tijdschriften.

Der Katholik (Sept. en Oct.) Ernst, Pelagiaansche Studiën. — Wolff, Het Evangelie in de Liturgie. — Bender, Wicklif als Bijbelvertaler. — Rody, de Zielenzorg in de groote steden. — De Geschiedverzamelingen in het jaar 1884 van de Görres-Vereeniging, De Cecilia-Verein, en van het Katholieke Duitschland. — De Pauselijke Encyclicke van 30 Aug. 1884. — Keilmanns Katechesen. — Pohle, het organische leven op de hemellichamen. — De instandhouding van den Kerkeijken Zang in het aartsbisdom Mainz. — Leeringen en vermaningen van Paus Leo XIII. — Fr. Kaysers Egypte. — Orti y Lara over Gelooven en Weten.

Zeitschrift für Kath. Theologie. Nisius, het formaal-object der Theol. Liefde. (II). — Probst, de liturgie, volgens de beschrijving van Eusebius van Caesarea. — Grisar, het vraagstuk van het Pauselijk Primaatschap, en de oorsprong van de Bisschoppelijke macht (II). — Biedlack, De beletselen van het verstandsrecht, hare onderscheidingen bij zware en minder zware zonden. — Recensien over Lypsius Apokryfe Apostelgeschiedenissen (Krabbenbauer) — de Lorenzi Geicer (Zenker), Secchi, Grootheid van de Scheping. — Cordatus, Dagboek over Luther. — Stepischnegg, het Klooster Seir (Grisar.) Bemerkingen en nalezingen. De jonkvrouwelijke echt van Keizer Hendrik II met Kunigunda (Looshorn.) — Het Grieksch-Katholiek Diocees Evidnitra (Nilles). — Eene nieuwe uitgave van de ascetische werken van P. Lancicius. — De Wederdoopers in Oostenrijk — Hongarije. — De voortzetting van Kathschalers Dogmatiek.

Revue générale Decembre. I. La Hollande scientifique et littéraire par Batavus. II. Elatior, nouvelle, par Jean De Reyva. — III. L'inde Anglaise, door M. Chr. Verbrugghen, Membre de la Ch. des Représ. — IV. Lettre de Paris, par Dancourt. — V. Retour au foyer, Nouvelle, par M. Kraszewsky, trad. du polonais par M. F. de Rembowski. — VI. Table des matières du Tome XL.

Stimmen aus Maria-Laach 1885. 1ste heft. Deutung oder Missdeutung der kirchlichen Vorschriften über Zins und Wucher. A. Lehmkuhl S. J. — Normalzeit und Zeitsignale in Nordamerika J. G. Hagen S. J. — Das Idioplasma. Eine neue Lebenstheorie H. Jurgens S. J. — Zur neuesten Stuart-Literatur. G. M. Dreves S. J. — Molière VIII. (Fortsetzung.) W. Kreiten S. J. — Die Gensire in Haukadair. Skizzen einer Nordlandsfahrt A. Baumgartner S. J. — Recensionen. Empfehlenswerthe Schriften. Miscellen.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: La première page de Moïse et l'Histoire de la terre. Dr. A. Dupont. — Eenige mededeelingen naar aanleiding van het laatste werk van den Hoogeerw. Heer Spitzen. III. C. V. Becker. — Het St. Gregoriusblad door een beoefenaar van de Kerkmuziek. — Paleographie. Alb. Battandier. — Castilia. Dr. L. v. H. — De Congo-Conferentie in 1884 en Katholieke Kerkvergaderingen 880 jaren vroeger. — Archief voor de Nederlandsche Kerkgeschiedenis. J. W. Br. — Mededeelingen.

La première page de Moïse et l'Histoire de la terre par le P. A. Castelein S. J. Louvain. Ch. Fonteyn ¹⁾.

Het tweede deel over de »Lezingen« over »Geloof en Wetenschap« zal niet minder dan het eerste den bijval der katholieken verwerven. De Eerw. schrijver vergelijkt de eerste bladzijde van den Bijbel met de resultaten verkregen door de geologie in hare studie over de aardvorming. Uit deze vergelijking wordt het besluit getrokken dat er eene volkomen overeenstemming bestaat tusschen de uitspraken der H. Schrift en de wetenschappelijke geschiedenis der aarde. Deze overeenstemming besluit de schrijver verder, kan op natuurlijke weg onmogelijk verkregen en verklaard worden, maar vordert het hoogere licht eener Openbaring. Zonder het wonder der openbaring laat zich geen rekenschap geven van deze treffende harmonie tusschen geloof en wetenschap in deze belangrijke vraag omtrent den oorsprong en de vorming der aarde.

Het zwaartepunt der argumentatie ligt in de bewering dat alles wat Mozes met eenige woorden aanstipt en verhaalt door de natuurvorschening wordt aangenomen, bewezen en bevestigd. Om deze bewering in het volle licht te plaatsen, dienen acht conferenciën, welke in drie afdeelingen ingedeeld zijn.

De eerste afdeeling geeft een overzicht van de godsdienstige waarheden door Mozes in het eerste Boek opgeteekend, en toetst de verschillende verklaringen strekkende om de openbaring met de wetenschap in overeenstemming te brengen.

De tweede afdeeling bevat de leer der geologie over de aardvorming in vijf conferenciën, welke de te verklaren feiten beschrijven en vervolgens de wetenschappelijke verklaring uiteenzetten.

De derde afdeeling wijst op de nauwkeurige overeenkomst van de geopenbaarde leer der wetenschap, en op de gewichtige gevolgen, die uit deze overeenkomst voortvloeien. Men begrijpt uit deze inhoudsopgave, dat wij onmogelijk dit werk kunnen ontleden, maar ons moeten tevreden stellen met er de aandacht op te vestigen.

¹⁾ Conférences aux Dames de Bruxelles. Een schoon boekdeel van 528 blz. Deze conferenciën zijn opgedragen aan H. K. H. Mevr. de Gravin van Vlaanderen, die ze telkens bijwoonde.

Het doel van den schrijver vordert dat hij de geologische feiten critisch onderzoekt en uitlegge. Aan de hand van de beste autoriteiten op het gebied der geologie, paleontologie, mineralogie, verklaart hij uitvoerig de verschijnselen, welke de verschillende tijdperken der aardvorming kenmerken. Eerst beschrijft hij de feiten, daarna onderzoekt hij de oorzaken, welke deze verklaren, eindelijk zoekt hij hun geschiedkundig verband, de opvolging der oorzaken en gevolgen, welke den tegenwoordigen toestand der aarde hebben voorbereid en voortgebracht.

De lezer vreeze echter niet vermoeid te worden met lange astronomische en geologische verhandelingen; P. Castelein weet de resultaten van het natuurkundig onderzoek op korte en bevattelijke wijze samen te vatten; hij heeft het buitengewoon talent moeilijke en vreemde begrippen, namen en bepalingen door voorbeelden, vergelijkingen en zinnelijke beelden op te helderen, en voor ieder ontwikkelde verstaanbaar te maken.

De conclusie van zijn werk is onbestrijdbaar voor hem die, zonder vooroordeel en onpartijdig, de waarheid zoekt ook ten koste van eene lievelingstheorie; en men lette op de strekking dezer conclusie: niet alleen wordt negatief betoogd dat er geen tegenspraak bestaat tusschen het Boek der Schepping en de natuurwetenschap, maar positief wordt ook bewezen dat de uitspraken der Openbaring, met de zekere resultaten van het natuuronderzoek overeenkomen.

Men heeft wel eens betwijfeld of het geraden is voor den apologeten dezen positieven weg te betreden omdat hij gevaar loopt de geopenbaarde waarheid, of ten minste hare verklaring, afhankelijk te maken van stelsels, die heden druk besproken, verdedigd en gevolgd, morgen vergeten, verworpen en veroordeeld worden.

Dit gevaar bestaat werkelijk, maar kan door de omzichtigheid en voorzichtigheid des schrijvers ontweken worden. Hij drage zorg om de waarde en de noodzakelijkheid van zijn betoog niet te overschatten; hij wachte zich van het zekere met het onzekere, de gissing met een streng bewijs, eene bijzondere verklaring der H. Schrift met eene gezaghebbende interpretatie te verwisselen; hij houde voor oogen wat Von Hartmann zoo juist zegt: »Ook in de reine wetenschap sluip de eigenliefde binnen, want eene lievelings-hypothese scherpt den blik voor al wat haar bevestigt, en doet het meest voor de hand liggende, wat daarmede in strijd is, over het hoofd zien, of het eene oor in het ander uitgaan.« Wordt deze methode met zulke voorzichtigheid gebruikt, dan levert zij de kostbaarste vruchten op, wijl zij de wetenschap dwingt de leer der heilige Boeken goed te keuren en

te bevestigen. Op deze wijze werkt de natuurvorsching hand aan hand met de rede en wijsbegeerte aan den tempel, dien de wetenschap geroepen is te stichten ter eere der waarheid, welke niet alleen het Woord Gods, maar ook de stem der natuur den menschen verkondigt.

Dr. A. DUPONT.

Eenige mededeelingen naar aanleiding van het laatste werk van den Hooeerw. Heer Spitzzen: *Nouvelle défense de Thomas à Kempis*. (Utrecht, J. L. Beyers, 1884.)

III.

(Vervolg en slot.)

Men kan bij het vorige nog de volgende beschouwingen voegen. Volgens de Kronijk van den Agnietenberg en Thomas' eigene verklaring op een paar plaatsen, heeft hij zijne tractaten rechtstreeks geschreven »ad aedificationum juvenum«, waaronder men de novicen en jonge religieuzen heeft te verstaan, alsmede de jeugdige broeders van het gemeene leven, die in grooten getale in hunne eigene huizen vereenigd woonden en waarvan sommigen destijds ook in de Windesheimsche kloosters verblijf hielden. Nu geschieden de geestelijke lezingen voor aankomende religieuzen nog tegenwoordig dikwerf in *communis*, en voor de uitvinding der boekdrukkunst, toen men maar zoelicht niet een ieder een exemplaar kon geven, zal dit nog wel meer het geval geweest zijn; wij weten overigens uit de kronijk van Windesheim, dat soms, zelfs onder den arbeid van de broeders, iets hard op werd voorgelezen. Waarom zou Thomas geen teekens hebben mogen gebruiken om deze, zij het dan ook minder plechtige voorlezingen, te bevorderen? Zou het doel om daardoor de aankomende religieuzen in het juiste gebruik dier teekens te oefenen, daartoe niet reeds voldoende geweest zijn? Dat het bewuste punctuatiestelsel door Thomas werd gebruikt ook in geschriften bepaald voor de novicen geschreven, blijkt onder anderen, behalve uit zijne eigene autographen, waarover straks, uit een fraaie codex van Northorn, die alleen werken bevat, welke in den Windesheimschen kring standvastig aan Thomas zijn toegeschreven, en klaarblijkelijk nog tijdens zijn leven is vervaardigd; achter de *sermones ad novitios* heeft de copïist geschreven: »*Expliciunt sermones ad novicios fris Thome de Kempis in monte agnetis professi et in ordine jubilarii*«, waaruit genoegzaam blijkt, dat de jubilaris nog in leven was. Dit handschrift bevat onder anderen den *Dialogus novitiorum*, een geschrift dat onmogelijk aan Thomas kan betwist worden, wijl hij zich zelf te duidelijk als schrijver openbaart en van personen op den Agnietenberg als van zijne kloosterbroeders spreekt; gelijk de titel reeds aanduidt, is het werk voor novicen geschreven: »*pro novitiis exhortandis quorundam praedecessorum meorum monita et exempla, Deojuvante, huic opusculo inserere cogitavi*. Welnu ook in dit tractaat verschijnt het hood punt, gelijk in de andere in den codex bevatte geschriften, die, in tegenoverstelling van genoemden *Dialogus*, nog alle in autograaf aanwezig zijn. De copïist van Northorn heeft het niet ingevoerd, want hij vertoont eerder de neiging het te verwijderen; het verschijnt wel is waar van het begin tot het einde van het handschrift, maar zeldzamer dan in de autographen van Thomas; in de *Vita Lide-*

wigis komt dit teeken zeer zeldzaam voor, ofschoon het in Thomas' autograaf geregeld verschijnt.

De zooeven aangegevene rede, die Thomas kon nopen zijne geschriften opzettelijk ter voorlezing in te richten, is één der motieven, waarom ik met den heer Spitzzen niet kan overeenstemmen dat Thomas, ingeval hij dit werkelijk met de Navolging zou gedaan hebben, de schrijver niet zou zijn, als zoude dit strijden tegen den geest van nederigheid, die in dat boek doorstraalt; maar dat motief is het eenige niet. Al zou dergelijke redeneering gelden voor een onafhankelijk persoon, dan toch niet voor een religieus, die zooveel moet doen, waartoe hij uit zijn eigen niet zou overgaan, waartoe hij zich ongeschikt rekent. Als de Overste eens geoordeeld had, dat de geschriften van Thomas met vrucht in het openbaar konden voorgelezen worden, en hem gezegd had ze daartoe in te richten, wat moest Thomas dan doen? Ik ken zooveel gevallen dat religieuzen geschriften, ook ter voorlezing bestemd, tegen eigen neiging in, op bevel der Oversten hebben uitgegeven; en dat zulks in Windesheim eveneens geschiedde, blijkt uit de woorden van Busch, die, ofschoon hij zich onbekwaam verklaart het boek *de Viris illustribus de Windesem* te schrijven, daartoe toch overging »*obedientia venerabilis in Christo Patris Joannis Prioris nostri in Windesem idipsum praecipientis*«. Het is, gelijk reeds even is aangestipt, een onloochenbaar feit, dat het bewuste punctuatiestelsel ook in onaantastbare geschriften van Thomas voorkomt. Men kan verder gaan en zeggen, het lijdt geen twijfel of hij heeft alle zijne tractaten met dit stelsel geschreven. Het verschijnt in alle tractaten der drie nog aanwezige autographen, welke te zamen meer dan twee vijfde zijner geschriften bevatten.¹⁾ Van de tractaten, die in autograaf verloren gingen, heeft Hirsche reeds het *Soliloquium animae* volgens dat stelsel geschreven, in een paar oude codices gevonden, en de gewichtige opmerking gemaakt, die ik uit ondervinding kan bevestigen, dat copieën van Thomas' werken, waarin het ontbreekt, toch in de tractaten soms onverwachts plaatsen met het haakpunt vertoonen. In dit opzicht ben ik gelukkiger geweest dan Hirsche; ik heb handschriften gevonden met dat stelsel voorzien, van schier alle overige geschriften van Thomas. Een handschrift uit Gaesdonck bevat: *Sermones thome Kempis de abnegatione sui ipsius. Hortulus rosarum Hospitalis pauperum. Item devotus libellus de paupertate humilitate patientia. Manuale parvulorum Doctrinale juvenum. Epitaphium monachorum. Soliloquium animae* (1503). *De vera compunctione*. Ook den inhoud van den bovenvermelde codex uit Northorn wil ik hier mededeelen, wijl die ook onder andere opzichten merkwaardig is: »*Sermones ad novitios. Disciplina claustralium. Epistola devota ad quemdam regularem. Recommendatio humilitatis. De elevatione mentis ad inquirendum summum bonum. Admonitio spiritualis exercitii. De vera compunctione cordis. Dialogus novitiorum. Vita Lidewigis virginis*«. ²⁾ De trac-

¹⁾ Ik spreek hier niet van den Deventer-codex door Thomas als leerling geschreven en waar hij nog niet als echte auteur verschijnt.

²⁾ Ik merk in 't voorbijgaan op dat een andere zeer oude codex uit Northorn een sterk bewijs levert der echtheid van een schoon geschrift van Thomas. Ik zag daaronder meerdere zijner tractaten: »*Incipit tractatus fris T. cano. regu. de tribus tabernaculis s. paupertate humilitate et patientia*. Deze codex bevat het haakpunt niet.

taten 2—5 inclusief zijn alle bevat in het bekende autograaf der Brusselsche bibliotheek. Wanneer men aanmerkt dat hier, gelijk Thomas het oorspronkelijk heeft geschreven, onder dien *Dialogus* ook de levensbeschrijvingen van Groot, Radewijns en diens leerlingen zijn begrepen, dan zijn werkelijk schier alle geschriften van Thomas met het bewuste punctuatiestelsel in handschrift teruggevonden; voegt men hierbij de Utrechtsche uitgave van 1473, die het insgelijks vertoont en klaarblijkelijk oudere handschriften weergeeft, dan is er behalve de kronijk, waarvan geen exemplaar bekend is, letterlijk geen enkel geschrift van Thomas waarvan geen autograaf of copie met dit stelsel voorzien, is overgebleven. Reeds het *Tübinger Quartalschrift* en de *Histor. Polit. Blätter* hebben Denifle op het overdrevene zijner consequentie gewezen; het laatste tijdschrift merkte op dat Thomas volgens hem bijna niets zou hebben geschreven; men kan wel zeggen totaal niets.

Volgens Denifle heeft dat interpunctie-stelsel oorspronkelijk niet in de Navolging gestaan en is er eerst later ingevoerd, maar ziet, het staat juist in de oudste handschriften, en in sommige, waar het stelsel eigenlijk niet is gevolgd, verschijnt het haakpunt toch hier en daar. Zoo heeft de copist van het Nijmeegsch handschrift van 1427 het stelsel behouden en toch zeide mij Gietmann, dat hij het haakpunt een half dozijn maal daarin had aangetroffen. In den vroeger aangehaalde codex van Weesp, (eigenlijk van Utrecht)¹⁾ verschijnt het in 't geheel niet, uitgenomen driemaal vlak achtereen in H. 1 van B. 2, en wel op dezelfde plaatsen als in het autograaf; de zaak is eenvoudig, deze copisten, die een ander stelsel volgden, hadden een model met het haakpunt voorzien voor zich.

Ten slotte nog een eenvoudige opmerking, die op zich zelve voldoende is om de redeneering van Denifle te weerleggen. Indien werkelijk ook in den Windesheimers kring het bewuste punctuatiestelsel bestond, was dat boeken, die het bevatten, reeds een zekeren ouderdom bezaten, konden de Windesheimers onmogelijk Thomas voor den schrijver der Navolging hebben beschouwd. Blijkens de beide codices van den Hiëronymusberg bij Hattem, die van Gaesdonck, Roolf, Rooklooster, waren reeds in 1424 en onmiddellijk volgende jaren handschriften met dit stelsel, in dien kring en de omgeving van Thomas algemeen bekend, toch hielden de Windesheimers en hunne omgeving Thomas voor den auteur, ten onrechte volgens Denifle, maar het feit, dat zij hem daarvoor hielden kan hij niet ontkennen. Bij hen althans had dat stelsel die beteekenis niet. Wel verre dat de aanwezigheid van dat stelsel in Thomas' autograaf een bewijs tegen hem oplevert, zou de afwezigheid daarvan een ernstige moeilijkheid veroorzaken. Dan toch zou men kunnen redeneeren: Thomas volgt dat stelsel in al zijne werken, het is dus onwaarschijnlijk, dat hij het niet in de Navolging zou gevolgd hebben als hij de eigenlijke schrijver was. Nu het echter in de Navolging en wel op dezelfde wijze als in zijne overige werken ver-

schijnt, is de zaak wat zij wezen moet als Thomas die boeken heeft geschreven.

C. V. BECKER.

HET St. GREGORIUS-BLAD.

Tijdschrift tot bevordering van kerkelijke toonkunst. (1)

De kunst is voor de Kerk eene dienaars, maar zij is een hoogstwaardige, een koninklijke dienaars.

Wat toch is de taak der kunst? Zij leidt de mensche-lijke ziel door middel van de stof. Zij spreekt tot de zinnen van den mensch, om door de ziel verstaan te worden. Zij geeft vormen aan de stof, maar om daardoor de ziel te veredelen, zoodat deze vaardiger en waardiger tot God worde opgevoerd. En hier is stof en vorm in den meest omvattenden zin te verstaan. Bouwmaterialen verzamelt de kunst tot sierlijke bogen en indrukwekkende gewelven, licht en kleuren vermengt zij tot aangrijpende tafereelen, steen en hout worden onder hare hand levende beelden en groepen, geluiden worden zielsverheffende melodien en harmonieën, het gesproken woord maakt zij tot een afschaduwing van het scheppend Woord Gods. Zoo kan de kunst heel een wereld met haren scepter beheerschen, naar hare wenken besturen. Maar die heerschappij is het meest koninklijk, als zij gevoerd wordt in den onmiddellijken dienst van de Kerk, de opperheerscheres over het gebied der geesten. Rijk en heerlijk schittert de kunst in den vollen glans van haar koninklijk gezag, als haar glorie een stralenkrans vormt voor den eeredienst der Kerk.

De kunst immers in den dienst der Kerk bepaalt er zich niet toe de ziel van den mensch veredelend te beheerschen, maar zij voert haar op boven de kringen der aarde, zij spreekt tot haar de taal des hemels, haar gebied wordt één met dat der Kerk, omdat zij in de zielen den adel en het genot der hemelingen instort.

maar terwijl zij de stof doet dienen tot glorie van den Allerhoogste, is zij zelve tevens een kostbare gave van zijn milde hand. In de middeleeuwen voerden de zeven vrije kunsten tot de »Philosophie«, die den vollen lichtglans deed zien, waarmede Gods heerlijkheid zich hier op aarde aan den mensch vertoont, zoowel door de rede als door de openbaring.

De bekende Abdis Herrad van Landsperg, die in de twaalfde eeuw haren »Hortus deliciarum« schreef, geeft een zinnebeeldige voorstelling van de zeven vrije kunsten, en in haar midden zetelt de Philosophie aan welke deze alle onderworpen zijn. »Alle wijsheid,« zoo luidt de spreukband, dien zij draagt, »is van God den Heer.« (2) En dezelfde waarheid, van een andere zijde gezien, lezen wij daarbij: »De H. Geest is de uitvinder der zeven vrije kunsten.« (3) Aldus stelde de geleerde kloosterlinge de waarheid voor, dat de kunst, in haar hoogste sfeer kerkelijke kunst, een gave is van God zelf.

Maar zoo edel die gave is, zoo hoog hare oorsprong en roeping, zoo verheven hare werkkring, even zoo ver is zij buiten het bereik van alles, wat onedel en

¹⁾ Deze codex bevat tusschen het eerste en tweede boek der Nav., maar door den copist duidelijk daarvan onderscheiden, een groot deel van 't geschrift van Hendrik van Calcar, dat ook in een paar in Duitschland gevondene handschriften voorkomt.

¹⁾ Dit tijdschrift verschijnt maandelijks van acht bladzijden (text of muziek). Prijs f 1.30 (franco p. post f 1.50) per jaargang. De negende jaargang is voltooid.

²⁾ Omnis sapientia a Domino Deo est.

³⁾ Spiritus Sanctus inventor est septem liberalium artium.

alledaagsch is. En daarom wordt hare taal slechts verstaan door hen, wier zin genoeg is geadeld, wier organen genoeg zijn geoefend om de teedere en tegelijk krachtige indrukken der kunst te ontvangen.

Roemrijk is dan ook het heir van die leermeesters der menschheid, die arbeiden om de taal der kunst verstaanbaar te maken, haar woorden te verklaren, het genot, dat zij aanbiedt te doen kennen, haar gaven te waardeeren, en zoo de ziel des menschen te bekwamen voor de verheffing naar God door middel van het schoone. Staat er in de H. Schrift, dat zij, die aan velen de wijsheid leeren, als sterren zullen schitteren in alle eeuwigheid ⁽¹⁾, de roeping van den kunstenaar wordt daar evenzeer als een hemelsche geprezen. Zij bijv., die de ark des verbonds met kunstvaardige handen opluisterden, worden als bijzonder daartoe van God begaafden voorgesteld ⁽²⁾.

Van ons vaderland kunnen wij getuigen, dat de kerkelijke kunst er een tijdperk van bloei is ingetreden. De tempels en hunne sieraden zijn Gode meer waardig geworden, dan zij het vroeger om den nood der tijden zijn konden. Maar ook hunne statige gewelven weerklinken van evenzeer waardiger gezangen, en wij willen gaarne die mannen prijzen, die ons opwekken tot geestdrift voor de heilige liederen van het hemelsche Sion, mannen, die het volk Gods, niet meer als aan de stroomen van Babylon in ballingschap gezeten, maar zich weer in het bezit gevoelend van zijn vaderland, met nieuwen lust zijn lied ter eere Gods zoo schoon, zoo volmaakt, zoo heerlijk mogelijk doen zingen. Laudemus vivos gloriosos, . . . in peritia sua requirantes modos musicos, et carmina scripturorum (Eccli. XLIV, 5).

Een zeer groot aandeel in dien roem hebben de verdienstelijke oprichters van het Gregorius-Blad, die eveneens de stichters zijn der Nederlandsche St. Gregorius-Vereeniging. Reeds langen tijd was het geleden, dat een hoogst verdienstelijk werk verscheen van den Eerw. heer Jansen, een werk, dat voor het oogenblik niet den invloed had, dien het verdiende, maar dat toch reeds een gewichtige voorbereiding was tot verbetering van den kerkzang. Anderen deden in denzelfden geest alleenstaande pogingen. Maar de arbeid, die de meest zichtbare vruchten droeg, was die van het Gregorius-Blad. En geen wonder. Toen het optrad was in Duitschland de Caecilia-Vereeniging reeds opgestaan, die door meer dan dertig Bisschoppen opgericht, met een breve van Paus Pius IX z. g. bekrachtigd werd. Dit was voorzeker een bemoedigend voorbeeld. Maar, wat een nog veel grootere steun was: het Concilium Provinciale van Utrecht had reeds zijne hoogst belangrijke voorschriften over den kerkzang gegeven, en het waren juist die beginselen, door het kerkelijk Gezag aangewezen, die met altijd jeugdigen moed en mannelijke kracht door het tijdschrift werden verdedigd. En hierin ligt o. i. het geheim van den grooten invloed ten goede, dien wij het Greg.-Blad van den beginne hebben zien uitoefenen. Het was zijnen oprichters dan ook zeker geen geringe voldoening, dat bij het plan tot oprichting eener Nederlandsche Gregorius-Vereeni-

ging de statuten, door hen ontworpen, de hoog gewaardeerde goedkeuring mochten ontvangen van Nederlands Doorluchtig Episcopaat. Toonde dus het Gregorius-Blad hierin zijne roeping goed te begrijpen, niet minder kwam dit uit in andere punten. Het hield den zanger voor, welk een gewichtig aandeel hij heeft in de liturgische handelingen der Kerk, het wees hem op zijn plichten, en ook op zijn loon. De groote waarde van het Gregoriaansch, zoowel om zijn oorsprong als om zijn voortreffelijkheid en beproefde deugdelijkheid, werd in het helderste daglicht gesteld. Zoo werd langzamerhand bij velen de onverschilligheid en zorgeloosheid weggenomen, waarmede vroeger de hemelsche zang der Kerk behandeld werd. Maar hierbij bepaalde het tijdschrift zich niet. Ook de polyphone muziek werd met passende belangstelling behartigd. Wij leerden Kanunnik Dr. Carl Proske kennen, den genialen hersteller der gewijde muziek, en verder de werken der oude meesters, die onder het stof begraven lagen. Het Greg.-Blad toonde ook de misbruiken, de dwaasheden, de wausmakelikheden van vele compositiën, die, hoewel voor de Kerk bestemd, nergens minder dan in de Kerk op hare plaats waren. Wij kunnen ons het genoeg niet ontzeggen een dier sprekende argumentatiën aan te halen, die den lezer zoo dikwerf verfrischen, die inderdaad letterkundige waarde hebben door helderheid van voorstelling, juiste antithese en vloeienden zinsbouw. »Neen,« zoo lezen wij, (blad. 6 Jaarg. I) »niet alles wat schoon is, is schoon ook in de kerk; niet elk stuk muziek, zij het ook het gewrocht wat de vormen betreft, zij het daarenboven op de woorden der Liturgie gecomponeerd, vindt daarom zijn rechte plaats in de woning van God. Ook het gefigureerd zangstuk moet immer zijn en blijven een gezongen gebed, en als men de gebaren van het theater niet verdragen zou bij het *gesproken* woord Gods, waarom dan de tonen van het theater geduld bij het *gezongen* woord Gods? Het verheven doel der kerkelijke toonkunst: eene meer krachtige uitdrukking te geven aan het heilig liturgisch woord, moet in de melodie, in den rhythmus, in elke maat, in elk akkoord, in elken toon van den gefigureerden zang gehoord, gevoeld worden; die zang moet de zinnen niet zóo streelen, dat zij worden afgetrokken van de wonderen, welke op het altaar plaats grijpen, maar hen zoo bekoren, dat het hart wordt opgewekt tot dankbaarheid en lofprijzing, tot bewondering en liefde.« Het Gregorius-Blad wees niet enkel het verkeerde aan, ook de weg ter verbetering werd aangewezen. Het deed zijne lezers ook de nieuwere compositiën kennen, die in den goeden geest gesteld zijn. Maar de waarde van Palestrina, als model van polyphone muziek, hield het hoog op, daarin gesteund door alle groote mannen op dit gebied, met name door Kan. Dr. Fr. Witt, die zegt: »zonder invoering van den cantus gregorianus »en zonder degelijk begrip van den Palestrina-stijl is »eene hervorming der Kerkmuziek onmogelijk. . .«

Maar niet alleen de eischen der kunst, ook de Liturgie, de kerkelijke voorschriften, moeten bij de beoefening van den zang worden in acht genomen, en ook daarvoor heeft het Greg.-Blad met loffelijken ijver gearbeitet. Met de meeste zorg worden de Rubrieken, de Decreten van den H. Stoel, de Bisschoppelijke voorschriften opgegeven, verklaard en ter onderhouding

¹⁾ Dan. XII. 3.

²⁾ Exod. XXXVI. 1.

aanbevolen. Het voluit zingen van alles, wat gezongen moet worden, de regels voor de orgelbegeleiding, de officiële zangboeken van de H. Congregatie der Riten, in een woord: alles wat de Kerk voorschrijft of aanbeveelt, is voor het tijdschrift vaste regel en wet. En gelijk wij reeds opmerkten, daarvoor ziet het zijn arbeid overvloedig gezegend. Met fierheid mag het wijzen op een vijftal algemeene vergaderingen, waar de uitvoeringen, door een talrijke schaar van geestelijken en leeken bijgewoond, de sterkste uitdrukkingen van waardeering en bewondering wekten, ja zelfs herhaaldelijk de aandacht in het buitenland trokken. Allerevege wordt de belangstelling in de kerkmuziek grooter. Talrijke afdeelingen der Gregorius-Vereeniging arbeiden met vroeger ongekende zorg niet alleen voor de gefigureerde muziek, maar ook voor het Gregoriaansch, en tellen onder de hunnen zeer waardige leden. Mannen van verdiensten op het gebied der muziek, sloten zich aan bij de zaak, die het Gregorius-Blad voorstaat. Wij noemen slechts den naam van Beltjens, wiens meesterlijke »*Missa toni Phrygii*« ook zelfs in Duitschland algemeene bewondering wekt, en wiens »*Modulationen in den alten Kirchentonarten*« in vele Deutsche muziekscholen bij het onderricht gebruikt worden. Ook buiten ons vaderland trok het tijdschrift een welverdiende aandacht. Meermalen worden, naar wij vernemen, zijn artikelen vertaald in een der 25 tijdschriften, die onder hetzelfde vaandel strijden. Ook stond het Gregorius-Blad onder het roemrijk heir van hen, die te Arrezzo aangevallen, vooral om de handhaving der officiële zangboeken, door het woord des Pausen zelve verdedigd werden. »Die aanvallers,« zoo sprak Z. H. in het Decreet, naar aanleiding van het Congres te Arrezzo gegeven, hadden gehandeld: »non sine illorum offensione, qui Apostolicae Sedis auctoritatem non minus quam in reliquis ad Sacram Liturgiam pertinentibus, in cantusetiam ratione et uniformitate unice sequendam esse in re merito existimant.«

Moge het Gregorius-Blad met denzelfden ijver en dezelfde vrucht zijn moeilijken, maar hoogst verdienstelijken arbeid voortzetten. Moge het, zooals in de negen afgelopen jaren, steeds de hooge verwachting vervullen van Mgr. Schaepman z. g., die in de Acten en Statuten der Prosynodale Vergadering, het volgende liet opnemen over het Greg.-Blad, dat toen weldra zou verschijnen: »Veel goeds voor den kerkelijken zang verwachtte Hij (de Hoogwaardige Bisschop) van het tijdschrift, dat eenige deskundige mannen besloten hebben uit te geven.«—

Een beoefenaar van de Kerkmuziek.

Tegen den schrijver van dit artikel betreffende het Gregorius-Blad, hebben wij ook deze kleine griet, dat hij den met lof te vermelden naam van den man, dien hier alle eere toekomt, onder wiens leiding het tijdschrift bestaat en voortgaat, niet eens noemt. Dat mag toch waarlijk wel. Een innig genoeg is het ons hier luid met lof en eer den naam te verkondigen van den Weleerw. Zeergel. Heer Lans, prof. te Hageveld.

J. W. Br.

PALEOGRAPHIE.

Een deel der Actenboeken van Innocentius III door Lord Ashburnham aan Z. H. Paus Leo XIII ten geschenke gegeven.

De Voorzienigheid waakt steeds over de Kerk, en aan de beschikking der Voorzienigheid danken wij het, dat — terwijl op Petrus' stoel een Paus zetelt, tot wiens titels van glorie ook deze behoort, dat hij de wetenschappelijke en historische navorschingen door een sterken en veerkrachtigen stoot op de goede baan deed vooruitschrijden, — de monumenten der Christelijke oudheid uit het verborgene in 't volle licht worden teruggevoerd en dat door de ontdekkingen, welke hiervan 't gevolg zijn, nieuwe glans en luister aan de glorie-kroon van dit pontificaat wordt bijgezet.

Op de roepstem van Leo XIII zijn de arbeiders uit alle deelen der Christenheid komen aansnellen en de archieven van het Vaticaan bieden allen nu hunne eeuwenoude schatten. De historie wordt tevens voortdurend verrijkt met eenige nieuwe ontdekking, een of ander onuitgegeven document, en uit Engeland, dat uit zijne afdwaling meer en meer terugkeert, zendt thans een edele lord, tot het geloof der voorvaderen ook wedergekeerd, aan den Paus-souverein het boekdeel, 't welk aan de vermaarde verzameling van een der grootste Pausen der middeleeuwen, Innocentius III, ontrak.

Z. Emin. Kardinaal Pitra, bibliothecaris der Heilige Kerk, had reeds in zijne »studie over de brieven der Pausen«, een werk, dat binnen kort in 't licht zal verschijnen, zijn leedwezen uitgedrukt over het gemis van dit manuscript, er tevens de aandacht op vestigende, dat alleen de bibliotheek van lord Ashburnham in deze leemte zou kunnen voorzien. En ziet den 5den Januari jl. bood Prins Bandini Giustiniani, bij Paus Leo ter audiëntie ontvangen, den H. Vader het bewuste voluum aan, als een geschenk van lord Ashburnham, vergezeld van het verzoek, namens den edelmoedigen gever tot den Paus gericht, om diens hulde en betuiging van eerbied goedgunstig te willen aanvaarden. — De voldoening en vreugde van den Kardinaal-bibliothecaris, ter audiëntie mede aanwezig, laten zich lichtelijk begrijpen, toen hij *de visu proprio* den schat onderzocht en aanschouwde, waarmede, naar aanleiding zijner nasporing en aanwijzing, de Pauselijke archieven thans zijn verrijkt. Welwillend werd door den Paus aan vele belangstellende geleerden gedurende eenige dagen bijzondere gelegenheid verschaft, het kostbare manuscript te bezichtigen en zijne belangrijkheid en waarde te bewonderen.

Het boekdeel, waarvan hier sprake is, heeft natuurlijk ook zijne geschiedenis, die in 't kort hierop neerkomt: Met de andere boekdeelen op last van Paus Clemens V naar Avignon vervoerd, is ook dit voluum gewis in 't Zuiden van Frankrijk gebleven, totdat het in het bezit kwam van Dom François de Bosquet, later Bisschop van Montpellier. De Prelaat was echter nog niet in 't bezit van het manuscript, toen hij op jeugdigen leeftijd, namelijk in 't jaar 1627 een ander gedeelte van de actenboeken van Innocentius liet drukken, te weten de jaren XIII, XIV, XV en XVI, door hem in 't college van Foix gevonden en welke

hij acht jaren later in 't licht gaf. De acten der jaren X, XI en XII daarentegen bleven onuitgegeven, totdat zij door Baluzius volgens het manuscript van den Bisschop van Montpellier werden in druk gegeven. Sedert dien tijd was alle spoor van dat manuscript verdwenen. De paleoloog Delisle constateerde in 1857 dit feit en wist geen naudere inlichtingen dienaangaande te verstrekken, totdat hij in 't vorig jaar de mededeeling ontving, dat er in de bibliotheek van lord Ashburnham een manuscript aanwezig was van de jaarboeken van Innocentius III, afkomstig van Libri. Meerdere bijzonderheden kon hij echter niet te weten komen.

Leopold Delisle haastte zich terstond Z. Em. Kardinaal Pitra van 't geen hij vernomen had in kennis te stellen, er de mededeeling bijvoegende, dat het »Britsch Museum« in onderhandeling was tot aankoop der gansche bibliotheek van den Lord. Na beraad met Z. H. Paus Leo, en overeenkomstig diens goedkeurend oordeel, wendde zich Kardinaal Pitra tot het Britsch Museum, ten einde tegen vergoeding van een belangrijke geldsom in 't bezit van het manuscript te worden gesteld. Het Engelsch gouvernement was echter voor de groote uitgave tot aankoop der bibliotheek teruggedeinsd, en een der beheerders, Beresford Hope, lid van het Parlement, meldde den Kardinaal, dat de gansche collectie in openbare veiling zou worden gebracht. Zulks geschiedde inderdaad; de Italiaansche Regeering kocht voor 500.000 franken aan manuscripten, een ander gedeelte verkocht Frankrijk en het overige bleef in Engeland.

De heer Beresford had intusschen Lord Ashburnham mededeeling gedaan van den brief van Kardinaal Pitra en het verlangen van Z. Heiligheid. De Lord bedacht zich geen oogenblik; hij weigerde elke vergoeding en zond terstond aan zijn vriend, Prins Bandini Giustiniani, het kostbare manuscript met de edelmoedige lastgeving, waarvan deze zich den 5den Januari jl. kweet en waarop wij reeds hiervorens hebben gewezen.

Wat nu den inhoud van 't manuscript betreft, het bevat de boeken X, XI, XII, of zoo men 't anders noemen wil: de acten der jaren X, XI en XII van het Pauschap van Innocentius III. Het Xe boek strekt zich uit van bladz. 1 tot 45 en bevat 245 brieven; het tweede loopt van bladz. 46 tot 94 en bevat 277 brieven; het derde eindelijk (boek XII) omvat het overige van het volume met 167 brieven.

De belangrijkheid van het manuscript blijkt genoegzaam hieruit, dat het namelijk een fragment is van de oorspronkelijke jaarschriften van den grooten Paus en dat Baluzius zich van hetzelfde manuscript heeft bediend voor zijne uitgave der werken van Innocentius III.

Dat overigens het manuscript oorspronkelijk of gelijk men 't noemt: een »origineel« is, blijkt duidelijk; — wij bekorten hier de uitvoerige betooging, die ons in het *Journal de Rome* wordt uiteengezet — nadere beschouwing van het volumen geeft hiervan lichtelijk de overtuiging; de tekst bevat hier en daar correcties van den auteur zelven, die niet met de correcties van copïisten kunnen verward worden. Er zijn aan de kanten bijvoegingen gemaakt, die niet aan een verzuim van een copïist toegeschreven kunnen worden;

op bladz. 47 o. a. is een tekst van gezag ingelascht. Er zijn halve en zelfs heele bladzijden wit opengelaten voor later nog in te lasschen stukken; dat inlasschen was niet de taak van een scriba (Ep. bladz. 43, III). De tien onbeschreven blaadjes over verschillende plaatsen in het boek verdeeld, gaan gemeenlijk brieven van vorsten vooraf; de bestemming van het niet beschrevene was kennelijk geene andere, dan om later de documenten op te nemen, die niet dan later in den loop der onderhandelingen eerst konden worden ingelascht. Baluzius, een man van het grootste gezag in deze aangelegenheid, noemt het manuscript eenvoudig weg: »Regestum«; het manuscript geeft echter zelf blijk van zijn authenticiteit. In boek XII, bladz. 109, (edd. ep. 66) leest men het begin van een brief: *Eius exemplo*, gevolgd door deze noot van den steller of auteur van het manuscript: *ut in caterno penultimo regesti undecimi anni*; het aangegeven *caternum* lezende, vindt men werkelijk een zeer langen brief eveneens met de woorden aanvangende: *Eius exemplo*, over hetzelfde onderwerp, namelijk de zaak Durand de Osca. De beide brieven zijn gericht aan den Aartsbisschop van Taragonna en zijne suffragaan-bisschoppen. Het was dus een der exemplaren, die op de kanselarij aanwezig waren. Met uitzondering van de actenboeken der drie laatste jaren van dien grooten Paus-koning, die men nog nooit heeft ontdekt, is thans de reeks der registers van Paus Innocentius III door het geschenk van Lord Ashburnham volledig en de jaarboeken van den Roomschen Paus zijn de schoonste sieraad geworden der archieven, die, dank zij de veerkrachtige beweging door Leo XIII aan het historisch en wetenschappelijk onderzoek gegeven, zich als een wapenhuis der Kerk en als een bolwerk ter verdediging van het Pausdom verheffen.

ALB. BATTENDIER.

Castilia. Eine Novelle aus den Zeiten des Kurfürsten Johann Philipp von Schönborn, von Conrad Kraus. Mainz, 1884. Verlag von F. Kirchheim.

De schrijver dezer novelle ontleent zijne stof aan een der glansrijkste perioden der Keurvorstelijke Regeering te Mainz. Vriend en vijand erkennen, dat de Keurvorst Philipp von Schönborn groote, zoo niet de grootste verdiensten heeft gehad, bij het sluiten van den Westfaalschen vrede. Aan hem alleen heeft men te danken, dat, zoo lang hij leefde, de vrede ook behouden bleef. Onophoudelijk was hij na den gesloten vrede werkzaam, het door de gevolgen van den dertigjarigen oorlog veroorzaakte nadeel, op geestelijk als wereldlijk gebied, in zijn land uit den weg te ruimen en de geslagen wonden te heelen. De bekwaamste mannen arbeidden aan zijn hof, dat met recht het arbeidzame hof (*aula laboriosa*) werd genoemd. Den vromen Holzhauser verzocht hij Priesterseminariën te Würzburg en Mainz op te richten. Op raad van den eerw. Pater Spee maakte hij een einde aan de heksenprocessen, eene daad, die hem reeds daarvoor alleen, op den naam van weldoener der menschheid kan doen aanspraak maken. Dit laatste punt speelt eene hoofdrol in de novelle. De zakelijke inhoud is historisch, doch de dichter neemt de eerste

plaats in. Bizonder vlug wisselen de veelvuldige tafereelen, die den lezer tot het einde boeien. Fijne karakteristiek der hoofdfiguren en diepe zin voor natuurschoonheden, gepaard aan fijnen humor, zijn de eigenschappen dezer goed geschreven novelle.

Dr. L. v. H.

De Congo-Conferentie in 1884 en Katholieke Kerkvergaderingen 880 jaren vroeger.

Geprezen mag worden de volgende verklaring waaraan de Congo-Conferentie hare goedkeuring heeft gehecht:

»Daar volgens de beginselen van het volkenrecht, zooals zij door de ondergeteekenden erkend zijn, de slavenhandel verboden is, en evenzeer al wat te land en ter zee gedaan wordt om dien handel te voeden, als verboden beschouwd behoort te worden, verklaren de Mogendheden, die de souvereiniteit bezitten of invloed uitoefenen op de territorien, vormende het bekken van den Congo, dat deze territorien niet gebruikt mogen worden noch als markt, noch als doortocht voor den handel in slaven, onverschillig van welk ras. Ieder dier mogendheden verbindt zich om alle mogelijke maatregelen te nemen, ten einde aan dien handel een einde te maken en hen te straffen, die dezen drijven.«

En wil men nu weten hoe verre de Katholieke Kerk de lofwaardige menselijkheid dezer Conferentie vooruit is, dan is het alreeds voldoende hier te verwijzen naar het Concilio van Ardmachia in Ierland, dat in 1171 het bevel uitschreef, dat alle Engelschen (die als slaven verkocht waren in Ierland) zouden worden bevrijd van hunne banden der slavernij en in hunne vroegere vrijheid zouden worden hersteld.

Verder na te slaan bij *Wilkin*, *Concilia magnae Britanniae et Hiberniae*, ad an. 1171 ex *Girald Cambrens. expagn. Hib. Cap. 18.*

Ingevolge en in het jaar 1002 werd in Engeland Concilie, onder voorzitterschap van den Aartsbisschop *Anselmus* van Dornbern verboden het *infame negotium*, den schandelijken handel, die tot nog toe in Engeland menschen als redeloos vee verkocht.«

En wat deed al niet zoovele eeuwen vroeger de groote Amandus, Bisschop van Maastricht? En wat schreef al niet voor *achttien eeuwen*, de Apostel der volkeren in zijn Brief — een werk van Gods geest en Christusliefde — aan *Philemon*?

Heeft die Epistel, ook door onchristenen zoo menigmaal erkend en bewonderd als een ongeëvenaard meesterstuk van epistolairen schrijftrant, niet tot hoofddoel het hart van *Philemon* te winnen, ten einde hem te bewegen om uit eigen beweging afstand te doen van al zijn recht op zijn slaaf *Onesimus*, en in hem voortaan te zien een dierbaren broeder in Christus.

Die brief van Paulus te Rome, tijdens zijn eerste gevangenschap, op het einde van 56 of in het begin van 57 geschreven, is het eerste document, is de eerste stap ter voorbereiding van het tijdstip waarop de onmenselijke verhouding van slaaf en eigenaar uit de maatschappelijke toestanden voor altoos zou verdwijnen. Ook van bloot letterkundig standpunt beschouwd, mag deze Brief van Paulus met deschoonste voortbrengselen der classieke oudheid vergeleken worden,

zij het ook met brieven van Plinius of Seneca of Cicero, naar doel en onderwerp meest aan Paulus' brief nabijkomende. De ongewijde Letterkunde van het Romeinsche Rijk heeft niets aan te bieden, dat dezen Brief aan *Philemon* in hoffelijkheid, in bevaligheid van vorm en uitdrukking, in fijnheid van vernuft, in innigheid van gevoel, in kracht van overreding kan overtreffen. Met dichterlijken gloed en wijsgeerigen blik heeft Mr. Lipman dat document van Paulus gecommmentariëerd.

Dat is een stuk om den leerlingen van Poesis en Rhetorica te worden uitgelegd.

J. W. BROUWERS.

Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis, onder redactie van J. G. R. Acquoy, H. C. Rogge en Aem. W. Wybrands. 's Gravenhage. Martinus Nijhoff.

Sedert 1866 werd de uitgave van de »studiën en bijdragen op 't gebied der historische theologie,« bezorgd door den Amsterdamschen Hoogleeraar *Moll* en zijn ambtgenoot *De Hoop Scheffer*.

Niet steeds is de liefde bestendig van duur,

Hoe fel zij de vonk had geslagen. . .

Wegens ingesluimerde belangstelling en steeds verminderd debiet — Professor *Moll* was overleden in Augustus 1879 — werd die uitgave gestaakt in 1880. En zoo hield op te bestaan het eenig Protestantsch orgaan, dat zich in ons vaderland wijdde aan de Kerkhistorische wetenschap. Dat was gewis een te betreuren feit, want het getuigde van toenemend gebrek aan belangstelling voor wetenschappelijke navorschingen en onderzoekingen op het gebied van Nederlandsche Kerkgeschiedenis. Daarentegen willen wij als een verblijdend teeken beschouwd hebben de oprichting van een nieuw tijdschrift, of wil men, de voortzetting van het oude, onder den titel en door de kundige mannen, wier namen met den titel aan het hoofd dezer reeks vermeld staan.

»Bij voorkeur«, zoo lieten zij zich uit in het prospectus, »bij voorkeur zullen wij plaatsen, wat voor afzonderlijke uitgaven minder geschikt is; geene verhandelingen, die een boekdeel zouden vullen, maar kleinere bijdragen, die allicht in de pen zouden blijven, of, geschreven zijnde, misschien verloren zouden gaan, indien zij geen gewenscht onderkomen konden vinden. Voorts zal, zooveel mogelijk, in ieder deel een beredeneerd overzicht worden gegeven van hetgeen in binnen- en buitenland, vooral ook in tijdschriften, merkwaardigs zal zijn verschenen voor de geschiedenis van het Christendom, bepaaldelijk in Nederland. Daarentegen zullen in dit »Archief«, evenals in de lange reeks zijner verschillende voorgangers sinds 1829, geene opzettelijke boekbeoordeelingen worden opgenomen.«

Het Archief zou verschijnen op onbepaalde tijden in afleveringen van omstreeks 7 bladen. Vier afleveringen vormen een deel. Platen en muziek-bijlagen, voor zooveel die noodig zijn, worden in mindering van het drukwerk gebracht.

De twee eerste afleveringen heeft men welwillend aan *De Wetenschappelijke Nederlander* toegezonden, die heden begint met ze aan zijne lezers bekend te maken, met hun de opgave van den rijken inhoud voor te leggen.

Eerste Deel, Aflevering 1.

Het oude Paaschlied »Christus is opgestanden,« door Dr. J. G. R. Acquoy blz. 1—36.

Een viertal brieven van Jacobus Trigland, door Dr. H. C. Rogge blz. 37—50.

Marinus Adriaansz. Booms. Eene bladzijde uit de geschiedenis der Spinozisterij in Nederland, door Aem. W. Wybrands, blz. 51—128.

Aflevering 2.

De psalmberijming van Ph. van Marnix door de boekhandelaars met succes belaagd en door de Nationale Synode van 1586 zonder succes tot kerkelijk gebruik aangenomen, door Dr. J. J. van Toorenenbergen, blz. 129—135.

De Nederlandsche Bijbels in het Britsch Museum (1477—1637) door Dr. H. G. Klein (120 uitgaven) blz. 136—161.

Graciën of Aflaten, aan de Groote of O. L. Vrouwe-Ke k te Dordrecht verleend, door Dr. G. D. J. Schotel, blz. 162—172.

Suso's Honderd Artikelen in Nederland door Dr. H. U. Meyboom, blz. 173—207.

Een onuitgegeven Sermoen (alsook een Epistola ad fratres Buscoducenses) van Johannes Brugman, ¹⁾ medegedeeld door Aem. W. Wybrands, blz. 208—228.

Archief-studiën, door Dr. A. C. Duker, blz. 229—240.

Uit het Archief van den Kerkeraad der Hervormde Gemeente te Franeker, betreffende de Jongelingschap aan Franeker's Academie (in 1650).

Mededeelingen.

's Keizers ridderkruis aan frater Marianus. Plechtig mag in de zitting van den gemeenteraad van Aalst het oogenblik worden genoemd, waarop aan frater Marianus, provinciaal der christelijke scholen in België, het ridderkruis werd overhandigd, dat hem door den Keizer van Brazilië, naar aanleiding van een te Rio Janeiro gehouden tentoonstelling verleend werd. In de daarbij gehouden rede werd met edele fierheid gewezen op de 52 verschillende onderscheidingen, welke den Broeders van 1871 tot 1884 voor hun classieke werken, methoden en schoolwerkzaamheden zijn te beurt gevallen.

Rusland. Een prijs van vijf millioen zal door de academie van St. Petersburg, over eene erfgift van

¹⁾ Wie betreurt het niet dat zoo luttel voor het nageslacht is bewaard gebleven van de hooggeëerde Sermoenen en Collatiën van dien zoo beroemden prediker? Slechts een Sermoen en vier fragmenten zijn te vinden in den Johannes Brugman van den Hoogl. W. Mol; een vijfde fragment kwam verleden jaar aan het licht in *De Katholiek*, door de zorgen van den schrijver, die in dit ons nummer zijne studiën over Thomas à Kempis voortzet. en ziet, besioeg dat laatste fragment ééne bladzijde, het tot nog toe onbekende Sermoen, dat ons hier wordt medegedeeld, beslaat 12 bladzijden en werd gehouden tot de Broeders des gemeenschappelijken levens, in het Heer-Florenshuis te Deventer, op het eind van Juni van 1460. Van het oorspronkelijk te Deventer thuisbehorend geschrift is alle spoor verdwenen, en nu komt een in Duitschland vervaardigd afschrift, over Londen in Nederland terecht. Immers werd de bundel incunabelen, met eenige handschriften, waarbij deze hartelijke, vaderlijke improvisatie van Brugman, voor goed een jaar te Londen aangekocht voor de Koninklijke Bibliotheek in den Haag.

J. W. Br.

Araktcheef beschikkende, worden toegekend aan den schrijver van het beste werk over het leven en de regeering van Keizer Alexander I. Araktcheef namelijk, die minister en een gunsteling van dezen vorst was, heeft bij zijn dood (1825) vijftig duizend roebels nagelaten, welk kapitaal hij gewild heeft, dat honderd jaren (aldus in 1925) zou besteed worden, om hulde te brengen aan de nagedachtenis van zijn Souverein. Dit kapitaal nu, met intrest op intrest berekend, groeit tegen 1925 tot de fabelachtige som aan, welke als prijs bij dien wedstrijd van geschiedschrijvers wordt uitgelooft.

— Het academie-lid Kalatchof, stichter van het archeologisch instituut, zal binnen kort eene »Verzameling der processen-verbaal van den ouden raad der boyarden« uitgeven, welke hij in de archieven gevonden en langen tijd bestudeerd heeft. De minister van Financien heeft voor die uitgave een jaarlijksche subsidie van 4000 roebels gedurende drie jaren weten te verkrijgen.

Engeland. Het »Jaarboek van Holyrood« zal een onuitgegeven verhaal bevatten der terdoodbrenging van Maria Stuart, door een ooggetuige beschreven, waarvan het handschrift kort geleden onder de papieren van een Schotsch overheidspersoon der achttiende eeuw gevonden werd.

— Te Edinburg stelt men pogingen in 't werk tot oprichting van een Schotsche maatschappij van aardrijkskunde. Zij zal tot doel hebben: het populariseeren dezer wetenschap, het verleen van ondersteuning aan ontdekkingsreizen, de verspreiding van goede kaarten en de oprichting eener geographische bibliotheek.

— De universiteit van Cambridge geeft eene Woordenlijst van middeleeuwsch Latijn uit, van de 8ste eeuw. Bij eenige woorden wordt de vertaling in 't Anglo-saksisch van dat tijdperk gegeven. Het manuscript bevat ongeveer 10000 Latijnsche en omstreeks 2000 Anglo-saksische woorden.

Frankrijk. Vereeniging van den H. Thomas van Aquin. Te Parijs is onder den titel: »Société de Saint Thomas d'Aquin« eene vereeniging opgericht voor de studie der christelijke filosofie. President is Mgr. d'Hulst, rector van het Katholiek Instituut; vice-president de Heer Domet de Vorges. Alle mededeelingen en vragen, de vereeniging betreffende, moeten gericht worden aan den Secretaris, den Zeereerw. heer Pisani, rue de Vaugirard 74 Parijs, die aan ieder, door wien zulks verlangd wordt, mededeeling van het reglement zal geven. De vereeniging bestaat uit leden, die te Parijs wonen en corresponderende leden. De studievruchten der leden zullen gepubliceerd worden in de »Annales de Philosophie chrétienne,« een door den abbé Guien (rue Mayet te Parijs) geredigeerd tijdschrift. In de twee eerste zittingen werd lezing gegeven eener studie van den Heer Gordair over het »handelingsvermogen in de anorganieke lichamen.« Men vindt deze studie gepubliceerd in de nummers van November en December der »Annales de philosophie chrétienne.«

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25 voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Synopsis Philosophiae moralis etc. a. J. Costa Rosetti, door G. Swart. — Bibliotheca Theologiae et Philosophiae Scholasticae, a Fr. Ehrle: Aristotelis opera omnia. Dr. W. v. L. — Archéologie: 1o. Les Catacombes de Rome, par Th. Roller; 2o. Éléments d'Archéologie Chrétienne. P. v. B. 3o. Die Lebensgesch. d. h. Elisabeth v. Thüringen. Nach Wandmalereien enz. — Hagiographie. 1o. Les actes de Ste Pharaïlle, par Mgr. Hautœur. 2o. La vie de Ste François Xavier, p. Bonhours. 3o. La vie de Ste Françoise Romaine, par Dom J. Rabory. 4o. Les fleurs du Tonnerrois. 5o. Vita et miracula S. Antonii de Padua. — Poëzie. Mr. Joan Bohl benoemd tot Doctor in Wijsbegeerte en Letteren. — „De Oosterlinge“, poëma van Dr. Joan Bohl door J. W. Brouwers. — Het Journal des Beaux Arts etc. Lettres à José. P. v. B. — Natuurwetensch. Studie: Der Trichterwickler. enz. v. Erich Wassmann. Dr. L. v. H. — Wetensch. Mededeelingen enz.

Synopsis Philosophiae moralis seu institutiones Ethicae et juris naturae secundum principia Philosophiae scholasticae, praesertim S. Thomae, Suarez et De Lugo, methodo scholastica elucubratae a Julio Costa-Rosetti. S. J. Oeniponte. Sumptibus Feliciani Rauch.

De schrijver dezer *Institutiones* gaf zijn werk den zedigen naam van *Synopsis*, omdat niet alle quaesties, welke in de moraal-philosophie besproken kunnen worden door hem aangeraakt zijn, en om de beknoptheid waarmee hij zijn onderwerp behandeld heeft. Dit streven naar korthed heeft echter niet ten gevolge, dat men in deze *Institutiones* leemten vindt, welke noodzakelijk aangevuld dienden te worden, of dat de bewijsvoering aan duidelijkheid en degelijkheid te wenschen overlaat. Naar ons oordeel is het werk van P. J. Costa-Rosetti zoowel voor scholen als eigen studie zeer geschikt.

Ondanks de korthed, waarnaar door den schrijver gestreefd werd, heeft zijn werk nog een omvang verkregen, welke aanzienlijk grooter is dan die der gewone handboeken van moraal-philosophie. De oorzaak hiervan ligt in het doel, door P. J. Costa-Rosetti beoogd. Om zijn werk in overeenstemming te brengen met de behoeften van onzen tijd, heeft hij vele quaesties, die door anderen niet of slechts even besproken worden, breeder opgevat en uitgewerkt. Het is daarom overbodig te zeggen, dat deze *Institutiones* onder menig opzicht verschillen van vele *compendia philosophiae moralis*.

De geleerden, die door den schrijver gevolgd werden, spreken borg voor de echtheid zijner doctrine. De H. Thomas, Suarez, De Lugo, Lessius en anderen waren zijne zegsmannen: moest hij nieuweren raadplegen om zijn werk bij uitstek geschikt te maken voor onzen tijd, dan vergat hij de noodige omzichtigheid niet. Die omzichtigheid deed hem gebruiken wat hij bij de nieuweren goeds vond, doch verwerpen en bestrijden wat zich met de beginselen der Scholastiek niet in overeenstemming liet brengen.

Het geheele werk is door hem in vijf deelen gesplitst. In het eerste deel bespreekt hij *de algemeene beginselen der zedelijke orde; principia generalia ordinis moralis*. Welk een menigte dwalingen zijn er omtrent deze beginselen niet verspreid! Van waar alle die dwalingen? Omdat men beginselen van zedelijkheid wilde vaststellen, waarin de betrekkingen van het geschapene tot God verwaarloosd, en de verhouding, waarin het redeloos schepsel tot den mensch staat, veronachtzaamd werd? Wie de ware beginselen van de zedelijke orde wil verklaren moet diep overtuigd zijn, dat de mensch als zedelijk en sociaal wezen geroepen werd om God te dienen, en dat diezelfde mensch het naaste doel der redelooze schepselen is.

Wij zeiden zooeven dat P. J. Costa-Rosetti in zijne *Institutiones* waarheden behandelt, die men gewoonlijk bij andere auteurs niet aantreft. Als voorbeeld halen we aan de 33ste stelling van het eerste deel: *Vita moraliter bona est bonum inter omnia bona finita hujus vitae pulcherrimum, Een zedelijk goed leven is een goed dat onder alle geschapene goederen het schoonste is*. Deze stelling, hoe waar zij ook moge zijn, wordt, voor zoover wij ons ten minste herinneren, in de meeste handboeken van moraal-philosophie niet aangetroffen. Om deze stelling begrijpelijk te maken, moest de schrijver noodzakelijkerwijze eerst handelen over *het schoone*, en leeren waarin het wezen van *het schoone* gelegen is. Dit deed hij in de voorafgaande verklaringen van de 30ste stelling. Daar ontwikkelt hij eenige denkbeelden over *het schoone*, die bij menigeen belangstelling zullen opwekken. De bepalingen, welke door Costa-Rosetti gegeven worden, verschillen alleen in korthed van elkander. De kortste schrijven we over: *Pulchrum est bonum in se delectabile, Schoon is het behagelijk goede in zich*. Opdat dus iets schoon zij, moet het: 1o goed zijn: 2o. dat goed moet zijn *goed in zich, bonum in se d.i.*, zoodanig dat het om de volmaaktheid aan zijn wezen eigen — *perfectio interna* — met een zuivere liefde kan bemind worden, 3o. het goed moet de rust der zuivere liefde kunnen aanbrengen — *aptum sit ad delectationem seu quietem amoris puri afferendum* — 4o. het goede moet door het verstand gekend worden. — *per claram intellectus cognitionem*. — Dat het schoone deze eigenschappen moet bezitten, wordt door den schrijver met tal van bewijzen aangetoond. Te recht bemerkt hij verder, dat dikwerf alles wordt schoon genoemd, wat voor het gezicht aangenaam is. En waarom dit? Omdat het verstand vooral door dit zintuig het stoffelijk schoone in zich opneemt. Hetzelfde leert de H. Thomas van het gehoor. *Illi sensus praecipue respiciunt pulchrum, qui maxime cognoscitivi sunt, scilicet visus et auditus rationi ser-*

vientes. bl. 87. Is deze bepaling van P. J. Costa-Rosetti juist, dan moet noodzakelijk *het schoone* op de eerste plaats het object van het verstand wezen. Immers het verstand en niet het zintuig kent het *bonum in se*.

Deze theorie over het schoone is rijk aan gevolgen. Wie ze vermeld en uitgewerkt wenscht te zien, verwijzen wij naar bl. 90 seqq.

In deze *Institutiones* vonden wij bevestigd, wat voor eenigen tijd in de *Studiën* (een syllogisme van den H. Thomas, H. Te Braake) verdedigd werd over de straffen, welke de overtreder van de natuurwet, als hij zijn einde bereikt heeft, zal moeten ondergaan. Ook P. J. Costa-Rosetti leert, dat deze straffen eeuwig of tijdelijk zullen zijn, naar gelang de overtreding groot of klein geweest is.

De vier andere deelen dragen tot titel: *De jure et societate in genere; de jure domestico; de jure gentium*. Uit deze opschriften alleen blijkt al reeds welk een voornaam deel het *recht, jus*, in de moraal-philosophie inneemt. De auteur mocht zich daarom geene moeite sparen om de ware rechtsbeginselen uiteen te zetten, en de menigvuldige dwalingen te bestrijden.

Onmogelijk kunnen wij om de beperkte ruimte, waarover wij mogen beschikken, tot bijzonderheden afdalen. Zonder vrees van tegengesproken te zullen worden, durven we echter beweren, dat deze vier deelen een menigte quaesties behelzen, welke diep ingrijpen in het leven van den mensch. Op bl. 324 seqq. wordt een praktische waarheid verdedigd, waartegen wij dezer dagen de openbare macht in Frankrijk zich hebben zien vergrijpen. *Honorem et famam cum laedentis nece tueri non licet; zyn eer en goeden naam mag men niet verdedigen door den schenker te dooden*. Wat toekomst wacht de maatschappij, indien deze waarheid betwijfeld of geloofchend wordt?

Een geheel bijzondere zorg wijdt de auteur in het vierde deel aan de quaestie over het ontstaan der maatschappij en over de personen, die in de maatschappij gezag voeren. Twee waarheden moeten hier in het licht gesteld worden: ten eerste, dat de gezagstheorie der scholastieken hemelsbreed verschilt van die, welke J. J. Rousseau in zijn *contrat social* verdedigt: en ten tweede, hoe juist hunne theorie het ware midden houdt tusschen de aanmatigende leer van Jacobus I, en tusschen de revolutionnaire beginselen van Rousseau.

Het is bekend, dat Bellarminus en Suarez door de protestanten dikwerf beschuldigd worden voorloopers te zijn geweest van J. J. Rousseau. P. J. Costa-Rosetti heeft zich tot taak gesteld aan te toonen hoe onbillijk en onverdiend deze aantijging is. De theorie, welke deze beide geleerden verkondigden, werd door de kerkvaders verdedigd, en in de middeleeuwen als een uitgemaakte quaestie beschouwd. De H. Thomas, Durandus, Gerson enz. leerden niet anders. Daarna worden eenige bladzijden, (bl. 567—574) met namen en citaten gevuld om te bewijzen, dat deze doctrine niet alleen van Suarez en Bellarminus maar ook van de geheele katholieke school is. Eindelijk, de geleerdsten onder de protestanten verschilden in dit punt niet van de katholieken. »Inter Protestantis secuti sunt Catholicos: Hugo Grotius, Pufendorf, Barbeyrac, Noodt, Buddens et alii.«

Zeker bewijzen genoeg om allen, die waarheid op prijs stellen, te overtuigen dat op Bellarminus en Suarez niet de smet kleeft van revolutionnaire beginselen te hebben verkondigd. Wie de aanleiding wenscht te kennen, waarom deze twee mannen bij vele protestanten zoo kwaad geboekt staan, kan bij Costa-Rosetti zien, dat hun moedig optreden tegen de hervorming daarvan de oorzaak is.

De schrijver hoopt door zijn arbeid iets te mogen bijdragen om de Scholastieke Wijsbegeerte in bloei te doen toenemen, en om beginselen te verspreiden, waardoor de glorie van God, de bloei der Kerk, het tijdelijk en eeuwig welzijn der menschen bevorderd worden.

Hiermede vereenigen wij ons van harte, en wenschen daarom dat deze *Institutiones* hier te lande in veler handen komen.

G. SWART.

NB. In het jongst verschenen No. 17, staat tweemaal Goesdonck in plaats van Gaesdonck: in colom 259, achtste regel van onder staat *hoofdpunt* voor *haakpunt*: in col. 261 is het woord *niet* ontglipt: er staat *»zoo heeft de copist van het Nijmeegsch handschrift het stelsel behouden»*, en daar moet staan, *»zoo heeft de copist van het Nijmeegsch handschrift het stelsel niet behouden*. Ook moet de *C* in de onderteekening wegvallen.

Bibliotheca Theologiae et Philosophiae

Scholasticae, selecta atque composita a Fr. Ehrle S. J.: *Aristotelis opera omnia* quae extant, brevi paraphrasi et litterae perpetuo inhærente expositione illustrata a Silv. Mauro, S. J. ed. opera Fr. Ehrle S. J. adjuv. B. Felchin et Fr. Beringer, ejusd. soc. presb. Tom. I, Paris. Lethielleux; Ratisb. Pustet. 1885. Lex-8°. 904 p. Het geheele werk in 4 Deelen zal kosten 80 frank.

Zonder een nauwkeurige wetenschap van het Aristotelismus, in zijne drie hoofdvormen, de grieksche, de arabische, de scholastische, is een grondige studie en ware kennis der scholastische Philosophie moeielijk te bereiken. Tot begrip en waardeering van den scholastischen Aristoteles zijn te verkiezen de Commentairen van *Silvius Mauro*, glorie van Spoleto, waar hij werd geboren in 1619, en van het Collegium Romanum, waar hij meer dan 30 jaren lang Philosophie en Theologie doceerde, en zijne onsterfelijke werken schreef: waarvan wij nu hier slechts aanstippen, wijl ze in 1875 op nieuw zijn uitgegeven in drie volumen, de *Questiones philosophicae auctore Silv. Mauro S. J. ed. noviss. cum epistola a M. Liberatore praefata*. (Cenomani, Le-guicheux-Gallienne.) En nu onlangs is reeds verschenen de eerste der vier volumen van Mauro's Commentairen met de vertaling van Aristoteles' werken. Betere Commentairen bestaan er niet, hoe vele er dan ook al bestaan. Wat het bijzonder oogmerk van Mauro was bij het bewerken dezer Commentairen blijke ons uit 's mans eigene woorden: »Propositum nobis in hoc opere fuit, omnes Aristotelis libros breviter ac dilucide ita explanare, ut facile ac jucunde possint legi et intelligi. In horum librorum explicatione stilo a Scholasticis usitato sumus usi ac optimos quosque ex interpretibus secuti et praesertim S. Thomam, qui quia ingenio fuit

Aristoteli simillimus, ita Aristotelem explicat, ut non alius Aristotelem, sed Aristoteles seipsum explicare videatur.»

Deze nieuwe uitgaaf is een herdruk der eerste Romeinsche van het jaar 1658, natuurlijk met vermijding van de verwarrende interpunctio der Romeinsche editie. Den Griekschen tekst te geven zou de uitgave al te kostbaar gemaakt hebben, maar wij hebben hier de beste oudere vertalingen, (niet de versio communis uit de schriften van Averrhoes;) de vertaling van het Organon is die van Jul. Pacius († 1626.) die der Rhetoriek en Poetiëk is van den Humanist Riccobonus († 1599.) Om de vergelijking met den griekschen tekst te vergemakkelijken, heeft men hier de afdeelingen der Aristotelische werken, uitgave Bekker, tusschen twee haakjes aangewezen.

De nu verschenen eerste volume bevat: a. den Commentair ter inleiding van Porphyrius (blz. 6—26.) b. den Commentair ter Aristotelische Logiek (27—637.) Rhetoriek (636—830) en Poetiëk (831—894.)

De 2de vol. zal bevatten de Ethiek, Politiek en Economiek; de 3de, het eerste gedeelte en de 4de het tweede gedeelte der Natuurfilosofie; en bijaldien het getal der intekenaars op het werk de 1000 bereikt, dan zal er een 5de vol. volgen, namelijk de historische geschriften van Aristoteles.

Moge dit werk de noodige ondersteuning vinden, die overigens onder alle opzichten wel verdiend is.

Dr. W. v. L.

ARCHEOLOGIE.

Les Catacombes de Rome. Histoire de l'art et des croyances religieuses pendant les premiers siècles du Christianisme, par *Théophile Roller*. 2 vols in Folio XXXVI, 304, 391 pages. Paris. Vve Morel et Cie.

Om voor te komen dat wie den bovenstaanden titel leest, en elders misschien met veel lof zou hooren spreken van de waarlijk prachtige uitvoering van dit werk, hetwelk bij de 300 fr. kost, zich die twee in-folio's zou willen aanschaffen, zij het genoeg hier te zeggen hoe de schrijver van den begeleidenden tekst gedreven wordt door zijn hoofdgedachte dat de Catacomben noch Katholiek noch protestant zijn. Het Christendom wordt door Roller teruggebracht tot een stelsel, welks ontwikkeling door deszelfs stichter is overgelaten aan de wijsgeerige scherpzichtigheid der menschheid, zonder eenigen waarborg te geven, dat die ontwikkeling in het spoor der waarheid zal blijven. Wordt aldus de goddelijke waarheid van het Christendom hier nog niet geheel en al geloochend, dan blijft er in alle geval bitter weinig over. Des schrijvers twijfelzucht kent paal noch perk. De man schijnt niet eens te weten dat de Christenen aan de goddelijke persoon van Gods Zoon, voor ons menschengeworden, de hulde der aanbidding verschuldigd zijn en brengen: dat hij dus geen begrip heeft van onze Maria-vereering, spreekt van zelf. Als Don Quinchotte in zijn ongelukkigste oogenblikken, ontziet zich deze heer Roller niet voort te rollen en te sollen tegen de vergoding van Maria en de Mariolatrie, waaraan zich de Katholieken, volgens hem, schuldig maken. Eene dusdanige lasterlijke aantijging

is in ons oog het brandmerk van den schrijver en de veroordeeling van zijn werk. Er meer over te zeggen is bepaald niet noodig, ter waarschuwing aan onze lezers.

Daarentegen hebben wij een ander werk dat wij ten hoogste kunnen aanbevelen, namelijk de

Eléments d'Archéologie Chrétienne par M. le Chanoine *Reusens*, prof. d'Archéol. à l'Université, cath. de Louvain. Deuxième édition, revue et considérablement augmentée 1er vol. avec 609 gravures. Louvain.

Een geheel bijzondere verdienste van dit uitstekende werk, in niet één ander handboek van Christelijke Oudheidkunde te vinden, is, dat hier ook de nationale kunst tot haar recht komt. Tal van gravures laten ons oude kunstwerken en menige belangrijke vondst in de Nederlandsche gewesten aan het licht gekomen, hier afgebeeld aanschouwen.

Wij wijzen slechts op de overoude schatten van Tongeren en van Maastricht. Dat het werk van den Leuvenschen Hoogleeraar op de hoogte van zelfs onze tegenwoordige dagen is, en geen belangrijke ontdekking, die zelfs na 1880 werd gedaan, verzuimd heeft te waardeeren bewijst het boek zelf: b. v. de ontdekking te Tongeren in 1881, eenig in haar soort in Zuid- en Noordnederland.

Dat de schr. het tijdvak der Catacomben met de grootst mogelijke nauwgezetheid en *con amore* zou behandelen, liet zich verwachten. Dat heeft hij dan ook gedaan met lofwaardige uitvoerigheid.

Wie een betrouwbaren gids zoekt op dit gebied van het aloud verleden, kan hem hier vinden.

P. v. B.

Die Lebensgeschichte der heiligen Elisabeth von Thüringen, sowie des heiligen Georgius und heiligen Titus. Nach den Wandmalereien in der Deutschordenskirche zu Sachsenhausen dargestellt von *Johann Diefenbach*. Frankfurt, Fossersche Buchhandlung.

Bij de restauratie der oude, eerbiedwaardige kerk te Sachsenhausen vond men sporen van oude fresco's, waarmede de kerk vroeger was versierd. Dit schilderwerk heeft men opnieuw aan het daglicht gebracht in de zomers van 1881—83. Heden prijkt dan de sierlijke tempel van de Ridders der Duitsche orde in den glans zijner muurschilderingen met een schoonheid, die eenigszins aan den vroegeren tijd doet denken. Aande rechter zijde van het koor ziet men veertien afbeeldingen uit het leven van de heilige Elizabeth, en drie afbeeldingen uit het leven van den h. Ridder Georgius; andere stellen voor het martelaarschap van den h. jongeling Vitus. Het laatste schilderij toont ons de beide h. martelaars: Ridder Achatius en den h. Diaken Laurentius. Het was een gelukkige gedachte, dit leven der h. Elizabeth voorgesteld in kleuren, door de photographie te vermenigvuldigen en uit te geven. De oude eenvoud gepaard aan Geloof en kracht, spreekt uit elke schildering. De bijgevoegde tekst geeft in 't kort een levensschets van de genoemde Heiligen. In de inleiding vernemen we in welke betrekking de h. Elizabeth stond tot de orde der Duitsche Ridders. Ook St. Geor-

gius, Laurentius en Vitus werden bij de Ridders der Duitsche orde ten hoogste vereerd en als voorbeelden van deugd beschouwd.

Behalve bovenvermelde uitgaaf, heeft de uitgever van dit werk ook nog eene pracht-editie doen verschijnen, die er inderdaad prachtig uitziet.

HAGIOGRAPHIE.

I. Les actes de Sainte Pharaïlde, vierge, par Mgr. Hautcoeur.

»De Handelingen der H. Pharaïlde, maagd, uitgegeven en met eene inleiding en aantekeningen voorzien door Mgr. Hautcoeur,« is de titel van een boekwerk, dat van zeer veel belang is voor de levensbeschrijving der Heiligen. Even als de Bollandisten doet Mgr. Hautcoeur het eigenlijk werk voorafgaan van een lange inleiding, geheel in den geest van den *Commentarius praevius*, welken de schrijvers der *Acta Sanctorum* altijd aan 't hoofd hunner belangrijkste artikelen plaatsen. De noten aan 't einde zijn, even als in de *Acta Sanctorum*, meer besteed aan punten van bijzonder of ondergeschikt belang.

Aan het leven der H. Pharaïlde wordt terecht zoo veel studie en navorsching gewijd, temeer dewijl hierdoor ook een bijzonder licht wordt geworpen op het zóó duistere en in nevelen gehulde tijdperk der Merovingiërs. Mede onder liturgisch opzicht is de levensbeschrijving der Heilige merkwaardig. Bolland zelf heeft wel is waar ook dat leven gepubliceerd, maar daarmede was 't onderwerp verre van uitgeput. Op 't einde der 18de eeuw schreef Isfride Thyr, Kanunnik regulier van Tongerlo, een *commentarius praevius*, die veel vollediger is dan die van den eersten auteur der *Acta Sanctorum*; maar het werk van Thyr werd wegens de Fransche overveldiging en de daaruit in België voortgesproten toestand van wanorde niet in 't licht gegeven. De geleerde rector der Katholieke faculteit van Rijssel heeft partij getrokken van de nasporingen van Tongerlo's Kanunnik; uit eigen onderzoek en studie heeft hij er echter tevens veel weten bijtevoegen, terwijl men met voldoening kan opmerken, dat hij de nieuwste liturgische en hagiographische werken heeft benuttigd. Door zijn arbeid is de kennis van al datgene, wat op het leven en de vereering der H. Pharaïlde betrekking heeft, tot een zeer hoogen graad van volledigheid en volkomendheid gebracht.

II. »La vie de saint François Xavier« par le Père Bonhours S. J.

In deze levensbeschrijving van Franciscus Xaverius, nieuwe uitgave, in twee deelen, ter drukkerij der »Société de St. Augustin«, biedt de verhalen niet slechts eene zeer stichtende lectuur aan, maar hij weet tevens de lezers ongemeen te boeien door de reisbeschrijvingen en het verhaal der buitengewone ontmoetingen en lotgevallen van den Heilige. De nieuwe uitgave is met eenige *appendices* vermeerderd, bevattende o. a.: een brief van den H. Franciscus aan Joannes Suarez, Vicaris-generaal van Malacca, een beschrijving van het eiland Sanciau en van het graf van den H. Missionaris, een brief van Mgr. Guillemin, prefectus apostolicus van Kouang-Tong, gedateerd van den 29sten Februari 1869, een verhaal der opening van

het Graf op den 9den Februari 1782, een brief van Mgr. Canoz, Vicaris-Apostolicus van Maduré, gedateerd van 10 December 1859, eindelijk: de Novene der Genade, aan welke vele aflaten en geestelijke gunsten verbonden zijn. Bij het uitstekende werk is voorts nog eene kaart gevoegd, welke den lezer in staat stelt, op gemakkelijke wijze de reizen te volgen van den heldhaftigen Apostel van Indië.

III. La vie de St. Françoise Romaine, par Dom Joseph Rabory. Paris.

Een verdienstelijken arbeid verrichtte de schrijver van »la vie de Sainte Françoise Romaine,« door met groote zorg en getrouwheid al de documenten, die op 't leven der H. Francisca betrekking hebben bijeen te verzamelen en in 't licht te geven. Naast het leven dezer heilige patristische vrouw, uit het middeleeuwsche Rome, vinden wij voorts een levendige en getrouwe schets van de historie der Kerk gedurende de laatste veertien jaren der 14de en de veertig eerste jaren der 15de eeuw. Twee Stedehouders van Christus hebben de H. Francisca aan de geloovigen voorgesteld als het toonbeeld en de patrones der gehuwde vrouwen. Het lijdt geen twijfel of het boek van Dom Joseph Rabory, zoo 't veel en goed gelezen en overwogen wordt, zal de uitstekendste vruchten voortbrengen, vooral bij de personen, die geroepen zijn in 't gewoel der wereld te leven.

VI. Les fleurs du Tonnerrois.

De »Bloemen van het Graafschap Tonnerre« (*Les Fleurs du Tonnerrois*) bevat de levensbeschrijvingen der Heiligen Miconer, Jean l'Aumônier, Valentin de Grisilles, Mondéric, Loup, Guerry, Ebbon, Hanobert, Honulphe, Thierry, Robert, Guillaume, Gauthier, den Gelukzaligen Pierre, de Heiligen Ingoare, Léothérée, Homblin en de Gelukzalige Elisabeth, die allen op 't grondgebied van Tonnerre geboren zijn of er geleefd hebben. Wij achten 't een zeer gelukkig en navolgenswaardig denkbeeld, aldus de bloemen van heiligheid, die in één zelfde landstreek ontkiemden en haar geuren verspreidden, in eene verzameling, als in een bloemenkorf, bij een te garen. De schrijver heeft bij zijn arbeid uit de beste bronnen geput.

V. Legenda seu Vita et miracula Sancti Antonii de Padua par Josa.

Heeft de Eerw. Pater Antonius Maria Josa, van de Orde der Minderbroeders en Prefect der Antonijnsche Bibliotheek, te Turijn bij den boekhandelaar Marietti eene levensbeschrijving van den H. Antonius van Padua het licht doen zien, welke in de 13de eeuw werd geschreven en tot dusver onuitgegeven bleef. De schrijver bewijst in zijne voorrede, dat dit werk geschreven werd voor 't jaar 1264, dus ongeveer dertig jaren na den dood van den Heilige, welke in 1231 plaats vond.

Mr. Joan Bohl, tot Doctor in wijsbegeerte en letteren benoemd,

honoris causa, was aanleiding voor den Belgischen Correspondent van de Maasbode, om in zijn CCCXLII Brief te schrijven als volgt:

Het is mij bijzonder aangenaam het nieuwe jaar te

openen met een belangrijke tijding voor Nederland. De Katholieke Hoogeschool heeft den beroemden Amsterdamschen advocaat mr. Joan Bohl tot doctor in wijsbegeerte en letteren benoemd *honoris causa*. Zij heeft hulde willen brengen aan den warmen verdediger der Katholieke beginselen, aan den uitstekenden rechtsgeleerde, aan den letterkundige, wiens werken in Nederland en elders door mannen van kennis en gezag worden hooggeschat en toegejuicht. Met recht gewaagt het doctorsdiploom van de »*Goddelijke Komēdie*«, een reuzenwerk, dat de verwondering afdwingt van allen, die in staat zijn over de moeilijkheden, aan Dantes vertaling verbonden, te oordeelen. Zij staan verbaasd over dit prachtig monument van uitgebreide geleerdheid, diepe wetenschap en onovertroffen meesterschap over de taal.

Een advocaat alleen kon Dante op zulke uitmuntende wijze verklaren; aan zijne scherpzinnige uitleggingen hebben de grootste Dante-geleerden hulde gebracht, en en over tal van duistere punten heeft de Nederlandsche rechtsgeleerde het licht ontstoken. Wanneer men hierbij in aanmerking neemt, dat mr. Bohl ook als pleitend advocaat en rechtsgeleerd schrijver overal lauweren oogst, dat zijn Studie »over den godsdienst uit een rechtskundig oogpunt« met den meesten bijval werd ontvangen en in het Duitsch vertaald, dat zijn lezingen aan de Koninklijke Academie van België als letterkundige juweelen worden geschat, dat hij het nieuwe Italiaansche wetboek van koophandel in het Fransch vertaalde en met uitgebreide en geleerde verklaringen verrijkte, dan komt men tot de overtuiging, dat de Hoogeschool van Leuven niet zonder reden den Amsterdamschen advocaat de zeer hoog te schatten onderscheiding schonk, en zich tot eer rekende zijn naam onder hare doctores op te teekenen.

In onze dagen van ongelooft en zedenbederf is de dichtkunst gedwongen hare schoone vormen te leenen aan de vergoding van de stof, aan de verheerlijking van het vleesch, aan de bespotting van alles wat den menschen adelt en heiligt; het is daarom een waar genot Bohls gedichten te lezen, die een rijken schat van diepe, krachtige en verhevene gedachte in de keurigste vormen kleeden, den geest van de aardse beslommeringen tot de reine sferen van het ware, het goede en het schoone verheffen. Het groote publiek, slechts belust op ijdele klanken en zinnenstreelende liederen, zal in deze gezangen zijn gading niet vinden, maar daarentegen zullen zij den lof wegdragen van allen, die nog waarde hechten aan letterkundige meesterstukken. Bohls naam, onafscheidelijk met Dante's naam verbonden, zal in de geschiedenis der Nederlandsche Letteren eene eereplaats bekleeden. Wij wenschen den nieuwen doctor van harte geluk en met hem het Katholieke Nederland, dat de eer heeft hem onder zijne bekwame zonen te mogen aanwijzen.

Bij ons weten heeft het oudejaar in geen blad van Nederland meer uitvoerige artikelen van hoog waardeerende recensie gelezen over Bohl's Dante-vertolking, dan wel in De Wetensch. Nederlander. Met genoegen deelen wij dan ook die wel verdiende onderscheiding en dat schrijven uit België onzen lezers mede, en uit den wensch, dat Dr. Bohl ook voor de Katholieke belangen in Noord-Nederland opbouwende moge medewerken nog gedurende eene lange reeks van jaren: wij

wenschen hem toe, dat hij, betrekkelijk deze benoeming, dezen eere-doop tot Doctor der Alma Mater, kunne zeggen met Dante aan het einde van zijn *Canto XXXIII del Purgatorio*.

Io ritornai dalla santissim, onda
Rifatto sì, come piante novelle
Rinnovellate di novella fronda,
Puro e disposto a salire alle stelle. ¹⁾

Wij wenschen hem toe, dat de reeksen zijner Canzonen, zijner zangen, de driemaal drie en dertig van Dante eerstens in getal en tweedens zoo veel mogelijk in waarde mogen evenaren, en hij alsdan nog kunne zeggen:

S'io avessi, lettor, più lungo spazio
Da scrivere, io pur cantere 'n parte
Lo dolce ber che mai non m'avria sazio. ²⁾

De Oosterlinge. (Poëma door Dr. Joan Bohl).

Het nieuwste poëma waarvan Dr. Bohl nu pas de drie eerste zangen — niet lang en in Dant'sche strofen van drie verzen — aan het publiek voorlegt, heet »De Oosterlinge«.

Over den Voorzang willen wij nog geen bepaald oordeel strijken; hij mag niets zijn dan een voorportaal, dat moeielijk tot zijn recht kan worden gebracht alvorens men den daarop volgende bouw meer of min in zijn geheel heeft gezien. Dat nu is hier het geval nog niet. Maar zoo als die voorzang hier voor ons ligt, kan hij ons *hic et nunc* niet voldoen. Op de gestelde vraag in het eerste vers: *Wat is de mensch!* volgt een tweevoudig antwoord dat ons niet bevredigt. Wij behoeven Dr. Bohl niet te herinneren aan de korte allerheerlijkste strofen, die Vondel den eersten mensch in zijn eersten morgenlang in den mond legt; noch aan den lierzang van Bilderdijk. Wij zouden hier onze lezers eerder willen wijzen, om ons eens te bepalen, bij de sfeer der Italiaansche poëzie, op het lierdicht »L'Uomo«, »de mensch«, van *Silvio Pellico*, en op wat hij eenige bladzijden vroeger zong in »*La mia Gioventù*«:

E spesso dentro al cor parola udia
Che diccami dell'uom sublimi cose
Tali che d'esser uomo insuperbia. ³⁾

Na deze bedenking en dat voorbehoud slaan wij het poëma open. De 1e zang: »*In storm*«, telt 47 verzen, de 2de, »*Gestrand*« telt er 64, en de 3e, »*Getrouw*«, 139. De tweede zang is schooner en rijker dan de eerste; de derde is meer diep weemoedig ernst en krachtig teeder, gelijk het strand en de zee. Men is hier al dadelijk op een meer grootsch indrukwekkend standpunt dan de gewone toejuichenswaardige poëzie aanbiedt. Wij laten ons voorstaan dat — wij zeggen onze gedachte ronduit, en onze verhouding tot Dr. Bohl

¹⁾ Herschapen in der mate als jeugdige planten die op nieuw haar jeugdig gebladerte vernieuwen, keerde ik terug van die heiligende bron, gezuiverd en gemoed om naar de starren op te stijgen.

²⁾ Hadde ik nu, Lezer, meer ruimte beschikbaar om te schrijven, ik zou ten deele bezingen de zoete bron waaraan ik mij toch nooit zou hebben kunnen verzadigen.

³⁾ En dikwerf hoorde ik in mijn hart eene stem, die mij verhevene dingen van den mensch liet hooren, zóó dat het mensch te zijn reden tot fierheid mocht verstrekken.

behoeft ons niet tot overdrijving te voeren — dat Dante niet zou weigeren dezen 3en zang met zijn naam te teekenen. Desniettemin ontleenen wij geen citaat aan dien 3en maar wel aan den 2en zang. Ziet of hoort welke taalmuziek en welk een reuzenspel met het rijm als het ware tot overmoed gedreven en slechts voor een poosje te verdragen, dezen 2en zang beginnen.

TWEDE ZANG.

GESTRAND.

1. Azuren oogen onder wenkbrauwbogen
Zoo sierlijk als ooit Rafaël penseelde,
Alleen bewogen door het groot vermogen
4. Van al de weelde, die den schouwer streelde,
Dewijl zij, als de roos haar kostb're geuren,
Slechts wat verëelde kwistig mededeelde,
7. Scheen nooit het treuren haar de ziel te scheuren;
Maar haar geflonker als een ster in 't donker,
Elk op te beuren en met hoop te kleuren.
10. Geen finer adel van gemoed toch blonk er,
Gelijk een ochtendwaas, uit dauw geboren,
Ooit op 't gelaat van edelvrouw of Jonker.
13. Die zachte lokken, welke om 't aanschijn gloren,
Zijn door een schikgodin uit goud geweven.
Tot zoet bekoren of tot wreed doorboren
16. Is, muzikaal, haar toovertaal gegeven.
Waar klanken glippen van haar purpren lippen
Doemt zij tot sneven of wekt op tot leven.
19. Gelijk de jager, die de gems ziet wippen
Van kloof tot kloof en in zijn vurig streven
Met lijfsgevaar volgt naar de verste tippen,
22. Zoo zagen velen deze schoone zweven,
Die, blank en rank, hen onweerstaanbaar boeide...
En tot haar opgeheven of gedreven,
25. Terwijl de geestdrift ziel en zin ontgloeide,
Was 't hun reeds hemelheil, een blik te erlangen,
Waar vreugde in stoeide of hoop uit tegenvloeide.

Men begrijpt dat wij om vele redenen niet kunnen blijven voortgaan met citeeren. Wij zouden anders zoo gaarne het meesterlijk antwoord aanhalen dat in den 3en zang aan hare lippen is ontschoten.

Zeggen wij ten slotte, dat het geheimzinnige donker, het portaal en den verderen ingang vervullend, spoedig opklare en meer licht en meer verband tusschen de zangen zal laten doorschemeren: en aanschouwen. Geest en hart zijn reeds bij den lezer in spanning. Is zijn vermoeden gerechtigd? Moet hij voor vrees of medelijden of voor beiden te gelijk zijn ziel openen? Dichter, geef ons dan toch spoedig den 4en, den 5en en den 6en zang. Gij hebt ze immers klaar, waarom ons dan laten wachten en smachten? wij vergeven het u nooit als wij niet onverwijld de volgende zangen zien verschijnen.

J. W. BROUWERS.

Het Journal des Beaux-Arts

et de la Littérature, waarvan M. Ad. Siret de Directeur-fondateur, en M. De Potter de Agent comptable is, is nu met 15 Jan, in het 1ste Nummer van zijn 27sten Jaargang, in grooter formaat verschenen, zoodat nu

elk nummer 5 of 6 kolommen druks meer aanbiedt. Het verblijdende voorwoord van den beroemden Directeur-fondateur had kunnen wijzen op 26 jaren dienst en strijd onder de banier, die hij heeft verheven en die harer zending nooit ontrouw werd. Ook wij wenschen den heer Ad. Siret toe, dat men meer en meer en door medewerking en door abonnementen zal voortgaan, gelijk hij zeggen mocht: à nous aider dans l'accomplissement de notre mission.

J. W. BR.

Lettres à José. Oeuvre posthume d' Octave Pirmez. 1 vol. in—18.

Ceci est un livre de tendresse. Il est doux et triste. Le Cœur de Pirmez s'y échappe jusqu'à la mort, zoo begint Ad. Siret zijne beoordeeling over dat werk, en hij zegt er verder van dat die Brieven »sont peut-être ce que la littérature chrétienne intime a produit de nos jours de plus sincère et de plus imprévu

Wij kunnen geen meer afdoend bewijs geven van de voortreffelijkheid van dezen bundel dan hier te herhalen wat zelfs een fransche Revue te Parijs heeft kunnen zeggen, met reden en recht: « Toutes les âmes poétiques et tendres liront et garderont ce livre d'une élévation de pensées et d'une largeur de forme inconnue à nos contemporains. . . . dans les lettres à José le grandiose est atteint sans effort, et la Belgique contemporaine n'a pas un livre qui pèse celui-là en poésie, en style et en pensée.

P. v. B.

Der Trichterwickler. Eene natuurwissenschaftliche Studie über den Thier-Instinct von Erich Wassman S. J. Mit einem Anhang über die neueste Biologie und Systematik der Rhynchites-Arten und ihrer Verwandten. Mit Holzschnitten und Tafeln. Munster 1884, Aschendorffsche Buchhandlung.

In dit werk, dat 266 bladzijden beslaat, wordt de natuur van het dierlijk instinct nauwkeurig behandeld. De schrijver doet zich kennen als een diep denkend vertegenwoordiger der scholastieke filosofie, als een kundig, scherp beoordeelaar der moderne pseudophilosophische stelsels en als een vakman in de entomologie. De critiek der verschillende meeningen over het verstand der dieren is voor den lezer niet slechts hoogst leerrijk, maar bevat tevens menigen geestigen zet ten koste van Brehm's phrasen over de intelligentie en moraliteit der dieren.

Gelijk in de voorrede van het werk, houdt de schrijver ook aan het slot duidelijk en onbewimpeld zijn christelijk standpunt op tegenover de ongeloovige en onzalige theorie van het zoogenaamde vrije onderzoek. Het gansche werk levert het bewijs, dat het fundamentele onderzoek, ook in de kleinste schepselen Gods, de onmiskenbare sporen der Goddelijke wijsheid en macht wedervindt. Deze, door zoo vele vertegenwoordigers der moderne natuurwetenschap miskende en verachte waarheid, blijkt hier schitterend uit het geheele werk, na treffend te zijn aangewezen in het motto, dat de schrijver op het titelblad zijner studiën heeft geplaatst: »Wilt gij Gods grootheid kennen, onderzoek dan Zijn kleinste werk!«

Dr. L. v. H.

Mededeelingen.

Van *Moderne Kunst* (Amst. Holkema) door P. J. A. rendzen, verscheen weder eene zeer schoone aflevering nl. *Eene kloosterkerk*, door Bosboom, een stuk, dat alle groote eigenschappen des kunstenaars vertoont en den bouw, en het licht en de eigenaardige stoffeering. De heer van Someren maakt dit tafereel tot een historische herinnering uit het laatst der 15e eeuw, hij leert weer met dien eigenaardigen tact, dien we sinds lang in hem bewonderen, hoe men schilderijen moet zien en hij voegt aan dat alles eene opgave toe van desschilders arbeid en van de plaats, waar zijne schilderijen zich bevinden.

Ook van *Onze Hedendaagsche schilders* (Amst. Holkema) verscheen weer wat en wel twee afleveringen tegelijk, nl. *Christoffel Bisschop*, met een fraai portret en twee schetsen: »Arm toch rijk« en »Mei ik er us anstekke« het eene een oud vrouwtje in 't gebed, het andere een visschersjongen, die een pijp wil aansteken, beide minder uitmuntende door fijnheid of uitvoerigheid van bewerking, dan wel karakteriseerend voor 's kunstenaars wijze van werken. Met eene stiptheid en uitvoerige beknoptheid, die den geschiedschrijver van Rembrand en Frans Hals verraadt, heeft mr. Vosmaer de werkzaamheid des teekenaars en schilders behandeld en daarmede eene belangrijke bladzijde onzer kunstgeschiedenis geschreven. De andere afl. is aan *Cornelis Springer* gewijd. Het portret is nog beter geslaagd dan dat van Bisschop en de twee proeven: »De hoofdkerk te Hameln« en »Het huis van Maarten van Rossum te Zalt-Bommel, zijn kunststukjes van 't echte water. Uitvoerig en fijn van teekening met smaakvolle tinten maken ze een alleraangenaamsten indruk. De heer v. Someren bewijst, dat hij, ook zonder te fantasieeren, der kunst recht kan laten wedervaren. Hij teekent zeer uitvoerig de ontwikkelingsgeschiedenis van Springer en verhaalt hoe, wanneer en waardoor hij werkte gelijk hij dat heeft gedaan en laat niet na, op te geven, welke kunstwerken we van dezen schilder bezitten en waar ze te vinden zijn.

(De Portefeuille)

Engeland. De twee verkooping van Beckfordt en Hamilton, hebben omstreeks 170,000 pond sterling, dat is 2,040,000 gulden opgebracht. Het Pruisisch gouvernement heeft de gansche collectie manuscripten gekocht.

Op de verkooping der bibliotheek Gosford te Londen werd door den boekhandelaar Travey voor den bijbel van Gutenberg, (omstreeks 1450), bekend onder den naam van den bijbel van Mazarine, de som van 500 pond sterling dat is 6000 gulden betaald. Nu echter heeft Quaritch dien gekocht voor 80,000 franken.

Te Ayrfield bij Bornemouth is de beroemde bekeerlinge, lady Georgiana Fullerton, de oudste zuster van lord Granville, overleden. De overledene was de schrijfster van vele romans en andere werken, die te recht veel opgang hebben gemaakt. Na haar huwelijk ging zij tot de katholieke Kerk over.

Frankrijk. Mgr. Besson, bisschop van Nîmes, houdt zich met de levensbeschrijving van den Kardinaal Bonnechose onledig.

— De Zeer Eerw. Heer Bounard, professor aan de Katholieke hoogeschool van Rijssel, zal binnenkort het leven publiceeren van Kardinaal Pie, Bisschop van Poitiers. 's Mans werken, 7 volumes, hadden reeds in 1874 de derde uitgave bereikt.

— De Zeer Eerw. heer Didiot, Dekan der theologische faculteit van Rijssel, verzamelt de bouwstoffen voor eene levensbeschrijving van den abbé de Moidrey, de apostel van Salette, die tevens zoo zeer geijverd heeft voor de bedevaarten en boetetochten naar Jerusaleem.

— Binnen eenige dagen verschijnt: »Atlas d'histoire naturelle de la Bible d'après les monument anciens et les meilleures sources modernes et contemporaines, destiné à faciliter l'intelligence des saintes Ecritures,« door M. L. E. Fillion, professor der H. Schriftuur aan het Groot Seminarie van Lyon. (I d. in 4^o, bevattende 112 bladzijden met tekst en 112 platen, Lyon, boekhandel van Briday.)

Eene letterkundige bijeenkomst in een Katholiek College. — De vrije school van het H. Hart te Aix heeft den 9den Maart ll. feestelijk gevierd de onthulling van een standbeeld, door de oud-leerlingen der school aangeboden en aan den H. Thomas van Aquino gewijd. Te dezer gelegenheid had een plechtige letterkundige zitting plaats in de groote zaal van 't College, die door een talrijk publiek bijgewoond en gepreseed werd door Z. Doorl. Hoogw. den Aartsbisschop van Aix en den Bisschop van Montpellier. Vele studenten der philosophie en der rhetorica droegen stukken in proza en poëzie voor, die alle op het leven van den Doctor Angelicus betrekking hadden. Deze stukken zijn bijeenverzameld in een brochure getiteld: *Ecole libre du Sacré Cœur d'Aix, Séance littéraire du 9 Mars 1884. Saint Thomas d'Aquin. Aix imprimerie. 7 Nicot 1884.*

Zweden. Eene belangrijke Zweedsche uitgave ziet het licht, namelijk: »De Openbaringen der Heilige Briggitta, naar een Zweedsch handschrift uit de middeleeuwen bewerkt.« De titel luidt: »*Religa Birgittas Uppenbarelser Efter Gamla Handskrifter utgifna af G. E. Klemming. Stockholm, P. A. Norstedt en Soner, 1857—1884,«* in 8^o, 5 deelen. In 't laatste deel vindt men, van bladz. 179 tot bladz. 275, onder den titel: »*Birgitta-Litteratur*« eene zeer goed bewerkte bibliographie der »Openbaringen,« waarin al de uitgaven en vertalingen van dit boek in de verschillende talen worden vermeld.

Zwitserland. Dr. Boos, van Bazel, heeft zijn werk ten einde gebracht, waarin de historische documenten gepubliceerd worden, welke bewaard zijn in de archieven der omstreken van Bazel. De verzameling bevat 983 stukken, van welke het oudste dagteekent van 708 en het nieuwste van 1512. De kosten dezer uitgave worden ten deele gedekt door particuliere intekeningen, ten deele door eene subsidie van 't Rijk,

In Duitschland zijn in 't afgelopen jaar niet minder dan 25,607 boeken van allerlei aard geschreven en gedrukt, tegen 14,802 in 1883. De theologie staat boven aan, met 1504 werken, tegen 1461 in 1883.

Getal Krypten of onderaardsche kerken in Nederland en Limburg. — In Noord-Nederland zijn elf krypten waarvan acht in Limburg. 1. De oudste krypt bevindt zich onder het koor der basiliek van St. Servaas te Maastricht, en werd met de kerk in de laatste helft der Vde eeuw door den Bisschop Monulphus gebouwd. In 1882 ontdekt, nadat ze in het begin der XIde eeuw was verwoest en met aarde gevuld; thans gerestaureerd. Het is het oudste monument van ons land. Daarbij behooren twee nog aanwezige grafkelders, geplaatst in het midden der basiliek. 2. De krypt onder den toren van de O. L. Vrouwe-kerk te Maastricht dagteekent vermoedelijk uit de Xde eeuw, en is waarschijnlijk gebouwd door bisschop Notger (971—1008). Door de ophooging van het terrein buiten den toren zijn de vensters dezer krypt thans gesloten. 3. De krypt ten oosten van het koor der kerk te Susteren is even oud, zoo niet ouder. 4. De zeer groote krypt onder het koor en de absis van de O. L. Vrouwe-kerk te Maastricht werd gebouwd ter vervanging van die, welke instortte korte oogenblikken nadat Balderik, Bisschop van Luik, haar verlaten had, om zich in te schepen naar Holland ten krijg tegen graaf Dirk, in welchen oorlog hij omkwam (1018). 5. De krypt onder de kruising van hoofd- en dwarsschip in de S. Servaaskerk te Maastricht werd, terwijl de sub lo genoemde vernield werd, gesticht in 't begin der XIe eeuw, en in 1039 gewijd. In 1811 verwoest en in 1882 hersteld. 4. De krypt, in de S. Pieterskerk te Utrecht (thans kerk der Waalsche gemeente), gesticht door den kunstlievenden Bisschop Bernulf, verkeerd in den schandelijksten toestand van verwaarloozing. 7. Die van St. Lebuinus- of Groote-kerk te Deventer, door denzelfden Bisschop gesticht. 8. De Ned. Herv. kerk te Ridsumageest (bij Dokkum) bezit een uiterst merkwaardige krypt, vermoedelijk uit het begin der XIIde eeuw, bevattend twee zuilen van oostersch marmer, misschien uit de kruistochten medegebracht. Thans dient ze voor gevangenhok. 9. De rijkstversierde krypt is die van de kerk te Rolduc, in 1108 gewijd, (ze dagteekent dus niet uit de Xde eeuw) vóór een twintigtal jaren gerestaureerd en eene der fraaiste krypten van Europa. 10. De abdijkerk te Thorn bevat, gelijk de kerk van O. L. Vrouw te Maastricht, twee krypten, eene onder het koor en de andere onder den klokkentoren. Beide schijnen uit het begin der XIIIe eeuw te dagteekenen.

De kelderverdieping van het nieuwe Museum te Amsterdam, voor de tentoonstelling van grafmonumenten bestemd, vertoont de vormen van de voornaamste der hierbovengenoemde krypten. Men zal aldaar dus gemakkelijk een overzicht bekomen van deze merkwaardige monumenten.

(De Maasgouw).

Een zoon van Ismael Pacha, den gewezen *Khedive* van Egypte, heeft nu ook een boek geschreven, dat onder een titel *Egyptian Bibliography* verschijnen zal. In dit werk, van twee deelen, »moet alles besproken worden, wat over Egypte geschreven is, zoowel in handschriften als gedrukte boeken, van den tijd der Pharaos tot onze dagen.«

De historie-schilder Ernst Degner is den 27sten Januari te Dusseldorf overleden. Hij was een leerling van Schadow en is voornamelijk bekend door de frescoschilderingen in de Appollinariskerk te Remagen; hij verrichte dezen arbeid in gemeenschap met Ittenbach en Andreas en Karl Müller, en ingevolge eene opdracht van graaf Fürstenberg-Stammheim. Hij maakte voor dit werk eene reis in Italië, die vier jaar duurde; de arbeid werd omstreeks 1850 voltooid.

Later versierde hij de kapel van het kasteel Stolzenfels met levensgroote afbeeldingen van heiligen. In het jaar 1869 werd Degner tot professor aan de academie te Dusseldorf benoemd.

In de St.-Ct. heft de oud-directeur van het Kon. Kabinet van Zeldzaamheden, de heer D. Van der Kellen Jhr., den zwanenzang aan over dat Kabinet.

»Op 18 April — zoo heet het in dit laatste verslag — waren na drie reizen de voorwerpen voor het Nederlandsch Museum bestemd te Amsterdam aangekomen, terwijl ik vier scheepsladingen naar Leiden verzond onder bewaking van den concierge van 's Rijks Ethnographisch museum.

»Van het personeel werden de concierge en een der opzichters naar Amsterdam overgeplaatst, terwijl de beide andere opzichters hun ontslag bekwamen.

»Geschenken werden niet aangeboden, aankopen zijn niet geschied.

»Uit de gewone middelen werden de verzendingskosten en verdere uitgaven bestreden en bleef er als batig slot nog vijf gulden vijf-en-twintig en een halve cent over.

»En hiermede was het koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden opgelost en een einde aan zijn bestaan gemaakt.«

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek, Godsd., Gesch.- en Letterkundig Maand-schrift. Februari 1885. Ierland. (Vervolg van Dl. LXXXV, blz. 73 vv.) A. Rijk. — Kerkzang en kunst. E. S. — Een brief van Johannes van Schoonhoven. (Vervolg en slot van Dl. LXXXVI, blz. 352 vv. V. Becker. — Borking's Latijnsche spraakkunst en Latijnsche infima. W. — Bladvulling.

Studiën, op Godsd.- Wetensch.- en Letterk.- geb. Deel XXIII, afl. 5. I. De Vrijmetselarij in Nederland. E. S. — II. Quaestie van Wereldtaal. P. H. Bruin. — III. Het tijdschrift: de 20ste eeuw. J. v. N. — IV. De eereplaats van het ééne Italië onder de volken. S. van den Anker.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven *franco* aan de Uitgevers KÜPPERS &
LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar *f* 3, *franco* per post *f* 3,25 voor België *f* 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD. Bibliotheca Palaestinensis van *Dr. Th. Borret* door *G. S. — Ascetiek. Meditationes sacerdotales, auctore Schoupe* door *Dr. W. v. L. — Geschiedenis. Geschiedtslugen, door Dr. L. v. H. — Geschiedenis der Nederl. Letterkunde van R. Kuipers* door *Prof. Alberdingk Thijm. — Nederduitsche bloemlezing van J. Bols en J. Muyldermans, door Alb. Th. — Koloniaal gebied Mr. O. J. H. Graaf van Limburg Stirum, als spreker in het Indische Genootschap, door J. W. Brouwers. — Necrologie. Dr. P. Scheltema — Mr. Tellingén — Eduard Odyricee — Graaf Scherer-Boccad — Mededeelingen. De herdenking van Brederoo's geboortedag. — Inhoud van Tijdschriften.*

Bibliotheca Palaestinensis. *Catalogus librorum aliquot selectorum de Terra Sancta eiusque locis sacris ac cimeliis de Chaldaea Aegypto Arabia Phoenice Syria necnon de religione moribus historia litteris ac rebus Iudaeorum tam Veterum quam Recentiorum quos collegit Dr. B. presb. MDCCCLXXXIV.*

Geen land ter wereld heeft ooit zoozeer de aandacht getrokken en de belangstelling opgewekt als het land, dat het tooneel was der diep ingrijpende gebeurtenissen des Ouden en des Nieuwen Testaments. Gedurende alle eeuwen was Palestina het doel van vrome pelgrimsreizen. Hoevele gevaren en vermoeienissen aan die pelgrimstochten ook verbonden waren, geen jaar ging wellicht sinds de stichting van het Christendom voorbij, waarin niet talrijken ter bedevaart togen om gevoelens van vurige liefde en innige erkentelijkheid uit te storten op de plaatsen door Jezus' leven, werken en lijden geheiligd. Maar niet alleen voor de Christenen heeft Palestina altijd eene heilige aantrekkelijkheid bezeten, ook bij vele Joden blijft er de naam van in dankbare herinnering bewaard, omdat die naam hun voor den geest brengt wat grootheid en roem Abrahams afstammelingen daar eenmaal genoten. Zelfs hun, die met het geloof aan alles wat bovennatuurlijk heet, hebben gebroken, dwingt het land nog immer eerbied af, dat getuigde hoe goed en wijs Hij was, dien wij als onzen God aanbidden en dien zij ondanks hen zelfden als den grooten Meester der menschheid blijven huldigen.

Die algemeene belangstelling is oorzaak, dat er eene menigte werken geschreven werden over alles wat Palestina, zijne bewoners en geschiedenis betreft. Geen enkel volk, dat onder de beschaafde natiën gerekend wordt, of het heeft het zijne bijgedragen om de literatuur over Palestina te verrijken. Onze beroemde archeoloog Dr. Th. B[orret], van wiens onvermoeide werkzaamheid, diepe geleerdheid en universeele kennis zoo veel degelijke en prachtige geschriften getuigen, die bijeen verzameld tal van lijvige boekdeelen zouden vormen, heeft in het pas gesloten jaar een catalogoog gepubliceerd van de voornaamste werken, die in de verschillende landen en talen uitgegeven werden over Palestina en zijne heilige schatten, over de omliggende

landen, voor zooverre zij in verband staan met den godsdienst, de zeden, geschiedenis, letterkunde en lotgevallen der Joden van ouderen en jongeren tijd. Deze catalogoog, die helaas! niet in den handel is, doch ons door een gunstig toeval in handen kwam, vorderde den arbeid van een geleerde, wiens streven het was niets onopgemerkt te laten voorbijgaan van al hetgeen over vermelde onderwerpen merkwaardigs geschreven is en nog voortdurend geschreven wordt. Om van de werken, die door Mgr. Borret in bijna honderd folio-bladzijden gecatalogiseerd zijn, een beknopt overzicht te geven, schrijven wij den *Index analyticus* gedeeltelijk over. »Aegyptus — Agada. Haggada — Apologetica — Arabia — Archaeologia — Bella cruciata. Ordo Teutonicus — Bethlehem — Bibliographia. Catalogi — Biographia — Chaldaei. Assyrii. Babylon — Chronologia. Kalendaria — Coemeteria. Epitaphia — Constantinus Magnus Imp. et S. Helena — Cyprus — Diplomatica. Palaenographia. Cod MSS. — Ephemerides — Epigraphia — Hierosolyma — Idiomata quibus Libri sqq. conscripti vel editi sunt — Josephus Fl. — Kaballa — Libanon — Magia Superstitio — Maimonides — Masora — Midrasch — Mischna — Missiones — Mores. Instituta. Leges. Artes. Cultura — Nazareth — Numismatica — Palaestina — Peregrinationes. Itinerraria — Phoenice. Tyrus. Sidon — Poesis. Poetae — Rabbini eorumque scripta — Religio. Cultus. Liturgia. Ritus. Conciones. Musica. Precandi Formulae — Reliquiae S. Crucis — Samaria — Sepulchrum Domini. Anastasis — Sinai — Syria — Talmud — Targum — Templum — Hierosolymit — Theologia. Philosophia. «

De opsomming van deze namen toont genoeg, welke belangrijke boekwerken door Dr. Th. B. gecatalogiseerd zijn. De prachtige uitvoering ¹⁾ op zwaar Hollandsch papier en de perkamenten omslag geven te kennen dat deze *Catalogus Palaestinensis* bestemd is om jaren lang de bronnen aan te wijzen, waaruit de archeologen hunne kennis kunnen putten.

Mogen velen, die zich aan de studie der oudheidkunde wijden, voordeel doen met het werk van den hoogerwaarden, hooggeleerden Schrijver.

G. S.

Meditationes sacerdotales clero tum Saeculari tum regulari accommodatae auctore F. X. Schouppe S. J. Parisiis societate generali Libr. cath. Victor Palmé, rector generalis.

Er zijn nog schrijvers en uitgevers in Europa, wier naam men slechts behoeft te noemen, om den kundigen lezer een bewijs te geven van de degelijkheid

1) Het werk is gedrukt ter snelpersdrukkerij van de heeren KÜPPERS & LAUREY te Haarlem..

en de netheid van het nieuwe werk, dat door die firma, die uitgevers, aan het publiek wordt aangeboden. Onder die firma's en die uitgevers behoort gewis ook de *Société générale de librairie Catholique* te Parijs, waarvan Victor Palmé de Recteur général is. De Succurs.-rect. te Brussel is J. Albanel, en te Genève H. Trembley. Wij behoeven dus betreffende dat ons ter aankondiging toegezondene werk niets meer betrekkelijk het bloot stoffelijke gedeelte te zeggen.

Gelijk met de firma's is het ook met de schrijvers. Er zijn namen, die als een koninklijk zegel gelden. Een van die namen aan het hoofd van een nieuw werk, geldt als een waarborg, die aller vertrouwen waard is. Komt dan nog daarbij het bewijs door het wetenschappelijk publiek geleverd, ik bedoel niet de waardeerende recensien in de tijdschriften, maar de verschillende uitgaven die in betrekkelijk weinige jaren elkander opvolgen, dan is de naam van dien schrijver, blijvende op het gebied, waar hem terecht die algemeene beroemdheid kroonde, eene beste aanbeveling van dat hierboven aangekondigde nieuwe werk. Niet alle, slechts enkele werken van denzelfden schrijver zullen wij hier als bewijs en waarborg aanhalen, alzoo:

Compendium perfectionis sacerdotalis, in-18, vierde uitgaaf.

Cursus Scripturae Sacrae, Seminariorum usui accommodatus. 2 vol. in-12, derde uitgaaf.

Evangelia Dominicarum ac Festorum totius anni homilisticis explicationibus etc. 2 vol. in 8o. vijfde uitgaaf.

Adjumenta oratoris Sacra, etc. in-8o, zevende uitgaaf.

Elementa Theologiae dogmaticae 2 vol. in-8o. achtste uitgaaf.

Welnu, die geleerde en vrome schrijver, heeft eindelijk gevolg gegeven aan het hem met zooveel aandrang gedane verzoek, om een Handboek van meditatieën voor de Geestelijken, zoo Seculieren als Regulieren, te schrijven. Langen tijd had hij gearzeld en uitgesteld, alvorens de hand aan dat moeilijke werk te slaan; maar hij heeft ten langen laatste toegegeven. Dat *Manuale meditationum pro clericis* is nu verschenen in groot 8o, *Series prior*, VIII—443 blz. en *Series altera*, 436 blz.

De orde, die de schrijver gevolgd heeft, is die der drie ascetische wegen; eerst de

Via purgativa, de weg der zuivering, om de ziel te zuiveren van de smetten der zonden: hiertoe behooren de betrachttingen over de bestemming van den mensch en inzonderheid van den priester; over de hindernissen der bereiking van die bestemming, namelijk de zonde, welke dan ook; en over de middelen om de zonde te vermijden.

De *via illuminativa* waar de ziel, reeds grootendeels gezuiverd van de duisternissen der zonden, wordt opgevoerd om te worden verlicht door het licht van Christus, d. w. z. om te worden opgeluisterd met de deugden waarvan ons Christus in zich zelven het volmaakste voorbeeld heeft gegeven. Wij hebben dan hier de betrachttingen over het Rijk van Christus, de menschwording en het leven van Christus, het voorbeeld van Christus, dat nagevolgd moet worden door iederen Christen, doch »meer nog door de priesters, die »alteri Christi« moeten zijn.« Hier wordt dan ook

gehandeld over de roeping en de vorming en de wijdingen, die tot het priesterschap opvoeren, vervolgens over de deugden, die vereischt worden ter vervulling van de plichten en bedieningen des priesters.

De *via unitiva*, vereenigende weg, leidt tot de vereeniging van de ziel met God, opdat ze in amore et charitate leve met God vereenigd, voor zoo verre dat hier beneden, de sluier des geloofs nog niet opgeheven zijnde, kan geschieden. In dit gedeelte hebben wij de bespiegelingen over de volmaaktheden Gods zich afspiegelende in de werken Gods, in den verrijzenden Christus, in zijne allerheiligste Moeder, alsook in zijne Bruid, de Kerk, haren eeredienst, hare feesten en hare Heiligen.

Het spreekt van zelf dat de leer en leering, die ons hier wordt voorgelegd, ontleend is aan de Heilige Schrift, aan de Cánons der Kerk, aan de Kerkvaders en andere gezaghebbende schrijvers, vooral aan de onschatbare geschriften van den eerbiedwaardigen Pater Ludovicus de Ponte; maar het oordeelkundige in het uitgekozene, de degelijkheid van het aangeboden, de orde in de schikking, de duidelijkheid in taal en stijl, het gepaste in de voorstelling, de evenredigheid der deelen, de mate van het geheel, en die adem van waren godsdienstzin en innige zielsvroomheid, die hier alles doortintelt en bezielt, dat heeft men te danken aan den gevierden en onvermoeiden schrijver, onuitputtelijk in zijn ijver voor het heil van den naaste en de eere van God.

Moge dan ook dit werk in handel en wandel den genen voor wien het bestemd is die vruchten van deugden en zaligheid opleveren, welke de geleerde en vrome priester ons toewenscht en aan het Allerheiligste Hart van Jezus toewijdt.

Dr. W. v. L.

Gesichtslügen. Eine Widerlegung landläufiger Entstellungen auf dem Gebiete der Geschichte, mit specieller Berücksichtigung der Kirchengeschichte. Aufs Neue bearbeitet von drei Freunden der Wahrheit. Zweite unveränderte Auflage. Paderborn 1884, Schöningh.

Aangemoedigd door het veelbeteekenend en merkwaardig schrijven van Leo XIII van den 15den Augustus 1883 over de bevordering der ware historische wetenschap, stellen de schrijvers van bovenvermeld werk zich voor te bewijzen hoe inderdaad de geschiedenis van den Christelijken tijd, van het begin af tot den huidigen dag, door vooroordeel, door boosaardige verminking en door euvelmoedige leugen is aangevalen; hoe het wetenschapsvak der historie eene samenwerking tegen de waarheid, een dienaar der partijen en der menschelijke hartstochten is geworden en hoe de geschiedenisleugens reeds door de school onder de jeugd, en vervolgens door allerlei middelen en langs alle wegen, ook onder het groote publiek gangbare munt is geworden, om de Kerk verdacht en het Pausdom gehaat te maken. Toch zal dit werk niet slechts een bloote opsomming zijn van zulke dikwerf afschuwelijke geschiedenisleugens, neen, het zal tevens de historische onwaarheden als zoodanig ten toon stellen. »Ons boek zal dus,« zeggen de auteurs, »eene chronologisch gerang-

schikte verzameling en wederlegging zijn van de historie-leugens, die tegen het Christendom, de Kerk met hare instellingen en personen, gericht zijn. Zijn lezers zoekt het boek onder de ontwikkelden van alle standen, die zin en liefde hebben voor de historische vraagstukken en een warm hart voor de waarheid. Voor hen, wien het aan tijd ontbreekt, om zich met de bijzondere studie van zulke vragen bezig te houden, zal het boek een vademecum zijn, waarin zij spoedig en gemakkelijk de nauwkeurigste inlichtingen zullen vinden.»

Wat de schrijvers in die woorden beloven, wordt zeker door ieder vriend der waarheid met vreugde verwacht, en gewis met dankbaarheid zal hij het boek uit de hand leggen, als hij het beloofde er ook in zal hebben gevonden. Dit genoegen smaakt de lezer. Alweer is dus hier voldaan aan den vromen wensch, een boek te zien verschijnen waarin kort en bondig zoo vele verminkingen op 't gebied der geschiedenis aangewezen en wederlegd worden. Dat men het bij dezen eersten stap niet tot de volmaaktheid gebracht heeft, behoeft niet te worden gezwegen.

Het werk is verdeeld in drie hoofdafdeelingen, van welke het eerste, de christelijke oudheid, het tweede, de middeleeuwen en het derde, het tijdperk der reformatie en den nieuwen tijd tot onderwerp heeft.

Ten opzichte van het gansche werk ware eene groo-tere gelijkvormigheid in de behandeling der afzonderlijke artikelen wel wenschelijk geweest. Ook had men de aanvallen der tegenstanders wel tot op de helft kunnen terugbrengen. De wederlegging kon hier en daar ook wel iets juister en positiever zijn. Een der schoonste artikelen is ongetwijfeld dat over het coelibaat.

Niettegenstaande onze aanmerkingen, begroeten we het werk met ingenomenheid en vreugde. Het ademt een echt kerkelijken geest. Men wordt bij elk artikel ten duidelijkste gewaar, dat men niet slechts met een vriend der waarheid, maar ook met een vriend der Roomsche Katholieke Kerk te doen heeft. Een minder groote overijling in de bewerking en in het ter perse leggen van dit overigens zeer verdienstelijke boek, zou voorzeker de waarde van het met grooten vlijt en volharding tot stand gebrachte werk nog kunnen hebben verhoogd.

Tot meerdere aanbeveling van het boek kunnen we vermelden, dat reeds de derde druk ervan is verschenen.

Dr. L. v. H.

Kleine geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, ten dienste van Onderwijzers, door R. Kuipers, Leeraar enz. te Gorinchem. Kuilenburg, Blom en Olivierse, 1884.

Nederduitsche bloemlezing. Dicht- en Prozastukken, verzameld en voorzien met aantekeningen en eene schets van de geschiedenis onzer Letterkunde door Jan Bols, Bestierder van 't St. Jozefcollege te Aarschot, en Jacob Muyldermans, Leeraar enz. 1e Deel. Mechelen, E. F. Van Velsen, 1884.

't Is te verklaren, dat de kundige en aesthetisch gevormde Dr. R. A. Kolléwijn eene »aanbeveling« schreef voor het werk van den Gymnasiumleeraar

R. K. Kuipers. 't Is een werk in klein 8o. en bevat 15 vellen druks. De Heer Kolléwijn heeft waarschijnlijk alleen gelet op de mate van zelfstandige bewerking, op die van volledigheid en op die van harts-tochteloosheid, welke in het boek te waardeeren vallen. In het oordeel over al de opgenoemde min of meer gecharakterizeerde schrijvers zegt de Heer Kolléwijn het niet geheel met zijn kollega eens te zijn.

Het geschrift heeft mij een gunstig denkbeeld gegeven van 's Heeren Kuipers' ijver en streven naar onpartijdigheid. Zijne naauwkeurigheid laat te wenschen. Niet alleen zijn eenige namen en titels onjuist gespeld, maar hij vergist zich soms ook in belangrijker zaken. Bijv. hij zegt, dat Willem van den Vondel en Abraham de Wolff tot de Kerk behoorden, die Joost in 1641 in haren schoot opnam. Dit is onder-tusschen niet bewezen, en van Eusebiaas (Tesselschades) invloed op »Justus, die leefde door 't geloof« wordt niet gesproken.

Eene veel betreurenswaardiger leemte is echter, dat het filozofische gedeelte van het werk aan groote zwakheid lijdt. De schrijver heeft geen duidelijke voorstelling van wat taal, letterkunde, kunst, poëzie, proza eigenlijk is. Zijne allereerste inleidingswoorden bewijzen het. »De geschiedenis der Nederlandsche letterkunde« zegt hij, »geeft een overzicht van hetgeen in onze moedertaal in kunstvorm is geschreven. Bij dien vorm denken wij niet alleen aan maat en rijm, maar vooral aan de wijze, waarop verheven (!) denkbeelden omtrent personen en toestanden door de priesters der kunst zijn uitgesproken; in welke bewoordingen zij lucht gaven aan wat er in hun hart omging. Tot het gebied der fraaie letteren rekenen wij dus (!) de kunst-scheppingen in poëzie en proza.« 't Is jammer, dat het boek met een zoo nevelachtige, slordig gestelde tirade juist aanvangt. Maar 't is niet aan een onbewaakt oogeblik te wijten, dat de auteur zoo schrijft. De meest algemeen erkende geschiedleeringen der kunst heeft de schrijver niet in zich opgenomen. Hij duidt bijv. met het woord »romantiek« onder anderen de gezamenlijke romanliteratuur aan; hij gebruikt het woord »kunstpoëzie« in den zin van zeer kunstige poëzie. Van eene tegenstelling met natuur- of volkspoëzie is bij hem geen sprake.

Zoodanig gemis van behoorlijke opleiding in het vak is zeer te betreuren. Gemeenzaamheid met de leer der letterkunde is een veel grooter vereischte in den schrijver eener letterkundige geschiedenis, dan bekendheid met zekere biografische onderdeelen of vertrouwdheid met het rangcijfer dat aan sommige werken gegeven moet worden. Want deze kennis is op te doen uit eenig alfabethiesch woordenboek, maar de andere, de filozofie der letterkundige gebeurtenissen, moet juist uit zulk een groote of »kleine geschiedenis« worden geleerd. 't Is ook jammer, dat de auteur geen naamregister aan zijn geschrift heeft toegevoegd, — dat had de volledigheid van het werk voor de details dan ten minste eenigszins bevorderd. Of vreesde de auteur wellicht, dat men dan te gemakkelijk gezien zou hebben, welke voorname figuren hij verzuimd zou hebben in zijn kader op te nemen? — Men kan van de kritiek wel vergen, dat zij naauwkeurig genoeg leze, om te kunnen zeggen, of de stof behoorlijk verwerkt is en of de geschiedschrijver behoorlijk was

voorbereid, alvorens de hand aan het werk te slaan; maar men kan niet verwachten, dat de kritiek zich belaste met het maken der naamlijst, die de auteur gemakshalve heeft te-rug-gehouden.

Dit alles ontnemt niets aan den lof, dien het geschrift in sommige opzichten, om de boven in 't licht gestelde hoedanigheden, verdient.

De »Nederduitsche Bloemlezing« van de Heeren Bols en Muyltermans kan eigenlijk nog niet voldoende gecharacteriseerd worden, daar wij pas in 't bezit zijn van het eerste deel (270 blz.).

De hierin opgenomen stukken en fragmenten hebben vooral een pædagogisch-zedekundig doel. »De jonkheid wordt er, zonder gedurig en opzettelijk zedepreken wel is waar, maar ook zonder omwegen tot een vromen levenswandel aangezet;« zegt het »Prospectus van het 1e Deel«. Wie zou dit streven der verzamelaars niet toejuichen? Maar als men door een »bloemlezing« verstaat een kort begrip in voorbeelden van de letterkunde van een volk, dan is hier het zelfstandig naamwoord van den titel verkeerd gekozen; maar ook het bijvoeglijk naamwoord is min gelukkig: om dat men, tegenwoordig, in de wetenschappelijke taal door *Nederduitsch* de gezamenlijke dialekten verstaat, die heerschen op den breedten landstrook, welke zich uitstrekt van Normandije tot benoorden West-Pruisen. De taal der »Dicht- en prozastukken« van de Heeren Bols en Muyltermans heet *Nederlandsch*. 't Is niet zoo geheel onnaauwkeurig, dat wij zeggen, »de D. en Pr. Stn. van de HH. B. en M.« want in deze »bloemlezing« komen niet minder dan 19 vertalingen van den Heer Muyltermans en 9 oorspronkelijke stukken van den Heer Bols voor.

De schrijvers weten natuurlijk beter dan wij, wat voor de »studenten« van de »lagere klassen der Humaniora en der Normaalscholen«, »de Fransche afdeelingen der Seminariën en Colleges en andere gestichten van middelbaar onderwijs« in België past; maar hier in Holland zouden de meeste stukjes alleen gebruikt kunnen worden door leerlingen van 8 a 10 jaar; sommige zouden op de »jongens- en meisjespensionaten« van Holland ook in de hogere klassen dienst kunnen doen.

Aan het slot van het boek vindt men eene met zorg bewerkte »Naamlijst van Nederduitsche (l. Nederlandsche) schrijvers, met vermelding hunner bijzonderste werken van de eerste eeuwen tot heden.« De schrijvers doen, dunkt ons, eenig onrecht aan België, wanneer zij de XVIIe Eeuw met de uitdrukking »Eeuw van slenter« aanduiden. Zij betrekken (wel niet met volle recht) Herbert Rosweyde, Benedictus van Haefen, Adriaan Poirters, tot het zuiden, gelijk ze Daniël Heins en Jacob v. Zevécote tot het noorden rekenen; maar eenmaal die mannen door België geannexeerd, dan is het, dunkt mij, al te hard de Eeuw van Rubens en de Quellins in de nationale letteren van het zuiden een »Eeuw van slenter« te noemen. Een inhoudstafel geeft verder een lijst van de opgenomen stukken met de schrijvers. Jammer, dat ook hier weer een alfabetische optelling ontbreekt.

De auteurs van dit boek schrijven een goeden stijl en wij zien verlangend uit naar hun 2e Deel.

ALB. TH.

Mr. O. J. H. Graaf van Limburg Stirum

als spreker in het Indische Genootschap.

Hadde het bestuur van het Indisch Genootschap niet de voortzetting van het koffiedebat verdaagd en niet eene uitnoodiging gericht tot Graaf v. L. St. die, als opmerkzaam toerist Indië heeft bezocht en gezien, wij zouden hier geen aanleiding hebben over die vergadering te spreken.

Juist omdat de Spr. geene reisbeschrijving, maar veel meer, eene ethnografische studie leverde, is zijn woord ook voor ons van gewicht. Het uitvoerig verslag in het N. v. d. Dag mag bron zijn.

Al dadelijk stelde de Spr. op den voorgrond, dat de meeste brandende koloniale vraagstukken met het karakter van den inlander in nauw verband staan. En toch, hoe weinig zekerheid bestaat er omtrent den aard van dat karakter! hoe hemelsbreed verschillend is het beeld, dat mannen als Junghuhn en Multatuli zelfs van hem ophangen.

Bij Junghuhn kan de Javaan niets goeds doen. Multatuli daarentegen omgeeft den inlander met den stralenkrans van den martelaar. Tusschen die beide uitersten heeft men een aantal schakeeringen van meeningen. Maar uit beschrijvingen alleen kan men moeilijk den Javaan leeren kennen; men moet persoonlijk met hem omgaan. Dan nog zijn de kustlanden niet voldoende. De eerste kennismaking is ver van aange-naam. Zij vangt toch gewoonlijk aan bij de aankomst van de mailboot te Batavia, welke gebeurtenis spreker in enkele trekken schetste — en in Java's hoofdstad is de Javaan reeds veel te veel Europeesch geworden, zelfs ook in de kunst om voordeel te trekken van het bezoek van »baren«. Men verwijst den reiziger dan ook naar het binnenland, waar de inlander nog in zijn onverbasterde volmaaktheid moet verkeerren. IJdele waan, indien men zich ten minste niet laat benevelen door den groothedswijmel en alleen uit de onderworpen houding van den inlander tegenover den Europeaan conclusies trekt ten voordeele van het karakter van den Javaan. Ook in 't binnenland doet de reiziger veel droevige ondervindingen op, en legio zijn de verhalen, die men er hem doet van misdaden en misdrijven door inboorlingen gepleegd, over de luiheid en de verkwisting van den Javaan, en als men hem dan nog kan wijzen op het misbruik van opium dat de Javanen maken, dan is het bijna zeker, dat de vreemdeling het portret van den inlander door Junghuhn gegeven, veel welgelijker vindt dan dat van Multatuli.

Maar die oogenblikkelijke indrukken verdwijnen bij langdurige kennismaking met den Javaan. Dan ontwaart men — althans de Heer Van Limburg Stirum kwam tot die beschouwing — dat de fouten van den Javaan eensdeels te breed worden uitgemeten en anderdeels een verschooning vinden in invloeden van buiten.

Hoe belangwaardig ook elke medeeling en zienswijze van den Spr. was, hier willen wij alleen doen uitkomen, hoe ook hij overtuigd is dat »de neutraliteit van de Regeering tegen de verspreiding van het Christendom, de uitbreiding van het Mohammedanisme in de hand werkt«; dat, geven wij niets dan onderwijs, de inlander er zedelijk niet op verbeteren en de klove

tusschen hem en den Europeaan nog grooter worden zal.

De indruk, dien de rede van den heer Van Limburg Stirum bij zijn talrijk gehoor maakte, was uiterst bevredigend. Aan zijn onpartijdigheid werd door den heer Humme lof toegezwaaid, en vooral deed de Heer Bosscher uitkomen, hoe wenschelijk het zou zijn als meer jongelieden van beschaafde opvoeding reizen door Indië maakten, om alzoo mede te werken tot het doen verdwijnen van dwaalbegrippen en om beter inzichten te verspreiden hoe Indië is en geregeerd wordt. Nederland zou zodoende hooger rijzen in de algemeene schatting. Wat de inhoud der rede betreft, omtrent vele punten waren de sprekers het met den heer Van Stirum eens.

Het voornaamste punt, dat nog heel wat besproken werd was de bevordering van het Christendom in Indië. De heer Humme wees op de beschavende en verzachtende werking van het Christendom en op de wenschelijkheid van de verspreiding er van ter bestrijding van den Islam. Ook de heer Bosscher was daarvan groot voorstander, doch voornamelijk in de buitenbezittingen, daar waar de Islam nog niet gevestigd is.

Op wat nu gaat volgen zou heel wat anders te zeggen vallen, dewijl men den Christengodsdienst uit politiek hier wil gepredikt hebben, en ginds ook uit politiek wil geweerd houden. Wij zullen slechts enkele opmerkingen maken, na het einde van het verslag dat voortgaat als volgt:

»Een strijd tegen den Islam in streken waar die godsdienst gevestigd was, keurde hij echter sterk af als een prikkel tot fanatisme. Daar moesten de zendelingen geweerd worden, want niet allen hadden de bezadigdheid en het verstand van een Poensen. Op de vraag van den Heer Visser: welk Christendom dan op Java moest gevestigd worden, en op zijn beweren dat het beter was den Javaan te behoeden voor een Christendom dat als hier te lande tot de hoogste geschillen voert, antwoordde de Heer Robidé van der Aa: dat Christendom 't welk kans heeft om in zekere streek te slagen. Daartoe achtte hij en de Heer Bosscher den Staat verplicht uit een politiek oogpunt. Het was van groot staatkundig belang, dat de Alfoeren Christenen werden. Majoor Perelaer wees er op dat het Christendom niet al te gunstig werkt, en herinnerde aan de moorden op Borneo, gepleegd uitsluitend door Christenen dajakkers, terwijl hij ook niet kon toegeven, dat de Amboneezen goede militairen waren omdat zij Christenen zijn. In zijn repliek deed de Heer Van Limburg Stirum uitkomen, dat hij vooral wenschte, dat de geest van het Christendom zou doordringen tot den inlander, omdat die oneindig beschavender moet werken, dan de geest van den Islam. Hij wees er op hoe bij de annexatie van onafhankelijke landen de Islam wordt ingevoerd als 't ware onder de hoede van het Gouv., omdat niet Europeesche ambtenaren meekomen, inlandsche ambtenaren en inlandsche kooplieden, die vrijelijk en ongemerkt het Islamisme propageeren. Ook de *opleiding van de Gouvernements-ambtenaren* die den geest van den Islam moeten beamen, maar wien vaak de geest van het Christendom niet is onderwezen, komt ten voordeele van den Islam. De onbekendheid met den geest van het Christendom leidt vaak er toe dien af te meten naar het godsdienstig twistgeschrijf.

Ten slotte betuigde ook de Voorzitter, de Heer Cornelis de Groot (de Heer W. K. van Dedem was verhinderd te presideeren) den Heer Van Stirum, namens de geheele vergadering, dank voor zijn hoogst verdienstelijke voordracht. En nu ons woordje:

Van het grootste gewicht zijn die laatste mededeelingen van Graaf van Limburg Stirum, rakende de onverantwoordelijke gedraging van ons gouvernement ter verspreiding van den Islam.

Welk Christendom er moest worden ingevoerd zullen wij meteen aantoonen door een sprekend voorbeeld, dat nu pas nog Europa en Azie van bewondering hield opgetogen, doch eerst een woord betreffende het gezegde van Majoor Perelaer. Vooreerst faalt het den Majoor aan alle logica, waar hij redenloos durft zeggen dat het Christendom niet al te gunstig werkt, en ten betooge wijst op Christenen Dajakkers en de moorden op Borneo.

Al ware het bewezen dat die Dajakkers Christenen waren, Katholieken waren — natuurlijk, dan slechte of afvallige Katholieken, — en wat menschen dat dan zijn, moet Majoor Perelaer zelf wel het beste weten — is dat voor een redelijk wezen, hetwelk logisch denkt, een reden om het ware Christendom niet te verspreiden? Omdat er een onder de twaalf Apostelen een verrader, een Judas Iscariot werd, kon daarom gezegd worden, dat het Christendom niet al te gunstig werkt? Ook kon Majoor Perelaer niet toegeven dat de Amboneezen goede militairen waren, omdat zij Christenen zijn. Als die Mijnh. Perelaer dezelfde is, die bij het Congres te Brugge de taal voerde welke door tal van bladen aan de kaak werd gesteld, en die student te Rolduc, onder den Directeur *H. Peters*, een mau van talent, met een hoofd vol kunde en een hart rijk aan priesterlijke deugden, Perelaer heet, zoon van Katholieke Maastrichtse Ouders, hoe laat zich dan zijn onlogisch beweren en zijn Dajakersch begrip van Christendom verklaren.

Laten wij daarentegen even verwijzen naar Engelauds bekeerling tot de oude Moederkerk, den gewezen Onderkoning in Indië, Ripon, zooals hij handelde in Indië, en zooals hij spreekt nu bij zijn terugkeer in zijn vaderland; hoe hij de liefde der volkeren en stammen voor zijn persoon en voor Engeland heeft weten te winnen. Meer dan ooit iemand vóór hem, hebben de volkeren der wereldstreken betuigd, bij Ripon's vertrek, op eene wijze, zoo als onze eeuw nog nooit had aanschouwd: hoe hij in Engeland met buitengewoone hulde werd ontvangen, weet Europa. Aan het feestmaal van 500 dischgenooten verklaarde de ex-Onderkoning in zijn hoogst toe te juichen antwoord o. a.: Het is niet noodig dat ik uiteenzette hoe groot de verantwoordelijkheid van Engeland ten opzichte der Indische wereld is. . . . God heeft ons die overheersching niet laten toekomen om ze te doen dienen voor onze egoïstische inzichten maar opdat wij, die zijne mandatarissen zijn, ter bevordering van het goede, ook die volkeren deelgenoot maken aan onze beschaving, waarop wij te recht roem dragen.

Het zwaard alleen kan geen 250 miljoen menschen regeeren; het is niet genoeg sterk te zijn: voor alles moet men zijn rechtvaardig. Dat zijnde, zouden wij niets te vreezen hebben.

Tot toelichting van die woorden wijzen wij op Ripon's

werken gedurende de jaren van zijn Onder-Koningschap. Majoor Perelaer, om zijne onwaardige taal en zijne Dajakkers gedraging te Brugge, heeft zich onwaardig gemaakt om ter school bij den Engelschen Onder-Koning te worden toegelaten; misschien kon hij zelf dan ook wel liever gaan les halen bij *Gordon Pacha*, dien wij met een antwoord zullen hooren, dat meer dan eenen zal doen blozen tot achter zijne ooren.

Nog een ander voorbeeld wil ik laten spreken, ten antwoord aan wie een antwoord waard zijn, en wil het feit ontleenen aan een liberaal blad, van de *Pall Mall Gazette*.

Talrijke Christenen, tot slaven gemaakt in Borneo, werden er vrijgekocht door een prediker van het Christendom; deze geloofsverkondiger was een kwart miljoen pond sterling rijk geworden, daar hij een sinds langen tijd gezonken schip, met geld bevracht, had opgebracht, en dewijl hij een dier Geloofsverkondigers was die vrouw noch kinderen hebben, zoo kon hij al zijn schat aan die arme Christen slaven wijden. En dat deed Pater *Quarteron*. En zoo werden die Katholieke missiën gesticht in die landen. Natuurlijk zou een protestantsche zendeling met vrouw en kinderen heel wat hebben weggelegd voor zijn schat. Dat doende bleef hij in zijn recht. Maar blijve de vraag: welk Christendom er dient te worden verkondigd, dan mag hier worden herhaald, wat bekeeringslanden zeiden: het Christendom van die offervaardige geloofverkondigers, die geen vrouw hebben en zich geheel toewijden aan hun geloofswerk.

Of majoor Perelaer de hooge redelijkheid ook van dat antwoord zal inzien? Men sprak van Dajakkers, welnu, hetzelfde Engelsche blad zal (ten antwoord) aan den heer Visser nog het volgende zeggen: na Pater *Quarteron* kwam Pater Jackson, de type van een Engelschman, Katholiek Missionaris. Na zijne studiën te Migh-Hill, werd hij door Mgr. Vaughan naar Candahar in Afghanistan, gezonden. Hij was er Almoezenier der Engelsche Katholieke soldaten, die hij vergezelde op de slagvelden, gedurende de expeditiën der generalen Burrows en Roberts. Altijd stond hij in de eerste rij, om den gewonden en den stervenden hulp te verleen. Eens bezweek hij op een tocht in de woestijn; een veldhospitaalwagen kwam aan, en de zich daarin bevindende gewonde soldaten, tot de meest verschillende eerediensten behorende, betwistten elkander het geluk den Katholieken Missionaris de beste plaats te bezorgen. Later werd hem zijn werkkring gegeven op Borneo, ter verspreiding van het ware Christendom onder de Dajakkers. Al zou nu eens later onder de eens bekeerde Dajakkers ook al een plichtvergetene of een afvallige, hij zij soldaat of majoor, gevonden worden, geen Engelschman met gezond verstand zal dat aan het Christendom ten laste leggen.

Thans bevindt zich Pater Jackson in Engeland, om de liefdadigheid in te roepen voor zijne Missie-landen. Dat Holland, waar helaas! nog zoovele bekrompenheden den boventoon voeren, les neme aan Engeland. Het verschil van een reus en een dwerg is niet zoo groot als dat van Engeland, hetwelk een bekeerling tot de Roomsche Katholieke Kerk tot Onder-Koning van Indië, over 240 miljoen onderdanen benoemt, en de kniesterige onbillijkheid van zoovele hersenloosheden in onze kleine regeeringskringen. Inmiddels is het zoo

ver gekomen, dat wie nog nietw ijer geworden is dan die ineenzakkende vooroordeelen, eenvoudig zich belachelijk maakt, en te recht aan de zaak der publieke opinie wordt overgelaten, gelijk alhier geschiedt.

Met niet minder doorslaande redenen zouden wij kunnen verwijzen naar de Conferentie te Berlijn, waar openlijk werd erkend, dat het Christendom en met name de Katholieke Kerk, bij uitnemendheid eene beschavende instelling is. En daarmee kunnen wij hier ongetwijfeld volstaan. Tot slotwoord strekke ons het antwoord van Gordon-Pacha: — wij ontleenen het gezegde aan de Haulleville. Gordon-Pacha, nu wereldberoemd door zijne verdediging van Khartoem en zijn dood aldaar, was benoemd geworden, eenige dagen voor zijn vertrek naar Soedan, tot algemeen administrator der stations van de *Association internationale du Congo*. Toen de laatste beschikkingen met een zekeren Koning Leopold, rakende Gordons vertrek, gingen eindigen, toen zeide de presbyteriaansche generaal: »maar wij hebben het voornaamste, dunkt mij, de zendelingen vergeten.« — O, wij hebben er aan gedacht, hernam de andere, de Vereeniging schenkt en hulp en bescherming aan alle zendelingen, bovendien geeft de Vereeniging subsidie aan de zendelingen van het Bijbelgenootschap, aan de Baptisten, aan. . . » — »Dat is zeer wel, maar zendt ons Roomschen, veel Roomschen.«

En dat onsterfelijk woord, hebt niet Gij, Koning der Belgen, gesproken, neen, waarlijk niet Gij, Leopold II: de eer en de wijsheid en de ridderlijke openhartigheid van dat woord komt toe aan Gordon-Pacha. Moge de Nederlandsche Regeering dat woord indachtig zijn.

J. W. BROUWERS.

NECROLOGIE.

Het was nu 37 jaren geleden dat Dr. P. Scheltema, na aan de Utrechtsche hoogeschool tot doctor in de letteren te zijn gepromoveerd, en vervolgens eenigen tijd als praeceptor aan het Gymnasium te Middelburg werkzaam te zijn geweest, werd benoemd tot Archivaris van Amsterdam, welk ambt hij, te gelijk met dat van Archivaris der provincie Noord-Holland, sedert onafgebroken bekleedde.

Hij was het, die het geheele gemeente-archief orde en regelde. Zijne hulpvaardigheid en welwillendheid werden steeds algemeen geroemd, zijne uitgebreide kennis kwam velen bij het doen van nasporingen ten goede. Ook hij is nu ten grave gevoerd te Sloten.

De overledene had op letterkundig gebied een welverdiende reputatie. Hij was Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw en van de Eikekroon.

Wij hebben van hem de volgende werken:

Diatriben in Hadriani Junii vitam ingenium, familiam, merita literaria (1836), *Oud en Nieuw uit de Vaderlandsche Geschiedenis en letterkunde verzameld, de Beurs van Amsterdam, Hendrik van Brederode te Amsterdam in 1567, het leven en de letterkundige verrichtingen van den geschiedschrijver Jacobus Scheltema*, en bij uitstek de 6 Dln. *Aemstel's oudheid of gedenkwaardigheden van Amsterdam*. Dan nog *De Graaf van Leieester te Amsterdam in 1586 en 1587*, uitgegeven door het Kon. Ned. Instituut, *De oudste Regten van Amsterdam, het Archief der IJzeren Kapel in de Oude of St. Nicolaas-*

kerk te Amsterdam, het Archief van Amsterdam beschreven, de Inventaris van het Amsterdamsche Archief, en Rembrandt, eene redevoering over 's mans leven en verdiensten.

De Groningsche Hoogleeraar Mr. B. D. H. Tellegen, is te Groningen overleden. Na zijn promotie in 1847 vestigde hij zich in zijne geboorteplaats Groningen als advocaat en werd in 1860 tot Hoogleeraar benoemd. Ook door verscheidene historische opstellen in den *Gids*, den *Ned. Spectator*, *Vragen des Tijds*, enz. had hij zich een geachten naam verworven.

Na de invoering van de Hooger-Onderwijswet van 1876, door de Regeering benoemd tot Hoogleeraar te Utrecht, bedankte hij voor die benoeming en bleef te Groningen werkzaam, alwaar hij ook in andere opzichten, o. a. als lid der Provinciale Staten, in hooge achting stond.

Eduard Odrycec. Deze poolsche dichter, is te Warschau overleden. Vriend van Mickiewics, behoorde hij tot het schoonste tijdvak der nationale letteren en bleef tot in zijn dood trouw aan den dienst van het ware, het schoone, het goede, aan zijn streven naar het ideaal, aan zijn liefde voor de Roomsche-Katholieke Moederkerk en het vaderland. Zijn uitvaart werd als een triomftocht, zoo beijverde zich enerzijds de Poolse bevolking en anderzijds de Russische Regeering: gene snelde toe als tot eene nationale betuiging, deze legde aan de pers het stilzwijgen op. Ook dat verbod van den Rus is, zijn ondanks, een hulde aan dien Polak.

Graaf Scherer-Boccard, de algem. President van het Zwitsersche Pius-Verein, is te Soleure overleden in den ouderdom van 72 jaren, ten gevolge eener hartkwaal. Aan zijn initiatief heeft men het ontstaan te danken van dat Pius-Verein, hetwelk voortdurend het vereenigend middenpunt bleef van woord en daad der Zwitsersche Katholieken. Dát Pius-Verein, aangevoerd door dien onvermoeiden Kampioen, nam moedig deel aan alle groote Katholieke bewegingen, waarbij het gold onze beginselen te verdedigen of hulde te brengen aan de helden van die verdediging. Ook hij en zijn Pius-Verein stond naast ons bij onze hulde aan Henri des Houx hoofdredacteur-directeur van het Journal de Rome, tot den kerker veroordeeld door het Rome annexeerend gouvernement, omdat hij de rechten van den Paus heldhaftig verdedigde, wat hij nog doet, en waarvoor nu voor de zesde maal het Journal de Rome door dat gouvernement is in beslag genomen.

Na schitterende studiën in het beroemde Jezuïeten-College te Freiburg en aan de universiteiten te München en te Parijs voltooid te hebben, keerde hij in zijn vaderstad terug en stichtte er zijn blad: *Die Schildwach am Jura*.

Weldra werd hij gekozen tot lid der wetgevende macht, maar dewijl hij in 1840 meetings organiseerde om de grondslagen eener Katholieke democratie te vestigen, werd hij door het radicale gouvernement in de gevangenis geworpen. Nauwelijks in vrijheid of hij gaat naar Lucerne en redigeert er het Katholieke blad, orgaan van de conservatieve Regeering die destijds het roer in handen had. Later stichtte hij nog te Soleure, *Die Kirchenzeitung*, waarvan hij tevens gedurende jaren de

redacteur was. Zijne artikelen over burgerlijk recht behooren tot het beste wat er desangaaende in Zwitserland verschenen is. Het gansche leven van dien voortreffelijken man was toegewijd aan alle groote ondernemingen van Christelijke offervaardigheid voor de Roomsche Moederkerk in het Zwitsersche vaderland.

En dan het monumentale werk: »*Archiv für die schweizerische Reformations-Geschichte, herausgegeben auf Veranstellung des schweizerischen Pius-Vereins*,« eene goudmijn van meestal onbekende en onuitgegeven documenten, is men het niet ten deele aan den onvermoeiden President des Vereins verschuldigd? Overigens worden zijne talrijke pennevruchten niet slechts in Zwitserland, maar vooral ook in Duitschland en in Oostenrijk hooggewaardeerd. Graaf Scherer-Boccard was een voorbeeldig burger en christen, een kracht, een sieraad en een geluk voor Staat en Kerk.

Aan die namen, in hun vaderland nooit te vergeten, zij eer en glorie hier beneden en oneindig meer daarboven.

Mededeelingen.

Dezer dagen werd te Goes eene niet onbelangrijke ontdekking gedaan. Men vond namelijk in een antieke kast het volgende opschrift:

Kaste (1) Prinse Maurits (2) A^o MDCX/III.

Op de plaatsen 1 en 2 bevinden zich nog eenige leterteekens doch te onduidelijk om te lezen.

In een kerk van Herment, een oud en beroemd stadje 52 mijlen van Clermont gelegen, is een schilderij van de meesterhand van Guido Reni ontdekt, de H. Redegonda voorstellende.

Een geestelijke, die onder Lodewijk XIII te Herment woonde en daar geboren was, zou dit doek aan de kerk geschonken hebben.

Te Parijs zal eene tentoonstelling plaats hebben van »zwart en wit«, dat wil zeggen van teekeningen in zwart krijt, inkt houtskool en gravures, etsen, houtsneden, steendrukken, enz. De tentoonstelling wordt van 15 Maart tot 15 April gehouden in het *Pavillon de Flore*. Ieder kunstenaar zal twee werken mogen inzenden, en er zullen drie afdeelingen zijn: teekeningen, fusains en gravures. In elke afdeeling zullen worden toegekend: ééne gouden medaille, 2 zilveren medailles 1e, dito 2e, dito 3e klasse, 3 bronzen medailles en 5 eervolle vermeldingen. De jury bestaat uit de heeren: E. Guillaume; voorzitter, voor de afdeeling teekeningen: Français en Pille, voor de afdeeling fusains: Max Lallanne en Allongé, afdeeling gravures: Gaillard; etsen: Waaltner Chauvel; houtsneden: Pennemaker; steendrukken: Vernier; secretaris Beurnant.

Uit Stockholm wordt bericht, dat de Kroonprins van Denemarken en zijne gemalin Louise, kleindochter van onzen Prins Frederik, hun aandeel in de marmeren voorwerpen van het slot *Rosendal* ten geschenke hebben gegeven aan het Noordsche museum. Men schat deze voorwerpen op eene waarde van ongeveer 100,000 kronen. Koning Oscar, zijne zuster en zijne schoon-

zuster hadden reeds vroeger hun aandeel aan genoemd museum geschonken.

David d'Angers, de zoon van den vermaarden beeldhouwer, heeft aan het Louvre geschonken alle medaillons, die zijn vader modelleerde.

De Universiteit te Heidelberg, de oudste hogeschool van Duitschland, zal in 1886 haar 500-jarig bestaan vieren.

Ministeriële Voorschriften aan Pruisen's Universiteiten. De Pruisische Regeering neemt eenige maatregelen ter beperking van de vivisectie, naar aanleiding van de rapporten daaromtrent. De Minister van onderwijs heeft aan de Universiteiten de volgende voorschriften gegeven:

10. Proefnemingen op levende dieren mogen alleen worden genomen ten behoeve van ernstig onderzoek, of eenig gewichtig doel bij het onderwijs.

20. Bij de voorlezingen mogen proefnemingen op dieren slechts plaats hebben voor zoover dit tot een volledig begrip der voordracht noodzakelijk is.

30. De operatieve toebereidselen tot deze proefnemingen bij voorlezingen moeten in den regel vóór het begin der eigenlijke demonstratie en in afwezigheid der toehoorders worden verricht.

40. Proefnemingen op dieren mogen alleen worden ten uitvoer gebracht door professoren en docenten, of onder hunne verantwoordelijkheid.

5. Proefnemingen, die, zonder werkelijk nadeel voor het resultaat, op lagere dieren kunnen worden gedaan, mogen alleen op deze en niet op hogere dieren worden verricht.

60. In alle gevallen, waarin het met het doel der proefneming niet ten eenenmale onvereinigbaar is, moeten de dieren vooraf door gevoelloosmakende middelen ten volle en blijvend verdoofd worden.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria-Laach 1885. 1e Heft. Deutung oder Missdeutung der Kirchlichen Vorschriften über Zins und Wucher. A. Lehmkull S. J. — Normalzeit und Zeitsignale in Nord-Amerika J. G. Hagen S. J. Das Idioplasma. Eine neue Lebenstheorie. H. Jurgens S. J. — Zur neuesten Stuart-Literatur. G. M. Dreves S. J. — Molière VIII. (Fortsetzung.) M. Kreiten S. J. — Die Geysire in Haukadalr. Skizzen einer Nordlandsfahrt. A. Baumgartner S. J. — Recensionen. Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.

De Studiën. D. XXVI. Afl. 1. 1. Mijne Studiën: Ons Erfrecht en de jongste Juristenvergadering. A. Van Gestel. II. De ligging van het aardse Paradijs. Eene exegetische proeve. P. B. Bruin. III. Naar aanleiding van de Congo-Conferentie. P. 4.

Onze Wachter. October en November 1884. I. Johann Tetzel, Aflaatprediker. Inquisiteur (Vervolg.) G. A. Meijer. — II. Eene tooneelvoorstelling te Parijs in 1784. (Beaumarchais.) J. F. H. Menten. — III. Dante P. F. Th. Van Hoogstraten. — IV. Een zeer opmerkswaardig boek over de

Geschiedenis van de tweede helft der XVIde eeuw. Dr. W. J. F. Nuijens. — V. Uit de boekenwereld. Nouvelle défense de Thomas à Kempis J.

Le Correspondant. 10 Janvier. — I. Un Papa prisonnier, par le Vte de Mayol, de Lupé. — II. La Réforme électorale en Angleterre, par Ch. Gavard. — III. La marquise de Forbin d'Oppède, par le marquis de Ségur. — IV. Une visite chez l'oncle Sam, par le baron E. de Mandat-Grancey. — V. Le mal du pays, par S. Cambray. — VI. L'institution du jury, par Jean Moirou. — VII. De la modernité dans l'art d'écrire, par Paul Lallemand. — VIII. Revue des sciences, par H. de Parville. — IX. Chronique politique, par Aug. Boucher.

Revue catholique des Institutions et du Droit. Janvier. — Césarisme et socialisme d'Etat. (Suite). — § 3. L'état dispensateur de tout travail. — Rapport sur l'intervention de l'Etat dans le régime du travail et ses limites. par Claudio Jannet. — Observations à l'occasion du rapport précédent, par Paul Luras. — Rapport sur le contrat de louage d'ouvrage, par Gustave Théry. — Notes sur les causes du malaise existant dans le monde du travail et remèdes proposés, par A. Villiers de l'Isle-Adam. — Chronique du mois, par A. Desplagnes.

Revue des Deux-Mondes. 15 Janvier. — I. Eusèbe Lombard, par M. André Theuriet. — II. Le budget devant les chambres françaises, par M. Léon Say. — III. Les écrivains Russes contemporains, par M. Eugène Melchior de Vogué. — IV. La population de l'empire Allemand, par M. Charles Grad. — V. La caricature en Angleterre, par M. Augustin Filon. — VI. Une ancienne colonie Française. — Le régime parlementaire au Canada, par M. Victor Du Bled. — VII. Correspondance. — VIII. Chronique de la quinzaine, histoire politique et littéraire. — IX. Le mouvement financier de la quinzaine. — X. Bulletin bibliographique.

Revue des questions historiques. Janvier. — I. Origène et la critique textuelle de nouveau Testament, par l'abbé Martin. — II. Le Gouvernement représentatif en France au XIVe siècle, par Noël Valois. — III. La seconde guerre civile. La paix de Longjumeau, par le Cte H. de la Ferrière. — IV. Un arbitrage pontifical au XVIe siècle. Mission diplomatique de Possevino à Moscou, par le R. P. Pierling. — V. Mélanges, Le cardinal Fisher, évêque de Rochester, par Albert du Boys. — Un nouveau livre sur Henri IV, par Tamizey de Larroque. — M. Guizot d'après ses lettres intimes, par le Cte de Puymaigre. — VI. Courrier anglais, par Gustave Masson. — VII. Courrier du Nord, par E. Beauvoir. — VIII. Courrier Russe, par le R. P. Martinov. — IX. Chronique, par Marius Sepet. — X. Revue des recueils périodiques, par Fr. de Fontaine. — XI. Bulletin bibliographique.

Revue du Monde catholique. 1 Janvier. — La Morale sans principes, par J. de Bonniot. — II. La crise de l'industrie, par Urbain Guérin. — III. Le Tour du monde en 330 jours, par Ernest Michel. — IV. Etienne Marcel et le dauphin Charles, par Charles Buet. — V. Revue littéraire, par Ch. Legrand. — VI. Chronique scientifique, par le Dr. Tison. — VII. Chronique générale, par Arthur Loth. — VIII. Memento chronologique, par Ch. de Beaulieu.

Revue Générale. Janvier 1885. — I. La Pacification religieuse en Suisse, par Ch. Woeste. — II. Elatior, par Jean de Reyva. — III. La «loi de Malheur», par M. L. de M. — IV. La Belgique industrielle observée par un ingénieur français. — V. Lettre de Paris, par Dancourt. — VI. L'œuvre de la civilisation africaine, par Alph. de Haulleville. VII. Retour au foyer, nouvelle, par M. Kraszewski. — VIII. Rêve de Noël, par le Vte de Seisal. — IX. Concours de la Revue générale.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Groote letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Apologetiek. El Catecismo de los Textos vivos. Dr. A. Dupont. — Dogmatiek. Exposition de la Doctrine catholique, par Mgr. Capécilat. Dr. W. v. L. — Mystiek. Die Visionen der Hl. Elisabeth und die Schriften enz. J. W. Br. — Poëzie. Oorlof ofte Adieu van Jonckheer J. v. Hembyze (volg. het pas ontdekte Bazelsche handschrift). — Hoe Vondel gewaardeerd wordt in het Buitenland. A. T. — Romantiek. *Serapis*. Historischer Roman van G. Ebbens. — *Inventaire de ma Chambre*, par Mlle Marie O'Kennedy. — Sociaal gebied. Het ontslag onder borgtocht. Th. I. A. Nuyens. — Geen vergauning meer. — Katholieke Kronijk. Jos. Russel. — De l'influence des Religions sur le développement économique des peuples, par Louis Desgrand. — Wetenschappelijke Mededeelingen. De herdenking van Brederoo's geboortedag. — Le Magasin littéraire et Scientifique. Le Journal des Beaux-Arts. XI^e Exposition publique. — Inhoud van Tijdschriften enz. enz.

El Catecismo de los Textos vivos por Don Juan Manuel Orti y Lara, catedrático de Metafísica de la Universidad de Madrid. Madrid, 1884.

In Spanje, gelijk in andere Katholieke landen helaas! is het hooger Onderwijs door de regeering toevertrouwd aan geleerden, die zich ter taak stellen het oudvaderlijk geloof met tak en wortel uit te roeien. De Universiteiten gesticht ter verdediging der Katholieke waarheid zijn kweekscholen geworden van ongeloof en zedenbederf, tuighuizen en bolwerken van de vrijmet-selaars. De Katholieken zijn gedwongen met hunne penningen inrichtingen te betalen en te onderhouden bestemd om hunne kinderen van den schat des geloofs te berooven en hen voor tijd en eeuwigheid in het ongeluk te storten. Zoo wil het de zoogenaamde vooruitgang en vrijheid der wetenschap.

Hoe ellendig en zorgwekkend de toestand is, blijkt uit bovenstaand werk van professor Orti y Lara, waarin hij een critisch overzicht geeft der stellingen en beginselen, welke aan de voornaamste hoogeschoolen in Spanje geleerd en verdedigd worden. Alle dwalingen op het gebied der wijsbegeerte, der natuurkundige en sociale wetenschappen, welke in Duitschland, Frankrijk, Engeland of België het licht zien, vinden aanhangers in Spanje en worden den studenten als het laatste woord van de wetenschap aanbevolen. Verbaasd zou men staan over de ontbindende kracht en den steeds voortwoekerenden invloed der valsche beginselen, indien de geschiedenis ons niet leerde tot welke buitensporigheden de rede komt, wanneer zij het licht der Openbaring versmaadt om op eigen gezag het gebouw der wetenschap op te trekken. Dieper dan de heidensche rede is de moderne filosofie gevallen welke te midden der christelijke beschaving de stof aanbidt, den mensch verlaagt en hem het niets, het nihil, tot bestemming, het najagen van zinsgenot tot levenstaak stelt.

Niemand heeft recht den geleerden schrijver van onwaarheid of overdrijving te beschuldigen, want het

boek behelst eene reeks van *textos vivos*, letterlijke aanhalingen uit de werken van nog levende en onderwijs gevende leeraren.

De twintig Hoofdstukken behandelen de begrippen van kennis, wetenschap en wetenschappelijke methode; verhouding tusschen geloof en rede; den oorsprong van den mensch; het levensbeginsel; het materialisme; de onsterfelijkheid der ziel; de zedeleer; de plichten van den mensch; het huwelijk; het begrip van het recht; het strafrecht; de schoonheidsleer en de letterkunde; de filosofie der geschiedenis; het idéalisme en het positivisme.

Ieder hoofdstuk bevat twee afdeelingen; tegenover de valsche leer met hare schijngronden staat eene beknopte wederlegging, waarin de aangevallen waarheid bondig en helder wordt verklaard en ontwikkeld. Men bewondert de diepe kennis, uitgebreide geleerdheid en den populaireren stijl van den verdienstelijken schrijver; hij is op de hoogte van de verschillende stelsels der moderne wijsheid en kent grondig de oude christelijke filosofie, in welker licht de moderne dwalingen als nevel voor de stralen der zon verdwijnen. Zijne wederlegging, hoe bondig ook, is voldoende om aan te toonen, dat de gevierde systema's van Krause, Hegel, Spencer, Comte en anderen, aan de Spaansche Hoogeschoolen geleerd, niet minder met het geloof dan met het gezond verstand lijnrecht in strijd zijn; en met recht treedt de Katholieke professor in het strijdperk niet alleen in naam van de Openbaring, maar ook in naam van de waarheid en alle ware wetenschap.

Wij kunnen het uitmuntende werk van den Directeur der *Ciencia Cristiana* in gemoede aanbevelen en als bijdrage tot de kennis der moderne wetenschap, en als uitstekend antwoord op de vele beschuldigingen van het ongeloof tegen de waarheden van de Openbaring. De lezer zal zich nogmaals overtuigen dat de dwaling, hoezeer opgesmukt en in wetenschappelijke vormen gehuld, niet bestand is tegen de overoude, maar steeds krachtige beginselen eener gezonde Logica en Metaphysica; daarbij zal hij een feitelijk bewijs vinden van de waarheid, dat de filosofie van den H. Thomas ons een kostbaar en onoverwinnelijk wapen aan de hand geeft, om de aanvallen tegen het geloof zegevierend af te weren, en de verdwaalde wetenschap op den weg der waarheid terug te voeren.

Diep te beklagen zijn de jongelingen die genoodzaakt zijn aan zulke verpeste Universiteits-bronnen hunnen dorst naar weten te lesschen, en groot is de verantwoordelijkheid van hem, die uit opzet of menschenvrees hunne wetenschappelijke opleiding aan zulke professoren toevertrouwt; *maius peccatum habet*.

DR. A. DUPONT.

Over het Koningsdecreet van 15 Mei jl. betreffende

de benoeming, de verkiezing der Professoren, voor het onderwijs aan de Universiteiten en Staatsinstituten, schreef Orti y Lara een artikel in de »Ciencia Cristiana«, blz. 705—716 met het opschrift: *El ateísmo et el Ministerio de Fomento*. De slotsom van dat artikel brandmerkt het aangewezen decreet des ministers Sr. Pidal als *practicamente aleo*.

Van den gevierden hoogleeraar, ook lid van de academia Romana di S. Tommaso, hebben wij nog de volgende werken:

La Ciencia y la divina revelacion.

Introduccion al estudio del Derecho.

La Bellazr y las Bellas Artes.

Introduccion á la Filosofia y especialmente á la Metafisica.

Psicologia, Lógica y Etica.

Derechos de la razon y de la fe.

Fundamentos de la religion.

La inquisicion.

La Conciliacion de la fe católica, por el P. Cornoldi.

Opúsculos y folletos: la coleccion completa.

DE RED.

Exposition de la Doctrine Catholique

par Mgr. Capecelatro, de l'Oratoire, archevêque de Capoue. Paris 1884, 2 vol. prix 10 fr.

De onbekendheid met de godsdienstige waarheden is de groote kwaal onzer dagen. Menige Christen is te weinig vertrouwd met den juisten zin der Katholieke leerstellingen; de bewijsredenen, die tot hare verdediging worden aangevoerd en de consequentien, welke er uit voortvloeien, zijn velen niet genoegzaam bekend. Van daar, dat menigeen zich niet in staat gevoelt op sommige opwerpingen van het ongeloof een juist en passend antwoord te geven.

Het werk van Mgr. Capecelatro, een der prelaten, die door zijne geleerdheid en zijn talent van schrijven het Napelsch episcopaat bijzonderen luister bijzet, is vooral tegen deze kwaal des tijds gericht. Mgr. Capecelatro heeft in zijn werk getracht bevattelijk en boeiend te zijn; een te ingewikkelde en dorre bewijstrant wordt door hem vermeden; zonder de voor oningewijden minder verstaanbare termen der theologie te bezigen, zet hij op heldere en zoo volledig mogelijke wijze de Katholieke Geloofsleer uiteen. Zijn werk is in drie deelen gesplitst: het eerste handelt over God; het tweede over Christus; het derde over de Kerk. De uitmuntende Fransche vertaling van dit boek, onder den boven aangekondigden titel, kan zeer veel nut stichten. De kennis der Christelijke waarheid zal er door worden verbreid. De schoonheid, de eenheid en de harmonie van het Christendom met hetgeen er waars, goeds en verhevens in ons is, zal er meer en meer door erkend worden.

Dr. W. v. L.

MYSTIEK.

Die Visionen der hl. Elisabeth und die Schriften der Aebte Ekbert und Emecho van Schönaue. Nach den Original-Handschriften herausgegeben von F. W. E. Roth. — Ein Beitrag zur Mystik und Kirchengeschichte. Brünn, Verlag der Studien a. d. Benedictinerorden. 1884. LXX 359 S. gr. 4°. Pr: M. 8.

Indien wij bij de beoordeeling van dit werk ook willen beginnen met de *via purgativa*, dan moeten wij zeggen dat de schrijver de drukproeven zoo slecht gepurgeerd heeft, dat hij nu aan het einde van zijn werk 19 bladzijden aan 454 drukfouten en 56 toevoegingen en verbeteringen heeft moeten besteden. En nog is niet alles verbeterd wat had kunnen en moeten verbeterd zijn.

Die *via purgativa* voortgaande zou het snoeimes heel wat te doen hebben bij de »Literatur über Elisabeth.« Daar immers worden bij betrokken werken, zelfs encyklopedische woordenboeken, verkorte kerkelijke geschiedenissen en legenden, waar slechts eenige bemerking betreffende de hl. Elisabeth wordt aangetroffen. Dat alles wordt dan meestal letterlijk medegedeeld. Voor dusdanige uitvoerigheid is misschien wel iets te zeggen, maar ook daartegen dat het boek aan omvang grooter en in prijs duurder wordt, zonder vooruitgang van de wetenschap op dat gebied.

Edoch ook hier is er een *via illuminativa*: na de CXXVIII blz. die ter inleiding, ter voorbereiding dienen en ons melden van de stichting en de geschiedenis des voormaligen Kloosters Schönaue, ons onderhouden over de levensomstandigheden, en de levensdaden der hl. Elisabeth, over hare werken, hare handschriften, en de uitgaven ervan, als ook over hare vereering, komen wij tot hare visioenen en hare brieven. Hier ligt voor ons eene ware *via illuminativa*, die, na de aangestipte gebreken, ons brengt op de ware baan van iets beters dan wij tot nogtoe hadden in de gebrekvolle en onvolledige drukwerken van de geschriften der hl. Elisabeth. Hier zijn moeite noch kosten ontzien; en oordeelkundig is men te werk gegaan. Zorgvuldige tekstvergelijking der beide handschriften in de Landesbibliothek te Wiesbaden met de uitgaven in druk der werken van Elisabeth, heeft hier plaats gehad, en het zijn die twee handschriften welke tot grondslag dienden van deze nieuwe uitgave, de eerste die ons een critisch herzien en vertrouwbaare tekst der gezamenlijke schriften van deze Heilige aanbiedt. Hoe vroegere uitgaven, b. v. die van Parijs van 1513, die der Bollandisten en die van Crombach, afweken, wordt ons door den Schr. in zijne »Aanmerkingen« nader aangewezen.

Waren tot nogtoe niet in druk verschenen het tweede en het derde boek der visioenen, verschillende brieven van Elisabeth, als ook de legende van S. Potentius.

Talrijk zijn de vraagpunten die vroeger donker of duister waren in het leven dezer Heilige, en die nu hier, schoon niet altijd volkomen opgelost, toch menigwerf bevredigend worden toegelicht, en alweer stof verstrekken tot verderen vooruitgang. Daarom ook mag dit werk den belangstellenden worden aanbevolen.

J. W. BROUWERS.

**Oorlof ofte Adieu van joncheer
Jan Van Hembijze,**

volgens het nu ontdekte Bazelsche handschrift.

Dat hier te bespreken satyrisch gedicht werd (ten deele) in 1839 door de *Maatschappij der Vlaamsche Bibliophilen*, uitgegeven onder den titel van: *Het beclach van Joncheer Jean van Hembijze*. Het bevatte slechts 54 strophen. Ook slechts twee lezingen van dat historisch dichtstuk waren destijds bekend; de eene kwam voor in een oude Kroniek over Gent, en de andere, in handschrift, was het eigendom van den heer C. Parmentier, archivaris. Thans komt uit het Archief van den burchtgraaf Vilain XIII te Bazel, een volledi-ger, een ouder afschrift aan den dag, dank aan den onvermoeiden *Frans de Potter*, dien wij een »Chronijcke van Gent« verschuldigd zijn, en in een volgend nummer nader zullen bekend maken. De tekst, 74 strophen, dien wij hier hebben, werd geschreven door een tijdgenoot van den beruchten hoofdman bij den opstand der Gentsche Hervormden en verdient dus ook meer vertrouwen dan de kopieën van de 17e eeuw, die bij dien eersten druk gevolgd werden. Bij vergelijking is nu ook gebleken, dat in dien eersten druk geheele volzinnen onverstaanbaar waren geworden; dat er regels weggelaten, dat er rijmwoorden veranderd, dat er familienamen verminkt, dat er geheele regels ordeloos door elkander gezet en strophen uit haar verband gerukt zijn. Bij de nu aan het licht gekomen lezing is de uitgave van 1839 schier aan een cacographie te vergelijken. Een paar voorbeelden; waar men hier leest »de vrake divyne,« las men daar »het land de myne,« hier, »craye en tiere,« daar, »crihierre.«

Wie de schrijver van dit gedicht, den beruchten woesteling in den mond gelegd, wel mag zijn? Is nog onbekend. De bladzijde die het gedicht vooraf gaat, bekorten wij tot het volgende: »Justicie begoest te spreken deur de veranderinghe van de nieuwe wet, bij den prince (van Oraingen) ghemaect; daer en quamen gheen schoelappers meer upde sale van den stadthuuse; heurlieder requeste van tghemeene ghepeupele, vergaert voor tpalijs vanden prince, die den prince ghepresenteert was van heurlieder commissarissen, den XXIX Ougste, inhoudende datse begheerden det den prince Jan van Imbiese admitteren soude voor cornel vande XXV veendelen borghers ende hem meester maecken van de amonie, ende dat men alle de poorters uuyt der stede doen gaen soude.... Als mijn heere den prince dat zach, dat al oproeders ende niet dan canaellerie ende muytmaeckers waren, soo dede hijse vertrecken ende en gaf heurlieden gheen andwoorde up heurlieder requeste.

In dit zelve jaer, up desen bovenschreven XXIX Ougste, soo vertrack uuyt Ghendt Jan van Imbiese, den ouden voorschepenen daer groote questie hadde om gheweest, ende trock naer Zeelant met paspoort vanden prince van Oraingen, ende alsdoen en was daer gheen beroerte mee omme....

Ziehier een drietal strophen van het gedicht:

I.

Och! mach je mij zelve niet wel leelic besien!
voor wien meest alle lieden moesten nighen ende stuypen,
die moet nu seer telick uuyt mijne stede vliên
ende onversekert en weet jek waer henen cruypen.

Den XIII van Ougste meende jek sprincens compste tonsluypen,
met capitein Mieghem, mijnen ghetrouwen vriendt.
Mijn wacht meende je te payen met brassen ende suypen,
maer het wiert den weert jnt Gulden Hooft vercombeent,
die daer trauwelick toonde wien dat hij dient,
ende met fortselinghe uuyten schepe mij te landen wende;
doen wiert je eerst ghewaere dat mijn bolle was ten eynde.

XI.

Soo cloosters ende Keercken alomme waeren ghepilgiert,
quaetwillighe gheviert in mijn aenschauwen,
om der rycke lieden goet es menich middel versiert,
want wien men roofde, men lietse papauwen.
Al naer de poorterie jucken zuleke adels clauwen,
die uuyten huuse van Bijstervelt meest waeren ghesproten.
Bets, Gruutere ende Vos dede je benauwen;
subbytelic moesten zij buyten poorten troten;
al de reste meende jek wel zoo te coken
duer capitein Goethals, die tbevel van mij hadde ontfæen,
Anghereelis ende Oombeerghe zach men hem eerst wederstaen.

In de voorlaatste strophe spreekt hij tot den prins:

Mijn oorlof dan sluut ik an hu, prince van Oraingen soet,
den Coninck van Spaingen doet omaige blide

.....
Dus laet hu ooghen dijns herten openen met laudatie,
segghende: Ghenadich coninck van Spaingen, wij bidden om
(gratie.

En dan de slotstrophe:

Catholijcke broeders! al heeft men hu benaut staut,
bidt Godt om gratie, hij sal hu zonder sneven gheven;
toocht leetschap met herten, benaut caut
want Hij den sijnen nemmermeer en zal begheven.
ende bidt voor heur lieden, die hier verdreven leven.
Godt sal den draet soo suptilic zonder beven weven
duer dadresse, die hij tuwaerts verweert strect,
dat hu viant zal wijcken, zoo es gheschreven bleven,
eyst dat hem elk in liefden perfect rect;
hu vervolghers inder liefden dilect deet
al hebben zij hu veel schamps ghedaen n zaen,
seght: Heere wiltse met uwe geeste ontfæen.

J. W. Br.

Waardeering van Vondel in het buitenland.

Niet alleen in Duitschland — dank zij vooral den degelijken studiën van Al. Baumgartner in de *Stimmen aus Maria Laach* — maar ook in Frankrijk dringt de naam en faam van onzen Dichterkoning hoe langer hoe meer door. Als een proefje van het eerste, laten wij hier volgen wat een Duitsch recensent in den *Litterarischen Handweiser* (1884, n. 367, col. 535), de heer Norrenberg van Viersen, onlangs schreef naar aanleiding van het werk van Dr. Raich: *Shakespeare's Stellung zur katholischen Kirche*: »Aehnlich wie Vondel, geschützt durch seine Genialität, es sich erlauben durfte, auf der Bühne eines vom Katholicismus abtrünnigen Volkes die Anschauungen des alten Glaubens zu vertreten, so hat es auch Shakespeare wagen dürfen. Beide sind dafür von verbisseneren Zeiten mit Vergessenheit gestraft worden. Die Bühne des 16 Jahrhunderts lebten soweit protestantische Lande in Betracht kommen, nur von den religiösen Fragen, und das Shakespeare und Vondel diese im Katholischen Sinne beantworteten, hat ihnen gerade jene Grösze verliehen, welche heutzutage alle Welt an ihnen bewundert.«

Wat het tweede betreft, wij vernemen van een zegsman, boven alle verdenking verheven, dat nog dit jaar een jeugdig Fransch geleerde, de Eerw. Heer C. Looten, professor aan het Collegie te Tourcoing (dép. du Nord) onzen Nederlandschen dichter tot stof der beide groote theses heeft gekozen, waarmede hij aan de Sorbonne den graad van Doctor in de Letteren wil verwerven en dat de letterkundige Faculteit de theses reeds heeft goedgekeurd. Prof. Looten, die het Hollandsch volkomen machtig is, stelt zich voor binnen kort ons land, en vooral de hoofdstad met al hare herinneringen aan »dien gulden tijd, dien Holland nooit vergeten mag«, te bezoeken, om zijn studie ter plaatse te vervolledigen en zich met onze voornaamste Vondelmannen in betrekking te stellen.

8 Febr. '85.

A. T.

Worde dan ook niet vergeten het vele wat de gevierde Dichteresse en Sprekeresse Lina Schneider zoo lofwaardig doet ter waardeering van onzen Nederlandschen Dichtervorst.

Serapis. Historischer Roman van *Georg Ebers*. 1885. 450 S. 8o. Pr. M. 8.

Dit nieuwe werk uit de vruchtbare pen van prof. Ebers heeft de verdienstvolle maar ook weer de gebrekvolle hoedanigheden van zijne voorgangers, alhoewel dezen keer de professor zich niet meer zoo breed uitmeet, en de dichter meer op den voorgrond treedt; maar daarentegen weegt dan op, de heidendomstreelende »tendenz« die ook alweer in dit werk werkt. Die tendenz evenwel zal zich straks op den schrijver zelven wreken. Zijn thema is de laatste strijd tusschen Heidendom en Christendom in Alexandrië ten tijde van Theodosius, die met den val des Serapeions eindigt. Het gunstigste licht heeft de professor weer voor het Heidendom over. Het is er vertegenwoordigd door Porphyrius die wel gedoopt is, maar in zijn hart bleef hechten aan de ethische wereldbeschouwingen, door zijne dochter Gorgo en hare grootmoeder Damia, eene demonische figuur, zegt de Lit. Rundschau, die wij bij deze recensie aan het woord laten, die de schrijver met bijzonder behagen schijnt te hebben behandeld. Dan is er nog uit de heidensche wereld de overpriester Olympius en de zanger Karnis. Als tegenpartij van den kant der Christenen hebben wij er den Bisschop Theophilus, den diaken Eusebius, den ruiterprefekt Constantin, de rijke weduwe Maria met haren zoon Marcus en de arme Agne. De vertegenwoordigers der heidensche wereld zijn allen min of meer met den glans van het ideaal omgeven, den Christenen daarentegen heeft de schr. andere hebbelijkenheden aangewreven; de bisschop is een hardnekkige fanaticus, Maria leeft voor geen ander doel dan om haar gemaal, door Arabische rooveren vermoord, onder het getal der Heiligen geplaatst te krijgen; Constantin en Marcus zijn ondergeschikte figuren, van min gewicht in een strijd der geesten. De diaken wordt beter bedacht vooral tegenover den bisschop. Maar voor die rol des diaken zou er in het Africa van die dagen geen plaats geweest zijn, volgens Recensent, en doet hij meer denken aan een Protestantenvereiner onzer dagen. Agne, die met wat ketterij is bestreken, doet eerst dienst als tot waanzin begeesterd voor de onverdraagzaamheid van den Bisschop, en

dan om het leven der kluizenaressen in de woestijn te laten afschilderen als een dweeperij die weinig verschilt van krankzinnigheid. Sympathie wekken slechts de ruwe doch eerlijke Demetrius, broeder van Marcus en de vroolijke doch deugdzaam Duda, Marcus gemalin. En nochtans zal met die zwakke krachten het Christendom tot den zegepraal geraken. En hier vindt de schr. zijn straf en boet voor zijne den Christen vijandig gezinde tendenz: hij laat gedurende het beloop van zijn drama voortdurend de grootste macht des geestes aan het Heidendom, en wanneer het dan ten slotte toch bezwijkt, dan weet de schrijver geen ander middel om zulks den lezer aannemelijk te maken, dan dien val toe te schrijven aan uiterlijk geweld. De bekeering van Gorgo, als ook van anderen, wordt bewerkt door het aanschouwen van eene heidensche orgie; zij wordt Christin, omdat het heidensche Fatum, om zoo te zeggen, het wil.

Voor elk nadenkend mensch, is die oplossing zonder redelijkheid. Maar om hier redelijkheid te hebben had de Schr. glorie moeten geven aan het Christendom, en dat schijnt hij niet van zich zelven te hebben kunnen verkrijgen. Van daar de val, ook van zijn ontknooping.

Inventaire de ma Chambre, par Mlle Marie O'Kennedy. Bekroond werk door de Société d'instruction et d'Education.

Alle de werken van genoemde schrijfster zijn waardig gekeurd te worden opgenomen in de Collection des bons livres. Meestal mogen ze wijzen op hoogaanprijzende getuigenissen als van den beroemden Donnet, als van Natalis de Wailly enz. Zoo ook schreef onlangs Kardinaal Caverot, Aartsbisschop van Lyon, dat hij met het grootste genoegen voor de prijsuitdeelingen in zijne Diocees kon aanbevelen les excellents et intéressants ouvrages composés par Mademoiselle O'Kennedy.

Het ontslag onder borgtocht uit de preventive Hechtenis. Academisch Proefschrift door *Th. J. A. Nuyens*.

Met genoegen hebben wij dit Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Rechtswetenschap, alsook de XXIV stellingen, gelezen. Laten we er enkele aanwijzen:

I. De zoogen. Collusionshaft, preventieve hechtenis om de verduistering der sporen van het misdrijf te voorkomen, is af te keuren.

IV. Er bestaan geen graden van toerekeningsvatbaarheid.

VII. Het positieve Recht mag nimmer met het natuurrecht in strijd komen.

XX. Het stelsel van Prof. Opzoomer, om bij de interpretatie der wetten op niets anders te letten dan op de wet zelve, is in de practijk onhoudbaar.

XXI. Ten onrechte worden geestelijken en bedienaren van den godsdienst van de volksvertegenwoordiging uitgesloten.

XXII. Voor de verkiesbaarheid tot Lid der Eerste Kamer dienen andere vereischten gesteld te worden.

XXIII. Het is af te keuren dat de leden der Eerste Kamer door de Provinciale Staten moeten worden gekozen.

Reeds uit die stellingen blijkt voldoende dat er aan stof tot critiek en streven naar verandering geen gebrek was.

Het Proefschrift zelf is verdeeld in drie hoofdstukken: Geschiedkundig overzicht, blz. 1—22; de wenschelijkheid der invoering van het stelsel in het algemeen, blz. 23—48; wenschelijke regeling der instelling de jure constituendo, met een overzicht van de thans geldende bepalingen in de verschillende landen, blz. 49—75.

Natuurlijk zal men meer of minder partij trekken voor de preventieve hechtenis, naarmate men meer overhelt tot versterking van het staatsgezag of meer voor de vrijheid van het individu, volgens den verschillende aard van volk en land en het bijzonder beloop der eeuwen en der omstandigheden. Bij ons werd in 't ontwerp van 1829, wet van 1830 't ontslag tegen borgtocht *niet* opgenomen; ook niet in 1836, ook in het ontwerp der wijzigingswet van 1883, is er van de opname der instelling geen sprake. Over het wenschelijke dier opname spreekt het Proefschrift in het laatste hoofdstuk en wijst aan welke wetsbepalingen de jure constituendo aanbevelenswaardig mogen heeten. Wij wenschen Mr. Nuyens toe, dat hij op rechtskundig gebied zoo schoon eene levenstaak moge vervullen als zijn hoog te schatten vader op het gebied van Nederlands Geschiedkunde.

J. W. Br.

Geen »vergunning« meer!

Een welgemeend woord tot het Nederlandsche volk door een R. K. Pr. ten voordeele der Militaire vereeniging te Maastricht. St. Paulus-drukkerij.

Klinkt het niet wat bombastisch, om het woordje dat men te zeggen heeft: »Geen »vergunning« meer«, zoo maar te betitelen tot het Nederlandsche volk? Dat mag zich afvragen wie slechts den titel zag, dat zal niemand zeggen die het brochure'tje las. Om alles te doen wat in ons vermogen is ten einde de lezing van dat woord te bevorderen tot heil van ons volk, wordt het hier besproken. Er mag dan ook waarlijk wel een dusdanig woord worden gesproken tot een klein volk, als het onze, dat in 1883 aan accijnsen op het gedistilleerd den Staat betaalde de verschrikkelijke som van twee en twintig en een half miljoen gulden.

Zooeven las ik in een blad, dat in 1884, een »buitengewoon slecht jaar«, volgens men uit Groningen mededeelt, niet minder dan 1103 processen-verbaal wegens overtreding van de drankwet werden opge maakt.

De schrijver van dit brochure'tje, 36 bladzijden, »gericht tegen het misbruik van den sterken drank, die zooveel verderf brengt naar lichaam en ziel, in huisgezin, gemeente en maatschappij«, heeft waarlijk een dubbel goed werk gedaan met dit boekje te schrijven; en al wie dit boekje ter lezing verspreidt, doet ook een goed werk. Het spreekt tot *fatsoenlijke lieden*; het spreekt met grond en reden, het spreekt met geest en overtuiging, ten bewijze dat:

1o. de jenever niet onmisbaar is — en

2o. dat de jenever verderfelij is.

Ziehier de stellingen die luchtig en kluchtig, maar degelijk worden gestaafd.

I. De jenever is geen voedings- en ook geen versterkingsmiddel.

II. De jenever is geen voorbehoedmiddel.

III. De jenever is geen geneesmiddel.

En verder: *De jenever is verderfelij.*

Op degelijke gronden wordt bewezen dat de jenever voortbrengt:

I. Ziekte en vroegtijdigen dood.

Een overvloed van velerlei bewijzen is hier terecht aangevoerd.

II. Armoede en bitteren nood.

III. Misdaad, diefstal en moord.

IV. Ramp hier beneden, wanhoop en verdoemenis aan gene zijde van het graf.

De slotsom luidt:

De jenever is voor niemand noodzakelijk,

De jenever is voor elkeen gevaarlijk,

De jenever is voor velen verderfelij.

Wij wenschen dit boekje zoo vele duizenden lezers als er millioenen guldens aan accijnsen op het gedistilleerd in 1883 in Nederland betaald werden.

J. W. Br.

Te Maastricht verschijnt sinds enkele maanden, onder hoofdredactie van den heer *Jos. Russel*, een oud-gediende in de pers, de

Katholieke Kronijk.

Wat de Kronijk al bevat, kan genoegzaam blijken uit den inhoud van de nummers van December; en dat is zeer veel. De prijs is zeer gering en papier en druk zijn goed. Ook die publicatie verdient een groot getal abonnés.

Inhoud van de *Katholieke Kronijk* van 1 Dec. De Apost. Brieven van Paus Leo XIII betreffende de herstelling van den Aartsbisschoppelijken zetel van Carthago. — Vrij-Katholieken (tegenover Vrij-Metselaars) Benoemingen.

5 Dec. De fransche haarkloverijen. Lagvrang en Maynard over Mgr. Dupauloup. Het schrijven van Z. H. den Paus aan Z. vertegenwoordiger den Nuntius te Parijs. Wat de Missionarissen doen om den kindermoord af te schaffen in Ouzigoua. Verscheidenheden.

10 Dec. Nederlandsche toestanden. De fransche verbaunenen: opgave der plaatsen waar ze zich nu hebben gevestigd. — De Kerkvervolging in Rusland. — Verschillende berichten.

15 Dec. Het woord des Pausen. — Een Katholieke deutsche vrije Universiteit. — Een geschil met Portugal. — Verschillende berichten.

21 Dec. Belgische toestanden. — Het jaar der geboorte Onzes Heeren J. Chr. — Benoemingen.

25 Dec. De hedendaagsche Jood. Besluiten der H. Congregatiën. — Kerkvervolging in China. — De Deutsche Rijksdag. — Verschillende berichten.

Meer dan aanbeveling, hooge waardeering en algemeene verspreiding verdient de Katholieke Kronijk.

De latere nommers zijn niet minder lofwaardig.

De l'influence des religions sur le développement économique des peuples, par Louis Desgrand, président fondateur de la société de géographie de Lyon. Paris 1884, gr. in-18o de XII—275 p. Prijs 3 fr. 50.

Nu wij dat werk onzen lezers gaan aanwijzen, komen ons te gelijk twee gedachten, of wilt ge, twee gezegden voor den geest, het eene, van St. Paulus, is rijk aan Christelijke waarheid, het andere is van Nic. Macchiavelli, en is vol van geschiedkundige waarneming; het eerste is stichtend en voor den Christen verblijdend, het tweede is helaas! al te waar, al is het verachtingwekkend: het gezegde van den Apostel is: pietas ad autem omnia utilis est, »de lichamelijke oefening is tot weinig van nut; de godsvrucht echter is tot alles van nut, hebbende de belofte van het tegenwoordig leven, en het toekomstige:« 't gezegde van den italiaan is:

Het bovengenoemd werk, op uitdrukkelijk verlangen van Paus Pius IX ondernomen en door de bijzondere goedkeuring van Leo XIII vereerd, heeft zich tot doel gesteld: »meer te onderrichten« en »de dwaling, die dochter der onkunde, te bestrijden.« Volgende aan het verlangen van Pius IX, heeft de schrijver door de feiten der ervaring de waarheid toegelicht, dat de belangen van patroons en werklieden geenszins tegenstrijdig maar integendeel in innige overeenstemming zijn. Dewijl de mensch zelf de hoofdfactor is van den arbeid, stelde hij voorts duidelijk in het licht, dat, om den arbeid te verbeteren, het noodzakelijk is al de productieve vermogens van den mensch te ontwikkelen en dat derhalve de zedelijke verschijnselen en hunne oorzaken eene eerste plaats in de economische wetenschappen behooren in te nemen. De Heer Louis Desgrand werpt daarom een onderzoekenden blik op de verschillende godsdiensten en den invloed, dien elk dezer op de verschillende volken der wereld heeft uitgeoefend. In afzonderlijke hoofdstukken beschouwt hij het brahmanisme, het boudhisme, het mahomedanisme, den joodschen godsdienst en het Christendom, en hij toont hierbij aan hoe steeds de vooruitgang van den arbeid gelijken tred heeft gehouden met de ontwikkeling der godsdienstige waarheid en der zedelijke verantwoordelijkheid. In een laatste hoofdstuk, aan 't rationalisme gewijd, doet de schrijver zien, hoe de valsche revolutionnaire en maçonnieke leeringen overal het antagonisme, den strijd en den haat in de plaats stellen van eendracht en liefde; en hoe het de taak onzer dagen moet zijn om, door de feiten en de ervaring voorgelicht, tegen de dwalingen eener nieuwere, zogenoemde sociale wetenschap strijd te voeren. Eigenbelang en genotzucht treden in de plaats van plichtsbef en wederzijdsche toewijding. Daarom roept de schrijver allen op, die eenigen invloed op de maatschappelijke toestanden kunnen uitoefenen, om in den geest van de wet der Christelijke liefde, in de huisgezinnen den eerbied voor het vaderlijk gezag en in de werkplaatsen de erkenning van de rechten en 't gezag van meesters en patroons te herstellen en te handhaven.

P. v. B.

Mededeelingen.

De herdenking van Brederoo's geboortedag.

De commissie voor de herdenking van Brederoo's geboortedag op 16 Maart a. s. heeft thans hare plannen in hoofdzaak vastgesteld. Het volgende zij daaraan ontleend:

Op den bedoelden gedenkdag zullen achtereenvolgens plaats hebben: een letterkundig-muzikale middagbijeenkomst, een maaltijd en een tooneelvoorstelling.

Bij de middagbijeenkomst zal de voorzitter, Prof. Dr. J. ten Brink, eene rede houden en zullen o. a. eenige liederen van Brederoo, alsmede vier- of vijfstemmige madrigalen van Schuijt (uit denzelfden tijd) worden voorgedragen.

De schouwburg-avond zal gewijd zijn aan de vertooning van een van Brederoo's werken, waaromtrent echter nog geen bepaalde keuze is geschied. Deze voorstelling zal plaats hebben in den stads-schouwburg. In de tusschenbedrijven zullen waarschijnlijk eenige oud-Nederlandsche danswijzen en een Nederlandsch werk uit dien tijd worden uitgevoerd. De commissie vertrouwt, dat de hiervoor gemaakte kosten door de opkomst van het publiek voldoende zullen worden gedekt.

Voorts is het plan gevormd tot het houden van eene tentoonstelling over zaken en personen, die rechtstreeks met Brederoo in betrekking staan. Deze tentoonstelling zal vermoedelijk in het gebouw der Universiteitsbibliotheek plaats vinden: een toelichtende catalogus zal daarvoor worden bewerkt.

Het gedenkteeken zal van zeer bescheiden omvang zijn; de kosten daarvan zullen bij afzonderlijke intekenening worden gevonden.

Belangrijk is de aankondiging van eene nieuwe volledige uitgaaf van Brederoo's Dichtwerken, welke bij Gebrs. Binger, te Amsterdam, zal verschijnen, Prof. Moltzer, te Utrecht, Dr. Kalff en Dr. Kollewijn, te Amsterdam, en de Heer Unger, te Rotterdam, zullen daarbij verklarende toelichtingen geven. De Heer Mr. N. de Roever zal behulpzaam zijn met historische en topographische mededeelingen, terwijl de inleiding en letterkundige bespreking is opgedragen aan Prof. J. ten Brink.

Le Magasin littéraire et scientifique, verschijnend te Gent bij Leliaert, zal voortaan niet slechts 4 maal, maar 6 maal in het jaar verschijnen, in afl. van ongeveer 120 blz. De prijs blijft voor België 10 fr. De inhoud van het eerste boekdeel van 1885 is de volgende:

- I. En Amérique, journal de voyage Alb. Solvijs.
- II. Un jeune homme chrétien. Raoul du Sant de Bouland.
- III. Guizot et sa correspondance intime. l'abbé A. Cousot.
- VI. Le droit d'entrée sur les grains. Bon. Hermann della Faille.
- V. Les philosophes modernes et leur influence sociale. Cte F. Van den Steen de Jehay.
- VI. Poésies. — Mes souhaits à mon ami. C. P. G. R. La poésie de l'hiver. Jean Casier.
- La mort d'un trappiste. Léon Janssens.
- VII. Bibliographie.

Journal des Beaux-Arts et de la Littérature.
15 Février. — Concours de gravure à l'eau forte.
— Expositions. Concours. — L'adoration des Mages
par Gérard Dou. — Paris: Ecrivains d'art. — Expo-
sition van Hammé. — Correspondence de Valen-
ciennes. — Lettres à José. — Chronique générale.
Annonces.

De ontdekking van dit meesterstuk van Dou, met
150 figuren, is als eene openbaring. Het art. van
Ad. Siret is met geestdrift geschreven.

XIVe Exposition publique.

In het journal des Beaux-Arts et de la Littér. No.
2, sprekende over de 14e openbare tentoonstelling
zegt o. a. een prachtig artikel van Ant. v. Fletteren,
Toutes les académies que l'on voit ici sont des dés-
habillés misérables, quasi-obscènes. Et ces vers de
Manuel nous revenaient dans leur cinglante ironie:

Tu viens à l'heure, au jour, au mois;
Tu fais rougir le bon bourgeois
Qui lorgne l'argile ou la toile;
Et ton impudique beauté,
— O misère! o nécessité! —
Pose sans voile.

Den 26n Maart a. s. zal de Hoogeerw. Heer Dr.
Johannes Janssen zijn vijf-en-twintig jarig Priester-
jubilé vieren. Het Katholieke Duitschland vooral zal
niet nalaten den hooggewaardeerden geschiedvorscher
op dien dag een bewijs te geven van zijne dankbare
vereering. In Engeland is men bezig aan het vertalen
van zijn époque makende werken.

Nos 5 en 6 van het *Tijdschrift voor Noordbrabantsche
Geschiedenis, Taal- en letterkunde* (Redact. Aug. Sassen)
bevat een artikel over *Bergeik*, waarin eenige merk-
waardige oorkonden worden meedegedeeld uit het archief
der abdij van Postel door den archivaris dier abdij Th.
Ign. Welvaarts, met zegel-afbeeldingen en facsimilés.
Verder eenige vragen omtrent Hilvarenbeek, Moergestel,
Tilburg, Almkerk en een N-Brabantsch geschied-en
letterk. jaarboekje van omstreeks het jaar 1834.

Eenige jaren geleden werden in de Hervormde kerk
te Tienhoven a/d Lek muurschilderingen (de helse
straffen voorstellende) ontdekt, welke destijds door de
toenmalige Commissie van rijks-adviseurs voor de monu-
menten van Geschiedenis en Kunst zijn onderzocht en
waardig geacht om behouden te blijven en hersteld te
worden. Van rijkswege werd daarvoor een subsidie aan-
geboden, waarvan echter geen gebruik is gemaakt.

Thans moet bij het kerkbestuur het voorrennen be-
staan, in verband met het verven enz. van de kerk,
de bedoelde muurschilderingen, welke sedert hare ont-
dekking door eene gordijn werden beschut, weder te doen
overwitten. »Eere (!) aan de overwitters van Tien-
hoven.!!

Te Londen is uitgegeven eene vertaling van mevr.
Bosboom's *Majoor Frans*. Met het oog op de reeds
verschenen vertalingen van Vosmaer's *Amazon* en
de twee romans van mej. Wallis, leidt het *Athenaeum*

bovenstaand bericht in met de woorden: Vertalingen
uit het Hollandsch schijnen te zijn aan de orde van
den dag.

Hoe Duitschland Melati van Java hoog schat, zal
uit ons volgend nummer blijken.

Bij den wedstrijd, uitgeschreven door de redactie
van *Noord en Zuid*, voor eene studie over *Brederoo*,
is bekroond de heer E. Levi te Hengelo (O.)

Door Prins Roland Bonaparte, te Saint Cloud,
zijn aan de Regeering, ten behoeve van 's Rijks Eth-
nographisch Museum te Leiden, ten geschenke aange-
boden de in de *St.-Ct.* no. 41 vermelde voorwerpen
op zijn reis in Noorwegen verzameld, alsmede een
exemplaar van het door den Prins uitgegeven werk
over de inboorlingen van Suriname, die op de Inter-
nationale Koloniale Tentoonstelling van 1883 te Am-
sterdam zijn te bezichtigen geweest.

Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Door den heer H. W. Jansen, kunstschilder te Does-
burg, zijn aan het Rijk, ter plaatsing in het Neder-
landsch Museum te Amsterdam, ten geschenke aange-
boden: twee met koper en snijwerk versierde deuren
met bovenlicht; twee trapbalusters; een console, en
een fragment van een dakvenster; een en ander uit
de vorige eeuw en afkomstig van een in 1884 afgebro-
ken huis in de Beitelstraat te Doesburg

Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Bij de werkzaamheden voor het bouwen van een
nieuw theater in de Via Nazionale te Rome, is een
bronzen standbeeld van Hercules gevonden, dat, be-
houdens eene geringe beschadiging der beenen, geheel
ongeschonden is. Vermoedelijk behoorde dit beeld, dat
zes voet hoog is, tot de Baden van Constantijn of bij
den Tempel der Zon van Hadrianus, die naast elkaar
op dien hoek van den Quirinaalschen heuvel stonden.

De Duitsche scheikundige Bernhagen heeft onlangs een
middel uitgevonden tot het verveelvoudigen van koper-
gravures. De afdrukken worden door een »Jodkadmium-
preparaat« verkregen. Hij heeft reeds patent aange-
vraagd, en daar het *Kunst-Institut* een premie van
10,000 *Mark* voor deze uitvinding heeft uitgelooft,
zal zijne ontdekking hem al aanstonds aardig wat op-
brengen.

Volgens een opgaaf, verstrekt aan *the American
Newspaper Annual*, een jaarboekje te Philadelphia, be-
droeg het aantal nieuwsbladen, die in 1884 in Amerika
en Canada verschenen, 13,343, of 738 meer dan het
vorig jaar. Van dit aantal kwamen op Canada niet
meer dan 630, negen minder dan het vorige jaar. Van
de Amerikaansche bladen verschenen 1197 dagelijks;
New-Yorks Staat alleen had 140 *dailies*; de andere
Centraal Staten 177; de Zuidelijke Staten 147, en de
Westelijke Staten 555. De zoogenaamde *counties* in de
territories, die eigenlijk niet in de *Union* begrepen zijn,
hebben soms in het geheel geen dagbladen; dit was

in 1883 het geval met 416, en in 1884 met 330 van die districten.

In de Universiteits-bibliotheek te Rouaan heeft men een belangrijk stuk gevonden, handelende over de invoering der boekdrukkunst te Parijs door de Duitschers Martin Kranz, Ulrich Gering en Michel Freiburger. Het is een brief van Fischet, prior der Sorbonne, afkomstig uit het jaar 1470, waarin wordt medegedeeld, dat de drie bovengenoemde drukkers zich te Parijs gevestigd hebben als leerlingen van Gutenberg, die door hen de uitvinder der boekdrukkunst genoemd wordt.

Franz Liszt is bezig met het vierde deel zijner *Memoiren*, waarvan het geheel op 6 deelen wordt geschat. Het eerste verschijnt eerstdaags.

Eerstdaags zal te Londen bij Sampson Low & Co. verschijnen: *The complete story of the Transvaal from the Great Trek*. Dit boek is geschreven door den heer John Nixon, die de laatste zes jaar gewoond heeft in de nabijheid van de Transvaal, te Pretoria vertoefde gedurende het beleg, en na afloop van den oorlog als lid van het comité der Loyalisten te Londen kwam.

Noorwegen draagt goede zorg voor zijn letterkundigen naam. Aan de dichters Björnstjerne en Henrik Ibsen is reeds sedert jaren een rijkspensioen van een paar duizend kronen verleend, om hen in staat te stellen hunnen letterkundigen arbeid rustig te volbrengen. In 1883 werd den schrijver Gloersen een ondersteuning van 2000 kronen geschonken en thans heeft die schrijver een verzoek om een jaargeld van 1000 kronen ingediend, dat veel kans op inwilliging heeft.

Men heeft te Rome in de laatste weken weder veel merkwaardige oudheden gevonden. Bij den Colonnatuin een bronzen beeld, bij de *Porta Salara* dezer dagen een reeks merkwaardige opschriften, en nu op diezelfde plaats zeven marmeren grafteekens en een fraai marmeren vrouwenbeeld, welke kop uit de 3e eeuw onzer jaartelling is, terwijl de romp in den tijd van Hadrianus vervaardigd moet zijn.

Het beeld is — nog een merkwaardigheid — blijkens het opschrift, een huldeblijk door een liefhebberden schoonzoon aan zijne schoonmoeder gebracht, wier gelaatstreken daarin zijn weergegeven.

Het huis te Halle, waar Handel geboren werd, is bij gelegenheid van den 200en gedenkdag dier gebeurtenis, aan de voorzijde geheel gerestaureerd. Boven de deur staat een borstbeeld van Händel; een marmeren gedenksteen wijst het huis als de geboorteplaats van den toondichter aan, en opschriften in vergulde letters vermelden zijne voornaamste werken.

De uitgever De Seyn Verhougstraete te Rouselare is benoemd tot boekhandelaar van Z. K. H. den Graaf van Vlaanderen. Deze eer heeft hij te danken aan de buitengewone zorgen, welke door hem aan zijne uitgaven

werden besteed; zooals men weet interesseert de Graaf van Vlaanderen zich zeer voor den bloei der letterkunde en is een bekwaam bibliophiel.

De hoogleeraren der universiteit te Tokio hebben een vereeniging gesticht ter bevordering van de invoering van Latijnsche letters in plaats van de Chi-neesche.

In Zuid-Afrika begint, ook waar het wetenschappelijke instellingen betreft, nieuw leven te komen. De sterrenwacht te Kaapstad, welke oorspronkelijk alleen ten dienste van scheepvaart werd ingericht, zal nu eerlang met de Europeesche inrichtingen van dien aard kunnen wedijveren en samenwerken. De Regeering der Kaap-Kolonie laat een nieuwen heliometer maken voor een som van 54,000 *Mark*. Het instrument wordt bij Repfold, te Hamburg, vervaardigd, naar de nieuwste eischen der wetenschap.

De *Kunstbode* verneemt met levendige voldoening dat voortaan de *prix de Rome* ook voor beeldhouwkunst zal worden uitgelooft, en dat met het oog daarop reeds eene Commissie is geformeerd. Het blad hoopt binnenkort in staat te zijn het programma mede te deelen.

Door de Académie des Sciences morales et politiques is een prijsvraag van 10,000 fr. uitgeschreven voor het beste werk over: »Het armenweezen en de armenverzorging ten platten lande sedert 1789 tot op onze dagen«. De antwoorden moeten voor 1887 worden ingezonden bij den secretaris van het Instituut.

Te Parijs is dezer dagen eene tentoonstelling geopend van de werken van *Doré* en Donderdag 11. weder eene van de werken van *Eugène Delacroix*. De President der Republiek heeft met den *premier* en den minister van Onderwijs aan deze laatste een officieel bezoek gebracht. Men vindt er ook eene verzameling van 46 brieven en handschriften des kunstenaar, benevens eene reeks van portretten, hem voorstellende van den leeftijd van 20 jaar tot aan zijn dood.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria-Laach. 1885. 2de Heft. Eine bedeutungsvoller Fortschritt in der Chemie. L. Dressel. S. J. — Die Kunsthaftigkeit des hl. Bernward von Hildesheim. I. St. Beissel S. J. — Troststimmen aus alle Zeit. J. Knabenbauer. S. J. Vom grossen Geysir zum Hekla. A. Baumgartner. S. J. — Molière. IX. (Fortsetzung.) W. Kreiten. S. J. — Monumenta Germaniae Paedagogica. G. M. Pachtler S. J. — Recensionen. — Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.

De Katholiek. Godsd., Gesch.- en Letterkundig Maandschrift. Maart 1885. De twee oude biographiën van den H. Norbertus. (Vervolg en slot van Dl. LXXXIV, blz. 310 vv.) Fr. G. Van den Elsen, Ord. Praem. — Lacordaire. W. M. H. Nuyens, Pr. Het bovennatuurlijke. R. J. G. Beddink, Pr. Over canonisatiën en beatificatiën. H. — Het Nowo-Dewitschy-klooster. H. — Proeve eener dichtelijke vertolking van Isaïas. (Verv. van blz. 67 vv.) G. Jonckbloedt.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Eene wereldglorie van Nederland gehuldigd door Leo XIII J. W. Brouwers. — Apologetiek. „La ciencia y la divina revelacion“ van Dr. Orti y Lara, door Dr. W. v. L. — Friedemanns Vorschläge beleuchtet von Irenäus Themistor door Dr. L. v. H. — Hagiographie door P. v. B. Vida de Santa Teresa para uso del pueblo — De Eerw. P. Haan en Jules Morel. — Vita di Antonio Rosmini: memorie di Fr. Paoli. — Geschiedenis. Schwedische Geschiedenis im Zeitalter der Reformation von Dr. Julius Weidling. — Romantiek. Aus Carmen Sylva's Leben. — Max. Schmidts Volkschriften. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

Eene wereldglorie van Nederland gehuldigd door Leo XIII.

Op eene roemrijke en heilige plaats heeft weleer de thans oudste Bisschop der Katholieke Kerk, de Bisschop van Roermond, Mgr. Paredis, het groot Seminarie van zijn Bisdom gesticht, te Roermond, waar het aloude Karthuizer-Klooster stond en nog ten deele staat, waar de helden des geloofs den marteldood ondergingen in de XVIe eeuw, waar de wetenschap, reeds vóór eeuwen, een harer uitstekende heilighdommen had, waar de eerste Prior geen ander was dan de beroemde Hendrik van Calcar, die door niet weinigen weleer werd gehouden voor den schrijver van de *Imitatie* en die *Geert Groote* bekeerde tot het vrome leven wat hem later onderscheidde, waar, in een woord, heeft geleefd

Dionysius de Karthuiser.

De Amsterdamsche Hoogl. W. Moll mocht wel een woordje mee spreken waar er sprake is van kennis en wetenschap van Nederlandsche Kerkgeschiedenis, en wij kennen niet één man in Nederland die hem zou durven tegenspreken als hij in zijne Kerkgeschiedenis zegt van onzen Dionysius.

» Gesturende zijn gansche leven wonderbaar werkzaam, alles lezende en bestudeerende wat de theologische wereld sinds vroeger eeuwen tot op zijne dagen aan het licht bracht, en volkomen bekend met den nood der Kerk, voerde hij eene pen welke vruchtbaarheid door die van Augustinus of sommigen der beroemdste scholastieken niet overtroffen werd.

» Behalve exegetische en homilitische schriften van kolossalen omvang, ook philosophische, scholastieke en polemische boeken, liet hij nog na eene groote menigte van ascetische opstellen ... (Blz. 380.)

Het handboek »over het wezen des Christelijken levens« — De doctrina et regulis vitae Christianae, Libri II.) en alle andere vertoogen, zoo gaat de Remonstrantsche Hoogleraar voort, alle andere vertoogen van Dionysius, die wij tot heden leerden kennen, rekenen wij tot het beste dat in ons vaderland ooit over zedekunde en beoefeningsleer gesteld werd, en den schrijver een broeder in den Heer, dien de Christen-

heid steeds in liefde had moeten gedenken«. (Zie Brugman D. I. 73).

In het leven van Paulus II, getuigt Papirius Masso dat Paus Eugenius IV, na een werk van onzen Dionysius te hebben gelezen, uitriep; *laetetur Mater Ecclesia quae talem habet filium*, verheuge zich de Kerk die zulk een zoon heeft. (Wat Paus Leo thans verklaart, zullen wij meteen vernemen, en dat zal ons tot eene nieuwe studie brengen.)

Vele zijner werken bestaan nog in handschrift, te Brussel in de Bibliothèque de Bourgogne. In druk verschenen in 1549, te Keulen, een en twintig deelen in-folio.

Hier uitvoerig te gaan bewijzen dat Amsterdam grooter is dan Bovenkerk, zou wel niet meer overbodig zijn dan dat wij zouden gaan bewijzen dat het gezag der Bollandisten in hunne *Acta Sanctorum* groot is. Welnu, daar vinden wij op den 12den Maart ook het Leven van onzen Dionysius door Teodoricus Loërius a Stratis (van Hoogstraten): daaraan ontleenen wij hier, gelijk hierboven aan Prof. Moll, slechts een paar regels, maar rijk aan zin, alsof men den inhoud van een boek had uit te drukken in een telegram: Dionysius was *vir magna sanctitate clarus, contemplatione sublimis, eruditione copiosus, mirabilis ingenio, memoria singularis, pietate incomparabilis tam utilis mundo quam Deo carus*, en elders: »hij bezit zoo een rijkdom van geleerdheid, zoo een overvloed van verschillende wetenschappen, zoo een volheid van vroomheid, dat er niets boven hem is, dat zijns gelijke niet bestaat.« Betreffende de onbegrijpelijke veelheid van 's mans geschriften wordt er dan ook eenvoudig gezegd; »ik heb nog niemand gehoord, die de werken van dien man heeft kunnen zien zonder te bekennen met mij, dat het niet dan met een groot wonder is kunnen geschieden, dat één mensch zoo vele werken heeft kunnen schrijven.«

Wat voor een man is dan die Dionysius?

Een Nederlander, een Limburger, te Rykel of Rickel, niet ver van Maastricht, bij St. Truyen geboren in 1402, aanvaardde het kloosterleven en werd opgenomen in het Karthuizer-Klooster te Roermond in 1423, alwaar hij in 1471, den 12 Maart tegen 12 ure 's middags, zijnde de feestdag van Gregorius den Groote, is gestorven en aldaar begraven op het kerkhof van het Karthuizer klooster, in welks muren hij niet minder dan 49 jaren gewijd aan deugd en wetenschap had doorgebracht, en er die hoogte der wetenschappen en die heiligheid in deugden bereikt heeft, die zijn naam door de Katholieke wereld verspreid hebben. Gelijk destijds zoo vele andere Limburgers had ook hij zijne theologische studiën volbracht aan de Universiteit te Keulen,

Maar buitengewoon ontwikkeld en geleerd jongmensch was hij toen hij te Keulen aankwam, verbleef er niet

langer dan de gewone studietijd der theologie en keerle weer naar Roermond terug en verbleef dan voortdurend ten onzent; en nu vragen wij, met welk recht heeft men, na te hebben hooggeprezen hoe Dionysius zich onderscheiden had door zeven soorten van geleerde werken zooals nog niet één Katholiek schrijver in vroegere eeuwen had gedaan, heeft men kunnen schrijven gelijk men schreef: »dat *Duitschland* er op mag roemen in Dionysius den Karthuizer een man te bezitten zoo uitstekend tevens en zoo heilig, als de wereld er van hare scheppingsdagen af geen anderen had voortgebracht?

Neen, aan de Nederlanden, en niet aan Duitschland, behoort die Nederlandsche gloriezoon van wetenschap en heiligheid.

Zijn familienaam was Van Leeuwen of De Leuwis, maar niet onder dien naam is hij in het buitenland bekend; meestal onder den naam van Dionysius den Karthuizer, of ook onder dien van Dionysius Rykel, of Dionysius a Richel, van zijn geboorteplaats. Ten bewijze hebben wij slechts te wijzen op de titels van 's mans levensbeschrijvingen b.v. in het Spaansch en in het Italiaansch verschenen: alzoo verscheen te Madrid, in 1738 eene biographie van 365 bladzijden in 4o. *Admirabile vita, singulares virtutes y prodigiosa sabiduria de ecstático*, V. Padre. *D. Dionysio Rykel*; alzoo verscheen in Italië, te Siena: *vita del Dionisio Rykel*, door Duiliani geschreven in 1783.

De Nederlanden hebben feest gevierd, en gewis niet zonder voldoende redenen, toen *Conscience* zijn honderdste werk uitgaf, maar of die 100 werken te samen meer dan een vijfentwintigste zouden zijn van de werken des Nederlanders, uit de XV^e eeuw, dien wij heden even waardeeren, rekene uit wie zulks wille doen, te recht houdt Professor Moll onzen reus der XV^e eeuw voor »een der vruchtbaarste schrijvers der wereld«.

En wat getuigde Leo XIII?

Aan een jongeling, wiens jeugd en wiens kracht alreeds door de hartstochten verslenst en gebroken waren, gaf onlangs de Heilige Vader den raad, zich te begeven in de eenzaamheid van het een of ander Karthuizer Klooster, om alleen aan zijn terugkeer tot de deugd en aan boetedoening voor zijne zonde te arbeiden.

Om dat doeleinde gemakkelijker te bereiken, raadde de Heilige Vader den jongeling om met de meest mogelijke aandacht te lezen het *gouden* boek van »de vier uitersten des menschen, door *Dionysius den Karthuizer* geschreven, een werk, dat om den rijkdom en de heiligheid zijner leer den naam van »*goddelijk*« boek heeft verworven.

Aldus volgens de medeeling van *il Paese*, het blad te Perugia gesticht door den Bisschop, die later is geworden Paus Leo XIII.

»Id quo facilius assequeretur, suasit adolescenti Pontifex ut qua maxima posset attentione perlegeret *aureum* illum de quatuor *Hominiis Novissimis librum*, scilicet auctore Dionysio Charthusiano, qui copia et sanctitate doctrinae *divini* nomen invenit. Eam Pontifex rem his, qui sequuntur, versibus complexus est:

Flore puer, vesana diu te febris adurit:
Inficit immundo languida membra situ.

Dira lues; cupidis stygis respersa veneno,
Nec pudor est, labiis pocula plena bibis.

Pocula sunt Circes: apparent ora ferarum;
Sus vel amica luto, vel truculentus aper.

Si sapis, o tandem, miser, expergiscere, tandem,
Ulla tuae si te cura salutis habet,

He fuge Serenum cantus, fuge litus avarum.
Et te *Carthusi*, Flore, reconde sinu.

Certa tibi inde salus; *Carthusi* e fontibus hausta ¹⁾.
Continuo sordes proluet unda tuas.

Het werkje van onzen Nederlander geroemd als een *goddelijk* boek, heeft vele uitgaven beleefd. Het werd ook in het Vlaamsch vertaald door Broeder Jan van Blitterswijk en gedrukt bij Scholvaarts te Brussel, in 1628.

Dewijl er nu hiersprake was van »de vier Uitersten des menschen,« ter betrachting aangewezen door Paus Leo bij de hier medegedeelde distichen, zoo zij het ons geoorloofd ook een woordje te spreken en een staaltje te geven van de gedichten van onzen Karthuizer. Te Utrecht, in de Boekery der Rijksuniversiteit, vindt men de *Opera minora* van Dionysius, editie van P. Blomevena te Keulen, drie zware folianten, en daarin 's mans Gedichten, voor zoo verre ze in druk zijn uitgegeven. Men heeft er A. een bundel hymnen, aan de Heilige Drievuldigheid, als een klein gebedenboek: *De laudibus Sanctissimae et Individuae Trinitatis*.

B. Een soortgelijken bundel met liederen over het lijden des Heeren, »*Laudes sive horae de Domini Jesu amarissima passione*«.

C. Een derden bundel, in welks gedichten Gods eigenschappen en werken worden bezongen: »*De laudibus superlaudabilis Dei*« (Wij komen terug op deze hymnographie.) Wij willen heden onze keuze laten bepalen door de hier behandelde stoffe en schrijven dus hier eenige strophen over uit zijn gedicht:

»Gods lof uit het Evangelie van het Algemeen Oordeel.«

1.

Anteibuit hunc advertum
Signa multa perhorrenda
Circa ipsum firmamentum,
Solem lunamque stupenda.

2.

Et pressura populorum,
Ex confusa marinorum
Fluctuum sonitione
Gurgitumque motione.

3.

Sol et luna fuscabuntur,
Stellae labi videbuntur.
Metu homines arescent
Malorum imminentium,
Et virtutes expavescent
Coelorum, iudex gentium.

¹⁾ Ex consideratione scilicet rerum, quae sunt homini novissimae. An. MDCCCLXXXIV.

4.

Tunc in coelo apparebit
Signum crucis, o salvator!
Venientem te videbit
Omnis homo, o scrutator!
Cum gloria in nubibus
Supernisque virtutibus.

En de twee laatste strophen:

Communis resurrectio
Fit repente, Te iubente,
Cinerumque collectio
Subito, Te disponente,
Fiet per sanctos angelos
Per omnes terrae angulos.

Hanc censuram formidare
Et ad eam nos parare
Da, ut iudex, metuende,
Iugem opem Tu impende!

De Hoogleeraar Moll (blz. 356. D. 1. Studiën en Bijdragen op 't gebied der Historische Theologie) geeft als het geboortejaar van Dionysius op het jaar 1392. Dat is echter onjuist, onze Dionysius is geboren 10 jaren later, Zie hier het bewijs: hij zelf, in het laatste werk dat uit zijn ziel vloeyde, »*De meditationibus*,« schrijft ten afscheid:

»Mijne broeders gelievet voor aangenaam te nemen dit kleine werkje mijner meditatieën, en bidt dan voor mij, die mij met Gods genade meer ga voorbereiden voor een zaligen dood, daar mijne lichaamskrachten zoo afnemen en ik dit werk eindig in het 67ste jaar mijns levens.« Dat schreef Dionysius in het jaar 1469, twee jaren voor zijn dood in 1471, zooals ons getuigd wordt door Loërius a Stratis, in de Bollandisten. Wie in 1469 is in het 67ste jaar van zijn leven, kan onmogelijk geboren zijn in 1392, maar wel in 1402.

Ook zijn de inlichtingen, die, uit Roermond gekomen, door Prof. Moll worden medegedeeld, niet weinig bezijden de waarheid waar gezegd wordt, dat alles wat op Dionysius betrekking heeft, sinds lang uit die stad (Roermond) verdwenen is. Te Roermond vindt men nog eerstens in de bibliotheek van het Groot Seminarie, tal van werken van den wereldberoemden schrijver.

Tweedens, insgelijks in het Seminarie, een portret van den onsterfelijken Karthuiser, dat men voor echt houdt en door een ouden Pastoor van het dichtst bij Roermond gelegen dorp Maesniel werd gegeven aan het Seminarie.

Derdens, wordt er nog in de Cathedraal met allen eerbied bewaard het hoofd van dien reus en Koning in het Rijk van wetenschap en deugd.

De getuigschriften, opgemaakt te Roermond den 28sten Aug. 1858, in tegenwoordigheid van Mgr. Paredis en anderen worden medegedeeld in den XIXen vol. van »*Publications de la société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg* in een belangrijk stuk van den weleerw. Heer H. Welters.

Toen de geleerde President van het Groot-Seminarie van Roermond, Mgr. P. J. Hoefnagels, in zijne Synodale rede, den 17 September 1867 wees »op den eerbiedwaardigen Dionysius den Karthuiser, die door zijne zeer geleerde geschriften, zijne vroomheid en de groote heiligheid van zijn levenswandel een roemrijken en eerbiedwaardigen naam heeft verworven in de Ka-

holieke wereld«, verheugde zich Limburg en Nederland bij de glorie van dien zoon der Nederlanden, hoe veel te meer thans, nu Rome heeft gesproken.

Zeide Paus Eugenius, dat de Katholieke Kerk zich mocht verheugen zulk een zoon te hebben, dan mogen gewis ook wij zeggen: »Dat de Nederlanden zich verheugen zulk een groot man aan de wereld te hebben geschonken!«

En zij het dan aan de *Wetensch. Nederlander* thans geoorloofd ook op 's mans *Poetische* opstellen een oogeblik de aandacht te vestigen, wat ons tot eene nieuwe studie zal voeren.

J. W. BROUWERS.

Laat hier, naar aanleiding van het hooggeschatte artikel van Dr. Dupont in ons vorig nummer, bij onze lezers worden ingeleid een ander werk van denzelfden Spaanschen Hoogleeraar, daar het nu in Hoogduitsche vertaling, bij Schöningh in Paderborn verscheen is, onder den titel van *Wissenschaft und Offenbarung in ihrer Harmonie* von Dr. J. E. Orti y Lara.

De oorspronkelijke titel is:

La Ciencia y la divina revelacion ò demonstracion de que entre las Ciencias y los dogmas de la religion católica no pueden existir conflictos. por Dr. Juan Manuel Orti y Lara. XII. en 372 p.

Hier hebben wij tevens de ongezochte gelegenheid om van meer nabij de Spaansche wetenschap ter waardeering voor te stellen.

Nauwelijks was uit Amerika met veel paukengeschal in Europa de »*History of the conflicts between Religion and science* van John William Draper rondgevoerd en alras in alle talen vertaald, ook in Spanje aan de orde van den dag, of er werd door de *Real Academia de ciencias morales y politicas*, op aansporing van den *Marquis de Guardiola* eene buitengewone prijsvraag uitgeschreven, ter wederlegging van Draper's vermeende strijd tusschen Godsdienst en wetenschap. Wie door de Koninklijke Academie van Moraalen Staatswetenschappen bekroond werd, was Dr. Orti y Lara, professor aan de Centraal-Academie te Madrid, voor het hierboven aangewezen, nu in het Hoogduitsch vertaalde werk. Een hoogere aanprijzing van dat werk dan in die bekroning ligt opgesloten zij hier voornog niet noodig. Wij kunnen dus wel volstaan met een korte analyse er van te geven. Eerich eerst een verder vluchtige blik over Spanje geworpen en te meer kunnen wij laten recht wedervaren aan den godsdienstijver en de geleerdheid van zoo velen.

Immers had de grootsprakige Amerikaan reeds een gedachten bestrijder gevonden in Fray *Thomas Camara* en zijn werk XXen 577 bladz. te Valadolid verschenen: »*Religion y Ciencia: Contestacion à la historia del conflicto entre la religion y la ciencia de J. G. Draper.*«

Ook was reeds met algemeene toejuiching ontvangen het werk van *Cornellas y Cluet*, te Barcelona verschenen, onder den titel van »*Demonstracion de la armonia, entre la religion y la ciencia*, XVlen 374 blz.

En ziet, het volgende jaar komen nog drie voortreffelijke werken het Spaansche volk verheugen. Het eene is van den professor der Algem. Geschiedenis te

Barcelona, *Joachim Rubio y Ors*: »Los supuestos conflictos entre la religion y la ciencia«, Madrid. 490 blz. Vooral van historisch en wijsgeerig standpunt worden hier de aanvallen van Draper met degelijke geleerdheid en sluitende logica terecht gewezen. Het tweede werk, insgelijks in datzelfde jaar te Madrid verschenen, is: »Armonia entre la ciencia y la fe«, door den uitstekenden Jezuiet *Miguel Mir*. Het derde is het bekroonde.

Orty y Lara gaat synthetisch te werk, de Jezuiet, met scherp blik, gaat analytisch te werk. In afzonderlijke hoofdstukken handelt hij over wetenschap en over Geloof, gaat er de bestanddeelen van na, brengt ze met elkander in vergelijking en toont aan dat er hier geen mogelijkheid van tegenspraak te vinden is. Zijn eenmaal en de begrippen van wetenschap en van godsdienst goed afgebakend, zijn eenmaal derzelver betrekkingen vastgesteld, dan ziet men het hersenschimmige van Draper's bezwaren en beweringen duidelijk in. Die »conflicts« worden hier in drie Categorieën ingedeeld: 1o. de philosophische of metaphische, betreffende de natuur, het wezen van God, stof en geest, als ook de wetten van het Heelal; de 2de betreffende de fysiek, het werk der zes dagen, de ontwikkeling der soorten, den oorsprong en oorspronkelijken toestand des menschen, de Bijbelsche Chronologie, den Zondvloed, vorm en beweging der aarde; hare verhouding tot de hemellichamen, en het werken der Voorzienigheid: de 3de betreffende de voorgewende conflicten op geschiedkundig gebied, de inquisitie, het Galilei-proces, enz. zijn er natuurlijk bijgehaald. De Spaansche geleerde levert in dit werk een schitterend bewijs, hoe hij de behandelde stoffe én onder theologisch én onder philosophisch én onder historisch én onder natuurwetenschappelijk opzicht, volkomen beheerscht en meester blijft. Dit uitstekende werk op apologetisch gebied, door den schrijver een *Ensayo*, genoemd — het doet ons denken aan Macaulay, — beslaat 374 bladzijden, en is verschenen te Madrid, bij Manuel Tello. Geene vertaling er van is ons bekend.

En nu het bekroonde werk van den Madridschen professor en lid van de Romeinsche Academie van den Heiligen Thomas. Het wil geenszins den dwalenden Amerikaan op zijne wegen en paden van voetstap tot voetstap nagaan, het wil veeleer de zaak principiëel behandelen en een algemeener doel bereiken, waarbij tevens het werk van Draper zijne wederlegging vindt, zoodat het aan de voorwaarden van de uitgeschreven prijsvraag kon voldoen.

Op de eerste plaats wordt bewezen dat er tusschen (den waren) Godsdienst en (de ware) wetenschap geene wezenlijke tegenspraak kan bestaan,

1o. omdat beiden uit een en hetzelfde beginsel, namelijk God, herkomstig zijn;

2o. omdat het gebied der bovennatuurlijke Openbaring en dat der natuurlijke wetenschap onderscheiden zijn wegens hunne eigenlijke objecten;

3o. omdat feitelijk de geschiedenis der wetenschap niet eene enkele wetenschapswaarheid kan noch ooit zal kunnen aanwijzen, die waarlijk in tegenspraak is met eene geloofswaarheid, met een dogma der kerk, en

4o. wordt ons bewezen hoe de geschiedenis zelve het bewijs levert dat de wetenschap de geloofswaarheden niet kan aanranden zonder zelve schipbreuk te lijden.

In het eerste gedeelte komt de wijsgeer met beslistheid op voor de rechten der rede, eischt voor haar eene betrekkelijke onfaalbaarheid en voert ze tot God, haar opperste voorbeeld, haar eersten Schepper en haar voortdurenden steun en prikkel, terug. Van den eenen kant hebben wij daar het licht der rede, door God zelve den mensch ingeschapen en als een Godszegel ingeprent, en van den anderen kant het licht van Gods Openbaring, zoo als het ons door bemiddeling van Gods Kerk wordt medegedeeld.

De twee beginsels, de rede en de Openbaring, zijn stralen van dezelfde zon der waarheid: nu kan er tusschen straal en straal wel verschil van licht en gloed, maar geen tegenstrijdigheid bestaan. Dat is niet eens denkbaar. En zoo wordt logisch bewezen wat hier in dit eerste gedeelte moest worden bewezen.

Het tweede gedeelte toont aan hoe én de Godsdienst én de Wetenschap elk voor zich haar eigen object heeft, hoe elk van beide in hare sfeer zelfstandig is, en juist daarom er tusschen hen beide geen strijd kan ontstaan; terwijl, overal waar ze met elkander in aanraking komen, ze elkander wederzijds bevestigen. Ten bewijze van die stelling wordt ons eenerzijds aangetoond de godsdienstige gevoelens en gezindheid van de uitstekendste vertegenwoordigers der wetenschap, en anderzijds de feitelijke harmonie die er bestaat tusschen den Bijbel en de Archeologie en Zoölogie, enz.

Het derde gedeelte ontvouwt ons in sprekende voorbeelden hoe de wetenschap niet dan met eigen ondergang in strijd kan komen met het Katholieke dogma.

Dit derde gedeelte hadde alleen al kunnen optreden als wederlegging der geopperde bezwaren: het ontvouwt ons van blz. 199 tot blz. 336 een hoofdbewijs *a posteriori* en *ad absurdum*. Het bewijs *a posteriori* wordt uiteengezet in het feit namelijk, dat tot nu toe de geschiedenis der wetenschap nog op geen enkele wetenschapswaarheid kan wijzen, waarmede het Katholieke geloof in strijd zou zijn. Bij dat uitvoerig tentoongesteld argumentum *a posteriori* komt dan nog het *argumentum ad absurdum*, gegrond op het feit dat de wetenschap de Katholieke dogma's niet kan bestrijden zonder zich zelve te verwonden, en haar wetenschappelijk karakter om te brengen. In vijf betoogen wordt alsdan bewezen, dat de wetenschap nog geen Katholiek geloofspunt kon doen wankelen, maar dat ze wel, met zich los te rukken van de Katholieke geloofspunten, hare eigene grondslagen heeft ondermijnd.

Het eerste dezer vijf betoogen bestrijdt en achtervolgt het Kantsche rationalismus langs alle trappen zijner ontwikkeling, tot in het Monismus, Positivismus en hunne ineenstrooming met het Materialismus, het nulpunt van alle ware wetenschap, dewijl het alle cognitio rerum per casus in haar wording vergiftigt, en smoordt, daar toch eeuwig waar blijft, wat ook Bolderdijk zegt:

*Hij kent, die 't geen hij kent, in de oorzaak van 't bestaan,
In de eerste kiemen van de wording na kan gaan,*

en verder spreekt van

»Die nevelen van waan, vooroordeel, zelfvertrouwen,
Die de oogen sluiten doen of niet dan half beschouwen;
Waar in men toevlucht zoekt aan 't dwaallicht van den schijn,
En roekloos, wijsheid acht, vermetel dwaas te zijn.

Het tweede betoog bewijst de ijheid der hypothesen van hen, die het bestaan der wereld willen verklaren zonder de scheppende macht van een hoogste intelligent wezen, of de nu bestaande wereld voor eeuwig houden, of minstens, hierin teruggaande naar Demokriet en Epicuur, en hunne scholieren, tot de eeuwigheid der materie, waaruit zich alles zou ontwikkeld hebben, hun toevlucht nemen. Onloochenbaar wordt hier aangetoond de tegenspraak van dezulken die, tegenstanders van het Katholieke Dogma, hunne eigene alleen op de waarneming en ervaring steunende methode vergeten, naar het gebied der Metaphysica overstappen, en de ideeën van het oneindige, het eeuwige, het noodwendige op de materie toepassen, middels eene gevolgtrekking waarvan hun de premisen door de waarneming niet zijn en ook niet kunnen worden gegeven. Ook hier zweeft mij het woord van Bilderdijk voor den geest: »Geve de hemel, dat de waarachtige kennis, op zuivere waarneming gegrond, zich vermeerere! Zij de nasporing van 't fysieke des aardbols, zij de ware sterrenkennis, zij de aard van het menscheijk verstand, zij onze zedelijkheid, zij ons lichaam recht doorgrond, recht verstaan, recht begrepen... Tot zoo lang, ja, zal het onverstand zich 't gezag der beslissing aanmatigen, en over mogelijkheid en onmogelijkheid ten aanzien van God en zijn schepping uitspraak doen...«

Wij moeten inkorten; het derde betoog is, van metaphysisch standpunt, eene vernietigende critiek der monistische leer betreffende de levende wezens; dan ook de dwaalleeringen van de Heterogenisten, van Darwin's ontwikkelingstheorie, van het wezenlijk onderscheid tusschen dier en plant, mensch en dier.

Het vierde betoog geldt de schijngeleerden, die de geestesnatuur des menschen ontkennen en des geestes denken en werken door elektriciteit en phosphoresceering enz. willen verklaard hebben.

Het vijfde betoog bestrijdt de onwetenschappelijke denkwijze van hen, die overal in de wereld waarneembare eindoorzaken, niet willen waarnemen maar ze loochenen. De Epiloog van 29 blz. is insgelijks een meesterwerk. Uiterst gering in getal zijn de punten die tot eenigszins gegronde critiek aanleiding zouden kunnen geven. Laat dit werk dan vooral aan de Leeraren en Hooggeleerden onzer staatsscholen en duizend anderen, die waarlijk licht en waarheid willen vinden, aanbevolen zijn.

Wij verheugen er ons in dat nu dit werk voor alle onze landgenooten toegankelijk is geworden in de Hoogduitsche vertolking, die ons Dr. Ludwig Schütz, met toestemming van Orti y Lara, thans geleverd heeft.

Dr. W. v. L.

Friedemanns Vorschläge in Betreff der Bildung und Erziehung der Geistlichen, beleuchtet von Irenäus Themistor. Trier, Paulinus-Druckerei, 1884.

Een hoogst belangrijk punt in den cultuurstrijd is de vraag omtrent de opleiding van den Clerus. Maar al te gaarne zouden zekere Staten, die reeds zoo menige vrijheid aan boeien hebben gelegd, ook den geest van Jezus' Kerk willen beheerschen. Het daar-

toe geschikte middel ware, de vorming en ontwikkeling der Geestelijkheid afhankelijk te maken van den Minister van eeredienst. Als uithangbord dient de »vrije lucht« en de echt nationale vorming der Duitsche hoogeschoolen in tegenstelling van het »halfdonker« der bisschoppelijke Seminariën — een ruil, die, zoo decreteert men, in het belang der Kerk zoude zijn.

Het mag Irenäus Themistor als een groote verdienste aangeschreven worden, dat hij den waren toestand der zaken in het juiste licht heeft gesteld. Justinus Friedemann had andere denkbeelden, overhellende naar de universiteiten, speciaal naar die te Bonn. Bovenvermelde brochure nu, is de repliek op Friedemanns voorstellen. Themistor ontwapent zijn tegenstander en eindigt met deze zeer juiste conclusie.

»Nimmer zal Friedemann ons overtuigen, dat het bezoeken van universiteiten, welke staatsinstellingen zijn en onder de leiding staan van den Staat, onvoorwaardelijk noodzakelijk is, om een Clerus op te leiden, die voor zijne hooge en verheven taak berekend is. Inderdaad hij, die zulks in ernst gelooft, stelt zich aan het gevaar bloot, een *bedrogene*, een *offer* of een *medeplichtige* te worden.«

Wij behoeven stellig niet te zeggen, dat de lezing van dit werkje aanbevelenswaardig, leerrijk en genotvol is.

Dr. L. v. H.

Vida de Santa Teresa de Jesús para uso del pueblo, por el P. Fr. Bonifacio Moral, del col. de Augustinos filipinos de Valladolid. Un vol. en 8o de 530 p. 1884.

Bij het derde Eeuwfeest van het glorierijk sterven der Serafijnische Maagd, de groote Heilige Teresa, werd er te Salamanca een letterkundige wedstrijd geopend, en een der te behandelen onderwerpen was. een »Leven der Heilige Teresa van Jezus, ten gerieve van het volk, geschreven in eenvoudigen en correcten stijl, gebruikende zoo veel mogelijk de uitdrukkingen der Heilige.« Welnu, aan het bovengenoemde werk heeft de Jury den prijs toegekend; en te recht, want buitengewoon zijn onder allerlei opzicht de verdiensten van dat werk, dat zoo volkomen geschikt is en voor de groote massa van het volk én tevens ook voor de meer ontwikkelde en geleerde personen. Het bekroonde werk wordt geroemd als bovenmate voortreffelijk en nuttig en waardig eener bijzondere hoogschatting, als een uitstekend monument van de tegenwoordige Katholieke Literatuur in Spanje.

E. P. Haan en J. Morel betrekkelijk de H. Teresa.

Door de groote Commissie van Salamanca werd insgelijks bij dat derde eeuwfeest een Belgische Jezuïet bekroond; de Eerw. heer E. P. Hahn, wiens studie verschenen is in de Brusselsche *Revue des questions scientifiques* (Janv. Avril et Juillet 1883), onder den titel van »Phénomènes hystériques et Révélations de Sainte Thérèse.« Al wie kennis nam van die studie van P. Hahn, verzuime niet het tegenschrift te lezen van l'abbé Jules Morel, in »La Controverse et Le Contemporain«, Nouvelle Série, T. II. Livraison Déc. 1884.

Ter voorkoming van misverstand zij hier aangestipt wat P. Hahn schrijft: »Ce serait aller à l'encontre de

la vérité que de dire sans correctif aucun que la noble espagnole était hystérique. Si l'exactitude exige le respect des nuances, à plus forte raison, réclame-t-elle le respect des *distinctions profondes et essentielles*.

Désireux d'éviter l'introduction de locutions nouvelles, je ne trouve pour exprimer ma pensée, aucune formule plus satisfaisante que celle-ci: Thérèse souffrait d'une hystérie organique, elle n'était nullement atteinte d'hystérie intellectuelle. C'est même trop peu dire, car sous le rapport intellectuel et moral, elle était au pôle opposé des hystériques ordinaires.

Jules Morel stelt de vraag, of de Belgische schrijver, die nu inderdaad bekroond werd, zou kunnen gemeend hebben dat offer te moeten brengen op het altaar der wetenschap, voor de vierschaar der rechters plus ou moins universitaires du concours de Salamanque, niet — en te houden voor de oude Salmanticensen, — pour apaiser leurs préjugés de savants contre un Jésuite, en hun te doen aannemen, andere zouden zeggen, te doen slikken, de wezenlijkheid van 's Heeren revelatiën aan de Heilige Teresa.

(Over het antwoord van P. Hahn wordt in een volgend nummer gesproken.)

P. v. B.

Vita di Antonio Rosmini: Memorie di Francesco Paoli. Torino 1880—1884.

Eindelijk hebben deze gedenkschriften van Fr. Paoli over A. Rosmini 1200 blz. groot 8o hun einde bereikt. Drievuldig is het doel dat de schrijver zich voorstelde te bereiken. *Eerstens*, te bewijzen dat de deugden van Ant. Rosmini den graad van heldhaftigheid bereikt hebben; *tweelens* de zuiverheid van 's mans leering te bewijzen, *derdens*, te insinueren dat 's mans leven *politamente* en *moralmente* is vergiftigd is geworden door... natuurlijk door de Jezuïeten. Over het eerste punt kan met reden veel worden gezegd: doch blijft het eindoordeel aan de H. Congregatie der Riten, aan den Paus: over het tweede punt zijn alreeds heel wat boekdeelen voor en nog meer tegen geschreven. Die twee sferen hooren dus niet verder in onze kleine kolommen thuis. Het derde punt kan hier worden afgedaan.

Die vergiftigings-proeve wordt door den schrijver beschreven op blz. 527 van het eerste boekdeel. Verder gaat blz. 50 van het tweede boekdeel, waar hij aan de naastenliefde van Rosmini toeschrijft, dat deze den naam niet heeft bekend gemaakt van den persoon, dien hij dacht dat hem vergiftigd had, enz.

Met één getuigenis, in weinig woorden, wordt die insinuatie-knoop, geen Gordiaansche, ontknoopt, daar Francesco Paoli zelf in zijn eigen werk, Deel I, blz. 530, letterlijk het volgende heeft geschreven: »*quei sintomi fecero nascere in alcuni il sospetto che il Rosmini avesse potuto essero stato offeso da lento veleno. I medici della cura nol credettero.*» Die ziekteverschijnselen deden eenigen vermoeden dat aan Rosmini wel eens een langzaam werkend vergift zou kunnen zijn toegedeeld geworden. *De geneesheeren der Curie geloofden zulks niet.*» De schrijver van blz. 50, Tweede Deel, had dus zijn blz. 530, Eerste Deel, vergeten. Zij dat voorloopig zijn straf en critiek.

P. v. B.

SCHWEDISCHE GESCHICHTE im Zeitalter der Reformation Von Dr. Julius Weidling. Gotha Schloesmann, 8o. VIII.—326 S. M. 6.

Even als de hoofdperiode van de geschiedenis der Nederlanden tijdens de Hervorming zich vastknoopt aan en beweegt rondom Willem den Zwijger, zoo ook rondom Gustaaf Erichson Wasa de geschiedenis van Zweden in de eerste helft der XVIe eeuw. Hij was de man, die het Vereenigd-Koninkrijk, sedert de regeering der Oldenburgers den Zweden misvallig, verscheurde en een nationaal Koningschap, het zijne, oprichtte; hij was de man, die de aloude Moederkerk alle afbreuk deed en ingang verschaftte aan de leer van Luther. Deze nieuwe Kerk wist hij dienstbaar te maken aan den Staat. Dat wordt hier ten toon gespreid en ten deele met nog onuitgegeven documenten gestaafd en bewezen. Dat doende wordt hier voor goed gebroken met de algemeen heerschende voorstelling van Gustaaf Wasa's wezen en werken, die door Geijer in omloop werd gebracht. Wat al stralen van dien kraus zijn verdwenen! Gustaaf Wasa, was, wat de Duitschers te recht noemen, een *Realpolitiker* van het ergste soort. Zijn oogwit en doeleinde was de stichting en bevestiging van zijne eigene macht, en bij de keuze der middelen voor dat doel was hij allermint kieskeurig. Met meesterlijk effect, zegt W. Diekamp, wist hij zijn rol te spelen op den Rijksdag te Westeras in 1527, die de Kroon zette op zijn werk, hem het Kerkwezen met al zijne groote bezittingen overleverde en een deel van den adel aan den nieuwen troon met gouden ketenen verbond. Met de schatten der Kerk, het 7e gebod: gij zult niet stelen, werd ook door dezen Hervormer afgeschaft tot dat hij zelf meester van die goederen was — wist hij behendig te werken. Was de Geestelijkheid, was de Adel de steun van het vroegere Rijk, dan zou hij tegen beiden zijn verzet voeren. De richting die hij voorstond was die van Wittenberg, en deze werd als vertegenwoordigd door Olaus Petri. Het is deze Olaus Petri, die de toenmalige gebeurtenissen in zijn Kronyk heeft geboekstaafd.

Maar juist daarom is het aller belangstelling waardig te vernemen hoe Weidling aantoon, blz. 408, wat al in een Dresdener Handschrift, overeenkomstig de inzichten des Konings »tendentiös geänderdert ist: zijne troonsbestijging wordt er gerechtvaardigd hierdoor dat Wasa, für die Einführung der »reinen evangelischen Wahrheit« König geworden sei, terwijl juist de omgekeerde verhouding de eenige ware is. Weidling is verre van alle sympathie voor de Katholieken, en al streeft hij naar objectiviteit, hij liet zich toch misleiden, en een geschrift, dat ten onrechte aan de H. Brigitta wordt toegeschreven, en onmiskenbaar, zegt W. Diekamp, den stempel van zijn later ontstaan draagt, wordt er bijgesleept om haar tijd te kenmerken.

P. v. B.

De dichteresse Carmen Sylva,

is, wie weet het niet, niemand anders dan de Koningin van Roumanië, geboren Prinses Elizabeth van Wied.

Zij is onlangs benoemd tot »*Maître des Arts*,

door de *Académie des jeux floraux* van Toulouse. Die Académie werd gesticht in 1324. Het diploma wordt op een blad van zilver gegraveerd en zal door het medelid dier Académie v. A. Urechia naar hare letterkundige Majesteit te Bucharest worden overgebracht. Betreffende die Koningin Dichteres nu het volgende:

Aus Carmen Sylva's Leben, van Natalie Frein von Strackelberg 2 Aufl. Mit Biltnisse und 1 Fac-simile 221 S. gr. 8o, Heidelberg Winter.

Toen in het jaar 1880 te Leipzig een poëtisch verhaal onder den titel van »Sappho door Carmen Sylva« verscheen, vermoedden slechts weinigen dat zich onder het pseudoniem Carmen Sylva, Koningin Elizabeth van Roumanië verborg; over de keuze van den naam gaf zij zelf een verklaring in haar bundel gedichten »Meine Ruh!« *Carmen* toch is het *lied* dat door het woord (Silva) klinkt. Later toen haar dichterlijke werken »Über den Waszern«, »Leidens-Erdengang«, »Jehova«, »aus Carmen Sylva's Königreiche« verscheenen, werd ook haar naam bekend; en spoedig ook ontwaakte de wensch om betrouwbare berichten te ontvaangen over haar lotgevallen en ondervindingen, welke deze koninklijke vrouw tot zulk een hoogte van geestesbeschaving verhieven. Met even veel tact als bekwaamheid verrichtte de barones van Strackelberg dezen arbeid. De moeilijkheid om het leven eener Vorstin te beschrijven, wier lotgevallen even ongewoon zijn als haar geheele uiterlijke verschijning, is zij met glans te boven gekomen. Vol belangstelling en genegenheid heeft zij dat leven in zijn diepste plooien ontvouwd en in alle bijzonderheden door haar eigen handen en daden geschilderd. Men kan zeggen dat deze levensbeschrijving der volmaaktheid meer nadert, al naarmate zij meer op eene autobiographie gelijkt. De afgedrukte dagboeken en medege-deelde brieven gunnen ons een diepen blik in het innerlijke leven der Vorstin, dat ieder Christen met eerbied en achting kan vervullen en dat men moeilijk vereenigen kan met den geest, die uit vele harer werken spreekt, o. a. met de pantheïstische richting van haar Jehova, den hartstochtelijsken bijna zinnelijsken toon, die in veel harer gedichten en novellen heerscht en de bittere sceptische aphorismen, die wij in haar »Gedichten van een Koningin« vinden.

Het boek is in twee deelen verdeeld, het oude en nieuwe vaderland, Prinses Elizabeth werd den 29sten December 1843 geboren, de oudste dochter van Vorst Herman von Wied en zijn vrouwe, een Nassausche prinses, zij is zooals men weet, de zuster van den Prins von Wied, echtgenoot onzer Prinses Maria der Nederlanden; hoogst aantrekkelijk worden ons haar kinderjaren voorgesteld, de Prinses kenmerkte zich van jongs af aan door heerlijke karaktertrekken, medelijden, waarheidsliefde en groote zelfstandigheid. »Alles of niets« was haar lijfspreuk. Haar moeder prentte haar vroomheid in en gaf haar een meester, die een tweede Mezzofanti wat taalkennis betreft mocht genoemd worden. Zij leerde gemakkelijk vele talen, las en schreef weldra Latijn, Fransch, Engelsch, Italiaansch, maar haar grootste genot waren

steeds de fabels en volksliederen; liefde en toewijding aan haar ouders vervulde haar ziel. Haar jeugd was naar haar eigen bekentenis rijk aan liefde, zonneschijn maar ook aan ernstige ervaringen. 't Is de zegen mijns levens, dat God mij zooveel liefde toezendt, zegt zij zelf. Zij wilde zich een beroep kiezen en zocht zich dat van leermeesteres en opvoedster uit. Zij werd echter Vorstin en later Koningin!

Den 12den April 1869 werd zij verloofd aan den Vorst Karel van Roumanië en volgens Natalie von Stackelberg is de verhouding tusschen beide echtgenooten, een ideaal van huwelijksgeluk; uit haar »gedachten« echter spreekt bittere smart, teleurstelling en verachting van de mannen. Het is jammer dat haar levensbeschrijfster zich meer tot taak heeft gesteld alles in Elizabeth te prijzen en niet trachtte de vrouw te verklaren en beter te doen begrijpen; waarschijnlijk is de tijd nog niet gekomen om zoo diep in het tweede gedeelte van Carmen Sylva's leven te dringen, daardoor heeft de eerste helft van het werk de meeste waarde, we kunnen aan de waarheid daarvan gelooven en de schrijfster wist zich met zeer veel talent van haar taak te kwijten. De uitvoering is bijzonder fraai en wint aanmerkelijk in waarde door de beide photographische portretten der Vorstin en het fac-simile van haar handschrift in het gedicht »meine Freude.«

Wie dus met den uiterlijken schijn van Carmen Sylva's leven bekend wil raken doet goed, dit werk te lezen, hij echter, die dieper in haar ziel wil dringen en de oplossing verlangt van vele tegenstrijdigheden, die haar in zijn oog raadselachtig doen schijnen, zal zich door deze biographie teleurgesteld voelen.

M. Z.

Maximilian Schmidts Volksschriften. Munchen, Georg Callewey.

Wat een genoegen is het niet op goede boeken de aandacht te vestigen, ook op volksge-schriften, juist omdat deze zoo veel bijdragen tot de ontwikkeling van geest en hart van het volk. Wij maken derhalve met bijzondere ingenomenheid gewag van een serie goede volkslectuur, gevloeid uit de welversneden pen van Maximiliaan Schmidt. De vertellingen alle in sierlijken stijl geschreven, boeien den lezer zoodanig, dat hij slechts zeer ongaarne het boek ter zijde legt; zij geven ons getrouwe karakterschetsen, zij bevatten een diep religieuzen zin en tooveren ons de schoonste beelden voor den geest. Het zijn in den volsten zin des woords goede volksboeken. De firma Callewey in Munchen verdient onzen dank voor de uitgaaf van Schmidts gezamenlijken werken.

Mededeelingen.

Naar men nu ook hier verneemt, zijn thans uit België officiëel stappen gedaan om een Nederlandsch-Belgische Academie voor taal- en letterkunde op te richten, waarin de voornaamste taal- en letterkundigen van beide landen zouden zitting hebben, na door de wederzijdsche regeeringen tot leden te zijn benoemd. De Academie zou ten doel hebben de beoe-

fening der Nederlandsche taal en wetenschappen te bevorderen, behartiging van de uitgaven van het woordenboek enz.

Door welwillende bemiddeling van den weled. zeer-gel. heer A. van Asseldonk, leeraar aan de Kon. school van beeldende kunsten te 's-Bosch, ontving het bestuur van het Aartsbischoffelijk Museum te Utrecht dezer dagen eene collectie munten en een schilderstukje, aan voornoemd Museum vermaakt door wijlen den heer J. Willemse, den 16den Januari jl. te 's-Hertogenbosch overleden.

Daily News wijst er op, dat zich onder de gekroonde hoofden zeer veel schrijvers en ook schrijfsters bevinden; het blad noemt: Koningin Victoria, Koning Oscar 11 van Zweden, Koning Dom Luis van Portugal, den Schach van Perzië, Koningin Elisabeth van Roemenië, Vorst Nicolaas van Montenegro, Dom Pedro 11 van Brazilië en Koning Lodewijk van Beieren, omtrent welken laatsten echter slechts het vermoeden bestaat, dat hij voor de pers werkt.

Verder houden nog de Kroonprinses van Duitschland, de Hertog van Edinburg, de zoons van den Prins van Wales, Albert Victor en George, de Kroonprins van Oostenrijk, Prins Lucien Bonaparte en verscheidene andere vorstelijke personen zich op letterkundig terrein onledig.

In het 40ste deel van *Wissen der Gegenwart*, welk werk te Leipzig verschijnt, wordt een aanvang gemaakt met »Die Geschichte der Malerei in Einzeldarstellungen.» Het 1e stuk daarvan bevat de *Geschichte der Holländischen Malerei* von Dr. ALFRED VON WURZBACH, met 76 in den tekst gedrukte afbeeldingen. Het geheel bevat 240 paginas en kost gebonden slechts 1 Mark.

Twee tot dusverre onbekende zangen van Dantes »Hel« moeten onlangs door Augustin Boyer, naar deze in de *Revue Contemporaine* mededeelt, in de Nationale bibliotheek te Rome zijn ontdekt. Boyer vond ze in een handschrift uit de oude boekerij der Scolopisten, welke, naar hij zegt, zoo zorgvuldig bewaard wordt, dat bijna niemand haar onderzocht heeft.

Een eigenaardig boek, dat ook in onze letterkundige kringen stellig belangstelling zal trekken, verscheen bij Harper & Bros. te Londen, van de hand van EDMUND YATES, onder den titel: *Fifty Years of London Life*. YATES is schrijver van beroep en beschrijft daarin de vreugde en het lijden van zijn leven. Hij begon als dichter zijn loopbaan, vervolgens schreef hij novellen en schetsen, was medewerker aan een tijdschrift en eindigde als journalist. Het geheele boek geeft op nieuw het bewijs welk een treurig bestaan het is om met de pen zijn brood te moeten verdienen.

YATES' herinneringen aan Dickens, wiens vriend hij was, en aan Thackeray, maken het boek niet minder aantrekkelijk.

Eerstdaags zal een Fransche vertaling in het licht verschijnen van het jongste werk van den heer Stanley omtrent de Congo.

Het zevende deel van de bekende »Geschichte der Weltliteratur in Einzeldarstellungen», dat bij W. Friedrich te Leipzig en Berlijn verschijnt, zal bevatten de Geschiedenis der Russische Litteratur van het begin tot op den tegenwoordigen tijd, bewerkt door ALEXANDER VON REINHOLT en in circa 10 afleveringen compleet zijn. Dit is de eerste complete critische geschiedenis van Ruslands literatuur, terwijl de schrijver een Rus van geboorte is, die tevens van sommige der oudste en nieuwe proeven van proza en poëzie eene getrouwe vertaling daaraan heeft toegevoegd.

Sedert 1 Januari 1885 verschijnt bij F. A. Brockhaus. te Leipzig, wekelijks eene aflevering van de nieuwe uitgave van het *Deutsche Sprichwörter-Lexikon. Ein Hausschatz für das Deutsche Volk, herausgeb. von K. F. WANDER*. Het verschijnt op nieuw in 75 afleveringen à 2 Mark, terwijl men het ook in 5 dln. 40. compleet kan bekomen tegen 30 M. per deel ingenaaid en 32 M. gebonden. Men kan zich een denkbeeld maken van den omvang van dit werk wanneer men weet, dat het »Deutsche Sprichwörter-Lexikon» naar eene vrij nauwkeurige schatting 225,000 Deutsche spreekwoorden bevat; het aantal vreemde spreekwoorden als Fransche, Hollandsche, Latijnsche, Engelsche, Italiaansche, Deensche, Zweedsche, Spaansche, enz., welke grootendeels in de oorspronkelijke taal zijn opgenomen, bedraagt circa 100,000. Deze zijn alle in alphabetische orde opgenomen en met ophelderingen voorzien. Wat de wetenschappelijke waarde van dit Lexikon nog verhoogt is dat dikwijls de bronnen en citaten daarbij worden gevoegd, terwijl voor de bewerking door Wander en zijne medewerkers meer dan 1000 werken zijn geraadpleegd.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria-Laach 1885. 3 helft. Das Laienmoral Herbet Spencers B. Cathrein S. J. — Die Kunsttätigkeit des H. Bernward von Hildesheim. II. (Fortsetzung). St. Beissel S. J. — Eine wahre Grozmacht. M. Meschler S. J. — Molière (Fortsetzung.) W. Kreiten S. J. — Vom Hekla nach Reykjavik, Skizzen einer Nordlandsfuhr. A. Baumgartner S. J. — Recensionen — Empfehlenswerthe Schriften — Miscellen.

Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis, Taal en Letterkunde (Redacteur Aug. Sassen, te Helmond) No. 7, bevat artikelen over Baardwijk en het geslacht Van de Merwede. — Kerkglazen te Almkerk. — Jaarboekje 1835. — De Rederijkerskamer van Bergen-op-Zoom (met blazoen). — Een geschil over een uithangbord. — Zegel van de Represantanten van het volk van Bataafsch Brabant. — Klokken opschriften te Aarle-Rixtel.

Onze Wachter. December 1884. I. Johann Tetzl, Aflaatprediker en Inquisiteur. (Slot). G. A. Meijer.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: De periodieke Katholieke pers in Duitschland. I. Dr. L. v. H. — De geschiedschrijver Dr. J. Janssen. Dr. L. v. H. — Dr. Joh. Tetzels eerherstel. J. Alb. Thijm. — Chronycke van Gent. J. W. Brouwers. — Eigenaardige Conferentiën door Jamar. P. J. Goetschalckx. — Melati van Java in Duitschland. — Eene reeks van Romantische werken voor Leesbibliotheken en huisgezin. — Wetensch. Mededeelingen. — Inhoud van Fransche Tijdschriften.

De periodieke Katholieke pers in Duitschland.

Wapenschouwing op Wetenschappelijk gebied.

Beschouwt men ook slechts vluchtig het standpunt der moderne pers, dan moet men toegeven, dat zij zich tot eene macht heeft opgewerkt, aan welke de trotsche naam van »zesde wereldmacht« met recht wordt toegekend. Dat dit feit van algemeen belang is, behoeft, dunkt ons, geen betoog. De journalistiek wint ook in Duitschland, dagelijks meer en meer veld. *Wutke* heeft volstrekt geen ongelijk, als hij beweert, dat de uitgever van een groot blad in onzen tijd meer macht bezit, dan de commandant van een regiment soldaten. Wat zou zulk eene macht heil kunnen aanbrengen en nut stichten, als zij in dienst was van waarheid en recht! Maar zoo heerlijk de producten eener goede pers zijn, zoo droevig zijn ook de verwoestingen, die de pers sticht, als partijhaat, ongeloof en onzedelijkheid de pen voeren. Dan heeft men voor een frisschen stroom, die steden en landen verbindt en de ideale goederen onder de menschen verspreidt, een kwalijk riekend riool, dat pest en cholera en velerlei besmetting onder de menschheid brengt.

Bij die vijandige pers hebben de Katholieke Kerk en hare instellingen het natuurlijk hard te verantwoorden; zij worden gewoonlijk het meest bespot. Al wat Katholiek heet, wordt geminacht, gehoond en gelasterd. De *Basler Nachrichten*, in welker kolommen onwetendheid, ruwheid en duivelsche boosheid om den voorrang twisten, publiceerde onlangs het cynisch bericht dat het in onze dagen bespottelijk zoude zijn, godslasteringen te bestraffen. Deze »middeleeuwsche overlevering,« meent het blad, is naar den geest van onzen tijd niet slechts onzin, maar ook onrecht.

En wat kan nu de Katholieke pers tegen deze snoodheid doen? Is zij niet in staat de slagen af te wenden en ze den tegenstander toe te dienen? Is zij machteloos of vreest zij den handschoen op te nemen, die de joden, de mannen der loge, de liberale geleerden en halfgeleerden haar in 't aangezicht werpen? Neen, waarlijk niet, zij mag vreezen voor hare rechten op te komen, niet zij zal in den strijd bezwijken. Wel is het booze, 't welk gezaaid wordt, groot, ja vreeselijk, en werkt te verderfelijker, wijl de menschen in den regel voor de leugens ontvankelijker zijn dan voor de waarheid, en de duisternis boven het licht verkiezen. Doch waar plicht gebiedt moet men alles wagen.

Daarom zijn wij het dan ook niet eens met den schrijver van »*Der Schulmeister von Sadoua*,« die den moedigen strijd der Katholieke pers tegen de slechte een wanhopige zaak noemt. Een »wanhopige zaak« zou het dus zijn, waartoe de algemeene vergaderingen der Katholieken van Duitschland aansporen? Gansch anders spreekt de onvergetelijke *Molitor* als hij met evenveel geestdrift als vertrouwen schrijft: »Waakt! steunt de goede pers! Zij heeft krachten noodig, die wij bezitten!« Deze woorden hadden een uitmuntend succes, want sinds de laatste jaren is men schier overal aan 't werk, om het verderfelijke zaad in zijn kiem te verstikken of spoedig na het ontluiken te onderdrukken.

De Katholieke periodieke pers in Duitschland verdient ongetwijfeld onze grootste aandacht. Zij bezit eene uitstekende waarde en macht. Dat de Katholieke pers alreeds een niet te loochenen invloed op onzen tijd en zijne ontwikkeling heeft gehad, dat hare tegenstanders al te dikwijls het zwaard der pen in dienst der verwoesting, tot ondermijning van het Geloof, tot onderdrukking van het recht, tot verkorting van de vrijheid hebben misbruikt, is een feit, dat men wel betreuren doch niet loochenen kan. 't Is bijna een eeuw geleden, dat *Görres*, de moedige strijder voor godsdienstige en politieke vrijheid, dit feit constateerde, tegelijkertijd met de treurige erkenning, dat het Katholieke Duitschland tegenover de macht der slechte pers hulpeloos stond en dat het tot zijne beproevingen en calamiteiten behoorde, de gebeurtenissen en voorvallen van den vroegeren en van den tegenwoordigen tijd door de tegenstanders der Kerk te moeten vernemen. »In zulke tijden echter,« zegt *Keiter* in zijne *Zeitgenössischen Dichtern*, »is het de taak van hen, die worden aangevallen, strijdkrachten te verzamelen, van tijd tot tijd wapenschouwingen te houden en aan den vijand te laten zien, dat een talrijk leger van strijdmoedige soldaten zich om de gehate banier verzamelt. Wie thans zegt, dat er gebrek aan Katholieke lectuur heerscht, spreekt eene in het oog springende, onwaarheid. Op elk gebied der Katholieke wetenschap zijn thans organen van gezag verzezen, die als »gevestigd« mogen worden beschouwd.

Wij zullen ons thans niet bezig houden met het bespreken van de Deutsche dagbladen, al zijn er van den eersten rang. Dit zou ons te ver voeren. Wij willen slechts onze aandacht schenken aan de wetenschappelijke organen op het gebied der theologie, literatuur enz. Op volledigheid maakt onze verhandeling ook zelfs hier niet de minste aanspraak.

Noemen we, om met de theologie te beginnen, op de eerste plaats het in 1821 door *Liebermann*, *Rüss* en *Weiss* opgerichte tijdschrift *der Katholik*, dat in verschillende vormen met evenveel beslistheid als ernst,

evenveel liefde als zachtmoedigheid de Katholieke Kerk heeft verdedigd. Sedert 1859 door *Heinrich* en *Moufang* gereorganiseerd als *Zeitschrift für Katholische Wissenschaft und kirchliches Leben*, is het een orgaan van den eersten rang geworden, zoowel voor theologie als philosophie. Ook de Kerkgeschiedenis, liturgie en pedagogiek worden er in behandeld. De herderlijke brieven, de breven en necrologieën zijn zeer welkom en voor de latere geschiedenis van 't hoogste belang. Van gelijke waarde als *der Katholik*, en wat wetenschappelijke strengheid aangaat, boven 't laatstgenoemde tijdschrift verheven, is de *Zeitschrift für katholische Theologie*, onder redactie van *Wieser* en *Grisar*, hoogleeraars der theologische faculteit te Innsbrück. Van haar eerste nummer af is zij steeds opgekomen voor de rechten der Katholieke theologie en philosophie, vooral voor de philosophie van den h. Thomas van Aquino, welke zij op krachtdadige wijze tegen leugen en laster in bescherming wist te nemen. Dat streng wetenschappelijk gehalte schrikt menig een af zich op dit voortreffelijk tijdschrift te abonneeren, en dit is jammer.

De *Thübingen theologische Quartalschrift* is het oudste theologische tijdschrift van Duitschland en bestaat sinds 1819. Het mag van zichzelf, zooals in het prospectus te lezen staat, met recht de getuigenis geven, dat het gedurende den langen tijd van zijn bestaan op de ontwikkeling der theologische wetenschap een niet te miskennen invloed heeft uitgeoefend. Het verdiende een uitgebreiden kring van abonnées. Het groote aantal verschenen deelen vormt een waardig archief voor theologische wetenschap.

De *Linzer Theologisch-practische Quartalschrift*, houdt zich, gelijk de titel reeds aanwijst, bezig met de praktische behoeften der zielzorgers. Door de kalmte, waarmee alle stoffen worden behandeld en door den ernstigen, kerkelijken en religieuzen zin, die het tijdschrift doordringt, geniet het een vriendelijk onthaal.

De thans genoemde organen hebben, elk op zijne manier, op krachtige wijze het hunne bijgedragen tot een wetenschappelijk leven en streven in de Katholiek-theologische letterkunde.

Het uitmuntende orgaan van den *Freiherr von Moy*, *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*, is gedeeltelijk door hem zelve, gedeeltelijk door *Bering* een tijdschrift van den eersten rang geworden. Het geeft theoretische en praktische verhandelingen over belangrijke vragen van het canonieke recht, het publiceert zooveel mogelijk alle voor het kerkelijke recht merkwaaardige oorkonden en levert critische referaten van hetgeen er op het gebied der kerkelijke rechtsliteratuur verschijnt. De beste rechtsgeleerden van Duitschland en Oostenrijk behooren tot zijne medearbeiders.

Wij noemen hier ook nog de *Juristische Rundschau*, uitgegeven door eene vereeniging van Katholieke rechtsgeleerden te Mainz. Eveneens een degelijk tijdschrift.

De historische studiën hebben in de laatste jaren eene vroeger nooit gekende hoogte bereikt, hoofdzakelijk sinds Z. H. Paus Leo XIII, nu vier jaren geleden, de geheimen van het Vaticaanse archief heeft opengesteld. De Katholieke belangen worden in dit punt vertegenwoordigd door het *Historisches Jahrbuch*. De inhoud is streng wetenschappelijk. Zulk een or-

gaan, dat de Katholieke geschiedvorschers nader bij elkaar brengt, dat als eerste grondstelling vasthoudt: »*primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat, deinde, ne quid veri non audeat* ¹⁾ is te noodzakelijker, naardien de partijdige pers de geschiedenis vervalscht. Het »historische jaarboek« zal er het zijne toe bijdragen, om de heerschappij der holle phrasen van den stijl en der rhetorica in het schrijven van de Deutsche geschiedenis, te doen ophouden.

Vier en twintig jaren geleden klaagde *A. Niedermeyer* dat het op 't gebied der recensie in Duitschland slecht geschapen stond en dat het hoog noodig werd veranderingen in dien toestand te brengen. Thans zijn deze wenschen bevredigd. In de *Literarische Rundschau* en in den *Literarischen Handwaiser* bezit Duitschland twee letterkundige bladen, waarop het trotsch mag zijn. Het groote aantal abonnées dat beide bladen, vooral de *Handwaiser* hebben bereikt, bewijst, dat we hier niet met ephemere dingen te doen hebben. Wij worden door beide tijdschriften op de hoogte gehouden van wat er merkwaardigs in Duitschland verschijnt: referaten worden kort en objectief geleverd. Verre van over de producten van andersdenkenden den staf te breken en over al wat niet-katholiek is een verdoemend oordeel te vellen, zooals de critici te Leipzig en Berlijn dat over voortbrengselen der Katholieke literatuur doen, zijn beide echter niet gewend, om hun oordeel lafhartig te verzwijgen.

Het materialisme heeft met list en overleg getracht zich van de natuurwetenschap meester te maken. Om ook geloovige natuuronderzoekers in de gelegenheid te stellen over hunne studiën en navorschingen verslag te geven, werd in 1855 het tijdschrift *Natur und Offenbarung* opgericht en tot den huidigen dag voortgezet. Dit is het eenige orgaan ter bemiddeling tusschen natuuronderzoek en geloof voor ontwikkelden van alle standen. De inhoud is voortvarend en kan, wat de wetenschappelijke vorm aangaat, met zijne tegenstanders den toets der vergelijking uitmuntend doorstaan. Jammer, dat het tijdschrift nog niet den steun gevonden heeft, dien het in zoo hooge mate verdient.

Van de tijdschriften met algemeenen inhoud noemen wij op de eerste plaats de door *Görres* en *Philips* opgerichte *Historisch-politische Blätter*. Zij hebben zich ter taak gesteld, op staatsrechtelijk en politiek gebied de revolutionaire en despotieke leerstelsels der valsche staatswijsheden, door de verkondiging der grondstellingen van ware vrijheid en van het recht te bestrijden; in de geschiedenis de aanmatigheden van den secten- en partijgeest tegen te werken; van de politieke en literaire gebeurtenissen van den dag de noodige ophelderingen te geven. Het doel der redacteurs en van hunne vrienden is, zooals *Görres* zeide, uitsluitend om, in politiek zoowel als in kerkelijk opzicht, de waarheid zonder haat of vrees te dienen. De tegenwoordige leiders hebben de erfenis van den grooten *Görres* getrouw bewaard en verzorgd. Gedurende hun gansche bestaan waren de »*Blätter*« het Katholieke hoofdorgaan voor historie-verbetering en hebben zij ontelbare leugens ontdekt; bij vriend en vijand ge-

¹⁾ Brief van Leo XIII van den 18en Aug. 1883 aan de Kardinalen de Luca, Pitra en Hergenröther.

nieten zij de meeste achting en nemen zij een zeer hoog standpunt in.

Met het zooeven genoemde orgaan moeten wij als in één adem vermelden het tijdschrift »*Stimmen aus Maria-Laach*«, door de Eerwaarde Paters Jezuïeten uitgegeven. De »*Stimmen*« verschenen in drie seriën. De eerste van 1865—1868 had het doel het Duitsche publiek te onderrichten omtrent de Pauselijke encycliek en den *Syllabus-errorum*. De tweede serie (1869-1871) behandelt eveneens in 12 afleveringen het algemeen concilie op kalmen doch wetenschappelijken toon. In het jaar 1871 werden de *Stimmen* in een maandschrift veranderd, dat, zooals het programma vermeldt, de Katholieke grondstellingen in het kerkelijke, politieke en sociale leven, alsmede op wetenschappelijk gebied wil verdedigen. De inhoud is even leerrijk als afwisselend. Met de *Stimmen* hebben de van den Duitschen bodem verjaagde Jezuïeten de arena gesticht, in welke zij den strijd tegen halfweterij en valsche wetenschap op eene wijze doorzetten, die eerbied zelfs van hunne tegenstanders afdwingt. In de jaarlijks 4—6 maal verschijnende »*Ergänzungsheften*« behandelt de redactie vragen, die slechts voor een kleineren kring bestemd zijn en die eene meer wetenschappelijke en uitvoerige behandeling eischen.

Dr. L. v. H.

(Wordt voortgezet).

De geschiedschrijver Dr. Johannes Janssen.

Gewis is er sinds drie eeuwen geen geschiedkundig werk verschenen, dat Duitschland heeft aangegrepen gelijk Dr. Janssen's *Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters*. De 1e vol. verscheen in 1876, de IVe zal nu weldra verschijnen, en alreeds hebben die drie boekdeelen verscheidene uitgaven gehad en den naam des schrijvers zulke vermaardheid verworven, dat bij de jongste algemeene vergadering van Duitschlands Katholieken te Amberg, toen een redenaar slechts den naam van Dr. J. Janssen noemde, de vergadering als geëlectriseerd was en er een geestdriftig gejubel opging. De vergadering besloot den dank der Katholieken bij telegram der algemeene vergadering te betuigen aan Dr. Janssen voor zijn groot-schen arbeid.

Niet slechts voor Duitschland, maar voor geheel Europa, meer nog, voor de geheele wereld is dat werk van het grootste belang, omdat het »de Hervorming« ten toon stelt in hare eigene woorden en werken, zooals nog nooit een geschiedvorschier vermocht te doen. Natuurlijk wordt zijn werk gemeengoed der beschaafde wereld. Uit Engeland wordt alreeds eene Engelsche vertaling der drie verschenen deelen door *Burns en Oates* in Londen aangekondigd. Wie zal dat werk voor Nederland bewerken? Men zie de degelijke art. die wij in vorige jaargangen mededeelden uit de pen van Prof. Alphons Brouwers.

Den 24 Maart vierde de beroemde Duitsche geschiedschrijver zijn zilveren priester-jubilé, op het slot der hertogin van Braganza te Bronnbach in Baden. De H. Vader heeft hem op zijn jubilé met eene medaille met zijn beeltenis en een eigenhandig schrijven vereerd. Aan de *Germania* zij slechts ontleend het volgende ter eere van dr. Janssen:

»Het jubilé van onzen beroemden Katholieken ge-

schiedschrijver, tot wien de geheele wereld opziet, de Katholieken met trots, de tegenstanders met vrees of ergenis, zal een nieuwe aansporing zijn, om vast te staan in den strijd voor waarheid, vrijheid en recht voor allen.»

Het zal onzen lezers ongetwijfeld aangenaam zijn iets naders te vernemen omtrent den persoon en het leven van den beroemden historicus, wiens naam aan het hoofd van dit artikel vermeld staat. Dr. Johannes Janssen, Huisprelaat van den h. Vader en Apostolisch Protonotarius, is den 10den April 1829 te Xanten in de Rijnprovincië geboren. Hij bezocht het gymnasium te Recklinghausen in Westfalen en leerde de oude talen en de geschiedenis aan de Academie te Munster, waarna hij aan de hoogeschole van Leuven en van Bonn zijne studiën voltooide. Zijne beste onderwijzers waren de geschiedkundige Möller en de filosoof Laforêt te Leuven, alsmede de historicus Aschbach en de filosoof Clemens te Bonn. In 1854 vestigde Dr. Janssen zich te Munster als privaet-docent in de geschiedenis, doch werd in den herfst van hetzelfde jaar benoemd tot leeraar in de geschiedenis aan het gymnasium te Frankfurt a/d M. waar hij sinds heeft gewoond en gewerkt. Tot den 22sten October 1863 had hij een dagelijkschen en zeer intiem omgang met den edelgezinden en even geleerden als onpartijdigen en voor de waarheid begeesterden geschiedvorschier Johann Friedrich Böhmer, aan wien hij, volgens zijne eigen bekenenis zeer veel heeft te danken en voor wien hij na diens dood (23 Oct. 1863) een biographisch monument heeft opgericht. In 1863—64 ondernam Dr. Janssen, die kort te voren Priester was geworden, eene reis naar Italië, verkeerde hoofdzakelijk met den Beierschen Kardinaal Von Reisach, den vroegeren Aartsbisschop van Munchen-Freising, en werkte in het archief van het Vaticaan. Kostbaar materiëel over den dertigjarigen oorlog was de belangrijke buit van deze reis. Behalve eene reeks historische of literair-historische opstellen in de *Historisch-Politische Blätter von Munchen*, in den *Mainzer Katholik*, in de *Tübinger Theologischen Quartalschrift*, in de *Jahrbüchern des geschichtlichen Vereins für den Niederrhein*, in het *Bonner Literaturblatt* enz. enz. schreef Dr. Janssen een aantal uitstekende wetenschappelijke of populaire werken, o. a. *Wibald von Stallo und Corvey* (Munster 1854), *Frankreichs Rheingelüste und deutsch-feindliche Politik in früheren Jahrhunderten* (Freiburg 1863), *die Kirche und Freiheit der Völker, Russland und Polen vor 100 Jahren*, *Karl der Grosse* (Frankfurt 1863 bis 1867), *Zur Genesis des ersten Theilung Polens* (Freiburg 1865), *Gustav Adolf von Schweden in Deutschland*, *Franz Borgia O Cep* (Frankfurt 1865—1868), *Berlins Sittliche und sociale Zustände* (Freiburg, 1873). Voorts verscheen van zijn hand: *Schottens Geschichte des heil. Königs Ludwig IX von Frankreich*, *Frankfurts Reichs-Correspondenz*, *Joh. Friedr. Böhmers, Leben, Briefe und kleine Schriften*, *J. F. Böhmers Leben und Anschauungen*, *Geschichtsquellen des Bisthums Munster*, *Friedrich Leopold Graf zu Stollberg*.

Dr. L. v. H.

(Wordt vervolgd.)

Dr. Johann Tetzel's eerherstelling.

In onze oude kerken komen van onder de plompe witlaag waarmede het koude Protestantisme ze voor altoos onkenbaar meende te maken, de heerlijke afbeeldingen uit de geschiedenis der kerk, — onze vaders, »biblia pauperum« — weder allengs te verschijnen in oorspronkelijke frischheid en kracht: zoo treden ook hoe langer zoo meer de Katholieke figuren uit het tijdperk der hervorming, sinds zoolang door onwetendheid en laster tot onkenbaar makens toe beklad, dank zij der onpartijdige geschiedvorsching, weder in haar waren vaak hoog edele gestalten voor onze oogen. Onder deze staat niet alleen naar tijd, maar ook naar rangorde op eene der eerste plaatsen de zoo lang en diep verguisde *Dr. Johann Tetzel O. P.* Drie volle eeuwen heeft het moeten duren, alvorens zich eene stem ten gunste der »vermoorde onschuld« durfde verheffen, en zelfs nu, na al hetgeen door een Gröne, Janssen, Evers eenerzijds, door v. d. Hardt, Löschner, Walch, Seidemann, Körner en andere Protestanten anderzijds, aan het licht is gebracht, zal »het laatste woord in deze quaestie« eerst gesproken kunnen worden, wanneer de groote arbeid van Kard. Hergenröther, de uitgave der Regesta van Leo X uit de archieven van het Vaticaan voltooid zal zijn.

Het beeld van Luther's befaamden tegenstander, zooals de jongste nasporingen, zoo van Katholieken als Protestanten, het ons, zij 't dan nog niet geheel voltooid, toch in onuitwisbare hoofdlijnen te aanschouwen geven, schetste ons P. G. Meier O. P. in eene reeks *Wachter*-artikelen, die aan duidelijkheid en degelijkheid niets te wenschen overlaten en een voor velen zeker geheel nieuw licht werpen op den door Luther en zijn ahang zedelijk vermoorden Dominicaan. Wij laten hier, om den lezer aan te sporen de belangrijke studie, welke nu in een afzonderlijk boekdeeltje verschenen is, ter hand te nemen, de drie, zeer bescheiden geformuleerde stellingen volgen, waarin de geleerde schrijver de hoofdpunten van zijn historisch onderzoek samenvat.

»I. *Tetzel was niet ongeleerd.* Dit is bewezen door zijne studiën aan de universiteit van Leipzig, waar hij als de zesde onder de vijftientig candidaten den graad van *Baccalau reus in de Wijsbegeerte* behaalde, — door zijne studiën in de Predikheerenorde, waarin hij achtereenvolgens van *studens honoris* tot *professor*, tot *Baccalaureus in de II. Schrift en in de Godgeleerdheid*, en tot *Magister* of *Doctor* werd bevorderd, — door zijne aanstelling tot het gewichtig ambt van *Inquisiteur*; — door zijne geschriften, zooals de *Antitheses* en de *Vorlegung*, die blijk geven van grondige kennis der godgeleerde wetenschap. Hierbij zou men nog kunnen voegen het getuigenis van achtenswaardige, bevoegde geschiedschrijvers: Altamura, Quétif, Pallavicini, Bzovius, Natalis Alexander enz.

II. *Tetzel heeft niet geleerd in strijd met de Katholieke aflaatleer.* Protestantsche geschiedschrijvers leveren vooreerst hiertoe een bewijs door de bewering, dat Tetzel niets anders geleerd heeft dan de *Instructio* luidde van den aartsbisschop van Mentz. Deze *Instructio* bevat Katholieke leer; derhalve heeft Tetzel rechtzinnig geleerd. Verder verstrekken tot doorslaand bewijs: de fragmenten van Tetzels preeken, de biecht-

brieven, — de *Antithesis*, — de *Vorlegung*, — de veroordeeling van Luther's leer door Albertus van Mentz en diens commissie te Halle, — de overeenkomst van Tetzels leer met de geschriften van Soto, Prierias, Cajetanus, met de Pauselijke Decretale van 9 Nov. 1518, in één woord, met de algemeene Kerkleer.

III. *Tetzel heeft zich niet schuldig gemaakt aan misbruiken.* Deze »misbruiken« zijn of wel *katholieke leer*, of wel *lasteringen*.

Katholieke leer zijn de volgende, door Luther als misbruik gewraakte stellingen van Tetzel. 1o. De aflaat is eene kwijtschelding van voor God bindende straffen. 2o. De aflaat is nuttig voor de eeuwige zaligheid. 3o. De aflaat voldoet bij wijze van voorbede voor de straffen der zielen in het vagevuur. 4o. De kerkelijke schat bestaat uit de verdiensten van Christus en de Heiligen. 5o. Voor het ontvangen van biechtbrieven en het verdienen van aflaten voor overledenen is geen berouw noodzakelijk.

Lasteringen zijn de volgende beweringen, die Tetzel worden toegedicht. 1o. De aflaat is een kwijtschelding van zondeschuld. 2o. Om aan den aflaat deelachtig te worden is geen berouw noodzakelijk. 3o. De aflaat is eene ontheffing van alle werken van boetvaardigheid. 4o. De aflaat is volstrekt noodzakelijk ter zaligheid. 5o. Bij elke aalmoes in de aflaatkist gestort, stijgt onmiddellijk eene ziel naar den Hemel. Dat Tetzel dit nooit geleerd heeft, hebben wij uit zijne geschriften, uit zijne preeken, zijne *Antitheses* en zijne *Vorlegung* overvloedig bewezen.

Onder de rubriek *lasteringen* verdienen gerangschikt te worden:

1o. De onteerende woorden omtrent de allerheiligste Maagd Maria. Deze betichting is volkomen weerlegd door de *Antitheses* en de akten van Halle.

2o. De geldafpersing, waaraan Tetzel zich door list en bedrog zou hebben schuldig gemaakt. Wij hebben aangetoond hoevele die ten laste gelegde feiten aan Boccaccio's *Decamerone* en aan *Pfaff Amis* zijn ontleend, of zich zelven tegenspreken.

3o. De verduistering van aflaatgelden. Hiertegen hebben wij aangevoerd het vertrouwen, dat de aartsbisschop van Mentz en de Commissie te Halle steeds in den aflaatprediker hebben gesteld; den brief van den provinciaal Hermann Rab en de ongelooftwaardigheid van Miltitz.

4o. Het overspel, dat door het zwijgen van Luther, de getuigenissen van Von der Hardt en Vogel, en de jongste ontdekkingen van Körner en Evers voldoende is gelogenstraft.

Neemt men hierbij in aanmerking, dat dit alles bewezen wordt bij voorkeur uit *Protestantsche* schrijvers of *authentieke* stukken, dan zal men niet aarzelen met vreugde en dankbaarheid een arbeid te begroeten, waardoor eindelijk ook ten onzent aan een wakkeren strijder en trouwen zoon der Kerk recht geschiedt.

J. ALB. THIJM S. J.

Chronycke van Ghendt.

Handschrift nu eindelijk uit het archief van den Burchtgraaf Vilain XIII, te Bazil, in het licht gegeven door den hoog te schatten, onvermoeibaren *frans*

De Potter. Twee en dertig deelen in 80. zijn er reeds van de Geschiedenis der gemeenten van Oost-Vlaanderen verschenen. Nu gold het de dorpen van het voormalige Land van Waas. Met het oog op die geschiedenis onderzochten de HH. *Frans de Potter* en *J. Broeckaert* het Archief van den Burchtgraaf Vilain XIII te Bazel en legden de hand op een zwaarlijvig Handschrift, dat al dadelijk een uitgebreide kroniek bleek te zijn, niet minder dan 554 bladzijden in-folio beslaande. Het schrift is klein, bijzonder net en van ééne en dezelfde hand; maar de tekst was geleverd — wat alras bleek — door verscheiden aanteekenaars. Het is een Chronycke van Ghendt, begint met het midden der XVe eeuw en loopt tot 1632. Onder het jaartal 1540 leest men: »Ben ick *Jan van den Vivere* ooc een van de upscryvers van dese memoriale gheschiedenissen. Van daar dan ook de titel van dit boek: »Chronycke van Ghendt door *Jan van den Vivere* en eenige andere aanteekenaars der XVIe en XVIIe eeuw. Wie die *Jan van den Vivere* was, heeft men tot nog toe niet met zekerheid kunnen ontdekken. Het handschrift zelf schijnt eerst toebehoord te hebben aan eene familie d' Hane, daar het achterste schutblad vermeldt: »Desen boeck behoort toe *Joannes d' Hane*, *Sebastiaen*, woonende in de prochie van *Huesdene*, desen 11n January, 1673. *J. F. d' Hane*.

Aan den tegenwoordigen eigenaar van dat kostbare handschrift is het publiek wel dank verschuldigd, dewijl hij het edelmoedig afstond om het ter perse te laten gaan.

Ware men hier zonder de gave des onderscheids te werk gegaan, men zou ons 1,350 bladzijden, formaat en letter van het *Memorieboek van Gent* hebben opgedischt; gelukkig dat de vakkundige uitgevers ons tijd en geld hebben gespaard, en voor ons zich de moeite hebben getroost dit Handschrift te vergelijken met de reeds bekende kronieken van Gent. Zij vonden er beschreven vele belangrijke gebeurtenissen uit de belangrijke XVIe eeuw; feiten, welke overal elders zeer beknopt vermeld staan, zijn hier uitvoeriger medegedeeld; en buitendien vindt men hier tal van feiten, die men elders nergens aantreft. Ziedaar een eerste reden, die voor dit nu van de pers komend boek pleit. Gelukkig voor ons dat *De Potter*, wetende wat in de andere bekende Kronycken genoegzaam beschreven is, en beschreven in nagenoeg dezelfde bewoordingen als ook hier, ons het geheele Manuscript bekorte tot een helder boekwerk van X— 446 bladzijden. Zoo spaarde hij ons tijd en geld. In die 446 bld. zijn begrepen, behalve het geschiedverhaal, eene »Korte Nalezing«, eene »verklaring van eenige verouderde woorden en plaatselijke bijzonderheden« oude spreekwoorden in de Kroniek voorkomende en ook eene welbereide Alfabetische tafel van Familie- en Plaatsnamen, alsmede van de voornaamste gebeurtenissen in deze kroniek beschreven.

Wie of die *Jan van den Vivere* was, zeiden wij hierboven, heeft men nog niet met zekerheid kunnen zeggen, doch is dit zeker, dat hij de voornaamste opsteller der kroniek is, dat hij een bemiddeld man was; dat hij de registers van het Magistraat, tijdens of na de beroerten, in handen heeft gehad; — zoodat deze kroniek voor een groot gedeelte naar officiële bescheiden geschreven is; dat ze met gematigdheid

geschreven is. Zelden ontschiet hem een wrevelig woord; en ofschoon dagelijks getuige van de geweldigste vervolgingen tegen zijne geloofsgenooten, getrouw en rechtzinnig Katholiek als hij is, bidt hij op meer dan een plaats tot God, den onverdraagzamen en onderdrukkers« te willen vergeven.

En ziedaar heel wat titels die zijn werk hier aanbevelen. En nog is dat niet alles.

Een iegelijk kent de »Gentsche geschiedenissen«, meldende bij forme van »maendregister, wat er aenmerkenwaardig geschiedt is ten tyde van de Geusery ende beeldstormery binnen en omtrent de stad Gendt.« Als opsteller dier Gendtsche geschiedenissen, in 1746 verschenen, wordt algemeen genoemd de Gentsche predikheer *Bernaard De Jonghe*. Wel heeft hij de eerste uitgave bezorgd, maar in die uitgave zelve bekend, en alreeds op het titelblad, dat hij de door hem medegedeelde feiten enkel heeft t'samen gevoegt uyt verscheyde schriften van *eventydige Gendtsche aanteekenaars*, Archieven van cloosters enz.

In 1752 verscheen een tweede uitgave merkelyk vermeerderd, door *Jan Roothaese*, pastoor te Belsele. Ook deze verklaart onbewimpeld gebruik te hebben gemaakt van drie handschriften: het eerste begrijpt maar alleen het voornaamste dat er is geschied; het tweede, *het gene men meest heeft gevolgd*, is veel wijdoopiger en omstandiger, geschreven van eenen Catholyken, ook *Borger van Gendt*, die nauwkeurig aanteekende het gene hy dazelykx zag geschieden. Het schijnt ook dat hy eenigen toegang oft op den zelve tyd, oft daer naer, heeft gehad tot de Registers van het Magistraet, aangezien hy de zelve in zyne Schriften somtijds aenhaalt, en veel dingen verhaelt, die in dien tyd voor een ieder geheim en verborgen waren.« Welnu, dat handschrift, waaruit *De Jonghe* en *Roothaese* geput hebben, die aanteekeningen der eventydige opstellers, hebben wij nu in dit te Bazel teruggevonden Handschrift ons, zoo wyselyk medegedeeld door *Frans de Potter*. *Leliaert*, *A. Siffer* en *Cie* te Gent, zorgden voor een smaakvolle uitgave, prachtig papier, mooie letter en niet duur.

J. W. BROUWERS.

Eigenaardige Conferentiën voor Congregatiën en andere geestelijke vergaderingen, ontworpen door den Eerw. Heer *C. M. C. Jamar*, Priester.

De schrijver van het zoo schoon en zoo verheven werk, *Maria, Moeder van Jezus*, dat allen die het in den tijd gelezen hebben de grootste bewondering heeft afgedwongen, en, met recht, — om zijnen inhoud, om zijne uitvoerigheid, om den stijl, die het ons tot eene schitterende reeks van de meest kunstgetrouwe tafereelen maakt — als een meesterstuk op Katholiek en Vlaamsch letterkundig gebied, mag geroemd worden, — biedt ons, in het onderhavige boek, een groot zestigtal geestelijke voordrachten en onderwijzingen; die wij aan de bestuurders van alle soorten van congregaties, van werkmanskringen patronaten, zondagscholen enz. ten hoogste aanbevelen.

De Eerw. Heer *C. H. C. Jamar* heeft in dit zijn werk vooral op het oog gehad, iets nieuws, iets »eigenaardigs«, gelijk hij zegt, te leveren, en er zich

vooral op toegelegd steeds door iets »opwekkends«, iets »vinnigs« de aandacht zijner toehoorders te prikkelen. Bij wijlen nochtans heeft hij, hier en daar, in de schatten zijner voorgangers op dit gebied geput, doch, in dit geval immer de oude zilveren en gouden muntstukken, lang in omloop en half afgesleten in nieuwere vormen trachten te gieten en te hermuntten.

Hij heeft zijn werk in acht afdeelingen ingedeeld. In het eerste gedeelte leert hij *wat* eene congregatie is en welke *de voordeelen* zijn aan zulkdanige geestelijke vergaderingen verbonden; in het tweede welke de *plichten* zijn van de leden die van deze genootschappen deel maken; in het derde welke ondeugden zij moeten vluchten en in het vierde welke *deugden* zij moeten beoefenen. In het vijfde deel vervolgens stipt hij de *bekoringsen* aan, aan welke de Congreganisten vooral zijn onderworpen en in de drie overige welke de *voornaamste middelen* zijn om die te overwinnen, te weten, het *gebed*, de *biecht* en het *Heilig Sacrament des Altaars*.

Dus een volledige cursus van zedeleer voor Congreganisten is het nieuwe werk van den Heer C. H. J. Jamar.

Zoo men nu in aanmerking neemt dat al deze conferentiën in een hoogst eenvoudigen stijl zijn geschreven en schier in ieder dezer voorbeelden, aan de beste schrijvers van den tijd, o. a. aan Mehler's *Catéchisme pratique*, Mgr. Guérin's *Vie des Saints* enz. ontleend, voortkomen, geheel en al op de stof in de conferentie verhandeld toegepast, dan zal men toegeven dat de Eerw. Heer J. H. J. Jamar een waren dienst aan de geestelijkheid van onzen tijd heeft bewezen en ik durf gelooven de tolk te zijn van alle degene die dit zijn laatste werk gelezen hebben, wanneer ik de hoop uitdruk, dat hij het welhaast, wij het slechts eens »proeven« is, naar een veel uitgebreider plan, zooals hij beloofd heeft, moge uitwerken.

P. J. GOETSCHALCKX.

Melati van Java gewaardeerd in Duitschland in de reeks der *Bachem'sche Roman-Sammlung*, met zooveel bijval door het lezende Duitschland van alle kanten ondersteund, zal als derde boekdeel verschijnen de vertaling van het jongst verschenen werk van onze *Melati van Java*, *Alda Renzoni*. Bijgevoegd wordt er een kleine Novelle »*Ein Lichtblick*« van *M. Herbert*, de schrijver van den Roman »*Das Kind seines Herzens*«, in den vorigen herfst alreeds in tweede uitgave verschenen.

Over een ander werk derzelfde schrijfster levert ons het jongst verschenen nummer van de *Litterar. Handw.* de volgende recensie.

Das Schwert des Damokles. Aus dem Holländischen der Melati van Java übersetzt von Leo v. Heemstede. (Einsiedeln, Benziger.)

Wij moeten den Heer van Heemstede dankbaar wezen, voor zijne pogingen om zulk een voortreffelijke schrijfster als Melati van Java in Duitschland populair te maken. Zij kan zich wel is waar met de Heldinnen der hedendaagsche katholieke verhaalkunst, zooals Fernand Caballero, Lady Fullerton, Gravin

Hahn-Hahn, Ferdinande van Brackel niet in alle opzichten meten, in een punt staat zij hun echter gelijk, in het opzetten en uitwerken eener boeiende handeling. Boven vermeld verhaal gelijkt een kunstig in elkander gezet drama; de verwickeling is eigenaardig maar toch geheel natuurlijk, en de losmaking van den Gordiaanschen knoop is niet à la Alexander door gehakt maar geschiedt op harmonische wijze.

Eens geschiedde er een wreede moord, de Notaris van Egeren wordt op een tocht des nachts overvallen, gedood en van een groote som gelds beroofd; zekere Jan Haas, een strooper, werd verdacht, gevangen genomen en tot levenslange tuchthuisstraf veroordeeld. Zoover gaat de inleiding, dan begint het eigenlijke verhaal: de schilder Victor Gerber onderneemt de versieringen ten huize van den rijken grondeigenaar Roseghem; Karin, zijne dochter en hij, krijgen elkander lief, de verhoudingen in het huis zijn zeer eigenaardig. De sombere gouverneur oefent op den heer des huizes een orbeperkten invloed uit, hetgeen ook bemerkt wordt door den daar logeerenden kapelaan van Egeren. Deze laatste is de zoon van den vermoorde, en een goede vriend van Victor Gerber, de kleinzoon van den schijnbaren moordenaar, aan wiens familie hij weldaden bewijst. Roseghem gekweld van geheime onrust, bekent eindelijk den kapelaan, dat hij eens op raad van Hubertz een man gedood en beroofd heeft, en dat nu Hubertz van hem verlangt dat hij hem zijne dochter Karin tot vrouw zal geven. Sidderend erkent den kapelaan in hem den moordenaar zijns vaders maar hij bedwingt zich; van zijne moeder echter verneemt hij toevallig dat haar man het slachtoffer was van een moord. Intusschen heeft Hubertz aan mevr. Roseghem met kouden spot de hand harer dochter gevraagd; op hare stroeve weigering bekent hij welke macht hij op haar man bezit.

Daar is dus het conflict: mevr. Roseghem weigert nog langer met hem, met haar gemaal om te gaan maar zij stemt toe Huberts stilzwijgen met een som gelds te koopen, waardoor zij hun landgoed moeten verkoopen; zij echter, die het diepst door Roseghems misdaad geleden hebben, de van Egeren en de familie van den onschuldig veroordeelden, vergeven en vergeten en Victor verlooft zich met Karin. Roseghem verlaat zijne familie en boet in een zwaar leven van opoffering zijn misdaad, tot de dood hem van zijn lijden bevrijdt. Dit is de inhoud van den aan aangrijpende oogenblikken rijken roman. De karakters zijn uitstekend voorgesteld, zij berusten op de werkelijkheid, en zijn toch geen figuren, die wij dagelijks ontmoeten. Aan Huberts voornamelijk bewijst de dichteres haar kunst. De man heeft iets duivelsch over zich, wij gevoelen geheimen afschuw voor zijn wreedheid, maar hij stoot ons toch niet af, hij is geen alledaagsch gemeen booswicht. Ook Roseghem vindt genade in onze ooren, wij gevoelen geen tegenzin in hem, maar hartelijk medelijden. Het karakter zijner vrouw is zielkundig fijn uitgevoerd, menig verteller had in een vlaag van sentimentaliteit, mevr. Roseghem als liefhebbende engel van vergeving haar man ter zijde doen staan ofschoon hij zich als moordenaar doet kennen. Melati laat haar zich trotsch van hem afwenden, en eerst dan vergeven wanneer zijn einde nadert. Even schoon zijn de andere karakters geschilderd.

derd zoodat het geheele verhaal getuigenis geeft van zeldzaam talent.

Wie zou dan nu niet met genoegen vernemen dat er alras een nieuwe roman van *Melati van Java*, zal verschijnen, in twee deelen onder den titel van *Hermelijn*? En zal nog verschijnen van dezelfde schrijfster: *Miss Campbell* en andere verhalen.

ROMANTIEK.

Aanbevelenswaardig voor leesbibliotheek en huisgezin.
in-12 à 3 fr. de vol.

Contes à l'eau de rose, par Ch. Buet, avec une préface de Paul Féval 1 vol.

Contes extraordinaires, par Ernest Hello 1 vol.

Contes merveilleux, par Adrien Duval. 1 vol.

Délaissée (histoire émouvante), par Mme. D. de Boden. 1 vol.

Dernier (Le) des Trémolin, par Edouard Drumont 1 vol.

Expiation (L') d'un père. 1 vol.

Grippart, histoire d'un bien de moines, par le P. Charles Clair S. J. 1 vol.

Histoires à dormir debout, par Ch. Buet. 1. vol.

Histoires du bon vieux temps, par Oscar de Poli 1 vol.

Ingrat. L'), par Jean Grange 1 vol.

Jean Poigne d'Acier, par Oscar de Poli 1 vol.

Jours (Les) de cristal, par Mlle. Julie Lavergne 1 vol.

Légendes de Trianon, Versailles et Saint-Germain, par Mlle. Julie Lavergne. 1 vol.

Légendes et Chroniques de Montbriant, par Mlle. Julie Lavergne, 1 vol.

Lettres d'un catholique (1re série), par Léon Gautier. 1 vol.

Lettres d'un catholique (2e série), par Léon Gautier. 1 vol.

Le Roman d'une Soeur, par Mme V. Vattier; ouvrage couronné par l'Académie française. — 1re partie: Martine. — 2de partie: Six orphelins. — 2. vol.

Boekdeelen in-12 à 2 fr. per stuk.

Anneau (L') du meurtrier, par F. Gondry du Jardinot, 1 vol. in-12 de 247 pages.

Anne Dieu-le-vent, par Snieders. 1 vol de 277 pages.

A Paris et en Province, types et portraits, par Ernest Hello. 1 vol de 295 pages.

Attache (Une) nocturne, par J. Gondry du Jardinot. 1 vol. de 246 pages.

Au Bagne, histoire d'un curé de village, par Snieders. 1 vol de x302 pages.

Bonjour, Philippe! par Snieders, 1 vol de 170 pages.

Brutus le maudit, récit contemporain, 1792—1848), par J. Chantrel 1. vol.

Ceci et Cela, idées d'un rustique, par un rural 1 vol. de XIII-294 pages.

Chroniques et Légendes de la Vendée militaire; les aventures du bonhomme Quatorze, par A. de Brem. 1 vol.

Cœur (Un) pur, nouvelle, par Adolphe Archier, 1 vol. de 372 pages.

Corbin et d'Aubecourt, par Louis Veuillot. 1 vol. de XII-214 pages.

Deux (Les) Clochers. par J. Chantrel. 1 vol. de 240 pages.

Deux nouvelles: le Joueur d'orgue, l'Odyssée d'un bossu, par Snieders. 1 vol. de 371 pages.

Drama (Un) dans la Forêt-Noire, par J. Gondry du Jardinot, 1 vol; de 174 pages.

Falaise (La) de Mesnil-Val, par J Chantrel. 1 vol. de 272 pages.

Fée (La) du logis, par la comtesse Drohojowska, 1 vol. de 282 pages.

Femme (La) sans Dieu, par Alfred des Essarts. 1 vol. in-12 pe 328 pages.

Ferme (La) du Muicéron, par Marie Rheil. 1 vol. de 378 pages.

Isidora, la sœur hospitalière, par Snieders. 1 vol. de 208 pages.

Juif (Le) de Goritz, histoire contemporaine, par B. Gassiat, protonotaire apostolique. 1 vol. de VII-206 ps.

Main (La) invisible, épisode de l'invasion de 1814, par J. Gondry du Jardinot.

Marguerites en fleurs, par Jean Lander, avec une préface par Ernest Hello. 1 vol. in-12 de IV-282 pages.

Mededeelingen.

Twee onuitgegeven werken van Louis Veuillot, *Les Cyniques*, en *Choses de la vie* zullen weldra verschijnen, dank aan zijn broeder, M. Eugène Veuillot.

Twee onuitgegeven contes de Perrault zijn pas ontdekt bij een zijner afstammelingen en vermaakt aan de Bibliothèque nationale; de titels luiden: *La jée des perles* en *Le petit homme des bois*.

Van 10 tot 15 April zullen te Parijs in het hotel Drouot al de door Gustave Doré in zijn atelier nagelezen werken openlijk verkocht worden. Die werken bestaan uit 54 schilderijen, een honderdtal waterverfteekeningen, tien teekeningen op hout, voorts beeldhouwwerken, vormen voor afgietsels, enz. Het moet eene zeer belangwekkende verzameling zijn.

Wijlen de Heer Mr. J. P. Amersfoort, te Haarlemmermeer, heeft zijne bibliotheek benevens eene verzameling mineralen, vermaakt aan de Rijks-Landbouwschool te Wageningen.

Mevr. Mawr, van Bacharest, heeft verzameld en geklassificeerd de Engelsche spreekwoorden met hunne equivalenten in negen Europeesche talen. Haar werk zal spoedig worden uitgegeven door den heer Elliot Stock te Londen.

Door de Koninklijke academie van wetenschappen te Turijn worden opgeroepen zij, die uit alle landen wenschen te dingen naar den prijs van fr. 12,000, door wijlen Bressa uitgelooft, voor den geleerde, die de merkwaardigste en nuttigste uitvinding of wel het beste werk geschreven zal hebben op het gebied der schei- of natuurkundige of geneeskundige wetenschappen, geschiedenis of geographie.

Het tijdperk, waarover het concours loopt, is van 1883—1886.

De deelneming staat voor alle geleerden open. De beoordeeling geschiedt door de leden der Koninklijke Italiaansche Academie te Turijn.

Een wetenschappelijke expeditie naar den Tigris en den Euphraat wordt door het oudheidkundig en het Oostersch genootschap der Vereenigde Staten uitgezonden. De onderzoekingen en opgravingen zullen vier maanden duren. Een New-Yorksche dame, Miss Wolle, draagt al de kosten.

De ex-Keizerin Eugénie zal eerstdaags een boek uitgeven dat tot titel zal dragen: *Eenige herinneringen uit mijn leven*.

De taal der Tonkineezen is uiterst moeilijk te leeren. Na een ijverige studie van bijna drie vierdeeljaars is men nauwelijks in staat haar te stamelen. Nooit leert een Europeaan die taal volkomen juist uitspreken. Zij heeft verbuigingen noch vervoegingen, maar een aantal taaldeeltjes; hetzelfde woord kan, al naar het te pas komt, als zelfstandig naamwoord, bijvoegelijk naamwoord, werkwoord of bijwoord gebruikt worden. De taal heeft zes klanken: den gelijken, den harden, den zachten, den lichten, den zwaren, den schermen; het zijn, om zoo te zeggen noten, en men moet afwisselend de stem laten dalen, haar verheffen en uitzetten. Een woord, naar deze zes verschillende tonen uitgesproken, heeft zes verschillende beteekenissen, en doordat men drie a's en twee u's heeft, ontstaan daaruit oneindige, en moeilijk aan te leeren bewegingen der spraakwerktuigen. Hier is meer dan ergens waar: *le ton fait la musique*.

Eenige philologen van Japan zijn met de voorbereiding bezig van een Chineesch woordenboek, — dat geen zakwoordenboek is — beslaande niet minder dan 40 volummen.

Het nieuwe deel van WHITAKER'S *Reference Catalogue* is in de handen van den binder en zal nog deze maand aan de intekenaars verzonden worden. De omvang van dit werk kan afgeleid worden uit het feit dat het juist 10 ponden weegt. Het bevat de fondsluisten van 128 uitgevers.

Volgens het Athenaeum is Mr. A. BROTHERS voornemens de Mazarin-bijbel te reproduceeren door middel van photo-lithographie. Door Mr. W. E. A. Axon zal als inleiding daaraan worden toegevoegd een met zorg bewerkt opstel over de geschiedenis en de bibliographie van dit vermaarde boek, en over de omstandigheden waaronder het vervaardigd werd.

Twee boekdeelen voor 221,250 fr. Een exemplaar van de *Bible de Mazarin* is nu onlangs te Londen verkocht voor 97,500 fr. Een ander werk *Psalmorum codex* (Menz, 1459) bracht 123,570 fr. op. De koper van deze twee boeken is de heer Quaritch.

Het Britsch Museum is verrijkt geworden met 8 Chineesche boekdeelen, gedrukt in de XIIIe eeuw. Alweer een bewijs, zegt de Polybiblion dat de Chineezen de boekdrukkerskunst vóór Gutenberg reeds kenden. Het papier, dat veel geleden heeft, is hetzelfde als hegen nog in China gemaakt wordt.

Inhoud van Tijdschriften.

De Katholiek. Godsd.-, Gesch.- en Letterkundig Maandschrift. April 1885. Het geheim archief van het Vaticaan. M. P. R. Droog. — Shakespeare's Katholicisme. (vervolg) F. J. Poelhekke. — Eene bijdrage tot de vereering der reliquieën. L. A. Laurey. — De Syrische geünieerde Kerk H. — Verboden boeken.

Revue catholique des Institutions et du Droit. Mars. I. Le Concordat. 7e article. 3e Partie: Exposition du concordat de 1801 (*Suite*), par G. Desjardins. — H. La francmaçonnerie et la politique intérieure de la Belgique par Aug. Onclair. — III. De la consécration par les lois positives du droit de propriété littéraire, par Vladimir Pappafava. — IV. Limites du droit de garde (*Suite et fin*), par A. Rivière. — V. L'état dispensateur de toute fortune (1er art.), par Delobre. — VI. Allocution de N. T. S. P. Léon XIII aux industriels catholiques de France. — VII. Chronique du mois — VIII. Bibliographie.

Correspondant (1e). 10 Mars. — I. Du mariage et du divorce, par Rigaud. — II. Une biographie contemporaine. Aimé de Clermont-Tonnerre (1779-1865), par Paul Thureau-Dangin. — III. La Politique coloniale, par Ch. Gavard. — IV. Livadia, par Jacques Bret. — V. En visite chez l'oncle Sam, par le baron E. de Mandat-Grancey. — VI. Souvenirs d'un ambassadeur auprès de la Cour de Suède au temps de Bernadotte, par André Villamus. — VII. Les œuvres et les hommes, par Victor Fournel. — VIII. Le Sémitisme en France, par P. Douhaire. — IX. Le Temple de Salomon, par Louis Joubert. — X. Revue des sciences, par Henri de Parville. — XI. Chronique politique, par Aug. Boucher.

Revue du Monde catholique. 25 Février. — I. L'enseignement athée et la caisse des écoles, par Gabriel Ferrère. — II. La chaire contemporaine et les questions sociales (fin), par Fontaine, S. J. — III. Rohrbacher, par Ant. Ricard. — IV. Le règne des Jacobins, d'après le dernier livre de M. Taine, par A. Lenthéric. — V. Voyage de Pie IX au Chili, par Chenoz. — VI. Un mariage télégraphique, par M. de Montgorand. — VII. Chronique scientifique, par le Dr. Tison. — VIII. Chronique générale, par Arthur Loth. — IX. Memento chronologique, par Ch. de Beaulieu.

1er Mars. — I. L'Eglise de France sous la Terreur, par l'abbé Elie Méric. — II. La confession de foi de Voltaire, par le Dr. Bonnevoy. — III. La Perse contemporaine, par P. Antonini. — IV. Les derniers ouvrages de philosophie morale et sociale, par Antonin Rondelet. — V. Un mariage télégraphique, par M. de Montgorand. — VI. Revue littéraire, par Ch. Legrand. — VII. Chronique générale, par Arthur Loth. — VIII. Memento chronologique, par Ch. de Beaulieu.

Revue Générale. Mars. — I. La monarchie de juillet, par Ch. Woeste. — II. Les origines de la France contemporaine par Léon de Monge. — III. La Belgique industrielle observée par un ingénieur français. — IV. Des écoles moyennes de garçon, par M. X***. — V. Lettres de Paris, par Dancourt. — VI. Le Héros de Khartoum. — VII. La crise agricole et la situation économique, par M. A. T. — VIII. Retour au foyer, par Kraszewski.

Revue des Deux-Mondes. 15 Mars. — I. Solange de Croix-Saint-Luc, par M. Albert Delpit. — II. Le combat contre la misère, les corporations et les syndicats mixtes, par le comte d'Haussonville. — III. La réforme de l'enseignement supérieur, par M. Albert Duruy. — IV. L'espèce dans le règne végétal, d'après la théorie de l'évolution, par M. le marquis de Saporte. — V. Le monde océanique, les progrès de l'Australie et la future confédération australienne, par M. Louis Simonin. — VI. Revue dramatique, Odéon, Henriette Maréchal, Gymnase, le prince Zilah, par Louis Ganderax. — VII. Chronique de la quinzaine, histoire politique et littéraire. — VIII. Le mouvement financier de la quinzaine. — IX. Bulletin bibliographique.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3.25 voor België f 3.75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: De Wetenschap der Godsdiensten en het primitief Monotheïsme. J. Van den Gheyn S. J. — Travaux du Cours pratique d'histoire nationale de Paul Fredericq. P. J. Goetschalckx. — De periodieke Katholieke pers in Duitschland. Dr. L. v. H. — Monographie du Temple de Salomon par le R. P. Xavier Pailloux S. J. — Les Huguenots en Bigorre. P. v. B. — Mededeelingen. — Inhoud van Tijdschriften.

De Wetenschap der Godsdiensten en het primitief Monotheïsme.

Terwijl de verdedigers der Katholieke Leer altijd terecht een groot gewicht hebben gehecht aan de thesissen der primitieve Openbaring van een eenige en persoonlijke Godheid, en terwijl zij met loffelijken ijver in de jaarboeken der menschheid de sporen van het aller-eerst Monotheïsme hebben nagegaan, werden daarentegen deze grondstellingen door de rationalisten aangetaast, ten einde zoodoende onze heilige godsdienstleer terug te brengen tot het standpunt eener gewoon menschelijke en natuurlijke evolutie en haar daardoor de aureool van haar goddelijken oorsprong te onthooven.

Onder degenen, die zich in den laatsten tijd aan deze strevingen van het moderne ongeloof meer bijzonder wijdten, noemen wij: Max Müller⁽¹⁾, Maurits Vernes⁽²⁾ en Albert Réville⁽³⁾. Daar hier althans de spreuk in toepassing kan gebracht worden: »Crimine ab uno disce omnes», zal 't voldoende zijn Vernes te citeeren, die zich trouwens niet weinig op Max Müller beroept.

Na eenige »aardigheden«, die juist niet van goeden smaak getuigen, over de leerstellingen van het Catholicisme en de oude theologische begrippen, vinden wij bij Vernes als zakelijke van zijne verwrongen redeneeringen tegen het Monotheïsme primitief slechts een argument op gezag, dat is, waarbij hij zich op 't zeggen van een ander beroept, een losse en onbewezen hypothese en een geschiedkundige dwaling.

Een argument op gezag. Voor eenige jaren namelijk heeft Max Müller onder de gewelven der Kapittelkerk van Westminster en met goedkeuring van den deken Stanley eenige pijlen zijner spotternij afgeschoten op de leerstelling, die wij verdedigen.

Een hypothese. Het dogma is voor volmaking vatbaar, de godsdienst is veranderlijk; men moet zich schikken naar nieuwe omstandigheden; waar van 't onafgebrokene en onbestendige der godsdienstige traditie sprake is, behoort dit in denzelfden zin verstaan te worden als de evolutie van lichaam en geest. Ziedaar het darwinisme op den Godsdienst toegepast.

Eene geschiedkundige dwaling. Het zooveel bespro-

ken Monotheïsme der Joden zou zich langzamerhand ontwikkeld hebben uit het naturalistisch en dualistisch polytheïsme, 't welk beleden werd door Assyriërs en Phenyciërs, door de broeders en vaders van Beni-Israël.

Indien de Heer Vernes geen andere ziekteverschijnselen weet aan te geven, waaruit hij met zijne diagnostie besluit, dat de zaak van het primitief Monotheïsme zich in een toestand van krankheid bevindt, dan gewis kan hij er op rekenen, dat de theorieën, welke hij stervende waant, zich in een blakenden gezondheidstoestand verheugen.

»De »lieden der kerk«, — om de uitdrukking van den heer Vernes te bezigen, — kunnen 't ongetwijfeld betreuren, dat Max Müller openlijk het feit der primitieve openbaring heeft verworpen, maar zij zijn evenwel niet naïef genoeg, om te meenen, dat daardoor »het vlottende scheepje der oude godsdienstverlediging zonder roer aan de stormen is overgegeven.« Wij achten de philologische kennis van den Heer Max Müller hoog, maar hij zelf zal waarschijnlijk zich wel nooit als de eenige stuurman beschouwd hebben, die het vaartuig der godsdienstige bestemming van de menschheid door de wereldzee heeft te leiden.

Wat de rationalistische theorie betreft of liever de door de feiten gelogenstrafte hypothese van den vooruitgang in zake van godsdienst, welke de Heer Vernes poogt met den glans der jeugd te tooien, de schrijver duide 't ons niet ten kwade, dat wij dit een »oud mopje« noemen. Wij wenschen den tijd niet te verspillen met er voor den honderd en zooveelsten keer eene zegepralende weerlegging van te geven en wij verwijzen eenvoudig naar de werken, welke dienaangaande door den Heer De Broglie in zijne studiën zijn geciteerd.

Eindelijk, het beweerde polytheïsme der Israëlieten, is ook juist geen vinding van den Heer Vernes. 't Is al lang geleden, dat dit tot de vermakelijkheden der Duitsche exegesis behoorde en er zijn reeds een paar lustums heengevloten sedert M.J. Soury's fantasie de ongelooftelijke dwaasheid uitsprak: »dat de Israëlieten veelgodendienaars waren tot aan de achtste eeuw vóór de Christelijke jaartelling.« Gelijk men weet, is onmiddellijk aan Soury door den abbé Vigoureux de meest beslissende logenstraffing geleverd, waarop de eerstgenoemde alle antwoord is schuldig gebleven. De heer Vernes schijnt de afdoende wederlegging van den abt Vigoureux óf niet te kennen óf wel te minachten. Voor de beschouwing intusschen van ieder degelijk man blijft het primitief Monotheïsme der Israëlieten, gelijk mede dat der Egyptenaren, een onomstootelijk wetenschappelijk feit. Neen, wij hebben voor onze thesen wel iets beters dan argumenten, welke helaas! te vele doove

⁽¹⁾ Origine et développemens de la Religion étudiée à la lumière des Religions des Indes. — ⁽²⁾ Mélanges de critique religieuse. — ⁽³⁾ Prolegomènes à l'histoire des religions.

ooren vinden. Er is een feit, dat vooral het primitief Monotheïsme in 't licht stelt en dat wij meer in 't bijzonder in dit artikel willen doen uitkomen.

Voor eenige maanden verscheen het elfde nummer in de verzameling van brochuren der protestantsche propaganda, bekend onder den titel: »*Present day Tracts*«. Het draagt tot opschrift: *The earley prevalence of monotheistic Beliefs* en was geteekend met een der roemrijkste namen van het hedendaagsch orientalisme, namelijk; George Rawlinson, professor der oude geschiedenis aan de universiteit van Oxford en Kanunnik van Canterbury. De schrijver gaat achtereenvolgens de oudste sporen na van de godsdiensten der Semitische rassen en bewijst onbetwistbaar het primitief Monotheïsme van al deze volken.

Wat wij in 't kort deze studie samen, er eenige opmerkingen⁽¹⁾ bijvoegende. Wij willen ons echter bepalen tot de drie volken, welke in de meest verwijderde tijdperken 't best de groote menschenrassen vertegenwoordigen. Ziehier wat te dien opzichte getuigd wordt door de Egyptenaren, de Chinezen en de Aryas van Indië. Wat den ouden Mirzaïm betreft, die zich aan ons vertoont, met inscripties en een ritueel van vóór zestig eeuwen, wordt tegenwoordig door de meest beroemde Egyptologen als zeker aangenomen, dat de Zonne-eeredienst er voorafgegaan werd door het Monotheïsme. Het moge voldoende zijn, ons hier slechts te beroepen op het gezag van Paul Pierret, den uitstekenden conservator van 't Egyptisch Museum van het Louvre. Wat den Egyptischen godsdienst van andere godsdiensten der oudheid onderscheidt, zoo schrijft hij, »is hierin gelegen, dat de Egyptische godsdienst in schijn polytheïstisch maar in werkelijkheid nog monotheïstisch was. Daar de Egyptenaren geloofd hebben aan een eenigen, oneindigen, eeuwigen God, gelijk de teksten bewijzen, moet men wel aannemen, dat hun polytheïsme louter symbolisch geweest is. De verschillende persoonlijkheden van hun pantheon vertegenwoordigen niet verschillende attributen, maar slechts de verschillende handelingen en werkzaamheden van een eenigen en verborgen God, die in elk dezer vormen, zijne identiteit en de volheid zijner eigenschappen en attributen behoudt. Dit alles behoort tot het hiërogllyphisme. Ook de zonnevereering zelve ontleende haar oorsprong niet aan eene mythe. Zij heeft niet tot voorwerp den eenen of anderen heros of beroemden man, door wien de Zon op overdrachtelijke wijze wordt voorgesteld. Neen, het voorwerp der Zonne-vereering is het stoffelijk Wezen der Zon zelf in hare verschillende fasen. In stede van in een mystisch persoon voorgesteld te zijn, is de Zon zelf een symbool. Men beschouwde haar als de meest schitterende openbaring der Godheid, als 't ware als het lichaam van God, in 't welk Hij zich verbergt en door 't welk Hij zich openbaart, dat is: God onttrekt zich aan 's menschen blik achter den schitterenden glans der Zon en vertoont zich tevens aan den mensch in deze lichtgedaante.⁽²⁾

(1) Deze opmerkingen zetten wij verder niteen in onze brochure: »*La Mythologie comparée*«.

(2) Paul Pierret. Essai sur la mythologie égyptienne p. 9. — Zie ook 't werk van Lepage Renouf: Lectures on the origin and growth of Religion as illustrated by the Religion of ancient Egypt. London, Williams and Norgate 1880.

Geleerden, die zich aan de studie van China wijd-den, hebben bij gebrek aan inscripties, zich reeds lang onledig gehouden met het ontcijferen en ophelderen der oude Annalen van het Groote Rijk in Midden-Azië. Zij, die door een langdurig verblijf in dit land en door een ernstige studie der oude Chineesche boeken, 't best in staat waren, om de godsdienstige leerstellingen dezer zonderlinge natie te kennen, komen er in overeen, dat zij het Monotheïsme als de primitieve eeredienst der Mongoolsche rassen beschouwen. Men leze dienaangaande het eerst sinds kort uitgegeven werk van Pater de Pérmare, geleerd Fransch Jezuïet en langen tijd missionaris aan het hof te Peking⁽¹⁾ en men zal de overtuiging erlangen, dat de turaneesche volken van Midden-Azië en van 't uiterst oosten reeds lang in 't bezit waren der kennis van den waren God, toen vreemde en dwaze eerediensten bij hen den oorspronkelijken godsdienst zijn komen storen en misvormen. De laatste onderzoekingen en studiën der orientalisten hebben nog deze meening bevestigd. Ziehier het merkwaardige besluit van twee artikelen, onlangs door Mgr. De Harlez gepubliceerd over den primitieven Godsdienst der Chinezen van de dertigste eeuw tot aan de negende eeuw voor Christus. »Bijgevolg ondanks al de pogingen, welke aangewend zijn om de godsdienstige leeringen van het oude China te naturaliseeren en de uitingen van het natuurlijk geloof in God en wel in een éénigen God aan de vergetelheid en het stilzwijgen prijs te geven, was en blijft het zeker, dat de godsdienst van het oude China⁽²⁾ geen andere was dan het meest volmaakt spiritualistisch Monotheïsme, 't welk ooit buiten Judea in de oude wereld heeft bestaan.«⁽³⁾

Bindelijk de Aryas, de voorouders onzer Europeesche rassen, schijnen eveneens, zoover zulks door de onderzoekingen der vergelijkende philologie⁽⁴⁾ kan nagegaan worden, allereerst een monotheïstischen eeredienst gehad te hebben, van welken de van hen afstammende volken talrijke sporen hebben behouden. Ook dáár — en dit is een punt, 't welk bijzondere opmerkzaamheid verdient — zijn de mythen uit den godsdienst ontstaan en dankt deze geenszins zijn oorsprong aan de eersten. Zulks is door een geleerd professor van Leuven daghelder in eene meesterlijke studie aangetoond. En, wat hierbij nog vooral opvallend is, hij heeft zijne bewijsvoering geput uit de oude Veda's, dat wapenhuis zonder weêrga voor de moderne mythologie. Een aantal hymnen, vooral die, welke gewijd zijn aan de zon, den dageraad, het vuur, den wind, bewijzen, dat de eeredienst der elementen als elementen werkelijk bestaan heeft en gedurende eeuwen bleef voortbestaan. »De eeredienst der elementen«, zegt Mgr. De Harlez, »heeft de mythen moeten voorafgaan, omdat de mythen gediend hebben om den eeredienst der elementen te doen vergeten en in de plaats daarvan dien van godheden te

(1) Vestiges des principaux dogmes Chrétiens tirés des anciens livres chinois, avec reproduction des textes originaux par le P. de Pérmare; traduits du latin, accompagnés de compléments et de remarques, par M. M. Bonnetty et Paul Perny. Un vol. in-8o de 500 pp. Paris 1878. Zie bladz. 54. art. 2 over den Eenigen God.

(2) La Controverse Mei en Juni 1884.

(3) La Controverse Juni 1884. blz. 288.

(4) Ad Pictet, Origines indo-européennes D. III.

stellen, die aanvankelijk eene verpersoonlijking waren dier elementen en later de natuurlijke godsdienstige begrippen vervangen door het geloof aan het bestaan van goden of heroën in menschenwezen.

Wij kunnen derhalve met den Heer G. Rawlinson diens conclusie bevestigen, welke zich opdringt aan elken geest, die niet door vooroordeelen verblind is, aan elk verstand, dat de goede trouw huldigt: »Ons onderzoek naar de oude godsdiensten, heeft ons bij allen het bestaan van het Monotheïsme doen kennen hetzij in verborgen onbegrepen toestand, hetzij op duidelijke wijze, maar in alle geval trad het steeds meer duidelijk en openlijk te voorschijn, naarmate men meer de eerste godsdienstige tijdperken der menscheid nadert.«

Na dit gewichtig historisch feit te hebben bevestigd, stelt de Heer Rawlinson de vraag: van waar dit algemeen begrip van een éenigen God? Hij bewijst, dat het niet toe te schrijven is aan een zoogenaamd monotheïsch instinct of aangeborene eigenaardigheid der menschheid; dat het ook niet de vrucht is der ontwikkeling van de rede, maar dat de goddelijke Openbaring alléén er de verkaring van kan geven. »Wij gelooven,« zegt de schrijver, »dat de historische grondslag van 't Monotheïsme in de wereld de Openbaring is.«

Ziedaar voorzeker het laatste woord van 't probleem van den oorsprong der godsdiensten. De moderne wetenschap der godsdiensten zal zich nog heel wat moeite hebben te getroosten om op wonderbaarlijke wijze tot de onverschilligheid en de loochening van alle godsdienstige begrippen te geraken.

S. VAN DEN GHEYN, S. J.

Travaux du cours pratique d'histoire nationale de Paul Fredericq. *Dissertations sur l'histoire des Pays-Bas au XVIIe siècle.* (Gent, J. Vuylsteke en 's Gravenhage, M. Nijhoff.)

Het werk, onder voorgaanden titel vermeld, is de vrucht van den vereenigden arbeid van leeraar en leerlingen van het *Cours pratique d'histoire nationale*, door Prof. Godfried Kurtz aan de Universiteit van Luik in 1874 opgericht en van 1880 tot 1883 door den heer P. Fredericq, toenmaals leeraar der wijsbegeerte en letteren aan dezelfde Universiteit, voortgezet. In zijn geheel zal dit werk uit drie bundels bestaan. Twee er van zijn reeds verschenen en de laatste handelende over *Les préliminaires et les négociations de la Pacification de Gand* — zal eerlang, waarschijnlijk nog in den loop van dit jaar, verschijnen.

De twee eerste bundels, die voor ons liggen, bestaan uit negen opstellen, waarvan de eerste bundel er vijf en de tweede er vier bevat. Ziehier hoe deze elkander in den eersten en in den tweeden bundel opvolgen.

Het eerste opstel, dat als eene soort inleiding tot de andere kan dienen, hebben wij aan de pen van den heer Fredericq te danken; het handelt over het hooger onderwijs op geschiedkundig gebied in België en leert ons ter welker gelegenheid en hoe het *Cours pratique d'histoire nationale*, waaraan deze studiën hun ontstaan te danken hebben, tot stand en in voege kwam. Het tweede zijn wij verschuldigd aan den heer Willem

Crutzen, thans leeraar van geschiedkunde aan het koninklijk Atheneum van Chimay in 't Walenland. Deze handelt over den oorsprong langs moeders zijde en de geboorte van Margaretha van Parma, natuurlijke dochter van Keizer Karel, en later, onder Philips II, landvoogdes der Nederlanden. Het derde bezorgt ons de heer H. Lonchay, prof. van geschiedkunde aan het Atheneum van Gent, betreffende *Les édits des Princes-Evêques de Liège en matière d'hérésie au XVIIe siècle*, een keurige monographie over de Inquisitie voor die streken in dit tijdvak; het vierde eindelijk en het vijfde zijn weer van den heer P. Fredericq: het eerste over het openbaar onderwijs der Calvinisten te Gent van 1578 tot 1584; en het laatste, over de vernieuwing in 1578 van het vredesverdrag in 1339 tusschen Brabant en Vlaanderen gesloten.

De studiën die in den tweeden bundel, aan het licht komen, zijn de volgende: 1o eene verhandeling van Dr. Pirenné, over de politiek van Geeraert van Groesbeek, prins-bisschop van Luik, tijdens het bestuur van Don Jan van Oostenrijk, als landvoogd van Philips II, in de Nederlanden; 2o eene levensschets van Lorenzo de Villavincencio, geheim agent van Philips II, koning van Spanje, door den heer Alfred Journez; 3o eene bijdrage van den heer Eug. Monseur tot de geschiedenis der Inquisitors in de Nederlanden, gedurende de XVIIe eeuw; en ten slotte 4o, een *Table chronologique du registre sur le fait des hérésies et inquisition* van Dr. Eug. Hubert, leeraar aan de Hooogeschool der stad Luik.

Gelijk uit de eenvoudige aanbaling van den titel dezer opstellen reeds blijkt, is dit werk allerbelangrijkst, en om de onderwerpen, die er in behandeld worden en ook omdat het onder het toezicht en de medewerking van den heer Paul Fredericq, buiten twijfel een der degelijkste geschiedkundigen van Zuid-Nederland, uitgegeven wordt. Om die reden dan ook willen wij de gelegenheid, die ons *De Wetenschappelijke Nederlander* zoo vrijgevig in de kolommen van zijne geleerde artikelen verleent, niet laten voorbijgaan, zonder de aandacht zijner lezers, die immer met hem meer en meer licht op het gebied der geschiedenis verlangen, er op in te roepen. Volgaarne zouden wij eene uitgebreide bespreking aan ieder van die opstellen wijden, maar aangezien de kleine ruimte, waarover wij hier mogen beschikken, ons dit niet veroorlooft, zullen wij er ons toe bepalen enkel een woordje te zeggen over het artikel van den heer Henry Lonchay, over de straf-edicten der prins-bisschoppen van Luik tegen de ketters, sedert Keizer Karel.

Geen rijker stof ter beoefening, doch tevens ook geen meer ingewikkeld is er op 't gebied der geschiedenis, zooals de heer Lonchay wel te pas zegt, dan de instelling der Inquisitie. Een wijd veld staat daarin, zoowel voor den geschiedschrijver, voor den rechtsgeleerde, als voor den zedenleeraar open. Dit is inderdaad zoo. Nooit echter ook was er eene studie, waarin blinde partij- en godsdienstdrift zich meer den vrijen teugel vierde en waardoor men bijgevolg meer gevaar loopt op het dwaalspoor te geraken. Niet met onze negentiende eeuwse begrippen over godsdienst en staatkunde, waarin volledige onverschilligheid op het stuk van godsdienst zich aan den wetgever en staatsman on-

bedongen willen opdringen; niet volgens de gewoonten en gebruiken, de zeden, en wetten van *onzen* tijd, maar volgens de begrippen, volgens de gebruiken, volgens de zeden, volgens de wetten van het volk, van het land, van den tijd, waarin zij bestond en zij overal of bijna overal in zwang en in voege was, is het dat men de Inquisitie en alles wat met haar in verband staat, moet waardeeren. «Pour apprécier, zooals ook de heer Lonchay zegt, pour apprécier avec impartialité le rôle de l'Inquisition, nous devons faire abstraction de nos idées politiques et religieuses et nous placer au point de vue des hommes du XVI^e siècle. (1)»

Nu, als men van dit standpunt af, het eenig ware, het eenig onpartijdige, de geschiedenis der Inquisitie en de XVI^e eeuw, hier in de Nederlanden zoowel als in het prinsbisdom van Luik, beschouwt, welk is dan het oordeel dat de onpartijdige geschiedkundige velt? Luister, wat ons de Heer H. Lonchay, wiens onpartijdigheid, het doet ons goed het te kunnen zeggen, hier buiten kijf is, — de heer Lonchay is leerling van den heer P. Fredericq, die, men weet het, tot het kamp onzer tegenstanders behoort — antwoordt. Dat antwoord is te belangwekkend, dan dat wij het zouden willen inkorten. Na te hebben bevestigd, dat, wil men de geschiedenis der Inquisitie naar waarheid leeren kennen, men nu zijne politieke en zijne godsdienstige gezindheid moet ter zijde stellen, en zich op hetzelfde standpunt plaatsen, waarop zij zich bewogen, die in de XVI^e eeuw leefden, gaat hij als volgt voort:

»Or, pour beaucoup (1) de contemporains de Charles Quint et de Philippe II, fidèles en cela à une tradition de presque mille ans, l'unité religieuse était le fondement de l'unité politique, et le prince était aussi bien le défenseur de la foi que le souverain de son peuple. Porter atteinte à la religion catholique, c'était ébranler tout l'édifice social et le premier devoir d'un bon souverain était de combattre toute doctrine, qui compromet les droits de l'Eglise romaine. C'est pourquoi le pouvoir séculier et le pouvoir ecclésiastique agirent de concert pour écraser la Réforme: le prince promulguait des édits contre les fauteurs de l'hérésie, le pape déléguait des inquisiteurs pour rechercher les dissidents, les convaincre de leurs erreurs, les absoudre ou les livrer au bras séculier. Chaque pouvoir agissait dans la sphère que le Droit public de l'époque lui reconnaissait: l'un scrutait les consciences, l'autre punissait les coupables. Ce n'est pas à dire que les princes n'aient pas cherché de s'arroger le droit de punir les hérétiques à l'exclusion des Inquisiteurs; de nombreux conflits surgirent même entre les deux autorités. Ce que nous voulons établir, c'est que la législation religieuse du XVI^e siècle émane de deux sources, l'une temporelle, l'autre spirituelle. Le prince en sa qualité de défenseur de l'Eglise, combattait les dissidents par les édits, et le pape délèguait des juges spéciaux pour faciliter le travail du prince et combattre plus efficacement l'hérésie. Telle est l'origine des édits de Charles-quin et des inquisiteurs papaux du XVI^e siècle dans les Pays-Bas.»

»Les édits de l'empereur gantois« (lees wel de l'empereur) zoo gaat hij voort, »interdisent les prêches

ou conventicules, l'impression, l'achat ou la vente de livres hérétiques; ils punissent de peines rigoureuses les hérétiques obstinés, les prédicateurs protestants, les imprimeurs d'ouvrages suspects, en un mot les réformes, qui manifestent par la parole ou par la plume leurs doctrines religieuses. La mission spéciale des inquisiteurs était de déterminer exactement l'hérésie du prévenu, de l'interroger sur les dogmes essentiels du Catholicisme, de lui demander un désaveu de ses erreurs de le réconcilier avec l'Eglise s'il se repentait de ses fautes, puis de le remettre aux juges laïques, qui avaient à punir en lui les infractions aux édits; ou bien de le déclarer hérétique pertinax et de le livrer au bras séculier, pour le mettre à mort (1), quand il persistait dans ses doctrines. Le juge laïque ne pouvait en aucun cas reviser la sentence des inquisiteurs (2); il devait condamner le coupable aux peines comminées par les placards pour les différents degrés d'hérésie. Comme on le voit, les autorités laïques et ecclésiastiques concouraient au même but, l'extirpation de l'hérésie; mais elles procédaient par des voies différentes. Ainsi que Mr. Pouillet (3) le remarque très-judicieusement, il importe de distinguer le crime d'hérésie du crime de contravention aux placards. Le premier est avant tout un crime religieux, il sera jugé par les inquisiteurs; le second est avant tous un crime politique; il sera l'objet de l'examen des tribunaux laïques. Bien que le plus souvent les deux crimes soient concomitants, il importe cependant de les distinguer; car ils peuvent exister séparément. C'est ainsi qu'un catholique sincère, qui par pure curiosité avait lu un livre hérétique ou assisté à un prêche, était punissable des peines établies par les placards (4).

Klaarder zou men, geloof ik, den weg wel niet kunnen afbakenen, in het onderzoek naar de geschiedkundige waarheid betreffende het stuk der Inquisitie in de Nederlanden gedurende de XVI^e eeuw, dan dat de heer Lonchay het hier doet. Inderdaad, om eene instelling naar den eisch der waarheid, gelijk het behoort, te leeren kennen, moet men beginnen, met alles wat haar niet aangaat, van haar te verwijderen en dan enkel op geschiedkundige bescheiden en ontegensprekelijke geschiedkundige gegevens steunend, zeggen wat zij eigenlijk was. Wil men dit nu met de Inquisitie doen, dan moet men beginnen, gelijk de heer Lonchay verklaard, met het deel aan te wijzen dat in de godsdienststrafregeling der XVI^e eeuw aan de wereldlijke macht toekwam, en dan verklaren op welken grond zich de Inquisitie bewoog. En welk was nu het deel dat der wereldlijke macht, welk dat der

(1) Hier zegt de schrijver waarschijnlijk meer dan hij wil: de inquisiteurs leverden de hardnekkige ketteren over aan de wereldlijke macht, niet om ze met den dood te straffen, maar om aan de burgerlijke macht te voldoen, die vervolgens de ketteren straffe naar gelang de voorschriften der placaten, den eenen zoo den anderen zoo.

(2) Deze onderzochten of de beschuldigten, die voor hen stonden, al of niet ketteren waren. Zoo hun eindbesluit, opgemaakt volgens de afgelegde getuigenissen en van de beschuldigten en van de getuigen, die hiertoe beroepen waren, luidde dat de onderzochte wezenlijk aan ketterij plichtig waren en aan deze niet wilden verzaken, dan moesten de wereldlijke rechters die uitspraak aannemen en dezulken, die hun alzoo overgeleverd werden, straffen, volgens de alsdan heerschende wetten. Aldus niet omdat de Inquisiteurs verklaarden dat deze of gene ketter was, werd iemand gestraft, maar omdat de placaten eischten, dat wie alzoo plichtig bevonden was, gestraft werd.

(3) *Histoire du droit criminel dans l'ancien duché de Brabant*, bl. 60.

(4) *Travaux enz.* bl. 27.

(1) *Travaux du Cours pratique d'histoire nationale*, 1^e bundel, bl. 26.

(2) Pour tous, had hij beter gezegd, saul de très-rare exceptions!

Inquisitie toekwam? De wereldlijke macht, gelijk de heer Lonchay zegt, bestreed de afvallige door hare edikten, verbood de predikingen, of de geheime vergaderingen, het drukken, het koopen of het verkoopen van de kettersche boeken; strafte de hardnekkige ketters, de protestantsche predikanten, de drukkers van verbodene of verdachte schriften, in een woord, de hervormden die, 't zij met het woord, 't zij met de pen, hunne godsdienstige gevoelens te kennen gaven of trachtten te verspreiden. De Inquisitors integendeel hadden voor zending aan te geven, welk de ketterij was waaraan de beschuldigten plichtig waren, deze te ondervragen over de bijzonderste leerstukken van den katholieken godsdienst; te beproeven of zij de ketters die overtuigd waren, niet van hunne dwaling konden doen wederkeeren, ze met de kerk te verzoenen zoo zij berouw toonden en hunne schuld wilden bekennen; of eindelijk, zoo zij hardnekkig bleven, ze aan de wereldlijke macht over te leveren, om naar gelang der wetten, toen ter tijd in gebruik, gestraft te worden.

Men ziet het, het ambt van Inquisitor was dus nog zoo schrikkelijk, noch zoo hatelijk als men het ons wel graag voorstelt. Zij vervulden enkel het ambt van onderzoekingsrechter aan onze gerechtshoven en verdienen dus evenmin als deze den haat of den afkeer waarmede de weinig gewetensvolle of min wel onderlichte geschiedschrijvers ze al te dikwijls vervolgden.

Grobendonck.

P. J. GOETSCHALKX.

De periodieke Katholieke pers in Duitschland.

Wapenschouwing op Wetenschappelijk gebied.

(Vervolg en Slot.)

De oplossing der sociale vraag is de gordiaansche knoop van onze dagen. De *Christliche-soziale Blätter* houden zich met dat onderwerp bezig. De »bijdragen tot oplossing der sociale quaestie volgens Christelijk begrip, zooals zij hier geleverd worden, verdienen allen lof. Het blad wordt kernachtig geredigeerd.

Wij mogen niet verzuimen, de verdiensten van den leider van het tijdschrift *Ut omnes unum* hoog te waardeeren. Mogen de irenische pogingen van dit orgaan, dat onder zijne medewerkers ook vele Protestanten telt, rijken zegen dragen en bewerken:

„Ut unus omnes unicum
Ovile nos pastor regat.“

Dr. Witt, bekend als een uitstekend componist en schrijver over toonkunst en kunde heeft door de oprichting van de *Fliegende Blätter für Kirchenmusik* en van de *Musica sacra* een dubbel orgaan in 't aanzijn gebracht, dat met een strenge en consequente polemiek tegen de niet-liturgische muziek in onze kerken te velde trekt. Aan zijne levenstaak, de ware kerkelijke muziek te doen herleven, werkt Dr. Witt, met een vlijt en volharding, die hem het gewenschte succes verzekeren. De *Fliegende Blätter* hebben zeer vele abonnés. Zij leveren uitstekende artikelen, houden zich met ijzeren consequentie aan de kerkelijke verordeningen en hebben een aantal strijdvrage schitterend opgelost. De critiek is grondig en van snijvende scherpte. In de »*Notizen*« wordt geene gebeurtenis van eenig belang vergeten. De muziekbijlagen verdienen onverdeelde waardeering;

in een woord de *Fliegende Blätter* zijn op den weg om het centrale orgaan voor kerkmuziek in midden-Europa te worden.

Met bijzonder genoegen vestigen wij de aandacht op de Deutsche geïllustreerde tijdschriften. Als men nagaat hoe moeilijk het is zulk een orgaan in 't leven te houden, dan zal men de opstellers en uitgevers er nog meer dank voor weten. De *Jugendblätter* van de beroemde *Isabella Braun*, zijn volgens stijl en indeeling uitmuntend geschikt voor kinderen; de *Feierstunden im häuslichen Kreis*, de *Alte und neue Welt*, de *Deutsche Hausschatz*, nemen onder de belletristische tijdschriften een voorname plaats in; de *Heilige Stadt Gottes* heeft grootendeels een religieus karakter. De zeer fraai geïllustreerde *Katholischen Missionen* verdienen hoogschatting.

Wij moeten echter, helaas! constateeren, dat al deze tijdschriften onder den druk der tijden lijden, dat het aantal abonnés minder wordt, zoodat dan ook de vroeger verschenen *Periodische Blätter* een offer zijn geworden van de alom heerschende malaise. Al kan, wat de verspreiding betreft, de Katholieke periodieke pers zich niet met de pers van hare tegenstanders meten, zoo blijkt toch uit het overzicht der periodieke literatuur, dat *Leo Woerl* in de beide werkjes: »*Die Katholische Presse*« en »*Die Publicistik der Gegenwart*« geleverd heeft, een verblijdenden vooruitgang. Inderdaad neemt de periodieke pers der Deutsche Katholieken in het Rijk der literatuur eene eervolle plaats in. Dit feit laat zich niet meer ontkennen en de pers der tegenstanders is gedwongen, met dien onaangename factor rekening te houden.

Het is de plicht der Katholieken, het standpunt dat de pers heeft bereikt, haar ook te doen behouden; ja, dat niet alleen, nog moeten zij haar op elke wijze steunen en bevorderen. Vooral moeten de eenmaal gewonnen posities behouden blijven en de bestaande bladen moeten onder alle omstandigheden frisch en levensvatbaar worden gehouden. Het is verkeerd, door 't ontijdig oprichten van nieuwe organen, aan de bestaande gevaarlijke concurrentie te leveren. Slechts daar, waar werkelijk behoefte is en waar in bepaalde leemten moet worden voorzien, dienen nieuwe bladen te verschijnen. Uitmuntende voorstellen in dit opzicht geeft de verdienstelijke redacteur van den *Literarischen Handweiser* (1884 No. 362). Onder de tijdschriften, welke in Duitschland nog ontbreken, noemt hij op de eerste plaats eene *Allgemeine Revue*. De behoefte aan zulk een periodiek geschrift wordt door niemand ernstig bestreden en de hier en daar opkomende twijfel omtrent de opportuniteit van de quaestieuze onderneming werd in No. 325 geheel ontzenuwd. Wij hopen dat er spoedig een hoofdopsteller en een uitgever zullen worden gevonden.

Een tweede hartewensch van den *Handweiser* is de stichting van een orgaan voor wetenschappelijke theologie. Zulk een tijdschrift zou nog z. i., zeer goed plaats vinden naast de *Tübinger Theologischen Quartalschrift* en *Insbrücker Zeitschrift für katholische Theologie*, die beide, zooals bekend is eene bepaalde school dienen, naast de *Katholik*, naast de *Laacher Stimmen* en de *Historisch-politische Blätter*, welke beide laatste aan de theologie slechts een zeer bescheiden ruimte gunnen, omdat zij de meest verschillende vragen hebben te behandelen.

Met recht vindt de redacteur van den *Hundweiser* het vreemd, dat van al de genoemde organen geen enkel in Pruisen verschijnt, welk land toch vier Katholieke theologische faculteiten bezit.

Met blijdschap begroeten velen het derde voorstel, namelijk de oprichting van eene groote kerkelijke courant. Zeker doet het treurige noodlot, dat de »*Sion*» en de onder zulke goede auspiciën door *Seb. Brunner* te Weenen in 't aanzijn geroepen *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz in der Kirche*, wederver, de vraag stellen, of zulk een orgaan zou kunnen blijven bestaan. Wij hebben daarvan de gunstigste verwachting en houden de oprichting er van niet alleen voor nuttig maar zelfs voor noodzakelijk. Het orgaan zou, indien het met beleid en intelligentie geredigeerd werd, in eene »bestaa-de leemte» voorzien. Het spoedige einde der beide zoo-even genoemde bladen schijnt daarin zijn grond te hebben, dat men toenmaals de behoefte van dergelijke literatuur minder gevoelde of dat de vooruitzichten voor de oplossing van het probleem niet gunstig genoeg stonden. De tijden zijn echter in dit opzicht veranderd. Door den kerkelijken strijd, zoo als hij nu ontbrand is, heeft men behoefte aan juiste berichten omtrent kerkelijke aangelegenheden. Zulk eene kerkelijke courant moest bovenal de quaesties van den dag behandelen, zij mag zich echter niet bezighouden met bijtende polemiek, die onvruchtbaar blijft; zij moet meer of minder de apologetische methode kiezen en de verdraagzaamheid, in den eminenten zin van het woord, zooals zij der Katholieke Kerk eigen is, vertegenwoordigen. In alle discussies moet een geest van onderlinge gerechtigheid en liefde heerschen, in wetenschappelijke vragen moet men zich immer met wetenschappelijke wapenen meten.

Andere wenschen naar nieuwe zaken zullen wij voorloopig onderdrukken. Hoofdzaak moet steeds zijn, dat elke categorie, welke in de periodieke pers wordt vertegenwoordigd, een degelijk orgaan bezitte, dat flink gesteund wordt door medewerkers op intellectuele, door talrijke abonnées op financiële wijze.

De man, die aan het hoofd staat van een Katholiek orgaan, moet een man zijn van energie en vaste beginselen en daarbij flink ontwikkeld. Hij moet nimmer vergeten, dat het recht en de waarheid niet door trouwelooze wapenen verdedigd mag worden, noch door opwelling van blinden ijver en woedende polemiek. Recht en waarheid dragen in hun eigen schoot de verzekering van de zegepraal; hun beste schild is de heiligheid hunner zaak.

Ook op het uiterlijke van de persproducten dient te worden gelet. Slechte druk en slordige correctie zijn zonden, die het publiek niet zoo gemakkelijk vergeeft.

Men hoort maar al te dikwijls dat redactiën klagen over de weinige belangstelling, welke de Katholieken voor de pers aan den dag leggen, ja dat zelfs ontwikkelde, geleerde mannen zich al zeer weinig om de periodieke pers bekommeren. Die klacht is niet altijd zonder reden en geldt niet alleen voor Duitschland maar ook wel degelijk voor ons eigen Nederland. En toch, willen we de slechte pers verdringen, dan moet er eene goede voor in de plaats gesteld worden. Vandaar de dringende aanmaningen van Pausen en Bis-

schoppen tot ondersteuning der goede pers. De periodieke pers onzer tegenstanders verstaat de kunst, hare gedachten met bewonderenswaardige handigheid aan de markt te brengen. De Katholieken zijn in dit opzicht wel eens wat flauw. Niemand, die middelen en macht heeft, mag achterwege blijven. Wie zich sterk gevoelt, toone zijne kracht in opbouwen, niet in afbreken. Men late zich niet ontmoedigen, daarvoor is het reeds behaalde succes te belangrijk. Wij leven in een tijd van strijd, waarin het de heilige plicht van ieder geloovig Christen is, aan zijne overtuiging door woord en daad uitdrukking te geven, al schijnt het succes voor 't oogenblik weinig loonend. Niemand kan alles doen, maar iedereen moet zijn deel aan 't geheel bijdragen.

In de groote beweging, zegt *Görres*, mogen wij niet stil zitten. Een enkel individu vermag weinig, doch de arbeid van velen bevordert de goede zaak.

Das ist das schöne Amt der Geister
Ob auch der Einzelne bezirkt,
Dass Jeder als ein kleiner Meister.
Für's grosse Allgemeine wirkt.

De drijvende kracht der machine echter zijn de abonnées. Een orgaan zonder abonnées is een veldheer zonder troepen. Zijn er geen abonnées, dan is de bekwaamheid en de goede wil der redactie ijdel, onnut ook de arbeid der medewerkers. Met de Katholieke pers staat het in Duitschland, zooals wij gezien hebben goed geschapen. Twintig jaren geleden kon *Lukas* nog zeggen, dat de Katholieke pers een treurig figuur maakte. Wie in onze dagen aldus zou redeneeren, die kon men met recht beschuldigen van ziende blind te zijn. Zulke bedillers worden niets gewaar van den frisschen, nieuwen geest in de Katholieke pers; zij benadeelen hunne eigene zaak en bevoordeelen hunne tegenstanders. De talentvolle redacteur van den *Literarischen Hundweiser* heeft volkomen gelijk, als hij schrijft, dat het een onzer grootste gebreken is, te minachten wat wij zelve bezitten en naar onze vijanden en tegenstanders steeds met bewondering op te zien.

Sinds de laatste jaren is de Katholieke pers in Duitschland zeer in groei en bloei toegenomen. 't Is thans zaak de veroverde positiën te behouden. Er moet volgens een goed beraamd plan, met uitmuntende tactiek verder geopereerd worden opdat de periodieke pers zich nog meer ontwikkele, niettegenstaande alle in den weg staande moeilijkheden en hindernissen. Ja, hoe meer men van vijandige zijde pogingen in 't werk stelt om haar dood te zwijgen of dood te trappen, hoe meer ijver wij aan den dag moeten leggen. Want even als in 't politieke en parlementaire leven, moet men ook op letterkundig gebied zich roeren, wil men iets beteekenen, en op zijn tijd de tanden laten zien, wil men zijn recht gehandhaafd hebben.

Dr. L. v. H.

Monographie du Temple de Salomon
par le R. P. Xavier Pailloux S. J. — Paris
A. Roger et F. Chernoviz 1885 (Pr. 100 fr.
Tirage de luxe, 150 et 200 fr.)

Een prachtwerk in den vollen zin des woords is, eenige dagen geleden, door de personen van *Jouaust et Sigaux* aan de geleerde wereld geschonken.

De Eerw. Pater Pailloux, Priester van het Gezelschap van Jezus, een man wiens naam sedert jaren in de bouwkunstige sferen uitnemend goeden klank had, legde een goed deel zijner verbazend uitgebreide wetenschap in de »*Monographie du Temple de Salomon*« neder en vervaardigde een werk waarop het Horatiaansche

Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ Pyramidum altius,

zonder zweem van vleierij kan worden toegepast.

Vele jaren bracht de oprichter van dit grootsche gedenkstuk in verschillende werelddeelen door ten einde zijne door grondige studie van godgeleerdheid en Heilige Schrift verkregen kennis te volmaken. Hij deed wetenschappelijke tochten door Azië, en toog naar Palestina, Syrië en Egypte, om, op den bodem zelf waar zij ontsproten, de gedenkstukken der voorchristelijke oudheid te beschouwen en te bestudeeren. In Frankrijk wedergekeerd ordende hij de schatten van wetenschap en ontdekkingen, waarmee zijne veeljarige studietochten hem verrijkten en biedt ze thans in het voor mij liggend folio-deel den vrienden der wetenschap aan.

Het werk is slechts getrokken op 650 exemplaren, waarvan er elf sur papier de Japon ten koste van 200 franks; twee en twintig sur papier de Hollande ten koste van 150 franks; de overigen sur papier ordinaire ten koste van 100 franks in den handel zijn.

Een 25-tal groote platen van de hand des heeren Pognalio, menigvuldige houtgravures van Gusmans en prachtige historische initialen van Ciapori strekken tot inlichting tevens en sieraad.

Alle controversers over de constructie van Salomons tempel loopen in het onderhevige werk als in een brandpoot samen en het zal den minnaar der Heilige Schriften tot taak wezen te beslissen of de auteur recht had al eindigend te zeggen: Nous croyons, dans la sincérité de notre âme, être en possession du Temple de Jérusalem, tel qu'il nous est succinctement exposé par le livre des Rois et celui des Paralipomènes, et minutieusement décrit par le prophète Ezéchiel.

Op ons woog enkel de plicht onze landgenooten op de verschijning van het grootsche werk te wijzen.

S. 19 Maart '85.

Les Huguenots en Bigorre. *Documents inédits publiés pour la Société historique de Gascogne*, texte préparé par Ch. Durier, archiviste des Hautes-Pyrénées, et annoté par J. de Carsalade du Pont. Paris, Champion. 1884; gr. in-8 de 231 p. (Archives histor. de Gascogne, Fascicule quatrième.)

De eerste jaargang der *Archives historiques de la Gascogne* sluit met deze vierde aflevering, geleverd hebbende meer dan 700 blz. onuitgegeven documenten, aan de beste bronnen ontleend.

Deze 4de aflevering bevat 86 documenten waarvan er 63 uit de Actes consulaires de Bagnères de Bigorre, herkomstig zijn van het jaar 1569. Ze behooren, met de andere hier voorkomende stukken tot het derde tijdvak der Godsdienst-oorlogen. Wij hebben hier de expeditie van Graaf de Mongomery door Jeanne d'Al-

bret gezonden tegen den burchtgraaf de Terride, door Karel IX belast met aan zijn gezag te onderwerpen Navarra, Baern en Albret. De Mongomery aan het hoofd van het kleine leger der *Vivantes*, overrompelde Bigorre, trok in Baern, en begon er onverwachts zijne krijgsoperatiën toen zijne tegenpartij nog altijd meende dat hij in Languedoc was.

Wat nu kenmerkte die zoo opmerkenswaardigen krijgstocht? Met gematigdheid en wijsheid, aldus beweerden tot nogtoe tal van schrijvers, ging men er te werk, tot groote voldoening der Protestanten niet alleen maar ook der Katholieken. De onloochenbare documenten die nu hier aan den dag komen, bewijzen geheel wat anders; namelijk, de ijselijke bedrijven die hier werden gepleegd door en rondom dat schrikwekkend krijgshoofd der afvalligen. Deze documenten bewijzen hoe Bigorre werd verwoest het onderste boven; hoe de kerken en de abdijen werden geplunderd en in brand gestoken; hoe de priesters en kloosterlingen werden vermoord; hoe de stad Tarbes tot driemaal toe werd ingenomen, en aan de vlammen prijs gegeven, zoodat ze gedurende jaren onbevolkt bleef. Wie de treurige waarheid betreffende die guerres de religion en de handelwijze van die Calvinistische hoofdleiders wil kennen, moet deze getuigen hooren, deze documenten waardeeren. Men sla dan niet over de *Enquête sur la prise de Saint-Sever de Rustin et sur l'incepce et la mine totale de la ville*; en geve vooral acht op de groote *Enquête sur les ravages faits par les Huguenots dans le Comté de Bigorre*. Is die eerste jaargang begonnen met de zooveel belangstellingwekkende *Documents inédits sur la Fronde* door M. de Carsalade, hij eindigt even schitterend met deze publicatie, die den h. Archiviste Ch. Durier, met de Ecole des Chartes, die hem opleidde, waardig is. Aldus Paul Durrieu.

P. v. B.

Mededeelingen.

In de pas gehouden vergadering van het Aardrijkskundig Genootschap, na de pauze, ter voorziening in de vacaturen, ontstaan door de periodieke aftreding van acht Bestuursleden, hield de Heer P. J. B. C. Robidé van der Aa een voordracht over *Papoes en Melanesiers* en hunne verhouding tot het Maleisch-Polynesische ras. Na eerst uiteen gezet te hebben, wat hij onder Papoes verstond, stond spr. uitvoerig stil bij de drie onderscheidingen, door Häckel in het Maleisch-Polynesisch ras gemaakt. Hij kon zich daarmede niet vereenigen. Hij meende, dat het ethnologisch en linguïsch beter is, van slechts één Maleisch-Polynesisch ras te spreken. Inderdaad vormen het gekroesde haar en de donkerder gelaatskleur der Capoes geen voldoende motief, om deze lieden als een geheel afzonderlijk menschenras te beschouwen. Zijn de twee familiën waarschijnlijk sedert eeuwen gescheiden, het stond bij den Heer Van der Aa vast, dat de Capoes en de Maleiers tot één ras behooren. Volgens prof. Kern is de verwantschap van de taal der Capoes met de Maleisch-Polynesische taal onloochenbaar. Om de gevolgen dezer stelling te handhaven, is kennis van de talen der Capoes in de binnenlanden van New-Guinea gewenscht.

Spr. eindigde met het aannemen van een insulair of Oceanisch menschenras, dat hij in vijf hoofdafdee-

lingen scheidde, van welke de Capoes er eene vormen. Op den duur zal wellicht blijken, dat de Melaneciërs onder deze afdeeling gerangschikt kunnen worden. Intusschen bleef deze conclusie volgens spr. zelf niet meer dan eene stelling.

De bijdrage van den Heer Van der Aa zal in het *Tijdschrift* worden opgenomen. De hoogleeraar Naber maakte eenige opmerkingen waarbij hij nadruk legde op de wenschelijkheid van afscheiding der ethnografische en der linguïstische wetenschap, die thans voorloopig, slechts zelden elkaar de hand kunnen reiken.

In zijn antwoord deed de Heer v. der Aa uitkomen, dat men aan de linguïstiek eene zeer voorname plaats bij onderzoekingen als deze mag toekennen.

Nadat de voorzitter den sprekers dank had gezegd, sloot hij de vergadering.

Aan Jan van Beers is de vijfjaarlijksche prijs voor Vlaamsche letterkunde toegekend voor zijn jongsten dichtbundel: *Rijzende Blaren*.

Martinus Nijhoff heeft uitgegeven een catalogus van eene verzameling Japansche en Chineesche teekeningen en geïllustreerde Japansche werken, die bij hem verkrijgbaar zijn. De verzameling is niet groot (54 nummers), maar het bevat proeven van de voornaamste Japansche teekenaars. Deze catalogus is de 3e van dien aard, dien de heer Nijhoff uitgaf; de twee vorige verschenen in 1872 en 1878.

Naar wij vernemen, is de bekende verzameling handschriften van wijlen den heer M a z e l a a n gekocht door de firma Van Stockum en Zn, die haar wellicht nog in den loop van dit jaar in veiling zal brengen.

Van de belangrijkste stukken dezer verzameling, die in een der laatste nummers van den *Spectator* nog werd vermeld, noemen wij slechts een eigenhandigen brief van Rembrandt, een diplomatisch schrijven van Rubens, een voor de geschiedenis merkwaardig rapport van den gezant van Aerssen en een zeer zeldzaam voorkomend handschrift, bevattende acht versregels van Tasso.

Het schatten en sorteeren dezer handschriften — ruim zestienhonderd in getal — werd door de familie van den verzamelaar opgedragen aan den heer Van Dijk te Voorschoten, gewezen secretaris van wijlen Z. K. H. Prins Alexander der Nederlanden. Zooals bekend is, was ook deze Vorst een degelijk kenner van autographen, en is de collectie, door hem nagelaten en thans in de archieven des Konings berustende, wellicht een der grootste van ons land.

Volgens het Athenaeum hebben de Professoren Kan, te Amsterdam en Van der Lith, te Leiden, het voornemen een Internationale Koloniale Revue uit te geven, waarvan het eerste nummer den 1en Juli het licht zal zien. De artikelen mogen in het Nederlandsch, Engelsch, Fransch of Duitsch geschreven zijn. Volgens het blad zou het verstandig geweest zijn het voorbeeld van Prof. de Gubernatis te volgen en het Fransch als

de taal voor het magazijn te kiezen. Wij zien met genoegen dat die Nederlandsche Professoren de Nederlandsche taal eere aandoen.

Van Czaar Peter den Grooten zijn 8000 brieven en andere documenten bijeengezameld, die spoedig in druk zullen verschijnen. Daaronder komen schrijfboeken voor uit Peters kinderjaren en een brief door hem in 1688 uit Pareyslavl aan zijne moeder geschreven. Reeds hierin heeft hij het druk over het bouwen van schepen, waarvan hij het optuigen reeds had gezien.

Een rijke Indiër Babu Govinda Lal Roy heeft bij gelegenheid van het huwelijk zijner dochter al de onkosten op zich genomen van de Engelsche vertaling van een der grootste boeken van de Mahābhārata, het »Vana Porva« of Woudboek. Het laatste gedeelte van deze vertaling is juist verschenen. De Engelsche overzetting van de geheele Mahābhārata, die te Calcutta verschijnt, gaat geregeld voort en begint hoe langer hoe meer de aandacht van de inboorlingen te trekken.

Inhoud van Tijdschriften.

Noord en Zuid. Taalkundig Tijdschrift VIII jaargang No. 1. Zuiverheid van Taal Taco H. de Beer. — Nalezing op de aantekeningen in Stellwagens en Bilderdijks uitgaven. H. J. Eymael. — Taalkundige Varia. Brabantius. — Tijdschriften. Bato. — Het geslacht der Collectieven. P. Poot. — Antwoord op »eene Bedenking«. J. E. ter Gouw. — Vragen. G. L., — Antwoorden. G. Lzg. — Taalgevoel. * * * — *Boekleoordeelingen:* Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde in de middeleeuwen. Dr. W. J. A. Jonckbloet. — Het Paraphraseeren. Henry F. Vogin. Taaloefeningen. C. H. den Hertog en J. Lohr. — De jonge Taalvriend. H. Th. Gudde. — Nieuwe Uitgaven.

Inhoud van het Letterkundig Bijblad. Jacob Grim. — De eerste vertooning van Gijsbert van Aemstel. J. H. Rössing. — De geschiedenis van het schrift. A. E. C. van Someren.

Noord en Zuid. Taalkundig Tijdschrift VIII jaargang No. II. Nalezing op Verwijs. Uitgave van het »Costelick Mal« en »Voorhout van 's Gravenhage«. Herzien en met het »Cluyswerk« vermeerderd door Prof. Verdam. H. J. Eymael. — Vragen beantwoord. Jan Maas, Nu Pas, Frans Willems, A. Brand, Ch. de C., B., B. J. Schrikkema, F. Risch, J. H., — Tijdschriften. Bato. — Eene distellezing. v. d. V. De achtervoegsels *lijk, baar en zaam* P. Poot. — Proeve van tekstverklaring. J. G. W. Z. — *Boekaankondigingen:* Beknopte Nederlandsche Spraakkunst; Oefeningen behorende bij de beknopte Nederlandsche Spraakkunst; P. Poot D. Dekker. — Stijloefeningen, woorden en uitdrukkingen zinnen en zinsverband, Synoniemen, Gemengde oefeningen, Uit andere Schrijvers, Woordenverklaringen. 1e stuk. A. W. Stellwagen. Nieuwe Uitgaven.

Inhoud van Letterkundig Bijblad. Brederoo's arbeid voor zijn tijd en voor den onzen. E. Levi. — Eene »Bibliographie« van Brederoo Dr. Jan ten Brink. — Een Eeuwfeest voor Brederoo Dr. Jan ten Brink. Brederoo's Molenaar. Dr. Jan ten Brink. — Brederoo's »Klucht van de Koe.« Dr. Jan ten Brink.

DE WETENSCHAPPELIJKE NEDERLANDER.

Onder redactie van J. W. BROUWERS.

Van dit Tijdschrift verschijnt elke veertien dagen een nummer.

Brieven franco aan de Uitgevers KÜPPERS & LAUREY, te Haarlem.



Prijs per jaar f 3, franco per post f 3,25 voor België f 3,75. Men abonneert zich voor den geheelen jaargang. Advertentiën kosten 10 cents per regel. Grootte letters of vignetten worden berekend naar de plaats welke zij innemen.

INHOUD: Praelectionum philosophiae Scholasticae brevis conspectus auctore J. Van der Aa, S. J. Dr. A. Dupont. — Symbool en werkelijkheid, naar aanleiding van Prof. Lomans opstel. G. Swart. — Vie de St. Thérèse. Antwoord van den E. P. Hahn, aan d. E. Morel. P. v. B. — Fénelon à Chambray. J. W. Br. — Der Däne Niels Stensen. Dr. L. v. H. — Milton en zijn Prozawerken. Voordracht van Dr. A. W. Bronsveld. — De Katholieke Missiën. D. G. — La Situation en Belgique Mai-December 1884. La Franc Maçonnerie et la Politique intérieure de la Belgique. B. — Mededeelingen: Letteren, Toonkunst, Archéologie. — Inhoud van Tijdschriften.

Praelectionum philosophiae scholasticae brevis conspectus auctore J. Van der Aa S. J. Liber tertius, Cosmologia. Lovanii, C. Fontejn.

Een der grootste hinderpalen welke de herleving en den bloei der oude filosofie in den weg staan is het zeer verbreide vooroordeel dat hare beginselen in strijd zijn met de grondstellingen en de vorderingen der natuurwetenschappen. Hoe ongegrond dit verwijt is blijkt wederom uit de bovenstaande *Cosmologie*, waarin helder en overtuigend wordt betoogd dat de metaphysiek der ouden niet alleen geen enkele der ook in den jongsten tijd ontdekte natuurwetten tegensprekt of ontkent, maar tevens alle verschijnselen der stoffelijke wereld voldoende verklaart. Om echter tot deze gewenschte overeenstemming te komen is het noodig dat iedere wetenschap zorgvuldig binnen hare grenzen blijve; de natuurkundige verwiselen niet bewezen feiten en wetten met hypothesen en willekeurige stelsels; hij wachte zich vooral de onmiddellijke oorzaken van een feit met de laatste te verwarren en zijne verklaring als de eenige oplossing van het vraagstuk te beschouwen. Insgelijks is het plicht van den wijsgeer rekening te houden met bewezen feiten en wetten; zijne argumenten steune hij op de ervaring en de gegevens der natuur- en scheikunde; ook hij moet het zekere van het onzekere, het ware van het waarschijnlijke met zorg onderscheiden. Blijft op deze wijze iedere wetenschap binnen de grenspalen van haar gebied, dan kan het niet anders of beide komen tot dezelfde conclusie en reiken elkander vriendschappelijk de hand.

Om zich te overtuigen leze men het Caput II. *De natura mundi*. Sectio I. *De natura Corporum* bl. 68-95 waarin de schrijver het belangrijke vraagstuk behandelt betreffende de natuur van het stoffelijk wezen. Bestaat hetzelfde enkel uit krachten? of uit stoffelijke deeltjes voorzien van krachten? of uit de eerste stof en een zelfstandigen vorm volgens de verklaring der oude filosofie?

De geleerde schrijver geeft de voorkeur aan de theorie der scholastieken en zijne bewijzen, gegrond op natuur- en scheikundige feiten, laten niets te wenschen over.

Het Caput I. *De phaenomenis mundanis* behandelt in twee afdeelingen de volgende vragen: De Existentia quantitatis; de analysi quantitatis continuae; de natura quantitatis physicae; de mutationibus quantitatis; de modis quantitatis; de motu, de activitate efficiente; de qualitatibus sensibilibus; de activitatis finalitate (bl. 1-67).

Het laatste Hoofdstuk: *De Conditionibus mundi* behandelt twee afdeelingen: De Loco et Spatio; de Duratione et tempore (bl. 100-130).

Het boek zij nogmaals allen aanbevolen, die lust hebben de leer der christelijke filosofie in deze belangrijke punten te kennen en te begrijpen, en zoo noodig hare overeenstemming met de leer der natuurwetenschappen te verklaren en te verdedigen.

DR. A. DUPONT.

Symbool en werkelijkheid, naar aanleiding van Prof. Loman's opstel onder denzelfden titel in »De Gids« van Februari 1884. Utrecht, C. H. E. Breyer. 1884.

't Is een zonderling boekje, welks titel boven dit artikel te lezen staat. Meermalen hebben wij ons gevraagd, wat toch wel het doel van den anoniemen schrijver mag geweest zijn. Hij gaf geen verdedigingsschrift van Dr. Loman's opstel, doch een wederlegging daarvan kan zijn werkje ook niet genoemd worden. Wel ziet men op de gevolgen van de moderne symboliek gewezen, maar het valt niet te achterhalen of de anonieme auteur een bestrijder of een voorstander van dit stelsel is. Zooveel onzekers deed ons denken aan de woorden: *Cui lecta potenter erit res nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo*; wie een stof uitkiest voor zijn krachten geschikt, dien zal het niet aan woorden noch aan duidelijke voorstelling ontbreken. Wij zijn niet de eerste, die na het lezen van het boekje in het onzekere zijn gelaten omtrent de verhouding van den anoniemen schrijver tot de moderne symboliek. Volgt hieruit, dat wij het een onschadelijke lectuur noemen, waarin niets aangetroffen wordt wat met de waarheden van den christelijken godsdienst en met de uitspraken der wetenschap in strijd is? Het zij verre; integendeel, wij aarzelen geen oogenblik het tegenovergestelde te beweren. De pantheistische, en daarom onchristelijke en onwetenschappelijke strekking van *symbool en werkelijkheid*, is handtastelijk. Om den lezer hiervan te overtuigen schrijven we eenige regels over uit het tweede hoofdstuk. »Wij menschen, zoo leest men op bladzijde 13 en volg., bestaan toch waarlijk niet uit, in en door ons zelve, maar in een omvattend wezen, in het oneindige geheel; en onze ware natuur bestaat niet in dien van zich zelve onkun-

digen, beurtelings angstigen of stouten, zwakken en ten slotte gesloopten persoon, dien wij vertoonen, maar wij leven, bewegen ons en zijn in de algemeene, omvattende, de werken, die wij aanschouwen, werkende kracht, waarbuiten toch ons bestaan, evenmin als dat van iets ter wereld, ook maar gedacht kan worden. Die kracht van den Maker en Heer des heelals, *God* zelf, is in ons, en in zoo verre Hij in ons allen is, maakt hij onze gemeenschappelijke ware natuur uit en draagt Hij, als God zichzelf voortbrengende in Zijne werken, den naam van *Zoon Gods*. Welk een menigte van berispenswaardige uitdrukkingen en dwalingen zijn in deze weinige regels naast elkander geplaatst! Zeker wij hebben van ons zelve niet het aanzijn, want God alleen is het *ens a se*; maar toch als zelfstandigheid, als complete substantie, zijn wij *per se en bestaan wij niet in een ander*. Wij maken geen deel uit van het oneindig wezen; dit wezen toch zou ophouden oneindig te zijn, zoo het mogelijk was, dat eene geschapene zelfstandigheid tot zijne natuur behoorde. De menschelijke natuur bestaat niet in de persoonlijkheid, maar daarom toch leven wij niet, bewegen wij ons niet, en zijn wij niet in de algemeene, omvattende, de werken die wij aanschouwen, werkende kracht. Als verder de schrijver beweert dat er buiten God niets gedacht kan worden, dan geeft hij duidelijk te kennen nooit het geluk te hebben gehad, om met de scholastieke wijsbegeerte vertrouwd te zijn geworden. Deze toch biedt het middel aan om de dwaalleer van het pantheïsme te bestrijden, dat in zooveel verschillende vormen van de leerstoelen verkondigd wordt. De scholastieke wijsbegeerte leert hoe het mogelijk is dat er eindige schepselen bestaan, die wel van het oneindig wezen afhankelijk zijn, maar niet tot zijn zelfstandigheid behoren. De dwalingen in de volgende woorden verkondigd, herinneren ons aan *Philo* en aan de *Gnostici*. »Die kracht van den Maker en heer des heelals, God zelf, is in ons, en in zoover Hij in ons allen is, maakt hij onze gemeenschappelijke ware natuur uit en draagt Hij, als God zichzelf voortbrengende in Zijne werken, den naam van *Zoon Gods*.

Niet minder zonderling is de leer van den anonymen schrijver over *het wonder*. De lezer oordeele zelf, »Wat wij wonder noemen, is niets anders dan de openbaring van die altijd en overal werkende kracht, op het door en voor ons, menschen, vertoonde tooneel der geschiedenis. Alle vereischten tot het werken van een wonder ontbreken in de schepping nergens en nimmer, evenmin als tot het voortbrengen van de minst wonderlijke natuurverrichting, en de kracht, welke beide wat wij wonder en wat wij minst wonderlijk achten, te voorschijn brengt, doet zich zelfs gelden op het gebied der menschelijke nijverheid: want deze is ten slotte niets anders dan almede eene natuurwerking met den mensch als voertuig: alleenlijk vermag die kracht, daar zij oneindig is en alles bij haar in één ligt, in een' oogwenk te verrichten wat de mensch door langzamen arbeid tot stand brengt.... In den tijd waarvan de Evangelien getuigen, waren die wonderen evenzeer vervat in den gang der gebeurtenissen als de meest alledaagsche handelingen en de gewoonste levensverrichtingen: deze waren even noodwendig en kostten den beheerscher der

wereld evenmin eenige bijzondere inspanning, als gene: bl. 17 en volg. Hadden wij ongelijk, toen we zeiden dat de auteur zonderling over *het wonder* denkt. Van het eigenlijk gezegde wonder, zooals dit door de geloovigen en ook dikwerf door ongeloovigen bepaald wordt, schijnt den schrijver het denkbeeld vreemd te zijn. Immers het wonder is *een waarneembare gebeurtenis, die de orde en de kracht van de geheele geschapene natuur te boven gaat, effectus sensibilis qui totius naturae creatae ordinem ac facultatem excedit*. Deze bepaling wordt veelal bij geloovigen en ongeloovigen aangetroffen; beiden komen, wat de bepaling aangaat, vrij wel overeen, doch verschillen zoo vaak de mogelijkheid van het mirakel besproken wordt. Te zeggen, dat de oneindige God somwijlen om redenen zijner goedheid en wijsheid waardig gebeurtenissen te voorschijn roept, die door de natuur niet of althans op zulke wijze niet, verricht worden, is zeker veel aanneembaarder dan te beweren dat in den tijd, waarvan de Evangelien getuigen, de wonderen noodwendige werkingen der natuur waren. Een gebeurtenis houdt immers op een wonder genoemd te worden, zoodra zij een fysieke noodzakelijkheid blijkt te wezen.

Een wederlegging te geven van alle dwalingen welke in *symbool en werkelijkheid* of zelfs in de weinig aangehaalde regels aangetroffen worden, is in een enkele bladzijde ondoenbaar; een boekdeel ware daarvoor noodig.

Deze citaten zijn voldoende om te doen zien dat de anonyme auteur vele dwalingen tegen het christelijk geloof en tegen de wetenschap beging.

G. SWART.

Vie de Ste. Thérèse. Antwoord van den E. P. Hahn aan d. E. Morel.

Met de kalmte van eene beredeneerde overtuiging heeft Pater Hahn geantwoord op de bezwaren die tegen zijn te Salamanca bekroond werk, in ons vorig nummer besproken, werden aangevoerd door den abbé Morel. Die bezwaren liepen over drie punten: de natuur van de lichaams-ongesteldheid van de Heilige Theresa, de wezenlijkheid van eene mirakuleuze tusschenkomst van den Heiligen Joseph, de psychologische waarde van zekere verschijningen van booze geesten verhaald in de levensgeschiedenis dier groote Heilige Maagd.

Betrekkelijk het eerste punt, zegt de E. P. Hahn, dat hij op blz. 105 van zijn werk heeft bewezen, dat de auditeurs de la Prote en de geneesheeren van dien tijd over die ziekte van de H. Theresa in overdreven misbegrip hebben geoordeeld, daar nu bewezen is dat die ziekte kan voorkomen bij de meest volmaakte zuiverheid van zeden; en men hier te doen heeft met deux affections complètement distinctes: onbekendheid met die vraagstukken der geneeskundige studiën heeft hier het oordeel van den E. H. Morel misleid.

Betreffende het 2de punt zegt de E. H. Hahn: doorleest mijn werk, de ontkenning die gij mij toeschrijft, zult gij er nergens vinden: wat ik heb bevestigd, is, dat die tusschenkomst van den Heiligen Joseph niet bewezen werd met die onloochenbaarheid van bewijzen welke vereischt wordt door de congrégation des rites in een procès van heiligverklaring. Op dat punt zijn we het eens; het overige is van te ondergeschikt be-

lang om een punt van strijd tusschen ons beiden te blijven. Hoe willen wij een ongeloovige als een mirakel doen aannemen wat de Congregatie der Riten niet eens heeft aangenomen? En heb ik niet uitdrukkelijk verkaart het doel dat ik mij had voorgesteld ten opzichte van geleerden, die het Katholieke geloof niet hebben? Een gezegde van de H. Theresa kan men hun toch niet als eene geloofswaarheid willen doen aannemen.

Aangaande het 3e punt zou elk visioen, tenzij het rechtstreeks God zelven betreft, stellig door mij worden verworpen, of het onze natuurlijke beschermers dan wel onzen gezworen vijand, den boozen geest gelde.

Maar in mijn boek heb ik nergens te spreken gehad van eenige revelatie van Heiligen ons door de groote Carmelitesse of hare geschiedschrijvers verhaald. Meer dan één bladzijde van den H. Morel heeft dus hier geen voorwerp meer.

Betrekkelijk die verschijningen van den duivel, welke in mijn geschrift worden aangehaald, heb ik mij inderdaad verwijderd van de meening der Heilige, waar hier de preuves entrinsèques die de Kerk en de wetenschap vorderen, ons ontbreken.

Ten slotte: de abbé Morel schijnt aan de Jury van Salamanca een meer of min rationalistische kleur toe te schrijven. Daarover oordeele de lezer, die de gezworene en de gestelde prijsvragen kent.

De jury is benoemd geworden door Mgr. den Bisschop van Salamanca, en de leden van die jury waren twee leden van de Academie van Spanje, twee Kanunniken van Salamanca, de Vice-rector en een professor in het Recht bij de Universiteit van genoemde stad, Pater Rector van het collegie van San-Carlos, Pater Provinciaal der Dominicanen, Pater Prior van het Klooster der Franschen en de Rector van het collegie der Adellijke Ieren.

Overbodig zou het hier zijn de prijsvragen betreffende die visioenen over te schrijven. Wij gelooven met den E. H. Hahn, dat ware de E. H. Morel te Salamanca geweest, hij noch de samenstelling der jury, noch de redactie der gestelde vragen met afkeuring zou hebben bejegend.

De »gevraagde« verklaringen gegeven zijnde, wordt het debat, zegt de H. Hahn, gesloten.

P. v. B.

Fénélon à Cambrai, d'après sa correspondance (1699—1715, par Emmanuel de Broglie.

Wie het voorrecht wil genieten in de geheimen eener schoone, verhevene teedere ziel te worden ingeleid, neme het aangewezen boek ter hand, en de 16 jaren, van Fénélon's leven, die ons hier worden ontsloten zullen geest en hart boeien, verkwikken en versterken. Hier vooral zal men van zeer nabij mogen aanschouwen, die inwendige jeugd des harten, een der schoonste gaven des hemels. Fénélon te Kamerrijk, in ongenade gevallen, in ballingschap, veel van menschen en zaken geleden hebbende, is nog even belangloos, edelmoedig als de jongeling, die pas uit het Seminarie komt met het vertrouwen en dat geloof in leven en toekomst, eener edele jeugd zoo eigen. Uitverkoren naturen is het eigen zich voortdurend te ontwikkelen in het goede. Niet voor haar is het leven een leerschool

van egoïsme, zij gaan vooruit in jaren en ouderdom zonder de edele gevoelens der jeugd te verloochenen. Wel hebben zij op den weg der vorderende jaren, illusiën laten varen, maar ook van jaar tot jaar beter begrepen en dieper gevoeld dat de waarheid en de deugd geen illusiën zijn.

Eene bijzonder kenmerkende eigenschap van Fénélon was zijne behoefte aan vriendschap . . . »Ses amis sont comme une portion de lui-même.«

En waar het zijn moet, wat een mannenkracht, wat een heldhaftigheid in die teedere natuur!

Tot aan zijn dood toe was hij bedacht op en werkzaam voor het welzijn van zijn vaderland, »qui a été, zegt de Broglie, après la religion, la seule passion de sa vie.«

Wat een moed, en wat een doorzicht hem geleidden in zijne raadgevingen en staatkundige Memoriën! Stippen wij hier slechts aan de vier volgende: »Le Roi;« »Projet d'un conseil de Régence;« »Education d'un jeune Prince;« »Lettre à l'Académie!«

Hoe of Fénélon de waarheid zeide au Roi-Soleil? Een enkel voorbeeld zij genoeg: Fénélon spreekt tot den Koning: »Dieu s'apaisera-t-il en vous voyant humilié sans humilité, confondu par vos propres fautes sans vouloir les avouer, et prêt à recommencer si vous pouviez respirer deux ans. Dieu se contentera-t-il d'une dévotion qui consiste à dorer une chapelle, à dire un chapelet, à écouter une musique, à se scandaliser facilement et à chasser quelque janséniste?

Non seulement il s'agit de finir la guerre au dehors, mais il s'agit encore de rendre au dedans du pain aux peuples moribonds, de rétablir l'agriculture et le commerce et de reformer le luxe qui gangrène toute la nation, de se ressouvenir de la vraie forme du royaume et de tempérer le despotisme, cause de tous nos maux. On applaudit à la dévotion du Roi parce qu'il ne s'irrite pas contre la Providence qui l'humilie . . . mais lui dit-on qu'il faut qu'il reconnaisse que c'est par le renversement de tout ordre qu'il s'est jeté dans l'abîme d'où il semble que rien ne puisse le tirer? . . .

Welken invloed Fénélon had op Louis XIV blijkt verder in het hoog te waardeeren werk, dat een sieraad en een rijkdom is voor elke bibliotheek en een bron van leering en geneuchten voor elken beschaafden geest en elk edel gemoed.

J. W. Br.

DER DÄNE NIELS STENSEN. Ein Lebensbild nach den Zeugnissen der Mit- und Nachwelt, entworfen von Wilhelm Plenkers, S. J. Freiburg, Herder.

Het kleine Denemarken mag met rechtmatigen trots op eene rei namen wijzen, welker dragers groote en bewonderenswaardige figuren zijn te midden der uitverkoren beoefenaren van wetenschap en van kunst. Wie denkt hier al niet aan Tycho Brahe aan Olaf Römer aan Thornwaldsen, aan Niels Gade? Maar denkt men ook aan Niels Stensen of Steno? Gewis ook hij behoort tot die gloriën, al is aan te vele lezers weinig van zijne werken bekend. Bij de mannen van 't vak, voornamelijk bij anatomen en geologen, werd hij wel is waar ook in Nederland met waardeering ge-

noemd, maar eene verhandeling, die ons de gansche grootheid van dezen merkwaardigen en hoogst talentvollen man voor oogen stelt, bezitten wij nog niet. Thans heeft *Stensen* een biograaf gevonden, die voor zijne lang niet gemakkelijke taak berekend is en met liefde en toewijding zijn moeilijk werk heeft volbracht. Hij moest uit Deensche, Duitsche, Italiaansche, Fransche, Nederlandsche en Latijnsche bronnen, gedrukte en ongedrukte, putten om tot zijn doel te komen. Hij heeft het volkomen bereikt. Zijn beeld is met diplomatieke juistheid geschilderd, zoodat men het in dit opzicht mozaïkwerk zou kunnen noemen; maar er ademt tegelijkertijd een zeer levendige geest in 't geheele werk en deze geest is die van den grooten man, met wien de schrijver ons bezig houdt.

Niels Stensen (Nikolaas Steinszoon), geboren in 1638, wijdde zich in zijne vaderstad Kopenhagen aan de studie der medicijnen en begaf zich tot zijne verdere ontwikkeling naar Leiden, waar hij reeds als jongeling anatomische ontdekkingen deed en de bewondering, ook de ijverzucht zijner professoren gaande maakte. Spoedig bewonderde Parijs en Florence zijne geniale scherpsinnigheid. Over onderscheidene wonderen der natuur verlangde men opheldering van hem en zoo zag hij zich genoodzaakteene geologische verhandeling te schrijven teneinde de beteekenis van eenige raadselachtige versteeningen te verklaren. En deze arbeid op een toenmaals vreemd terrein, stempelde hem, naar 't oordeel van deskundigen, tot den bekwaamsten geoloog zijner eeuw. Midden in deze glansvolle loopbaan had hij nog geestesvrijheid genoeg, om zich ernstig bezig te houden met godsdienstige studiën en ootmoed genoeg om het resultaat openlijk uit te spreken en van het Protestantisme naar de oude en altijd jeugdige Moederkerk terug te keeren.

Ofschoon zijn vroeger Geloof (*Stensen* was Luthersch) niet als een beletsel werd aangerekend, toen de Hertog van Toscane hem eene schitterende betrekking aan zijn hof verleende, thans werd hij in zijne loopbaan tengevolge zijner bekeering in zijn protestantsch geboorteland zeer bemoeilijkt. Slechts door de bijzondere bescherming van den eersten Minister werd hij tot Professor in de Anatomie benoemd, maar te meer werd hij door de onverdraagzaamheid vervolgd, zoodat hij zich na verloop van een jaar genoopt zag voor die betrekking te bedanken en naar zijn tweede vaderland, Italië, terug te keeren (1674). 't Was echter geen aardse roem of wereldsche grootheid, welke hij daar ging zoeken. Reeds in 't volgende jaar werd hij Priester en door dezen stap verkrijgt gansch zijn volgend leven een ernstiger, hooger karakter, eene waarlijk religieuze wijding. Zelfs de enthousiastische liefde voor de wetenschappelijke onderzoekingen had zich te verstaan met het nog hoogere, apostolisch idee, dat hem ten prikkel was om zoo veel mogelijk zijne voormalige geloofsgenooten aan zijn geluk te doen deelnemen. Aan gelegenheid om van zijn liefdevuur door daden te doen blijken, zou het hem niet ontbreken. Reeds twee jaren na zijne Priesterwijding werd hij te Rome tot Bisschop gepreconiseerd en als Apostolisch Vicaris naar Hannover gezonden, waar Hertog Johan Friedrich, eveneens een bekeerling, weder eene goed georganiseerde zielzorg trachtte te herstellen. Toen echter na den dood van dien Vorst een protestantsch opvolger

aan de regeering kwam, was er voor een Katholiek Bisschop geen plaats meer en *Stensen* werd als Wij-Bisschop naar Munster geroepen. Met de meeste energie streed hij hier voor de eerbiediging der Kerkelijke wetten, tegen de misbruiken van den toenmaligen tijd en hij deed liever afstand van zijn verheven ambt, dan toe te stemmen in eene Bisschops-keuze, die hij met recht als onwettig beschouwde. Hij nam nu opnieuw de leiding der Noordsche Missiën op zich en koos Hamburg tot zijne woonplaats. Toen ook hier zijne werkdadigheid op groote hinderpalen stiet, begaf hij zich op verzoek van den Hertog van Mecklenburg als eenvoudig Missionaris naar Schwerin, waar hij spoedig na eene kortstondige ziekte overleed (1686). Hij stierf als een Heilige, nadat hij sinds jaren het leven van een Heilige had geleid. Zijne weldadigheid jegens de armen en zijne versterving van alle aardse genot gingen zoo ver, dat zijne vrienden tuschenbeide moesten komen, daar hij de Bisschoppelijke waardigheid wat te veel veronachtzaamde. De strengheid in zijn vasten klinkt ongelooflijk voor onze verwende ooren. Daarbij loochenen ook zijne protestantsche biographen niet, dat al zijn doen voortkwam uit eene echte en oprechte deugd en vroomheid des harten. Wil men met *Stensen* in nadere kennis komen, men wende zich tot *Plenkers* werk. Wij willen slechts nog wijzen op den diep Christelijken geest der Liefde, die ons uit zijne religieuze strijd- en verweerschriften tegenademt. De hevige, persoonlijke aanvallen zijner tegenstanders beantwoordde hij met zachtaardigheid, terwijl hij met voorliefde er op wees hoe zeer de protestanten in de meest gewichtige onderscheidingsleer de Katholieke leer naderen, zoodra zij beproeven, met hunne eigen, ongezochte woorden aan hunne gedachten uitdrukking te geven. Daarbij moest hij steeds verzoeken en waarschuwen, onder de Katholiekten geen leeringen en geloofsartikelen te verspreiden, welke slechts door boosheid of onkunde kunnen geuit worden, doch zich aan de zuivere en kerkelijke beslissing te houden. *Leibnitz* gaf daarom aan zijne geschriften de welverdiende loftuiting, *beaucoup de jugement et de modération.*

Dr. L. v. H.

Milton en zijn Prozawerken.

Voordracht van Dr. A. W. Bronseld.

Niet minder dan Milton's heldendicht »Paradise Lost« — hoewel meer geprezen dan gelezen — verdienen ook zijn prozawerken bestudeerd te worden. Om ze te begrijpen is echter volledige kennis van den tijd in welken hij optrad, onmisbaar.

't Waren jaren van strijd toen Elizabeth, die in 1558 Maria (bijgen. de Roomsche) opvolgde, het werk der Hervorming voortzette, dat door haren vader begonnen, doch door Maria gestuit was. Elizabeth, die zich in 1559 door 't Parlement tot hoofd der Engelsche Kerk had laten verklaren, vestigde in Engeland voor goed het Protestantisme, doch onder dien eigenaardigen vorm, waarbij van 't Catholicisme zooveel behouden werd als mogelijk was. Zoo onderscheidt zich deze vorm van dien der Gereformeerde en Duitsche-Luthersche Kerk door het Bisschoppelijk stelsel, vanwaar dan ook de Eng. Kerk haar naam *Episcopale* draagt. Zoowel aan dezen vorm, als daaraan, dat de Koningin de plaats

van Regentes der kerk had aangenomen, ergerden zich de *Presbyteriënen*, die meer den Calvinistischen kerkvorm naderden. Men noemde die ontevreden ook *Puriteinen* of zuiveraars, en later heetten zij *Nonconformisten*, omdat zij zich niet onderwierpen aan de *Acte van Uniformiteit*, in 1562 door de Koningin uitgevaardigd.

Onder de regeering van Elizabeth vervolgd, hoopten zij nu op betere tijden toen Jacobus I in 1603 de kronen van Engeland en Schotland vereenigde; doch in deze verwachting werden zij teleurgesteld. Nog verder dan deze ging Karel I, die in 1625 aan de regeering kwam; hij wilde 't Episcopale stelsel ook in Schotland invoeren; 't duurde dan ook niet lang of 't heele land was in opstand. In dezen tijd echter kwam er ook scheuring onder de Puriteinen zelf.

De eene partij streefde ook naar reineren kerkvorm, maar stond de eenheid der kerk in belijdenis en inrichting voor, terwijl de andere, door haar vrijheidszin te ver gedreven, wilde, dat iedere gemeente onafhankelijk zou zijn, volkomen autonomie zou hebben. Deze laatsten noemde men *Independents*, door welchen gesteund de »groote Independent«, Cromwell in Engeland de Republiek wist te vestigen.

Zoo was de tijd in welken Milton optrad (geb. 9 Dec. 1608).

Zijn vader was overgegaan tot het Protestantisme.

Hij zelf toonde zich van jongs aan wars van alle vormen. Hij bezoekt de Hoogeschool en na afloop van zijn studietijd steekt hij naar het vasteland over, waar hij te Parijs in 1638 door Hugo Grotius ontvangen werd — vertoeft geruimen tijd te Rome, waar zich het dichtergemoed in de stralen van 't zonnige zuiden koestert.

Juist wilde hij naar Griekenland gaan, toen de strijd van zijn medeburgers hem terugriep naar Londen, waar hij 't overige van zijn leven doorbracht.

In 1644 schreef hij zijn *Areopagitica*, een pleidooi voor de vrijheid der pers. Door zijn *Eiconoclastes*, waarin hij de politieke feiten van Karel I in 't licht stelt, en eenige werken in dienzelfden geest geschreven, maakt hij zich zoo geliefd bij de Republikeinen, dat hij door Cromwell tot secretaris van den Staatsraad benoemd wordt. In 1651 gaf hij zijn *Defensio pro populo Anglicano* in 't licht, een werk, door 't Parlement met 1000 £ st. beloond, doch door Milton met gemis van zijn gezicht geboet, hetwelk, van te voren reeds zeer zwak, door de inspanning van dit werk, geheel verloren ging.

Heeft hem dit diep gesmart, aan de andere zijde smaakte hij de voldoening *Salmasius* — Claude de Saumaise, tegen wiens »*Defensio regis*« hij dit boek schreef — zedelijk vernietigd te hebben in de schatting van geheel Europa.

Milton was blind, maar helder bleef het oog zijner ziel, 't geen blijkt als wij straks de tonen opvangen van zijn *Paradise Lost*.

Vermelden wij hier volledigheidshalve ook zijn *Paradise regained* en zijn *Samson*.

(Over den »Samson« van Milton en dien van Vondel zie men de Portefeuille VIe. Jaarg. No. 33. Bij de vergelijking van die beide stukken lette men op Milton's geschrift over de Echtscheiding, waaruit blijkt hoe het huwelijk voor hem louter *verdrag* is, dat door den *man* desverkiezend kan ontbonden worden. Ook

hieruit zien wij dus, dat bij hem de vrouw niet hoog staat aangeschreven.) Nog stippen wij met een enkel woord aan: zijn Tweede verdediging van het Engelsche volk, waarin hij het aandeel bespreekt, dat hij had in den strijd zijner dagen; en eindelijk een theologisch werk van zijn hand, gevonden in 1823, zijnde een geloofsleer, een boek, dat men wel genoemd heeft: »de eerste proeve van een Bijbelsche Theologie.«

In November 1674 legde hij het hoofd ter ruste.

De Katholieke Missiën, Geïllustreerd Maandschrift in verbanding met het Lyonsche weekblad van het genootschap tot voortplanting des geloofs onder redactie van Arn. Duffels S. J. Uitgave van de maatschappij »de Katholieke Illustratie« 's Hertogenbosch.

Onder de mannen, die bewondering en eerbied verdienen, behooren zonder twijfel de katholieke missionarissen. Zij toch volbrengen een grootsch en edel werk door op het woord van den Zaligmaker: *gaat en onderricht alle volken*, alles te verlaten wat zij dierbaars hebben om onbeschaafde stammen aan de weldaden van het christendom deelachtig te maken. Hoe de geloovigen die edelmoedige opoffering weten te waardeeren, bewijzen de vele blijken van belangstelling door hen aan die mannen gegeven. Door gebeden smeeken zij den zegen over hunnen arbeid af, en door geldelijke bijdragen trachten zij hun die zware taak eenigszins te vergemakkelijken. Is het wonder, dat de brieven dier missionarissen, welke zooveel stichtends en leerzaams bevatten, immer met blijdschap ontvangen en met gretigheid gelezen worden? Voor land- en volkenkunde zijn die brieven allerbelangrijkst, en dikwijls meer te vertrouwen dan de verslagen van ontdekkingsreizigers. Quatrefages waarschuwt ergens, niet te veel waarde te hechten aan de woorden van zulke reizigers, omdat dezen niet zelden de plaatsen, welke zij beschrijven slechts ter loops in oogenschouw nemen, en met de taal der stammen, wier en zeden gebruiken zij beoordeelen, bijkans geheel onbekend blijven. Met de missionarissen is dit echter gewoonlijk niet het geval; zij vestigen zich onder die stammen, leeren hunne taal, en laten niets onbeproefd om zich volkomen op de hoogte te stellen van den godsdienst en de zeden der volken, die zij voor Christus trachten te winnen. Wie deze brieven leest, gelijk ze in de meeste landen van Europa door de pers verspreid worden, zal bevinden dat wij ons aan geen overdrijving schuldig maken. Onder de verschillende bladen, welke in ons land zulke bescheiden mededeelen, nemen zonder twijfel de *Katholieke Missiën* de eereplaats in. Reeds gedurende negen jaren heeft dit geïllustreerd maandschrift zijn lezers verhaald, wat de missionarissen werken om het christendom te verbreiden en hen geleerd wat die mannen belangrijks onder verschillende volken en wetenswaardigs in weinig of niet onderzochte landen hebben aangetroffen. Dit tijdschrift heeft bij de buitenlandsche missiebladen nog dit voor, dat de Zeereerw. Redacteur zich beijvert om, zooveel als in zijn vermogen is, daarin op te nemen wat voor zijne landgenooten eene bijzondere aantrekkelijkheid heeft. Dit tracht hij te doen door brieven mede te deelen van Hollandsche missionarissen en door te toonen wat er

voor het Christendom in onze koloniën verricht wordt. De laatste jaargang behelst onder andere een hoogst belangrijk stuk over de stichting en lotgevallen van de Katholieke Kerk in onze West-Indische bezittingen en een groot aantal brieven van Priesters, die op het oogenblik in verre gewesten hunne krachten wijden aan het apostolaat. De brief van den Eerwaarden heer Moormans, waarin hij spreekt over zijn wedervaren en arbeid in het bisdom van Natchez, is een hoogst interessante lectuur. De verschillende berichten uit de Zambesie-missie, waar de missionarissen met bijna onoverkomelijke moeilijkheden te kampen hebben, laten zien met welken moed en volharding door Nederlanders in Afrika het Evangelie gepredikt wordt. De vierde aflevering van den loopenden jaargang deelt het overlijden mede van den Eerwaarden P. Schoenmakers, den eersten overste van de missie der Osagen, die even als zoo velen onzer landgenooten, zich zeer verdienstelijk hebben gemaakt voor het Katholicisme in Amerika. Doch in meer bijzonderheden kunnen wij niet treden om te bewijzen, dat de Redacteur zich beijvert *de Katholieke Missiën* voor Nederlanders tot een nuttige en aangepaste lectuur te maken.

Van harte wenschen wij, dat zij, die berichten van missionarissen ontvangen, door het mededeelen dier berichten den Redacteur in zijne pogingen ondersteunen.

Het is overbodig een woord van lof over stijl en uitvoering te zeggen. De Eerwaarde P. Duffels is een geoefend schrijver, en de maatschappij der Katholieke Illustratie, die zich met het uitgeven van *de Katholieke Missiën* belast, is te veel aan haren naam verschuldigd dan dat zij iets zou durven publiceeren wat aan *Typographie* of *lithographie* veel te wenschen overlaat. Wij twijfelen echter niet of ietwat steviger papier zou het oogelijke van den platendruk bevorderen.

Wij hopen dat de Eerwaarde P. Duffels voort zal gaan met zijne zorgen te wijden aan een tijdschrift dat zoo bij uitstek geschikt is om godsdienstzin aan te kweeken en nuttige kennis te verspreiden.

D. G.

La Situation en Belgique Mai-Décembre 1884 par *J. Camariër*. Louvain, Ch. Fonteyn.
La Franc Maçonnerie et la Politique intérieure de la Belgique par *A. Onclair*. Liège, Donnay.

Wie lust heeft de staatkundige geschiedenis van België in de laatste jaren te kennen en te begrijpen leze deze twee brochuren.

De schoolwet en de debatten waartoe zij aanleiding gaf; de schandelijke baldadigheden in September te Brussel tegen de Katholieken gepleegd; de medeplichtigheid van den Burgemeester Buls aan deze moordtooneelen; het laakbare gedrag van den Koning, die uit vrees voor de straatsteenen of uit liefde voor het liberalisme het ontslag vorderde van twee uitstekende ministers; de moeilijke taak van het tegenwoordig ministerie; ziedaar de zakelijke inhoud van het eerste met gloed en overtuiging geschreven vlugschrift.

Het tweede boekje zoekt de verklaring van den noodlottigen toestand waarin België verkeert in den steeds toenemenden invloed van de vrijmetselarij. Sedert 1830 maakte zij onophoudelijk onbetwistbare vor-

deringen en wist met zekere hand, hoewel langzaam, alle punten van haar program uit te voeren. Zij vormt thans een geheimen Staat in den Staat en oefent om zoo te zeggen een onbeperkte macht uit. Het is meer dan tijd dezen vijand krachtadig te bestrijden om den godsdienst en het daarmede samenhangende bestaan van België te redden. Ongelukkig is het tegenwoordige ministerie voor deze zware taak niet berekend; het heeft uit de ervaring der laatste jaren niets geleerd, volgt den noodlottigen weg van het vroeger ministerie-Malou en zal, gaat het zoo voort, op dezelfde klippen schipbreuk lijden.

D.

Mededeelingen.

Aan Jan van Beers is de vijfjaarlijksche prijs voor Vlaamsche letterkunde toegekend voor zijn jongsten dichtbundel: *Rijzende Blaren*.

Door de commissie der tentoonstelling van Schoone Kunsten te Antwerpen zijn van de 2300 door België ingezonden stukken slechts 400 toegelaten.

De firma Frederik Muller & Co, heeft in een kabinet van teekeningen van oude meesters, haar uit het buitenland ten verkoop toegezonden, het oorspronkelijk portret aangetroffen van Gerb. Az. Brederode, geteekend door den Leidschen schilder David Baillie. Naar deze teekening — destijds in het kabinet Ploos van Amstel — vervaardigde J. de Frey in 1801 zijne fraaie ets, die zoo uitstekend in het Brederode-album gereproduceerd is. Voor belangstellenden ligt de teekening bij genoemde firma ter bezichtiging.

Lord Tennyson dicht een epos, waarvan generaal Gordon de held is.

De Brusselsche handelsrechtbank zal eerlang hebben te beslissen of een uitgever al dan niet door den schrijver van een boek, dat hij (uitgever) kocht, verplicht kan worden om een 2n druk ter perse te leggen als de 1e is uitverkocht.

De Maatschappij voor Fraaie Kunsten te Verona heeft eene nationale inschrijving geopend, om den 19 April 1888, een gedenkteken in die stad te kunnen onthullen, als eene herinnering aan een der grootste schilders der 16e eeuw Paolo Caliari, meest gekend onder zijn bijnaam *il Veronese*. In 1528 te Verona geboren, bracht hij in Venetië het beste gedeelte van zijn leven door, en overleed den 19den April 1588, waarna hij in de kerk van San Sebastiano begraven werd, die met zoovele meesterwerken van zijne hand prijkt.

Wederom is een geïllustreerd blad voor een weldadig doel verschenen. Het heet *Pour l'Andalousie*, strekt ten bate van de slachtoffers der aardbevingen in Spanje,

en werd uitgegeven door Nellson te Parijs. Het eigenaardigste daarvan, is dat het geheel bestaat uit bijdragen van Noordsche en Zweedsche kunstenaars. Carl Larsson, Oosterlind, Björk, Birger, enz. gaven de teekeningen, waarvan sommige in kleuren zijn gedrukt. Er zijn verscheidene verdienstelijke schetsen bij, en is de opbrengst ten bate van Europa's zuidelijkst land, het werk doet kennen het genre, beoefend door Europa's noordelijkste kunstenaars.

De Parijsche schilderijen-tentoonstelling van dit jaar, het *Salon*, werd den 1en Mei geopend. Van de 5614 schilderstukken werden 2500 toegelaten.

Een standbeeld voor Karel Linnaeus zal den 13en Mei te Stockholm onthuld worden.

De verkooping der werken van Gustave Doré, in het *Hôtel Drouot* te Parijs, heeft 160,000 *franks* opgebracht.

Bij een letterkundigen wedstrijd voor Fransche poëzie en proza door den *Cavem versétois* op Zondag 3 dezer te Verviers gehouden, is de eerste onderscheiding voor poëzie wederom met algemeene stemmen toegewezen aan onzen landgenoot Ch. Beltjens, te Sittard. Zijn gedicht, dat weldra in druk zal verschijnen, voert ten titel *Sur la rime*.

Bij de uitgevers Plon & Co. te Parijs is een boek verschenen over Atjeh, getiteld: *Ile de Sumatra Chez les Atchés*. De schrijver Brau de Saint-Polias schreef vroeger reeds een werkje over Perak op de tegenover Atjeh liggende kust van Malakka, waarin hij het koloniaal bestuur der Engelschen roemt. Thans beschrijft hij zijn verblijf van 2 maanden bij de inboorlingen in het dal van den Kroeng Lohong (op 50 11' N. B.) en hun hoofd Toekoe Lohong. Hij werd er goed opgenomen en had daardoor gelegenheid de voortbrengselen van 't land en de zeden en gewoonten der inboorlingen te leeren kennen. Het doel van zijn werk is, de Franschen aan te sporen, zich in het Lohong-dal te vestigen, dat naar zijn zeggen van de Hollanders geheel onafhankelijk is. Eenige kaarten van dit dal, en illustraties, naar de photographiën van den schrijver genomen, zijn aan het boek toegevoegd.

Het Handelsblad meldt, dat bij een aantal kunstvrienden en vereerders van den architect P. J. H. Cuypers het voornemen bestaat, hem ter gelegenheid van de opening der Rijksmuseum-gebouwen een gouden gedenkpenning aan te bieden.

Op de veiling van de Osterley Park bibliotheek te Londen bracht een exemplaar van Coverdale's Bijbel in zwarte letters de eerste Bijbel die in Engeland gedrukt werd, 680 guinjes op.

Bij den heer A. Beek, broodbakker, tevens antiquaar en kunstkooper te Edam is, geheel bedolven onder een laag vuil, voor den dag gekomen een levensgroot

geschilderd borstbeeld van Petrus, in smeekende houding, gezeten voor een opengeslagen bijbel, met de sleutels naast zich; in een boom der rechterzijde zit de haan. De achtergrond wordt gevormd door een rij huizen. Het stuk is geteekend met geen minderen naam dan dien van P. P. Rubbens 1620! Meer bevoegden dan wij mogen uitmaken, of het stuk en of dezenaamteekening echt is, al dan niet, inzonderheid of het de gewoonte van den beroemden schilder was, zijn naam te schrijven met twee B's.

Men zal zich herinneren, dat de heer H. O. Forbes, lid van het Engelsch Kon. Aardrijkskundig Genootschap enz., op zijn vijfjarige wetenschappelijke reis in den Ned.-Indischen Archipel van de Gouverneurs en verschillende andere autoriteiten de meeste welwillendheid genoot. Die reis, welke zich over een groot deel van Java, Sumatra, Celebes, de Molukken, Boeroe, Timor en Timor-Laut heeft uitgestrekt, is in het vorig jaar, in Augustus, ten einde gebracht. In een keurig boek, versierd met vele kaarten en prenten, heeft hij nu bij de firma Sampson Low te Londen, onder den titel: *A Naturalist's Wanderings in the Eastern Archipelago, a narrative of travel and exploration from 1878 to 1883* de rijke vruchten dier reis neergelegd, die gewichtige ontdekkingen op het gebied der flora en fauna van den Archipel opleverde.

Bij Sotheby had 6 dagen achtereenvolgende de veiling plaats van het door wijlen mr. Edw Cheney te Badger Hall bijeenverzamelde prachtige prenten- en teekeningen-kabinet. Vele kunsthandelaars van het vaste land waren overgekomen. De etsen naar Rembrandt waren van buitengewone fijnheid en zeldzaamheid. De prijzen waren dan ook zeer hoog. Zoo werden besteed: voor »Christus geneest de kraken«, op Japansch papier, £ 74; de Kruisiging, uit de Barnard'sche collectie, £ 125; »Ecce Homo«, £ 78. Eene kleine gekleurde teekening naar Albr. Dürer, £ 165. De verzameling bracht £ 5824 op.

Der Fransche Regeering is uit Nizza te koop aangeboden een schilderij van Raphael, dat voor het schoonste doek van den schilder gehouden wordt. Het schilderij is getiteld: *la Madonna delle Rovere*. De H. Maagd is onder een boom gezeten om welken zich een wijngaard slingert. De linkerhand houdt een half gesloten boek vast; de rechterhand steunt het Kind Jezus, dat uit handen van den H. Johannes, die geknielt bij hem ligt, een kruis aanneemt. De achtergrond is een prachtig landschap.

Toonkunst.

De *Cercle Artistique Littéraire et Scientifique* te Antwerpen bericht, dat het Internationaal Toonkundig Congres niet vier dagen vóór de gemeentefeesten dier stad, zooals eerst bekend gemaakt was, maar gedurende deze feesten, zonder eenige verandering aan de vastgestelde datums (van 8 tot 11 Augustus), zal gehouden worden.

De Oostenrijksche Regeering heeft de verschillende mogendheden uitgenoodigd tot deelneming aan een samenkomst te Weenen, ter vaststelling van een algemeen aan te nemen grondtoon, een »Normaal A.« waarvan reeds zoo dikwijls sprake is geweest. Toondichters, kunstenaars, instrumentenmakers, mannen van de wetenschap en muziekvrienden in het algemeen zullen er aan deelnemen.

Een bevorderaar van de toonkunst te Melbourne, heeft een som van f 240,000 geschonken aan de hogeschool aldaar, teneinde voor dit geld aan die inrichting een afdeeling voor muziekwetenschap te stichten.

Gounod is bezig met een nieuw oratorium »Saint-François d'Assise.«

Franz Liszt heeft een nieuw toondichtstuk, een oratorium, voltooid, getiteld: *St. Stanislas*.

Archeologie.

Te Amersfoort is besloten in de maand Augustus e. k. een begin te maken met de voorgenomen herstelling van de oude Koppelpoorten aldaar, welke, gelijk reeds vroeger gemeld werd, uit het jaar 1350 dagteekenen. Bij deze herstelling, waarvoor reeds aan giften ruim f 2500 bij den gemeente-archivaris is ontvangen, zal men trachten al het oude zooveel mogelijk te behouden. Het werk zal geschieden door den architect Kam, onder leiding van den Heer Cuypers, archit. der Museumgebouwen te Amsterdam.

Tengevolge van herhaald afstoffen verdwijnt langzamerhand de kalklaag, welke door veelvuldig witten op de pilaren en wanden van den dom te Keulen zich opgehoopt had. Thans blijkt zonneklaar, dat die pilaren met zeer verdienstelijke beelden en draperieën beschilderd zijn geweest. Sierlijke heiligenbeelden, met rechtlijnige en bladvormige ornamenten afgewisseld vormen een kunstig geheel, dat in den smaak der oud Keulsche school bewerkt is en verdient ontbloot en door afbeeldingen algemeen bekend gemaakt te worden.

De bouwvallen van het *Coliseum* te Rome, welke altijd door winterkoude en regens eenigszins beschadigd worden, hebben dit jaar bijzonder veel schade geleden. Verscheiden bogen moeten gestut en hersteld worden, en een gedeelte, het door den senator Rosa ontdekte, dreigt in te storten; onlangs is reeds een groot stuk van een muur uiteengevallen. Men zal maatregelen nemen om verder verval te voorkomen.

Oud-email nu pas gemaakt. De Heer Soyez, fabrikant van emailwerk te Parijs, heeft, naar wij in het *U. D.* lezen, aan de commissie van onder-

zoek eene merkwaardige inlichting over het vervaardige van »oud email« gegeven. »Het wordt mij dagelijks besteld«, zeide hij, »en ik maak het, op voorwaarde dat ik er op mag zetten, dat het eene navolging van den een of ander is. Maar dat wil men niet. Die stukken worden naar Amsterdam gezonden; vandaar gaan zij naar Frankfort, en op veilingen vinden zij altijd liefhebbers. Men bracht mij eens een stuk om het te herstellen. Het stelde den moord van den hertog van Guise voor. »Ziet gij er kans toe?« werd mij gevraagd. — »Zeker«, zeide ik, »ik zal het nauwkeurig bijwerken, precies zooals ik het heb gemaakt«. — »Gij? En ik heb het voor 10,000 fr. gekocht; het was zwart en vuil; ge weet niet, welk een moeite ik heb gehad om het schoon te krijgen.« — »Ja, zoo doen zij, maar ik kan u nog de teekening laten zien.«

»Ik ken te Amsterdam,« zoo ging de heer Soyez voort, »een verzamelaar, wiens naam ik niet zal noemen, die misschien voor twee millioen oude snuifdoozen en emails van Limoges, van Leonard Limousin en van Pierre Raymond heeft. Hij heeft voor een tafelbord van den laatsten, om een dozijn voltallig te maken, 3000 fr. gegeven. Dat bord heb ik verkocht voor 150 fr., en mijn merk T. S. staat er op.«

Amerikaansche berichten gewagen van een Amerikaansch Pompeji, een bedolven stad, bij Moberly, in Missouri. Deze oude stad ligt 360 voet onder den grond, en zij is bedekt door een dikke laag lava, welke een gewelf boven haar vormt, ongeschonden bewaard gebleven. Zij werd ontdekt door arbeiders, die een put groeven.

Eenige aanzienlijke burgers van Moberly hebben bij het eerste bericht een onderzoekstocht ondernomen in de ondergrondse stad, maar moesten na verloop van twaalf uren terugkeeren, omdat zij geen olie meer in hunne lampen hadden. De straten welke zij doorliepen waren regelmatig en de muren der huizen ruw gemetseld. De onderzoekers zijn een zaal binnengetrepen waar steenen banken stonden en een aantal gereedschappen lagen. In verscheidene huizen vonden zij beelden van een metaal, dat op brons gelijkt, en op een binnenplaats, waar een steenen fontein was, vonden zij het geraamte van een mensch, die ongeveer driemaal zoo groot moet zijn geweest als de hedendaagsche mannen van middelbare lengte.

Voorts vonden de onderzoekers nog bronzen messen, metalen zagen en andere gereedschappen, welke bewerking de kenmerken draagt van een eenigszins gevorderde beschaving.

Inhoud van Tijdschriften.

Stimmen aus Maria-Laach 1885. 1e heft. Die Entstehung der Instincte nach Darwin. E. Wassmann S. J. — Die Kunstthätigkeit des hl. Bernward Von Hildesheim. III. (Schluss.) St. Beissel S. J. — Der Katholische Soldat in der Britischen Armee Indiens. Georg Weniger S. J. — Zweiter Aufenthalt in Reykjavik. Skizzen einer Nordlandsfahrt. A. Baumgartner S. J. — Molière XI. (Fortsetzung) W. Kreiten S. J. — Resensionen — Empfehlenswerthe Schriften. — Miscellen.